294.3184
ช 512 ช
ล. 2 ฉ. 1

เชียงใหม่ปัณณาสชาดก

กรมศิลปากรพิมพ์เผยแพร่พุทธศักราช ๒๕๔๑

ห้องสมุด
หอสมุดแห่งชาติ
กรมศิลปากร
NATIONAL LIBRARY

เชียงใหม่ปัณณาสชาดก

(ภาค ๒)

กรมศิลปากรจัดพิมพ์เผยแพร่
พุทธศักราช ๒๕๔๑

เชียงใหม่ปัณณาสชาดก (ภาค ๒)
พิมพ์ครั้งแรก ๑,๐๐๐ เล่ม พ.ศ. ๒๕๔๑

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

เชียงใหม่ปัณณาสชาดก....กรุงเทพฯ : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๔๑

๖๙๘ หน้า ภาพประกอบ ๑๖ หน้า

๑. ชาดก I. ชนินท์ สุขเกษี และประสิทธิ์ แสงทับ, ผู้แปล II. กรมศิลปากร กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ III. ชื่อเรื่อง

๒๙๔.๓๑๘๔

ISBN : 974-419-173-2

ที่ปรึกษา

นางสาวศิวะลีย์ ภู่เพ็ชร์ ผู้อำนวยการกองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์
นางปรุงศรี วัลลิโภดม หัวหน้ากลุ่มงานวรรณกรรม
นางทิพวัน บุญวีระ นักอักษรศาสตร์ ๘

บรรณาธิการ

นายประสิทธิ์ แสงทับ

ศิลปกรรม

นายบุญเตือน ศรีวรพจน์

ปก

จากสมุดไทยสมัยอยุธยา วัดสุวรรณภูมิ สุพรรณบุรี
นางสาวประภัสสร โพธิ์ศรีทอง ถ่ายภาพ

เลขหมู่ 294.3184
ช512ช
ค.2 ก.1
เลขทะเบียน
สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์
018348

คำนำ

วรรณคดีมีคุณค่ายิ่งแก่การศึกษาค้นคว้า เนื่องจากเป็นเรื่องราวที่สะท้อนเหตุการณ์ในอดีต วรรณกรรมเก่าๆ ให้ความรู้แก่คนปัจจุบันอย่างมากในแง่ปรัชญาสังคมและเป็นแบบอย่างในการใช้ภาษาที่ดีจึงควรแก่การเผยแพร่ การตรวจสอบชำระปริวรรต และแปลวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาแล้วนำมาจัดพิมพ์เผยแพร่ เพื่อสืบต่ออายุ และสงวนรักษาต้นฉบับเป็นงานที่กรมศิลปากรปฏิบัติอยู่เสมอมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งวรรณกรรมชิ้นสำคัญของชาติ ซึ่งกรมศิลปากรเห็นว่า เมื่อจัดพิมพ์ขึ้นแล้วจักเป็นคุณประโยชน์แก่ความเจริญทางสติปัญญาของชนในชาติ เพราะอาจใช้เป็นคู่มือของผู้ต้องการค้นคว้า วิจารณ์ และศึกษาเปรียบเทียบได้อย่างดียิ่ง

หนังสือ **เชียงใหม่ปัณณาสชาดก** เป็นวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาที่พระภิกษุชาวเชียงใหม่ ผู้มีความรู้แตกฉานในภาษาบาลีได้รวบรวมเรื่องราวของไทยแล้วรจนาขึ้นเป็นนิทานชาดกด้วยภาษาบาลี มีจำนวน ๕๐ เรื่อง เมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๐๐๐-๒๒๐๐ โดยมีเจตนาเพื่อบำรุงพุทธศาสนาให้มั่นคงถาวรและเพื่อให้เป็นหนังสือที่แต่งเป็นหลักเป็นฐานน่าเชื่อถือ มีลักษณะเป็นอรรถกถาธรรมาธิบายด้วยภาษาเดียวกับนิบาตชาดกในพระไตรปิฎก

เนื้อหาสาระของชาดกในเชียงใหม่ปัณณาสเพียบพร้อมด้วยอรรถและคติธรรมสอนใจให้เลื่อมใสในพระจริยาวัตรของพระพุทธเจ้า เมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญพระบารมีเพื่อประโยชน์สุขของหมู่สัตว์โลก เรื่องราวน่าสนใจให้ความสนุกสนานเพลิดเพลินแฝงด้วยปรัชญาธรรม มีอิทธิพลต่อกวีไทย ซึ่งได้นำเอาเค้าโครงเรื่องไปแต่งเป็นโคลงฉันท์และบทละครจนกลายเป็นวรรณกรรมที่รู้จักกันดีหลายเรื่อง เช่น สมุทรโฆษคำฉันท์ บทละครเรื่องนางมโนห์รา เป็นต้น ยิ่งกว่านั้นยังเป็นปัจจัยให้เกิดแรงบันดาลใจแก่ศิลปินได้สร้างสรรค์งานจิตรกรรมฝาผนังดังที่ปรากฏให้เห็นอยู่ตามพระอารามต่างๆ ในปัจจุบัน

หนังสือเรื่อง **เชียงใหม่ปัณณาสชาดก** นี้ มีต้นฉบับเดิมเป็นอักษรพม่าภาษาบาลี กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร ได้พิจารณาเห็นคุณค่าว่าจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาเปรียบเทียบทางวิชาการจึงได้มอบให้ นายชนินท์ สุขเกษี นักภาษาโบราณ ๗ และนายประสิทธิ์ แสงทับ นักภาษาโบราณ ๖ กลุ่มงานวรรณกรรม เป็นผู้ปริวรรตแล้วแปลเป็นภาษาไทยจนสำเร็จบริบูรณ์ โดยได้ขอความอนุเคราะห์จาก นายสุชีพ ปุญญานุภาพ เปรียญธรรม ๙ ประโยค ให้เป็นผู้ตรวจสอบสำนวนการแปล

กรมศิลปากรหวังว่า หนังสือ **เชียงใหม่ปัณณาสชาดก** จะอำนวยประโยชน์แก่ผู้สนใจศึกษาค้นคว้าโดยทั่วกัน

(นายนิคม มูสิกะคามะ)
อธิบดีกรมศิลปากร

กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์

๓๐ สิงหาคม ๒๕๔๑

สารบาญ

หน้า

จันทกุมารวรรค (ต่อ)

๒๖	วิปุลราชชาดก	๓๗๙
๒๗	มหาปทุมชาดก	๓๙๒
๒๘	มหาสูรเสนราชชาดก	๔๑๖
๒๙	พรหมโฆสราชชาดก	๔๒๖
๓๐	เสตมูสิกชาดก	๔๓๕

อริยฉัตวรรค

๓๑	อริยฉัตชาดก	๔๕๐
๓๒	สุภัททราชชาดก	๔๕๘
๓๓	พหลปุตตชาดก	๔๗๐
๓๔	พธิรชาดก	๔๗๘
๓๕	ปทีปทานชาดก	๔๘๔
๓๖	เวลามชาดก	๔๙๒
๓๗	วัฏฏังคุลิราชชาดก	๕๐๖
๓๘	สิรสากุมารชาดก	๕๓๓
๓๙	โสณนันทราชชาดก	๕๕๘
๔๐	สุวรรณกุมารชาดก	๕๘๓

หน้า

พรหมกุมารวรรค

๔๑	พรหมกุมารชาดก	๖๐๔
๔๒	สุจิตดาบสชาดก	๖๑๓
๔๓	อักขรลิขิตชาดก	๖๒๗
๔๔	วัฒนชาดก	๖๔๓
๔๕	อกตัญญูชาดก	๖๕๕
๔๖	ทุกัมมราชชาดก	๖๕๙
๔๗	วิวาทชาดก	๖๖๕
๔๘	สิทธิสารจักรพรรดิราชชาดก	๖๗๔
๔๙	สีลชาดก	๖๘๓
๕๐	มหาสุทัสนชาดก	๖๘๗

ท้าวมหาพรหมบูชาสมเด็จพระบรมศาสดา

(จิตรกรรมฝาผนังวัดโบสถ์ สามเสน กรุงเทพมหานคร)

สุริยเทพบุตรและอรุณเทพบุตรเหาะไปเฝ้าสันดุสิตเทวราช

(จิตรกรรมฝาผนังวัดไชยทิศ กรุงเทพมหานคร)

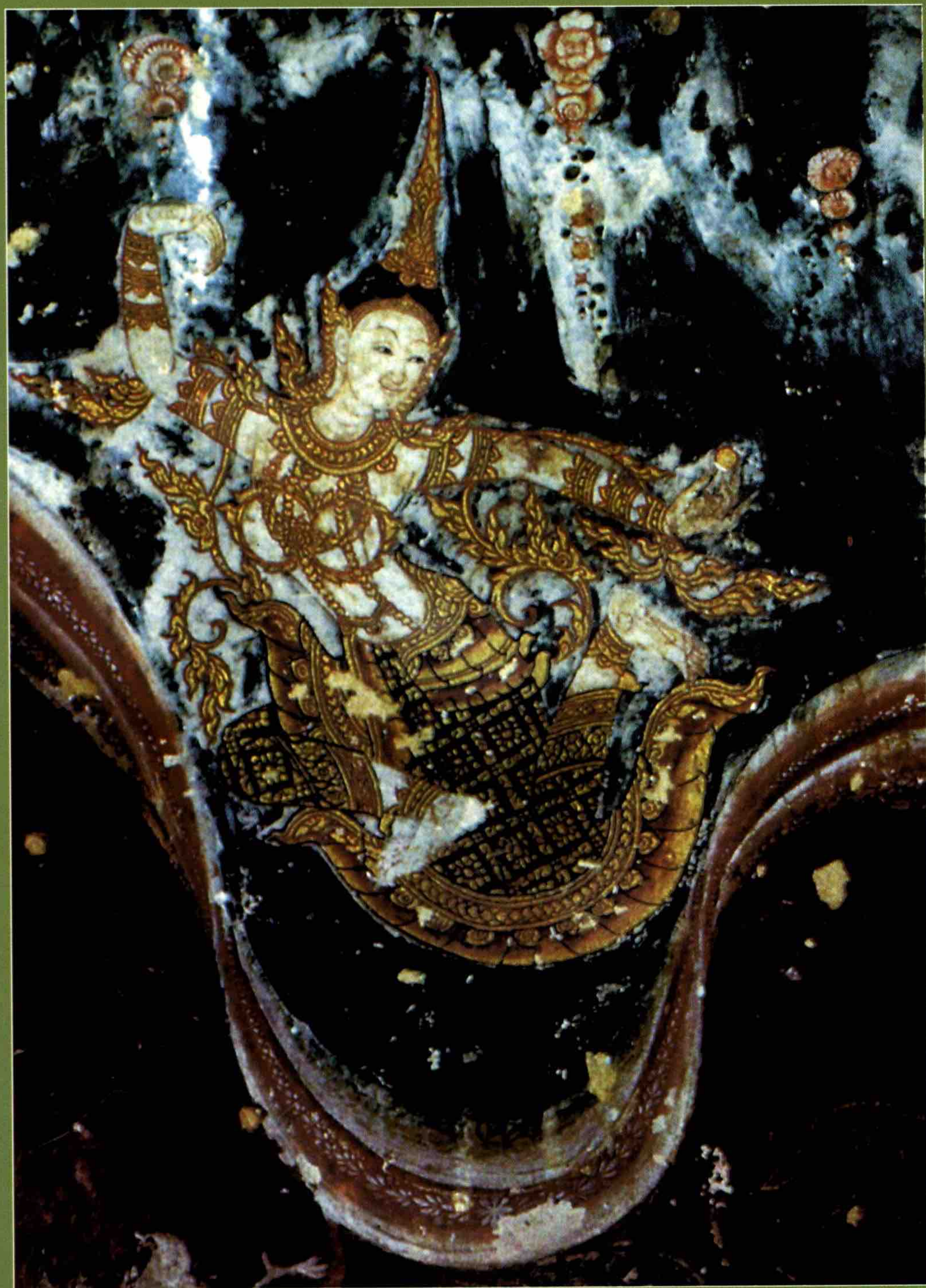

นางมณีเมขลา เทวีผู้รักษามหาสมุทรและคอยช่วยเหลือพระโพธิสัตว์

(จิตรกรรมฝาผนังวัดสุวรรณาราม กรุงเทพมหานคร)

กินนรและกินรีสดับพระสัทธรรมเทศนาจากสมเด็จพระบรมศาสดา

(จิตรกรรมฝาผนังวัดดุสิดาราม กรุงเทพมหานคร)

พิทยาธรรมหรือวิชาธรเหาะไปเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดายังธรรมสภา

(จิตรกรรมฝาผนังวัดเกาะแก้วสุทธาราม เพชรบุรี)

เจ้าชายต่างเมืองทรงม้ามาร่วมพิธีเลือกคู่

(จิตรกรรมฝาผนังวัดพระสิงห์ เชียงใหม่)

เจ้าชายจากเมืองต่างๆ ประทับบนราชอาสน์ในปราสาท

(จิตรกรรมฝาผนังวัดพระสิงห์ เชียงใหม่)

สภาพวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวล้านนาในอดีต

(จิตรกรรมฝาผนังวัดพระสิงห์ เชียงใหม่)

จันทกุมารวรรค (ต่อ)

๒๖ วิปุลราชชาดก

สมเด็จพระบรมศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวันมหาวิหาร ทรงปรารภทานบารมีที่พระองค์ทรงบำเพ็ญในครั้งก่อนจึงตรัสคำเป็นต้นว่า **โย ชโน มม สรีรํ** ดังนี้

ภายหลัง ณ วันหนึ่งภิกษุทั้งหลายนั่งประชุมกันในโรงธรรมว่า ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย น่าอัศจรรย์หนอ พระศาสดาของพวกเราทั้งหลาย ทรงยินดีในการให้อย่างยิ่ง ทรงเพิ่มพูนบารมีที่พระองค์บำเพ็ญแล้วด้วยการให้สิ่งของต่าง ๆ นานา แม้ในครั้งเป็นพระโพธิสัตว์ในกาลก่อน ถึงในกาลเป็นพระพุทธเจ้าในบัดนี้ก็ทรงมีบุญมาก มียศใหญ่ ทรงเป็นผู้ให้สมบัติทั้งที่เป็นฝ่ายโลกิยและโลกุตระนั่นเทียว ครั้งนั้นพระศาสดาประทับอยู่ในพระคันธกุฎีอันเป็นที่ประทับอยู่ของพระองค์ ทรงสดับถ้อยคำกล่าวของภิกษุเหล่านั้นด้วยทิพโสตเสด็จออกจากพระคันธกุฎีมาศาลาในธรรมสภา ประทับนั่งบนอาสนะสำหรับพระพุทธเจ้าอันเลิศที่เขาปูไว้ในธรรมสภา ตรัสถามภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเธอนั่งประชุมกันด้วยเรื่องอะไร เมื่อพวกพระภิกษุกราบทูลด้วยเรื่องชื่อนี้จึงตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ข้อนั้นไม่น่าอัศจรรย์ ในกาลนี้นั่นเทียว ตถาคตก็เป็นผู้ให้สมบัติที่เป็นโลกิยและโลกุตระแก่พวกเทวดาและมนุษย์ ถึงในครั้งเป็นพระโพธิสัตว์ในกาลก่อน ตถาคตมีใจยินดีด้วยการให้บำเพ็ญทานบารมีอยู่เมื่อจะให้มหาทานได้ให้ภรรยาบุตรและร่างกายของตนก็เพื่อความเป็นพระพุทธเจ้าอย่างนี้ ดังนี้แล้วได้ทรงนิ่งอยู่ ถูกภิกษุเหล่านั้นอ้อนวอนแล้วจึงทรงนำอดีตนิทานมาตรัสว่า

ภิกษุทั้งหลายในอดีตกาล พระราชาทรงพระนามวิปุละทรงครองราชสมบัติในพระนครชื่อว่าสุธรรมาวดี พระเทวีนามว่าจันทาเป็นอัครมเหสีของพระราชานั้นได้เป็นใหญ่กว่าหญิงหนึ่งหมื่นหกพันคน พระราชานั้นได้ทรงมีพระราชโอรสพระนาม ว่า วิชล ครั้งนั้นพระเจ้าวิปุละทรงครองราชสมบัติในพระนครของพระองค์โดยชอบธรรม ทรงให้สร้างโรงทานหกหลังคือ ที่ประตูพระนครทั้งสี่ กลางพระนคร และใกล้ประตูที่ประทับอยู่ ทรงสละทรัพย์วันและหกแสนทุกวัน ๆ ได้ประทานให้แก่มหาชนที่มาถึง

โรงทานนั้น ได้ทรงพระราชทานมหาทานในเวลาที่สมควรเหมือนมหาเมฆ ลำดับนั้น พระเจ้าวิปุละ เมื่อจะทรงสั่งสอนมหาชนมีอำมาตย์ เป็นต้น ทั้งเวลาเช้าและเย็น ได้ตรัสอย่างนี้ว่า มหาชนผู้เจริญทั้งหลาย พวกท่านทั้งปวงจงให้ทานตามกำลังรักษาศีล และอุโบสถศีลในวันอุโบสถ ภายหลังวันหนึ่ง พระเจ้าวิปุละนั้นทรงสระพระเศียรแต่เช้าตรู่ทรงเครื่องอลังการทั้งปวงมีหมู่อำมาตย์แวดล้อม แล้วประทับนั่งในโรงทานที่อยู่ใกล้ประตูราชนิเวศน์ของพระองค์ได้ตรัสคาถาที่หนึ่งว่า

ชนใดพึงขอสรีระของเราเพื่อไปเป็นทาส เราก็จักให้
สรีระของเราแก่ผู้นั้นเพื่อความเป็นพระพุทธเจ้า

พระเจ้าวิปุละครั้นตรัสแล้วอย่างนี้ เมื่อจะทรงให้ทานแก่มหาชนผู้มาถึงโรงทานนั้น ๆ ด้วยพระหัตถ์ของพระองค์ทีเดียว จึงตรัสคาถาที่สองว่า

ชนใดขอสิ่งใด ๆ จะเป็นทรัพย์ ข้าวเปลือกของบริโภค
และผ้าซึ่งเป็นของเราก็ตามทีเราจะให้ของนั้น ๆ แก่ผู้นั้น

ครั้นตรัสอย่างนี้แล้ว เมื่อจะทรงบังคับอำมาตย์เพื่อให้ทานที่เป็นของมีอยู่ของพระองค์ในโรงทานนั้น ๆ จึงตรัสคาถาที่สามว่า

ท่านทั้งหลายจงให้ทานแก่ผู้ยากไร้ โดยทำนองนี้ทีเดียว
จงให้พวกเขาอิ่มหนำด้วยข้าว น้ำของเราทุกเมื่อเถิด

ครั้งนั้นมหาชนผู้อยู่ในแคว้นสุธรรมาวดี เมื่อทำการงานและทำประโยชน์ของตน ต่างมั่งคั่งด้วยทรัพย์ ข้าวเปลือก เงินทอง และของบริโภคทั้งหลาย ร่าเริงอยู่ด้วยการฟ้อนรำการขับและการประโคมเสวยความสุขตามความปรารถนาในที่อยู่ของตน วันหนึ่งพระเจ้าวิปุละทรงประทับนั่งบนพระที่สิริไสยาสน์ในปราสาทของพระองค์ทรงตรวจดูทานทั้งหลาย เกิดปีติไม่วายเว้น ทรงเปิดสีหบัญชรทองทอดพระเนตรหนทางอยู่ทรงดำริว่า เราให้ทานภายนอกแล้ว ทานนั้นก็ไม่ทำให้เรายินดีได้ วันนี้เราใคร่จะให้ทานภายใน ไฉนหนอมหาชนทั้งหลายจะมาสำนักของเราแต่เช้าวันนี้ เมื่อขอทานภายนอกกับเรา จงขอทานภายในด้วยเราจะให้ทายภายในแก่พวกเขา ถ้าว่าชนไร ๆ พึงขอศีรษะของเราไซร้ เราก็จักให้ศีรษะของเราแก่เขา ถ้าใคร ๆ พึงขอเนื้อ

หัวใจของเราไซร้ เราก็จักผ่าอกของเราหยิบเอาเนื้อหัวใจให้เป็นทานแก่เขา ถ้าว่าใครๆ พึงขอตา โลหิต เนื้อ ครึ่งร่างกาย หรือร่างกายทั้งสิ้นไซร้ เราก็จักให้ทานทั้งหมดนั้นๆ แก่เขา ถ้าว่าใครๆ พึงกล่าวขอกับเราว่า ข้าแต่พระเจ้าวิปุละพระองค์จงเป็นทาสของข้าพระองค์ไซร้ เราจักปลอบตนเราแล้วมอบตนของเราให้เป็นทาสของเขา ถ้าว่าชนไร ๆ ขอสิ่งใด ๆ กับเรา เราจักให้สิ่งนั้น ๆ แก่เขา เมื่อพระเจ้าวิปุละทรงดำริอยู่อย่างนี้ มหาปฐพีซึ่งหนาได้สองแสนโยชน์กับอีกสี่นหุตกระหึ่มไหวแล้วเหมือนช้างตัวซับมัน ด้วยเดชานุภาพแห่งการที่จะถวายทานภายใน มหาสมุทรตีระลอก พระยาเขาสิเนรุก็โน้มยอดลงเหมือนหน่อหวายที่ถูกไฟลนลงตรงหน้าสุธรรมาวดีนคร ทั้งฝนก็ตั้งคำรามอยู่ตกลงชั่วขณะ และสายฟ้าที่มิใช่ฤดูกาลแลบแปลบปลาบด้วยเสียงแห่งมหาปฐพีท้าวสักกเทวราชทรงปรบพระหัตถ์ ท้าวมหาพรหมได้ให้สาธุการ แม้พวกเทวดาทั้งปวงต่างให้สาธุการ ตั้งแต่พื้นมหาปฐพีจรดพรหมโลก ได้มีเสียงโกลาหลเป็นอย่างเดียวกัน ความอัศจรรย์เห็นปานนี้ได้ปรากฏแล้วด้วยเดชานุภาพแห่งการทรงดำริถึงการให้ทานของพระเจ้าวิปุละนั้น สมเด็จพระบรมศาสดา เมื่อทรงประกาศเนื้อความนั้นจึงตรัสว่า

ลำดับนั้น พระเจ้าวิปุละนั้นทรงให้สร้างโรงทานหกแห่ง พระราชทานมหาทานแก่มหาชนทุกวัน พระราชาวิปุละนั้นทรงครองราชสมบัติโดยธรรม ประทับนั่งอาสนะอย่างเลิศ ทรงดำริเพื่อจะให้ทานทรงเปิดสีหบัญชร ทอดพระเนตรหนทางใหญ่ ทรงดำริอย่างนี้ ในเวลาทั้งหมดว่า ผู้ขอมาหาเราแล้วถึงขอทานภายในคือ จักษุ เนื้อหทัย โลหิต และร่างกาย ถ้าว่าผู้ขอไรๆ พึงขอกายของเราไซร้ เราก็จะปลอบตนเองทำให้เป็นทาสแล้วให้ทานแก่เขาไป เมื่อทรงดำริความเป็นอย่างนี้ มหาปฐพีสั่นสะเทือน ภูเขาหลวงสิเนรุ ซึ่งเป็นประดุจดอกไม้ประดับบนเศียรได้โน้มยอดลงมา กาลนั้นได้ความหวาดกลัวและเกิดขนชูชันขึ้น เมื่อพระเจ้าวิปุละทรงดำริสภาวะอยู่แผ่นดินสั่นสะเทือน กาลนั้นได้เกิดขนพองสยองเกล้าโลมชาติชูชัน เมื่อพระเจ้าวิปุละทรงดำริถึงทานอยู่ สุธรรมาวดีนครมีเสียงดังแผ่กระจายไปทุกทิศ

ขณะนั้นภพของท้าวสักกะได้แสดงอาการเร่าร้อน ลำดับนั้น ท้าวสักกะ เมื่อทรงใคร่ครวญถึงเหตุนั้น จึงตรัสคาถานี้ว่า

เทวดาหรือว่ามนุษย์คนใดบำเพ็ญบุญทาน หรือว่า
พรหมจรรย์โดยชอบ เขาจะให้เราเคลื่อนจากอาสนะหรือ

ท้าวสักกะเมื่อทรงทราบเหตุนั้นทรงยินดีอยู่ทรงดำริว่า บัดนี้พระเจ้าวิปุละผู้พุทธางกูร แม้เมื่อพระราชทานทานภายนอกอย่างต่างๆ แก่มหาชนชาวพระนครก็ไม่ทรงยินดีทานนั้น วันนี้นั่นเทียวทรงมีพระทัยใคร่จะพระราชทานทานภายในจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่ใจอนาคต บัดนี้เราจักทำมโนรถของพระเจ้าวิปุละให้เต็มจึงเสด็จมาจากเทวโลก เนรมิตรพระองค์เองเป็นเพศพราหมณ์หนุ่มเข้าไปพระลานหลวงแต่เช้าเทียววันนั้นพระโพธิสัตว์สรงสนานแต่เช้าตรู่ ประดับด้วยเครื่องอลังการทั้งปวง ประทับบนคอช้างตัวเป็นมงคลอย่างเลิศ มีหมู่อำมาตย์แวดล้อมแล้ว เสด็จเข้าไปโรงทานที่ตั้งอยู่กลางเมือง ทรงเลือกทรัพย์ที่จะทรงให้ในโรงทานนั้นๆ ท้าวสักกะซึ่งนิรมิตเป็นเพศพราหมณ์หนุ่ม ประทับยืนอยู่ที่นั้น ทรงยกพระหัตถ์ข้างขวาของพระองค์ขึ้นเปล่งเสียงดังสามครั้งว่า ขอมหาราชเจ้าจงทรงพระเจริญ พระมหาสัตว์ทรงสดับเสียงว่าชนะทรงดำริว่าพราหมณ์นี้มาที่นี้เพื่อต้องการอะไร บัดนี้เราจะถามเหตุที่มาของเขา พระมหาสัตว์ครั้นทรงดำริอย่างนี้แล้ว เมื่อจะทรงถามเหตุที่มาของเขา จึงตรัสคาถาว่า

พราหมณ์ ข้าพเจ้าจะขอถามท่าน ท่านต้องการอะไรใน
ที่นี้หรือ ท่านมาแว่นแคว้นของเราด้วยเหตุอะไร ท่านผู้อันเรา
ถามแล้วจงบอกเหตุนั้นแก่เรา พราหมณ์ท่านจะขออะไร
ข้าพเจ้าหรือ

ท้าวสักกะผู้เป็นพราหมณ์หนุ่มฟังคำนั้นแล้วจึงกราบทูลว่า ข้าพระองค์ผู้เดียวไม่มีเพื่อน มาที่นี้เพื่อทูลขอพระนางจันทาเทวีพระมเหสีของพระองค์ เพื่อไปเป็นภริยาของหม่อมฉัน แล้วจึงตรัสคาถานี้ว่า

ห้วงน้ำอันเต็มแล้วย่อมไม่สิ้นไปตลอดกาลทั้งปวง
ฉันใด พระองค์ผู้อันข้าพระองค์ทูลขอพระเทวีนั้นก็ฉันนั้น

พระองค์อันข้าพระองค์ทูลขอพระเทวีขอจงพระราชทาน
พระเทวีแด่ข้าพระองค์เถิด

พระเจ้าวิปุละทรงสดับคำนั้นแล้ว มีพระทัยแผ่ซ่านไปด้วยปีติดุจบรรลุพระสัพพัญญุตญาณในวันพรุ่งนี้ทรงสำคัญอัตภาพของพระองค์ด้วยปีตินั้น ทรงเกิดโสมนัส เหมือนบุคคลวางถุงที่เต็มด้วยทองพันแท่งบนพระหัตถ์ที่เหยียดออกแล้วตรัสว่า ดกรมหาพราหมณ์ ดีละ บัดนี้ละเราจักให้สำเร็จตามมโนรถของท่าน ทรงไม่สะทกสะท้าน มีพระทัยไม่ขุ่นมัว เมื่อทรงทำให้มหาปฐพีบันลือลั่นอยู่ จึงตรัสคาถานี้ว่า

เราจะให้ เราจะไม่หวั่นไหว พราหมณ์ท่านขอสิ่งใด
กับเรา เราจะไม่ปกปิดสิ่งที่มีนั้นอยู่ ใจของเรายินดีในการให้อยู่

พระมหาสัตว์ครั้นตรัสอย่างนี้แล้ว เมื่อทรงแลดูพระนางจันทาเทวีมเหสีของพระองค์อยู่ จึงตรัสอย่างนี้ว่า แม่นางผู้เจริญ พราหมณ์นี้นั่นเทียวมาสำนักของเราที่นี้ ไม่ขอทรัพย์อย่างอื่น ย่อมขอแต่เธอเท่านั้นเราย่อมปรารถนาพระสัพพัญญุตญาณบัดนี้ เธอจงให้ทานบารมีอันมีชื่อว่าการบริจาคภริยาของเราให้เต็มที่แล้วเพื่อได้บรรลุซึ่งพระสัพพัญญุตญาณแล้ว พระเทวีทรงสดับพระดำรัสของพระมหาสัตว์แล้วมีพระทัยยินดีพระโพธิสัตว์จึงทรงจับพระเต้าทอง ซึ่งเต็มด้วยน้ำหอม และพระหัตถ์ของพระเทวีโดยไม่เนิ่นช้า ทรงอ้างมหาปฐพีเป็นพยานแล้วหลั่งทักษิโณทกในที่นั้น ได้ตรัสสองคาถานี้ว่า

มหาพราหมณ์ เราจะให้ภริยา ซึ่งเป็นที่รักของเราแก่
ท่าน ท่านจงรับเอาพระเทวีนั้นด้วยเหตุแห่งพระโพธิญาณ
เราจะให้พระเทวีนั้น ท่านจงรับเอาภริยาของเราเถิดมหา-
พราหมณ์ ท่านพร้อมกับพระเทวีจงไปตามสบายเถิด

พระโพธิสัตว์ครั้นตรัสแล้วอย่างนี้ มีพระทัยยินดีอย่างยิ่ง ทรงปรึกษาด้วยกับพราหมณ์หนุ่มนั้น จึงตรัสอย่างนี้ว่า มหาพราหมณ์ผู้เจริญพระนางจันทาเทวีภริยาของเรา เป็นที่รักเป็นที่ต้องใจของเรา เออก็แลพระสัพพัญญุตญาณที่เราพึงตรัสรู้ในอนาคตนั่นเป็นที่รักอย่างยิ่งกว่าพระเทวีของเราร้อยเท่าพันเท่า เพราะฉะนั้นวันนี้ เรา

ให้พระเทวีของเราแล้วแก่ท่าน ไม่ขอปรารถนามนุษย์สมบัติมีพระจักรพรรดิราชเป็นต้น ไม่ขอปรารถนาเทวสมบัติมีความเป็นพระราชาแห่งพระอินทร์และเจ้าแห่งพรหมเป็นต้น ไม่ขอปรารถนาความเป็นพระสาวกของพระพุทธเจ้า และไม่ขอปรารถนาความเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้าเป็นต้น วันนี้เราขอปรารถนาได้บรรลุพระสัพพัญญุตญาณในอนาคตเท่านั้น ด้วยการให้ภริยาของเราแก่ท่าน พระเจ้าวิปุละครั้นตรัสอย่างนี้แล้วได้ทรงพระราชทานพระนางจันทาเทวีพระมเหสีของพระองค์แก่ท้าวสักกะผู้แปลงเพศเป็นพราหมณ์หนุ่ม ขณะนั้นนั่นเทียว มหาปฐพีได้ปรากฏความอัศจรรย์ทั้งหลายทั้งปวงมีอาการสะเทือนสะท้านเป็นอย่างยิ่ง สมเด็จพระบรมศาสดาเมื่อทรงประกาศเนื้อความนั้น จึงตรัสคาถาว่า

ครั้งนั้นพระเจ้าวิปุละนั้นผู้ทรงให้สุธรรมาวดีนครเจริญ ได้พระราชทานพระเทวีของพระองค์แก่พราหมณ์ด้วยเหตุเพื่อการตรัสรู้ เมื่อพระโพธิสัตว์พระราชทานพระเทวีพระมหาสัตว์ทรงมีศรัทธาต่อพราหมณ์นั้น ครั้งนั้นมหาปฐพีได้หวั่นไหว เขาสิเนรุก็โน้มยอดลงมาได้เกิดขนพองสยองเกล้าโลมชาติชูชัน เมื่อพระโพธิสัตว์ทรงสละพระเทวี แผ่นดินก็สั่นสะเทือน ครั้งนั้นได้เกิดขนพองสยองเกล้า โลมชาติชูชันเมื่อพระโพธิสัตว์ทรงสละพระเทวี ทั่วพระนครก็กระหึ่มกึกก้องในครั้งนั้น

ฝ่ายพระมหาสัตว์ครั้นพระราชทานพระนางจันทาเทวีแก่ท้าวสักกะ ผู้แปลงเพศเป็นพราหมณ์หนุ่มอย่างนี้แล้ว เมื่อทรงประกาศให้พราหมณ์นั้นรู้อยู่ ทรงประคองอัญชลีไว้เหนือพระเศียรของพระองค์ทรงเปล่งอุทานว่า ทานเราให้ดีแล้วหนอ จึงตรัสคาถานี้ว่า

ด้วยการให้พระเทวีนี้ เราจะเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต เราจักกระทำพุทธกิจขอความปรารถนาของเราจงสำเร็จเถิด

ลำดับนั้น ท้าวสักกะผู้แปลงเพศเป็นพราหมณ์หนุ่ม ทรงรับพระเทวีนั้นแล้ว หลีกไปจากที่นั้นทรงซ่อนพระเทวีนั้นด้วยอานุภาพของพระองค์ แล้วนิรมิตเพศเป็นพราหมณ์คนอื่นมาโรงทานที่ตั้งอยู่กลางเมืองนั้นเทียว ยืนอยู่ที่ประตูโรงทานนั้น ยกพระหัตถ์ข้างขวาของพระองค์ขึ้นตรัสคาถานี้ว่า

ข้าแต่มหาราชเจ้า ข้าพระองค์ขอพระราชบุตรซึ่งเป็นที่รักของพระองค์ในกาลทุกเมื่อ พระองค์ทรงสมบูรณ์แล้วด้วยศรัทธาทีเดียว ข้าพระองค์ทูลขอพระราชบุตร ขอจงพระราชทานพระราชบุตรแก่ข้าพระองค์

พระเจ้าวิปุละทรงสดับคำนั้นแล้วมีพระทัยโสมนัส ทรงแลดูพระพักตร์พระกุมารพระนามว่าวิชล ผู้เป็นราชบุตรของพระองค์ เมื่อจะตรัสด้วยคำของพราหมณ์หนุ่มกับพระกุมารนั้น จึงตรัสคาถานี้ว่า

พ่อปรารถนาการบรรลุพระสัพพัญญุตญาณ ขอเจ้าจงอนุโมทนาความปรารถนานั้นเถิด พ่อขอการบรรลุพระสัพพัญญุตญาณอันเป็นของมีอยู่ของเจ้า เพื่อความเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต เจ้าจงทำตามคำของพ่อด้วยปุตตทานในวันนี้นั่นเทียวเถิด

วิชลกุมารฟังพระพระดำรัสนั้นมีพระทัยโสมนัส จึงกราบทูลว่า ข้าแต่มหาราช ข้าพระองค์จักยังมโนรถที่พระองค์บำเพ็ญแล้วให้เต็ม เมื่อจะบันลือสีหนาทกับพระราชบิดาของพระองค์ จึงตรัสคาถาว่า

ข้าแต่พ่อ หม่อมฉันเป็นบุตรของพระองค์ พระองค์ย่อมเป็นใหญ่กว่าหม่อมฉันทุกเมื่อ พระองค์พึงให้หรือขายหม่อมฉันแก่ผู้ที่ปรารถนาแล้ว หรือว่าพึงฆ่าก็ตามเถิด ข้าพระองค์ขออนุโมทนาทานนั้น ข้าพระองค์จะทำตามคำของพระองค์

พระเจ้าวิปุละทรงให้วิชลกุมารพระปิยบุตรของพระองค์สรงสนานให้บริโภคโภชนะอย่างปราณีตประดับด้วยเครื่องประดับทั้งปวง แล้วให้นั่งบนพระเพลาของพระองค์ ทรงจุมพิตศีรษะพระกุมารนั้นแล้วได้พระราชทานทานอย่างสูงยิ่งแก่ท้าวสักกะผู้แปลงเพศเป็นพราหมณ์ สมเด็จพระบรมศาสดาเมื่อจะทรงประกาศเนื้อความจึงตรัสคาถา

ลำดับนั้น พระเจ้าวิปละทรงให้พระกมารพระโอรสของพระองค์ ผู้สนานศีรษะแล้วมีผ้าใหม่นั่งบนพระเพลาพระองค์ ทรงจุมพิตพระเศียรกุมารนั้น ทรงให้ร่าเริงยินดีในกาลทุกเมื่อ พระองค์ได้พระราชทานพระราชบุตรที่ประสูติดีแล้ว ซึ่งประดับด้วยต่างหู มาลัย เครื่องประดับทุกอย่างแก่พราหมณ์

ครั้งนั้นพระเจ้าวิปุละทรงอ้างเอาแม้หมู่เทพทั้งหมดเป็นพยานแห่งทานของพระองค์ และเมื่อจะให้หมู่เทวดาเหล่านั้นอนุโมทนาทานจึงตรัสสองคาถานี้ว่า

ข้าแต่เทวดาผู้เจริญทั้งหลาย ขอท่านทั้งหลายที่มาประชุมกันที่นี้จงอนุโมทนาทานของข้าพเจ้า จงรับส่วนบุญของข้าพเจ้าในกาลทุกเมื่อ และข้าพเจ้าให้บุตรซึ่งเป็นที่รักแก่พราหมณ์ด้วยเหตุเพื่อจะตรัสรู้ในอนาคตนั่นเทียว ขอให้ข้าพเจ้าได้ตรัสรู้อมตบทเทอญ

พระมหาสัตว์ครั้นตรัสอย่างนี้แล้ว ได้พระราชทานปิยบุตรทานอย่างยอดยิ่งของพระองค์แก่ท้าวสักกะผู้แปลงเพศเป็นพราหมณ์

ด้วยเดชานุภาพแห่งทานของพระมหาสัตว์นั่นเทียว ปรากฏเหตุอัศจรรย์หลายอย่าง สมเด็จพระบรมศาสดาเมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้น จึงตรัสว่า.-

ครั้งนั้นได้เกิดขนพองสยองเกล้า โลมชาติชูชัน เมื่อพระเจ้าวิปุละพระราชทานพระปิโยรสแผ่นดินก็สะเทือนสะท้าน เกิดขนพองสยองเกล้าและโลมชาติชูชัน เมื่อพระเจ้าวิปุละ

พระราชทานพระราชบุตร ทั่วพระนครก็บันลือลั่น และเสียงสาธุการก็กระฉ่อนไปทั่วบุรี เมื่อพระเจ้าวิปุละทรงสละพระราชปิโยรส ได้เกิดโกลาหลพร้อมกัน ลำดับนั้นเสียงบันลือลั่นกึกก้องกำปนาทอยู่ไปมาในที่นั้น เมื่อพระเจ้าวิปุละทรงสละพระราชบุตร

พระเจ้าวิปละครั้นพระราชทานวิชลกมารพระราชปิโยรสของพระองค์ให้เป็นทานแก่ท้าวสักกะผู้แปลงเพศเป็นพราหมณ์ ทรงเกิดปิติปราโมชในพระทัยของพระองค์ประทับนั่งบนโรงทานนั้น ครั้งนั้นท้าวสักกเทวราชทรงนำพระกุมารนั้นมาแล้วซ่อนพระกุมารนั้นไว้ด้วยอานุภาพของพระองค์ และนิรมิตพระองค์เองใหม่อีก แปลงเพศเป็นพราหมณ์แก่ ถือไม้เท้ามีผมหงอก มีขนในสรีระขาวเข้าไปโรงทานที่ตั้งอยู่กลางพระนครนั้น พระเจ้าวิปุละทรงทอดเนตรเห็นท้าวสักกะซึ่งแปลงเพศเป็นพราหมณ์แก่ เมื่อจะทรงถามเหตุที่มาของเขา จึงตรัสคาถานี้ว่า

มหาพราหมณ์ ข้าพเจ้าขอถามหน่อย ท่านมาถึงที่นี้
ด้วยเหตอะไร ถกเราถามแล้ว จงบอกเหตนั้นแก่เรา

ท้าวสักกะซึ่งแปลงเพศเป็นพราหมณ์แก่ฟังพระราชดำรัสของพระราชา เมื่อจะตรัสบอกเหตุที่มาของพระองค์แก่พระราชานั้น จึงตรัสคาถาว่า

ข้าแต่พระราชา ข้าพระองค์เป็นคนแก่ ไม่มีกำลัง
หนทางที่จะไปดีบ้างเลวบ้างยังอยู่อีกยาว ข้าพระองค์ได้ยิน
กิตติศัพท์ของพระองค์จึงมาสำนักพระองค์ เพื่อทูลขอ
ราชสมบัติของพระองค์ พระองค์ผู้อันข้าพระองค์ทูลขอ
ราชสมบัติแล้ว ขอจงพระราชทานราชสมบัติแก่ข้าพระองค์

พระมหาสัตว์ทรงสดับคำนั้นแล้ว มีพระทัยแผ่ไปด้วยปีติ เมื่อจะพระราชทานสิริราชสมบัติของพระองค์ให้เป็นทาน แก่ท้าวสักกะผู้แปลงเพศเป็นพราหมณ์แก่ จึงตรัสคาถานี้ว่า

พราหมณ์ท่านจงรับเอาราชสมบัติพร้อมทั้งหมู่เสนา
และพาหนะ ข้าพเจ้าจักยังมโนรถของท่านให้เต็ม ใจของเรา
ยินดีในทานนั่นเทียว

ขณะนั้นพระราชาวิปุละ ทรงจับพระเต้าทองซึ่งเต็มด้วยน้ำหอมหลั่งทักษิโณทก ให้ตกไปบนมือของท้าวสักกะผู้แปลงเพศเป็นพราหมณ์แก่ เมื่อจะทรงพระราชทานสิริ-ราชสมบัติของพระองค์ จึงตรัสสามคาถานว่า

มหาพราหมณ์ ท่านจงรับทานอันเป็นที่รักและเป็น
ทานอันสูงสุด ที่ข้าพเจ้าให้แก่ท่านเพื่อพระโพธิญาณในอนาคต
นั่นเทียว พราหมณ์ข้าพเจ้าให้แว่นแคว้นอันน่ารื่นรมย์ในกาล
ทุกเมื่อที่ให้สำเร็จตามความใคร่ทุกอย่างนี้แล้วแก่ท่าน เพื่อ
พระโพธิญาณในอนาคตของเรา ด้วยการให้ราชสมบัตินี้
ข้าพเจ้าได้บรรลุพระโพธิญาณในอนาคตแล้ว ใคร่ครวญอยู่
จักให้โลกนี้พร้อมทั้งเทวโลกบรรลุนิพพาน

พระมหาสัตว์ครั้นตรัสอย่างนี้แล้ว ได้พระราชทานราชสมบัติแม้ทุกอย่างในแว่นแคว้นของพระองค์ให้เป็นทานแด่ท้าวสักกะผู้แปลงเพศเป็นพราหมณ์ ท้าวสักก-เทวราชทรงเห็นกิริยาของพระโพธิสัตว์นั้น พระทัยเกิดความอัศจรรย์ทรงดำริว่า น่าอัศจรรย์หนอ มหาราชาวิปุละนี้เป็นหน่อพุทธางกูรนั่นเทียวจักเป็นพระพุทธเจ้า ทรงเป็นที่พึ่งของสัตว์โลกแน่แท้ในอนาคตกาล แล้วจึงตรัสคำปฏิสันถารกับพระเจ้า-วิปุละนั้นแล้วตรัสว่า มหาราช พระองค์เป็นหน่อพุทธางกูรนั่นเทียว จักเป็นพระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่งของสัตว์โลกแน่แท้ในอนาคตกาล มหาราช ข้าพเจ้ามิใช่พราหมณ์เป็นท้าวสักกเทวราช มาทำอย่างนี้ที่นี้เพื่อต้องการให้บารมีธรรมของพระองค์เต็ม เมื่อจะทรงให้คืนทานทั้งสามอย่างแก่พระเจ้าวิปุละนั้นอีก จึงตรัสคาถานี้ว่า

ข้าพเจ้าเป็นท้าวสักกะจอมแห่งเทพจักให้ทานสาม
อย่างคือ พระเทวี พระราชบุตร และสิริราชสมบัติแก่ท่าน
ท่านจงรับเอาจากเราเถิด

ท้าวสักกเทวราชครั้นบอกความที่ตนเองเป็นท้าวสักกะแก่พระเจ้าวิปุละทรงอนุโมทนาภริยาทาน ปุตตทาน และราชสมบัติทานแก่พระราชานั้น จึงตรัสว่า มหาราช พระเทวี พระราชบุตร และสิริราชสมบัติของพระองค์ จงเป็นของพระองค์อย่างเดิม แล้วตรัสคาถานี้ว่า

ดูกรจอมคน ข้าพเจ้าจะให้พระเทวี พระราชบุตร และ
สิริราชสมบัติแก่พระองค์ พระองค์ให้พระเทวีเป็นเบื้องต้น
แห่งทาน จงทรงรับจากข้าพเจ้าเถิด

ท้าวสักกเทวราชครั้นทรงตรัสอย่างนี้แล้ว ทรงประดับกษัตริย์ทั้งสองพระองค์ ผู้เป็นพระราชบุตรและพระมเหสีของพระเจ้าวิปุละ ด้วยเครื่องประดับทั้งปวงแล้วให้แก่พระราชานั้นอีก พระเจ้าวิปุละมีพระทัยยินดี อันหมู่อำมาตย์แวดล้อมแล้วประทับนั่งบนโรงทานนั้นพร้อมกับพระราชโอรสและมเหสีของพระองค์ ลำดับนั้น ท้าวสักก-เทวราชมีรูปของตนสว่างไสวอยู่ทั่วทิศภาค ดุจดวงอาทิตย์อ่อน ๆ ประทับยืนอยู่บนกลางอากาศ ได้ทรงชมเชยพระเจ้าวิปุละแล้ว ฯ สมเด็จพระบรมศาสดา เมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้นจึงตรัสว่า

ท้าวสักกเทวราชทรงทราบความดำริของพระเจ้าวิปุละ
แล้ว ทรงชมเชยพระราชานั้นตรัสคำนั้นกะเทวดาทั้งหลาย ด้วย
ประการฉะนี้ เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายเหล่านั้นทั้งปวง
ต่างเปล่งเสียงแซ่ซ้องสาธุการ เสียงนั้นขจรจากแผ่นดินพุ่ง
ขึ้นจรดไตรทศด้วยอำนาจจิตที่ชื่นชม สายฟ้าก็ผ่าคะนองอยู่
ประเปรี้ยงดุจเสียงมาจากภูเขา ข้าแต่นารทะภูเขาทั้งสอง
เหล่านั้นอนุโมทนาต่อพระราชานั้น เทพทั้งปวงคือ พระ-
อินทร์ พระพรหม พระปชาบดี พระจันทร์ พระยม และ
ท้าวเวสสุวรรณ ต่างอนุโมทนา พระราชานั้นทรงทำกรรมที่
ทำได้ยาก พระองค์ให้ทานที่คนอื่นให้ไม่ได้ ทรงทำกรรมที่
ทำให้กำเริบที่ผู้อื่นกระทำได้ยาก อสัตบุรุษย่อมตาม
เดือดร้อน ธรรมของสัตบุรุษรู้ได้ยาก เพราะฉะนั้นสัตบุรุษ

และอสัตบุรุษทั้งหลายมีคติต่างกัน สัตบุรุษทั้งหลายย่อมไปสวรรค์ทุกเมื่อ ดูกรพระราชาพระองค์ให้ทานใด ทานที่เป็นมโนกรรมดุจเป็นยานให้ถึงพรหมโลกอันสูงยิ่งนั้น จงให้ผลแก่ท่านในสวรรค์

ท้าวสักกเทวราชครั้นทรงชมเชยพระเจ้าวิปุละอย่างนี้แล้ว จึงทรงบันดาลให้ฝนรัตนะเจ็ดอย่างตกลงที่โรงทานนั้น เมื่อจะกล่าวเหตุที่มาของพระองค์ จึงตรัสสองคาถานี้ว่า

ข้าพเจ้าเป็นท้าวสักกเทวราช มาสำนักของท่านเพื่อให้ท่านบำเพ็ญบารมี เพื่อบรรลุเป็นพระพุทธเจ้า ดูกรพระราชาข้าพเจ้ามาที่นี้ ทำอย่างนี้แด่ท่านเพื่อให้บารมีทั้งปวงของท่านเต็ม จึงปรารถนาเพื่อจะกลับไปสวรรค์

ท้าวสักกเทวราช ครั้นตรัสแล้วอย่างนี้ ทรงมอบราชสมบัติให้แก่พระโพธิสัตว์แล้วตรัสว่าดูกรมหาราช ตั้งแต่นี้ไปท่านจงไม่ประมาทครองราชสมบัติเถิด ส่วนข้าพเจ้าจักกลับไปเทวโลกในกาลบัดนี้ แล้วจึงอันตรธานในที่นั้นไปปรากฏในเทวโลก สมเด็จพระบรมศาสดาเมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้นจึงตรัสคาถาว่า

ครั้งนั้น ท้าวสักกเทวราชตรัสคำนี้แล้ว ทรงชมเชยพระเจ้าวิปุละนั้นผู้เป็นใหญ่ในหมู่คนว่า เป็นพระราชาผู้ประเสริฐ ได้เสด็จไปสวรรค์แล้ว

จำเดิมแต่นั้น พระโพธิสัตว์เสวยความสุขในราชสมบัติในสุธรรมาวดีนครกับพระราชโอรสพระมเหสี และหมู่อำมาตย์ของพระองค์ ทรงดำรงอยู่ในโอวาทของท้าวสักกะ ทรงทำบุญทั้งหลายมีทานเป็นต้นแม้แก่หมู่มหาชนเหล่าอื่น ดำรงอยู่ตราบพระชนมายุ เวลาสิ้นพระชนมายุทรงเคลื่อนจากอัตภาพนั้นแล้วไปบังเกิดในทิพย-ปราสาทอันมีอยู่ในเทวโลก หมู่มหาชนที่ดำรงอยู่ในโอวาทของพระเจ้าวิปุละนั้น ทำบุญทั้งหลายมีให้ทานเป็นต้นแม้แก่ชนเหล่าอื่น ดำรงอยู่ตราบเท่าอายุเวลาสิ้นอายุเคลื่อนแล้วไปบังเกิดในเทวโลกต่างๆ สมเด็จพระบรมศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้

มาแสดงตรัสแล้วว่า ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตเกิดเป็นพระโพธิสัตว์ได้ให้ภริยา บุตร และสิริราชสมบัติของตน เพื่อความเป็นพระพุทธเจ้าอย่างนี้ เหตุนี้น่าอัศจรรย์ ดังนี้ เมื่อจะทรงประชุมชาดก จึงตรัสคาถาสุดท้ายว่า

พระเทวีพระราชมารดาในกาลนั้นได้เป็นพระนางมหา-
มายาพระมารดาของเราในกาลนี้ พระราชาพระราชบิดาของ
พระราชานั้นในกาลนั้น ได้เป็นพระเจ้าสทโธทนะในกาลนี้
ราชนารีพระนามว่าจันทาในกาลนั้น ได้เป็นพระนางยโสธรา
ในกาลนี้ พระราชบุตรพระนามว่าวิชลในกาลนั้น ได้เป็นพระ-
ราหุล บุตรของเรานั้นในกาลนี้ท้าวสักกะจอมแห่งเทวดาใน
กาลนั้น ได้เป็นพระอนุรุทธะในกาลนี้ มหาชนที่เหลือในกาลนั้น
ได้เป็นสาวกของเราในกาลนี้ พระราชาพระนามวิปุละผู้ทรง
ใครในบุญยินดีในการให้ในกาลนั้น ได้เป็นเราผู้ตถาคตตรัสรู้
เองโดยชอบเป็นที่พึ่งของสัตว์โลก ในกาลนี้ ท่านทั้งหลาย
ทั้งปวงเมื่อปรารถนาในสุขสมบัติทั้งสามประการ จงทรงจำ
ชาดกไว้อย่างนี้ด้วยจิตที่เคารพอย่างยิ่ง

จบ วิปุลราชชาดก

สิงหรามังกร

๒๗ มหาปทุมชาดก

สมเด็จพระบรมศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวันมหาวิหาร ทรงปรารภภิกษุผู้เลี้ยงดูมารดาของตนรูปหนึ่ง จึงตรัสคำว่า **ปสฺสาหิ ตวำ มหาราช** ดังนี้เป็นต้น

ทราบว่าครั้งนั้นภิกษุรูปหนึ่ง เที่ยวบิณฑบาตใกล้ประตูบ้านของชนเหล่าอื่น เมื่อได้ภัตโภชนะย่อมให้มารดาของตนบริโภคภัตและโภชนะนั้น จำเดิมแต่นั้นมาภิกษุนั้นปฏิบัติมารดาของตนอยู่ ได้ทานเป็นต้นว่าสลากภัตที่ตนได้แล้วเป็นต้นก็ดี ผ้าอาบน้ำฝนก็ดี ผ้าจำนำพรรษาก็ดี ตลอดถึงทานวัตถุอื่นไรๆ ก็ดี ได้ให้ทานวัตถุนั้นๆ แก่มารดาของตน ในเวลาอื่นจากเวลานั้น ภิกษุนั้นบำรุงมารดาของตนอยู่ มีความขวนขวายอย่างมาก เกิดซูบผอมและตัวเหลือง ลำดับนั้น ภิกษุทั้งหลายผู้ที่เคยเห็นเคยคบกันมาของภิกษุนั้นเห็นภิกษุนั้นแล้ว จึงถามภิกษุนั้นว่า อาวุโส ครั้งก่อนท่านมีผิวพรรณสวยงาม แต่ว่าบัดนี้ท่านผอมมีตัวเหลืองเพราะเหตุอะไร โรคอะไรเกิดแล้วแก่ท่านหรือฯ ภิกษุนั้นฟังคำของภิกษุเหล่านั้น จึงบอกเรื่องที่ตนทำทั้งหมดแก่ภิกษุเหล่านั้นว่า อาวุโส ข้าพเจ้าไม่มีโรคอะไร ก็แต่ว่าข้าพเจ้าบำรุงมารดาของตนอยู่จึงมีความกังวล ฯ ภิกษุเหล่านั้นฟังคำนั้นแล้วจึงกล่าวกะเธอว่า อาวุโส พระศาสดาของพวกเราไม่ทรงทำให้ของที่เขาถวายด้วยศรัทธาตกไป แต่ว่าบัดนี้ท่านรับเอาของที่เขาถวายด้วยศรัทธาแล้วให้แก่หญิงชื่อว่าทำกรรมที่ไม่สมควรแล้วเทียว ภิกษุนั้นฟังคำของภิกษุเหล่านั้น ถึงพร้อมแล้วด้วยความละอายจึงแอบอยู่ในที่อยู่ของตน ฯ ลำดับนั้นแลภิกษุเหล่านั้นไปสำนักพระผู้มีพระภาคแล้วกราบทูลเนื้อความนั้นว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้เจริญ ภิกษุชื่อโน้นรับของที่เขาถวายด้วยศรัทธาเลี้ยงดูหญิงอยู่ทีเดียว ฯ ครั้งนั้นสมเด็จพระบรมศาสดาตรัสให้เรียกภิกษุนั้นมาแล้วตรัสถามเธอว่า ภิกษุเล่าว่าเธอเลี้ยงดูหญิงคนหนึ่งหรือ ฯ ภิกษุนั้นจึงกราบทูลความนั้นแก่พระศาสดาว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้เจริญจริงพระเจ้าข้า การเลี้ยงดูหญิงนั้นมีอยู่ แต่ว่าหญิงนั้นมิใช่ใครอื่นเธอคือมารดาของข้าพระองค์นั่นเทียว ฯ สมเด็จพระบรมศาสดาสดับคำนั้นแล้ว เพื่อจะให้ภิกษุนั้นเกิดความอุตสาหะได้ประทานสาธุการถึงสามครั้งว่าดีละ แล้วตรัสอย่างนี้กะภิกษุนั้นว่า ภิกษุเธอดำรงอยู่ในทางเดินของเราขึ้นชื่อว่าการเลี้ยงดูบิดามารดา

ของตน จัดว่าเป็นวงศ์ของบัณฑิตทั้งหลาย ฯ ก็แลสมเด็จพระบรมศาสดาครั้นตรัสอย่างนี้แล้ว ตรัสเรียกภิกษุเหล่านั้นมาแล้วตรัสว่า ภิกษุทั้งหลายพวกเธออย่ายกโทษภิกษุนี้เลยขึ้นชื่อว่าโบราณกบัณฑิตแม้ในกาลก่อนย่อมสละชีวิตของตนเพื่อประโยชน์แก่มารดาของตน ดังนี้แล้วประทับนิ่งอยู่เมื่อภิกษุเหล่านั้นอ้อนวอนแล้วทรงนำอดีตนิทานมาตรัสว่า

ภิกษุทั้งหลายในอดีตกาล พระราชาองค์หนึ่งพระนามว่าอนังคเสนทรงครองราชสมบัติในอัคควดีนคร พระราชานั้นได้มีพระเทวีผู้อัครมเหสีพระนามว่าสุเมขลา ฯ ก็พระเทวีสุเมขลานั้นทรงสมบูรณ์ด้วยศีลาจารวัตร ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์จุติจากภพดุสิตมาถือปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระเทวีนั้น ตั้งแต่พระโพธิสัตว์ถือปฏิสนธิพระเทวีสุเมขลานั้นมีรูปงามยิ่งเปรียบด้วยนางอัปสร น่าชม น่าเลื่อมใส ครั้งนั้นมหาชนผู้มาแล้วจากแว่นแคว้นต่าง ๆ ถือเครื่องบรรณาการหลายแสนมาถวายพระเจ้าอนังคเสนก็ด้วยเดชานุภาพแห่งพระโพธิสัตว์ผู้อยู่ในพระครรภ์ของพระเทวี คราวนั้นมหาชนมีอำมาตย์เป็นต้นของราชาโกงซึ่งอยู่ในแว่นแคว้นแห่งหนึ่ง เห็นพระรูปอันงามยิ่งของพระเทวีสุเมขลานั้น จึงกราบทูลแด่พระราชาโกงผู้เป็นนายของตนว่า ข้าแต่มหาราช พระเทวีผู้อัครมเหสีผู้เป็นชายาของพระเจ้าอนังคเสน ในอัคควดีนครองค์หนึ่งทรงพระรูปงามอย่างยิ่ง เปรียบด้วยเทพอัปสร น่าชม น่าพอใจ พระราชาโกงทรงสดับคำนั้นแล้วถูกตัณหาครอบงำ ทรงดำริว่า เราจักได้นางแก้วผู้สมบูรณ์ด้วยลักษณะทุกอย่างนั้นได้อย่างไร จึงทรงรับสั่งให้เรียกอำมาตย์ทั้งหมดมาตรัสว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย บัดนี้เราจักยึดเอาอัคควดีนคร เพื่อที่ต้องการที่จะยึดเอานางแก้วผู้สมบูรณ์ด้วยลักษณะทุกอย่างที่อยู่ในอัคควดีนครนั้น ฝ่ายอำมาตย์ทั้งหมดฟังพระดำรัสของราชาโกงนั้น ต่างมีฉันทะเป็นอย่างเดียวกันได้ยืนอยู่ที่นั้น ๆ ลำดับนั้นพระราชาโกงมีหมู่พลสี่เหล่าแวดล้อมแล้วเสด็จไปโดยลำดับถึงอัคควดีนคร รับสั่งให้ตั้งค่ายไว้ในที่สำราญแห่งหนึ่ง ประทับอยู่ที่นั้นแล้วส่งทูตของพระองค์ไปสำนักของพระเจ้าอนังคเสนว่า ถ้าพระเจ้าอนังคเสนประสงค์จะรบกับข้าพเจ้า พระเจ้าอนังคเสนจงมีหมู่พลแวดล้อมแล้ว เสด็จออกจากพระนครมารบกับข้าพเจ้า ลำดับนั้นพระเจ้าอนังคเสนทรงสดับถ้อยคำของทูตพระราชาโกงนั้น ทรงสั่นพระเศียรดำริอยู่ว่าโอ้หนอหมู่มหาชน เมื่อรบกันจักฉิบหาย ดังนี้ทรงประทับนั่งในท้องพระโรงใหญ่

ของพระองค์ ครั้งนั้นหมู่อำมาตย์ของพระเจ้าอนังคเสน เมื่อได้ยินถ้อยคำของทูตแล้วพากันโกรธอย่างยิ่ง จึงสวมเกราะ ถืออาหารและอาวุธต่าง ๆ เข้าไปสำนักพระเจ้าอนังคเสนกราบทูลว่า ข้าแต่มหาราชเจ้า ข้าพระองค์ทั้งหมดจักสละชีวิตของพวกข้าพระองค์รบกับพระราชาผู้มาที่นี้นั่นเทียวเพื่อเป็นราชพลี แล้วกราบทูลคาถาที่หนึ่งว่า

ข้าแต่มหาราชเจ้า ขอพระองค์จงทรงทอดพระเนตร
ความพยายามของพวกข้าพระองค์บาง พวกข้าพระองค์จักรบ
กับราชานั้นเพื่อเป็นราชพลี

หมู่อำมาตย์ครั้นกราบทูลอย่างนี้แล้ว เมื่อจะทูลขอการรบกับราชาผู้เสด็จมากับเสนาในที่นั้นจึงกราบทูลคาถาที่สองว่า

พระองค์ทรงประทานความสุขมาให้พวกข้าพระองค์ใน
กาลทั้งปวง เมื่อพวกข้าพระองค์มาอยู่แว่นแคว้นของพระองค์
จะไม่พินาศ

ลำดับนั้น พระเจ้าอนังคเสนทรงสดับถ้อยคำของอำมาตย์เหล่านั้น เมื่อจะทรงห้ามหมู่อำมาตย์ของพระองค์ จึงตรัสสองคาถานี้ว่า

ท่านผู้เจริญทั้งหลาย พวกท่านจงอย่าทำการประหัต-
ประหาร และการทะเลาะกันและอย่าสร้างบาปกับพระราชา
โกงนั้นเลย เราจะไม่อนุญาตให้รบกับราชานั้นเพราะเหตุเรา
มหาชนที่มาในที่นี้ อย่าพึงฆ่ากันและกันเลย ชนเป็นอันมาก
อย่าพึงเบียดเบียนกันเพราะเหตุเรานี้เลย

พระเจ้าอนังคเสนครั้นตรัสอย่างนี้แล้ว เมื่อจะสั่งสอนหมู่อำมาตย์เหล่านั้น จึงตรัสสามคาถาเหล่านี้ว่า

ท่านผู้เจริญทั้งหลาย พวกท่านจงแผ่เมตตาจิตไปยัง
พระราชานั้น พระราชาที่เสด็จมาที่นี้กับเสนาจงอย่ารบกับท่าน
พวกท่านทั้งปวงจงเลี้ยงดูมหาชนที่มาที่นี้ให้อิ่มหนำด้วยข้าว

และน้ำ ขอพวกท่านจงกลับไปเถิด ข้าพเจ้าจะทำให้ศัตรู ทั้งหมดแพ้แล้วอยู่ที่นี่ด้วยทานศีลและความสำราญของ ข้าพเจ้าทุกเมื่อ

ก็แลพระเจ้าอนังคเสน แม้เมื่อทรงห้ามอำมาตย์ทั้งหลายของพระองค์ซ้ำอีกอย่างนี้ ก็ไม่สามารถที่จะห้ามอำมาตย์เหล่านั้นได้ อำมาตย์เหล่านั้นเป็นเอกฉันท์ออกจากอัคควดีนครไปรบกับเสนาของพระราชาโกง ครั้งนั้นพวกอำมาตย์ของพระเจ้าอนังคเสน ต่างมองหน้ากันและกันก็หนีไปเพราะไม่มีนายเป็นใหญ่ ลำดับนั้น พระเจ้าอนังคเสนทรงทราบว่าหมู่เสนาของพระองค์แพ้แล้ว ทรงมีทุกข์เสียพระทัยเสด็จเข้าไปที่ประทับของพระเทวีสุเมขลา ประทับนั่งบนพระที่สิริไสยาสน์ เมื่อจะตรัสความพอพระทัยของพระองค์แก่พระเทวี จึงตรัสสองคาถานี้ว่า

หมู่พวกของเราแพ้แล้ววันนี้ เราไม่อาจที่จะอยู่ในการ นี้กับเธอได้ เธอจงเลี้ยงดูบุตรซึ่งอยู่ในครรภ์ของเธอให้ดีทุก เมื่อ เราไม่รู้บุตรนั้นเป็นหญิงหรือว่าชายนะแม่นางผู้เจริญ

พระเทวีสุเมขลาทรงสดับพระดำรัสนั้น ทรงประสบความโศกประหนึ่งมีพระหทัยแตกแล้วด้วยความโศกา ไม่อาจจะทรงตนอยู่ได้ทรงกันแสงคร่ำครวญอยู่ ตรัสคาถานี้ว่า

ข้าแต่ราชา การที่พระองค์ผู้เดียวเสด็จไปนั้นไม่เป็น ธรรมแก่หม่อมฉัน หม่อมฉันจะไปกับพระองค์ทุกที่ทุกเวลา

พระราชาทรงสดับถ้อยคำพระเทวีนั้นแล้วตรัสว่า นางผู้เจริญ เธอทรงพระครรภ์ในบัดนี้เราไม่อาจไปกับเธอได้อย่างเร็ว เธอจงอยู่ในนครนี้ที่ใดที่หนึ่ง รักษาบุตรของเรา แล้วตรัสสามคาถานี้ว่า

นางผู้เจริญเราปรารถนาจะไปป่าขอลาก่อน นางผู้เจริญ เราสามีผู้เดียวเท่านั้น จงอย่าได้เศร้าโศกาเพราะเหตุของเรา นางผู้เจริญเราจะไปป่าซึ่งมีอสรพิษและสัตว์ร้ายชีวิตของเราผู้ เดียวในป่าใหญ่ยังน่าสงสัยอยู่ จะเสวยบาปในป่าซึ่งเกลื่อนกล่น

ด้วยสัตว์ร้าย จะทำบุญในป่า ซึ่งเป็นที่อยู่ของแรดและเสือเหลือง เธอจงอยู่ที่นี้นั่นเทียวทำบุญอยู่ทุกเมื่อ

พระเทวีสุเมขลาทรงสดับพระดำรัสนั้น ทรงทุกข์เสียพระทัย เหมือนมีพระทัยแตกออกเป็นเจ็ดเสี่ยง ได้ตรัสอ้อนวอนต่างๆ เพื่อต้องการไปกับพระราชสามีของพระองค์ สมเด็จพระบรมศาสดาเมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้นจึงตรัสว่า

ลำดับนั้น พระเทวีสุเมขลาทรงสดับพระดำรัสของพระเจ้าอนังคเสน ทรงกราบทูลพระเจ้าอนังคเสนนั้นก่อนว่า ขอเดชะ ดังนี้ พระองค์ได้ตรัสคำไม่จริงแก่หม่อมฉัน เพราะเหตุอะไรพระองค์ได้ตรัสคำที่ต่ำช้านั้นหนอ ข้าแต่มหาราชเจ้า การที่พระองค์ผู้เดียวเท่านั้นเสด็จไป ไม่เป็นการยุติธรรมเลย แม้หม่อมก็จักไปกับพระองค์นั้นอย่างแน่นอนทุกเมื่อ ชีวิตของหม่อมฉันเนื่องด้วยพระองค์หม่อมฉันจักตาย ความตายของฉันนั้นดีกว่าการเป็นอยู่เพราะขาดพระองค์ ข้าพระองค์ก่อไฟแล้วประชุมเป็นกองเพลิง ความตายของข้าพระองค์ในกองไฟนั้นดีกว่าการเป็นอยู่เพราะขาดพระองค์ นางช้างตัวฝึกแล้วย่อมติดตามช้างในป่าฉันใด หม่อมฉันก็จะติดตามหลังพระองค์ผู้ไปบนภูเขา หล่ม ที่ราบ หรือว่าที่สูงๆ ต่ำๆ ทุกเมื่อ หม่อมฉันเลี้ยงง่ายสำหรับพระองค์ และไม่เลี้ยงยากสำหรับพระองค์เลย

พระราชาทรงสดับคำของพระเทวี เมื่อจะห้ามพระเทวีสุเมขลาพระชายาที่รักของพระองค์ได้ตรัสคำต่างๆ กับพระเทวี จึงตรัสสองคาถานี้ว่า

ดูกรนางผู้เจริญ เธอสรงสนานด้วยน้ำหอมกลิ่นหอมด้วยกลิ่นจันทน์ เจือด้วยละอองนุ่งผ้าทำด้วยขนนกเค้าแมวและผ้าที่ทำด้วยขนสัตว์อย่างละเอียดอ่อนในที่นี้มิใช่หรือ นางผู้เจริญเธอไปครองผ้าคากรองจักทำอย่างไร สุเมขลาเธออย่า

ไปเลย การอยู่ในป่ามีโทษน่ากลัว และมีภัยทุกเมื่อ เธอจงอยู่ในนครนี้เถิด

พระเทวีนั้นทรงสดับพระดำรัสนั้น เมื่อทูลอ้อนวอนไปกับพระราชสามีของพระองค์ จึงตรัสสามคาถานี้ว่า

ข้าแต่พระราชาเมื่อพระองค์เสด็จไปแล้ว หม่อมฉันอยู่ที่นี้จะอยู่ได้อย่างไรเพราะขาดพระองค์ ข้าแต่พระองค์ผู้องอาจ หม่อมฉันจะไปนั่นเทียว พระองค์อยู่ในป่าคนเดียวด้วยความทุกข์ตลอดกาลนานฉันใดแล หม่อมฉันผู้เดียวเป็นทุกข์ตลอดกาลนานเพราะขาดพระองค์ฉันนั้น หม่อมฉันจะติดตามพระองค์ผู้เที่ยวไปป่าทุกเมื่อ หม่อมฉันไม่ปรารถนาความสุขในแว่นแคว้น เพราะหม่อมฉันอยู่ปราศจากพระองค์ข้าแต่ราชา เมื่อพระองค์เสด็จไปป่าซึ่งเกลื่อนกล่นไปด้วยสัตว์ร้ายทุกเมื่อ หม่อมฉันก็จะติดตามไปข้างหลังทุกสถานที่ทุกเวลา หม่อมฉันจะตายหรืออยู่กับเนื่องด้วยพระองค์ หม่อมฉันตายใกล้พระองค์ดีกว่ามีชีวิตอยู่เพราะปราศจากพระองค์

พระเจ้าอนังคเสนทรงสดับถ้อยคำของพระเทวีนั้น แล้วตรัสเหตุแห่งความทุกข์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในป่าแก่พระเทวีของพระองค์ สมเด็จพระบรมศาสดาเมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้นจึงตรัสว่า

ลำดับนั้นพระเจ้าอนังคเสนจึงตรัสกะพระเทวีว่า แม่นางผู้เจริญ เชิญเถิด เธอจงใคร่ครวญถึงทุกข์ที่จะเกิดในป่าทุกเมื่อ ทุกข์เหล่านั้นจะพึงเบียดเบียนเธอในป่านั้น ทุกข์แม้นั้นจงพึงมีแก่เธอ งูเหลือมทั้งหลายที่ดุร้าย มีกำลังกล้าเห็นคนเหล่าอื่นที่เข้าไปหาน้ำ ก็จะเอาขนดหางรวบรัดมนุษย์และเนื้อถึกที่มาใกล้ไว้ในอำนาจของตน หมู่หมีทั้งหลายที่ดุร้ายตัวดำ เที่ยวไปอยู่เกลื่อนกล่น คนที่เห็นสัตว์เหล่านั้นต่างขึ้นต้นไม้จึงจะหนีพ้น ทั้งหมู่กระบือทั้งหลายตัวดุร้ายประเขา

กันเป็นต้น เที่ยวไปในป่าดงดิบ คนทั้งหลายเห็นฝูงกระบือที่มันพากันเที่ยวไปในป่าข้างหน้า จึงยิงมันด้วยธนูจับมันไปด้วยความโลภ นางผู้เจริญ เธอจะไปได้อย่างไร เธอเห็นวานรทั้งหลาย ตัวดุร้ายอย่างยิ่งบนคบไม้ทุกเมื่อ ย่อมไม่รู้ที่จะหนีไป ป่านั้นมีภัยมากสำหรับเธอ เธอฟังเสียงที่น่ากลัวแล้วเห็นจะตกพระทัยสะดุ้งอย่างมาก นางผู้เจริญเอ๋ย เธอนั้นถึงป่าแล้วจักเป็นอยู่อย่างไร เวลาเที่ยงฝูงนกทั้งหลายก็จะหากินจับบนต้นไม้ เธอปรารถนาเพื่อจะไปป่าดงนั้นจะมีสุขหรือ

พระเทวีสุเมขลาทรงสดับพระราชดำรัสของพระเจ้าอนังคเสนนั้นแล้ว เพื่อจะให้ทรงทราบอุตสาหะของตน จึงตรัสถ้อยคำต่างๆ กับพระราชานั้น สมเด็จพระบรมศาสดาเมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้นจึงตรัสว่า

ครั้งนั้น พระเทวีสุเมขลาทรงสดับถ้อยคำของพระราช-สามี ได้ตรัสกะพระราชานั้นว่า ขอพระองค์จงมีความสุขทุกเมื่อ ข้าแต่มหาราชเจ้า ขอพระองค์จงบอกภัยที่มีอยู่ในป่าแก่หม่อมฉัน หม่อมฉันจะอดทนเหตุแห่งความทุกข์ทุกอย่างทุกเมื่อ จะอดทนต่อต้นเป้ง หญ้า แฝก หญ้ามุงกระต่าย หม่อมฉันมิใช่ผู้ที่แนะนำได้ยาก หม่อมฉันจะไม่อยู่ที่นี้ ข้าแต่องค์ผู้องอาจหม่อมฉันจะไปนั่นเทียว ข้าแต่ผู้เป็นเจ้า กุมารีต้องรู้มารยาทและการประพฤติอย่างมากกลัวท้องจะใหญ่ก็ยอมอดข้าวกินแต่น้อย กลัวตะโพกจะไม่ผึ่งผาย ก็ทุบด้วยไม้ค้อนดังคางโค แม้จะร้อนก็สู้ผิงไฟ หวังจะให้เอวไหล่สมส่วน กลัวผิวพรรณไม่ผุดผ่องถึงจะหนาวก็หมั่นอาบน้ำแต่เช้าตรู่ ความเป็นหญิงหม้ายเป็นเรื่องโหดร้าย หม่อมฉันขอเสด็จไปด้วย ใครเล่าจักชอบของเป็นเดน บุรุษแม้หญิงหม้ายไม่เต็มใจก็ฉุดคร่า ให้แต่ความทุกข์เพราะจับผมและเตะถีบจน

ล้มลงราวกะอีกากลุ้มรุมนกฮูกฉะนั้น หญิงไร้สามีแม้อยู่ในตระกูลญาติพรั่งพร้อมด้วยเครื่องทองเงินจะไม่ได้คำล่วงเกินจากญาติพี่น้องและเพื่อนฝูงเป็นไม่มี หม่อมฉัน จะไปด้วยนั่นเทียว แม่น้ำไม่มีน้ำก็ไม่งาม แว่นแคว้นที่พ่ายแพ้ก็ไม่งาม หญิงที่มีญาติและพี่ชายน้องชายเป็นอันมากแม้ไม่มีสามีก็ไม่งาม ความแตกต่างเป็นความเดือดร้อนในโลก หม่อมฉัน จะไปกับพระองค์ รถจะสง่าได้เพราะมีธง ไฟจะปรากฏได้เพราะมีควัน แว่นแคว้นจะรุ่งเรืองได้เพราะมีพระราชา หญิงจะปรากฏได้เพราะมีภัสดาความแตกต่างเป็นความเดือดร้อนในโลก หม่อมฉันจะไปกับพระองค์ หญิงใดยามจนร่วมทุกข์กับสามี ยามมั่งคั่งร่วมสุขกับสามี หญิงนั้นแลเทวดาทั้งหลายย่อมสรรเสริญว่า นางทำกรรมที่ทำได้โดยยาก แม้เมื่อแผ่นดินยังไม่แตกอยู่ หม่อมฉันย่อมไม่ปรารถนาแม้รัตนะและความเป็นพระราชาเพราะปราศจากพระองค์ หม่อมฉันจักไปกับพระองค์ หม่อมฉันไม่ปรารถนาอยู่ที่นี้ เพราะไม่ได้เห็นพระพักตร์พระองค์ หม่อมฉันจะตามพระองค์ไปในป่าใหญ่ตลอดเวลาทั้งปวง หม่อมฉันไม่ปรารถนาแผ่นดินที่มีสาครเป็นขอบเขต เต็มด้วยรัตนะต่าง ๆ ทรงไว้ซึ่งทรัพย์เครื่องปลื้มใจเป็นอันมาก เพราะปราศจากพระองค์ หญิงเมื่อสามีของตนมีทุกข์ แต่ปรารถนาความสุขเพื่อตน น้ำใจของนางจะเป็นอย่างไรหนอ หญิงนั้นช่างเป็นหญิงที่ร้ายกาจจริง ๆ พระองค์เมื่อยังแว่นแคว้นอัคควดีให้เจริญเสด็จออกจากพระนครไป ข้าพระองค์จะขอติดตามพระองค์ไปด้วยเพราะพระองค์ประทานสิ่งที่ต้องการทั้งปวงแก่ข้าพระองค์

พระราชาทรงสดับคำนั้นแล้ว เมื่อจะทรงตรัสบอกเหตุแห่งการอยู่ในป่าว่าเป็นทุกข์แก่พระเทวีของพระองค์ จึงตรัสคาถาเหล่านี้ว่า

ดูกรนางผู้เจริญ เธอบริโภคข้าวสาลีและเสพมังสะจะบริโภคผลไม้ในป่าทุกเวลาได้อย่างไร เธอบริโภคผลไม้ที่มีค่าตั้งร้อย อันควรแก่พระราชา จะบริโภคใบไม้รากไม้และผลไม้ตลอดกาลได้อย่างไร แม่นางผู้เจริญเธอครองผ้าไหมผ้าทอด้วยเปลือกไม้และทอด้วยด้ายทั้งหลาย เมื่อนุ่งผ้าทอด้วยหญ้าคาจะนุ่งอย่างไร นางผู้เจริญเธอเคยไปด้วยทรงช้างวอและรถ วันนี้เดินเท้าเปล่าจะเดินได้อย่างไร เธอเมื่อขดตัวนอนนั่นเทียว นอนที่โคนต้นไม้ซึ่งเกลื่อนกล่นด้วยอมนุษย์จะนอนอย่างไร เธอเมื่อนอนบนผ้าโกเชาว์ ซึ่งงามวิจิตรบนบัลลังก์นั่นเทียว เมื่อนอนโคนไม้จะนอนตลอดเวลาได้หรือ นางผู้เจริญเธอลูบไล้อยู่ด้วยของหอม ด้วยกลิ่นกฤษณา หรือกลิ่นจันทน์ ทรงความรุ่งเรืองบนราชรถเธอจะทรงอย่างไรเล่า เธอมีความสุขในแว่นแคว้นด้วยหมู่เนื้อทราย ที่มีขนละเอียดอ่อนมีหางยาวเป็นพู่ และหมู่นกยูงที่สวยงาม จะย่อยยับลงแล้วด้วยเหลือบและยุง จะถูกต้องสัตว์เหล่านั้นได้อย่างไร

ลำดับนั้น พระเจ้าอนังคเสนนั้น เมื่อไม่อาจจะห้ามพระนางสุเมขลาพระเทวีนั้นได้ จึงตรัสว่า นางผู้เจริญ ถ้าอย่างนั้นเธอจงไปกับเรา ครั้งนั้น กษัตริย์ทั้งสองพระองค์เป็นเอกฉันท์มีพระทัยอย่างเดียวกัน ทรงถือถุงสะเบียงของพระองค์ ปลอมเพศให้คนจำไม่ได้เสด็จออกจากพระนครอัคควดีเสด็จพระราชดำเนินบ่ายพระพักตร์ต่อป่าหิมพานต์ เวลาที่กษัตริย์เหล่านั้นเสด็จพระราชดำเนิน ฝ่าพระบาทของพระเทวีซึ่งละเอียดอ่อนตามธรรมดาของตนแตกแล้ว พระโลหิตไหลออกอยู่ กษัตริย์ทั้งสองพระองค์นั้นเสด็จไปโดยลำดับจนถึงฝั่งแม่น้ำ พระเจ้าอนังคเสนทรงผูกแพหนึ่งใกล้ฝั่ง

แม่น้ำนั้น แล้วตรัสว่าแม่นางผู้เจริญขอเธอจงมาแพนี้ เราทั้งสองจักข้ามแม่น้ำคงคานี้ด้วยแพนี้ แล้วทรงให้พระเทวีประทับนั่งบนแพนั้น ทรงพายแพนั้นไปด้วยกำลังของพระองค์ ข้ามแม่น้ำคงคานั้น เมื่อแพนั้นถึงกลางแม่น้ำคงคาลมใหญ่ที่ไม่ได้เกิดขึ้นตามกาลเกิดขึ้นแล้ว ทำให้เกิดละลอกใหญ่กลางแม่น้ำคงคา เพราะกำลังแห่งลมอย่างมากนั้น ขณะนั้นไม้ไผ่ที่ทำเป็นแพ ซึ่งผูกด้วยเถาวัลย์แตกแล้ว ถูกน้ำพัดไปตามทิศต่าง ๆ ลำดับนั้นกษัตริย์ทั้งสองพระองค์คือ พระราชา และพระเทวี ถูกคลื่นลมใหญ่พัดไปกลางแม่น้ำคงคา ต่างไม่เห็นกันและกัน พระเทวีทรงถึงฝั่งแม่น้ำคงคาโดยสวัสดีก็ด้วยเดชานุภาพพระโพธิสัตว์ซึ่งอยู่ในครรภ์ของพระองค์และด้วยเดชานุภาพแห่งความภักดีต่อพระราชสามีของพระองค์ ทรงทอดพระเนตรข้างโน้นข้างนี้ทอดพระเนตรเห็นพระราชาลอยอยู่กลางแม่น้ำคงคา ไม่อาจจะทรงตนอยู่ได้ ทรงกันแสงคร่ำครวญอยู่ได้ตรัสสามคาถาเหล่านี้ว่า

ครั้งก่อนไม่เคยมีทุกข์ มาวันนี้เรามีทุกข์มิใช่น้อย
พระราชสามีของเราผู้ร้องให้อยู่กำลังลอยอยู่ในแม่น้ำคงคา
เรามีทุกข์อย่างยิ่ง เพียงความสุขยังไม่เคยพบเลย พระราชสามีของเราหมดที่พึ่งจักตายในท้องน้ำใหญ่ พระราชสามีของเราจะได้ที่พึ่งแต่ไหน ลอยไปไกลยิ่งในหว้งน้ำทั้งลึกและหยั่งไม่ถึง

พระเทวีสุเมขลา ครั้นคร่ำครวญอยู่อย่างนี้ ทรงดำริว่า อนาถหนอ พระสามีของเราหมดที่พึ่งถูกน้ำพัดไปกลางแม่น้ำคงคา ถึงทุกข์อย่างมากแล้ว บัดนี้เราจักทำอย่างไร เอาเถิดเราจักทำสัจจาธิษฐานเพื่อประโยชน์เป็นที่พึ่งแห่งราชสามีของเรา เราจักเปลื้องพระราชาให้พ้นจากทุกข์ด้วยสัจจาธิษฐานนั่นเทียวแล้วทรงวักน้ำที่นั้นขึ้นบ้วนพระโอษฐ์เมื่อจะทรงทำสัจจาธิษฐาน จึงตรัสสองคาถานี้ว่า

ดูกรหมู่เทพทั้งหลาย ขอพวกท่านทั้งหลายจงฟัง ถ้าหมู่เทพทั้งหลายยังอยู่ที่นี้ไซร้ ราชสามีของข้าพเจ้าหาที่พึ่ง

มิได้ แม่คงคานี้ซึ่งไม่มีใจจงเสมอด้วยแผ่นดินแข็งกระด้าง
ตามคำอธิษฐานของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าจะไปช่วยมหาราชาสามี
ของข้าพเจ้า ซึ่งถูกน้ำพัดไปบนหลังแม่น้ำคงคาลอยอยู่ใน
แม่น้ำคงคาเหมือนซากศพ

ระหว่างที่พระเทวีกล่าวสัจจาธิษฐานอยู่นั้น น้ำในแม่น้ำคงคาดุจมีใจ ได้กลายเป็นแข็งกระด้างเหมือนพื้นดิน พระเทวีนั้นเมื่อทอดพระเนตรเห็นแม่น้ำคงคาเหมือนพื้นดิน มีใจร่าเริง จึงรีบวิ่งไปบนหลังแม่น้ำคงคานั้น ประทับยืนช่วยพระราชสามีของพระองค์ ทรงจับพระหัตถ์พระราชสามีนั้น แล้วตรัสอย่างนี้ว่า ข้าแต่มหาราชเจ้า บัดนี้พระองค์จงเสด็จไปกับหม่อมฉัน เราทั้งสองจักข้ามแม่น้ำคงคานี้ ฯ พระราชาเมื่อทอดพระเนตรเห็นพระเทวีของพระองค์ ทรงได้ความโล่งพระทัย ถึงฝั่งแม่น้ำคงคาพร้อมกับพระเทวีแล้วตรัสว่า นางผู้เจริญ ความอัศจรรย์หนอไม่เคยมีมาแล้วในกาลก่อน วันนี้นั่นเทียว กรรมที่เธอทำแล้วมีผล แล้วตรัสคาถานี้ว่า

นางผู้เจริญ เราไม่เคยเห็นเลยในครั้งก่อนกรรมที่ทำ
แล้วเราได้รับผลดี เธอเป็นที่พึ่งปลดเปลื้องเราจากความตาย
ในห้วงน้ำใหญ่ได้

ครั้นตรัสอย่างนี้แล้ว เมื่อจะร้องเรียกพระเทวีจึงตรัสว่า นางผู้เจริญบัดนี้ เราได้ชีวิตก็เพราะอาศัยเธอ แล้วเสด็จไปกับพระเทวีของพระองค์ เสด็จพระราชดำเนินบ่ายพระพักตร์ตรงต่อป่าหิมพานต์ ขณะนั้นภพของท้าวสักกะได้แสดงอุณหาการด้วยเดชานุภาพแห่งบุญของพระโพธิสัตว์ ซึ่งประทับอยู่ในพระครรภ์ของพระเทวีนั้น ลำดับนั้น ท้าวสักกะเมื่อทรงอาวัชนาการดูก็ทรงทราบเหตุนั้น ทรงรับสั่งให้เรียกวิสสุกรรมเทพบุตรมาแล้วตรัสว่า พ่อวิสสุกรรมเทพบุตร ท่านจงไปมนุษยโลกแล้วสร้างบรรณศาลาในที่น่ารื่นรมย์ที่มีอยู่ในหิมวันตประเทศ และนิรมิตบริขารของบรรพชิตไว้แล้วจึงมา ได้สั่งพระวิสสุกรรมเทพบุตรไป วิสสุกรรมเทพบุตรรับเทวดำรัสว่าดีละ ข้าแต่เทพ แล้วลงจากเทวโลกไปหิมวันต์ประเทศนิรมิตศาลาในที่นั้นแล้วเขียนอักษรไว้ที่ประตูบรรณศาลาว่า ชนเหล่าใดมาที่นี้แล้วประสงค์จะบวช ก็จงถือเอาบริขารของบรรพชิตเหล่านี้อยู่ที่นี้เถิด แล้วไล่หมู่อมนุษย์ หมู่เนื้อและนกที่มีเสียงร้อง

น่ากลัวให้หนีไป พร้อมกับนิรมิตทางเดินเท้าเข้าไปบรรณศาลานั้นแล้วกลับไปที่ของตน ครั้งนั้นพระเจ้าอนังคเสนพร้อมกับพระเทวีสุเมขลาเสด็จไปโดยลำดับ ทอดพระเนตรเห็นทางเท้าที่เข้าไปบรรณศาลานั้น เสด็จพระราชดำเนินไปตามทางนั้น ทอดพระเนตรอักษรนั้นทรงอ่านอักษร ก็ทรงทราบว่าท้าวสักกเทวราชประทานตน ทรงเปิดประตูบรรณศาลา ทรงหยิบบริขารของบรรพชิต หนังเสือเหลืองและไม้เท้าที่มีอยู่ในบรรณศาลานั้น เสด็จเข้าไปภายในบรรณศาลาทรงเปลื้องผ้านุ่งของพระองค์ ทรงนุ่งผ้าป่านผนวชเป็นฤาษีด้วยพระองค์นั่นเทียว ทรงเอาหนังเสือเหลืองผืนหนึ่งผูกเป็นมณฑลชฎา ทรงถือไม้เท้าเดินไปมาอยู่ในที่นั้น ตรัสว่า โอความสุข การบวชของเราเป็นความสุขอย่างยิ่งแล้วเสด็จออกจากที่นั้น ทรงให้พระเทวีของพระองค์บวชเป็นฤาษีประทับอยู่ในศาลาองค์ละหลัง จำเดิมแต่นั้นพระเทวีเมื่อทูลขอพรเพื่อพระองค์ จึงกราบทูลพระราชาอย่างนี้ว่า ข้าแต่มหาราช ตั้งแต่นี้ต่อไปหม่อมฉันนั่นเทียวจักทำทุกอย่างเพื่อพระองค์ ส่วนพระองค์จงทำสมณธรรมตามสบายเถิด ฯ พระเจ้าอนังคเสนทรงรับว่า ดีละ นางผู้เจริญ ตั้งแต่นั้นมาพระเทวีสุเมขลาทรงลุกขึ้นแต่เช้า ทรงตักน้ำล้างพระบาทและน้ำดื่มมา ทรงจัดแจงการงานทุกอย่าง ทรงถือกระเช้าและจอบเป็นต้น เสด็จเข้าป่าหามูลผลาผลน้อยใหญ่ที่มีรสอร่อยน้อมเข้าไปถวายพระราชา พระราชานั้นเสวยมูลผลาผลทั้งหลายแล้วทรงดื่มน้ำ ส่วนพระเทวีนั้นเสวยมูลผลาผลเหล่านั้นภายหลัง กษัตริย์ทั้งสองพระองค์ทรงทำสมณธรรมประทับอยู่ที่นั้นโดยทำนองอย่างนี้ พระเจ้าอนังคเสนเมื่อประทับอยู่ในป่านั้นสองสามเดือน ถูกอาพาธอย่างหนึ่งเบียดเบียนแล้วไม่สามารถจะอดกลั้นได้ถูกเวทนาครอบงำได้สวรรคตที่นั้นนั่นแล พระเทวีนั้นทอดพระเนตรเห็นพระเจ้าอนังคเสนเสด็จสวรรคตในที่นั้น ทรงตีพระอุระพระองค์ สยายพระเกศา ตรัสว่า พ่อพระราชสามีเอ๋ยเพราะเหตุไรพระองค์ทิ้งหม่อมฉันให้ไม่มีที่พึ่งเสด็จไปที่ไหน อนาถหนอบัดนี้ หม่อมฉันเป็นอนาถาไม่มีที่พึ่งผู้เดียวอยู่ในป่านี้ เมื่อทรงคร่ำครวญอยู่ได้ตรัสคาถาเหล่านี้ว่า

ข้าพระองค์เดียวไม่มีที่พึ่งหนออยู่ในป่าได้อย่างไร วันนี้นั่นเทียวหม่อมฉันไม่เห็นพระองค์ผู้เป็นพระราชสามีผู้ประเสริฐ ใครเล่าจะโอวาทสั่งสอนหม่อมฉัน และใครเล่าจะตัดความสงสัยของหมอ่มฉัน วันนี้หม่อมฉันไม่พบพระองค์อยู่

จะกล่าวกับใคร ผู้เป็นพระราชสามีเล่า ข้าแต่เทวะหม่อมฉัน กับพระองค์เมื่อเสด็จออกจากพระนครถูกน้ำพัดไปในแม่น้ำ ยังติดตามพระองค์อยู่ทุกเมื่อ หม่อมฉันติดตามพระองค์ไป ในหนทาง บวชร่วมกับพระองค์ในป่าใหญ่นี้ ข้าแต่พระราชา หม่อมฉันมีแต่ทักษิณา ถ้าพระองค์ยังเป็นใหญ่ในพระนคร พระองค์จักสวรรคตไซร้ หมู่พระญาติทั้งปวงก็จะมาประชุมกัน ข้าแต่เทวะเจ้าข้าเอ๋ย หม่อมฉันมีแต่ทาษี ถ้าว่าพระองค์ยัง ประทับอยู่ในพระนคร พระองค์จักสวรรคตไซร้ ชาวแว่นแคว้น ทั้งปวงก็จะมาประชุมกันวางพระองค์ลงในหีบทอง อันสวยงาม ด้วยรัตนะต่าง ๆ แล้วจะเชิญเสด็จไปป่าช้า ครั้นทำเสด็จไปสู่ จิตกาธานในป่าช้าแล้วจะยกพระองค์ขึ้น แล้วจึงให้ก่อหีบบน ปราสาทอันวิจิตร เมื่อให้ก่อหีบนั้นก็จะมากัน หม่อมฉันยืน อยู่ในที่นั้นแล้ว บูชาด้วยราชภัณฑ์ทั้งปวงร้องไห้เป็นทุกข์อยู่ ตลอดเวลา ข้าแต่เทวะ บัดนี้หม่อมฉันจะทำอย่างนั้นได้ อย่างไรเล่า หม่อมฉันผู้เดียวเทียวจะให้ก่อไว้ในป่าใหญ่ ด้วยเครื่องอะไรเล่าหนอ ข้าแต่ราชาพระองค์ไม่ทันได้ทอด พระเนตรพระราชบุตรของพระองค์ ซึ่งอยู่ในครรภ์ของ หม่อมฉัน บัดนี้พระองค์ทรงละทิ้งหม่อมฉันผู้ยังทรงครรภ์ อยู่ไว้ผู้เดียวเพราะเหตุไร หม่อมฉันผู้เดียวเท่านั้นจะให้ ก่อหีบทองนั้นไว้ในอาศรมด้วยวัตถุอะไรเล่า

พระเทวีสุเมขลาทรงคร่ำครวญแล้วโดยประการต่าง ๆ เสด็จออกจากบรรณศาลาซึ่งเป็นที่ประทับอยู่ของพระเจ้าอนังคเสนพระราชสามีของพระองค์ เสด็จเข้าป่าไปขนไม้มากองไว้ใกล้ศาลานั้น แล้วสุมให้เป็นกองในที่หนึ่ง เมื่อจะทรงทำสัจจาธิษฐานได้ตรัสสองคาถานี้ว่า

พระราชสามีเป็นที่รักของเรา แม้เราก็รักพระองค์
ด้วยสัจวาจานี้ ขอพระราชาของเราจงเบา เรามาที่นี้กับ

พระราชา พระองค์ทรงเป็นที่รักของเราทุกเมื่อ ด้วยสัจวาจานี้
ขอพระราชาของเรานั้นอย่าได้หนักเลย

พระเทวีครั้นทรงทำสัจจาธิษฐานอย่างนี้แล้ว ทรงยกบรมศพพระราชสามีของพระองค์ซึ่งเป็นของเบาเช่นกับท่อนฟาง ด้วยเดชานุภาพแห่งสัจจาธิษฐานของพระองค์ ทรงให้พระศพนั้นนอนบนเตียงกองไม้แล้วจุดไฟในที่นั้น ทรงบูชาด้วยดอกไม้ทั้งหลาย ถวายบังคมประทับยืนอยู่ที่หนึ่ง แล้วตรัสว่า ข้าแต่พระราชสามีผู้เจริญ ตั้งแต่พระองค์สวรรคตขอพระองค์จงทรงอดโทษที่หม่อมฉันทำในครั้งก่อนนี้เป็นการเห็นพระองค์เป็นครั้งสุดท้ายของหม่อมฉัน แล้วประทับอยู่ที่นั้นจนอาทิตย์อัสดง เสด็จไปบรรณศาลาของพระองค์ ประทับอยู่ที่นั้น ตั้งแต่พระราชสามีสวรรคตแล้วนั้น พระเทวีผู้เดียวทรงคร่ำครวญ ทรงเก็บมูลผลาผลในป่ามาเลี้ยงพระองค์ ทรงเลี้ยงพระองค์อยู่อย่างนั้นโดยล่วงไปสิ้นเดือนจึงประสูติพระราชโอรส ก็ในเวลาที่พระมหาสัตว์เสด็จออกจากพระครรภ์ของพระมารดา ดอกปทุมใหญ่ดอกหนึ่งประมาณเท่าล้อเกวียนผุดขึ้นจากพื้นดินรองรับพระบาทของพระมหาสัตว์นั้น ด้วยเดชานุภาพของพระมหาสัตว์นั้น พระเทวีทอดพระเนตรเหตุนั้นทรงดำริว่า บุตรของเรามีเดชานุภาพมาก เป็นมนุษย์อัศจรรย์ จึงทรงขนานนามว่า มหาปทุมกุมาร ลำดับนั้น พระเทวีสุเมขลา เมื่อทอดพระเนตรมหาปทุมกุมารพระราชปิโยรสของพระองค์ ไม่อาจที่จะอดกลั้นไว้ได้ ทรงคร่ำครวญอยู่ที่นั้นได้ตรัสสองคาถานี้ว่า

พ่อ ถ้าว่าเจ้าเกิดในอัคควดีนครของเจ้าไซร้ หมู่พระญาติ
ก็จะมาแวดล้อมเจ้าอยู่ตลอดกาล พระราชบิดาสวรรคตแล้ว
จึงไม่ทรงเห็น พระราชบิดาของเจ้าไม่ทรงเห็นเจ้า นี้เป็นลูก
ศรที่สองที่ทำหทัยของแม่ให้หวั่นไหว

พระเทวีนั้น ครั้นคร่ำครวญอยู่อย่างนี้ สวมกอดพระมหาสัตว์พระปิโยรสของพระองค์ ทรงจุมพิตพระเศียรพระมหาสัตว์นั้น ทรงให้ดื่มพระถันเลี้ยงพระองค์ และพระราชบุตรอยู่ ลำดับนั้น พระมหาสัตว์ในเวลามีพระชนมายุได้สิบหกปี ทรงเจริญวัยน่าชมน่ายินดี เห็นพระมารดาของตนผู้เดียวเที่ยวไปป่าเพื่อหามูลผลาผลในป่า จึงทูลถามพระมารดานั้นด้วยถ้อยคำที่ไพเราะว่า ข้าแต่แม่ใครเป็นบิดาของหม่อมฉัน ฯ พระเทวีนั้นจึงตรัสว่า ลูกรักผู้เจริญ พระราชาพระนามว่า อนังคเสนเป็นพระบิดาของเจ้า

พระโพธิสัตว์จึงทูลถามพระมารดาของพระองค์อีกว่า ข้าแต่แม่ผู้เจริญ พระราชาผู้เป็นพระราชบิดาของหม่อมฉันเสด็จไปไหน ฯ พระเทวีนั้นทรงสดับคำนั้นแล้วตรัสว่า พ่อผู้เจริญ พระราชบิดาของเจ้าสวรรคตแล้ว ฯ พระมหาสัตว์ทรงสดับคำนั้นแล้ว ทรงคร่ำครวญอยู่ ดำริว่า น่าสลดใจหนอ บัดนี้เราเป็นคนไม่มีที่พึ่งพระมารดาของเราผู้เดียวเทียวอยู่ป่า ถ้าว่าเรายังมีชีวิตอยู่แล้ววางเฉยต่อพระมารดาของเราผู้ถึงความทุกข์อย่างนี้ เราก็จักมีแต่ความอกัตตญูกตเวทีแน่ แล้วทรงให้พระมารดาของพระองค์ทรงบันเทิง ได้ตรัสว่า ข้าแต่แม่ ตั้งแต่บัดนี้ไปแม่อย่าไปป่าหามูลผลาผลเลย หม่อมฉันจะไปป่าหามูลผลาผลมาจากป่าเลี้ยงแม่ทุกวัน ๆ อีกอย่างแลหม่อมฉันจะสละชีวิตเพื่อแม่ ฯ พระเทวีทรงสดับคำนั้นแล้ว มีพระทัยหวั่นไหว จึงตรัสกะพระโพธิสัตว์พระปิโยรสของพระองค์ว่า พ่อลูกรักลูกอย่าไปป่าเลย แม่จะหามูลผลาผลมาจากป่าเอง เพราะเหตุไรแม่จึงกล่าวกะลูกอย่างนี้ พ่อผู้เจริญเพราะว่าในป่านี้มีสัตว์ร้ายมาก พ่อ ถ้าว่าลูกผู้เดียวเท่านั้นไปป่า หทัยของแม่จะพึงแตกออก เพราะลูกไปป่านั้น ฯ พระเทวีนั้นทรงห้ามพระโพธิสัตว์อยู่บ่อย ๆ อย่างนี้ แต่พระโพธิสัตว์ได้ทรงนิ่งเสีย พระเทวีประทานโอวาทสั่งสอนพระโพธิสัตว์ แล้วให้พระมหาสัตว์อยู่ในบรรณศาลา พระองค์เองทรงถือกระเช้าและจอบเป็นต้นเสด็จเข้าป่าไป ลำดับ พระมหาสัตว์ทรงดำริว่า ถ้าว่าพระมารดาของเรามีอันตรายไซร้ ใครหนอแลจักเปลื้องพระมารดาของเราจากอันตรายได้ อย่างไรหนอแล เราจักเสาะหาพระมารดาของเรา บัดนี้เราก็รู้หนทางไปของมารดาเราแล้ว ครั้นทรงดำริอย่างนี้แล้วจึงเสด็จออกจากบรรณศาลา ไปตามทางที่พระมารดาเสด็จไป ทรงติดตามพระมารดา ทรงกำหนดหนทางแล้วเสด็จกลับมาบรรณศาลาประทับอยู่บรรณศาลานั้นผู้เดียวเทียว ทรงระลึกถึงพระมารดาของพระองค์มีพระทัยหวั่นไหวด้วยความโศกทรงกันแสงอยู่ในที่นั้น ฯ สมเด็จพระบรมศาสดาเมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้นจึงตรัสว่า

ลำดับนั้นพระปทุมกุมารผู้เดียวเท่านั้น ทรงคิดถึงพระมารดาของพระองค์ ทรงกันแสงอย่างหนักในบรรณศาลา พระกุมารประทับนั่งแล้วประกอบด้วยความทุกข์คือความโศกทรงอนุสรณ์ถึงพระมารดาของพระองค์ ทรงกันแสงอย่างหนักในครั้งนั้น พระกุมารนั้นเมื่อระลึกถึงพระคุณของพระมารดาในกาลทั้งปวง ได้ตรัสในขณะนั้นอย่างนี้แล ข้าแต่แม่

พระมารดานั้นของข้าพระองค์มีความทุกข์อย่างแน่ พระองค์แสวงหามูลผลาผลในป่าและโคนไม้เลี้ยงดูเราในกาลทั้งปวง ข้าแต่แม่ พระมารดาของลูกนั้นมีทุกข์แน่ พระองค์เที่ยวไปในป่า ทรงเก็บผลาผลทั้งหลายมาเลี้ยงดูข้าพระองค์ในกาลทั้งปวง คบเพลิงของช่างทองทั้งหลายย่อมเผาไหม้ในภายในหาไหม้ภายนอกไม่ฉันใด หทัยของลูกก็ฉันนั้นนั่นเทียว แผดเผาในภายในหาแผดเผาภายนอกไม่ บัดนี้หทัยของลูกประกอบด้วยความทุกข์คือความโศกทุกเมื่อ เต็มเปี่ยมแล้วด้วยความทุกข์แห้งเหือดอยู่เหมือนแม่น้ำน้อยแห้งเหือดอยู่ฉะนั้น

พระมหาสัตว์ทรงกันแสงปรารภพระมารดาของพระองค์โดยนัยเป็นต้นอย่างนี้ ประทับอยู่ในบรรณศาลานั้น ครั้งนั้น พระเทวีนั้นทรงหามูลผลาผลในป่า ครั้นได้มูลผลาผลนั้นแล้ว ทรงประสงค์จะเสด็จกลับในเวลาเย็น เสด็จออกจากที่นั้นแล้ว ครั้งนั้น มหาเมฆตั้งขึ้นแล้วเป็นน้ำฝนตกลงมาอย่างมาก ทิศทั้งหลายมืดมิดอยู่ พระเทวีประทับยืนอยู่ในป่านั้น มองไม่เห็นหนทางที่จะไปในทิศแม้หนึ่ง ประทับนั่งที่โคนต้นไม้ต้นหนึ่ง ขณะนั้นอสรพิษใหญ่ยาวตัวหนึ่งอยู่ในจอมปลวกในที่นั้น เลื้อยออกจากโพลงแล้วกัดที่พระบาทพระเทวี เวทนาอันมีกำลังได้เกิดขึ้นแก่พระนาง พระเทวีไม่ทรงคำนึงถึงเวทนาที่เกิดขึ้นแก่พระองค์ ทรงระลึกถึงแต่พระมหาสัตว์พระปิโยรสของพระองค์ ตรัสแล้วว่า อย่างไรหนอแลมหาปทุมกุมารลูกของเราจักมีชีวิตอยู่ โอหนอกุมารนั้นลูกรักของเราไม่มีที่พึ่ง ใครหนอแลจะนำมูลผลาผลไปให้แก่ลูกของเราดังนี้ เมื่อทรงกันแสงอยู่ได้ตรัสคาถาเหล่านี้ว่า

ความทุกข์นี้มิใช่มีแก่เราเท่านั้น หญิงในโลกก็ได้ความทุกข์อย่างนี้เหมือนกัน การที่เราไม่เห็นลูกนั้นเป็นความทุกข์กว่านี้ บัดนี้ลูกของเราไม่มีที่พึ่ง อยู่ในอาศรมนั้น เมื่อไม่ได้มูลผลาผลย่อมหิวอยู่ในอาศรม ลูกของเรานั้นหิวแล้วรู้ว่าเรายังไม่มาจะออกจากอาศรมของตนเที่ยวไปในป่าใหญ่แน่

ลูก ของเรานั้นมีความทุกข์ ชอบใจที่จะเที่ยว ครึ่งคืนหรือ
ตลอดคืนจะเหือดแห้งไปเหมือนแม่น้ำ เทวดาเหล่าใดสิงสถิต
อยู่แล้วที่ลุ่มลึกก็ดี เถาวัลย์ ภูเขา และป่าไม้ ข้าพเจ้าขอไหว้
เทวดาเหล่านั้น ผู้ที่สิงสถิตอยู่ตามท่าและสระน้ำด้วยเศียรเกล้า
บัดนี้ข้าพเจ้าขอวันทาหมู่เทพทั้งปวงด้วยเศียรเกล้าของ
ข้าพเจ้าเพื่อให้บอกแก่ลูกของข้าพเจ้า และขอท่านทั้งหลาย
พึงกล่าวอย่างนี้ว่า มารดาของเจ้าจักตายอีกไม่นานนักเจ้าจง
รีบไปป่าใหญ่ เพื่อจะดูหน้ามารดาของเจ้าในวันนี้ มารดา
ของเจ้านั้นนอนอยู่ที่โคนต้นไม้

พระเทวีสุเมขลานั้น เมื่อกันแสงอยู่อย่างนี้ ไม่อาจจะดำรงอยู่ได้ ด้วยความโศกในบุตรเป็นที่รักของพระองค์ ทรงถูกพิษงูแผ่ซ่านไปทั่วพระกาย ได้ทำกาละที่โคนไม้นั่นเทียว ลำดับนั้น พระมหาสัตว์ปรารภความทุกข์ที่เกิดขึ้นแก่พระมารดาของตน ทรงหวั่นพระทัย ทรงดำริว่า วันนี้พระมารดาของเราชักช้าเหลือเกินอันตรายในป่าและภูเขาจักมีแก่พระมารดาของเราแน่แท้ เอาเถิดเราจักออกติดตามหาพระมารดาของเราในป่านี้ แล้วจึงเสด็จออกจากบรรณศาลาของพระองค์ เสด็จเข้าป่าไปตามทางเท้าที่พระมารดาเสด็จไป เมื่อเสด็จไปป่าเสาะหาพระมารดาของพระองค์อยู่ เมื่อจะประกาศให้ทราบเพื่อประโยชน์แก่พระมารดาของพระองค์ จึงตรัสคาถานี้ว่า

ข้าแต่แม่ท่านพระองค์ประทับอยู่ที่ไหนในป่าใหญ่ วันนี้
ลูกไม่พบแม่ท่านเห็นจักละชีวิตเป็นแน่

พระโพธิสัตว์ เมื่อค้นหาพระมารดาของพระองค์อยู่อย่างนี้ เสด็จไปตามลำดับจนบรรลุถึงโคนไม้ทอดพระเนตรเห็นพระมารดาของพระองค์ นอนอยู่ใกล้โคนไม้ด้วยแสงฟ้าแลบ จึงเสด็จไปใกล้พระมารดา ทรงลูบพระสรีระของพระมารดา ทรงทราบว่าพระมารดาของพระองค์มีพระสรีระแข็งและเย็นแล้ว ทรงกันแสงว่า พระมารดาของเราสิ้นพระชนม์ แล้ว จึงตรัสคาถาว่า

วันนี้หม่อมฉันเที่ยวค้นหาแม่ทั่วทิศน้อยใหญ่ ขอพระ-
องค์จงลุกขึ้นเถิด จะบรรทมอยู่ที่นี้เพราะเหตุอะไร หม่อมฉัน

ซึ่งเป็นบุตรของพระองค์มาแล้ว ขอพระองค์จงประทับนั่งข้าง
หน้าเพื่อทรงทราบว่าหม่อมฉันอยู่ใกล้พระองค์เถิด

พระมหาสัตว์เมื่อทรงกันแสงอยู่อย่างนี้ เห็นพระมารดาของพระองค์สิ้นพระชนม์แล้วในที่นั้นไม่อาจจะหักห้ามตนเองได้มีพระทัยประกอบด้วยความโศกมีกำลัง ทรงกันแสงอย่างหนัก หมอบลงที่พระบาทของพระมารดาของพระองค์ ช้อนพระเศียรขึ้นแล้วตรัสว่า แม่ พระองค์จงลุกขึ้นเถิด จะนิ่งอยู่ที่นี่เพราะเหตุอะไร โอหนอบัดนี้ หม่อมฉันไร้ที่พึ่งแล้ว จักมีชีวิตอยู่อย่างไร เพราะปราศจากพระองค์ ทรงกันแสงอยู่ตั้งแต่ปฐมยามจนถึงมัชฌิมยาม เหมือนคนบ้าหมุนไปรอบๆ ในที่นั้น เมื่อจะทรงตรัสแก่หมู่เทวดาได้ตรัสคาถาว่า

ดูกรหมู่เทวดาผู้เจริญขอท่านทั้งหลายผู้มีฤทธิ์มากมา
ประชุมกันแล้วจงเยียวยารักษาพระมารดาของข้าพเจ้า หัวใจ
ศีรษะ ดวงตา ชีวิต เนื้อและเลือดเราจะให้เพื่อเป็นยา

ขณะนั้นภพของท้าวสักกะได้แสดงอุณหาการเร่าร้อนแล้ว ท้าวสักกเทวราชทรงใคร่ครวญอยู่ก็ทรงทราบเหตุนั้น ทรงดำริว่า เอาเถิด บัดนี้เราจะให้ชีวิตแก่พระเทวี จึงเสด็จลงจากเทวโลก นิรมิตพระองค์เป็นพราหมณ์เสด็จไปสำนักของพระมหาสัตว์ในเวลาค่อนราตรี ประทับยืนอยู่ที่หนึ่งแล้วตรัสถามพระมหาสัตว์ว่า ดูกรมหาบุรุษผู้เจริญท่านชื่ออะไรจึงอยู่ที่นี้ ฯ ข้าพเจ้าชื่อปทุมกุมารอยู่ที่นี้ ฯ ท้าวสักกะผู้แปลงเป็นพราหมณ์ประทับยืนอยู่ที่นั้นจึงตรัสกะพระมหาสัตว์ว่า ดูกรมหาปทุมกุมารผู้เจริญข้าพเจ้าเป็นคนหลงทางใคร่จะไปพระนครพาราณสี ขอท่านจงบอกทางนั้นแก่ข้าพเจ้าเดี๋ยวนี้เถิด ฯ พระโพธิสัตว์ตรัสกับพราหมณ์นั้นว่า พระมารดาของเรานี้ถูกอสรพิษกัดสิ้นพระชนม์ในที่นี้ และเพื่อสงเคราะห์ข้าพเจ้าขอท่านช่วยบอกยาแก้ข้าพเจ้าด้วยเถิด ท้าวสักกะผู้แปลงเป็นพราหมณ์ทรงสดับคำนั้นแล้วตรัสกับพระ-มหาสัตว์ว่า ดูกรมหาปทุมกุมารผู้เจริญ ข้าพเจ้าย่อมรู้จักยา ก็อีกอย่างหนึ่งแล ถ้าว่าข้าพเจ้าได้ยาไซร้วันนี้ จักทำให้พิษออกไปจากร่างของมารดาของท่านแล้วทำให้มารดาของท่านหายโรคด้วยยานั้นนั่นเทียว มารดาของท่านก็จักมีชีวิตอยู่ในวันนี้ด้วยพิษออกไปแล้ว พระมหาสัตว์ทรงสดับคำนั้นจึงตรัสถามท้าวสักกะนั้นผู้แปลงเป็น

พราหมณ์ว่า ดูกรมหาพราหมณ์ ก็บัดนี้ข้าพเจ้าจะหายานั้นได้อย่างไร ท้าวสักกะผู้แปลงเป็นพราหมณ์ตรัสว่า ดูกรมหาปทุมกุมารผู้เจริญ บัดนี้ถ้าข้าพเจ้าได้หัวใจมนุษย์ไซร้ จักสาธยายหัวใจมนุษย์ด้วยมนต์ของข้าพเจ้าทำยากรอกยานั้นเข้าปากมารดาของท่าน เมื่อเป็นอย่างนั้นมารดาของท่านจักมีชีวิตอยู่แน่แท้ ฯ พระโพธิสัตว์สดับคำนั้นแล้วตรัสว่า ดูกรมหาพราหมณ์นาย ถ้าว่าท่านปรารถนาอย่างนี้ไซร้ท่านจงเอาหัวใจของข้าพเจ้าเถิด ท้าวสักกะผู้แปลงเป็นพราหมณ์ตรัสกับพระโพธิสัตว์นั้นว่า ดูกรมหาปทุมกุมารผู้เจริญ ถ้าอย่างนั้น เมื่อข้าพเจ้าได้หัวใจของท่านแล้วสาธยายด้วยใจของข้าพเจ้าทำยาอย่างประเสริฐจักให้ชีวิตแด่มารดาของท่านอย่างเร็วทีเดียว ฯ พระมหาสัตว์ทรงสดับคำนั้นแล้วใคร่จะตัดเนื้อหัวใจของพระองค์ค้นหาศัสตราอยู่จึงแลไปเบื้องบน เมื่อจะทรงทำสัจจาธิษฐานจึงตรัสคาถาว่า

วันนี้ข้าพเจ้าจะเฉือนหัวใจของข้าพเจ้าเพื่อชีวิตพระมารดาของข้าพเจ้า ด้วยการให้หัวใจนี้ ข้าพเจ้าจักเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต ดูกรเทวดาขอท่านจงให้ศัสตราแก่ข้าพเจ้าด้วยสัจวาจานี้

ในระหว่างที่พระมหาสัตว์ทรงทำสัจจาธิษฐานนั่นเทียวเหล่าอากาศเทวดาทั้งหลายจึงเอาเชือกอันวิจิตรด้วยรัตนะต่าง ๆ ผูกศัสตราเล่มหนึ่ง หย่อนลงจากอากาศแล้ววางศัตรานั้นไว้ตรงหน้าพระมหาสัตว์นั้น พระมหาสัตว์ทรงหยิบศัสตรานั้นเอาพระหัตถ์ข้างขวาถือศัสตรานั้น เมื่อจะทรงประกาศให้หมู่เทวดารู้ จึงตรัสอย่างนี้ว่า ข้าแต่หมู่เทวดาผู้เจริญด้วยการให้หัวใจนี้ ข้าพเจ้าไม่ปรารถนาสมบัติจักรพรรดิราชสมบัติอินทร์และมารสมบัติพระพรหม ความเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า และความเป็นพระสาวก ก็อีกอย่างหนึ่งแลทานอย่างประเสริฐกล่าวคือ การให้หัวใจของเรานี้ จงเป็นปัจจัยแห่งการแทงตลอดพระสัพพัญญุตญาณด้วยการให้หัวใจนี้ในอนาคต ข้าพเจ้าจักเปลื้องสัตว์โลกพร้อมทั้งเทวโลกให้พ้นจากสังสารทุกข์ ครั้นตรัสอย่างนี้แล้ว เมื่อจะให้หมู่เทวดาอนุโมทนาการให้หัวใจของพระองค์ จึงตรัสสามคาถาเหล่านี้ว่า

ขอหมู่เทวดาทั้งหลายผู้เจริญ ซึ่งมาประชุมกัน ณ ที่นี้
จงอนุโมทนาหทัยที่เราให้แล้วแก่พราหมณ์ เพื่อประโยชน์

แห่งชีวิตแก่พระมารดาของข้าพเจ้า หทัยเราให้ในที่นี้ หทัยของพระมารดานั้นจงเป็นของเรา ก็ทานนั้นมีผลมาก เพื่อการตรัสรู้ในอนาคตของเรา ข้าพเจ้าให้ทานนี้ เพราะว่าพระสัพพัญญุตญาณนั้นเป็นที่รักของข้าพเจ้า เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าขอให้หทัยนี้ ขอท่านทั้งหลายจงอนุโมทนาทานของข้าพเจ้านั้นเถิด

พระมหาสัตว์ครั้นตรัสอย่างนี้แล้ว เมื่อจะทรงเอาศัสตราแหวะพระอุระของพระองค์ ทรงใคร่จะบำเพ็ญอธิษฐานบารมีให้เต็ม จึงทรงทำทานให้เป็นดังจิตของพระองค์ด้วยกล่าวว่า บัดนี้เราจะเชือดหทัยของเรา สิ่งที่น่ารังเกียจมีโลหิตเป็นต้น ในสรีระนี้จงไหลออกนอกร่างกายของเรา แล้วทรงแหวะพระอุระเอาศัสตรานั้นเฉือนหทัย ทรงหยิบหทัยนั้นวางไว้บนพระหัตถ์ของท้าวสักกะผู้แปลงเป็นพราหมณ์ ท้าวสักกะทรงหยิบหทัยนั้นแล้ว ตรัสกับพระโพธิสัตว์นั้นว่า มหาปทุมกุมารผู้เจริญ การให้ชีวิตแก่มารดาของท่านเป็นภาระของข้าพเจ้า บัดนี้ข้าพเจ้าจะให้ชีวิตแก่มารดาของท่าน ท่านจงหยิบหทัยนี้จากมือแล้วางบนปากมารดาของท่าน ข้าพเจ้าจักสาธยายมนต์ของข้าพเจ้าด้วยหทัยของท่าน ฯ พระโพธิสัตว์สดับคำนั้นแล้ว จึงวางหทัยของตนนั้นบนพระโอษฐ์มารดาของพระองค์ ขณะนั้นท้าวสักกะผู้แปลงเป็นพราหมณ์ ทรงรับหทัยนั้นด้วยอานุภาพแห่งการเป็นท้าวสักกะของพระองค์ ทรงถือน้ำอมฤต แล้วทรงรดน้ำอมฤตนั้นบนร่างของพระเทวีสุเมขลาผู้สิ้นพระชนม์ในที่นั้น ลำดับนั้น พระเทวีสุเมขลาพระมารดาพระโพธิสัตว์ กลับได้ชีวิตของพระองค์อีก ทรงรู้สึกแล้วเหมือนตื่นขึ้น ประทับนั่งในที่นั้น ๆ ลำดับนั้นพระโพธิสัตว์ไหว้พระบาทพระมารดาของพระองค์ เมื่อจะทูลถามเหตุพระมารดาของพระองค์ จึงตรัสสองคาถานี้ว่า

ข้าแต่พระมารดา ข้าพระองค์ขอทูลถามพระองค์ ข้าพระองค์ได้ถวายชีวิตในวันนี้ ข้าพระองค์บำเพ็ญบารมีธรรมแล้วจักเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต เออก็แลขอพระองค์จงทอดพระเนตรความตายของข้าพระองค์ ตลอดราตรีนี้ พระองค์จะทรงกันแสงตลอดกาล เพราะไม่ทรงเห็นหน้าข้าพระองค์

พระโพธิสัตว์ ครั้นตรัสแล้วอย่างนี้ เมื่อมองดูพระมารดาของพระองค์ ให้พระมารดายกโทษไม่อาจที่จะหักห้ามพระองค์เองได้ ทรงล้มลงสิ้นพระชนม์ในที่นั้น ๆ ลำดับนั้นพระเทวีทอดพระเนตรเห็นมหาปทุมกุมารพระราชปิโยรสของพระองค์นั้นสิ้นพระชนม์อยู่ที่นั้น ไม่อาจจะตั้งสติพระองค์ไว้ได้ ทรงซวนเซไปรอบ ๆ ที่นั้นเหมือนหญิงบ้าทรงร่ำไรกันแสงอยู่ ท้าวสักกะผู้แปลงเป็นพราหมณ์ จึงตรัสกะพระเทวีนั้นว่า แม่นางผู้เจริญ บัดนี้ท่านได้ชีวิตของตนแล้วอย่าคร่ำครวญอยู่เลย ฯ พระเทวีนั้นทรงสดับคำนั้นประทับนั่งที่นั้นทุบพระอุระคร่ำครวญอยู่ ด้วยเสียงอันดังได้ตรัสคาถาเหล่านี้ว่า

ลูกของเราล้มลงแล้วในที่นี้ เหมือนดวงอาทิตย์ตกไป ลูกของเราล้มลงบนแผ่นดินนี้เหมือนดวงจันทร์ตกไปบนแผ่นดิน ลูกรักพ่อจงลุกขึ้นเถิด แม่จะให้หทัยนี้เทียว ถ้าว่าลูกตายแล้ว แม่ผู้เดียวจะอยู่อย่างไร ลูกจะอยู่ในป่าใหญ่เพราะเหตุไร แม่ไม่มีที่พึ่งจะมีทุกข์อย่างยิ่ง แม่จะเที่ยวไปในป่าทุกเมื่อ เหมือนแม่เนื้อพลัดออกจากฝูง หรือถ้าเจ้าจะตายแม่จะขอตายก่อน แม่มีทุกข์อยู่ในที่นี้ ใครเล่าจะบันเทาความทุกข์ของแม่ได้เจ้าเป็นลูกของแม่ ที่มีแต่ความกตัญญูกตเวทีอยู่ทุกเมื่อ ลูกจงลุกขึ้นจากที่นอนมานั่งใกล้ ๆ แม่เถิด ลูกรักเอ๋ย แม่นั้นถูกความทุกข์บีบคั้นในครั้งก่อนอยู่ทุกเมื่อ แม่จะพ้นจากความทุกข์ก็เพราะเห็นหน้าเจ้า แม่นั้นหวั่นไหวนัก จะร้องไห้อยู่ครึ่งคืนตลอดคืนตลอดกาลนานจะซูบซีดเหมือนแม่น้ำที่แห้งแล้วฉะนั้น แม่นั้นหวั่นไหวยิ่งนัก จะร้องไห้แล้วเพราะความโศกในลูกจะซูบซีดในป่าอย่างเร็วเหมือนแม่น้ำน้อยที่ขาดน้ำฉะนั้น แม่หวั่นไหวยิ่งนัก เพราะเห็นเจ้าตายในที่นี้ การที่แม่ไม่มีที่พึ่งเป็นความทุกข์ของแม่ แม่ผู้เดียวจะอยู่อย่างไรเล่า ลูกเอ๋ย แม่เป็นคนยากไร้หรือคนจัณฑาลยังดีกว่าในครั้งนี้ แม่ขาดเจ้าแล้วผู้เดียวจะอยู่ในที่นี้ด้วยเหตุอะไรเล่า

พระเทวีสุเมขลานั้นทรงคร่ำครวญอยู่ด้วยเสียงปริเวทนาการอย่างนี้ ทรงช้อนพระศอของพระมหาปทุมกุมารลูกรักของพระองค์ขึ้นเพ่งดู ลำดับนั้น ท้าวสักกะผู้แปลงเป็นพราหมณ์ประทับยืนอยู่ที่นั้นจึงตรัสกะพระเทวีนั้นว่า แม่นางผู้เจริญ ถ้าว่าท่านปรารถนาชีวิตของลูกท่านอีกไซร้ ท่านจงอย่าร้องไห้คร่ำครวญในที่นี้เลย ท่านจงทำสัจจาธิษฐานบัดนี้ทีเดียว บุตรของท่านแม้ตายแล้วแน่ ๆ ก็จักมีชีวิตขึ้นมาอีก ฯ พระเทวีทรงสดับคำนั้น ประทับนั่งในที่นั้น ทรงประคองอัญชลีขึ้นเหนือพระเศียรของพระองค์ ทรงประกาศให้หมู่เทวดาทั้งหลายทราบว่า ดูกรหมู่เทวดาทั้งหลาย ขอท่านทั้งหลายจงฟังคำข้าพเจ้า ข้าพเจ้าจักทำสัจจาธิษฐานเพื่อต้องการชีวิตของมหาปทุมกุมารลูกรักของเราอีกในบัดนี้ เมื่อจะทรงทำสัจจาธิษฐานจึงตรัสสองคาถานี้ว่า

ดูกรหมู่เทวดาผู้เจริญทั้งหลาย ขอท่านทั้งหลายจงฟัง
คำข้าพเจ้า กรรมนี้บุตรของข้าพเจ้าทำแล้วด้วยตนเองอย่างนี้
บุตรของข้าพเจ้าเอาศัสตราตัดหทัยเพื่อต้องการชีวิตข้าพเจ้า
ด้วยสัจจาธิษฐานนี้ ขอบุตรของข้าพเจ้าจงมีชีวิตอีกเถิด

ระหว่างการกล่าวคำสัจจาธิษฐานของพระเทวีนั้นนั่นเทียว ท้าวสักกะผู้แปลงเพศเป็นพราหมณ์ทรงหยิบเอาทิพโอสถและน้ำอมฤต ด้วยอานุภาพแห่งความเป็นท้าวสักกะของพระองค์ ทรงรดน้ำอมฤตนั้นลงทั่วร่างกายของมหาปทุมกุมารผู้ตายแล้วในที่นั้น ทรงบันดาลให้มหาปทุมกุมารนั้นไม่มีโรคให้มีชีวิตอยู่อีก ด้วยอานุภาพแห่งความเป็นท้าวสักกะของพระองค์ และด้วยอานุภาพแห่งสัจจาธิษฐานของพระเทวี เมื่อโรคนั้นสงบแล้ว ร่างกายทั้งสิ้นของมหาปทุมกุมารได้มีสีเหมือนทอง ลำดับนั้น มหาปทุมกุมารทรงลุกจากการนอนไหว้พระมารดาของพระองค์ระลึกถึงพระคุณที่พระมารดาของพระองค์กระทำแล้ว ขณะนั้นเทียว เหตุอัศจรรย์ทั้งหลายทั้งปวงมีมหาปฐพีไหวเป็นต้นปรากฏแล้ว สมเด็จพระบรมศาสดาเมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้นจึงตรัสว่า

แผ่นดินนั้นร้องอยู่นั่นเทียว เหมือนเครื่องหีบอ้อยถูก
บีบอัดฉะนั้น มหาปทุมกุมารนั้นเมื่อได้ชีวิตมาอีก ทรงไหว้
พระมารดาของพระองค์ ประทับนั่งใกล้พระมารดา ระลึกถึง

พระคุณที่พระมารดากระทำแล้วเพียงนั้นเทียว แผ่นดิน
คำรามหวั่นไหวอย่างยิ่งอยู่ก็เพราะเดชแห่งมหาปทุมกุมารนั้น
แผ่นดินนั้นคำรามร้องหวั่นไหวเหมือนเครื่องหีบอ้อยถูกบีบ
อัดอยู่ฉะนั้น และเปล่งเสียงกัมปนาทหวั่นไหวเหมือนเครื่อง-
ยนต์ที่สกัดน้ำมันและเครื่องจักรฉะนั้น มหาสมุทรก็ตีระลอก
ทั้งมหาสิเนรุราชบรรพตก็โน้มยอดลงมา ด้วยเดชแห่งมหา-
ปทุมกุมารนั้น เสียงสาธุการกระหึ่มไปทั่วท้องฟ้า ทั้งสายฟ้าก็
ประเปรี้ยงไปโดยรอบ ดุจกระทบภูเขาฉะนั้น ความอัศจรรย์
ทั้งหลายทั้งปวงเป็นไปทั่วโดยรอบในท้องฟ้า

ครั้งนั้น ท้าวสักกะเทวราชทรงรุ่งเรืองอยู่ด้วยอัตภาพทิพย์ของพระองค์ ประทับอยู่กลางอากาศเหมือนดวงอาทิตย์อ่อน ๆ ฉะนั้น เมื่อจะตรัสบอกอัตภาพของพระองค์ จึงตรัสสองคาถานี้ว่า

กุมาร ข้าพเจ้าเป็นท้าวสักกเทวราชมาที่นี้ ได้เห็นท่าน
ทำกรรมที่ทำได้โดยยาก ข้าพเจ้าขอไหว้เท้าท่านทุกเมื่อ
มารดาของท่านย่อมบันเทิงฉันใด ท่านก็จงบันเทิงทุกเมื่อ
ฉันนั้น ข้าพเจ้าขออนุโมทนา หทัยที่ท่านให้แล้วแก่มารดา
ของตนในกาลนี้ข้าพเจ้าจะขอลาท่านไปเทพนครในบัดนี้

ท้าวสักกเทวราชครั้นตรัสแล้วอย่างนี้ ทรงชมเชยพระมหาสัตว์โดยประการต่าง ๆ แล้วเสด็จหลีกไปสู่ที่อยู่ของพระองค์ สมเด็จพระบรมศาสดาเมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้นจึงตรัสว่า

ครั้งนั้น ท้าวสักกเทวราชทรงชมเชยปทุมกุมารแล้ว
อำลาปทุมกุมารนั้นเสด็จกลับไปสวรรค์

ครั้งนั้น พระมหาสัตว์เชิญพระมารดาของพระองค์นำมาบรรณศาลา จึงทูลพระมารดานั้นว่า ข้าแต่แม่ ตั้งแต่นี้ไปพระองค์ไม่ต้องเสด็จไปป่า เพื่อหามูลผลาผลในป่า ขอจงประทับนั่งตามความสบายในบรรณศาลาของพระองค์นั่นเทียว หม่อมฉันจัก

บำรุงพระองค์ด้วยการงานทุกอย่างมีการหามูลผลาผลเป็นต้นมา ฯ จำเดิมแต่นั้น มหาปทุมกุมารทรงปฏิบัติพระเทวีสุเมขลาพระมารดาของพระองค์ วันรุ่งขึ้นมหาปทุม-กุมารทรงเก็บผลาผลทั้งหลายมาจากป่าทรงเลี้ยงดูพระมารดาของพระองค์ มารดาและบุตรทั้งสองพระองค์นั้นประทับอยู่ในป่านั้น ทรงบำเพ็ญสุจริตธรรม ทรงดำรงอยู่ตราบพระชนม์ชีพในเวลาสิ้นพระชนมายุ เคลื่อนจากอัตภาพนั้นแล้วบังเกิดในเทวโลก ฝ่ายพระราชาโกงนั้นมีความโลภอย่างยิ่ง ปกครองมหาชนชาวอัคควดีมหานครให้อยู่ในอำนาจตน ทรงครองราชสมบัติในอัคควดีมหานครนั้น ดำรงอยู่ตราบเท่าพระชนม์ชีพแล้วเคลื่อนจากอัตภาพนั้นไปบังเกิดในโลกอื่นแล

สมเด็จพระบรมศาสดาครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว เมื่อจะทรงประชุมชาดกจึงตรัสคาถาสุดท้ายว่า

พระราชาโกงซึ่งมีความโลภจัดผู้ปล้นแว่นแคว้นเป็นเวรต่อเรามีความชั่วในกาลนั้นได้เป็นพระเทวทัตในกาลนี้ ท้าวสักกะผู้เป็นใหญ่กว่าเทวดาทั้งหลาย ในกาลนั้นมิใช่อื่นใครในศาสนาของเรา คือพระอนุรุทธะผู้ปรากฏว่ามีตาทิพย์ในกาลนี้ พระเจ้าอนังคเสนในกาลนั้น ได้เป็นพระเจ้าสุทโธทนะในกาลนี้ พระมหาเทวีพระนามว่าสุเมขลาในกาลนั้น ได้เป็นพระนางมหามายาในกาลนี้ เหล่าชนที่เหลือผู้อยู่ในแว่นแคว้นอัคควดีในกาลนั้น ได้เป็นสาวกผู้บำเพ็ญบารมีในศาสนาของเราในกาลนี้ มหาปทุมกุมารผู้ดำรงอยู่ในเมตตาธรรมในกาลนั้น เป็นเราผู้ตถาคต ตรัสรู้เองโดยชอบ เป็นที่พึ่งของสัตว์โลกในกาลนี้ ท่านทั้งหลายทั้งปวง เมื่อปรารถนาความสุขสามอย่างในกาลทั้งปวง จงทรงจำชาดกไว้อย่างนี้ด้วยจิตที่มีความเคารพอย่างยิ่ง

จบ มหาปทุมชาดก

๒๘ มหาสูรเสนราชชาดก

สมเด็จพระบรมศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวันมหาวิหาร ทรงปรารภศีลและทานของพระองค์ในครั้งก่อน จึงตรัสคำเป็นต้นว่า **เย จ ชีรา ทานำ เทนฺติ** ดังนี้

ครั้งนั้นกุลบุตรผู้หนึ่งมีศรัทธามีปัญญากล้าแข็ง บวชในศาสนาของพระผู้มีพระภาค พระนามว่าโกนาคมน์ในอดีตคิดแล้วว่า แม้บัดนี้เราบวชในศาสนาของพระผู้มีพระภาคของพวกเรา มีลาภสักการะมาก มีบริวารมาก มีคุณเป็นอันมากเหมือนจำศิษยานุศิษย์มิได้ ถึงบัดนี้เราบูชาพระพุทธรัตนะ พระธรรมรัตนะแล้วจักบูชาพระสังฆรัตนะอีก แล้วจึงประกาศให้ศิษยานุศิษย์ของตนรู้การบูชานั้นกล่าวอย่างนี้ว่า ผู้มีอายุทั้งหลาย บัดนี้ข้าพเจ้าจักถวายบริขารแปด และทานวัตถุมีข้าวและน้ำเป็นต้นมิใช่น้อยแก่ภิกษุหนึ่งพันรูป และสามเณรหนึ่งพันรูป แล้วให้ผ้าและของบริโภคต่างๆ ที่เป็นทานแก่พวกมนุษย์ที่เป็นคฤหัสถ์อีก ก็ภิกษุนั้นครั้นกล่าวแล้วอย่างนี้ จึงบังคับศิษยานุศิษย์ของตน ลำดับนั้นพวกศิษยานุศิษย์เหล่านั้น ได้ทำแล้วอย่างนั้น ภิกษุนั้นจึงให้สร้างมณฑปใหญ่และโรงทาน นิมนต์ภิกษุและสามเณรทั้งปวงมาให้นั่งบนมณฑปที่จัดแจงแล้วนั้น ได้ถวายบริขารแปดแก่ภิกษุและสามเณรเหล่านั้นตลอดเจ็ดวัน ส่วนในวันที่เจ็ดเธอได้ถวายบริขารแปดและของอื่นๆ ไม่ให้เหลือในมณฑปนั้นแล้ว สมาทานธุดงค์สิบสาม อยู่ป่ามีภิกษุที่อยู่ป่าแวดล้อมแล้ว เข้าไปป่าเจริญวิปัสนาให้อภิญญาห้าและสมาบัติแปดเกิดแล้ว ดำรงอยู่ตราบชั่วอายุไม่เสื่อมจากฌาน ได้เป็นผู้มีพรหมโลกเป็นไปเบื้องหน้า ภายหลัง ณ วันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลาย นั่งสนทนากันแล้วในโรงธรรมว่า อาวุโสทั้งหลาย ขึ้นชื่อว่าทานย่อมมีผลานิสงส์มากทั้งในปัจจุบันและสัมปรายภพนั่นเทียว ครั้งนั้นพระศาสดาประทับอยู่ในพระคันธกุฎี ทรงสดับถ้อยคำของภิกษุเหล่านั้นด้วยทิพโสตของพระองค์ ทรงลุกจากที่นั้นแล้วเสด็จมาธรรมสภาประทับนั่งบนอาสนะสำหรับพระพุทธเจ้าที่เขาปูไว้แล้วในธรรมสภานั้น ตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเธอนั่งประชุมกันด้วยเรื่องอะไร เมื่อพวกภิกษุกราบทูลว่าเรื่องชื่อนี้ จึงตรัสว่าภิกษุทั้งหลายมิใช่ในกาลนี้เท่านั้น ชื่อว่าทานมีของอย่างต่างๆ เป็นของที่เราพึงให้แก่ยาจกผู้ถึงพร้อมแล้ว แม้ในกาลก่อน โบราณบัณฑิตทั้งหลายได้ให้

แม้ศีรษะของตนแล้วได้ทรงนิ่งอยู่ เมื่อภิกษุเหล่านั้นทูลอ้อนวอน จึงทรงนำอดีตนิทานมาตรัสดังนี้

ภิกษุทั้งหลายในอดีตกาล พระราชาทรงพระนามว่า พระเจ้ามหาสูรเสนะทรงครองราชสมบัติในพระนครพาราณสี ทรงมีพระเทวีผู้อัครมเหสีทรงพระนามว่าวิชชุลดา ทรงมีมหาอำมาตย์ชื่อว่าสุจิเสนะ ครั้งนั้นพระเจ้ามหาสูรเสนะ เมื่อทรงโอวาทแก่หมู่มหาชนมีอำมาตย์เป็นต้น ทั้งในเวลาเช้าและเย็นย่อมตรัสว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย พวกท่านทั้งปวงจงเป็นผู้ไม่ประมาท ทำบุญให้ทานรักษาศีลตามอัชฌาศัยเถิด ได้ตรัสคาถาที่หนึ่งว่า

ชนเหล่าใดเป็นบัณฑิต ให้ทานแก่ยาจกผู้หาทรัพย์อยู่
ชนเหล่านั้นย่อมได้สุขอันเลิศไพบูลย์ในโลกตลอดกาลทั้งปวง

ส่วนพระราชานั้นเมื่อจะทรงให้ทานแก่หมู่มหาชนทรงให้สร้างโรงทานหกที่ คือ ที่ประตูพระนครทั้งสี่ กลางพระนครและที่ประตูพระราชนิเวศน์ ทรงสละทรัพย์วันละหกแสนทุกๆ วัน ได้พระราชทานแก่มหาชนผู้มาถึงโรงทานนั้นๆ ส่วนในวันอุโบสถสิบสี่ค่ำและสิบห้าค่ำ พระราชาทรงลุกขึ้นแต่เช้า ทรงสนานพระเศียร อันหมู่อำมาตย์แวดล้อมแล้วประทับบนคอช้างมงคลชื่อว่าบุณฑริก เสด็จไปโรงทานนั้นๆ ทรงประทานทานนั้นด้วยพระหัตถ์ของพระองค์ และทรงปรึกษาอำมาตย์ทั้งหลายเพื่อให้ทานนั้นๆ ได้ตรัสคาถาที่สองว่า

ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ผู้ใดย่อมขอทรัพย์ข้าวเปลือก
ของบริโภค และผ้าในโรงทานนี้ ท่านทั้งหลายจงให้ของนั้นๆ
แก่ผู้นั้นเถิด

ลำดับนั้นพระเจ้ามหาสูรเสนะทรงจัดแจงสังคหวัตถุทั้งหลายแก่หมู่มหาชนมีอำมาตย์เป็นต้นของพระองค์ ทรงขึ้นคอช้างตัวเป็นมงคลชื่อว่าบุณฑริก ได้เสด็จไปปราสาทของพระองค์ ภายหลังวันหนึ่ง เวลาเช้ามืด พระราชาทรงลุกจากพระแท่นที่บรรทม ประทับนั่งสมาธิ ทรงระลึกถึงทานของพระองค์ ทรงให้ปีติเกิดขึ้นในจิตของพระองค์ว่า เราให้ทานภายนอก ทานนั้นไม่ทำให้เรายินดี แต่บัดนี้เรา

ประสงค์จะให้ทานภายในนั่นเทียว โอ้หนอวันนี้นั่นเทียว ผู้ขอทั้งหลายจงอย่าขอทานภายนอกแต่เช้าเลย ยาจกเหล่าใดพึงขอสิ่งใดๆ คือ จักษุ ศีรษะ หทัย เนื้อ เลือด ร่างกายครึ่งหนึ่ง หรือร่างกายทั้งสิ้นของเรา เราก็จักให้สิ่งนั้นๆ ในมือของยาจกนั้นเพื่อเป็นปัจจัยแห่งพระสัพพัญุตาญาณ เมื่อพระเจ้ามหาสูรเสนะทรงดำริถึงเหตุอย่างนี้ ปรากฏเหตุอัศจรรย์ทั้งหลายมีมหาปฐพีไหวเป็นต้น นั้นด้วยเดชานุภาพที่พระราชาทรงดำริให้ทานภายใน

สมเด็จพระบรมศาสดา เมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้น จึงตรัสคาถาว่า

ลำดับนั้น พระเจ้ามหาสูรเสนะผู้เป็นจอมแห่งนรชนทรงสละมหาทานแก่มหาชนในปราสาทของพระองค์ ทรงดำริเพื่อที่จะทรงให้ทานว่า ขอยาจกมาผู้มาแล้วพึงขอทานภายในของเรา คือ จักษุ หทัย เนื้อ และโลหิตในร่างของเรา ถ้าว่าแม้ยาจกไรๆ พึงขอกายของเราไซร้เรายินดีแล้วจะยอมเป็นทาสให้เป็นทานแก่เขา เมื่อพระเจ้ามหาสูรเสนะทรงดำริเหตุอยู่อย่างนี้ มหาปฐพีไหวแล้ว ภูเขาหลวงสิเนรุน้อมยอดลงเหมือนดอกไม้กรองบนศีรษะ ครั้งนั้นได้เกิดการขนพองสยองเกล้า โลมชาติชูชัน เมื่อพระราชาทรงดำริเหตุอยู่ แผ่นดินได้สั่นสะเทือนเมื่อพระเจ้ามหาสูรเสนะทรงดำริถึงเหตุนั้นอยู่ อาการขนพองสยองเกล้าโลมชาติชูชันได้มีแผ่ไปทั่วพระนครพาราณสีและพระมหาสัตว์โดยประการทั้งปวง

ขณะนั้นภพของท้าวสักกเทวราชได้แสดงอุณหาการเร่าร้อน ท้าวสักกะเมื่อทรงใคร่ครวญถึงเหตุนั้นจึงตรัสคาถานี้ว่า

ใครหนอแลเป็นเทวดาหรือว่ามนุษย์ บำเพ็ญบุญทาน
หรือพรหมจรรย์อยู่ เขาจะให้เราเคลื่อนจากอาสนะหรือ

ท้าวสักกะเมื่อทรงทราบเหตุนั้น ทรงมีพระทัยยินดีอยู่ ทรงดำริว่า ด้วยว่าบัดนี้พระเจ้ามหาสูรเสนะนี้ทรงเป็นมหาบุรุษหน่อพุทธางกูร เมื่อทรงให้ทานวัตถุมีค่า

ประมาณหกแสน อันเป็นทานภายนอกมีอย่างต่าง ๆ แก่มหาชนทุกวัน ๆ ไม่ทรงพอพระทัยทานนั้น ทรงประสงค์จะให้ทานภายในวันนี้นั่นเทียว จักเป็นพระพุทธเจ้าแน่ บัดนี้เราจะไปทำมโนรถของพระเจ้ามหาสูรเสนะให้เต็มแล้วจึงเสด็จลงจากเทวโลก นิรมิตแปลงพระองค์เป็นมาณพคอขาด ถือไม้เท้าเข้าไปพระลานหลวง ลำดับนั้น หมู่มหาชนทั้งปวงเห็นท้าวสักกะซึ่งแปลงเป็นมาณพคอขาดนั้นตกใจอย่างยิ่ง จึงกล่าวกันอย่างนี้ว่า ท่านทั้งหลายน่าอนาถหนอ เหตุที่ไม่เคยมีไม่เคยเห็นได้มีแล้ว มาณพนี้คอขาดเดินมาแล้วที่นี้ ฯ ครั้งนั้น พระมหาสัตว์พระนามว่ามหาสูรเสนะ ทรงลุกจากอาสนะแต่เช้าเสด็จลงจากปราสาทไปโรงทานของพระองค์ อันมหาชนแวดล้อมแล้วประทับนั่งบนคอช้างตัวเป็นมงคล เสด็จไปกลางพระลานหลวง ลำดับนั้น ท้าวสักกะซึ่งแปลงเป็นมาณพคอขาดยืนอยู่บนที่ดอน เดินไปใกล้ที่พระมหาสัตว์ เหยียดมือของตนพลางกราบทูลว่า ขอมหาราชจงทรงเจริญ พระราชาทรงสดับคำของมาณพนั้น ทรงตรวจดูอยู่ในที่นั้น ๆ ทรงเห็นท้าวสักกะซึ่งแปลงเป็นมาณพคอขาดถือไม้เท้ายืนอยู่ที่พระลานหลวงของพระองค์ ไม่อาจจะทรงพระองค์เองอยู่ได้ ปล่อยให้น้ำพระเนตรไหลอยู่ ทรงดำริว่า เอาเถิดเราจะไม่ทำมาณพนี้ให้เนิ่นช้า จักถามเหตุที่เขามา พระมหาสัตว์ ครั้นทรงดำริอย่างนี้แล้ว มีพระทัยอันความกรุณาตักเตือน เมื่อจะตรัสถามเหตุมาของเขานั้น จึงตรัสคาถาว่า

เออก็ท่านถึงที่นี้แล้วด้วยเพศอะไร หรือว่าด้วยเหตุอะไร
เราถามแล้วจงบอกเหตุนั้นแก่เรา

ครั้งนั้น มาณพนั้นมีร่างกายสั่นอยู่ด้วยเวทนา ยกมือขึ้นแล้วกราบทูลว่า ข้าแต่มหาราชเจ้า ข้าพระองค์เป็นหนุ่มไม่มีศีรษะ เมื่อมาที่นี้ย่อมมาเพื่อจะขอศีรษะของพระองค์เอามาเป็นศีรษะของข้าพระองค์ บัดนี้ ขอพระองค์จงเป็นที่พึ่งของข้าพระองค์ ขอพระองค์จงพระราชทานศีรษะของพระองค์แก่ข้าพระองค์เถิด แล้วกล่าวคาถานี้ว่า

ห้วงน้ำอันยังสาครให้เต็มอยู่ย่อมไม่สิ้นไป ตลอดกาลทั้งปวงฉันใด บุคคลไปแล้วเพื่อจะขอกะพระองค์ก็ฉันนั้น พระองค์ผู้อันข้าพระองค์ทูลขอศีรษะ ขอจงให้ศีรษะแก่ข้าพระองค์

พระโพธิสัตว์ทรงสดับคำนั้นแล้วทรงใคร่ครวญอยู่ว่า อย่างไรหนอแลมาณพนี้ไม่มีศีรษะ จักมิใช่มนุษย์แต่เป็นเทวดาผู้วิเศษมาที่นี้ ฯ ลำดับนั้นมาณพนั้นจึงกราบทูลว่า ข้าแต่มหาราชข้าพระองค์เกิดแล้วอย่างนี้ ไม่มีที่พึ่ง วันนี้นั่นเทียว มาสำนักพระองค์เพื่อให้ความปรารถนาของข้าพระองค์เต็ม เพื่อต้องการมีศีรษะของข้าพระองค์ พระองค์อาศัยการให้พระเศียรนี้จงทรงมีอายุยืนนานเถิด ฯ พระโพธิสัตว์ทรงสดับคำนั้น ทรงมีพระทัยแผ่ซ่านไปด้วยปีตินั้น เหมือนทรงบรรลุความเป็นพระพุทธเจ้าในวันพรุ่ง ทรงเกิดโสมนัส เหมือนบุคคลวางถุงทรัพย์พันหนึ่งไว้บนมือที่เหยียดออก ฉะนั้น จึงตรัสว่า พ่อมาณพผู้คอขาด ผู้เจริญ ดีละ เราจักทำให้การขอศีรษะของเราสำเร็จแก่ท่าน ทรงมีพระทัยไม่สะทกสะท้าน เมื่อทรงทำให้มหาปฐพีสั่นสะเทือนอยู่ได้ตรัสสามคาถานี้ว่า

มาณพท่านย่อมขอสิ่งใดๆ เราก็จักให้ความปรารถนาของท่านเต็มด้วยสิ่งนั้นๆ เราบรรลุความสำเร็จด้วยการให้ในกาลก่อน จักเป็นพระพุทธเจ้าแน่ในอนาคต เราจะให้ เราไม่หวั่นไหว มาณพท่านขอสิ่งใดๆ เราจะให้สิ่งนั้นๆ แก่ท่านด้วยศรัทธา ใจของเรายอมยินดีในการให้เราจะให้ศีรษะนั้นแก่ท่านเพื่อการตรัสรู้ เพราะฉะนั้นเราจะเป็นพระพุทธเจ้าแน่

พระมหาสัตว์ ครั้นตรัสแล้วอย่างนี้ จึงตรัสว่า ดูกรมาณพก็อีกอย่างหนึ่งแล ท่านจงอยู่ที่นี้นั่นเทียวแล้วเราจะเรียกท่าน แล้วเสด็จขึ้นโรงวินิจฉัยใหญ่ ทรงให้ประชุมหมู่มหาชนมีอำมาตย์เป็นต้นในโรงวินิจฉัยนั้น ทรงบังคับมหาอำมาตย์ชื่อว่าสุจิเสนะว่า พ่อสุจิเสนะ ท่านไปจากที่นี้แล้วจงพามาณพคอขาดผู้ที่ยืนอยู่ที่พระลานหลวงนั้นมาที่นี่ อำมาตย์นั้นฟังพระดำรัสของพระราชานั้นรับว่าขอเดชะพระเจ้าข้า แล้วไปนำมาณพนั้นมาพระราชวังนั้น พระราชานั้นทรงให้มาณพนั้นนั่งบนบัลลังก์ ทรงจับพระเต้าทอง ทรงหลั่งน้ำให้ตกไปบนพระหัตถ์พระวรราชกุมารพระราชบุตรพระองค์ทรงมอบราชสมบัติให้แล้ว ทรงปรึกษาพระนางวิชชุลดาเทวีพระอัครมเหสีของพระองค์แล้วตรัสสองคาถานี้ว่า

แม่นางผู้เจริญ ขอเธอจงฟังคำที่เรากล่าวไว้ดีแล้วในสำนักของเธอ อันประกอบด้วยประโยชน์และเพื่อการจะ

ตรัสรู้ในอนาคตของเรา วันนี้นั่นเทียว เราจักบำเพ็ญทานบารมี ที่ใครๆ ให้ได้ยาก อันพระสัพพัญญูพุทธเจ้าทั้งหลาย ทรงสั่งสมแล้ว เธอจงอนุโมทนาทานนั้นของเรา

พระมหาสัตว์ครั้นตรัสแล้วอย่างนี้คงตรัสกะพระเทวีนั้นว่า พระเทวีผู้เจริญบัดนี้เราจักให้ศีรษะของเราแก่มาณพคอขาดนี้ เธอจงอนุโมทนาทานนั้นๆ หมู่นางสนมกำนัลมีเทวีเป็นหัวหน้า และหมู่มหาชนมีอำมาตย์ชื่อว่าสุจิเสนะเป็นหัวหน้า ฟังพระราชดำรัสนั้นแล้ว ต่างเปล่งเสียงโกลาหลขึ้นพร้อมกันในที่นั้น หมอบลงที่พระบาทของพระมหาสัตว์ร้องไห้คร่ำครวญอยู่ที่นั้นโดยนัยว่า ข้าแต่มหาราชเจ้าเพราะเหตุไร พระองค์จึงทำกรรมที่ไม่ควรแล้วเห็นปานนี้ พวกข้าพระองค์ทั้งหมดขาดพระองค์แล้วจักไม่มีที่พึ่ง พระมหาสัตว์ทรงสดับเสียงคร่ำครวญของมหาชนเหล่านั้น ทรงดำริว่า เราไม่อาจที่จะบำเพ็ญปรมัตถทานบารมีในที่นี้ได้วันนี้นั่นเทียวเราจักบำเพ็ญทานบารมีให้เต็มเปี่ยมภายนอกพระนคร แล้วทรงโอวาทแก่พระเทวี หมู่นางสนมกำนัลและหมู่อำมาตย์ของพระองค์ ทรงให้สุจิเสนะอำมาตย์ถือเอาเส้นด้ายทองคำ พระขรรค์ และพามาณพคอขาดไปได้เสด็จไปพระราชอุทยานของพระองค์ครั้งนั้น หมู่นางสนมกำนัล หมู่อำมาตย์ และชาวพระนครทั้งหมด สยายผมเอามือทั้งสองค่อนอก ลงจากที่อยู่ของตนนั้นๆ ติดตามพระโพธิสัตว์ไป พระโพธิสัตว์ เมื่อไม่อาจที่จะให้มหาชนเหล่านั้นกลับได้ จึงเสด็จกลับจากที่นั้น ตรัสกับอำมาตย์ของพระองค์ว่า พ่ออำมาตย์ ท่านจงเอาพระขรรค์นี้เทียวตัดศีรษะเราแล้วให้ศีรษะของเราแก่มาณพนี้ อำมาตย์นั้นไม่ปรารถนาอยู่ ประคองอัญชลีขึ้นเหนือศีรษะ ทูลห้ามพระราชานั้นอยู่ครั้งแล้วครั้งเล่า พระมหาสัตว์ทรงจับพระขรรค์นั้นประสงค์จะตัดพระเศียรขององค์เอง แหงนขึ้นดูอากาศเบื้องบนพลางตรัสว่า ดูกรหมู่เทพผู้เจริญทั้งหลาย ขอท่านทั้งหลายทั้งปวงจงดูทานอันสูงสุดของข้าพเจ้า ด้วยการบริจาคศีรษะนี้ ข้าพเจ้าไม่ปรารถนาสมบัติพระเจ้าจักรพรรดิในโลกมนุษย์ ไม่ปรารถนาสมบัติในสวรรค์ชั้นกามาพจรทั้งหก และสมบัติในพรหมโลก แต่ก็แลข้าพเจ้าปรารถนาพระสัมมาสัมโพธิญาณในอนาคต การให้ศีรษะของข้าพเจ้านี้ ขอจงเป็นปัจจัยแห่งพระสัพพัญญุตญาณ อันเป็นเครื่องทำให้เกิดประโยชน์และความสุขแก่สัตว์โลกทั้งปวงในอนาคต แล้วตรัสสองคาถาว่า

ข้าแต่หมู่เทวดาทั้งหลาย ขอท่านทั้งหลายทั้งปวงจงฟังคำข้าพเจ้า ข้าพเจ้าให้ศีรษะเป็นทาน เพราะเหตุแห่งการตรัสรู้ ด้วยการให้ศีรษะนี้นั่นเทียว ข้าพเจ้าจะเป็นพระพุทธเจ้ายังหมู่ชนให้ตรัสรู้ตาม และข้าพเจ้าข้ามพ้นแล้วจะยังหมู่ชนให้ข้ามพ้นจากสงสารในอนาคตกาล

พระมหาสัตว์ครั้นตรัสอย่างนี้หมดความกลัว เหมือนบรรลุความเป็นพระพุทธเจ้าในวันพรุ่งนี้ ทรงเกิดโสมนัสแล้วเริ่มจะตัดพระเศียรของพระองค์ ขณะนั้นเทียวมหาปฐพีซึ่งมีมหาสมุทรเป็นขอบเขตกัมปนาทแล้ว ด้วยเดชแห่งการให้ศีรษะของพระมหาสัตว์นั้น แม้เทวดาทั้งหลายต่างให้เสียงสาธุการ บันดาลให้ฝนดอกไม้ตกจากอากาศในที่นั้น สมเด็จพระบรมศาสดาเมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้นจึงตรัสว่า

หมู่เทพทั้งหลายผู้องอาจในหมู่นรชน ต่างโรยดอกมณฑาทิพย์ ดอกปทุมและดอกปาริฉัตรอันเลิศลงทั่วทิศน้อยใหญ่ ภูมเทวดาทั้งหลายต่างซัดดอกจำปา ดอกไม้ช้างน้าว ดอกกากะทิง ดอกบุนนาค และดอกเกตุ ไปทั่วทิศน้อยใหญ่โดยรอบ

พระโพธิสัตว์ทรงเอาพระหัตถ์ข้างขวาจับพระขรรค์ตัดพระเศียรของพระองค์แล้วทรงเอาพระหัตถ์ข้างซ้ายของพระองค์รับพระเศียรอันแดงฉานนั้น พระราชทานให้เป็นทานแก่มาณพนั้นประทับนั่งสำราญในที่นั้น ครั้งนั้นเหตุอัศจรรย์ทั้งหลายมีมหาปฐพีไหวเป็นต้นได้ปรากฏแล้ว พระศาสดาเมื่อทรงประกาศเนื้อความนั้นจึงตรัสว่า

ครั้งนั้นได้เกิดการหวาดหวั่น ขนพองสยองเกล้า เมื่อพระมหาสัตว์ทรงสละพระเศียร แผ่นดินกัมปนาทแล้ว ครั้งนั้นได้เกิดการหวาดหวั่นขนพองสยองเกล้า เมื่อพระมหาสัตว์ทรงสละพระเศียร พระนครได้กระหึ่มไปทั่วในครั้งนั้น

ครั้งนั้น สุจิเสนมหาอำมาตย์ได้ฟุบลงที่ใกล้พระบาทพระมหาสัตว์ ร้องไห้คร่ำครวญ จึงกอบเอาพระโลหิตของพระราชานั้นใส่บนศีรษะของตนไปพระนคร กราบทูลเรื่องนั้นแก่พระเทวีวิชชุลดาและบอกแก่มหาชน หมู่นางสนมกำนัลมีพระเทวี

วิชชุลดาเป็นหัวหน้า และชาวพระนครมีอำมาตย์เป็นต้นไม่อาจจะหักห้ามตนได้ ร้องไห้กันเซ็งแซ่ ออกจากพระนครไปพระราชอุทยาน หมอบลงแทบเท้าพระมหาสัตว์และประคองแขนคร่ำครวญอยู่ที่นั้น ลำดับนั้น พระเทวีวิชชุลดาและพระราชกุมารพระนามว่า วรชะ กษัตริย์ทั้งสองพระองค์ทรงสวมกอดพระมหาสัตว์ ทรงเช็ดพระโลหิตของพระราชานั้นด้วยกำพระเกษาและผ้าอย่างละเอียด ทรงวิสัญญีภาพกลิ้งเกลือกอยู่ที่นั้นเหมือนคนบ้า ขณะนั้นหญิงชาววังทั้งหลายได้เอาน้ำเย็นมาประพรมร่างกษัตริย์เหล่านั้น กษัตริย์ทั้งสองคือ พระเทวีและพระราชกุมาร ทรงชุ่มด้วยน้ำเย็นนั้นกลับได้ลมอัสสาสะปัสสาสะ พระเทวีทรงค่อนพระอุระของพระองค์ด้วยพระหัตถ์ทั้งสอง ทรงคร่ำครวญโดยนัยว่า ข้าแต่มหาราช พระราชสามีเอ๋ย บัดนี้หม่อมฉันเป็นคนขอทานยังดีกว่า ตั้งแต่วันนี้ไปหม่อมฉันจักมีทุกข์เพราะเป็นหญิงหม้ายเป็นต้น ทรงซูบซีดอยู่เพราะทุกข์อย่างมาก ได้ประทับยืนอยู่ที่นั้น ขณะนั้นท้าวสักกเทวราชทรงซ่อนพระเศียรที่ราชานั้นให้แก่พระองค์ เหมือนถอดรูปมาณพคอขาดนั้น ทรงประดับเครื่องประดับทั้งปวง ส่องสว่างในอากาศอยู่เหมือนดวงอาทิตย์อ่อน ๆ เมื่อหมู่มหาชนเหล่านั้นคร่ำครวญอยู่ จึงตรัสเรียกพระเทวีนั้นมาตรัสว่า พระเทวีผู้เจริญ พระองค์อย่าโศกเศร้าคร่ำครวญถึงพระราชานั้นเลย บัดนี้ข้าพเจ้าจะให้พระราชาผู้สามีแก่ท่านแล้วจึงทรงหยิบพระเศียรที่พระราชานั้นให้แล้ว ต่อพระเศียรนั้นไว้ที่เดิมและประพรมพระเศียรนั้นด้วยน้ำอมฤต ได้ทรงทำความสวัสดีแก่พระราชานั้น ด้วยเดชานุภาพแห่งความเป็นท้าวสักกะของพระองค์ ในขณะนั้นนั่นเทียว ครั้งนั้นหมู่มหาชนทั้งปวง เมื่อเห็นพระมหาสัตว์ผู้มีความสุขประทับยืนอยู่ที่นั้น เกิดความอัศจรรย์ใจ เปล่งเสียงสาธุการอย่างกึกก้องแผ่ไปทั่ว และโบกผ้าอยู่ไปมา ลำดับนั้นท้าวสักกเทวราชทรงชมเชยพระโพธิสัตว์แล้ว สมเด็จพระบรมพระศาสดาเมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้นจึงตรัสว่า

ท้าวสักกะจอมแห่งเทวดาทรงทราบความดีของพระราชานั้น จึงตรัสกับพระราชานั้นว่า เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายทั้งปวงยินดีต้อนรับท่านทั่วแผ่นดินบันเทิงต่อท่านแล้ว เสียงของท่านย่อมกระฉ่อนไปถึงไตรทิพย์ทั้งสายฟ้าแปลบปลาบมากระทบยอดเขาทั้งหลาย ดูกรนารทะภูเขาทั้ง

สองย่อมอนุโมทนาต่อทานนั้น ครั้งนั้นเทวดาทั้งปวง คือ พระอินทร์ พระพรหม พระประชาบดี พระจันทร์ พระยม ท้าวเวสสุวรรณดีใจแล้วยืนอยู่ที่ประตูวิมานของตนอนุโมทนาต่อทานว่า พระราชานั้นทำกรรมที่ทำได้ยาก เมื่อบุคคลทั้งหลายให้อยู่ซึ่งทานที่ให้โดยยาก ทำกรรมที่ทำได้ยาก อสัตบุรุษทั้งหลายย่อมไม่ทำ ธรรมของสัตบุรุษทำได้ยาก หามิได้ เพราะฉะนั้น สัตบุรุษและอสัตบุรุษจึงมีความต่างกัน โดยคตินั้น อสัตบุรุษย่อมไปนรก ส่วนสัตบุรุษย่อมไปสวรรค์ ในกาลนั้น ดูก่อนราชะ ท่านจงให้ศีรษะเป็นทานซึ่งเป็นทานอย่างสูงสุดนั้น ทานนั้นจัดเป็นมโนกรรมเป็นเครื่องให้ถึงความเป็นพรหมย่อมให้ผลในสวรรค์เทียว

ก็แลท้าวสักกะครั้นตรัสอย่างนี้แล้วทรงดำริว่า บัดนี้เราจะไม่ทำให้ชักช้าแล้วไปเทวโลกจึงควร เมื่อจะบอกความที่พระองค์เป็นท้าวสักกะมาจึงตรัสคาถานี้ว่า

ข้าพเจ้าเป็นท้าวสักกะจอมแห่งเทพมาสำนักของท่าน เพื่อทำความปรารถนาของท่านให้เต็ม ทานนี้จักเป็นเหตุแห่งการตรัสรู้ของท่าน

ท้าวสักกะเมื่อตรัสกับพระโพธิสัตว์อย่างนี้ทรงรุ่งเรืองอยู่ด้วยอัตภาพอันเป็นทิพย์ ประทับอยู่กลางอากาศเหมือนดวงอาทิตย์ไขแสงอ่อน ๆ ทรงโอวาทว่ามหาราชพระองค์จงพระราชทานทานอย่างอื่นอีกแก่มหาชนจนตลอดชีวิตเถิด แล้วตรัสว่า ดูกรมหาราช พระองค์จักตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณในอนาคตกาลด้วยทานนี้ขึ้นชื่อว่าพระโพธิสัตว์เห็นปานนี้บริจาคอย่างใหญ่ ๕ ประการแล้วจักเป็นพระพุทธเจ้าแล้วได้อันตรธานไปจากที่นั้นเสด็จไปเทวโลก พระศาสดาเมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้นจึงตรัสว่า

พระราชาแห่งเทพทั้งหลาย ผู้เป็นใหญ่ในหมู่เทพทั้งสอง ครั้นตรัสพระดำรัสนี้แล้ว ทรงชมเชยพระราชานั้นได้เสด็จไปสู่สวรรค์

ครั้งนั้น พระเจ้ามหาสูรเสนะทรงกลับได้ชีวิตของพระองค์ด้วยเดชานุภาพของท้าวสักกะนั่นเทียว ทรงลุกจากที่นั้นประทับนั่งในที่มีความสำราญ ลำดับนั้น พระเทวีวิชชุลดาทรงทราบความที่พระราชสามีของพระองค์ไม่มีโรคเป็นปกติแล้วให้บังเกิดปีติโสมนัสในพระทัยของพระองค์ทรงสรรเสริญอยู่ว่า ขึ้นชื่อว่าทานผู้ต้องการความสุขควรให้ในกาลทุกเมื่อ ส่วนชาวพระนครมีอำมาตย์เป็นต้นทั้งปวงกลับได้ปีติโสมนัสสรงพระโพธิสัตว์ในที่นั้นเทียว แล้วนำเสด็จมาภายในพระนคร จำเดิมแต่นั้นมา พระโพธิสัตว์พระราชทานมหาทานและให้โอวาทแก่มหาชนทั้งหลายผู้มาถึงโรงทานของพระองค์ ทรงดำรงอยู่ตราบพระชนม์ชีพ เวลาสิ้นพระชนมายุ เคลื่อนจากอัตภาพนั้นบังเกิดในภพดุสิต ชาวพระนครดำรงอยู่ในโอวาทของพระโพธิสัตว์นั้นดำรงอยู่ตราบเท่าชีวิต เวลาสิ้นอายุ เคลื่อนจากอัตภาพนั้นไปบังเกิดในเทวโลกชั้นต่างๆ แล สมเด็จพระบรมศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย มหาทานก็เป็นทานอันเราให้แล้วอย่างมากอย่างนี้ เมื่อจะทรงประชุมชาดกจึงตรัสคาถาสุดท้ายว่า

ท้าวสักกเทวราชในกาลนั้นได้เป็นพระอนรทธะผู้มีตาทิพย์ในกาลนี้ อำมาตย์ชื่อว่าสุจิเสนะในกาลนั้นได้เป็นพระอานนท์ ผู้พุทธอุปัฏฐากในกาลนี้ ราชบุตรชื่อว่าวรชะในกาลนั้น ได้เป็นพระราหุลผู้บุตรของเราในกาลนี้ พระเทวีชื่อวิชชุลดาในกาลนั้นได้เป็นพระนางยโสธราในกาลนี้ พระมารดาบิดาของพระโพธิสัตว์ในกาลนั้น ได้เป็นมารดาบิดาของเราในกาลนี้ มหาชนที่เหลือทั้งปวงในกาลนั้น ได้เป็นบริษัทเราในกาลนี้ มหาราชาผู้ใครในบุญพระนามว่ามหาสูร-เสนะในกาลนั้น ได้เป็นเราผู้ตถาคต ตรัสรู้เองโดยชอบ ผู้เป็นที่พึ่งของสัตว์ในกาลนี้ ท่านทั้งหลายทั้งปวง เมื่อปรารถนาสุขสมบัติสามประการ พึงทรงจำชาดกไว้อย่างนี้ด้วยจิตที่มีความเคารพอย่างยิ่ง

จบ มหาสูรเสนราชชาดก

๒๙ พรหมโฆสราชชาดก

สมเด็จพระบรมศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวันมหาวิหารทรงปรารภการสั่งสมบุญที่พระองค์ได้ทรงทำไว้ในกาลก่อน จึงตรัสคำเป็นต้นว่า **เทเสตุ ภควา ภทฺเท** ดังนี้

ความพิสดารว่า ภายหลัง ณ วันหนึ่ง พวกภิกษุนั่งประชุมกันในโรงธรรมสภาสนทนากันว่า อาวุโสน่าอัศจรรย์หนอ พระศาสดาของพวกเรามีการสั่งสมบุญที่ทรงทำไว้แล้ว ทรงเป็นที่พึ่งของพวกเทวดาและมนุษย์ จึงทรงมีพระนามว่าพระโลกนาถ ครั้งนั้น พระศาสดาประทับอยู่ในพระคันธกุฎี ทรงสดับถ้อยคำของภิกษุเหล่านั้นด้วยทิพโสตของพระองค์ ทรงลุกจากที่นั้น เสด็จมาโรงธรรมสภาประทับนั่งบนอาสนะสำหรับพระพุทธเจ้าอันประเสริฐที่เขาปูไว้แล้วในที่นั้น ตรัสถามว่าภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเธอนั่งประชุมกันด้วยเรื่องอะไรหนอ เมื่อพวกภิกษุกราบทูลว่าเรื่องชื่อนี้ จึงตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย มิใช่ในแต่กาลนี้นั่นเทียว ที่ตถาคตมีชื่อว่าโลกนาถเป็นที่พึ่งของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ถึงในกาลก่อน เราก็ได้เป็นที่พึ่งของสมณะทั้งหลาย ด้วยอำนาจแห่งผู้ถวายปัจจัย และแก่มหาชนทั้งหลาย ด้วยอำนาจแห่งผู้ให้ผ้า แล้วได้ทรงนิ่งอยู่ เมื่อภิกษุเหล่านั้นอ้อนวอนแล้ว จึงทรงนำอดีตนิทานมาตรัสว่า

ภิกษุทั้งหลายในอดีตกาล ยังมีนครหนึ่งชื่อกุสุมพปุระ พระนครนั้นสมบูรณ์ด้วยสระบัวชนิดต่าง ๆ และบึงมิใช่น้อย เกลื่อนกล่นด้วยช้างม้ารถที่ประดับด้วยเครื่องอลังการต่าง ๆ มิใช่น้อย สมบูรณ์ด้วยรัตนะต่าง ๆ มาก ในพระนครนั้น พระโพธิสัตว์เป็นพระราชาพระนามพรหมโฆสะ ทรงครองราชสมบัติโดยชอบธรรม พระเจ้าพรหมโฆสะนั้นทรงมีพระเทวีผู้อัครมเหสีพระนามว่านันทาเทวี ในรัชกาลของพระเจ้าพรหมโฆสะนั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงพระนามว่าปทุมุตระ ทรงอุบัติขึ้นในโลกกาลนั้น พระผู้มีพระภาคนั้นพระนามว่า ปทุมุตระ ประทับอยู่ในกุสุมพปุรนคร ครั้งนั้น พระเจ้าพรหมโฆสะทรงบำรุงพระผู้มีพระภาคพระนามว่า ปทุมุตระกับภิกษุสงฆ์ห้าพันรูป ด้วยของควรเคี้ยวและของควรบริโภคตลอดสิบหกปี พระราชาทรงบริบาล

มหาชนในแว่นแคว้นของพระองค์ด้วยสังคหวัตถุสี่เหล่านี้คือ การให้ เจรจาคำเป็นที่รัก มีตนเสมอกันและประพฤติโดยเอื้อเฟื้อ ครั้งนั้น ประชาชนทั้งปวงไม่มีโรค มีสุข และเป็นผู้พรั่งพร้อมด้วยทรัพย์และข้าวเปลือกเป็นอเนกเป็นต้น ภายหลังวันหนึ่ง พระเจ้าพรหมโฆสะเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคพระนามว่าปทุมุตระ กราบทูลคาถาที่หนึ่ง เพื่อให้ทรงแสดงธรรมโดยติดต่อและเพื่อการถวายบังคมของพระองค์ว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคจงทรงแสดง
พระสัทธรรมโดยติดต่อเพราะเหตุแห่งประโยชน์เกื้อกูล
และความสุข แก่นางสนมกำนัลและแก่ข้าพระองค์ในกาล
ทุกเมื่อ

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคพระนามว่าปทุมุตระ เมื่อจะทรงประกาศธรรมคือ อริยสัจสี่แก่มหาชนมีพระเจ้าพรหมโฆสะเป็นต้นซึ่งประชุมกันที่นั้น ได้ตรัสคาถานี้ว่า

ก็อริยสัจสี่นี่คือ ทุกขสัจ สมุทัยสัจ นิโรธสัจ และ
มรรคสัจ เรากล่าวแล้วในกาลทั้งปวง ภูมิสามชื่อว่า
ทุกขสัจ ตัณหาชื่อว่าสมุทัยสัจ นิพพานชื่อว่านิโรธสัจ มรรคมี
องค์แปดชื่อว่ามรรคสัจ

ในเวลาจบสัจเทศนาของพระผู้มีพระภาคพระนามว่าปทุมุตระ เทวดาและมนุษย์แปดสิบโกฏิได้ตรัสรู้ธรรม ลำดับนั้น พระเจ้าพรหมโฆสะและมหาชนมีนางสนมกำนัลเป็นต้นฟังพระธรรมเทศนาของพระผู้มีพระภาคพระนามว่าปทุมุตระแล้วเกิดปีติในจิตของตน ได้บำรุงภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าพระนามว่าปทุมุตระเป็นประมุขอยู่ ขณะนั้นภพของท้าวสักกะได้แสดงอาการคือความร้อนแล้ว ท้าวสักกเทวราชเมื่อทรงใคร่ครวญถึงเหตุนั้น จึงตรัสคาถานี้ว่า

เทวดามนุษย์ไหนหนอ บำเพ็ญบุญทาน หรือ พรหมจรรย์
อยู่ เขาจะให้เราเคลื่อนจากอาสนะหรือ

ท้าวสักกะทรงทราบเหตุนั้นแล้ว มีพระทัยยินดีทรงดำริว่า พระเจ้าพรหมโฆสะนั้นครองราชสมบัติโดยชอบธรรม บัดนี้เราจักลงไปกุสุมพปุรนครนั้น เพื่อทดลอง

พระเจ้าพรหมโฆสะนั้น ก็แลครั้นทรงดำริอย่างนี้แล้ว จึงตรัสเรียกมาตลิเทพบุตรของพระองค์มาว่า ดูกรเทพมาตลิ ท่านจงไปกุสุมพปุรนครนั้นแล้วนิรมิตตนเป็นสุนัขแล้วพากันไปนครนั้น ส่วนเราจะแปลงเป็นคนเลี้ยงสุนัขไปข้างหลังท่าน ท้าวสักกะครั้นส่งมาตลิเทพบุตรไปแล้วอย่างนี้ จึงเสด็จลงจากเทวโลกถึงนครนั้นด้วยเพศคนเลี้ยงสุนัขนั้น ลำดับนั้น มาตลิเทพบุตรผู้แปลงเพศเป็นสุนัขยืนอยู่กลางพระนครแล้วเห่าด้วยเสียงดังขึ้นสามครั้ง เสียงนั้นแผ่ไปทั่วแว่นแคว้นทั้งสิ้น ปฐพีในแว่นแคว้นนั้นสั่นสะเทือนแล้ว ชาวพระนครแม้ทั้งปวงสะดุ้งกลัวแล้ววิ่งไปข้างโน้นข้างนี้แล้วแอบ อยู่ตามภูเขาป่าไม้พุ่มไม้และโคนไม้เป็นต้น พระราชานั้นทรงสดับเสียงกึกก้องนั้นทรงสะดุ้งกลัว วิ่งขึ้นไปชั้นบนปราสาทเจ็ดชั้นแล้วตรัสถามพวกมนุษย์ว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย นั่นเสียงอะไร พวกมนุษย์เหล่านั้นจึงกราบทูลว่า ข้าแต่มหาราชนั่นเป็นเสียงของสุนัขตัวหนึ่ง พระราชาทรงสดับคำนั้นแล้วจึงตรัสว่า พ่อคุณทั้งหลายคนเลี้ยงสุนัขนั้นอยู่ที่นั้นหรือเปล่า พวกมนุษย์เหล่านั้นฟังพระดำรัสนั้นจึงกราบทูลว่า ข้าแต่มหาราช มีชายคนหนึ่งยืนอยู่ข้างหลังสุนัขนั้น พวกข้าพระองค์เห็นเขาแล้วเขาได้ยืนอยู่ที่นั้น ฯ พ่อมหาจำเริญ ชายนั้นเป็นคนเลี้ยงสุนัข เพราะฉะนั้นพวกท่านลงไปที่นั้นแล้วถามชายนั้นดู มนุษย์เหล่านั้นรับพระดำรัสพระราชาแล้ว จึงถามท้าวสักกะซึ่งแปลงเป็นคนเลี้ยงสุนัขนั้นว่า พ่อคนเลี้ยงสุนัข พ่อคุณสุนัขของท่านได้ยินเสียงอะไรจึงเห่าเสียงดังอย่างนี้ ฯ ท้าวสักกะผู้แปลงเป็นคนเลี้ยงสุนัขทรงสดับคำนั้นแล้วตรัสกับพวกมนุษย์นั้นว่า พ่อมหาเจริญทั้งหลาย สุนัขของข้าพเจ้าหิวแล้ว จึงทำเสียงดังอย่างนี้ ฯ ลำดับนั้นพวกมนุษย์เหล่านั้นจึงไปกราบทูลเนื้อความนั้นแก่พระราชา พระราชาจึงตรัสว่า พ่อมหาจำเริญทั้งหลาย ถ้าอย่างนั้นพวกท่านจงให้อาหารประมาณรางหนึ่งแก่สุนัขนั้นทุกวัน ๆ พวกมนุษย์รับพระดำรัสว่า ดีละ พระเจ้าข้าแล้วได้ให้อย่างนั้น ฯ ส่วนมาตลิเทพบุตรผู้แปลงเป็นสุนัขนั้นแสดงอาการไม่อิ่มแล้ว เหมือนกินอาหารรางหนึ่งด้วยกำลังอย่างหนึ่งด้วยปากของตนแล้วจึงเปล่งเสียงดังหนักขึ้นไปอีก คนเลี้ยงสุนัขนั้นฟังเสียงนั้นแล้วจึงกราบทูลว่า ข้าแต่มหาราชสุนัขของข้าพระองค์หิวเหลือเกินจึงทำเสียงอย่างนี้ พระราชาจึงตรัสว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ถ้าอย่างนั้นท่านทั้งหลายจงเอาโภชนะของคนทั้งหลายที่อยู่ในพระนครทั้งสิ้นนี้แล้วให้สุนัขนี้กิน มหาชนมีอำมาตย์เป็นต้นได้ฟังพระดำรัสนั้นแล้วรับพระดำรัสของพระราชาได้ทำแล้วอย่างนั้น

ลำดับนั้นแลมาตลิเทพบุตรผู้แปลงเป็นสุนัข เหมือนกินอาหารทั้งหมดด้วยกำลังอย่างหนึ่งด้วยปากทั้งสิ้นอยู่ จึงแสดงอาการว่าไม่อิ่มแล้ว ได้ยืนเห่าเสียงดังหนักขึ้นไปอีกในที่นั้น พระราชานั้นทรงสดับเสียงนั้นจึงตรัสอย่างนี้ว่า พ่อคุณ พ่อคนเลี้ยงสุนัข สุนัขของท่านทำเสียงดังอย่างนี้ดังเหลือเกิน เพราะเหตุอะไร ฯ ท้าวสักกะผู้แปลงเป็นคนเลี้ยงสุนัข จึงกราบทูลอย่างนี้กับพระราชาว่า ข้าแต่มหาราชสุนัขของข้าพระองค์หิวเหลือเกิน เพราะฉะนั้นถึงแม้อาหารทั้งหมดของพระองค์ก็ไม่ทำให้สุนัขนั้นอิ่มได้ ฯ พระเจ้าพรหมโฆสะทรงสดับคำนั้นแล้วได้ทรงนิ่งอยู่ ลำดับนั้นท้าวสักกะผู้แปลงเป็นคนเลี้ยงสุนัขประทับยืนอยู่ที่นั้น เมื่อจะทรงปรึกษากับพระเจ้าพรหมโฆสะ จึงตรัสคาถานี้ว่า

ข้าแต่มหาราช ชนเหล่าใดไม่มีศรัทธาไม่ตั้งอยู่ในธรรม โลภ มีปกติฆ่าสัตว์ ชนเหล่านั้นย่อมเป็นผู้มียศมากในโลก ข้าแต่ท่านผู้เป็นใหญ่หมู่นรชนเหล่าใดทำลายเอง หรือใช้ให้ผู้อื่นทำลายกุฏิวิหารของพระศาสดา คนเหล่านั้นย่อมมีสุขทุกเมื่อ ข้าแต่ท่านผู้เป็นใหญ่ในหมู่นรชนเหล่าใดย่อมทำลายเจดีย์ ต้นโพธิ์ และเทวสถาน คนเหล่านั้นย่อมถึงความสุขทุกเมื่อ มนุษย์เหล่าใด ทำหรือให้ผู้อื่นทำเวรกรรมห้าอย่าง มนุษย์เหล่านั้นย่อมมีอายุยืน ชนเหล่าใดติเตียน ด่าและบริภาษสมณพราหมณ์ทั้งหลาย ชนเหล่านั้นย่อมบรรลุความสุขในโลก ชนเหล่าใดไม่รักษาสมณพราหมณ์ ผู้มีศีลเป็นพหูสูตรในโลก ชนเหล่านั้นย่อมบรรลุความสุข นรเหล่าใดไม่รักษาบุตรภริยาญาติ บุคคลผู้มีใจดีมิตร อำมาตย์และมหาชนของตนนรเหล่านั้นย่อมเป็นผู้มียศมาก บรรลุความสุขอย่างเลิศทุกเมือ

ท้าวสักกะผู้แปลงเป็นคนเลี้ยงสุนัข เมื่อจะทดลองพระทัยของพระเจ้าพรหมโฆสะด้วยเจ็ดคาถาเหล่านี้จึงตรัสคาถาว่า

เพราะเหตุนั้นแล การกล่าวอย่างนี้นั่นเทียวเป็นความจริง ข้าแต่ราชา บุคคลไม่มีศรัทธาในพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์เป็นผู้มีความสุข ขอพระองค์จงให้ทานแก่มหาชนของตน บุคคลผู้ไม่ตั้งอยู่ในธรรม ย่อมไม่บรรลุสุขสมบัติ และเหตุแห่งความสุขนั้น

พระมหาสัตว์ทรงสดับคำนั้นแล้ว จึงตรัสคาถาว่า

ท่านจงฟังคำของข้าพเจ้า การกล่าวเท็จไม่มีผล คำของท่านไม่ชอบใจเรา ท่านอย่าได้กล่าวคำอย่างนี้ มหาสูตรย่อมไม่มีในกาลนี้ และกาลก่อน หรือกาลไหน

พระมหาสัตว์ ครั้นตรัสอย่างนี้แล้วเมื่อจะทรงแสดงธาตุแท้ของพระองค์จึงตรัสสามคาถานี้ว่า

ข้าพเจ้าไม่มีศรัทธาในกาลทุกเมื่อ หามิได้ ข้าพเจ้ามีศรัทธาในพระพุทธพระธรรม และพระภิกษุสงฆ์ ตลอดกาลทั้งปวง ข้าพเจ้าให้ทรัพย์เป็นทานเพื่อการตรัสรู้ ท่านผู้เดียวไม่มีศรัทธา ส่วนข้าพเจ้าย่อมทำบุญโดยความเคารพในพระรัตนตรัย เพื่อการตรัสรู้ในอนาคตกาล ข้าพเจ้าทำบุญแล้วจักไปเทวโลก ส่วนท่านทำบาปทุกเมื่อจักเกิดในอบาย

ครั้งนั้น มาตลิเทพบุตรผู้แปลงเพศเป็นสุนัข วิ่งไปข้างโน้นข้างนี้ ขู่พวกมนุษย์ในเมืองทั้งสิ้นเหมือนจะกัดได้อยู่ที่นั้น ขณะนั้น ท้าวสักกะผู้แปลงเป็นคนเลี้ยงสุนัข ทำเหมือนแสดงอาการที่เป็นมงคลและเหมือนคนมีทุกข์ได้ยืนอยู่ที่นั้น พระมหาสัตว์เมื่อจะทรงแสดงธรรมแก่มหาชน ผู้ประชุมกันในที่นั้น และท้าวสักกะผู้แปลงเป็นคนเลี้ยงสุนัขซึ่งยืนที่นั้นนั่นเทียว จึงตรัสคาถาเหล่านี้ว่า

มหาชนผู้ไม่มีศรัทธา ไม่ตั้งมั่นในสัทธรรม โลภ มีปกติฆ่าสัตว์เหล่านั้น ย่อมมีทุกข์มากในโลก ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ชนทั้งหลายทั้งปวงทำลายเอง หรือให้ผู้อื่นทำลาย

กุฏีวิหารของพระศาสดา ชนเหล่านั้นย่อมเป็นทุกข์ทุกเมื่อ นระเหล่าใดมีจิตใจชั่ว ย่อมทำลายเจดีย์ต้นโพธิ์ และเทวสถาน นระเหล่านั้นย่อมเกิดในนรก นระเหล่าใดเกิดแล้วในโลก ทำก็ดีให้ผู้อื่นทำก็ดีซึ่งเวรกรรมห้าอย่าง นระเหล่านั้นย่อมเกิดในอบายทีเดียว ชนเหล่าใดเกิดแล้วในโลกย่อมติเตียน ด่าและบริภาษสมณพราหมณ์ สัตว์เหล่านั้นย่อมมีทุกข์ทุกเมื่อ ชนเหล่าใดไม่รักษาสมณพราหมณ์ผู้มีศีล ผู้เป็นพหูสูตรในโลกและไม่ให้ทานแก่สมณพราหมณ์เหล่านั้น ทั้งไม่รักษาบุตรภริยาหมู่ญาติบุคคลผู้มีใจดี มิตร ทาสหญิงทาสชายของตนตามสมควร ชนเหล่านั้นย่อมถึงความพินาศ ไม่มียศ มีภัย มีเวรอย่างมาก ย่อมเป็นคนกำพร้า ขัดสนตลอดกาลทั้งปวง ธรรมคือความโลภโกรธและหลง เมื่อเกิดขึ้นแก่พวกเขาทุกเมื่อย่อมบั่นทอนความสุขอย่างเลิศและพวกเขาย่อมเกิดในอบาย คำของเรานั่นเทียวเป็นความจริง ท่านทั้งหลายทั้งปวงจงเป็นผู้เจริญ ถวายทานในพระรัตนตรัย ตามกำลังตลอดกาลทั้งปวง พวกท่านทั้งปวงประกอบด้วยศรัทธา จงถวายทานในพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์และยังมหาชนให้อิ่มหนำด้วยข้าวและน้ำในกาลทั้งปวงโดยความรักเถิด พวกท่านก็จักไปสวรรค์

ก็แล พระมหาสัตว์ผู้เดียวครั้นทรงแสดงธรรมแก่หมู่มหาชนผู้ประชุมในที่นั้นด้วยสิบคาถาอย่างนี้แล้ว ทรงมีศรัทธาตั้งมั่นในศาสนาของพระผู้มีพระภาคพระนามว่าปทุมุตระนั่นเทียว ทรงบำรุงพระภิกษุสงฆ์ห้าพัน มีพระพุทธเจ้าพระนามว่าปทุมุตระเป็นประธาน ด้วยของควรเคี้ยวข้าวและน้ำต่างๆ ทุกวันๆ ทั้งเลี้ยงดูชาวพระนครด้วยสังคหวัตถุสี่ ท้าวสักกะ เมื่อจะทรงละจากการแปลงเป็นคนเลี้ยงสุนัข ทรงประดับด้วยเครื่องอลังการทั้งปวง อันหมู่เทพบุตรพันหนึ่งแวดล้อมแล้ว ทรงดำรงอยู่กลางอากาศเหมือนดวงอาทิตย์ ทรงเปล่งแสงให้กุสุมพปุรนครทั้งสิ้นสว่างไสวอยู่ด้วย

แสงอันเป็นทิพย์ของหมู่เทพเหล่านั้นและของพระองค์เอง ทรงแสดงวิมานทิพย์พันหนึ่ง หมู่นางเทพอัปษรหลายพัน ดนตรีประกอบด้วยองค์ห้าของนางเทพอัปสรเหล่านั้น และทิพสมบัติต่างๆ นานาในอากาศนั้น แล้วตรัสว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย พวกท่านทั้งปวงมาแล้วในที่นี้ เมื่อปรารถนาทิพสมบัติที่พวกท่านเห็นแล้วอย่างนี้ จงทำบุญมีให้ทานเป็นต้นตามกำลัง เมื่อจะทรงโอวาทแก่มหาชน จึงตรัสคาถาเหล่านี้ว่า

ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ชนเหล่าใดมีศรัทธาบวชในพระพุทธ-ศาสนา สำรวมดีแล้วในศีลทั้งหลาย ชนเหล่านั้นย่อมเป็นผู้เลิศประเสริฐทุกเมื่อ นระเหล่าใดปลูกเองหรือให้คนอื่นปลูกต้นโพธิ์ หล่อรูปพระศาสดา นระเหล่านั้นย่อมเสวยความสุขต่างๆ ชนเหล่าใดเป็นคฤหัสถ์ รักษาศีลห้าอยู่ทุกเมื่อทำบุญด้วยความรัก ชนเหล่านั้นย่อมมียศใหญ่ ชนเหล่าใดเลี้ยงบุตรภริยา ทาสหญิงทาสชาย คนทำการงานโดยธรรมเทียว ชนเหล่านั้นย่อมเกิดในสวรรค์ทุกเมื่อ นระเหล่าใดประกอบด้วยศรัทธา บำรุงสมณะทั้งหลายด้วยปัจจัยสี่ นระเหล่านั้นย่อมเกิดในสวรรค์ นระเหล่าใดสร้างกุฏีวิหารเจดีย์ อารามสงฆ์และอาวาส ชนเหล่านั้นย่อมเกิดในสวรรค์ ชนเหล่าใดมีความเคารพเลี้ยงดูมารดาเป็นต้น ชนเหล่านั้นย่อมมีความสุขทุกเมื่อ ในโลกนี้และโลกหน้า นระเหล่าใดเป็นสัปบุรุษ ถึงพร้อมด้วยความกตัญญูเป็นต้น ยินดีและอนุโมทนาในทาน นระเหล่านั้นย่อมมีสวรรค์เป็นเบื้องหน้า ชนเหล่าใดเลี้ยงดูสมณพราหมณ์ให้อิ่มหนำอยู่ด้วยข้าวและน้ำตลอดกาลทั้งปวง ชนเหล่านั้นย่อมเกิดในสวรรค์ทุกเมื่อ หญิงใดไม่รังเกียจแล้วบำรุงสามี พ่อผัวแม่ผัว และลูกทุกเมื่อ หญิงนั้นย่อมมีสวรรค์เป็นเบื้องหน้า หญิงใดมีศีลมีความเคารพในสมณะผู้มีศีล และสามีของตน หญิงนั้นย่อมถึงไตรทิพย์ หญิงใดมีใจเป็นบุญเว้นจากการค้าห้าอย่าง ให้

ทานตามกำลัง หญิงนั้นย่อมไปสวรรค์ทุกเมื่อ หญิงใดไม่นินทา ไม่ด่าไม่บริภาษสามีของตน หญิงนั้นย่อมเกิดในไตรทิพย์ทุก เมื่อ หญิงใดไม่โกรธคนอื่นในภายนอก หญิงนั้นย่อมมียศมาก และย่อมบรรลุความสุขในกาลทั้งปวง

ท้าวสักกะ ครั้นตรัสอย่างนี้แล้ว เมื่อจะตรัสบอกความที่พระองค์เป็นท้าวสักกะ จึงตรัสคาถาเหล่านี้ว่า

ข้าพเจ้าเป็นท้าวสักกะ จอมแห่งเทพมาสำนักของท่าน เพื่ออนุโมทนาบุญของท่าน ขอท่านจงทำบุญทุกเมื่อ ข้าแต่จอมชน ขึ้นชื่อว่าบุญแลย่อมเป็นที่พึ่งของสัตว์ทั้งปวง ความสุขเป็นความประเสริฐในโลก ท่านจงทำบุญทุกเมื่อ เพราะฉะนั้นแล ท่านจงทำโภชนะให้เป็นบุญเขต จักเป็นผู้สะสมบุญแล้ว เพื่อความเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตกาล ดูกรราชา ท่านแลเกิดแล้วในโลก มียศใหญ่ สูงสุดกว่านรชนทำบุญไว้แล้ว จักเป็นพระพุทธเจ้าแน่แท้ในอนาคตกาล

ท้าวสักกเทวราช ครั้นตรัสแล้วอย่างนี้ ได้ลาพระโพธิสัตว์แล้วกลับไปเทวโลกของพระองค์ สมเด็จพระบรมศาสดาเมื่อทรงประกาศเนื้อความนั้น จึงตรัสว่า

ท้าวสักกเทวราช ครั้นตรัสคำนี้แล้วได้อำลาพระเจ้าพรหมโฆสมหาราช กลับไปสวรรค์

จำเดิมแต่นั้นมา พระเจ้าพรหมโฆสะทรงครองราชสมบัติในแว่นแคว้นของพระองค์ โดยชอบธรรมพร้อมกับพระเทวีนันทา เมื่อทรงโอวาทมหาชนมีอำมาตย์เป็นต้น ได้ตรัสคาถานี้ว่า

ท่านผู้เจริญทั้งหลาย บัดนี้เราถึงพร้อมแล้วในการบำเพ็ญทาน ท่านทั้งหลายไม่ประมาทแล้วจงให้ทานตามกำลังเถิด

ครั้งนั้น หมู่มหาชนที่ดำรงอยู่ในโอวาทของพระโพธิสัตว์ทำบุญมีให้ทานเป็นต้น ในศาสนาของพระผู้มีพระภาคพระนามว่าปทุมุตระ ดำรงชีวิตอยู่ตราบชั่วอายุ เคลื่อนจากอัตภาพนั้นไปบังเกิดในเทวโลกต่าง ๆ ส่วนพระโพธิสัตว์กับพระนางนันทาเทวีของพระองค์เสวยราชสมบัติอยู่ในกุสุมพปุรนคร ทรงทำบุญมีให้ทานเป็นต้น ในศาสนาของพระผู้มีพระภาคพระนามว่าปทุมุตระ ทรงดำรงพระชนม์อยู่ตราบเท่าพระชนมายุเคลื่อนจากอัตภาพนั้นไปบังเกิดในเทวโลกา ก็ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่า ปทุมุตระทรงทำประโยชน์และความสุขแก่สัตว์โลกทั้งปวง ทรงดำรงอยู่ตราบเท่าพระชนมายุของพระองค์ เวลาสิ้นพระชนมายุปรินิพพานแล้ว ด้วยอนุปาทิเสสนิพพานธาตุโดยการทำลายขันธ์ สมเด็จพระบรมศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้วเมื่อจะทรงประชุมชาดกได้ตรัสคาถาสุดท้ายว่า

ท้าวสักกเทวราชในกาลนั้นได้เป็นพระอนุรุทธะผู้ทิพยจักษุในกาลนี้ มาตลิเทพสารถีในกาลนั้น ได้เป็นพระ-อานนท์ ผู้อุปัฏฐากพระชินเจ้าในกาลนี้ พระราชมารดาบิดาของพระราชาในกาลนั้น ได้เป็นมารดาบิดาของพระราชาในกาลนั้น ได้เป็นมารดาบิดาของเราในกาลนี้ มหากัญญานามว่านันทาเทวีในกาลนั้น ได้เป็นพระเถรีอุบลวรรณาในกาลนี้ มหาชนที่เหลือทั้งปวง ชาวพระนครกุสุมาพปุรในกาลนั้นได้เป็นสาวกของเรา ผู้ปฏิบัติในศาสนาในกาลนี้ พระเจ้าพรหมโฆสะผู้ใคร่ในบุญยินดีในการให้ในกาลนั้นได้เป็นเราผู้ตถาคตสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นที่พึ่งของสัตว์โลกในกาลนี้ ท่านทั้งหลายทั้งปวงมีความเคารพ จงทรงจำชาดกไว้อย่างนี้

จบ พรหมโฆสราชชาดก

๓๐ เสตมูสิกชาดก

สมเด็จพระบรมศาสดาเมื่อทรงเข้าไปอาศัยพระนครกบิลพัสดุ์ ประทับอยู่ในมหาวิหารชื่อว่านิโครธาราม ทรงปรารภการบริจาคชีวิต ด้วยเดชานุภาพแห่งการรักษาศีลของพระองค์ในกาลก่อนนั่นเทียว จึงตรัสคำว่า **อหำ สกุโก โมเจตุ** ดังนี้เป็นต้น

ความพิสดารว่า ภายหลังวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายนั่งประชุมกันในโรงธรรมสนทนากันว่า อาวุโส น่าอัศจรรย์หนอ พระศาสดาของพวกเราทรงเป็นที่พึ่งของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ในพุทธกาลนั่นเทียว ภิกษุทั้งหลายนั่งสรรเสริญพระคุณของพระศาสดาอย่างนี้ในโรงธรรมนั่นเทียว ลำดับนั้นพระศาสดาประทับอยู่ในที่ประทับของพระองค์ ทรงสดับถ้อยคำของภิกษุเหล่านั้นด้วยทิพยโสต เสด็จออกจากที่ประทับนั้นมาโรงธรรมนั้น ประทับนั่งบนอาสนะสำหรับพระพุทธเจ้าอันประเสริฐ ที่เขาปูไว้ในโรงธรรมนั้น ตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอนั่งประชุมกันด้วยเรื่องอะไรหนอแล เมื่อพวกภิกษุกราบทูลว่าเรื่องชื่อนี้ จึงตรัสว่า ภิกษุทั้งหลายมิใช่ในกาลนี้เท่านั้น ที่พระตถาคตทรงเป็นที่พึ่งของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย แม้ในกาลก่อน ในกาลที่เราเป็นพระโพธิสัตว์ เราก็รักษาศีล ไม่คำนึงถึงชีวิตของตน ได้ให้ร่างกายของตนเพื่อประโยชน์เป็นทานแก่ผู้อื่น แล้วได้ทรงนิ่งอยู่ ทรงถูกภิกษุเหล่านั้นอ้อนวอนแล้ว จึงทรงนำอดีตนิทานมาตรัสว่า

ภิกษุทั้งหลายในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพราหมทัตครองราชสมบัติในพระนครพาราณสี พระโพธิสัตว์เกิดในกำเนิดหนู มีตัวขาวเหมือนกับสังข์ที่ขัดดีแล้ว มีชื่อว่าเสตมูสิกะ ก็พระโพธิสัตว์ชื่อว่าเสตมูสิกะนั้น รักษาศีลห้าอยู่ตลอดกาลเป็นนิจเทียว ครั้งนั้นบุรุษคนหนึ่งชื่อว่า สุธรรมปาลิกะ เลี้ยงหนูชื่อว่าเสตมูสิกะนั้นอยู่ เพราะฉะนั้นพระโพสัตว์เมื่ออยู่ในเรือนของบุรุษชื่อว่าสุธรรมปาลิกะนั้น จึงย่อมปรากฏชื่อแก่มนุษย์ทั้งหลายว่า สุธรรมเสตะ ภายหลังวันหนึ่งแล มหาเศรษฐีคนหนึ่งอยู่ในเมืองพาราณสี มาที่บำรุงพระเจ้าพรหมทัตแต่เช้าเทียว เห็นพระโพธิสัตว์ชื่อว่าสุธรรมเสตะผู้รักษาศีลอยู่ในเรือนนั้น คิดแล้วว่า หนูนี้รักษาศีลตลอดกาล วันนี้เรายังไม่ได้รับศีลเลย เราจะรักษาศีลในกาลนี้ ก็แล มหาเศรษฐีนั้น ครั้นคิดแล้วอย่างนี้ เมื่อจะปรึกษา

กับบุรุษที่ชื่อว่าสุธรรมปาลิกะนั้น จึงกล่าวคาถาที่หนึ่งว่า

เราจะปล่อยหนูจากเรือนของท่าน ท่านจงให้หนูขาวนี้แก่
เราเถิด เราจะให้โภคทรัพย์

ครั้งนั้น พราหมณ์คนหนึ่งอยู่ในเมืองนั้น ไปที่บำรุงพระราชาในตอนเที่ยงแล้วมาเรือนนั้นด้วยเหตุใดเหตุหนึ่ง เห็นพระโพธิสัตว์ผู้รักษาศีล ซึ่งอยู่ในที่นั้นแล้วเมื่อจะปรึกษากับบุรุษนั้น จึงกล่าวคาถาที่สองว่า

ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าจะให้ทรัพย์ ข้าวเปลือก จำนวนมาก
และของบริโภคแก่ท่าน ท่านจงรับเอาทรัพย์นั้นทั้งหมดแล้วให้
หนูแก่ข้าพเจ้า

บุรุษชื่อว่าสุธรรมปาลิกะฟังคำของคนทั้งสองนั้นแล้ว เมื่อจะปรึกษากับคนเหล่านั้น จึงกล่าวคาถาที่สามว่า

ข้าพเจ้าจะไม่ให้หนูชื่อว่าเสตมูสิกะ ผู้มีศีล สำรวมดีแล้ว
ของข้าพเจ้า เติบโตในเรือนของข้าพเจ้าทุกเมื่อนี้แก่ท่าน

บุรุษนั้น ครั้นกล่าวแล้วกับคนทั้งสองนั้น เมื่อจะจับหนูขาวนั้น จึงเอาผ้าอย่างละเอียดประคองหนูนั้นด้วยมือทั้งสองให้อยู่ในเรือนของตน พระโพธิสัตว์เมื่ออยู่ในเรือนนั้นคิดแล้วว่า เรารักษาศีลอยู่ที่นี้ ถ้าแม้ว่าใครๆ จักเล่นเรา เรารักษาศีลอย่างดีเลิศ บาปย่อมจะมีแก่ผู้นั้นอย่างมาก คนจับเราอย่างแรงยิ่ง ทุกขเวทนาอย่างมากย่อมมีแก่เรา ก็ผู้ใดจับเราโยนไปในอากาศ เราเมื่อตกลงมาบนพื้นก็จะถึงทุกขเวทนาอย่างยิ่ง ผู้ใดผูกเราอย่างมั่น ทุกขเวทนาอย่างยิ่งย่อมมีแก่เรา บาปกรรมอย่างมากที่ให้ไปเกิดในอบายก็จะมีแก่เขา พระโพธิสัตว์ ครั้นคิดอย่างนี้แล้วอีก เมื่อจะปรึกษากับบุรุษชื่อว่าสุธรรมปาลิกะนั้น จึงกล่าวสามคาถานี้ว่า

ผู้ใดเบียดเบียนข้าพเจ้าด้วยเหตุไรๆ มีการผูกไว้เป็นต้น
ผู้นั้นย่อมประสบทุกข์ในโลกหน้า และโลกนี้ทุกเมื่อ ผู้ใด
บำเรอข้าพเจ้าด้วยข้าวน้ำ ข้าวเปลือก ผู้นั้นย่อมประสบสุขใน

หมู่เทพ และหมู่มนุษย์ทุกเมื่อ พ่อ เพราะเหตุไรข้าพเจ้าจึงสามารถอยู่ในเรือนของท่านได้ ก็เพราะว่าท่านมีความพรั่งพร้อมด้วยการรักษาศีลตลอดกาลทั้งปวง

ครั้งนั้น บุรุษชื่อว่าสุธรรมปาลิกะนั้นเป็นผู้มีความสำเร็จทุกอย่าง สมบูรณ์ด้วยของบริโภคทั้งปวง อันทาสหญิงทาสชายแวดล้อมแล้วมียศใหญ่ก็เพราะเดชานุภาพแห่งศีลและบุญ ของพระโพธิสัตว์ผู้อยู่ในเรือนของตน ลำดับนั้น มหาชนทั้งปวงเห็นบุรุษชื่อว่าสุธรรมปาลิกะนั้น มีทาสหญิงทาสชายแวดล้อม จึงบอกเนื้อความนั้นแก่พราหมณ์นั้นว่า มหาพราหมณ์ บัดนี้บุรุษชื่อว่าสุธรรมปาลิกะนั้นมั่งคั่งด้วยทรัพย์และของบริโภคทุกอย่าง มีทาสหญิงทาสชายแวดล้อม มียศมีบริวารมาก พราหมณ์ฟังคำนั้นแล้วโกรธอยู่บ่อย ๆ เมื่อจะสั่งบังคับกรรมกรและทาสของตนจึงกล่าวสองคาถานี้ว่า

ดูกรเจ้าพวกทาสและกรรมกร พวกเจ้าจงจับหนูขาวนั้นมา เราจะให้ทรัพย์และของบริโภคแก่ท่านในกาลทั้งปวง
เจ้าจงไปจับหนูขาวอย่างเร็ว จากเรือนของชายนั้นโดยสวัสดี
เจ้าจงให้หนูนั้นอยู่ในสำนักของเราตลอดกาลทุกเมื่อจะได้มีทรัพย์มาก

ฝ่ายทาสผู้ทำการงานนั้น ฟังคำนั้นแล้วจึงคิดว่า หนูขาวนี้รักษาศีลห้าตลอดกาล ชายผู้เลี้ยงหนูนั้น มีโภคะมาก มีทรัพย์มาก และมียศใหญ่ก็ด้วยเดชานุภาพแห่งศีลของหนูนั้น ถ้าว่าเราจะจับหนูนั้นตามคำของพราหมณ์ไซร้อันตรายย่อมมีแก่เรา เราจะเสียชีวิต ก็ถ้าว่าเราไม่จับหนูไซร้ พราหมณ์ก็จักประทุษร้าย ทำความฉิบหายแก่เรา บัดนี้เราจะทำอย่างไรหนอ ครั้นคิดแล้วอย่างนี้ จึงลุกจากที่นั้นไปเรือนนั้นแล้ว เห็นหนูนั้นแล้วจับมาเรือนของพราหมณ์โดยเร็ว ลำดับนั้น พราหมณ์นั้นรับเอาหนูขาวนั้นจากมือของทาสนั้น แล้วให้หนูอยู่ในเรือนของตน

ลำดับนั้น พวกมนุษย์ในเรือนของชายผู้เลี้ยงหนูชื่อว่าสุธรรมปาลิกะนั้น ร้องอื้ออึงในเรือนนั้นติดตามทาสของพราหมณ์นั้นไป มหาเศรษฐีในเมืองพาราณสีได้ยินเสียงนั้น จึงออกมาจากเรือนของตน เห็นพวกคนผู้ติดตามอยู่ สะดุ้งกลัว เหงื่อไหลออกจากร่างกายของตน จึงถือพระขรรค์สำหรับรักษากาย ยืนอยู่ใกล้ประตูบ้านตน

เพื่อจะรู้เนื้อความนั้น จึงส่งทาสคนหนึ่งไปบ้านนั้น ลำดับนั้น ทาสนั้นรีบไปเรือนของพราหมณ์ เห็นหนูขาวนั้นอยู่ในเรือนพราหมณ์นั้น จึงจับหนูนั้นมาไว้ในเรือนมหาเศรษฐี ตั้งแต่พระโพธิสัตว์ออกจากเรือนของบุรุษชื่อว่าสุธรรมปาลิกะไปเรือนของพราหมณ์ บุรุษชื่อว่าสุธรรมปาลิกะนั้นทรัพย์สินได้หมดสิ้นไป ขายทาสหญิงทาสชายบุตรและภรรยาโดยลำดับ นุ่งผ้าเก่าๆ ถือกระเบื้องเป็นคนยากจนขัดสน เลี้ยงชีวิตของตนด้วยการขออาหารในสำนักผู้อื่นทุกวันๆ ครั้งนั้นพระโพธิสัตว์ เมื่ออยู่ในเรือนของมหาเศรษฐี คิดแล้วว่า ชายผู้ชื่อว่าสุธรรมปาลิกะ ทำอย่างไรหนอกับเราจึงไม่เสาะหาเราเขาไม่รู้ว่าเราอยู่ในที่นี้หรือ พระมหาสัตว์ ครั้นคิดอย่างนี้แล้วเมื่อใครๆ ไม่เห็นแล้วจึงออกจากเรือนของมหาเศรษฐีเข้าไปป่าหิมพานต์ ลำดับนั้น พระมหาสัตว์เมื่ออยู่ในป่าหิมพานต์มีจิตร่าเริง รักษาศีลห้าอยู่ในป่าหิมพานต์นั้นได้ปีหนึ่ง ใคร่จะเห็นเรือนของนายสุธรรมปาลิกะ จึงออกจากป่าหิมพานต์มาโดยลำดับ เข้าบ้านนั้นไปตรวจดูที่นั้นๆ ไม่เห็นแม้ว่าทรัพย์และข้าวเปลือก หรือว่าบุตรภริยา ทาสหญิงทาสชาย ของบริโภคอะไรๆ ของบุรุษชื่อว่าสุธรรมปาลิกะนั้นในเรือนนั้น เห็นรถเก่าๆ คันหนึ่งจอดอยู่ใต้ถุนบ้าน เห็นอาหารมีกลิ่นเหม็นมีอยู่เต็มจาน แล้วเห็นบุรุษชื่อว่าสุธรรมปาลิกะนุ่งห่มผ้าเก่าๆ สองผืนนอนอยู่ในบ้าน เมื่อเห็นนายสุธรรมปาลิกะนอนอยู่ที่นั้น มีร่างกายสั่นสะท้านหลั่งน้ำตาไปร้องไห้ใกล้ๆหูของนายสุธรรมปาลิกะพลางกล่าวว่า นายผู้เจริญ บัดนี้ท่านจงลุกขึ้นดูข้าพเจ้า บุรุษชื่อว่าสุธรรมปาลิกะจึงถามว่า ท่านเป็นใครหนอมากล่าวกับเรา ลำดับนั้น พระมหาสัตว์จึงกล่าวว่า นายผู้เจริญข้าพเจ้ามาสำนักท่าน บุรุษชื่อว่าสุธรรมปาลิกะนั้นจึงลุกจากที่นั้น เห็นพระโพธิสัตว์แล้วจำได้เกิดโสมนัสเหมือนพระเจ้าจักรพรรดิราชทอดพระเนตรเห็นแก้ววิเศษ ประดิษฐานอยู่บนมกุฎแก้วของพระองค์ เกิดปีติในจิต ระลึกถึงสมบัติที่เกิดแล้วในกาลก่อนของตน จึงคร่ำครวญอยู่ใกล้พระโพธิสัตว์ ลำดับนั้นพระโพธิสัตว์ชื่อว่า เสตมูสิกะ ยืนอยู่ที่นั้นนั่นเทียว เมื่อจะปลอบบุรุษชื่อว่าสุธรรมปาลิกะนั้นให้เบาใจ จึงกล่าวสองคาถาว่า

พ่อ ข้าพเจ้าสามารถจะเปลื้องท่านให้พ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้ ให้ดำรงอยู่ในฐานทั้งปวงท่านอย่าเศร้าโศกเลย จงมากับข้าพเจ้า ข้าแต่พ่อผู้เจริญ ตั้งแต่นี้ไปท่านจงมีความสุขทุกเมื่อ จงสมบูรณ์แล้วด้วยบุตรภรรยาและทาสทั้งหลายเหมือนครั้งก่อน

พระมหาสตวครนกลาวอยางนแลว เมเหนมหาชนมบุตรและทาสเบนตนของเขาในเรือนนั้น จึงถามเขาว่า พ่อผู้เจริญ คนชื่อโน้นๆ ที่อยู่ในเรือนของท่านในกาลก่อนไปไหนเล่า ฯ บุรุษชื่อว่าสุธรรมปาลิกะนั้นฟังคำถามนั้นแล้วปรารภหมู่มหาชน ร้องไห้อยู่ใกล้พระมหาสัตว์ แล้วกล่าวกับพระมหาสัตว์นั้นว่า พ่อผู้เจริญ ตั้งแต่ท่านออกไปจากเรือนนี้ ข้าพเจ้ายากจนลงโดยลำดับ ต้องขายคนเหล่านั้น ลำดับนั้น พระมหาสัตว์จึงกล่าวว่า ถ้าอย่างนั้น ท่านจงพาข้าพเจ้านำไปราชสำนักแล้วขายข้าพเจ้าแก่พระราชา บุรุษชื่อว่าสุธรรมปาลกะนั้นฟังคำนั้นแล้ว เมื่อราตรีนั้นสว่าง ปฏิบัติสรีระแต่เช้าตรู่อาบน้ำแล้ว พาพระโพธิสัตว์ไปสำนักมหาชนทั้งหลาย อันหมู่มหาชนแวดล้อมแล้วหลีกไปเรือนของบุคคลผู้เฝ้าประตูพระราชนิเวศน์ ลำดับนั้น คนเฝ้าประตูนั้นเห็นบุรุษนั้นจึงกล่าวอย่างนี้ว่า ดูกรบุรุษผู้เจริญ ท่านนำหนูตัวขาวมาให้แก่ข้าพเจ้าหรือ พระโพธิสัตว์ได้ยินคำนั้นมีใจใคร่จะไปสำนักพระเจ้าพรหมทัต จึงแลดูนายสุธรรมปาลิกะนั้นด้วยตาสีดำและขาวของตน ลำดับนั้นบุรุษชื่อว่าสุธรรมปาลิกะนั้นจึงกล่าวกับคนเฝ้าประตูว่า ดูกรคนเฝ้าประตู พ่อคุณ หนูตัวขาวนี้ข้าพเจ้าจะให้แก่ท่าน แต่ว่าข้าพเจ้าต้องได้ทรัพย์ประมาณพันหนึ่งจากท่าน คนเฝ้าประตูได้ฟังคำนั้นแล้วจึงกล่าวกะนายสุธรรมปาลิกะว่า บุรุษผู้เจริญ ถ้าอย่างนั้นท่านจงรับทรัพย์ประมาณพันหนึ่งของข้าพเจ้า แล้วให้หนูนี้แก่ข้าพเจ้า ลำดับนั้นบุรุษชื่อว่าสุธรรมปาลิกะนั้น ไม่เต็มใจจะให้หนูขาวนั้นแก่คนเฝ้าประตูนั้น จึงกล่าวกับคนเฝ้าประตูนั้นด้วยคำอื่นอีกว่า ดูกรคนเฝ้าประตูผู้เจริญ ทรัพย์นั้นจงเป็นของท่านเถิด ข้าพเจ้าจะไม่รับทรัพย์หมื่นหนึ่ง แสนหนึ่ง หรือว่าล้านหนึ่ง เพราะให้หนูขาวนั้น คนเฝ้าประตูฟังคำนั้นแล้วจึงกล่าวว่า ดูกรบุรุษผู้เจริญ ท่านจะรับทรัพย์เท่าไรโดยประมาณเป็นราคาของหนูขาวนี้ บุรุษนั้นจึงกล่าวว่าดูกรท่านผู้เฝ้าประตูผู้เจริญประโยชน์อะไรจะมีแก่ข้าพเจ้า เพราะรับเอาทรัพย์อันมหาประมาณมิได้ ข้าพเจ้าจะให้หนูขาวนี้แก่ท่านจะไม่รับทรัพย์เลย บุรุษชื่อว่าสุธรรมปาลิกะนั้นครั้นกล่าวแล้วอย่างนี้ จึงเอาผ้าอย่างละเอียดจับพระโพธิสัตว์แล้วออกไปจากเรือนของคนเฝ้าประตู ครั้งนั้นมหาเศรษฐีชาวเมืองพาราณสีเห็นบุรุษนั้น ร้องเรียกแล้วว่า บุรุษผู้เจริญ ท่านจงมาเรือนข้าพเจ้าเร็วหน่อย มหาเศรษฐีนั้นเห็นหนูขาวในมือของเราแล้วให้เครื่องสักการะอย่างวิเศษเป็นเครื่องบูชาหนูขาวนั้น แลเห็นขนสองเส้นที่ตกอยู่ในผ้าอันละเอียด และได้ยินบุรุษนั้นขอขนสองเส้นของหนูนั้น จึงได้ให้ขนซึ่งล่วง

ลงแล้วนั้นเส้นหนึ่งแก่มหาเศรษฐีและถือเส้นขนซึ่งล่วงลงแล้วนั้นเส้นหนึ่งเพื่อเป็นของตนอย่างประเสริฐ เมื่อจะปรึกษากับมหาเศรษฐีนั้นนั่นเทียว จึงกล่าวสามคาถาเหล่านี้ว่า

มหาเศรษฐีท่านจงนำข้าพเจ้าไปเฝ้าพระราชาในวันนี้
ท่านจงไปปรากฏตัวภายในเมือง พ่อ ข้าพเจ้าจะขายหนูตามคำ
ของท่าน ให้แก่พระราชา เราทั้งสองจะได้รวยด้วยทรัพย์อย่าง
มากทุกเมื่อ ท่านพาข้าพเจ้าไปจากที่นี้แล้ว ขายหนูให้อยู่ใน
ราชสำนักแล้ว ข้าพเจ้าจะให้ทรัพย์แก่ท่าน

มหาเศรษฐีฟังคำนั้นแล้ว จึงหาบุรุษนั้นไปราชสำนักพระเจ้าพรหมทัต แล้วนั่งกลางบริษัท ลำดับนั้น พระราชาทอดพระเนตรเห็นบุรุษนั้น จับหนูขาวมาด้วยมือของตน ซึ่งมากับมหาเศรษฐี ทรงใคร่จะตรัสถามมหาเศรษฐี จึงตรัสคาถาว่า

ดูกรมหาเศรษฐี ข้าพเจ้าขอถามว่าบุรุษนั้นมากับท่าน
เขาอุ้มหนูขาวมาที่นี้ด้วยเหตุอะไร ท่านผู้อันข้าพเจ้าถามเหตุ
ทั้งปวง จงบอกเหตุแก่ข้าพเจ้า ตามความเป็นจริง

มหาเศรษฐีฟังพระราชดำรัสนั้นแล้ว จึงกราบทูลเหตุทั้งปวงให้ทรงทราบพระเจ้าพรหมทัต เมื่อจะตรัสถามบุรุษนั้น จึงตรัสคาถานี้ว่า

พ่อ ท่านอยู่ที่ไหนหนอ เอาหนูขาวมาแต่ที่ไหน จึงมาสำนัก
ของเราพร้อมกับเศรษฐี ท่านจะขายหนูขาวนั้นแก่ข้าพเจ้า
ด้วยราคาเท่าไร

บุรุษนั้นฟังพระราชดำรัสนั้นแล้ว จึงประคองอัญชลีขึ้นเหนือเศียรของตน เมื่อจะกลาวกับพระราชา จึงกลาวคาถาวา

ข้าแต่มหาราชเจ้า ข้าพระองค์อยู่ในพระนครของพระองค์
นี้ ข้าพระองค์มาจากเรือนของข้าพระองค์ มาที่นี้ ขอถวาย
บรรณาการแด่พระองค์ ขอพระองค์จงทรงรับบรรณาการนี้
ที่ให้โภคะทุกอย่างโดยความสวัสดี

พระเจ้าพรหมทัตทรงสดับคำนั้นแล้ว มีพระทัยยินดีเมื่อทรงรับสั่งแก่นายเสมียนของพระองค์ให้พระราชทานทรัพย์อย่างมากแก่บุรุษชื่อว่าสุธรรมปาลิกะนั้น จึงตรัสคาถาว่า

ดูกรนายเสมียนผู้เจริญ ท่านจงให้ทาสชายหนึ่งร้อย ทาสหญิง หญิงสาว กระบือ โคอุสภะอย่างละหนึ่งร้อย บ้านส่วยร้อยหนึ่งและทรัพย์จำนวนมาก ท่านจงให้จัดแจงทรัพย์ทั้งปวงนั้นแล้วให้แก่เขาโดยความรักเถิด

ลำดับนั้น นายเสมียนนั้นฟังพระราชดำรัสของพระราชาแล้วทูลรับว่า ดีละ ๆ พระเจ้าข้า แล้วได้จัดแจงทรัพย์ทั้งปวงในที่นั้นให้แก่บุรุษนั้น ครั้งนั้นบุรุษชื่อว่าสุธรรมปาลิกะเมื่อรับทรัพย์จำนวนมากแล้วจึงไถ่บุตร ภริยา ทาสหญิง ทาสชายที่ตนขายไปครั้งก่อน เสวยสุขสมบัติตามความปรารถนากับชนเหล่านั้นในเรือนของตน เป็นผู้มียศใหญ่ มีบริวารมาก มีทรัพย์และข้าวเปลือกมาก มีของบริโภคมาก ดำรงอยู่ตราบเท่าอายุเคลื่อนจากอัตภาพนั้นแล้วไปตามยถากรรม ลำดับนั้น พระมหาสัตว์อยู่ในราชสำนักพระเจ้าพรหมทัต เมื่อจะแสดงธรรมถวายพระเจ้าพรหมทัตนั้น จึงกล่าวคาถาเหล่านี้ว่า

ข้าแต่มหาราช ขอพระองค์จงประพฤติธรรมในพระมารดาบิดาในกาลทั้งปวง ในพระราชโอรส พระมเหสี มิตร อำมาตย์ หมู่พล และพาหนะทุกเมื่อ พระองค์ครั้นทรงประพฤติธรรมนี้แล้วจักไปสวรรค์ ข้าแต่มหาราชเจ้า ขอพระองค์จงทรงประพฤติธรรมในหมู่บ้าน นิคม แว่นแคว้น ชนบท และสมณะ ผู้สงบผู้มีศีลทุกเมื่อ พระองค์ครั้นทรงประพฤติธรรมนี้แล้ว จักเสด็จไปสวรรค์นั้น ข้าแต่พระองค์ผู้องอาจ ขอพระองค์จงทรงประพฤติธรรมในบุคคลผู้เจริญแล้ว พราหมณ์ หมู่เนื้อมีสีหะเป็นต้น ในหมู่นกมีหงษ์เป็นต้น ทุกเมื่อ พระองค์ครั้นทรงประพฤติธรรมนี้แล้วจักเสด็จไปสวรรค์ ข้าแต่พระราชา ขอพระองค์จงทรงประพฤติธรรมอย่างนี้ ธรรมที่บุคคลประพฤติดีแล้ว ย่อมนำความสุขมาให้ นี้เป็นอานิสงส์ในธรรมที่ประพฤติ

ดีแล้ว ผู้ประพฤติธรรม ย่อมไม่ไปทุคติ เทพทั้งปวงมีพระอินทร์เป็นต้นและเทพเหล่าอื่น เมื่อประพฤติธรรมดีแล้วทุกเมื่อ ย่อมดำรงอยู่ในสวรรค์ตลอดกาลนาน ข้าแต่พระราชา ขอพระองค์จงทรงไม่ประมาทในบุญกรรมตลอดกาลทั้งปวง พระองค์ครั้นทรงประพฤติธรรมนี้แล้ว จักเสด็จไปโลกสวรรค์

พระเจ้าพรหมทัต ครั้นทรงสดับพระธรรมเทศนาของพระโพธิสัตว์อย่างนี้แล้วทรงโสมนัส ทรงมากด้วยปราโมชและปีติอย่างยิ่งในพระทัยของพระองค์ ทรงบูชาพระโพธิสัตว์ด้วยทรัพย์เป็นจำนวนมาก แล้วทรงมอบราชสมบัติทั้งหมดให้แก่พรหมทัตกุมารพระราชปิโยรสของพระองค์ในพระนครพาราณสีทรงอภิเษกพระราชกุมารนั้นในราชสมบัติ ดำรงอยู่ครบพระชนม์ชีพ เคลื่อนจากอัตภาพนั้นแล้วทรงบังเกิดในเทวโลก ครั้งนั้น พระมหาสัตว์ เมื่อจะให้โอวาทแก่มหาชนมีพรหมทัตกุมารเป็นหัวหน้า จึงกล่าวคาถานี้ว่า

บัณฑิตพึงคบสัตบุรุษทุกเมื่อ และไม่พึงคบอสัตบุรุษ
ในกาลไหน ๆ อสัตบุรุษย่อมนำไปอบาย ส่วนสัตบุรุษย่อมนำไปสู่เทพสถาน เพราะฉะนั้นควรคบบัณฑิต

พระมหาสัตว์ ครั้กล่าวแล้วอย่างนี้แล้ว จึงพร่ำสอนหมู่มหาชนมีพระราชาเป็นประมุขแล้วกล่าวว่า พ่อผู้เจริญทั้งหลาย ตั้งแต่นี้ไป พวกท่านทั้งปวงจงไม่ประมาทในบุญกรรมมีทานเป็นต้น จงสร้างบุญตามกำลังเถิด แล้วออกจากเมืองพาราณสีมาถึงหิมวันตประเทศโดยลำดับแล้ว อยู่ในที่มีความผาสุกของตน ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ผู้เดียวนั่นเทียว อยู่ในที่มีความผาสุกของตน คิดแล้วว่า เรารักษาศีลห้าอยู่เป็นนิจกาลในวันแปดค่ำรักษาศีลแปด ในวันสิบสี่ค่ำ สิบห้าค่ำ หรือวันอุโบสถเรารักษาอุโบสถศีล เรารักษาศีลสิบในกาลบางครั้ง เมื่อรักษาศีลเหล่านั้นได้อยู่แล้วในหิมวันตประเทศ ขณะนั้น ภพของท้าวสักกะได้แสดงอาการร้อนแล้ว ด้วยเดชานุภาพแห่งศีลของพระโพธิสัตว์นั้น ลำดับนั้น ท้าวสักกะเมื่อใคร่ครวญเหตุนั้น จึงตรัสคาถานี้ว่า

ใครหนอแลเป็นเทวดาหรือมนุษย์บำเพ็ญศีลห้า ทาน
และพรหมจรรย์โดยชอบ เขาจะให้เราเคลื่อนจากอาสนะหรือ

ท้าวสักกะทรงทราบเหตุนั้นแล้ว มีพระทัยยินดี เมื่อจะทรงเปล่งอุทานจึงตรัสสองคาถานี้ว่า

สัตว์นรกมีที่พึ่งจะประกอบด้วยสุขอย่างแน่ เทวโลกที่
สูญไปจักเต็มเปี่ยมอีกครั้ง หนูขาวนั้นเทียวผู้หน่อพุทธางกูร
ยินดีในศีล บำเพ็ญศีลบารมีแล้ว จักเป็นพระพุทธเจ้าใน
อนาคตกาล

ท้าวสักกเทวราชครั้นตรัสแล้วอย่างนี้ จึงตรัสอีกว่า บัดนี้หนูขาวนั้นผู้เป็นหน่อพุทธางกูร รักษาศีลอยู่ ไม่ปรารถนาสมบัติของเรา ความเป็นพระอินทร์ พรหมสมบัติ ความเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า หรือความเป็นสาวก เออก็แลหนูขาวนั้นผู้เป็นหน่อพุทธางกูรย่อมปรารถนาแต่ความเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเท่านั้นในอนาคตกาลด้วยคุณคือศีลบารมีนั้น จึงทรงดำริว่า บัดนี้เราจักให้ปรมัตถ์ศีลบารมีของหนูขาวนั้นเต็มเปี่ยมโดยเร็ว จึงเสด็จลงจากเทวโลก นิรมิตพระองค์โดยเป็นพราหมณ์ มาสำนักพระมหาสัตว์ ลำดับนั้น พระมหาสัตว์ เมื่อเห็นท้าวสักกะผู้เสด็จมาสำนักของตนโดยเพศพราหมณ์ มีใจยินดีแล้ว เมื่อจะถามท้าวสักกะนั้น จึงกล่าวคาถานี้ว่า

ดูกรมหาพราหมณ์ ข้าพเจ้าขอถามท่าน ท่านมาถึงป่า
ใหญ่ด้วยทั้งเพศพราหมณ์และเหตุอะไร ท่านถูกข้าพเจ้าถาม
เหตุนั้นแล้วจงบอกเหตุนั้นแก่ข้าพเจ้า

ท้าวสักกะผู้แปลงเป็นพราหมณ์ สดับคำนั้นแล้ว เมื่อจะทรงปรึกษากับหนูขาวนั้น จึงตรัสสามคาถานี้ว่า

ข้าพเจ้าไม่ได้เครื่องลาดขนสัตว์สีขาวนั้นในวันเพ็ญ
อุโบสถ ข้าพเจ้าหิวเนื้อแล้ว จึงมาที่นี้ ข้าพเจ้าใคร่เคี้ยวกิน
เนื้อทุกเมื่อ ดูกรหนูขาววันนี้ข้าพเจ้ายังไม่ได้กินเนื้ออะไรเลย

ข้าพเจ้าจักตายที่นี้ ขอท่านจงให้เนื้อแก่ข้าพเจ้าอย่างเร็วเถิด วันนี้ ถ้าว่าไม่มีเนื้อที่จะพึงให้แก่ข้าพเจ้าโดยความรักไซร้ ข้าพเจ้าจะขอร่างของท่าน ขอท่านจงให้เพื่อจะกินแก่ข้าพเจ้าเถิด

พระมหาสัตว์ฟังคำนั้นแล้ว มีใจประกอบด้วยโสมนัสอย่างยิ่งเหมือนได้ตรัสรู้พระสัมพัญญุตญาณในวันพรุ่ง จึงกล่าวสามคาถานี้ว่า

พราหมณ์ ข้าพเจ้าจะให้เนื้อของข้าพเจ้านั้นแก่ท่าน ตามที่ท่านขอ ใจของข้าพเจ้ายินดีในทานเพื่อการตรัสรู้ในอนาคตกาลเทียว เนื้ออย่างอื่นใดๆ ไม่มีในสำนักของข้าพเจ้าในกาลไหนๆ ท่านประสงค์จะกินเนื้อก็จงกินข้าพเจ้าตามปรารถนาเถิด ท่านจงขนฟืนมาก่อไฟให้เป็นกองถ่าน ข้าพเจ้าจะโดดไปกลางกองฟืน ท่านก็จะได้เนื้อของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าจะให้เนื้อท่านกิน เพื่อการตรัสรู้ในอนาคตกาลแล

ท้าวสักกะผู้แปลงเป็นพราหมณ์ฟังคำของพระโพธิสัตว์แล้วทำเหมือนหาไม้ฟืนเป็นต้น ทรงนิรมิตกองถ่านเพลิงอันลุกโชติช่วงแล้วในที่นั้น จึงบอกแก่พระโพธิสัตว์ลำดับนั้น พระโพธิสัตว์ เมื่อจะให้หมู่เทวดาทั้งปวงอนุโมทนาทานของตน จึงกล่าวคาถานี้ว่า

ดูกรเทวดาผู้เจริญทั้งหลาย ขอท่านทั้งหลายทั้งปวงจงอนุโมทนาทานของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าให้ทานอันประเสริฐแก่พราหมณ์นี้ เพื่อต้องการตรัสรู้พระโพธิญาณ ดูกรเทวดาผู้เจริญทั้งหลาย ชีวิตเป็นที่รักของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าสละให้แก่พราหมณ์นี้ ขอท่านทั้งหลายจงอนุโมทนาข้าพเจ้าทุกเมื่อเพื่อการตรัสรู้ในอนาคตกาล ข้าพเจ้าจะไม่ให้ทานนี้ของข้าพเจ้าแต่ว่าพระสัพพัญญุตญาณเป็นที่รักยิ่งของข้าพเจ้า เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจึงให้ชีวิตนั้น ขอท่านจงอนุโมทนาทานนั้นในกาลทุกเมื่อเถิด

พระมหาสัตว์ ครั้นกล่าวอย่างนี้แล้วไม่มีความกลัว สำคัญตนเองอยู่เหมือนบรรลุความเป็นพระพุทธเจ้าในวันพรุ่ง มีใจเกิดโสมนัส จึงกล่าวว่า มหาพราหมณ์ บัดนี้ท่านจงเอาเนื้อในร่างกายของข้าพเจ้าปิ้งให้สุกในกองถ่านนี้ แล้วกินเองตามปรารถนาเถิด แล้วตนเองจึงโดดไปตกบนกลางกองไฟ ที่ลุกโพลงด้วยถ่านนั้นเทียว ฯ ขณะนั้นด้วยอานุภาพแห่งการรักษาศีล และการให้ชีวิตของพระมหาสัตว์ ดอกบัวทองดอกหนึ่งวิจิตด้วยรัตนะเจ็ดประการประมาณเท่าล้อรถ ได้ผุดขึ้นกลางกองไฟนั้นรับพระมหาสัตว์ไว้ไม่ให้แม้ขนเส้นหนึ่งในร่างของพระมหาสัตว์นั้นให้ร้อนด้วยไฟนั้น ครั้งนั้น เหตุอัศจรรย์ทั้งหลายแม้ทั้งปวงมีแผ่นดินไหวเป็นต้น ได้ปรากฏในหิมวันตประเทศนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาเมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้น จึงตรัสคาถาว่า

ลำดับนั้น หนูขาวนั้นผู้มีศีลยินดีในการให้ได้ให้ชีวิตแก่ท้าวสักกะเพราะเหตุแห่งการตรัสรู้ ครั้งนั้นได้เกิดการหวาดหวั่น ขนพองสยองเกล้า เมื่อพระมหาสัตว์สละชีวิตของตน แผ่นดินใหญ่ก็สะเทือนสะท้านแล้ว ครั้งนั้นได้เกิดการหวาดหวั่นขนพองสยองเกล้า เมื่อพระมหาสัตว์ได้สละชีวิตของตน ป่านั้นก็กระหึ่มแล้วทั้งป่าไม้ได้ระเนระนาดแล้ว เสียงกึกก้องได้มีอยู่ทั่วไป เมื่อพระมหาสัตว์สละชีวิตของตนแก่ท้าวสักกะ ทานนั้นเป็นทานสูงสุด กาลนั้นสาครก็ตีระลอกเขาสิเนรุราชซึ่งเปรียบเหมือนมงกุฎดอกไม้ในป่า ก็โน้มยอดลงมาด้วยเดชแห่งพระมหาสัตว์นั้น ปฐพีก็ลุกโพลงขึ้นทั้งร่ำร้องสาธุการ เสียงแห่งมหาปฐพีได้กระหึ่มไปรอบป่าหิมพานต์

ลำดับนั้น ท้าวสักกเทวราชทรงทราบอัธยาศัยอันประณีตของพระมหาสัตว์ ได้ทรงชมเชยพระมหาสัตว์นั้น สมเด็จพระบรมศาสดาเมื่อทรงประกาศเนื้อความนั้น จึงตรัสว่า

ท้าวสักกะจอมแห่งเทวดา ทรงทราบความดำริของพระมหาสัตว์นั้นแล้ว จึงตรัสกับพระมหาสัตว์ด้วยประการฉะนี้อย่างนี้ว่า เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายทั้งปวงยินดีต้อนรับและ

บันเทิงแล้ว เสียงแห่งปฐพีสรรเสริญท่านได้แผ่ไปถึงไตรทิพย์ สายฟ้าก็เปล่งออกมาโดยรอบ กระทบยอดภูเขาทั้งหลาย ดูกร นารทะ ภูเขาทั้งสองย่อมอนุโมทนาต่อทานนั้น เทวดาทั้งหลาย คือ พระอินทร์ พระพรหม พระประชาบดี พระจันทร์ พระยม และท้าวเวสสุวรรณ มีใจยินดีแล้วทุกเมื่อ ต่างยืนอยู่ที่ประตูวิมานของตน อนุโมทนาพระมหาสัตว์นั้นว่า ทำกรรมที่ทำได้ยาก พระมหาสัตว์ได้ให้ชีวิตเป็นทานนั้นซึ่งเป็นทานอันสูงสุด ทานนั้นย่อมเป็นพาหนะให้เป็นพรหม ย่อมให้ผลแก่ท่านในสวรรค์

ท้าวสักกเทวราชครั้นตรัสอย่างนี้แล้ว ทรงดำริว่า หนูขาวนี้ผู้เป็นหน่อพุทธางกูรเมื่อปรารถนาพระสัพพัญญุตญาณนั่นเทียว จักเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแน่แท้ ด้วยปรมัตถบารมีและทานปรมัตถบารมี คือการรักษาศีล และทานคือการบริจาคชีวิตนี้ บัดนี้เราจะพาหนูขาวนี้ไปเทวโลก จักแสดงหนูขาวนี้เพื่อให้เห็นหมู่เทพทั้งปวงในเทวโลกนั้น ท้าวสักกเทวราชครั้นทรงดำริแล้วอย่างนั้น จึงให้พระโพธิสัตว์ยืนบนฝ่าพระหัตถ์ของพระองค์ แล้วนำไปเทวโลกชั้นดาวดึงส์ ให้เห็นหมู่เทพทั้งปวง ได้ตรัสแล้วอย่างนี้ว่า ดูกรหมู่เทวดาผู้เจริญทั้งหลาย พวกท่านมาที่นี้แล้วจงดูหนูขาวนี้ หนูขาวนี้เป็นหน่อพุทธางกูรนั่นเทียว จักเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ปลดเปลื้องสัตว์โลกทั้งหลายจากทุกข์ในสงสารให้ดำรงอยู่ในเขตนครคือพระนิพพาน ท้าวสักกะครั้นตรัสแล้วอย่างนี้ จึงทรงวางพระโพธิสัตว์ไว้บนบัณฑุกัมพลศิลาอาสน์ของพระองค์ เทวดาทั้งปวงที่มาประชุมกันแล้ว เมื่อเห็นพระโพธิสัตว์ผู้ดำรงอยู่บนบัณฑุกัมพลศิลาอาสน์ของท้าวสักกะมีใจยินดีแล้ว ส่วนพระมหาสัตว์ดำรงอยู่บนเทวโลกชั้นดาวดึงส์นั้นแล้ว เมื่อจะแสดงธรรมแก่เทวดาเหล่านั้น ซึ่งมีท้าวสักกะเป็นประธานที่มาประชุมกันแล้ว จึงกล่าวคาถาเหล่านี้ว่า

เทวดาเหล่าใดเกิดในสวรรค์ รักษาศีลห้าและดำรงอยู่ในสวรรค์สิ้นกาลนาน ยินดีกับเทวีทั้งหลายทุกเมื่อ เทวดาทั้งปวงมีพระอินทร์เป็นต้นดำรงอยู่ในสวรรค์สิ้นกาลนาน

ย่อมยินดี ในศีลที่ประพฤติดีแล้วทุกเมื่อ ชนเหล่าใดเกิดแล้วในโลกมีความเคารพตามกำลัง รักษาศีลอยู่ทุกเมื่อ ดำรงอยู่ในความสุขในปรโลก ชนเหล่าใดเกิดในหมู่มนุษย์ กระทำกุศลอย่างมากด้วยการให้ การประพฤติพรหมจรรย์ การสำรวมหรือการฝึก ชนเหล่านั้นย่อมเป็นผู้มีทรัพย์มีโภคะมียศมีอายุยืน มีบุญมาก มีความแกล้วกล้าในธรรมที่ประพฤติดีแล้วทุกเมื่อ สัตว์เหล่าใดเกิดแล้วในโลก สัตว์เหล่านั้นรักษาศีลห้าย่อมพ้นจากทุกข์ และดำรงอยู่ในความสุขตลอดกาลนาน เพราะฉะนั้นแลบุญที่ท่านทำไว้แล้วในครั้งก่อนมีอยู่ ข้าพเจ้าขออนุโมทนาบุญนั้น ท่านทำบุญแล้วเพื่อต้องการความสุข ท่านทั้งหลายจงมีความสุขทุกเมื่อ ไม่พึงเดือดร้อนในภายหลัง

หมู่เทวดาทั้งปวงฟังธรรมเทศนาของพระโพธิสัตว์แล้วเปล่งเสียงสาธุการต่างบูชาพระโพธิสัตว์ด้วยเครื่องบูชาสักการะทั้งหลาย มีผ้าและเครื่องอลังการทิพย์เป็นต้น และของหอมและดอกไม้ทิพย์เป็นต้น ลำดับนั้น พระมหาสัตว์เมื่อจะอำลาท้าวสักกะผู้อันหมู่เทวดาเหล่านั้นแวดล้อมแล้ว จึงกล่าวคาถาว่า

ดูกรจอมเทพ ข้าพเจ้าปรารถนาจะกลับที่อยู่ของตนในมนุษย์โลก ข้าพเจ้าปรารถนาจะทำบุญกรรมมีศีลเป็นต้นทุกเมื่อ ด้วยบุญที่ข้าพเจ้าทำแล้วนั้น ข้าพเจ้าจักบังเกิดในสำนักของท่าน

พระราชาแห่งหมู่เทพทรงสดับคำนั้นแล้ว จึงเอาพระหัตถ์ของพระองค์อุ้มพระโพธิสัตว์ เสด็จลงจากเทวโลกแล้ว ทรงนิรมิตที่แห่งหนึ่งให้เป็นที่รื่นรมย์ สมบูรณ์ด้วยสระโบกขรณี ดาดาษด้วยดอกปทุมห้าอย่าง เป็นที่ตั้งอยู่แห่งต้นไม้ที่มีผลอร่อยใกล้แม่น้ำในหิมวันตประเทศแห่งหนึ่ง ทรงให้พระโพธิสัตว์อยู่ในที่นั้น ทรงอำลาพระโพธิสัตว์นั้นแล้วได้เสด็จไปสู่ที่ของพระองค์เทียว สมเด็จพระบรมศาสดา เมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้นจึงตรัสว่า

ลำดับนั้น ท่านท้าวสักกะเทวราชทรงรื่นรมย์อยู่กับพระ-มหาสัตว์ ทรงพาหนูขาวมาสู่มนุษย์โลกอีก ลำดับนั้น ท้าวสักกะทรงให้พระโพธิสัตว์อยู่ในที่อันรื่นรมย์ในป่าหิมพานต์ ได้ทรงอำลาหนูนั้นแล้วเสด็จกลับสู่สวรรค์

จำเดิมแต่นั้น พระโพธิสัตว์อยู่ในที่อันรื่นรมย์ในหิมวันต์ประเทศนั้น เลี้ยงชีวิตของตนด้วยผลไม้น้อยใหญ่ที่ตกลงที่นั้น ดำรงชีวิตอยู่ตราบเท่าอายุ เวลาสิ้นอายุเคลื่อนจากอัตภาพนั้นแล้วบังเกิดในเทวโลก สมเด็จพระบรมศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้วเมื่อทรงประชุมชาดก ได้ตรัสคาถาสุดท้ายว่า

พระเจ้าพรหมทัตในกาลนั้น ได้เป็นพระสารีบุตรผู้มีปัญญามากในกาลนี้ เศรษฐีชาวเมืองพาราณสีในกาลนั้น ได้เป็นพระโมคคัลลานะผู้มีฤทธิ์มากในกาลนี้ พราหมณ์ชาวเมืองพาราณสีในกาลนั้น ได้เป็นพระกัสปะผู้ทรงธุดงค์ธรรมในกาลนี้ บุรุษผู้เฝ้าประตูในกาลนั้น ได้เป็นพระอัมพเถระในกาลนี้ บุรุษผู้ชื่อว่าสุธรรมปาสิกะในกาลนั้น ได้เป็นพระอานนท์ผู้อุปัฏฐากพระชินเจ้าในกาลนี้ ท้าวสักกะผู้เป็นใหญ่กว่าเทวดาทั้งหลายในกาลนั้น ได้เป็นพระอนุรุทธะในกาลนี้ มนุษย์และหมู่เทวดาทั้งหลายทั้งปวงที่เหลือ ผู้มีความเคารพในกาลนั้นได้เป็นสาวกบริษัทสี่ของเราในกาลนี้ หนูชื่อว่าสุธรรมเสตะ ผู้มีศีล มีจิตตั้งมั่นในกาลนั้น ได้เป็นเราผู้ตถาคต ตรัสรู้เองโดยชอบ ผู้เป็นที่พึ่งของสัตว์โลกในกาลนี้ ท่านทั้งหลายทั้งปวงเมื่อปรารถนาความสุขสามประการในกาลทั้งปวงพึงทรงจำชาดกไว้อย่างนี้ด้วยจิตที่มีความเคารพอย่างยิ่ง ฯ

จบ เสตมูสิกชาดก

จบ จันทกุมารวรรค

ในวรรณคดีชาดกเหล่านั้นมีอุทานว่า

ชาดกสิบเหล่านี้คือ จันทกุมารชาดก สาธิตราชชาดก รัตนปัชโชตชาดก เทวสีสหังสชาดก วิริยบัณฑิตชาดก วิปุลราชชาดก มหาปทุมชาดก มหาสูรเสนราชชาดก พรหมโมสราชชาดก และ เสตมูสิกชาดก เป็นที่สิบ

จันทกุมารวรรคที่สามซึ่งมีอยู่ในปัญญาสชาดกสังคหะ ประดับด้วยสิบชาดกเหล่านี้แล

สิงโต

อริยฉัตวรรค

๓๑ อริยฉัตชาดก

สมเด็จพระบรมศาสดา เมื่อประทับอยู่ ณ พระเชตวันมหาวิหาร ทรงปรารถนาบารมีที่พระองค์ทรงบำเพ็ญในกาลก่อน ตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำว่า **น กมฺมานิ กุทาจนำ** ดังนี้เป็นต้น

เรื่องมีอยู่ว่า วันหนึ่งภิกษุทั้งหลาย ประชุมสนทนากันในธรรมสภาว่า อาวุโสทั้งหลาย พระศาสดาของพวกเราได้ชื่อว่าเป็นที่พึ่งของโลก สร้างประโยชน์และความสุขแก่สัตว์โลกทั่วไปตลอดพุทธกาล ครั้งนั้น พระศาสดาประทับอยู่ในพระคันธกุฎี ทรงสดับถ้อยคำของภิกษุเหล่านั้นด้วยทิพยโสต จึงเสด็จออกจากพระคันธกุฎีมาสู่ธรรมสภาประทับนั่งบนพุทธอาสน์ อันประเสริฐที่เขาปูลาดไว้ (สำหรับพระองค์) ในธรรมสภานั้น ตรัสถามว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเธอกำลังสนทนากันถึงเรื่องอะไร เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลให้ทรงทราบแล้ว พระองค์ตรัสว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย มิใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้นที่เราเป็นที่พึ่งของโลกด้วยพุทธานุภาพของเรา แม้ในกาลก่อนเราก็ได้เป็นที่พึ่งของโลกด้วยความอดกลั้นทุกข์มากอย่าง พระองค์ครั้นตรัสดังนี้แล้ว ทรงนิ่งอยู่พวกภิกษุจึงทูลอาราธนาให้พระองค์ทรงเล่าเรื่อง จึงทรงนำอดีตนิทานมาตรัสเล่าดังต่อไปนี้

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ในอดีตกาล พระเจ้าธรรมโสนะ ครองราชสมบัติอยู่ในพระนครปาตลีบุตร พระองค์มีอัครมเหสีพระนามว่า ธรรมโสนี มีอำมาตย์ชื่อโสนะ พระเจ้าธรรมโสนะมีศรัทธามั่นคงในศาสนาของผู้มีพระภาคพระนามว่าสุเมธ พระองค์สมบูรณ์ด้วยศีลและสมบูรณ์ด้วยปัญญา ทรงเลื่อมใสในศาสนามาก ถึงกับให้พระราชโอรสและพระราชธิดาบวชในศาสนาของพระผู้มีพระภาคสุเมธทรงได้ความเป็นทายาทของพระศาสนาทรงโสมนัส ตรัสคาถาที่หนึ่งว่า

เราไม่ทำความชั่วไม่ว่าในกาลไหน ๆ เรามีศรัทธาในพระพุทธ พระธรรมและพระสงฆ์ บริบูรณ์ด้วยทาน และศีลทุกเมื่อ ดังนี้

ครั้นตรัสอย่างนี้แล้ว พระเจ้าธรรมโสนะ ทรงมีพระทัยเลื่อมใสอย่างเหลือเกินในศาสนาของพระพุทธเจ้าพระนามว่าสุเมธ ทรงทอดทิ้งปริพาชกซึ่งเป็นนักบวชนอกพระศาสนา ทรงสร้างวิหารแปดหมื่นสี่พันแห่ง ถวายแด่พระภิกษุสงฆ์มีพระสุเมธพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ทรงบำรุงเลี้ยงดูภิกษุสงฆ์ทั้งหมดที่อยู่ในวิหารนั้นด้วยของขบเคี้ยวชนิดต่าง ๆ ถวายด้วยศรัทธาทุก ๆ วัน อยู่มาวันหนึ่ง พระเจ้าธรรมโสนะประทับบนพระที่สิริไสยาสน์ของพระองค์ มีพระราชดำริว่า ผู้ที่อยู่ในแว่นแคว้นของเรานี้ มีใครบ้างไหมที่มีศรัทธาในพระพุทธศาสนา เอาเถอะเราจักทดลองดูดังนี้ เมื่อทรงปรึกษากับพระองค์เอง ได้ตรัสคาถาที่สองว่า

เรานี้มีศรัทธาในพระรัตนตรัยทุกเมื่อ ใคร ๆ ที่มีศรัทธา
ในพระรัตนตรัยเช่นเรา จะมีหรือหนอ

ครั้นตรัสอย่างนี้แล้ว พระเจ้าธรรมโสนะเสด็จลุกขึ้นแต่เช้า แต่งองค์ทรงเครื่องแล้วมีรับสั่งให้มหาชนประชุมกันที่โรงวินิจฉัยใหญ่ของพระองค์ มีพระราชดำรัสแก่พวกเขาเหล่านั้นว่า

พ่อมหาจำเริญทั้งหลาย ท่านทั้งหลายทั้งปวงที่อยู่ใน
แว่นแคว้นของเรานี้ จงเป็นผู้ยินดีในทาน และสมบูรณ์ด้วย
ศรัทธาในพระพุทธศาสนา และจงอย่ากระทำความประมาท

เมื่อจะทรงทดลองชาวพระนครเหล่านั้น พระเจ้าธรรมโสนราชทรงปรึกษากับมหาชนเหล่านั้น เพื่อจะได้ทรงทราบว่ามหาชนมีศรัทธามั่นคงในพระพุทธศาสนาหรือไม่ จึงตรัสสองคาถานี้ว่า

พ่อมหาจำเริญทั้งหลาย ทั้งที่มีศรัทธาในพระรัตนตรัย
ทั้งที่ไม่มีศรัทธา ผู้ใดมีศรัทธาถวายทานในพระรัตนตรัยผู้นั้น
อยู่ในแว่นแคว้นของเราเป็นผู้มีความผิดอย่างมากต่อเรา
ราชทัณฑ์ย่อมมีแก่เขาเหล่านั้น เราจะฆ่าพวกเขาเสีย

ครั้นตรัสแล้ว พระเจ้าธรรมโสนราชมีรับสั่งให้ตีกลองเป่าประกาศทั่วพระนครของพระองค์ว่า พ่อมหาจำเริญทั้งหลายพวกท่านทั้งหมดพึงเลิกนับถือพระรัตนตรัยว่า

ห้องสมุด

เป็นสรณะ และไม่พึงถวายทานแด่พระรัตนตรัย ถ้าพวกท่านยังไม่เลิกนับถือพระรัตนตรัยว่าเป็นสรณะในบัดนี้ไซร้ ราชทัณฑ์ของเราจักถึงแก่พวกท่านทุกๆ คน เราจะให้ราชบุรุษฆ่าพวกท่านทั้งหมด ชาวพระนครทั้งปวงได้ฟังคำที่เขาตีกลองเป่าร้องประเทศดังนั้น บางพวกก็เลิกนับถือพระรัตนตรัย บางพวกก็ไม่เลิกนับถือพระรัตนตรัยว่าเป็นสรณะ ในกาลนั้น เกิดโกลาหลทั่วพระนครปาตลีบุตร สมัยนั้น พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นเอกบุรุษชื่ออริยฉัต อริยฉัตนั้นมีศรัทธาปสาทะในศาสนาของพระสุเมธพุทธเจ้าเป็นอย่างยิ่ง เป็นผู้นับถือพระรัตนตรัยอย่างมั่นคง ครั้นได้ฟังคำประกาศอย่างนั้นคิดว่า เมื่อพระรัตนตรัยที่สร้างประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่สัตว์โลกทั้งปวงมีอยู่ในบัดนี้ เราจักไม่เว้นจากพระรัตนตรัย เราไม่กลัวการลงอาชญาของพระราชาพระองค์นั้น ไม่ว่าในกาลบางคราวหรือตลอดกาล เราจะไม่เลิกนับถือพระรัตนตรัยว่าเป็นสรณะของเราดังนี้ เมื่อปรึกษากับบิดามารดาของตน ได้กล่าวสามคาถานี้ว่า

ข้าแต่คุณแม่และคุณพ่อ คำที่ฉันกล่าวเป็นคำมีประโยชน์
ขอคุณแม่คุณพ่อโปรดฟังฉัน ฉันจะไม่เว้นพระรัตนตรัยเป็น
สรณะ ฉันไม่กลัวการลงราชทัณฑ์ ด้วยว่าพระพุทธหาได้ยาก
ในโลกพระธรรมและพระสงฆ์ ก็หาได้ยาก ไม่ว่าในกาลไหนๆ
ฉันจักไม่เว้นพระรัตนตรัย ศีลของฉันหาได้ไม่ยาก ภาวนาก็
หาได้ไม่ยาก พระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งของฉัน ฉันหาได้ยากทุกเมื่อ
ดังนี้

มารดาบิดาของอริยฉัตได้ฟังดังนั้น เมื่อจะห้ามอริยฉัต ได้กล่าวสองคาถาว่า

ลูกรัก เธอจงเชื่อฟังคำเป่าประกาศของพระราชา เธอ
จงกลัวราชทัณฑ์ ธรรมดาพระราชาย่อมประพฤติตามที่ตรัส
ลูกรัก เธอจงกระทำตามที่ตรัสสั่ง เธออย่าต่อต้าน เธอจักมี
ความสุข ขอพระราชาอย่าทรงเบียดเบียนเธอ อย่าทรงเนรเทศ
เธอออกจากแว่นแคว้นเลย

พระมหาสัตว์ได้ฟังดังนั้น เมื่อจะชี้แจงความพอใจของตนแก่มารดาบิดาอย่างแจ่มแจ้ง ได้กล่าวคาถานี้ว่า

ข้าแต่คุณแม่และคุณพ่อ ขอท่านจงยึดพระรัตนตรัยเป็นสรณะ ขอให้พระราชาจงประหารชีวิตฉันโดยเร็วเถิด เพื่อโพธิญาณในอนาคต

ครั้นกล่าวแล้ว พระมหาสัตว์กระทำจิตที่ประกอบด้วยศรัทธาในศาสนาของพระสุเมธพุทธเจ้าให้มั่นอย่างยิ่ง มาสู่สำนักของพระเจ้าโสนราชนั้น กราบทูลชี้แจงกับพระเจ้าธรรมโสนราชถึงความที่ตนมีจิตเลื่อมใส เมื่อจะแสดงว่าตนมีพระรัตนตรัยเป็นสรณะ ได้กล่าวคาถานี้ว่า

ขอพระองค์จงให้เขาใช้ศัสตราฟันข้าพระองค์ ขอพระองค์จงให้เขากระทำตามความประสงค์ของข้าพระองค์ ข้าพระองค์จักเว้นพระรัตนตรัยเป็นสรณะของข้าพระองค์ไม่ได้

ลำดับนั้น พระเจ้าธรรมโสนราชมีรับสั่งให้เรียกพวกเพชฌฆาตมาในที่นั้น ทรงบังคับพวกเพชฌฆาตเหล่านั้นว่า แน่ะเพชฌฆาต พวกเจ้าจงจับอริยฉัตจำห้าประการ เฆี่ยนร้อยครั้ง แล้วทำให้ถึงตาย (ด้วยการให้นอน) บนปลายไม้หลาวในป่าช้า-ผีดิบนอกพระนครในวันนี้ทีเดียว พวกเพชฌฆาตนั้นรับพระราชโองการว่า ดีแล้วพระพุทธเจ้าข้า ดังนี้แล้วได้ทำตามรับสั่งนั้น กาลนั้น พระโพธิสัตว์ถูกพวกเพชฌฆาตห้อมล้อมเดินไปพลางคิดว่าความทุกข์ที่เกิดขึ้นอย่างนี้ มารดาบิดาของเรามิได้กระทำ พวกญาติของเราก็มิได้กระทำ แม้พวกเพชฌฆาตทั้งหลายก็มิได้กระทำ แต่ความทุกข์อันนี้เกิดขึ้นแล้วจากกรรมที่เรากระทำไว้ในปางก่อน โดยแท้ นี่แหละหนอทุกข์ในสังสารวัฏ ฯ ครั้งนั้นหมู่มหาชนในปาตลิบุตร ต่างมีจิตกำเริบวุ่นวายพากันส่งเสียงเป็นโกลาหล มารดาบิดาของพระโพธิสัตว์ได้ฟังความเป็นไปดังนั้น ลงจากเรือนของตนเอามือทั้งสองตีอกของตน หลั่งน้ำตาไปจนถึงป่าช้า เห็นลูกของตนแล้วให้ลูกนอนบนตักจุมพิตศีรษะบุตรกอดบุตรไว้กล่าวคาถาว่า

ลูกรัก เจ้าจงเลิกนับถือพระรัตนตรัยเสียโดยดีเถิด เจ้าจงเปลื้องพวกเราทั้งหมดให้พ้นทุกข์ภัยและอันตรายทุกเมื่อ โดยทำตัวของเจ้าให้เป็นสุขเถิด เจ้าจงเชื่อฟังกระแสพระราชดำรัสซึ่งกำลังจะลงอาชญาแก่เจ้า

พระมหาสัตว์ได้ฟังดังนั้นจึงกล่าวว่า ข้าแต่คุณแม่และคุณพ่อ ขอท่านทั้งสองอย่าห้ามฉันเลย ถึงฉันจะตายก็จักไม่เลิกนับถือพระรัตนตรัยมีพระพุทธเจ้าเป็นต้นว่าเป็นสรณะ ดังนี้แล้วไปถึงป่าช้าผีดิบ แลดูไม้หลาวในป่าช้าผีดิบนั้นเข้าไปลูบคลำไม้นั้นพลางกล่าวว่า แน่ะไม้หลาว เจ้าเป็นต้นไม้ไม่มีบุญ พวกมนุษย์พากันเอาต้นไม้อื่น ๆ ทำวิหารและมีจงกรมเป็นต้นเพื่อถวายแด่พระรัตนตรัยมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น เจ้าเป็นต้นไม้ไม่มีบุญ ตั้งอยู่ในที่ไม่สะอาดเช่นนี้ ก็แลครั้นกล่าวอย่างนี้แล้ว พระมหาสัตว์เมื่อพูดกับไม้หลาวนั้นได้กล่าวคาถาว่า

แน่ะไม้หลาว เจ้าไม่มีบุญ ชนทั้งหลายตัดไม้อื่น ๆ ในป่าทำวิหารถวายพระรัตนตรัย ทุกเมื่อบัดนี้เจ้าเปื้อนของไม่สะอาดมีกลิ่นเหม็นอยู่ในที่นี้

ลำดับนั้นพวกเพชฌฆาตพากันเข้าไปในที่นั้น ห้อมล้อมพระโพธิสัตว์ แล้วเริ่มจะโยนพระโพธิสัตว์ขึ้นไปบนไม้หลาว ทันใดนั้นเองพระเจ้าธรรมโสนราชมีรับสั่งกะพวกราชบุรุษว่า แน่ะพนายเจ้าจงรีบไปที่นั้น จงอุ้มอริยฉัตขึ้นหลังม้าของเจ้า ตามคำสั่งของเราแล้วนำมาหาเราโดยด่วนทีเดียว เราจะจัดการกับเขาด้วยตัวของเราเอง ฯ ราชบุรุษได้ฟังดังนั้นแล้วไปที่นั้น ตรงเข้าอุ้มอริยฉัตขึ้นหลังม้าของตน นำมาถวายพระราชา พระเจ้าธรรมโสนราชทอดพระเนตรเห็นพระโพธิสัตว์จึงได้ตรัสสองคาถานี้ว่า

พ่ออริยฉัตผู้เจริญ พ่อจงเลิกนับถือพระรัตนตรัยในบัดนี้ ถ้าเลิกนับถือได้เราจะให้ทรัพย์แก่พ่อเป็นจำนวนมาก และถ้าเลิกนับถือพระรัตนตรัยไม่ได้ เราจะตัดเศียรของพ่อด้วยดาบของเราเล่มนี้ในบัดนี้ทีเดียว

พระโพธิสัตว์ได้ฟังดังนั้น ได้กล่าวสองคาถานี้ว่า

ข้าแต่มหาราชเจ้า ถึงพระองค์ตัดศีรษะของของข้าพระองค์เป็นเจ็ดท่อน ข้าพระองค์ก็ไม่ละพระรัตนตรัยซึ่งเป็นสรณะของข้าพระองค์ในโลกทุกเมื่อ ข้าแต่พระราชา พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์เป็นของหาได้ยากในโลกของข้าพระองค์ การที่ข้าพระองค์มีทรัพย์มาก มิใช่เรื่องที่หาได้ยากสำหรับข้าพระองค์

พระราชาได้ทรงสดับดังนั้น ทรงมีพระราชหฤทัยแผ่ซ่านไปด้วยปีติ จึงตรัสคาถาเหล่านี้ว่า

พ่ออริยฉัต พ่อประกอบด้วยศรัทธาและศีลฉันใด ฉันก็ประกอบด้วยศรัทธาและศีลทุกเมื่อฉันนั้น เธอมีศรัทธานับถือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ฉันใด ฉันก็นับถือพระรัตนตรัยทุกเมื่อฉันนั้น อนึ่ง เธอยินดีถวายทานในพระรัตนตรัยมีพระพุทธเจ้าเป็นต้นฉันใดก็มีจิตยินดีถวายทานในพระรัตนตรัยทุกเมื่อฉันนั้น เธอเป็นกัลยาณมิตรของฉัน เป็นสหายที่รักกว่าใครๆ ทุกเมื่อ ฉันมีจิตยินดีถวายทานในพระรัตนตรัยร่วมกับเธอทุกเมื่อเราทั้งสองประกอบด้วยศรัทธาในพระรัตนตรัยเป็นนิจทีเดียว จักถวายทานในศาสนาของพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐที่สุดในกาลทุกเมื่อ เราทั้งสองมีฉันทะเป็นอันเดียวกันเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ถวายทานรักษาศีล จักไปสู่สวรรค์ในกาลทุกเมื่อ

ลำดับนั้น พระมหาสัตว์ได้ฟังพระดำรัสของพระเจ้าธรรมโสนราชดังนั้นแล้ว เมื่อจะบอกสิ่งที่เป็นมงคลสูงสุดแก่พระราชา ได้กล่าวคาถาเหล่านี้ว่า

ข้าแต่พระราชา ทรัพย์เจ็ดอย่าง คือ ศรัทธา ศีล
หิริ โอตัปปะ สุตะ จาคะ และปัญญามีอยู่แก่ข้าพระองค์

ทุกเมื่อ ผู้ใดเป็นหญิงก็ตามเป็นชายก็ตามมีทรัพย์เหล่านี้ บัณฑิตเรียกผู้นั้นว่าผู้ไม่ยากจน ชีวิตของผู้นั้นไม่เปล่าจากประโยชน์ ผู้ใดให้ทานด้วยศรัทธาในบุญเขตตามกำลังผู้นั้นย่อมเป็นที่รักอย่างยิ่งของคนในโลกทุกเมื่อ ผู้ใดรักษาศีลตามกำลัง ผู้นั้นย่อมมีรูปงาม มีอายุยืน ผู้ใดเป็นผู้ละอายต่อความชั่วกลัวต่อทุจริต ผู้นั้นย่อมมีปัญญฉลาดในธรรม ผู้ใดเป็นผู้ทรงสุตะ รู้ทุกอย่างตามความเป็นจริง ผู้นั้นเป็นผู้เลิศในโลกบรรลุความสุขชั้นยอด ผู้ใดบริจาคทรัพย์เป็นทานถวายทานแก่ผู้มีศีล ผู้นั้นเป็นผู้มีทรัพย์มาก มีโภคะ มียศ ผู้ใดประกอบด้วยปัญญา ให้ทรัพย์ถวายทานแก่สมณะ ผู้นั้นเกิดในโลกแล้วย่อมเจริญด้วยทรัพย์ ด้วยข้าวเปลือกด้วยยศด้วยความสุขทุกเมื่อ ข้าแต่มหาราชเจ้า เพราะเหตุนั้นแหละข้าพระองค์จึงประกอบด้วยทรัพย์เหล่านี้ ข้าพระองค์ชื่อว่าเป็นผู้มีทรัพย์มาก ขอพระองค์จงทรงจำข้าพระองค์ไว้ว่าข้าพระองค์มีอริยทรัพย์ ซึ่งเหนือกว่าความสุข (ทางโลก) เช่นนี้ เพราะเป็นผู้ยินดีทำบุญในพระรัตนตรัยทุกเมื่อ

ลำดับนั้นพระเจ้าธรรมโสนราชได้ทรงสดับถ้อยคำของพระมหาสัตว์ แล้วมีพระหทัยแผ่ซ่านไปด้วยปีติตรัสว่า พ่ออริยฉัตผู้เจริญท่านเป็นมหาบุรุษ ท่านจงมาอยู่ในสำนักของเราเถิด เราจักให้ตำแหน่งอุปราชแก่ท่านในบัดนี้ แต่นี้ไปท่านพึงเป็นอุปราชของเรา ดังนี้แล้วประทานทรัพย์และผ้าเครื่องอลังการเป็นอันมากแก่พระมหาสัตว์ ทรงอภิเษกพระมหาสัตว์ไว้ในตำแหน่งอุปราชของพระองค์ จำเดิมแต่นั้นมาพระเจ้าธรรมโสนราชกับพระนางธรรมโสนีอัครมเหสีของพระองค์ เสวยความสุขอยู่ในพระนครปาตลิบุตร ทรงบำเพ็ญบุญมีถวายทานในศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นต้น ทรงดำรงพระชนม์อยู่ตลอดอายุ เคลื่อนจากโลกนั้นแล้ว บังเกิดในกามโลกชั้นต่าง ๆ ก็กาลนั้น พระผู้มีพระภาคสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่าสุเมธ ผู้สูงสุดในหมู่สัตว์โลก ผู้สร้างความสุขและประโยชน์เกื้อกูลแก่หมู่สัตว์ ดำรงพระชนม์อยู่ตลอดพระชนมายุของพระองค์ เสด็จดับขันธปรินิพพานด้วยอนุปาทิเสสนิพพานธาตุในกาลเป็นที่สิ้นสุดลงแห่งอายุ

สมเด็จพระบรมศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแสดงแล้ว เมื่อทรงประชุมชาดก ได้ตรัสพระคาถาสุดท้ายว่า

พระเจ้าธรรมโสนราชในกาลนั้น ได้เป็นพระสารีบุตรในกาลนี้ พระนางธรรมโสนีมหากัญญา คือพระอุบลวรรณาเทวีในบัดนี้ มหาอำมาตย์ชื่อโสนะ คือฉันนะอำมาตย์ในบัดนี้ พระชนกชนนีของพระเจ้าธรรมโสนราช คือ พระชนกชนนีของเราในบัดนี้มหาชนชาวปาตลีบุตรทั้งหมดในครั้งนั้น คือสาวกของเราผู้เห็นภัยในสังสารวัฏในบัดนี้อุปราชผู้มีปัญญามาก ชื่ออริยฉัต นั้น คือเราผู้ตถาคตสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นที่พึ่งของสัตว์โลกในบัดนี้ ท่านทั้งหลายทั้งปวงเมื่อปรารถนาความสุขสามอย่างสำหรับตน จงทรงจำชาดกด้วยจิตที่เคารพยิ่ง ด้วยประการฉะนี้แล

จบ อริยฉัตชาดก

โตเทพอัศดร

๓๒ สุภัททราชชาดก

สมเด็จพระบรมศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวันมหาวิหาร ในกรุงราชคฤห์ ทรงปรารถนาการสั่งสมบุญกรรมที่พระองค์ทำแล้วในกาลก่อน จึงตรัสคำว่า **โย ชโน เว ติรตนำ** ดังนี้เป็นต้น

ความพิสดารว่า ภายหลังวันหนึ่ง ท่านพระสารีบุตรเถระลุกจากอาสนะเข้าไปเฝ้าใกล้พระผู้มีพระภาค ถวายบังคมพระผู้มีพระภาค เมื่อจะทูลถามปัญหาอย่างหนึ่ง เพื่อต้องการทำให้ปรากฏในจิตของภิกษุทั้งหลาย ผู้นั่งประชุมกันอยู่ในสำนักพระผู้มีพระภาคนั้น จึงทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ กรรมที่ชนผู้เกิดในโลกทำแล้วย่อมให้ผลหรือหนอแล ลำดับนั้น พระศาสดาทรงสดับคำของท่านสารีบุตรเถระ เมื่อจะทรงแก้ปัญหาด้วยพระสุรเสียงอันไพเราะของพระองค์ จึงตรัสว่า ดูกรอาวุโสสารีบุตร กรรมที่สรรพสัตว์ทำแล้วชื่อว่าสูญเปล่าหามิได้ ก็บัณฑิตในกาลก่อนทำบุญกรรมเพียงสักว่าทำเพื่อเป็นที่พึ่งของตน ก็ยังบรรลุผลอันไพบูลย์ไว้ในกาลก่อน แล้วทรงนิ่งอยู่ ทรงถูกพระมหาสารีบุตรเถระนั้นอ้อนวอนแล้ว จึงทรงนำอดีตนิทานมาตรัสว่า

ดูกรสารีบุตร ในอดีตกาล เมื่อพระศาสดาทรงพระนามว่าโกนาคมนะปรินิพพานแล้วด้วยอนุปาทิเสสปรินิพพานธาตุ ศาสนาของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ดำรงอยู่ในโลกเพื่อความเป็นประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่มนุษย์ทั้งหลาย ครั้งนั้น พระเจ้าพรหมทัตทรงครองราชสมบัติอยู่ในเมืองพาราณสี พระโพธิสัตว์ได้เป็นมาณพผู้หนึ่งชื่อว่าสุภัททะ มาณพลุกขึ้นแต่เช้าทุกวัน ๆ ปฏิบัติสรีระแล้วจึงกระพุ่มอัญชลีตั้งไว้เหนือศีรษะของตนระลึกถึงพระรัตนตรัยในศาสนาของพระผู้มีพระภาค พระนามโกนาคมนะ ตามระลึกถึงพระพุทธคุณโดยนัยเป็นต้นว่า แม้เพราะอย่างนี้ พระผู้มีพระภาคนั้น พระธรรมคุณมีความเป็นพระธรรมอันพระผู้มีพระภาคตรัสไว้ดีแล้วเป็นต้น และพระสังฆคุณมีความที่พระองค์สาวกเป็นผู้ปฏิบัติดีแล้วเป็นต้น ลำดับนั้น ชนเหล่าอื่น ๆ เห็นกิริยาของสุภัททมาณพนั้น เมื่อจะติเตียนสุภัททมาณพนั้น จึงกล่าว

อย่างนี้ว่า สุภัททสหาย ถ้าว่าท่านหาต้นไม้ใบไม้ ฟืน ปลา หรือว่าเนื้อไซร้ ชื่อว่าการเลี้ยงชีวิตของตนก็จะมีแก่ท่าน เพราะฉะนั้นท่านอย่าได้ทำกรรมอย่างนี้เลย ลำดับนั้น พระโพธิสัตว์เมื่อได้ยินคำของคนเหล่านั้น ทำเหมือนไม่ได้ยิน ระลึกถึงคุณพระรัตนตรัยมีพระพุทธเจ้าเป็นต้นบ่อย ๆ จึงกล่าวคาถาหนึ่งว่า

ชนใดแลถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งของตน ชนนั้นย่อมเป็น
ผู้พ้นจากทุกข์ และก้าวล่วงเวรภัยทั้งปวง

สมัยอื่นอีก พระโพธิสัตว์อยู่ในสำนักเสนาบดีคนหนึ่ง เมื่อทำการบำรุงเสนาบดีนั้นย่อมทำการงานลุ่ม ๆ ดอน ๆ ภิริยาของพระโพธิสัตว์เป็นอยู่โดยฝืดเคือง โกรธพระโพธิสัตว์นั้นด้วยอำนาจการงานของเสนาบดีนั้น พระโพธิสัตว์นามว่าสุภัททะเสียใจด้วยทุกข์นั้น ยังไม่ละพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งของตนประคองอัญชลีขึ้นเหนือศีรษะของตนนั่งนอนเดินยืน ย่อมกล่าวถึงคุณพระรัตนตรัยตลอดกาลทั้งผอง ภายหลังพระโพธิสัตว์ถูกภริยาของตนบีบคั้นด้วยให้ทำการงานทั้งปวงในเรือนของตนมีความทุกข์เมื่อจะทำสัจจาธิษฐาน จึงกล่าวสองคาถานี้ว่า

ใครถึงพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ ว่าเป็นที่พึ่ง
ผู้นั้นพ้นแล้วจากทุกข์ทั้งปวง ย่อมมีสุขตลอดกาลทั้งปวง
ถ้าว่าความจริงมีอยู่อย่างนี้ ด้วยการกล่าวคำสัตย์นี้เราผู้มีทุกข์
จักพ้นจากความกลัวในกาลทุกเมื่อในวันนี้นั่นเทียว

ขณะนั้น ภพของท้าวสักกะได้แสดงอาการร้อนแล้ว ท้าวสักกะเมื่อใคร่ครวญเหตุนั้น ทรงทราบเหตุนั้นแล้วจึงทรงดำริว่า บัดนี้เราได้มหาสมบัติ ก็ด้วยผลแห่งการถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งของสุภัททมาณพ เราจะให้สมบัติแก่เขาแล้วจักกลับ จึงเสด็จลงจากสวรรค์ปลอมเป็นพราหมณ์ไปสำนักสุภัททมาณพ พระศาสดาเมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้น จึงตรัสว่า

ลำดับนั้น เมื่อสิ้นราตรีแล้ว ดวงอาทิตย์ขึ้นไปปรากฏแล้ว
ท้าวสักกะได้ปลอมเป็นพราหมณ์ เสด็จไปสำนักสุภัททมาณพนั้น
ผู้มีพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งของตนทุกเมื่อ

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์นามว่าสุภัททะ ประคองอัญชลีไว้เหนือศีรษะของตน ระลึกถึงคุณแห่งการถึงพระรัตนตรัยมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ได้อยู่แล้วในที่อยู่ของตนนั่นเทียว ท้าวสักกะเทวราชเมื่อจะถามพระโพธิสัตว์จึงตรัสคาถานี้ว่า

พ่อ ท่านไหว้อะไรหรือ การไหว้ของท่านนั้นมีผลหรือ
ข้าพเจ้าขอถามความนั้น ขอท่านจงบอกข้าพเจ้าโดยเร็ว

พระมหาสัตว์ฟังคำนั้นแล้ว เมื่อจะบอกแจ้งความนั้นแก่ท้าวสักกะ จึงกล่าวสามคาถานี้ว่า

ดูกรมหาพราหมณ์ พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้ประเสริฐ
ทรงทำประโยชน์เกื้อกูลในโลก ทรงตัดทุกข์ในสังสารได้ ข้าพเจ้า
ขอถวายบังคมพระพุทธเจ้าพระองค์นั้นทุกเมื่อ พระธรรมเจ้า
เป็นเครื่องให้ข้ามห้วงน้ำใหญ่ได้ หาสิ่งอื่นเสมอเหมือนไม่ได้
ในโลกเป็นสภาพที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลในโลกอย่างประเสริฐ
เสมอด้วยนาวาใหญ่ ย่อมยังสัตว์ทั้งหลายให้ข้ามพ้นจากทุกข์
ในสงสารทุกเมื่อ ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระธรรมเจ้าอันประเสริฐ
นั้นเป็นนิจทีเดียว แม้พระสงฆ์เจ้าผู้บริสุทธิ์ ผู้ควรทักษิณาอย่าง
ประเสริฐมีอินทรีย์สงบแล้ว ลอยมลทินทั้งปวงได้บรรลุความ
สำเร็จ ด้วยคุณเป็นอเนกหาอาสวะมิได้ ข้าพเจ้าขอนอบน้อม
พระสงฆ์เจ้านั้นทุกเมื่อ

ท้าวสักกะผู้แปลงเป็นพราหมณ์ ทรงสดับคำนั้นแล้ว เมื่อจะทรงทดลองพระโพธิสัตว์ ได้ตรัสสองคาถาเหล่านี้ว่า

วันนี้ท่านไปป่าที่รักกันแล้ว เก็บฟืนแล้วไปเรือนของตน
โดยเร็ว ถ้าว่าท่านเก็บฟืนแล้วไปเรือนท่านก็จักบรรลุความ
สุขอย่างไพบูลย์โดยแท้ทุกเมื่อ

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ เมื่อจะบอกความพอใจของตนแก่พราหมณ์นั้นจึงกล่าวคาถาว่า

ข้าพเจ้าย่อมไหว้พระรัตนตรัย โดยเป็นประเพณีมาแต่โบราณ ข้าพเจ้าย่อมไม่ละทิ้ง พระรัตนตรัยซึ่งเป็นที่พึ่งของข้าพเจ้าด้วยเหตุไร ๆ เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจะขอไหว้พระรัตนตรัยซึ่งให้ความสุขแก่ข้าพเจ้าเป็นนิจ

ท้าวสักกะผู้แปลงเป็นพราหมณ์ทรงสดับคำนั้นแล้ว เมื่อจะตรัสถามพระโพธิสัตว์อีก จึงตรัสคาถานี้ว่า

สหายผู้เจริญ ท่านเป็นคนจน จงทำการงานของตน ท่านขายต้นไม้ใบไม้หญ้าและฟืนด้วยเหตุอะไร ท่านถือเอาเครื่องลาดขนสัตว์มีสีขาว โดยมูลค่าเป็นอยู่ตามปัจจัยที่ได้เลี้ยงชีวิตของตนอยู่ คิดถึงการงานอะไรทุกเมื่อบ้างหรือเปล่า

ลำดับนั้น พระมหาสัตว์จึงกล่าวคาถาเหล่านี้ว่า

พ่อ ข้าพเจ้าท่องเที่ยวไปอยู่ในสังสารวัฏบ่อย ๆ การเห็นพระพุทธรูปที่ควรเห็น ข้าพเจ้าได้โดยยากทุกเมื่อ ความเป็นมนุษย์และชีวิต ข้าพเจ้าได้ง่ายในโลก การฟังพระธรรมอันประเสริฐทุกเมื่อ เป็นของที่ข้าพเจ้าได้ยากยิ่งกว่าทอง เครื่องประดับและผ้า ข้าพเจ้าหาได้ง่าย การไหว้และการเห็นพระสงฆ์ข้าพเจ้าหาได้ยากทุกเมื่อ ชนเหล่าใดมั่งคั่งแล้วสมบูรณ์ด้วยรัตนะเจ็ดประการในโลก แต่เว้นจากสรณะทั้งสาม ชนเหล่านั้นชื่อว่าเป็นคนขัดสน ชนเหล่าใดเป็นคนขัดสนไม่มีโภคะมีทุกข์มากในโลกแต่ถึงสรณะทั้งสามทุกเมื่อ ชนเหล่านั้น ชื่อว่าเป็นคนมั่งคั่ง ทรัพย์เจ็ดเหล่านี้คือ ศรัทธา ศีล หิริ โอตัปปะ สุตะ จาคะ และปัญญา มีแก่ชนเหล่าใดทุกเมื่อ ชนเหล่านั้นชื่อว่าเป็นผู้มั่งคั่ง ในหมู่เทพและมนุษย์ทุกเมื่อ

ท้าวสักกะผู้แปลงเป็นพราหมณ์ ครั้นทรงสดับคำนั้นแล้ว เมื่อจะทรงชมเชยพระโพธิสัตว์นั่นเทียว จึงตรัสคาถานี้ว่า

พ่อ ท่านเป็นผู้มีศรัทธาในศาสนาของพระพุทธเจ้า ผู้ประเสริฐ ท่านนั้นชื่อว่าเป็นผู้ทำการงาน ทำกรรมที่ทำได้ยาก ในกาลทั้งปวง

ท้าวสักกะครั้นตรัสอย่างนี้แล้ว ทรงรุ่งเรืองด้วยอัตภาพทิพย์ของพระองค์ ประทับอยู่กลางอากาศเหมือนดวงตะวันอ่อน ๆ ฉะนั้น ลำดับนั้น พระมหาสัตว์ ครั้นเห็นท้าวสักกะนั้นไม่ทราบแล้ว เมื่อจะถามจึงกล่าวคาถาว่า

ท่านเป็นเทวดา คนธรรพ์ หรือท้าวสักกะ ผู้ให้ทาน ในกาลก่อน มีผิวพรรณเช่นนี้ ข้าพเจ้าเคยเห็นแล้วหรือเคยได้ยินชื่อแล้วหามิได้ ทำไฉนข้าพเจ้าจะรู้จักท่าน ท่านจงบอกเหตุนั้นแก่ข้าพเจ้า

ท้าวสักกะทรงสดับคำนั้นแล้ว จึงตรัสคาถาว่า

ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้ามิใช่เทวดา หรือคนธรรพ์ ข้าพเจ้าเป็นท้าวสักกะมาสำนักของท่านเพื่อจะทราบความคิดของท่าน

ลำดับนั้น พระโพธิสัตว์ เมื่อจะรับพรเพื่อตนได้กล่าวสองคาถาเหล่านี้ว่า

ข้าแต่ท้าวสักกะ ถ้าว่าท่านให้พรแก่ข้าพเจ้าไซร้ ข้าพเจ้าปรารถนาจะให้ผู้เป็นใหญ่ในแผ่นดินทั้งปวงอัศจรรย์ใจ จึงขอพรนี้ ข้าแต่จอมเทพ ด้วยญาณทั้งสามนี้ ขออย่าให้ข้าพเจ้าเกิดในตระกูลคนขัดสนเลย และเมื่อข้าพเจ้าท่องเที่ยวไปในภพทั้งปวงขอจงได้สิ่งของเป็นที่รักทุกเมื่อเถิด

ลำดับนั้น ท้าวสักกะตรัสแล้วว่า

พ่อ ท่านปรารถนาสมบัตินั้นในโลกหน้าหรือว่าโลกนี้ ท่านถูกข้าพเจ้าถามแล้ว จงบอกเหตุนั้นแก่ข้าพเจ้า

พระมหาสัตว์ฟังคำนั้นแล้วกล่าวว่า

ข้าแต่จอมแห่งเทพ ข้าพเจ้าปรารถนาสมบัติในโลกหน้าทุกเมื่อ ภายหลังจึงปรารถนาซึ่งการตรัสรู้อันยิ่ง เพราะเหตุแห่งความสุขในพระนิพพาน

ลำดับนั้นท้าวสักกะตรัสแล้วว่า

ความสุขอย่างประเสริฐที่ท่านได้แล้ว เห็นแล้วในโลกนี้ ข้าพเจ้าจะให้ความสุขนั้นแก่ท่านในวันนี้ ท่านจงยินดีความสุขนั้นเถิด

พระมหาสัตว์ฟังคำนั้นแล้ว จึงกล่าวว่า

ข้าแต่ท้าวสักกะ ข้าพเจ้าได้ความสุขแล้ว ความสุขนั้นประจักษ์แล้วแก่ข้าพเจ้าในวันนี้ ข้าพเจ้าขอความสุขใดที่เป็นพร ขอพระองค์จงให้ความสุขนั้นอันเป็นพรแก่ข้าพเจ้าในโลกนี้

ท้าวสักกะทรงสดับคำนั้นแล้วจึงตรัสถามพระโพธิสัตว์ว่า พ่อบัดนี้ท่านปรารถนาอะไร ฯ ลำดับนั้นพระโพธิสัตว์ได้ทูลกับท้าวสักกะว่า ข้าแต่เทวราช บัดนี้ข้าพเจ้าได้ยินถ้อยคำของคนอื่น ก็แลข้าพเจ้าจักทำบุญกรรมตามสมควร จักได้วัตถุที่ชอบใจ พ่อ ขอพระองค์จงให้พรแก่ข้าพเจ้าทุกเมื่อตราบที่ข้าพเจ้ายังมีชีวิตอยู่ ฯ ท้าวสักกะจึงตรัสกับพระโพธิสัตว์ชื่อว่าสุภัททะนั้นว่า พ่อ ข้าพเจ้าไม่อาจจะให้พรแก่ท่านนานเกินไป ฯ พระโพธิสัตว์จึงกล่าวกับท้าวสักกะนั้นว่า ข้าแต่เทวราช ถ้าว่าพระองค์ไม่ให้พรแก่ข้าพเจ้าตลอดชีวิตไซร้ก็จงให้พรแก่ข้าพเจ้าตลอดเจ็ดปีเถิด ฯ ท้าวสักกะจึงตรัสว่า พ่อ ข้าพเจ้าจะไม่ให้พรนั้นตลอดเจ็ดปีแก่ท่าน ฯ พระมหาสัตว์จึงกล่าวว่า ข้าแต่เทวราช ก็อย่างนั้นขอท่านจงให้พรนั้นแก่ข้าพเจ้า หกปี ห้าปี สี่ปี สามหรือว่าสองปี ฯ ท้าวสักกะตรัสแล้วว่า พ่อ ข้าพเจ้าจะไม่ให้พรนั้นแก่ท่านเจ็ดปี ฯ พระมหาสัตว์จึงกล่าวว่า ข้าแต่เทวราช ถ้าอย่างนั้น ท่านจงให้พรแก่ข้าพเจ้าปีหนึ่ง ฯ ท้าวสักกะตรัสว่า พ่อ แม้ปีหนึ่งข้าพเจ้าจะไม่ให้พรแก่ท่าน ฯ พระมหาสัตว์ฟังคำนั้นแล้วจึงถามว่า ข้าแต่ เทวราช ท่านจักให้พรที่มีอยู่ของท่านแก่ข้าพเจ้านานเท่าไร ฯ

ลำดับนั้น ท้าวสักกเทวราชสดับคำของสุภัททมาณพแล้ว จึงตรัสว่า ดูกรมาณพผู้เจริญ ข้าพเจ้าจะให้พรแก่ท่านประมาณคืนหนึ่งกับวันหนึ่ง ตั้งแต่ดวงอาทิตย์ขึ้นตอนเช้า จนถึงดวงอาทิตย์ขึ้นอีกครั้งนั้นเทียว แล้วตรัสคาถาว่า

ดูกรมาณพ ท่านจงใช้สอยสมบัติอันเป็นพรในหมู่มนุษย์
นั่นเทียว จงรับพรนั้นสักว่าเป็นของเทวดา จากสำนักของ
ข้าพเจ้าตลอดคืนหนึ่ง

พระมหาสัตว์ฟังคำนั้นแล้ว จึงกล่าวว่า ข้าแต่เทวราช ดีละ ข้าพเจ้าขอรับพรนั้นจากสำนักของท่านทุกเมื่อ ฯ ลำดับนั้น ท้าวสักกะได้ให้พรแก่พระโพธิสัตว์แล้วกลับที่อยู่ของพระองค์แล สมเด็จพระบรมศาสดา เมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้นจึงตรัสว่า

ท้าวสักกเทวราช ครั้นตรัสคำนี้แล้ว ได้ให้พรแก่
สุภัททมาณพ เพียงคืนและวันหนึ่ง ตรัสอำลาสุภัททมาณพ
นั้นแล้วอย่างดี ทรงบันเทิงดีพระทัยได้เสด็จกลับไปสวรรค์

ลำดับนั้น พระโพธิสัตว์ ครั้นรับพรนั้นในสำนักของท้าวสักกะแล้ว ไปป่าด้วยการงานอย่างใดอย่างหนึ่ง ได้หลงทางแล้ว ครั้งนั้นพระเจ้าพาราณสี ทรงถูกโรคอย่างใดอย่างหนึ่งเบียดเบียนแล้วสวรรคตแล้ว มหาชนมีอำมาตย์เป็นต้น ทำสรีระกิจของพระ-ราชานั้นแล้ว ในวันที่เจ็ดจึงประชุมกันที่พระลานหลวง ปรึกษากันและกันว่าท่านผู้เจริญทั้งหลาย แว่นแคว้นในนครของพวกเราเมื่อว่าไม่มีราชาจักตั้งอยู่ไม่ได้นาน บัดนี้พวกเราจักแสวงหาพระราชาด้วยการปล่อยรถเทียมด้วยม้าขาว วันนั้นเทียว พระโพธิสัตว์หลงทางแล้วเดินไปโดยลำดับ จึงนอนแล้วที่โคนต้นไม้ต้นหนึ่งในที่ใกล้พระนครพาราณสี ก็ราตรีนั้นม้ามงคลของพระราชาได้เปล่งเสียงดังกึกก้อง พวกอำมาตย์ทั้งปวงได้ยินเสียงของม้านั้นแล้ว จึงกล่าวกันว่า ท่านผู้หญิงทั้งหลาย ตั้งแต่พระราชาของพวกเราทิวงคตแล้ว ม้ามงคลนี้ไม่เคยเปล่งเสียงอะไรเลย มาบัดนี้ ม้านี้ได้เปล่งเสียงดัง พวกเราจักได้ผู้มีอานุภาพมากหรือหนอ ฯ วันรุ่งขึ้นอำมาตย์เหล่านั้นจึงเทียมรถมงคลประกอบด้วยม้ามงคล ที่มีสีเหมือนดอกโกมุทสี่ม้า แล้วยกเครื่องราชกกุธภัณฑ์ห้าอย่างขึ้นบนรถ เอาน้ำหอมรดลงที่ข้อต่อรถ ปฏัก

และเชือก จึงปล่อยรถนั้นไปพร้อมกับอธิษฐานจิตของตน ๆ ว่า ผู้ใดมีบุญสมควรแก่ความเป็นพระราชาขอรถนั้นจงไปสำนักของผู้นั้น ฯ ฝ่ายพวกอำมาตย์ทั้งปวงก็ประโคมดนตรีทั้งปวงเป็นอเนกแวดล้อมรถนั้นไป ขณะนั้นมาณพชื่อสุภัททะนั้นมีรูปปกติของตนเปลี่ยนไปด้วยเดชานุภาพแห่งการถึงพระรัตนตรัยของตน สมบูรณ์ด้วยลักษณะทั้งปวง มีรูปสวยสดงดงาม เหมือนเทพบุตรนอนอยู่โคนต้นไม้นั้น ลำดับนั้น รถเทียมด้วยม้าขาวนั้นออกจากพระนครพาราณสีแล้วไปทำประทักษิณพระโพธิสัตว์ผู้นอนอยู่ที่นั้น ได้จัดแจงเพื่อจะเกยพระโพธิสัตว์นั้น อำมาตย์เหล่านั้นเห็นพระโพธิสัตว์นอนอยู่ที่นั้น จึงประโคมดนตรีทั้งปวงขึ้นพร้อมกัน เพื่อจะทดลองพระโพธิสัตว์นั้น พระโพธิสัตว์ตื่นแล้วด้วยเสียงนั้น ลืมตาขึ้นแลดูมหาชนเหล่านั้น แล้วพลิกกลับข้างอื่นอีกนอนอยู่ที่นั้น อำมาตย์เหล่านั้นตรวจดูลักษณะทั้งหลายที่เท้าทั้งสองของพระมหาสัตว์มีใจยินดีแล้ว จึงปลุกพระโพธิสัตว์นั้นแล้วพลางกล่าวกับพระโพธิสัตว์นั้นว่า เทวะขอพระองค์จงลุกขึ้นเถิด พระองค์ถึงความเป็นพระราชาในแว่นแคว้นของพวกข้าพเจ้านี้นั่นเทียว พระโพธิสัตว์ฟังคำนั้นแล้ว จึงลุกขึ้นจากที่นั้น นั่งแล้วถามอำมาตย์เหล่านั้นว่า ท่านอำมาตย์ผู้เจริญทั้งหลาย พระราชาของพวกท่านเสด็จไปไหนเล่า ฯ อำมาตย์เหล่านั้นจึงกล่าวว่า เทวะ พระราชาของพวกข้าพเจ้าสวรรคตแล้ว ฯ พระโพธิสัตว์จึงกล่าวว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย พระราชบุตรหรือพระราชธิดาของพระราชาของพวกท่านมีอยู่มิใช่หรือฯ อำมาตย์เหล่านั้นจึงกล่าวว่า เทวะ พระราชโอรส หรือพระราชธิดาใดๆ ของพระราชานั้นไม่มี ฯ พระมหาสัตว์สดับถ้อยคำนั้นแล้วกล่าวว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ถ้าอย่างนั้น ข้าพเจ้าจักกระทำตามคำของพวกท่าน ฯ อำมาตย์เหล่านั้นจึงกล่าวว่า เทวะ ถ้าอย่างนั้นขอเชิญท่านขึ้นยานมีช้างและม้าเป็นต้นเข้าไปพระนคร ฯ ลำดับนั้น พระโพธิสัตว์ได้มีความคิดอย่างนี้ว่าพรเพียงคืนและวันหนึ่ง ที่ท้าวสักกะให้แล้วแก่เรา ก็ถ้าว่าเราจักไปพระนครด้วยยานคือช้างเป็นต้นไซร้ ในเวลาที่เราสิ้นบุญนั่นเทียว เราเคลื่อนจากสมบัติแล้ว ความละอายและการติเตียนอย่างใหญ่จักมีแก่เรา ลำดับนั้น พระมหาสัตว์จึงไม่ขึ้นยานคือช้างเป็นต้น แต่ขึ้นยานอย่างเล็กคันหนึ่งไปพระนครพาราณสี เข้าพระนครนั้นไปแล้วยืนอยู่ที่โรงอาหารแล้ว ตั้งตำแหน่งที่เป็นใหญ่มีเสนาบดีเป็นต้น ให้ทำบูชาสักการะอย่างใหญ่แก่รุกขเทวดาเป็นต้น แล้วให้เปิดเรือน

คลังทุกอย่าง เอาทรัพย์ผ้าและเครื่องประดับอันสมควรเป็นต้น ให้ทานตลอดหนึ่งพันหกร้อยราตรีแก่มหาชนมีอำมาตย์เป็นต้น ให้ผู้เป็นใหญ่สี่คนและหมู่บริษัททั้งปวงถือเอาทรัพย์ตามสมควร ส่งไปให้แก่ตระกูลญาติของตนแห่งพระนครพาราณสีแล้วขึ้นสู่มหานิเวศน์นั่งบนราชบัลลังก์ที่ยกราชเศวตฉัตรแล้ว ลำดับนั้นอำมาตย์ทั้งปวงอภิเษกพระมหาสัตว์แล้ว มอบราชสมบัติให้แก่พระมหาสัตว์นั้นเทียว จึงถวายพระนามว่า พระเจ้าพรหมทัต พระมหาสัตว์ทรงได้อภิเษกแล้ว จึงดำริอย่างนี้ว่า วันนี้เรามีราชสมบัตินี้ เมื่ออรุณขึ้นพรุ่งนี้ เราเมื่อเสื่อมจากราชสมบัตินี้ จักเข้าไปตั้งสมบัติทั้งปวงไว้สำหรับให้เป็นทาน ก็แลพระมหาสัตว์ครั้นทรงดำริอย่างนี้แล้ว ทรงให้หยิบทรัพย์ทั้งหลายในเรือนคลังทั้งปวงพระราชทานแก่มหาชนแล้ว ถวายมหาทานในพระพุทธศาสนาของพระผู้มีพระภาคพระนามโกนาคมนะ เสด็จไปสำนักภิกษุสงฆ์ทรงสดับพระธรรมเทศนาได้ตรัสนิมนต์ภิกษุสงฆ์แล้วให้ภิกษุสงฆ์ฉันโภชนะอันปราณีตในมหานิเวศน์ของพระองค์ ทรงหลั่งทักษิโณทกด้วยพระหัตถ์ของพระองค์ ทรงถวายผ้าเมืองกาสีคู่หนึ่งมีค่าพันหนึ่งที่พอเป็นคู่จีวรแก่ภิกษุรูปหนึ่งๆ และถวายผ้าคู่หนึ่งอันมีค่าหลายแสนแก่ภิกษุทั้งปวง ทรงกองราชทรัพย์ทั้งปวงไว้สำหรับให้แก่มหาชน ทรงรวมผลทานนั้นแล้ว อุทิศให้แก่มารดาบิดาของพระองค์ ทรงให้ผลทานแก่ญาติที่เหลือทั้งหลายสัตว์ผู้อยู่ในอนันตจักรวาล เทวดาทั้งหลายในหมื่นจักรวาลท้าวจตุโลกบาลพร้อมทั้งบริวาร เทวดาชั้นกามาพจรทั้งหกชั้นมีท้าวสักกะเป็นต้นและพระพรหมทั้งปวง ทรงดำริว่า ผลของทานนั้นเทียวจะมีแก่เราชั่วคืนหนึ่งวันหนึ่งล่วงราตรีนี้แล้ว บุญของเราที่สิ้นแล้วจะมีในวันพรุ่งนี้ฯ ครั้งนั้น เทวดาทั้งปวงถือเอาวัตถุเสมอด้วยเครื่องบูชาสักการะของพระโพธิสัตว์ และรับผลทานที่พระโพธิสัตว์ทำอุทิศแล้วเพื่อตน ในเวลาที่พระโพธิสัตว์สิ้นบุญแล้ว จึงปรึกษากันอย่างนี้ว่า ดูกรหมู่เทวดาผู้เจริญทั้งหลาย ถ้าว่าพวกเราทั้งปวงจักละมาณพนี้เพราะเหตุสิ้นบุญไซร้ พวกเราทั้งหมดก็จักเป็นผู้ชื่อว่าอกตัญญูกตเวที เพราะฉะนั้นพวกเราจะไปสำนักของท้าวสักกะ เพื่อขอให้มาณพนี้ดำรงอยู่ในมหาสมบัติตลอดกาลนานยิ่ง ฯ ครั้นปรึกษากันอย่างนี้แล้ว จึงพากันไปสำนักของท้าวสักกะเพื่อจะทูลบอกเนื้อความนั้น จึงกล่าวคาถาว่า

ข้าแต่มหาราช นรชนผู้หนึ่งสมบูรณ์แล้วด้วยสรณะทั้ง
สามในหมู่มนุษย์ บรรลุราชสมบัติแล้วในวันนี้ บุญของเขาสิ้น
แล้ว ขอพระองค์จงทรงบริบาลเขาโดยเร็วทุกเมื่อด้วยเถิด

หมู่เทวดาเหล่านั้นครั้นกล่าวแล้วอย่างนี้ เมื่อจะอ้อนวอนท้าวสักกะเพื่อให้ทรงรักษาพระโพธิสัตว์ จึงกล่าวคาถาว่า

ข้าแต่เทวะ มาณพนั้นจักสิ้นสูญจากราชสมบัติในวันนี้
ขอท้าวสักกะผู้เจริญรักษาเขาทุกเมื่อ จงพระราชทานบุญของ
พระองค์แก่เขาอย่างเร็ว บุญในใจของข้าพระองค์ย่อมมีด้วย
ผลบุญที่พระองค์ให้แก่เขา

ท้าวสักกะทรงสดับคำนั้นแล้ว จึงตรัสคาถาว่า

ข้าพเจ้าให้พรแก่มาณพนั้นชั่วคืนและวันเล็กน้อย
ตั้งแต่อรุณขึ้นวันนี้ จนถึงอรุณขึ้นพรุ่งนี้ เมื่อให้พรแก่เขาแล้ว
จึงมาที่นี้นะเทวดาทั้งหลาย

หมู่เทวดาทั้งปวงฟังพระดำรัสนั้นแล้ว จึงกล่าวคาถาว่า

เมื่อสว่างแล้วจนถึงดวงอาทิตย์ตกลง พรที่พระองค์
ประทานแก่เขาจะสิ้นไปในวันพรุ่งนี้ พระดำรัสนั้นจะให้ผลแก่
เขา ขอพระองค์จงรักษาเขาไว้ทุกเมื่อเถิด

ลำดับนั้นท้าวสักกะจึงตรัสคาถาว่า

ถ้าว่าบัดนี้พรที่ข้าพเจ้าให้เป็นเครื่องทรงไว้แล้วแก่มาณพ
นั้นในวันนี้ไซร้ด้วยกุศลทั้งปวงนั้น พวกเราจะให้บุญของพวก
ท่านและของข้าพเจ้าแก่เขาเพื่อความสุขทุกเมื่อ

ครั้งนั้นหมู่เทวดามีท้าวสักกะเป็นต้น จึงมาสำนักของพระโพธิสัตว์ทางอากาศในระหว่างยามสุดท้าย เมื่อจะให้ผลบุญของตนแก่พระโพธิสัตว์นั้นจึงกล่าวคาถาเหล่านี้ว่า

บุญของท่านสูญสิ้นแล้ว ตั้งแต่บัดนี้ ท่านจงตั้งมั่นด้วยดี เพื่อความสุขตลอดร้อยปีด้วยบุญของพวกข้าพเจ้านั่นเทียว ท่านทำกรรมที่ทำได้ยาก ด้วยถึงสรณะทั้งสามนั้นทุกเมื่อ ขอท่านจงมีความสุขตลอดกาลด้วยผลแห่งสรณะทั้งสาม ท่านได้ให้ทรัพย์อย่างมาก ได้บูชาเทวดา ด้วยเดชแห่งบุญนั้น ท่านจงมีความสุขทุกเมื่อ ท่านให้มหาชนอิ่มหนำแล้วด้วยทรัพย์ทั้งปวงด้วยเดชแห่งบุญนั้น ท่านจงปกครองแว่นแคว้นตลอดกาลนาน ท่านจงรักษาแว่นแคว้นตลอดห้าร้อยปี จงครองราชสมบัติโดยธรรมเพื่อความเจริญแก่มนุษย์ทั้งหลาย ท่านทำบุญแล้ว จงให้นำพรมาจากบุญเถิด ท่านจงครองราชสมบัติ เพราะเหตุแห่งความสุขของชาวแว่นแคว้นในกาลทั้งปวง

หมู่เทวดาเหล่านั้นทั้งปวง ครั้นกล่าวกรรมที่ตนทำให้เป็นบุญแล้ว เพื่อความเจริญแห่งบุญของพระโพธิสัตว์อย่างนี้ได้ชมเชยพระโพธิสัตว์แล้ว จึงอำลาพระโพธิสัตว์นั้นไปที่ของตน พระศาสดาเมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้น จึงตรัสคาถาว่า

ลำดับนั้น หมู่เทวดาทั้งปวงชมเชยจอมนรชนพระนามว่า
สุภัททะแล้ว จึงได้อำลากลับไปสวรรค์แล้ว

ชนใดแลถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งของตนทุกเมื่อ ผลนิสงส์อย่างมากย่อมมีแก่ชนนั้นผู้ถึงพระรัตนตรัยเป็นที่ถึงของตนทุกเมื่อ สมเด็จพระบรมศาสดาเมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้นจึงตรัสว่า

ชนใดเกิดแล้วในโลก ถึงพระพุทธ พระธรรม และ
พระสงฆ์ เป็นที่พึ่งด้วยศรัทธา ชนนั้นดำรงอยู่ในความสุขแล้ว
ละร่างมนุษย์แล้วย่อมไป (สวรรค์) ในกาลทั้งปวง

จำเดิมแต่นั้น พระโพธิสัตว์มีอายุห้าร้อยปีด้วยเดชานุภาพแห่งบุญของพวกเทวดาทั้งปวง และผลของบุญของตน ไม่ทรงให้ราชธรรมสิบประการของตนหวั่นไหวอยู่

ไม่ทรงละพระรัตนตรัยมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ทรงทำบุญมีทานเป็นต้น ในพุทธศาสนาของพระผู้มีพระภาคพระนามว่าโกนาคมนะ ทรงเสวยสุขสมบัติในความเป็นพระราชาในพระนครพาราณสี ทรงดำรงพระชนม์อยู่ตราบเท่าพระชนม์ห้าร้อยปี เวลาสิ้นพระชนมายุทรงเคลื่อนจากอัตตภาพนั้น เกิดในปราสาทเป็นวิมานทอง ในเทวโลกชั้นดุสิต เสวยสมบัติใหญ่อยู่แล สมเด็จพระบรมศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรม-เทศนานี้มาแล้ว เมื่อจะทรงประชุมชาดก จึงตรัสคาถาสุดท้ายว่า

ท้าวสักกเทวราชผู้เป็นใหญ่ในหมู่เทวดาทั้งสองในกาลนั้น ได้เป็นพระอนุรุทธะผู้ปรากฏว่ามีตาทิพย์ในกาลนี้ มารดาบิดาของพระโพธิสัตว์ในกาลนั้น ได้เป็นมารดาบิดาของเราในกาลนี้ หญิงที่ชื่อว่าสุภัททาในกาลนั้น ได้เป็นพระนางยโสธราในกาลนี้ มหาชนที่เหลือทั้งปวง และหมู่เทวดาทั้งปวงในกาลนั้น ได้เป็นสาวกบริษัทสี่ของเราในกาลนี้ พระราชาพระนามว่าสุภัททะในกาลนั้น ได้เป็นเราผู้ตถาคต ตรัสรู้เองโดยชอบ ผู้เป็นที่พึ่งของสัตว์โลกในกาลนี้ ท่านทั้งหลายทั้งปวง ผู้มีความเคารพจงทรงจำชาดกไว้อย่างนี้ด้วยจิตที่มีความเคารพอย่างยิ่ง

จบ สุภัททราชชาดก

แรดช้าง

๓๓ พหลปุตตชาดก

สมเด็จพระบรมศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวันมหาวิหาร ทรงปรารภขันติบารมีที่พระองค์ทรงบำเพ็ญในกาลก่อน จึงตรัสคำนี้ว่า **มุสา เม กถา นตฺถิ พฺยคฺฆ** เป็นต้น

ความพิสดารว่า ภายหลังวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายนั่งประชุมกันในโรงธรรมสนทนากันว่า ผู้มีอายุน่าอัศจรรย์หนอในกาลก่อนพระศาสดาของพวกเรา เมื่อทรงอดทนสังสารทุกข์และทรงบำเพ็ญขันติบารมี ทรงชื่อว่าเป็นที่พึ่งของสัตว์โลกทั้งปวง ครั้งนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาประทับอยู่ในพระคันธกุฎี เป็นที่ประทับของพระองค์ ทรงสดับถ้อยคำของภิกษุเหล่านั้นด้วยทิพยโสตของพระองค์ ทรงลุกขึ้นจากที่นั้น เสด็จมาโรงธรรมสภา ประทับนั่งบนอาสนะสำหรับพระพุทธเจ้าอันประเสริฐ ที่ปูไว้แล้วในโรงธรรมนั้น จึงตรัสถามว่าภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเธอนั่งประชุมกันด้วยเรื่องอะไรหนอ เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า เรื่องชื่อนี้จึงตรัสว่า ภิกษุทั้งหลายมิใช่ในกาลนี้เท่านั้นที่เราอดกลั้นสุขทุกข์ แม้ในกาลก่อน เราเกิดในกำเนิดสัตว์เดรัจฉานก็ได้อดทนทุกข์คือความตายของตน ได้สละชีวิตของตนเพื่อต้องการได้ชีวิตมารดาของตนแล้วได้ทรงนิ่งอยู่ ทรงถูกภิกษุเหล่านั้นอ้อนวอนแล้ว จึงทรงนำอดีตนิทานมาตรัสว่า

ภิกษุทั้งหลายในอดีตกาล มีแม่โคตัวหนึ่งชื่อว่าพหลา อยู่ในที่ใกล้เรือนของกฎุมพีคนหนึ่งผู้อยู่ในแคว้นโกศล ก็แม่โคนั้นได้มีลูกตัวหนึ่งชื่อว่าพหลบุตร สมัยหนึ่ง ก็แม่โคชื่อว่าพหลานั้นพร้อมกับพระโพธิสัตว์ผู้เป็นบุตรของตน ออกจากที่นั้นไปกับโคทั้งหลายแต่เช้า ละพระโพธิสัตว์ไว้กลางฝูงโค เที่ยวหาหญ้ากลางป่าเพื่อต้องการกินอย่างสบายตัวเดียวเท่านั้น เข้าไปกลางป่า ลำดับนั้นพระโพธิสัตว์ลูกโคไม่ละฝูงโค ไปที่มีหญ้าเพื่อกินหญ้ากับฝูงโค ครั้งนั้นเสือโคร่งใหญ่ตัวหนึ่งอยู่กลางป่า เห็นแม่โคนั้นกำลังกินหญ้าที่งอกขึ้นบนดินในที่นั้น คิดแล้วว่า บัดนี้เราจะจับแม่โคนี้กิน จึงเข้าไปใกล้แม่โคนั้นผู้ยืนอยู่ที่นั้น ขณะนั้นแม่โคนั้นตัวเดียวเทียว กำลังกินหญ้าอยู่กลางป่า เห็นเสือโคร่งใหญ่มาใกล้ตน จึงเงยหน้าขึ้นมองแล้วถามเสือโคร่งว่า ท่านเสือโคร่งผู้เจริญ ท่านมาใกล้ข้าพเจ้าเพื่อประโยชน์อะไรในที่นี้ เสือโคร่งใหญ่ได้ฟังคำ

นั้นแล้วจึงกล่าวกับแม่โคว่า แม่โคเอ๋ยเราจะจับเจ้ากินตรงนี้ ฯ แม่โคนั้นฟังคำนั้นแล้วจึงกล่าวกับเสือโคร่งนั้นว่า พ่อเสือโคร่ง ถ้าว่าท่านจะกินข้าพเจ้าไซร้ ท่านจงคอยที่นี้หน่อยหนึ่งก่อนมีลูกโคตัวหนึ่งเป็นลูกของข้าพเจ้าอยู่กลางฝูงโค ข้าพเจ้าไปที่นั้นแล้วให้ลูกดื่มนมของข้าพเจ้าลาลูกแล้วจักมาหาท่านอย่างเร็วทีเดียว ทีนั้น ท่านก็จักกินเนื้อและเลือดในร่างของข้าพเจ้าได้ ฯ เสือโคร่งฟังคำนั้นแล้วกล่าวกับแม่โคว่า แม่โคเอ๋ยถ้าว่าถ้อยคำของท่านเป็นจริงไซร้ บัดนี้ข้าพเจ้าจะปล่อยท่านไปหาลูกของท่าน ฯ แม่โคได้ยินคำนั้นเกิดโสมนัส เมื่อจะพูดกับเสือโคร่งตัวยืนอยู่ที่นั้น จึงกล่าวคาถาที่หนึ่งว่า

ดูกรเสือโคร่ง ข้าพเจ้าไม่มีถ้อยคำเท็จ ข้าพเจ้ามีแต่
กล่าวคำจริงทุกเมื่อ ท่านจงปล่อยข้าพเจ้าไปหาลูกของข้าพเจ้า

แม่โคครั้นกล่าวแล้วอย่างนี้ เมื่อจะลาเสือโคร่งใหญ่นั้น จึงกล่าวคาถาที่สองว่า

ดูกรพยัคฆ์ใหญ่ ข้าพเจ้าจะลาไปหาลูกให้ลูกดื่มนมแล้วจะมา
หาท่านอย่างเร็ว

เสือโคร่งนั้นได้ยินคำของแม่โคนั้น เมื่อจะอนุญาตแม่โคนั้น จึงกล่าวสองคาถานี้ว่า

ดูกรแม่โคผู้เจริญ ท่านจงไปแล้วให้ลูกท่านดื่มน้ำนม
ลาลูกแล้วจงปลอบลูกรักให้ร่าเริงแล้ว จงมาหาข้าพเจ้า ข้าพเจ้า
จักกินร่างของท่าน ท่านจงรีบมาที่นี้

แม่โคฟังคำนั้นแล้ว จึงลาเสือโคร่งนั้นไปเรียกพระมหาสัตว์ผู้เป็นลูกรักของตนมาแล้ว ให้พระมหาสัตว์นั้นยืนอยู่ใกล้ตนดื่มนมแล้วลาลูก จึงกล่าวว่า

พ่อลูกรักเอ๋ย เจ้าเป็นลูกของแม่ผู้เดียวเท่านั้น ลูกเป็น
ที่รักที่ชอบใจของแม่เสมอ

แม่โคครั้นกล่าวอย่างนี้แล้ว เมื่อจะบอกให้รู้ซึ่งคำปฏิญญาที่ตนให้ไว้กับเสือโคร่งที่จะให้กินตนแก่พระโพธิสัตว์ จึงกล่าวคาถาว่า

พ่อผู้เจริญ แม่ให้ปฏิญญาแก่เสือโคร่งในป่าไว้ เพื่อให้กินร่างของแม่ และเพื่อให้มาลาเจ้าในวันนี้ เจ้าจงเป็นสุขทุกเมื่อเถิด แม่จะไปหาเสือโคร่ง

พระมหาสัตว์ลูกโคน้อยได้ฟังคำนั้นแล้วจึงถามมารดาของตนว่า แม่เอ๋ย เพราะเหตุอะไรหนอ แม่จึงกล่าวคำอย่างนี้แก่ลูก ฯ ลำดับนั้น แม่โคนั้น เมื่อจงปรึกษากับลูกของตนจึงกล่าวคาถาว่า

แม่ทำความสัตย์ไว้แก่เสือโคร่ง เพื่อจะให้กินในป่า แม่จะไปหาเสือโคร่งนั้น วันนี้นั่นเทียวแม่ต้องตายแล้ว ลูกจงอยู่เป็นสุขในที่นี้เถิด ตลอดเวลาลูกอย่าละอย่าห่างฝูงโคนะ

พระโพธิสัตว์ได้ฟังคำนั้นแล้ว เมื่อจะห้ามแม่ของตน จึงกล่าวสามคาถาเหล่านี้ว่า

ข้าแต่แม่ผู้เจริญ แม่อย่าไปหาเสือโคร่งเลยในวันนี้ ลูกไม่มีที่พึ่ง อยู่ที่นี้ไม่อาจจะอดทนความพลัดพรากจากแม่ซึ่งเป็นที่รักของลูกทุกเมื่อได้ แม่จงอยู่กับลูกเถิด อย่าทิ้งลูกไว้ที่นี้ไปให้เสือโคร่งกินเลยแม่ ลูกจักมีชีวิตอยู่อย่างไร เพราะไม่เห็นหน้าแม่ ถ้าว่าทิ้งลูกไปวันนี้ไซร้ ลูกจักตายวันนี้ทีเดียว ความตายจะมีแก่ลูกแน่ ๆ เพราะไม่ได้ดื่มน้ำนมแม่

ลำดับนั้น แม่โคเมื่อจะละลูกโคลูกของตน จึงกล่าวสองคาถานี้ว่า

พ่อ แม่จะไปหาเสือโคร่งวันนี้เพื่อให้กินเนื้อของแม่ และเพื่อเป็นบุญในอนาคตกาล ลูกจงอนุโมทนาบุญของแม่เพื่อความสุขในอนาคตกาลเถิด แม่ไม่เคยพูดเท็จ แม่เคยพูดแต่ความจริง ลูก แม่ให้ปฏิญญาแล้วจะไปเพื่อบำเพ็ญสัจจะนะลูก

พระมหาสัตว์ฟังคำนั้นแล้ว จึงทำประทักษิณแม่โคผู้เป็นแม่ของตน เพราะความรักอันมีกำลังอย่างยิ่ง และเพราะความที่ตนเป็นผู้มีกตัญญูกตเวทิตาในแม่ของตน จึงกล่าวกับแม่นั้นว่า แม่ผู้เจริญ แม่จะให้ร่างของแม่แก่เสือโคร่งนั้น เพื่อต้องการเป็นใหญ่ในทานของแม่หรือ ฯ แม่โคชื่อว่าพหลานั้นได้ยินคำนั้นแล้วจึงกล่าวกับลูกของตนว่า ลูกรักเอ๋ย วันนี้แม่ให้ปฏิญญาไว้เพื่อจะให้ร่างของแม่แก่เสือโคร่งนั้น ถ้อยคำของแม่ย่อมเป็นความจริง ถ้อยคำที่เป็นเท็จไม่เคยมีแก่แม่ในกาลไหน ๆ ขึ้นชื่อว่าการกล่าวคำสัจนั้นย่อมให้สมบัติทั้งปวง แม้เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายก็สรรเสริญแล้ว ขึ้นชื่อว่าการกล่าวคำเท็จเป็นบาปกรรมอย่างมาก แม้เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายก็ติเตียนแล้ว เพราะฉะนั้น แม่จะไม่ละทิ้งคำสัจ แม่จะไปหาเสือโคร่งนั้นเพื่อให้ร่างของแม่แก่เสือโคร่งนั้น ก็แล แม่โคนั้นครั้นกล่าวแล้วอย่างนั้น จึงลาลูกของตนเข้าไปหาเสือโคร่งซึ่งอยู่กลางป่านั้นยืนอยู่ที่นั้นเทียว ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ผู้เป็นลูกโคเห็นแล้วจึงร้องไห้ติดตามไปข้างหลังแม่ของตน แล้วกล่าวกับเสือโคร่งผู้ยืนอยู่ที่นั้นว่า ข้าแต่เสือโคร่งผู้เจริญ ท่านจงอนุเคราะห์ข้าพเจ้าเถิด จงกินเนื้อและเลือดในร่างของข้าพเจ้า จงอย่ากินเนื้อและเลือดในร่างของแม่ข้าพเจ้าในบัดนี้เลย ท่านจงกินข้าพเจ้าแล้วปล่อยแม่ของข้าพเจ้าไป จงให้แม่มีอายุยืนนานเถิด แม่ของข้าพเจ้าจงอยู่อย่างมีสุขเถิด เพราะท่านกินเนื้อและเลือดในร่างของข้าพเจ้าในกาลนี้ ข้าพเจ้าจักอดทนความทุกข์อย่างยิ่งยวดทุกอย่างในบัดนี้ ด้วยบำเพ็ญขันติบารมีเพื่อความเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตนั้นเทียว ก็แล พระมหาสัตว์ครั้นกล่าวอย่างนี้แล้ว จึงกล่าวอีกว่า ดูกรเสือโคร่งผู้เจริญ การกล่าวคำสัจนั้นย่อมให้สมบัติทั้งปวง ทั้งเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายก็สรรเสริญแล้ว ย่อมมีเพื่อประโยชน์แก่การบำเพ็ญขันติบารมีของข้าพเจ้า เพื่อความกตัญญูกตเวที และเพื่อประโยชน์ในปัจจุบันนั้นและโลกหน้า การกล่าวคำสัจของมารดาข้าพเจ้า เป็นเหตุให้สุขสมบัติทั้งปวง ทั้งเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายก็สรรเสริญแล้ว จึงกล่าวสามคาถาเหล่านี้ว่า

ข้าแต่เสือโคร่งใหญ่ · ขอท่านจงปล่อยแม่ตามคำของข้าพเจ้าเถิด แม่ของข้าพเจ้าแก่แล้วมีเนื้อไม่อร่อย ข้าแต่เสือโคร่งใหญ่ ข้าพเจ้ายังหนุ่มย่อมมีเนื้ออร่อย ท่านจงกินข้าพเจ้าตามประสงค์เถิด จงปล่อยมารดาของข้าพเจ้าไป เพื่อ

ประโยชน์แก่บุญและเพื่อการบำเพ็ญขันติบารมีในกาลนี้ ข้าพเจ้าเป็นหนุ่มด้วยการดื่มน้ำนมแม่ แม่เลี้ยงแล้วด้วยภาษาของตน ขอท่านจงปล่อยแม่ของข้าพเจ้าเถิด

ครั้งนั้น เสือโคร่งฟังคำของพระโพธิสัตว์คิดแล้วว่า บัดนี้ลูกโคหนุ่มนี้กล่าวคำเป็นที่รักกับเรามีใจงาม เมื่อจะให้ชีวิตแก่มารดาของตนย่อมกล่าวอย่างนี้ และเราเมื่อกินแม่ลูกทั้งสองนี้ก็จักเป็นผู้ไปนรก เราจักปล่อยแม่ลูกทั้งสองนั้นพ้นจากทุกข์คือความตาย ครั้นคิดอย่างนี้แล้ว เมื่อจะปรึกษากับพระโพธิสัตว์จึงกล่าวคาถานี้ว่า

ดูกรลูกโค ข้าพเจ้าอดโทษให้ไม่กินท่านทั้งสอง ท่านทั้งสองจงไปจากถิ่นของตนเพื่อประโยชน์แห่งบุญแก่ข้าพเจ้าทุกเมื่อ

สัตว์ทั้งสามเหล่านั้น บันเทิงใจกันและกันอยู่ที่นั้น ก็ด้วยเดชแห่งการกล่าวคำสัจของแม่โคนั้น ด้วยเดชการบำเพ็ญขันติบารมีของพระโพธิสัตว์ หรือว่าด้วยเดชานุภาพแห่งความกตัญญูกตเวทีของพระโพธิสัตว์ ภพของท้าวสักกะได้แสดงอาการร้อนแล้ว ลำดับนั้น ท้าวสักกะเมื่อใคร่ครวญเหตุนั้นแล้วคิดในใจตนเองแล้วจึงตรัสคาถานี้ว่า

เทวดาหรือว่ามนุษย์คนไหนหนอบำเพ็ญบุญ ทาน หรือประพฤติพรหมจรรย์โดยชอบ เขาจะให้เราเคลื่อนจากภพหรือ

ขณะนั้น ท้าวสักกเทวราช เมื่อทรงทราบเหตุนั้น มีพระทัยยินดี ทรงดำริว่า สัตว์ทั้งสามเหล่านี้ คือ แม่โคชื่อพหลา ลูกโคชื่อว่า พหลบุตร และเสือโคร่ง มีคุณมากรื่นเริงกันและกันในวันนี้ บัดนี้นั่นเทียว เราจักไปสำนักของสัตว์ทั้งสามเหล่านั้น แล้วแสดงธรรมแก่สัตว์เหล่านั้น จึงตรัสสามคาถาเหล่านี้ว่า

วันนี้แม่โคชื่อว่าพหลา กล่าวคำสัจแล้ว ลูกโคชื่อว่าพหลบุตร เป็นผู้มีขันติ เพราะปรารถนาการตรัสรู้ เสือโคร่งนั้นเป็นผู้กตัญญูแม้ในปิยวาจาที่ให้ต่อกัน ถึงแม่และลูกก็ยืนอยู่ในที่ใกล้ตนนั้น สัตว์ทั้งสามเหล่านี้มีคุณมากในโลก คุณคือคำสัจความอดทน และความกตัญญูของสัตว์เหล่านั้นมีอยู่

ท้าวสักกเทวราช ครั้นตรัสแล้วอย่างนี้ จึงเสด็จลงจากเทวโลกไปสำนักของสัตว์เหล่านั้น แล้วประทับยืนอยู่กลางป่านั้น ลำดับนั้น ท้าวสักกเทวราชทรงรุ่งเรืองอยู่ด้วยอัตภาพทิพย์ของพระองค์ ประทับอยู่กลางป่านั้น ประทับอยู่กลางอากาศเหมือนดวงอาทิตย์อ่อน ๆ เมื่อจะทรงแสดงธรรมแก่สัตว์เหล่านั้น จึงตรัสคาถาเหล่านี้ว่า

ผู้ใคร่บุญมีอยู่ในโลก คำเสมอด้วยคำสัจอันเทวดาและมนุษย์สรรเสริญแล้ว ดูกรแม่โค ท่านจงบำเพ็ญคำสัจเพื่อความสุขในกาลทั้งปวง ดูกรลูกโคขันติมีอยู่ในโลก ท่านจงบำเพ็ญขันติบารมี เพื่อความสุขในกาลทั้งปวง และเพื่อตรัสรู้ในอนาคต ดูกรเสือโคร่ง ความกตัญญูมีอยู่ในโลก ท่านมีความสุขอย่างยิ่ง จงรู้คุณที่เขาทำแล้วเพราะเหตุแห่งความสุขของตน

ดูกรท่านผู้เจริญทั้งหลาย บุญอันเสมอและประเสริฐยิ่งกว่าคำสัจมีอยู่ในโลก ท่านจงบำเพ็ญบารมีนั้นทุกเมื่อเพื่อความสุขของตน ดูกรท่านผู้เจริญทั้งหลาย ขันติเป็นที่พึ่งให้ความสุขมีอยู่ในโลก ท่านจงบำเพ็ญขันติบารมีในกาลทั้งปวง เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ตน ท่านทั้งปวงจงรู้คุณที่เขาทำแล้วแก่ตนเป็นผู้กตัญญูกตเวที จงฟังคำอย่างนี้ของเราทุกเมื่อ

ดูกรท่านผู้เจริญทั้งหลาย ธรรมสามประการอย่างนี้เป็นความสุขอย่างยิ่งในโลก ธรรมเหล่านั้นย่อมเป็นที่พึ่งของสัตว์ทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงบำเพ็ญธรรมเหล่านั้นทุกเมื่อ ดูกรท่านผู้เจริญทั้งหลาย ก็นรชนใดเกิดในโลก ไม่กล่าวคำสัจ นระนั้นทำบุญทั้งปวงอยู่ ผลบุญของเขามีน้อย ดูกรท่านผู้เจริญทั้งหลาย นระใดเกิดในโลกไม่มีขันติ แต่ทำทานเป็นต้นแก่คนเหล่าอื่น ผลบุญของเขาพึงมีผลน้อย นระใด

เกิดในโลกเป็นผู้อกตัญญูกตเวที เป็นผู้ปองร้าย ลบหลู่ และขึงเคียด นระชนนั้นชื่อว่าเป็นผู้อกตัญญู นระนั้นเกิดแล้วในโลก เป็นผู้มีชาติต่ำ ไม่ผาสุก มีลาภน้อย มีทุกข์มากและถูกติเตียนในกาลทั้งปวง เพราะฉะนั้น ท่านทั้งสาม เมื่อปรารถนาความสุขเพื่อตนจงฟังคำของข้าพเจ้า ข้าพเจ้ากล่าวแล้วอย่างนี้ เพื่อเหตุแห่งความสุขในหมู่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายทุกเมื่อ

ท้าวสักกเทวราช ครั้นทรงแสดงธรรมแก่สัตว์ทั้งสามเหล่านั้นอย่างนี้แล้ว ทรงพาสัตว์ทั้งสามนั้นไปเทวโลกชั้นดาวดึงส์ ด้วยอานุภาพของพระองค์ ทรงเอาประสาทวิมานทิพย์หลังหนึ่ง แล้วได้ประทานประสาทวิมานทิพย์ซึ่งบริบูรณ์ด้วยเทพอัปสรพันหนึ่ง มั่งคั่งด้วยโภคะอันเป็นทิพย์ ควรรื่นรมย์ด้วยการฟ้อน และดุริยางค์ทิพย์อันประกอบด้วยองค์ห้า เนืองแน่นด้วยธงชัยหลายร้อย สำเร็จแล้วด้วยกามคุณอันเป็นทิพย์ วิจิตรแล้วด้วยรัตนะเจ็ดอย่าง สำเร็จด้วยทอง แก่สัตว์ตัวหนึ่ง ขณะนั้นสัตว์ทั้งสามเหล่านั้นดำรงอยู่ในประสาทวิมานทิพย์ ละอัตตภาพของตนแล้วในที่นั้นเคลื่อนจากอัตภาพนั้นแล้วกลับได้อัตภาพเป็นเทพบุตร เสวยสุขสมบัติอันเป็นทิพย์ในประสาทวิมานทิพของตน สมเด็จพระบรมศาสดาเมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้นจึงตรัสว่า

ครั้งนั้น สัตว์ทั้งสามเหล่านั้นประกอบแล้วด้วยธรรมอันสะอาด ดำรงอยู่ในป่าในโลกมนุษย์ ย่อมกล่าวถ้อยคำกันและกัน ลำดับนั้น ท้าวสักกะประทับอยู่ในสวรรค์ ทรงบันเทิงแล้วด้วยธรรม และความไม่ประมาทของสัตว์เหล่านั้น ทุกเมื่อทรงนำสัตว์เหล่านั้นมาสวรรค์

สัตว์ทั้งสามเหล่านั้น ดำรงอยู่ในสวรรค์ปรากฏแล้วว่าในวิมานอันประเสริฐเทียว เมื่อละอัตภาพของตน กลับได้อัตภาพนั้นในวิมานชั้นดาวดึงส์ อันน่ารื่นรมย์ทุกเมื่อ เทพเหล่านั้นดำรงอยู่ในสวรรค์แล้วเสวยความสุขอันอันเป็นทิพย์

มีความสุขรื่นรมย์อยู่กันด้วยหมู่เทพทั้งหลายในปราสาทบน สวรรค์ เสวยสมบัติในปราสาทวิมานทิพย์ บนเทวโลกชั้นดาวดึงส์

สมเด็จพระบรมศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว เมื่อจะทรงประชุมชาดกจึงตรัสคาถาสุดท้ายว่า

ท้าวสักกเทวราชผู้นำสัตว์ทั้งสามในกาลนั้น ได้เป็นพระ-อนุรุทธะผู้ปรากฏว่ามีตาทิพย์ในกาลนี้ แม่โคชื่อว่าพหลาในกาลนั้น ได้เป็นพระนางมหามายาในกาลนี้ เสือโคร่งตัวอยู่ในป่าในกาลนั้น ได้เป็นพระเจ้าสุทโธทนะในกาลนี้ ฝูงโคเหล่านั้นทั้งปวงและหมู่เทพเหล่านั้นทั้งหมดในกาลนั้นทั้งหมดได้เป็นสาวกบริษัทสี่ของเราในกาลนี้ ลูกโคชื่อว่าพหลบุตร ในกาลนั้นได้เป็นเราผู้ตถาคต ตรัสรู้เองโดยชอบ เป็นที่พึ่งของสัตว์โลกในกาลนี้ ท่านทั้งหลายทั้งปวงผู้มีความเคารพ จงทรงจำชาดกไว้อย่างนี้ด้วยจิตที่มีความเคารพยิ่ง

จบ พหลปุตตชาดก

กิเลนปีก

๓๔ พธิรชาดก

สมเด็จพระบรมศาสดา เมื่อประทับอยู่ที่เชตวันมหาวิหาร ทรงปรารภชายหูหนวก ๔ คน เป็นต้นเหตุ ตรัสพระธรรมเทศนามีคำเริ่มว่า **มูฬฺเหน หิ มูฬฺหมาคมิ ฯ**

แท้จริงวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายเข้าไปบิณฑบาตในบ้านแต่เช้าตรู่ เดินไปตามลำดับจนเข้าสู่หมู่บ้านของชายหูหนวก ๔ คน ในเมืองสาวัตถี คราวนั้น บุตรชายของเขาคนเดียวหูไม่หนวกอยู่ในบ้านนั้นเห็นภิกษุเหล่านั้น จึงกล่าวว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ คน ๔ คน คือ บิดา มารดา น้องสาวและภริยาของข้าพเจ้าอยู่ในบ้านนี้ ล้วนเป็นคนหูหนวกทั้งนั้น ภิกษุเหล่านั้นได้ฟังคำของบุรุษนั้นแล้วกลับจากบิณฑบาต พักอยู่ในเสนาสนะของตน ทราบว่า สมัยหนึ่ง ภิกษุเหล่านั้นฟังประชุมกันในโรงธรรม ยกถ้อยคำขึ้นมาเจรจากันว่า ข้าแต่อาวุโสทั้งหลาย น่าอัศจรรย์หนอ ในบ้านนี้มีคนหูหนวก ๔ คน อาศัยอยู่ ด้วยกรรมอะไร พวกเขาจึงเกิดมาหูหนวก คราวนั้น สมเด็จพระบรมศาสดา ประทับอยู่ในพระคันธกุฏีของพระองค์ ทรงสดับถ้อยคำเจรจาของภิกษุเหล่านั้นด้วยทิพโสตญาณ จึงเสด็จลุกขึ้นจากอาสนะ มายังธรรมสภา ประทับนั่งเหนือพุทธอาสน์ที่ลาดเอาไว้อย่างดี แล้วมีพุทธบรรหารถามว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอนั่งประชุมกันด้วยเรื่องอะไรหนอแล เมื่อหมู่ภิกษุกราบทูลว่าเรื่องชื่อนี้ พระเจ้าข้า จึงตรัสว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย คนทั้ง ๔ นั้นจะเกิดเป็นคนหูหนวกในกาลบัดนี้เท่านั้นก็หามิได้ ถึงในกาลปางก่อน พวกเขาก็เกิดเป็นคนหูหนวก เพราะบาปกรรมที่พวกเขาทำเอาไว้ แล้วทรงดุษณีภาพเสีย ถูกภิกษุเหล่านั้นอ้อนวอนเมื่อจะประกาศบุพกรรมที่พวกเขาทำกันไว้ จึงนำอดีตนิพานมาตรัสเป็นอุทาหรณ์ว่า

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ในอดีตกาลพระโพธิสัตว์ทรงพระนามว่า พรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในเมืองพาราณสีทรงมีอัครมเหสีพระนามว่า พรหมนารี คราวนั้น ไม่ไกลจากเมืองพาราณสี ได้มีบ้านหลังหนึ่ง แท้จริงคนทั้ง ๔ คือ บิดา มารดา ธิดา และลูกสะใภ้ เป็นคนหูหนวกอาศัยอยู่ที่บ้านหลังนั้น เมื่อถึงฤดูเก็บเกี่ยวในนาต่างๆ บิดาได้ต้อนโค ๒ ตัว และแบกไถไปยังนาแล้วไถนานั้นๆ ในเวลาเช้ามืด เขามีโคอยู่สองตัว ตัวหนึ่งสีดำ อีกตัวหนึ่งปากใหญ่และขนยาว ไถสำหรับไถนาทำด้วยไม้ประดู่ลาย และ

นาของเขาอยู่ในที่ใกล้หนทาง คราวนั้นมีชาย ๗ คน มาจากปัจจันตชนบท ประสงค์จะไปยังพระนครพาราณสี เห็นชายที่เป็นบิดากำลังไถนาอยู่ที่นั้น จึงถามว่า ท่านผู้เจริญหนทางไหนที่จะไปยังเมืองพาราณสี ลำดับนั้นชายหูหนวกจึงตอบไปว่า เราเลี้ยงโคตัวสีดำด้วยถั่วโดยเฉพาะ และโคอีกตัวหนึ่ง ปากใหญ่ ขนยาว เราเลี้ยงด้วยงาโดยเฉพาะ ชายทั้ง ๗ คน ได้ฟังถ้อยคำของชาวนาหูหนวกนั้นแล้ว พากันยืนอยู่ที่หนทางไปเมืองพาราณสี ทำไมหนอ ชาวนาจึงพูดอย่างนี้กับพวกเรา ทีนั้น ชายหูหนวกไม่ได้ยินถ้อยคำของบุรุษ ๗ คนนั้น แต่เห็นอาการเคลื่อนไหวของปาก จึงพูดขึ้นว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย บรรดาโค ๒ ตัวของเรานี้เราเลี้ยงโคตัวดำด้วยถั่วเขียว และโคตัวปากใหญ่ ขนยาว ด้วยงาโดยเฉพาะ บุรุษทั้ง ๗ ได้ฟังคำของชาวนาหูหนวกนั้นแล้วยังคงยืนโจษขานกันอยู่ที่ใกล้นานั้นแลว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย พวกเราถามชาวนานั้นถึงกรรมวิธีเลี้ยงโคหรือถามถึงหนทางที่จะไปยังเมืองพาราณสีกันแน่ ทำไมหนอชาวนาจึงพูดอย่างนี้กับพวกเรา ครั้งนั้น บรรดาบุรุษทั้ง ๗ คน คนหนึ่งเป็นบัณฑิต ยืนอยู่กลางชายเหล่านั้น เมื่อจะปรึกษากับชายทั้ง ๖ คน จึงกล่าวเป็นคาถาที่หนึ่งขึ้นว่า

เรากับพวกท่านก็หลงทางมาเช่นเดียวกัน พวกท่านจักทราบคำของชาวนาได้อย่างไรกัน

ก็แล ชายทั้ง ๖ คน ได้ฟังคำของบัณฑิตนั้นอย่างนี้แล้ว เมื่อจะปรึกษากับบัณฑิตนั้น จึงกล่าวคาถาที่สองว่า

ดูกรพ่อ พวกเรายอมรู้ถ้อยคำที่ชาวนานั้นพูด เขาเลี้ยงโคที่นาโน้น หรือไม่ก็ทิศโน้นเสมอ

ลำดับนั้น ชาวนานั้นไม่ได้ยินถ้อยคำของชายเหล่านั้น แต่เห็นปากไหวๆ ของพวกเขา จึงพูดขึ้นอีกว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย เราไม่ให้โค ๒ ตัวของเรานี้แก่ท่านดอก บุรุษเหล่านั้นได้ฟังคำของชาวนานั้น จึงพากันพูดขึ้นอย่างนี้ว่า แน่ะท่านชาวนาผู้เจริญ พวกเราทุกคนที่ยืนอยู่ที่นี่ถามถึงหนทางที่จะไปเมืองพาราณสี มิได้คิดที่จะยึดโคทั้งสองของท่านดอก ลำดับนั้น ชายหูหนวกเมื่อไม่ทราบคำพูดของชายเหล่านั้น ก็คิดว่า บัดนี้ คนเหล่านี้จักยึดนาของเรา จึงพูดขึ้นว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย บัดนี้ เราไม่สามารถจะให้นาของเราแก่ท่านได้ แล้วพูดต่อไปอีกว่า เราซื้อนาผืนนี้ด้วยเงินจำนวนโน้น

กับนายบ้านชื่อโน้น ลำดับนั้น บุรุษเหล่านั้นพากันกล่าวกะชายหูหนวกนั้นว่า แน่ะท่านชาวนาผู้เจริญ พวกเรามิได้จะยึดนาของท่านดอก หากแต่ว่าพวกเรากำลังจะเดินทางไปยังเมืองพาราณสี ฯ ชาวนาหูหนวกไม่ทราบคำพูดที่คนเหล่านั้นพูด ก็คิดว่า บัดนี้บุรุษเหล่านี้จักยึดไถของเรา แล้วพูดกับชายเหล่านั้นว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย เราไม่รู้ต้นไม้ที่จะใช้ทำไถสำหรับท่านหรอก ส่วนไถของเรา เราทำด้วยไม้ประดู่ลายอันโน้น เรากับคนเหล่าโน้นไปป่าชื่อโน้น แล้วตัดต้นไม้ประดู่ลาย พวกคนชื่อโน้นสิร้จักไม้สำหรับทำไถแต่เราจะไม่ไปลักตัดต้นไม้ประดู่ลายนั้นในป่านั้นอีกดอก ลำดับนั้น บุรุษเหล่านั้นจึงพูดกะเขาว่า แน่ะท่านชายชาวนาผู้เจริญ พวกเราถามท่านถึงหนทางที่จะไปยังเมืองพาราณสี มิได้ยึดไถที่ทำด้วยไม้ประดู่ลายของท่าน ชาวนาเห็นปากขมุบขมิบของชายเหล่านั้น จึงพูดขึ้นว่า แน่ะท่านผู้เจริญพวกท่านจักทะเลาะวิวาทกับเราที่นี่หรือ และสามารถจะจัดการเราด้วยพละกำลังหรือ ครั้นพูดไปอย่างนี้แล้ว ก็พูดย้ำกับชายเหล่านั้นว่า มาเถิดท่านผู้เจริญทั้งหลาย เราจะแจ้งเหตุนั้น ๆ แก่นายบ้านเพื่อให้ตัดสินกรณีของพวกเรา ฯ ชายทั้งเจ็ดคนได้ฟังคำของเขา จึงหันหน้าปรึกษากันว่า ชายคนที่ไถนานี้คงจะเป็นคนหูหนวกและบ้าแน่นอน พวกเราจะได้ประโยชน์อะไรด้วยการเจรจากับคนหูหนวกและคนบ้า มาเถิดท่าน พวกเราจักเดินไปตามทางของพวกเราเอง ครั้นปรึกษากันอย่างนี้แล้วก็พากันออกเดินทาง

พระบรมศาสดาเมื่อจะประกาศเนื้อความนั้น จึงตรัสคาถาว่า

> *คราวนั้นชายทั้งเจ็ดคน ได้ฟังคำของชายชาวนาหูหนวก*
> *จึงปรึกษากันแล้วก็ออกเดินทาง คราวนั้น ชายเหล่านั้นกำลัง*
> *เดินทาง เจรจาถ้อยคำเป็นที่รักตลอดกาล ยินดีปรีดาในการ*
> *เดินทางนั้น ได้ไปถึงที่แห่งความสุขตามปรารถนา*

ครั้นเมื่อถึงตอนเที่ยงวัน แม่บ้านผู้ภรรยาของชาวนาหูหนวก จึงถือ ข้าว น้ำ และโภชนาไปยังที่ที่สามีหูหนวกไถนาอยู่ ที่ใกล้นานั้นแล มีต้นตะเคียนอยู่ต้นหนึ่ง ถึงแม่บ้านนั้นก็หูหนวก วางข้าวและน้ำไว้ที่โคนต้นตะเคียนนั้น แล้วจึงไปหาสามีหูหนวกของนาง ลำดับนั้น กาจำนวนมากอยากกินข้าว น้ำและโภชนะจึงพากันมาชุมนุมที่ต้นตะเคียนนั้น ขณะนั้น ชาวนาหูหนวกนั้นเห็นไม้ปฏักอยู่ที่นั้น จึงฉวยมันขึ้นมาถือ

ยกขึ้นห้ามกาเหล่านั้น ลำดับนั้น หญิงแม่บ้านหูหนวกเห็นสามียกไม้ปฏักขึ้นทำเสียงดัง ก็คิดว่า สามีเห็นเรามาหาเขา บัดนี้ คงจักทุบตีเราแน่แท้ สามีหูหนวกไม่ได้ยินคำพูดของภริยาหูหนวกเห็นแต่ปากเคลื่อนไหวของนาง จึงพูดขึ้นว่า แน่ะนางผู้เจริญวันนี้ บุรุษ ๗ คน มาที่นานี้แล้วทะเลาะกับเรา ภริยาหนวกเห็นแต่ปากของสามีเคลื่อนไหว จึงร้องขึ้นว่า สามีได้ด่าเรา ทุบตีเรา วันนี้แหละเขามีความปรารถนาจะนำหญิงอื่นอันเป็นที่รักยิ่งของตน มาทำงานแทนเรา ภริยาหูหนวก ครั้นร้องอย่างนี้แล้วก็โกรธกลับบ้านไปบอกถ้อยคำทั้งหมดแก่ธิดาของตน ทีนั้นธิดาหูหนวกไม่ทราบคำพูดของมารดา เห็นแต่ปากขมุบขมิบของมารดา จึงบอกมารดาว่า ข้าแต่แม่ วันนี้ แม่เอาสุราและเมรัย หุงข้าว แกงนก ตับไก่ เอาไปให้พ่อเถิด ขอแม่จงรู้การงานอย่างนี้ของพ่อเถิดนะแม่ ฯ แม่บ้านหูหนวกไม่รู้คำกล่าวของลูกสาว เห็นแต่ปากไหวๆ อยู่ จึงพูดขึ้นว่า จริงแท้ ลูกสาวคนนี้มันด่าเรา บัดนี้มันจักทำความฉิบหายแก่เรา ฯ แม่บ้านนั้น ครั้นพูดอย่างนี้แล้วก็ทุบอกร้องไห้ คร่ำครวญ มีน้ำตานองหน้า บอกเรื่องลูกสาวของตนแก่ลูกสะใภ้ว่า แน่ะลูกสะใภ้ผู้เจริญ บิดาหรือลูกสาวของเจ้าด่าแม่ในวันนี้ ทั้งสองคนจักทำความฉิบหายแก่ฉันแน่ๆ เลย ฯ ลำดับนั้น ลูกสะใภ้หูหนวกไม่ทราบคำพูดของแม่ผัว ตนเห็นแต่ปากเปิดๆ ปิดๆ อยู่ จึงคิดว่า แม่ผัวของเรา ตีอกตนเองแล้วร้องไห้มาหาเรา ด่าเรา จักขับไล่ไสส่งเราจากเรือนเสียแน่แล้ว เพราะอำนาจแห่งความโกรธ ลูกสะใภ้หูหนวก ครั้นคิดอย่างนี้แล้ว เมื่ออยู่ใกล้สามีตน จึงพูดว่า แน่ะพ่อผู้เจริญ แม่ของท่าน ด่าฉัน บริภาษฉัน ขับไล่ฉันจากบ้านในวันนี้ ฯ ลูกชายคนหูไม่หนวกได้ฟังคำนั้นก็คิดว่า ในบ้านนี้มีคนหูหนวกอยู่ ๔ คน จะมีประโยชน์อะไรด้วยคำพูดของคนเหล่านี้ บัดนี้เราจักหนีออกจากบ้านไปเมืองพาราณสี เข้าไปเฝ้าพระเจ้ากรุงพาราณสี ถวายบังคมแล้วจักทูลถาม สาเหตุที่คนเหล่านี้หูหนวก ครั้นคิดอย่างนั้นแล้วได้ออกจากบ้านเดินทางมุ่งหน้าไปเมืองพาราณสี ขณะนั้น ชายทั้ง ๗ เดินไปตามหนทางโดยลำดับ ก็ถึงเมืองพาราณสีโดยสวัสดิภาพ

ครั้งนั้นทั้ง ๘ บุรุษยืนอยู่ที่หนทางนั้นแล ปรึกษากันและกันด้วยปิยวาจา เข้าไปยังสำนักของพระเจ้ากรุงพาราณสี ถวายบังคมพระราชาแล้วพากันนั่งลง ใน ๘ บุรุษเหล่านั้น บุตรชายคนหูหนวกนั่งในสำนักของพระเจ้ากรุงพาราณสี ประคองอัญชลีไว้เหนือเกล้า เมื่อจะทูลถามพระราชาถึงวิบากกรรมของพวกญาติ จึงกล่าวคาถาว่า

ข้าแต่มหาราช หม่อมฉันขอทูลถาม เพราะเหตุใด ญาติทั้ง ๘ คน ของหม่อมฉันจึงเป็นคนหูหนวก ขอพระองค์จงตรัสบอกถึงวิบากกรรมว่าคนเหล่านั้นเกิดมาเป็นคนหูหนวกได้อย่างไร หม่อมฉันขอฟังพระดำรัสของพระองค์

พระโพธิสัตว์เป็นพระเจ้ากรุงพาราณสีทรงพระนามว่าพรหมทัต ได้สดับคาถานั้นแล้วทรงดำริว่า คนทั้ง ๔ คนเหล่านี้ คือบิดา มารดา น้องสาวและภริยาผู้เป็นญาติของชายคนนี้เกิดมาเป็นคนหูหนวกเพราะทำกรรมอะไรไว้ในปางก่อนหนอ เมื่อทรงดำริอย่างนี้ ก็เกิดญาณระลึกชาติได้ในขณะนั้นเอง จึงตรัสบอกบุตรชายของคนหูหนวกว่า ดูกรบุรุษผู้เจริญในปางก่อน ในศาสนาของกัสปสัมมาสัมพุทธเจ้า คนทั้ง ๔ เหล่านี้ไปยังวิหารเพื่อฟังธรรม ยืนฟังธรรมอยู่ใกล้ธรรมาสน์ซุบซิบปรึกษากันและกันให้บุตรของตนเล่นแล้วก็หัวเราะกันและกัน นั่งเหยียดมือ เหยียดเท้าของตนในวิหาร คนทั้ง ๔ นี้ไม่ตั้งใจฟังธรรมที่ควรฟัง ไม่ทำคุณของพระรัตนตรัยไว้ในใจ เพราะฉะนั้นบัดนี้ พวกเขาจึงเกิดมาเป็นคนหูหนวกเนื่องด้วยกรรมที่ทำไว้ในปางก่อนอย่างนี้ เมื่อก่อนพวกเขาเคลื่อนจากอัตภาพนั้น เกิดในนรกต่างๆ อยู่ ๕๐๐ ชาติ เกิดเป็นคนหูหนวกในมนุษย์โลกอีก ๕๐๐ ชาติ พระโพธิสัตว์ ครั้นตรัสอย่างนี้แล้ว บัดนี้ เมื่อจะแสดงธรรมแก่บุรุษเหล่านั้น จึงตรัสคาถาเหล่านี้ว่า

จริงแท้ คนใดใจบุญ ละการงานของตน ฟังพระธรรมเทศนาในวิหารด้วยความเคารพตลอดกาล คนนั้นไม่เกิดเป็นคนบ้า และหมดข้อสงสัย ในเทวโลกและมนุษย์โลกทุกเมื่อ คนใดไร้ปัญญา ปรารถนาฟังธรรม คนนั้นปราศจากมลทินในสังสารวัฏตลอดกาล คนใดไม่งมงายฟังธรรมด้วยความเคารพ คนนั้นเกิดเป็นคนไม่หลงใหลงมงายในกาลทุกเมื่อ คนใดไม่ฟังธรรมในวิหารโดยเคารพ คนนั้นย่อมเกิดเป็นคนหูหนวกในกาลทูกเมื่อ คนใดไม่ตัดข้อสงสัย ฟังธรรมอย่างมีเลศนัย คนนั้นย่อมได้รับการติเตียนในหมู่เทวดาแลมนุษย์ทุกเมื่อ คนใดไม่มีความยินดี ในเวลาฟังพระสัทธรรมเทศนา คนนั้นเกิดเป็นคนใบ้และหูหนวกในโลกทุกเมื่อ แท้จริง คนใด

ไม่ฟังธรรมในวิหารโดยเคารพ คนนั้นไม่เป็นที่รักไม่เป็นที่ชอบใจในกาลทุกเมื่อ เพราะฉะนั้นแล คนที่เป็นบัณฑิตมีจิตเลื่อมใส มองเห็นความสุขเพื่อตน ย่อมฟังธรรมอันยอดเยี่ยม บุคคลนั้นปรารถนาโภคทรัพย์สรรพสมบัติ ญาติ มิตร ทาส และทาสี ย่อมสำเร็จได้ด้วยใจในกาลทุกเมื่อ เนื่องด้วยบุญกรรมของตน บุคคลนั้นจักได้สรรพสิ่งอันเป็นที่รัก ตามความปรารถนาในกาลทุกเมื่อ

พระมหาสัตว์ ครั้นทรงแสดงธรรมเทศนาแก่ชายทั้ง ๘ นั้นอย่างนี้แล้ว ทรงครองราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสีด้วยทศพิธราชธรรมและเสมอภาค ดำรงอยู่ตราบจนสิ้นพระชนม์ ในเวลาสิ้นพระชนม์จุติจากอัตภาพนั้น บังเกิดในเทวโลก บุรุษทั้ง ๘ นั้น ตั้งอยู่ในโอวาทของพระโพธิสัตว์ ตั้งใจประกอบบุญกรรมทำทานเป็นต้นแก่คนเหล่าอื่น เวลาสิ้นอายุ จุติจากอัตภาพนั้นแล้วบังเกิดในเทวโลกต่างๆ สมเด็จพระบรมศาสดาทรงนำพระธรรมเทศนามาเป็นอุทาหรณ์ เมื่อจะทรงประชุมชาดกนี้ จึงตรัสคาถาสุดท้ายว่า

พระชนกและชนนีของพระเจ้ากรุงพาราณสีในกาลนั้น ได้เป็นพระชนกและชนนีของเราในกาลบัดนี้ คนที่เป็นบัณฑิตในกาลนั้น เป็นพระอานนท์พุทธอุปัฏฐากของเราในกาลบัดนี้ บุตรของคนหูหนวกในกาลนั้นได้เป็นคนถวายภิกขาในกาลบัดนี้ อัครมเหสีของพระเจ้าพรหมทัตพระนามว่า พรหมนารีในกาลนั้นเป็นพระนางยโสธราพระมารดาของราหุลในกาลบัดนี้ คนหูหนวกทั้ง ๔ คนในกาลก่อน เป็นคนหูหนวกในกาลบัดนี้ คนที่เหลือทั้งหมดในการนั้น เป็นพุทธบริษัทของเราในกาลบัดนี้ พระเจ้าพรหมทัตผู้แสดงพระธรรมเทศนาแก่คนทั้งหลายในกาลนั้น เป็นเราตถาคตผู้ตรัสรู้เองโดยชอบ และเป็นที่พึ่งของชาวโลกในกาลบัดนี้ ขอท่านทั้งหลายทั้งปวง ผู้หวังความสุขแก่ตนจงทรงจำชาดกไว้ ด้วยคารวจิตอย่างยิ่งเทอญ

จบ พธิรชาดก

๓๕ ปทีปทานชาดก

สมเด็จพระบรมศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระเชตวันมหาวิหาร ทรงปรารภการถวายประทีปจึงตรัสพระธรรมเทศนานี้มีคำว่า อิมินา ปทีปทาเนน ดังนี้เป็นต้น

เรื่องมีว่า วันหนึ่งภิกษุจำนวนมากพากันมาพระเชตวันมหาวิหารเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาค ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคแล้วนั่งอยู่ในสำนักพระองค์ ภิกษุเหล่านั้นนั่งอยู่ที่นั้นเอง กราบทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้เจริญ เพราะเหตุไร หมู่มหาชนจึงบูชาพระรัตนตรัยมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ด้วยการกระทำการบูชาด้วยประทีปที่สว่างไสว ในอนาคตพวกเขาจักเกิดเป็นอะไร ฯ ในกาลนั้น พระศาสดาเมื่อทรงสดับคำของภิกษุเหล่านั้น ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย มิใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้นที่หมู่มหาชนพากันบูชาพระรัตนตรัยมีพระพุทธเจ้าเป็นต้นด้วยประทีปที่สว่างไสว แม้ในกาลก่อนก็มีการถวายประทีปเหมือนกัน เช่นพระทีปังกรองค์หลังถวายประทีปแด่พระทีปังกรองค์ก่อนในกาลก่อน พระองค์ตรัสดังนี้แล้วทรงนิ่ง พวกภิกษุจึงทูลอาราธนาให้พระองค์ทรงเล่าเรื่อง จึงทรงนำอดีตนิทานมาตรัสเล่า ดังต่อไปนี้

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ในอดีตกาลนับแต่ภัทรกัปนี้ไปยี่สิบอสงไขยแสนกัป พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่าทีปังกรองค์ก่อนเสด็จอุบัติขึ้นในโลก พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่าทีปังกรองค์หลัง กำลังเป็นพระโพธิสัตว์ก็เสด็จอุบัติขึ้นในโลก ในเวลานั้น พระองค์ถือกำเนิดในตระกูลพราหมณ์อยู่ครองเรือนของตน เห็นโทษในกามทั้งหลาย เห็นคุณานิสงส์ในความเป็นบรรพชิต จึงละการครองเรือนพร้อมทั้งทรัพย์สมบัติของตนออกจากฆราวาสบวชในศาสนาของพระพุทธเจ้าพระนามว่าทีปังกรองค์ก่อน เรียนพระพุทธพจน์ทั้งหมดจนพระไตรปิฎก ได้ปรากฏชื่อว่าพระเถระผู้ทรงพระไตรปิฎก ในศาสนาของพระพุทธเจ้าพระนามว่าที่ปังกรองค์ก่อนนั้น และพระเถระนั้นได้อภิญญาห้าและสมาบัติแปดในสำนักของพระพุทธเจ้าพระนามว่าทีปังกรองค์ก่อนนั้นเอง ได้เป็นผู้ปรากฏในที่ทั่วๆ ไป อยู่มาวันหนึ่ง พระเถระเข้าไปเฝ้าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่าทีปังกรองค์ก่อน เห็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นมีรูปงามมีใจเลื่อมใสเหลือเกิน จึงอุ้มบาตรเที่ยวบิณฑบาตน้ำมันในจัมเปยนครได้

น้ำมันเป็นอันมาก นำน้ำมันนั้นมาทำเป็นประทีปที่สว่างไสวบูชาสักการะแก่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่า ทีปังกรองค์ก่อนด้วยดวงประทีปมิใช่น้อย เมื่อกระทำปณิธานเพื่อตนจะได้เป็นสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้กล่าวคาถาที่หนึ่งว่า

ข้าพเจ้ามีใจผ่องใสทุกเมื่อ ด้วยการถวายประทีปนี้
ข้าพเจ้าจักเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต เพื่อเกื้อกูลแก่สัตว์โลก
ทั้งปวง ดังนี้

อนึ่ง พระเถระนั้น เมื่อกระทำพุทธปณิธานด้วยการถวายประทีปอย่างนี้ นั่งอยู่ในสำนักพระพุทธเจ้าพระนามว่าทีปังกรองค์ก่อน ประคองอัญชลีขึ้นเหนือเศียร กล่าวสองคาถานี้ว่า

ข้าแต่ท่านผู้แกล้วกล้าใหญ่ ท่านเป็นผู้นำ เป็นผู้ตรัสรู้ชอบ
ด้วยพระองค์เองเป็นผู้เลิศ เป็นผู้เจริญที่สุด เป็นที่พึ่งของโลก
ไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า ฉันใด ข้าพระองค์จักเป็นพระพุทธเจ้าในโลก จัก
เป็นที่พึ่งของสัตว์โลก ไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า จักยังสัตว์โลกให้ตรัสรู้
*มรรคผล*ในอนาคตกาล โดยกาลไม่นาน เหมือนฉันนั้น ดังนี้

พระผู้มีพระภาคพระนามทีปังกรองค์ก่อนทรงสดับดังนี้แล้วทรงส่งพระอนาคตังสญาณตรวจดู ทรงเห็นว่าความปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้าของพระเถระนั้นสำเร็จ เมื่อจะทรงพยากรณ์พระเถระนั้นทำให้แจ้งชัดในท่ามกลางภิกษุทั้งหลาย ได้ตรัสสามพระคาถาเหล่านี้ว่า

ดูกรภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงดูภิกษุรูปนี้บูชา
ด้วยประทีปอันรุ่งเรืองสว่างไสวในที่นี้ ความปรารถนาเป็น
พระพุทธเจ้าของภิกษุนี้จักสำเร็จโดยกาลไม่พาน แต่นี้ไป สิบหก
อสงไขยแสนกัปภิกษุรูปนี้เกิดในกาลนั้น จักเป็นพระพุทธเจ้า
ในโลกโดยชื่อว่าทีปังกรเป็นที่พึ่งของโลก มียศใหญ่ ดังนี้

พระเถระนั้นได้ฟังพระพุทธเจ้าพระนามทีปังกรองค์ก่อนพยากรณ์ว่าตนจะได้เป็นพระพุทธเจ้ามีจิตประกอบด้วยปีติ บูชาพระพุทธเจ้าพระองค์นั้นด้วยประทีปสว่างไสว

ตั้งแต่นั้นมาพระเถระนั้นได้น้ำมันมาแล้วบูชาพระพุทธเจ้าพระนามทีปังกรองค์ก่อนด้วยประทีปทุก ๆ วัน ก็แลพระศาสดาครั้นประกาศเรื่องในอดีตอย่างนี้แล้ว บัดนี้เมื่อจะทรงประกาศเรื่องในอดีตของพระองค์แก่ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้น จึงทรงนำอดีตนิทานมาตรัสเล่า ดังต่อไปนี้ว่า

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ในอดีตกาลเราเกิดในสมัยพระพุทธเจ้าพระนามว่าทีปังกรองค์ก่อนนั้นดำรงในความเป็นปุถุชน ต้องเกิดเป็นหญิงเพราะอกุศลกรรมที่ชื่อว่าอปราปรเวทนียกรรม (กรรมให้ผลในภพต่อ ๆ ไป) ที่ตนกระทำกับบุตรน้องหญิงมาก่อนแล้วเกิดเป็นบุตรของน้องหญิงคนเล็ก ซึ่งเป็นมารดาของพระพุทธเจ้าพระนามทีปังกรองค์ก่อน อยู่ในราชตระกูลดังนี้

เรื่องมีอยู่ว่า อยู่มาวันหนึ่ง พระเถระผู้ทรงพระไตรปิฎกนั้นเที่ยวหาน้ำมันในพระนคร ไม่ได้น้ำมันสักนิดเลย จึงเข้าไปยืนอยู่ที่พระลานหลวง ขณะนั้น ราชธิดาองค์นั้นประทับนั่งบนรัตนบัลลังก์ บนพื้นชั้นสูงสุดของปราสาทเจ็ดชั้น ทอดพระเนตรพระลานหลวงทางพระแกลของพระองค์ ทรงเห็นพระเถระยืนอยู่ในพระลานหลวงนั้น มีพระดำริว่า สมณะที่ยืนอยู่ในพระลานหลวงในบัดนี้ ท่านยืนเพื่อต้องการอะไรในที่นี้ จึงส่งหญิงรับใช้ของตนคนหนึ่งไปหาพระเถระ โดยสั่งว่า แน่ะนางทาสี บัดนี้เธอจงไปที่พระลานหลวงแล้วจงรีบมาหาเรา นางทาสีรับคำแล้วไปพระลานหลวงด้วยกำลังเร็วของตน ไหว้พระเถระแล้วเรียนถามท่านว่า ท่านมาที่นี้มีความต้องการอะไรหรือ ฯ พระมหาเถระผู้ทรงพระไตรปิฎกได้ฟังดังนั้น จึงกล่าวกะนางทาสีนั้นว่า นางหญิงผู้เจริญเรามายืนอยู่ที่พระลานหลวงนี้ เพื่อต้องการน้ำมัน ฯ นางทาสีได้ฟังคำของพระเถระแล้วรีบมาเฝ้าพระราชธิดา ทูลเรื่องนั้นแด่พระนาง พระราชธิดาทรงสดับคำนั้นมีพระทัยยินดี จึงให้นิมนต์พระเถระมานั่งบนอาสนะที่ปูลาดไว้ บรรจุขันทองใบหนึ่งให้เต็ม แล้วประคองขันนั้นไว้เหนือเศียร ได้กระทำพุทธปณิธาน (ตั้งใจเป็นพระพุทธเจ้า) ภายในพระทัยของพระนางว่า พี่ชายของเราเป็นผู้ตรัสรู้เองโดยชอบเป็นพระพุทธเจ้าเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่สัตว์โลกทั้งปวงในโลกนี้ ฉันใด ข้าพเจ้าก็จักเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตฉันนั้น ในเวลาที่ข้าพเจ้าเป็นพระพุทธเจ้า ขอให้มีชื่อสิทธัตถะเพราะถวายน้ำมันสำเร็จตามที่ต้องการ ชื่อสิทธัตถะนั้นเป็นชื่อจริงของข้าพเจ้าในอนาคตกาลดังนี้ ฯ ก็แลพระราชธิดานั้น ทำพุทธปณิธานภายในพระทัยของพระนาง

อย่างนี้แล้วลดขันนั้นลงจากเศียรของพระนาง เทน้ำมันใส่ลงในบาตรของพระเถระ ประนมหัตถ์นมัสการพระเถระกล่าวอย่างนี้ว่า ท่านเจ้าข้า ขอท่านจงทำการบูชาด้วยประทีปแก่พี่ชายของข้าพเจ้า ด้วยการถวายน้ำมันสำเร็จตามที่ต้องการนี้ทีเดียว ก็แลครั้นทำแล้ว พึงกราบทูลพระพุทธเจ้าผู้เป็นพี่ชายของข้าพเจ้าว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้เจริญ พระราชธิดาผู้เป็นน้องหญิงคนเล็กของพระองค์ถวายน้ำมันสำเร็จตามที่ต้องการนี้แก่ข้าพระองค์ ปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต ด้วยการถวายน้ำมันสำเร็จตามที่ต้องการนี้ พระนางตรัสสั่งมาว่า ท่านเจ้าข้า ขอท่านช่วยกราบทูลคำของข้าพเจ้าอย่างนี้แด่พระผู้มีพระภาคผู้เป็นศาสดาของท่านโดยตรงทีเดียวดังนี้ พระราชธิดาองค์นั้น เมื่อฝากคำแก่พระเถระแล้วนมัสการพระเถระส่งท่านไป พระเถระนั้นมาเฝ้าพระผู้มีพระภาคทีปังกรองค์ก่อน ใช้น้ำมันสำเร็จตามที่ต้องการนั้นแหละ ทำประทีปบูชาพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคแล้ว กราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้เจริญ การบูชาด้วยประทีปที่ข้าพระองค์กระทำในวันนี้ มีขึ้นด้วยการถวายน้ำมันสำเร็จตามที่ต้องการที่พระราชธิดาผู้เป็นน้องหญิงคนเล็กของพระองค์ถวายแก่ข้าพระองค์ ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้เจริญ พระราชธิดานั้นถวายน้ำมันแก่ข้าพระองค์แล้ว ปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต พระผู้มีพระภาคพระนามทีปังกรองค์ก่อนทรงสดับดังนั้นแล้ว ตรัสแก่พระเถระนั้นอย่างนี้ว่า ดูกรภิกษุ เราไม่อาจพยากรณ์พระราชธิดาผู้เป็นน้องหญิงคนเล็กของเรานี้ในบัดนี้ ฯ พระเถระทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เพราะเหตุอะไรพระองค์จึงไม่อาจพยากรณ์พระราชธิดาผู้เป็นน้องหญิงคนเล็กของพระองค์ในบัดนี้พระเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคทรงสดับดังนั้น ตรัสแก่พระเถระว่า ดูกรภิกษุ เราไม่อาจพยากรณ์พระราชธิดานั้นในบัดนี้ เพราะเธอตั้งอยู่ในความเป็นหญิง ฯ พระเถระได้ฟังดังนั้นแล้วทูลถามพระผู้มีพระภาคอีกว่า เพราะเหตุไร พระองค์จึงไม่อาจพยากรณ์ความเป็นหญิงนั้นในบัดนี้พระเจ้าข้า ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสกะพระเถระนั้นว่า ดูกรภิกษุที่เราไม่อาจพยากรณ์ความเป็นหญิงนั้นในบัดนี้ เพราะผู้หญิงไม่บริบูรณ์ด้วยธรรมสโมธานแปดประการ ฯ พระเถระได้ฟังดังนั้น เมื่อทูลถามพระพุทธเจ้านั้นได้กล่าวคาถานี้ว่า

ข้าแต่ท่านผู้แกล้วกล้าใหญ่ ข้าพระองค์ขอทูลถามพระองค์
ธรรมแปดประการอะไรบ้างที่ชื่อว่า ธรรมสโมธานของพระองค์
โปรดแสดงธรรมแปดประการแก่ข้าพระองค์ ดังนี้

พระผู้มีพระภาคพระนามทีปังกรองค์ก่อน ได้สดับคำของพระเถระนั้นแล้ว เมื่อจะทรงประกาศธรรมสโมธานแปดประการ ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า

เป็นมนุษย์ ๑ เป็นชาย ๑
เป็นไตรเหตุ ๑ เห็นพระศาสดา ๑
บวช ๑ มีคุณธรรม ๑ อธิการ ๑
พอใจ ๑ ธรรมแปดประการเหล่านี้
รวมเรียกว่าธรรมสโมธาน

ผู้ใดไม่มีธรรมแปดประการที่เป็นธรรมสโมธาน มีเพียงเจ็ดประการ ผู้นั้นย่อมไม่ได้พยากรณ์ในสำนักของพระพุทธเจ้าโดยแท้

ผู้ใดมีธรรมแปดประการ เพื่อพยากรณ์เป็นพระพุทธเจ้า
ผู้นั้นย่อมได้พยากรณ์ในสำนักของพระพุทธเจ้าแล้วจักเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตแน่ จักเป็นผู้เลิศและเป็นผู้สูงสุดในกาลทุกเมื่อดังนี้

ก็แล ครั้นตรัสอย่างนี้แล้ว พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นตรัสอีกว่า อาวุโส เพราะภายในสันดานพระราชธิดานั้นไม่บริบูรณ์ด้วยธรรมสโมธานแปดประการเหล่านี้ เราจึงไม่อาจพยากรณ์ความเป็นหญิงนั้นดังนี้ ครั้นตรัสอย่างนี้แล้ว พระผู้มีพระภาคเมื่อไม่อาจพยากรณ์ พระราชธิดาซึ่งเป็นหญิงได้ ตรัสพระคาถาว่า

ธรรมหกประการ คือ เป็นมนุษย์ ๑เป็นไตรเหตุ ๑ เห็นพระศาสดา ๑ มีคุณธรรม ๑ อธิการ ๑ พอใจ ๑ แม้ในบัดนี้ พระราชธิดา มีธรรมหกประการอย่างนั้น แต่เธอก็จะไม่ได้พยากรณ์เพื่อเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต จากสำนักของเราดังนี้

พระเถระได้ฟังดังนั้นแล้ว จึงกราบทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าเช่นนั้นความปรารถนาที่น้องหญิงคนเล็กของพระองค์ปรารถนา จักสำเร็จหรือไม่ดังนี้ ฯ ครั้งนั้นพระผู้มีพระภาคพระนามทีปังกรองค์ก่อนนั้น ทรงส่งอตีตังสญาณไปในอดีตภพโดยลำดับ ทรงทราบชัดว่าพระราชธิดาองค์นั้น ตั้งปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้าไว้ภายในใจของพระนางมาสามอัตภาพ แล้วทรงส่งอนาคตังสญาณไปในภพที่ยังไม่มาถึง ทรงทราบชัดถึงสภาพพระราชธิดาทรงบำเพ็ญธรรมที่กระทำให้เป็นพระพุทธเจ้าสมบูรณ์ จึงตรัสกะพระเถระผู้ทรงพระไตรปิฎกว่า แน่ะภิกษุผู้ทรงพระไตรปิฎก เมื่อใดเธอจักเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในอนาคต เมื่อนั้นพระราชธิดาองค์นี้จักได้รับการพยากรณ์ว่าเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในสำนักของเธอ ในกาลที่เธอเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าดังนี้ ฯ ก็แล ครั้นตรัสอย่างนี้แล้ว พระผู้มีพระภาค พระนามทีปังกรองค์ก่อนได้ตรัสกับพระเถระผู้ทรงพระไตรปิฎกรูปนั้นว่า ดูกรภิกษุผู้ทรงพระไตรปิฎก พระราชธิดานั้นจักพ้นจากความเป็นหญิงด้วยผลานิสงส์แห่งการถวายน้ำมันสำเร็จตามที่ต้องการ จักเกิดเป็นเทพบุตรมีวรรณดังทองคำอยู่ในทิพย์ปราสาทในเทวโลกชั้นดุสิต ครั้นตรัสอย่างนี้แล้วพระผู้มีพระภาคพระนามทีปังกรองค์ก่อนได้ตรัสกับพระเถระนั้นอีกว่า แน่ะภิกษุผู้ทรงพระไตรปิฎก บัดนี้เธอเกิดในมนุษย์โลกอยู่ไปจนตลอดอายุ จักเคลื่อนจากความเป็นมนุษย์ไปบังเกิดในพรหมโลก เพื่อต้องการญาณที่ไม่เสื่อมและเธอจักเคลื่อนจากพรหมโลก ท่องเที่ยวไปในเทวโลกบ้าง มนุษย์โลกบ้าง จากนี้ไปสิบหกอสงไขยแสนกัปเธอบำเพ็ญบารมีครบทั้งหมด จักบังเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต อนึ่งเธอจักเคลื่อนจากสวรรค์ชั้นดุสิต ถือปฏิสนธิในครรภ์ของพระนางสุเมธาเทวี อัครมเหสีของพระเจ้าสุเทวนามิกราช ในพระนครรัมมวดี ครั้นครบสิบเดือนจักประสูติจากครรภ์ของพระมารดาเจริญวัยโดยลำดับอยู่ครองเรือนของตนหมื่นปีเห็นคนสี่ประเภท คือ คนแก่ คนเจ็บ คนตาย และบรรพชิตมีจิตสังเวชออกเพื่อคุณอันยิ่งใหญ่ (ออกบวช) บำเพ็ญเพียรสิบเดือนเท่านั้นได้ตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณโดยลำดับ

สมเด็จพระบรมศาสดาของเราทั้งหลาย ผู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระนามว่าโคตมะ ครั้นทรงนำเรื่องในอดีตมาตรัสเล่าอย่างนี้แล้วเมื่อจะทรงแสดงอานิสงส์แห่งการถวายประทีปเพื่อให้การปรากฏแก่ภิกษุทั้งหลายที่ประชุมกันอยู่ในพระเชตวันมหาวิหารในบัดนี้ พระองค์ได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า

พระศาสดาพระนามว่าทีปังกรพระองค์นั้นถวายประทีปในกาลก่อน ได้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในโลก เพราะถวายประทีปในกาลก่อน พระมหามุนีทีปังกรพระองค์นั้นสูงแปดสิบศอกงดงามเหมือนต้นไม้ไฟในขณะประดับไฟ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นมีรัศมีแผ่ไปสิบสองโยชน์ ทั้งในเบื้องบนเบื้องล่าง และรอบๆ เพราะถวายประทีปในกาลก่อน พระมเหสี(ผู้แสวงหาซึ่งคุณอันยิ่งใหญ่) นั้นมีอายุหนึ่งแสนปี รัศมีก็มีอยู่ตลอดกาลนั้น เพราะถวายประทีปในกาลก่อน พระโลกนาถทีปังกรพระองค์นั้นเป็นผู้ปรากฏตลอดกาลนั้น พระองค์ยังหมู่ชนเป็นอันมากให้ข้ามวัฏสงสารเพราะถวายประทีปในกาลก่อน พระพุทธเจ้าทีปังกรพระองค์นั้น เป็นเอกอัครบุคคลในโลก มีเดช มียศ แสวงหาความสุข และประโยชน์เกื้อกูลแก่สัตว์โลก ยังพระสัทธรรมให้สว่างทุกเมื่อเพราะบูชาด้วยประทีปในกาลก่อน พระพุทธเจ้าพระองค์นั้นเป็นอัครบุคคลในโลกยังมหาชนให้ข้ามวัฏสงสาร ดำรงพระชนม์อยู่ตลอดพระชนมายุในโลก เป็นผู้ไม่มีอาสวะดับไปเหมือนกองไฟดับ เป็นผู้ที่มหาชนพากันบูชาด้วยประทีปในกาลนั้น เพราะเหตุนั้นแลพระผู้เป็นบัณฑิต เพื่อมุ่งให้ตนมีความสุข พึงมีใจเอื้อเฟื้อ บูชาพระรัตนตรัยด้วยประทีป นระเหล่าใดไม่เกียจคร้าน มีใจเอื้อเฟื้อ บูชาพระรัตนตรัยด้วยประทีปตามกำลังทั้งกลางคืนกลางวัน นระเหล่านั้นย่อมมีอายุยืนได้ความสุขในกาลทุกเมื่อ ทั้งในเทวโลกทั้งในมนุษย์โลก นี้เป็นผลแห่งการถวายประทีป นระเหล่านั้นเกิดในโลกเป็นผู้มีปัญญา เป็นผู้มีจักษุ เป็นผู้ปลอดภัยในกาลทุกเมื่อ นี้เป็นผลแห่งการถวายประทีป นระเหล่านั้นเกิดในเทวโลกเป็นผู้ประเสริฐที่สุด เป็นผู้มีเดชมาก เป็นผู้ไม่มีโรคในกาลทุกเมื่อ เป็นผู้อันมหาชนบูชาด้วยประทีป นระเหล่านั้นเกิดในโลก

รุ่งเรืองด้วยญาติและมิตรทั้งหลาย เป็นผู้มีทรัพย์ในกาลทุกเมื่อ เป็นผู้อันมหาชนบูชาด้วยประทีป นระเหล่านั้นจักได้มรรคและผลตามความต้องการ จักบรรลุนิพพานอันเป็นที่สุดแห่งทุกข์ในอนาคต การถวายน้ำมันด้วยศรัทธาในรัตนตรัยและการถวายประทีปในกาลก่อน เป็นเครื่องนำมาซึ่งความสุขทุกเมื่อ ด้วยประการฉะนี้ เพราะเหตุนั้นแล นระผู้เป็นบัณฑิตเมื่อปรารถนาความสุขอย่างเลิศอย่างประเสริฐ พึงถวายทานด้วยน้ำมันและถวายประทีป บูชาพระรัตนตรัยดังนี้

ก็ในกาลนั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามทีปังกรองค์ก่อนนั้น ดำรงพระชนม์อยู่ตลอดพระชนมายุเมื่อปรินิพพานได้ปรินิพพานด้วยอนุปาทิเสสนิพพานธาตุ ส่วนพระราชธิดาผู้ถวายน้ำมันสำเร็จตามที่ต้องการองค์นั้น ดำรงพระชนม์อยู่ตลอดพระชนมายุในเวลาสิ้นสุดพระชนมายุ เคลื่อนจากอัตภาพนั้น เสด็จอุบัติในสวรรค์ชั้นดุสิตทีเดียว

พระศาสดาทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแสดงแล้ว เมื่อทรงประชุมชาดกได้ตรัสพระคาถาสุดท้ายว่า

พระเถระผู้ทรงพระไตรปิฎก ที่ทำการบูชาด้วยประทีปในครั้งนั้น ได้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่าทีปังกรองค์หลัง ได้เสด็จดับขันธ์ปรินิพพานไปแล้วในครั้งนั้น มหาชนที่ร่วมกระทำบุญกรรมกับเราในครั้งนั้น คือบริษัทสี่ผู้เป็นสาวกของเราในบัดนี้พระราชธิดาผู้ถวายน้ำมันสำเร็จตามที่ต้องการในครั้งนั้น คือเราตถาคตผู้ตรัสรู้เอง ผู้เป็นที่พึ่งของสัตว์โลกในบัดนี้ ขอท่านทั้งหลายทั้งปวง เมื่อปรารถนาความสุขสามอย่างสำหรับตน พึงทรงจำชาดกด้วยจิตที่เคารพยิ่ง ด้วยประการฉะนี้แล

จบ ปทีปทานชาดก

๓๖ เวลามชาดก

สมเด็จพระบรมศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวันมหาวิหาร ทรงปรารภทานบารมีที่พระองค์ทรงบำเพ็ญแล้วในกาลก่อน ของพระองค์จึงตรัสคำนี้ว่า **ปณฺฑิโต โลเก จ** ดังนี้เป็นต้น

ความพิสดารว่า วันหนึ่งมหาเศรษฐีชื่อว่า อนาถปิณฑิกะปรารภถึงพระเชต-วันมหาวิหารที่ตนให้สร้างแล้ว ให้เกิดปีติอย่างโอฬารภายในจิตของตน ก็อนาถ-ปิณฑิกเศรษฐีนั้นให้สร้างเชตวันมหาวิหารด้วยทรัพย์ของตนห้าสิบสี่โกฏิ ฯ อนาถ-ปิณฑิกมหาเศรษฐีนั้น เมื่อพระศาสดาประทับอยู่ในพระเชตวันที่ตนให้สร้างแล้ว ย่อมมาพระเชตวันวันละสามครั้งทุกวัน ท่านอนาถปิณฑิกะนั้นมีจิตประกอบด้วยปีติและโสมนัส ย่อมมาพระเชตวันมหาวิหารตอนเช้ามืดครั้งหนึ่ง กินอาหารเช้าแล้วครั้งหนึ่ง และเวลาเย็นครั้งหนึ่ง เมื่อไปพระเชตวันมหาวิหารคิดแล้วอย่างนี้ว่า เวลาที่เราไปสามเณรหรือภิกษุหนุ่มนั้นพึงดูมือเปล่าของเราด้วยคิดว่า มหาเศรษฐีชื่อว่าไม่เคยมีมือเปล่าไปแล้วในกาลไหน ๆ อนาถปิณฑิกเศรษฐี ครั้นคิดแล้วอย่างนี้ เมื่อไปพระเชตวันมหาวิหารเวลาเช้าย่อมให้คนถือข้าวสวย ข้าวต้มหรือว่าโภชนะไป เมื่อกินข้าวเช้าแล้วย่อมให้คนถือเอาเนยใสเนยข้นน้ำผึ้งและน้ำอ้อยเป็นต้นไป ก็ในเวลาเย็นตนเองถือของหอมและมาลัยเป็นต้นไป อนาถปิณฑิกเศรษฐี เมื่อไปวิหารวันละสามครั้งทุกวันอย่างนี้ มีจิตประกอบด้วยปีติและโสมนัสที่เกิดแล้วอย่างยิ่ง เมื่ออนาถปิณฑิกเศรษฐีบริจาคทานวัตถุทุกวัน ๆ อย่างนี้ ปริมาณการบริจาคทรัพย์ย่อมเป็นของมากกว่า ครั้งนั้น มหาชนมีชาวพระนครเป็นต้นกู้หนี้จากมือของมหาเศรษฐีนั้นไปสิบแปดโกฏิ มหาเศรษฐีนั้นคิดว่า คนเหล่านั้น ๆ ยังไม่มาคืนหนี้ ก็กองทรัพย์เหล่าอื่นที่เป็นของมีอยู่ประจำตระกูลเศรษฐีนั้น และทรัพย์สินแปดโกฏิใส่ไว้ในหีบเหล็กตีตราปิดแล้ว ฝังไว้ที่ใกล้ฝั่งแม่น้ำอจิรวดี เมื่อฝั่งแม่น้ำที่มีน้ำเต็มพังไปด้วยคลื่นน้ำใหญ่ หีบโลหะที่เก็บทรัพย์ตามที่ตีตราปิดไว้แล้วก็ตกไป กลิ้งไปอยู่ที่ท้องมหาสมุทร การถวายนิตยภัตแก่ภิกษุห้าร้อยรูปผู้มาเรือนของเศรษฐีนั้น ย่อมมีเป็นประจำ ก็เรือนของเศรษฐีนั้นเป็นเช่นกับสระโบกขรณีที่ขุดไว้ในทางสี่แพร่ง เศรษฐีนั้นดำรงอยู่ใน

ฐานะผู้บำรุงเพียงบิดามารดา ภิกษุสามเณรและสิกขมานาทั้งหลายทั้งปวงในกาลทั้งปวง เพราะฉะนั้นแล พระสัมมาสัมพุทธเจ้าย่อมเสด็จไปเรือนของเศรษฐีนั้นบ้าง พระมหาเถระแปดสิบองค์ไปเรือนของเศรษฐีนั้นบ้าง ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้นผู้มาแล้วมีจำนวนมาก เมื่อเศรษฐีนั้นถวายทานทุกวัน ๆ ไม่เคยหยุด ค้าขายอยู่เมื่อกำไรมีน้อยทรัพย์ย่อมหมดสิ้นไป เมื่อเศรษฐีนั้นยากจนลงโดยลำดับ ได้ถวายของบริโภค ที่นอน ภัตตาหาร ของบริโภค ข้าวปลายเกวียนมีน้ำผักดองเป็นกับ แก่ภิกษุสงฆ์เหมือนเมื่อครั้งก่อน วันหนึ่งอนาถปิณฑิกมหาเศรษฐี เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคผู้ประทับอยู่ในพระเชตวันมหาวิหาร ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่ควรข้างหนึ่ง ครั้งนั้นพระศาสดาจึงตรัสกับอนาถปิณฑิก-เศรษฐีนั้นว่า ดูกรคฤหบดี ทานที่ควรให้ในตระกูลของท่าน ท่านยังให้แก่ภิกษุสงฆ์อยู่ทุกวันหรือ ฯ มหาเศรษฐีจึงกราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ทานที่ควรให้ในตระกูลของข้าพระองค์ ข้าพระองค์ยังถวายแก่ภิกษุสงฆ์ในศาสนาของพระผู้มีพระภาคทุกวัน ๆ ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้เจริญก็ทานของข้าพระองค์นั้นแล เป็นข้าวปลายเกวียนมีน้ำผักดองเป็นกับ ทานที่ข้าพระองค์พึงถวายแก่ภิกษุสงฆ์ทุกวัน ๆ ชื่อว่าสุข

พระศาสดาทรงสดับคำนั้นแล้วจึงตรัสกับเศรษฐีนั้นว่าดูกรคฤหบดี ทานที่ท่านควรถวายในศาสนาของเรานั้นอย่างนี้ไม่ชื่อว่าสุขเห็นปานนี้ แต่ว่าทานของท่านนั้นชื่อว่าทานที่พึงให้แก่ภิกษุสงฆ์ในศาสนาของเรา ย่อมให้อานิสงส์อย่างโอฬารยิ่ง ดูกรคฤหบดี ก็ทานใดประณีต ถึงพร้อมด้วยรสมีอย่างต่าง ๆ ผู้ถวายทานนั้นถวายแล้วโดยไม่มีศรัทธาไม่มีความเคารพและไม่ถวายด้วยมือ กรรมและผลของกรรมให้ไกล้เคียงของที่นำมาเพื่อตนด้วยการเล่น ทานนั้นย่อมมีอานิสงส์น้อย ตรัสอีกว่า ท่านอย่าระแวงใจของตนด้วยความสำคัญว่า บัดนี้เรานั่นเทียว ให้สุขทานแก่ภิกษุสงฆ์ ทานที่ท่านถวายแล้วแก่เรา และสาวกในศาสนาของเราชื่อว่าสุขทาน เพราะเหตุไร เพราะว่ามีผลและวิบากใหญ่โอฬาร ดูกรคฤหบดี ท่านเพื่อถวายสุขทานเห็นปานนี้ในศาสนาของเราชื่อว่าได้ถวายแก่พระอริยบุคคลแปดจำพวก แม้ในกาลก่อนเราเกิดเป็นพราหมณ์ชื่อว่าเวลามะ เมื่อให้รัตนะเจ็ดแก่มหาชนชาวชมพูทวีปทั้งสิ้น ให้มหาทานเป็นไปเหมือนแม่น้ำอันเต็มด้วยน้ำไหลไปโดยห้วงน้ำใหญ่ในแม่น้ำทั้งห้า ยังไม่มีแม้ใครสักคนที่มีเพียงสรณคมน์ หรือว่าเพียงรักษาศีลห้า ชื่อว่าพระอริยบุคคลผู้ควรทักษิณาในศาสนา

ของเรา หาได้ยากเห็นปานนี้แล้วทรงนิ่งอยู่ เมื่อถูกอนาถปิณฑิกเศรษฐีทูลอ้อนวอนแล้ว จึงทรงทำอดีตนิทานมาตรัสว่า

ดูกรคฤหบดีในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในเมืองพาราณสี พระโพธิสัตว์ถือปฏิสนธิในท้องของนางพราหมณีผู้เป็นภริยาของพรหมณ์ปุโรหิตของพระเจ้าพรหมทัต ก็นางพราหมณีนั้นทรงครรภ์ของตน เมื่อครบสิบเดือนจึงคลอดบุตร พระโพธิสัตว์เมื่อออกจากท้องมารดาของตนได้เป็นผู้บริสุทธิ์ด้วยดี พระโพธิสัตว์นั้นเจริญวัยโดยลำดับ ประกอบด้วยคุณสมบัติอย่างมากยิ่งด้วยชาติโคตร รูปโภคะศรัทธา ปัญญา ความเพียรและมารยาทของตนนั่นเทียว เพราะฉะนั้น พรหมณ์ผู้ปุโรหิต บิดาพระโพธิสัตว์จึงขนานนามพระโพธิสัตว์นั้นว่าเวลามะในวันตั้งชื่อ ก็พระโพธิสัตว์ชื่อว่าเวลามะนั้น เจริญแล้วโดยลำดับ ในเวลามีอายุสิบหกปี มีรูปงาม ถึงความเป็นผู้รู้ ได้ไปเมืองตักศิลา เพื่อเรียนศิลปะกับกุมารพระราชบุตรพระเจ้าพาราณสี กุมารทั้งสองนั้นเรียนศิลปะในสำนักของอาจารย์ทิศาปาโมกข์ ผู้อยู่ในเมืองตักศิลา ฉันใด กุมารผู้เป็นราชบุตรแปดหมื่นสี่พันพระองค์ ผู้อยู่ในชมพูทวีปแม้เหล่าอื่นก็ฉันนั้น เรียนศิลปะในสำนักอาจารย์ทิศาปาโมกข์อย่างนั้นเทียว ลำดับนั้นพระโพธิสัตว์เมื่ออยู่ในสำนักอาจารย์ เป็นผู้ตามหลังอาจารย์ให้ราชกุมารแปดหมื่นสี่พันองค์ศึกษาศิลปะที่ตนเรียนแล้ว พระโพธิสัตว์เรียนศิลปะที่คนอื่นเรียนนานถึงสิบหกปีแต่ตนเองเรียนเพียงสามปีเท่านั้น ลำดับนั้น อาจารย์ทิศาปาโมกข์รู้แล้วว่า บัดนี้ศิลปะทั้งปวงย่อมเป็นของมีคุณแก่เวลามกุมารศิษย์ของเราจึงกล่าวว่า พระราชกุมารผู้เจริญทั้งหลาย เวลามกุมารนั้นย่อมรู้ศิลปะทั้งปวงที่เรารู้แล้ว พวกเธอทั้งปวงจงพร้อมใจกันไปสำนักของเวลามกุมารนั้น เรียนเอาศิลปะทั้งปวงในสำนักของเวลามกุมารเถิด แล้วจึงมอบพระราชกุมารแปดหมื่นสี่พันองค์ให้แก่พระโพธิสัตว์ ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ไหว้อาจารย์ของตนแล้ว มีราชกุมารแปดหมื่นสี่พันองค์แวดล้อมแล้ว ออกจากเมืองตักศิลาไปโดยลำดับ ถึงพระนครที่ใกล้แห่งหนึ่ง จึงให้พระราชกุมารผู้เป็นเจ้าแห่งพระนครนั้นเรียนศิลปะทั้งปวง เมื่อจะสั่งสอนพระราชกุมารนั้นให้แคล่วคล่องศิลปะทั้งปวงอยู่จึงให้พระกุมารนั้นกลับไปพระนครนั้นได้กล่าวคาถาที่หนึ่งว่า

ดูกรพระราชบุตรบัณฑิตเมื่อแสวงหาความสุขในเทวโลก
และมนุษยโลก พึงให้ทานด้วยศรัทธาแก่ผู้ขอทั้งหลาย

พระมหาสัตว์ครั้นกล่าวอย่างนี้แล้ว เมื่อไปพระนครพาราณสีได้พากุมารพระราชบุตร พระเจ้าพาราณสีไปด้วยเมื่อจะปรึกษากับกุมารพระราชบุตรพระเจ้าพาราณสีจึงกล่าวคาถาที่สองว่า

ดูกรพระราชบุตร ข้าพเจ้าเป็นผู้ถึงพร้อมแล้วด้วยการ
ให้ในกาลก่อนฉันใดท่านจงไม่ประมาทแล้วให้ทานตามกำลัง
ฉันนั้น

พระราชบุตรนั้นฟังคำนั้นแล้ว เมื่อปรึกษากับพระโพธิสัตว์ผู้อาจารย์ของตนจึงกล่าวคาถาที่สามว่า

ท่านอาจารย์ ท่านจงอย่าทิ้งข้าพเจ้าในกิจกรรมทั้งหลาย
ในกาลทั้งปวง ขอท่านจงรักษาข้าพเจ้าในที่นี้ และขอจงมา
เยี่ยมข้าพเจ้าบ้าง

กุมารพระราชบุตรพระเจ้าพาราณสี เมื่อจะลาพระโพธิสัตว์แล้ว ต่อมาได้เป็นอุปราชในสำนักพระราชบิดาของตน ก็เมื่อพระเจ้าพรหมทัตเสด็จสู่ปรโลกแล้ว มหาชนมีอำมาตย์เป็นต้นจึงอภิเษกพระกุมารราชบุตรพระเจ้าพาราณสีนั้น ด้วยราชสมบัติในพระนครพาราณสีนั้นเทียว ลำดับนั้น พระเจ้าพาราณสีได้พระราชทานตำแหน่งปุโรหิตแก่พระโพธิสัตว์ ครั้งนั้น พระราชกุมารแปดหมื่นสี่พันองค์ได้การอภิเษกในแคว้นของตนเสด็จมาที่บำรุงพระพาราณสีทุกปีโดยลำดับ เฝ้าพระราชานั้นแล้วจึงไปสำนักของพระโพธิสัตว์ ตรัสแล้วว่า ท่านอาจารย์ผู้เจริญ เมื่อพวกข้าพเจ้าดำรงอยู่ในราชสมบัติในแคว้นของตนอาจารย์มีความต้องการด้วยสิ่งใด ขอท่านพึงบอกความต้องการนั้นแก่พวกข้าพเจ้า แล้วมีจิตบันเทิงรวมกับพระโพธิสัตว์ จึงตรัสคาถาที่สี่ว่า

อาจารย์ย่อมมีความต้องการด้วยประโยชน์อะไร จำเดิม
แต่นี้ไป ท่านพึงบอกความต้องการนั้นแก่พวกข้าพเจ้า พวก
ข้าพระเจ้าจะให้สิ่งนั้นแก่ท่านทุกเมื่อ

พระราชาเหล่านั้นครั้นตรัสแล้วอย่างนี้ เมื่อจะเสด็จกลับไปพระนครของตน จึงปรึกษากันและกันแล้วตรัสสองคาถานี้ว่า

ท่านผู้เจริญทั้งหลาย พวกเราจะไม่ละทิ้งอาจารย์เขา
พวกเราจักให้กับอาจารย์นั้นโดยหน้าที่การงาน หรือว่าทรัพย์
ทุกเมื่อโดยชอบ ท่านผู้เจริญทั้งหลายพวกเราจะให้หน้าที่
การงานแก่อาจารย์โดยชอบ พึ่งให้ทุก ๆ ปี เพื่อประโยชน์สุขแก่
อาจารย์นั้นทุกเมื่อ

พระราชาเหล่านั้นครั้นปรึกษากันและกันอย่างนี้แล้ว ได้เสด็จไปพระนครของพระองค์ ก็ในเวลาที่พระราชาเหล่านั้นเสด็จไป สัตว์ทั้งหลายมีโคตัวเมีย โคตัวผู้ ไก่ และสุกร เป็นต้น ถูกมหาชนผู้เป็นบริษัทของพระราชาเหล่านั้นเบียดเบียนแล้ว ย่อมถึงความพินาศโดยมาก ชนบทในแคว้นพาราณสีได้รับความเดือดร้อนอย่างยิ่ง ลำดับนั้น มหาชนประชุมกันแล้ว ต่างคร่ำครวญอยู่ที่พระลานหลวงแล้ว กล่าวคาถาว่า

ราชบุรุษทั้งหลายมาที่นี้แล้ว ประทุษร้ายแล้วเบียดเบียน
สัตว์ทั้งปวง พวกข้าพระองค์ย่อมไม่ได้ความสุขในแคว้นของ
พวกข้าพระองค์ทุกเมื่อ พวกข้าพระองค์จักทำกรรมสักอย่าง
เพื่อไม่ให้พวกเขามา

ลำดับนั้น พระเจ้าพาราณสีทรงสดับเสียงคร่ำครวญของหมู่มหาชน ทรงรับสั่งให้เชิญพระโพธิสัตว์ชื่อเวลามะ ผู้เป็นปุโรหิตของพระองค์มา แล้วตรัสพระโพธิสัตว์ว่า ท่านอาจารย์ผู้เจริญชนบทของพวกเราถูกราชบุรุษเหล่านั้นประทุษร้ายแล้ว มีความเสียหายอย่างยิ่ง เวลาที่พระราชาเหล่านั้นเสด็จไปราชบุรุษเหล่านั้นย่อมปล้นเอาสัตว์ทั้งปวง พวกมนุษย์ที่อยู่ในชนบทของพวกเราไม่อาจจะทนได้ บัดนี้ท่านพึงทำอุบายอย่างหนึ่ง ด้วยการเข้าไประงับการเบียดเบียนชนบทของพวกเรา พระมหาสัตว์ฟังพระดำรัสนั้นแล้ว จึงกราบทูลว่า ข้าแต่มหาราช พระเจ้าค่ะ ข้าพระองค์จักทำอุบาย พระองค์ต้องการชนบทไว้ในอำนาจ ขอพระองค์จงกำหนดเอาชนบทนั้นปกครองเถิด พระราชาทรงสดับคำนั้นแล้วทรงให้ทำอย่างนั้น ลำดับนั้น พระมหาสัตว์จึงให้จัดแจงชนบทของพระราชาแปดหมื่นสี่พันองค์แล้ว จึงให้ฝังเสาหินไว้ในชนบทของพระราชา

องค์หนึ่งๆ จำเดิมแต่นั้น พระราชาเหล่านั้นเมื่อเสด็จมาแคว้นพาราณสีได้เที่ยวไปในชนบทของพระองค์ ไม่ได้เที่ยวปล้นชนบทเหล่าอื่น ทั้งไม่ได้เบียดเบียนชนบทของพระราชาพระองค์อื่น ด้วยความเคารพต่อพระโพธิสัตว์ผู้อยู่ในพระนครพาราณสีนั้น ลำดับนั้นชาวชนบททั้งปวงเกิดโสมนัสแล้ว ครั้งนั้น พระราชาเหล่านั้นทั้งปวงมีพระทัยกอบด้วยปีติอย่างยิ่ง เมื่อจะตรัสสนทนากันและกันจึงตรัสคาถาว่า

ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ก่อนแต่นี้พวกเราไม่ได้ความสบายหู
บัดนี้ พวกนี้ได้ความสบายหูแล้ว อาจารย์นี้ควรที่เราทั้งหลาย
พึงบูชาในกาลทั้งปวง

พระราชาเหล่านั้นทั้งปวง ครั้นตรัสแล้วอย่างนี้ต่างไปเสวยความสุขในราชสมบัติในแคว้นของพระองค์ ลำดับนั้นพระโพธิสัตว์อยู่ในนิเวศน์ของตน เสวยความสุขในตำแหน่งปุโรหิต วันหนึ่ง พระมหาสัตว์สนานศีรษะแล้ว ให้เปิดห้องซึ่งเต็มด้วยรัตนะทั้งเจ็ดในนิเวศน์ของตน แลดูกองทรัพย์สมบัติที่สะสมมาแล้ว จนเวียนมาถึงตระกูลที่เจ็ด จึงกำหนดความสิ้นและความเสื่อมของตนแล้วคิดว่า เราควรให้มหาทานแก่หมู่มหาชนชาวชมพูทวีป จึงไปกราบทูลเนื้อความนั้นแก่พระเจ้าพาราณสีแล้ว ให้บังเกิดความปีติอย่างโอฬารในจิตของตน จึงให้จัดที่ประมาณสิบสองโยชน์ ริมฝั่งแม่น้ำคงคา ให้สร้างเรือนคลังอย่างใหญ่ เพื่อเป็นที่เก็บเนยใสน้ำผึ้ง น้ำอ้อย น้ำมัน และข้าวสาร เป็นต้นในที่นั้น แล้วให้สร้างโรงทานอย่างใหญ่จึงสั่งพวกบุรุษของตนว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย พวกท่านเท่านี้จงจัดแจงการงานนี้ในที่หนึ่งๆ พวกท่านจงจัดแจงทานวัตถุแก่มนุษย์ทั้งปวงในโรงทานนั้น พวกท่านจงให้ทานในโรงทานนั้นเมื่อทานวัตถุอย่างหนึ่งไม่มีในโรงทานใหญ่ พวกท่านพึงบอกแก่ข้าพเจ้า พระมหาสัตว์ครั้นสั่งแล้วอย่างนี้ จึงให้เที่ยวตีกลองประกาศไปทั่วพระนครพาราณสีทั้งสิ้นว่าตั้งแต่วันโน้นไปหมู่มหาชนผู้อยู่ในพระนครพาราณสีนี้ และนครเหล่าอื่นจงบริโภคทานของเวลามพราหมณ์ลำดับนั้นมหาชนผู้จัดแจงทานจึงบอกเนื้อความนั้นแก่พระมหาสัตว์ว่า พ่อมหาพราหมณ์โรงทานใหญ่ของท่านพวกข้าพเจ้าทำเสร็จแล้ว การงานทั้งปวงสำเร็จแล้ว

บัดนี้ท่านพึงให้ทานในโรงทานนั้น พระมหาสัตว์ฟังคำนั้นแล้ว จึงนุ่งผ้าใหม่มีค่าพันหนึ่ง ในเวลาไปโรงทานใหญ่ของตน จึงเอาผ้าซึ่งมีค่าห้าร้อยเฉวียงบ่าตน ตบแต่งด้วยเครื่องประดับทุกอย่าง เพื่อจะทดลองบุคคลผู้รับทานของตนจึงคิดว่าเรา

จักให้ทาน ถึงโรงทานใหญ่แล้ว ตรวจดูทานนั้น ๆ จึงได้ให้ข้าวต้มในเวลาต้ม ของควรเคี้ยวในเวลาของควรเคี้ยว และของบริโภคในเวลาบริโภค พระโพธิสัตว์ได้ให้มหาทานทุกวัน ๆ แก่มหาชนโดยทำนองนี้นั่นเทียว ก็ในโรงทานใหญ่นั้นแล ขึ้นชื่อว่าสิ่งนี้มีอยู่ในกาลทุกเมื่อ

พระโพธิสัตว์นี้ได้ให้ถาดทองแปดหมื่นสี่พันถาดอันเต็มด้วยรัตนะ ถาดเงินแปดหมื่นสี่พันถาดอันเต็มด้วยทอง ถาดสำริดแปดหมื่นสี่พันถาดอันเต็มด้วยรัตนะเจ็ดประการ และถาดอย่างเล็กแปดหมื่นสี่พันถาดเป็นอเนก สำเร็จด้วยเงินและทองอันเป็นทานต่าง ๆ นับไม่ได้ไม่มีประมาณอันเต็มด้วยเงินทองและรัตนะต่าง ๆ แก่พวกมนุษย์ชาวชมพูทวีปทั้งสิ้น ลำดับนั้น จึงให้ตั้งถาดทองใบใหญ่สามถาด บรรจุให้เต็มด้วยรัตนะต่าง ๆ โดยภูมิภาคประมาณกรีสหนึ่ง บรรดาถาดทองใบหนึ่ง ๆ นั้นสูงเก้าศอก ปากถาดทองกว้างแปดศอก ตรงขอบปากถาดทองนั้นติดรถเทียมด้วยม้าอาชาไนยประกอบล้อเข้าแล้วสามารถหมุนไปได้รอบ ๆ พระมหาสัตว์ยังคนผู้ให้ถาดทองใหญ่สามถาดนั้น รับแล้วจัดวางไว้พวกหนึ่งต่างหาก จากถาดนั้นแล้วเอารัตนะต่าง ๆ ใส่ไว้ตรงกลางถาดนั้นแล้วให้แยกกับเครื่องประดับถาดนั้นภายหลัง จึงได้ให้แก่มหาชนผู้รับเหล่านั้น พระมหาสัตว์ครั้นให้ทรัพย์มีทองและเงิน เป็นต้นแก่มหาชนอย่างนี้ มีจิตคิดว่าย่อมมีสิ่งนี้ย่อมไม่มี เพราะเหตุนั้นแล พระมหาสัตว์จึงคิดว่าทานของเราย่อมมีสิ่งของทุกอย่างโดยประการทั้งปวง ชื่อว่าทานนี้จักถึงการสำเร็จลงโดยเหตุประการทั้งปวงนี้ แล้วจึงให้เบิกแก้วและทองมาให้ทำถาดทองแล้วส่งข่าวของตนไปให้แก่พระราชาแปดหมื่นสี่พันองค์ เพื่อต้องการถาดทองแปดหมื่นสี่พันใบเป็นต้น พระราชาเหล่านั้นทั้งปวงทรงสดับข่าวสารนั้น ทรงดำริว่าพวกเราเป็นผู้ที่อาจารย์สงเคราะห์นานแล้วหนอจึงให้จัดแจงถาดทองทั้งปวงส่งไปแล้ว เมื่อพระมหาสัตว์ให้มหาทานอยู่ในโรงทานใหญ่นั้นล่วงไปแล้วเจ็ดปีเจ็ดเดือน พระมหาสัตว์เมื่อให้มหาทานแก่หมู่มหาชนด้วยมือของตนจึงกล่าวสองคาถานี้ว่า

ชมเหล่าใดจักขอสิ่งใดคือทรัพย์ข้าวเปลือกของบริโภค
ผ้าและทานวัตถุของเรา จะให้สิ่งนั้นแก่ชนเหล่านั้นในกาล
ทั้งปวง เราจะให้ทานโดยทำนองนี้ เราจะให้วณิพกทั้งหลาย
อิ่มหนำด้วยข้าวน้ำ และทรัพย์ต่าง ๆ ของเรา

ให้ทอผ้าและเครื่องประดับทั้งปวงและม้าแปดหมื่นสี่พันตัวแก่อำมาตย์แปดหมื่นสี่พันคน ให้เครื่องประดับทองอันวิจิตรด้วยหนังสีหะเป็นต้น และรถแปดหมื่นสี่พันคันอันประดับด้วยทอง เป็นต้น แก่เศรษฐีแปดหมื่นสี่พันคน ให้ภาชนะสำหรับรองรับน้ำนม สำเร็จด้วยทองและเงิน และแม่โคนมแปดหมื่นสี่พันตัว แก่กฎุมพีแปดหมื่นสี่พันคน ให้ปลอกทองสำหรับสวมที่เขาทั้งหลาย พวงเครื่องประดับข่ายกระดิ่งทองเป็นต้นสำหรับรัดที่คอ ผ้าทุกอย่างวิจิตรยิ่งสำหรับปูบนหลัง เครื่องประดับมีรูปต่าง ๆ แปดสิบสี่ที่เท้าทั้งสี่ และโคแปดหมื่นสี่พันตัว ซึ่งมีเขาประดับล้วนด้วยทอง แก่นายบ้านแปดหมื่นสี่พันคน ให้หญิงสาวแปดหมื่นสี่พันนาง ซึ่งสวมต่างหู แก้วมณี แก่ชาวพระนครเหล่านั้นทั้งปวง ให้ปลอกหมอนสีแดงทั้งสองข้าง เครื่องลาดอย่างเลิศคือหนังจามรีสำหรับปิดเบื้องบน และบัลลังก์แปดหมื่นสี่พันบัลลังก์ อันลาดด้วยเครื่องลาดสำเร็จด้วยผ้าโกเชาว์มีดอกทึบ ลาดด้วยเครื่องลาดสีขาวสำเร็จแล้วด้วยผ้าโกเชาว์ และลาดด้วยผ้าโกเชาว์ใหญ่อันมีขนยาวแก่ชาวพระนครทั้งหลายเหล่านั้น ได้ให้ผ้าฝ้ายอย่างละเอียด ผ้าทอด้วยด้ายไหมอย่างละเอียด ผ้าทำด้วยขนสัตว์มีเนื้ออย่างละเอียด ผ้าทอด้วยเปลือกไม้มีเนื้ออย่างละเอียด และผ้าอย่างดีจำนวนแปดหมื่นสี่พันโกฏิ แก่ชาวพระนครทั้งหลายเหล่านั้น ทานเหล่าใดคือ อิตถีทาน อุสภทาน สมัชทาน มัชทาน อันไม่ได้ตั้งใจให้ย่อมไม่มีผลานิสงส์ พระโพธิสัตว์เมื่อจะให้ทานทั้งสี่เหล่านั้น เพื่อจะตัดถ้อยคำของคนทั้งหลายผู้กล่าวอยู่ว่า ทานชื่ออย่างนี้ไม่มีในโรงทานใหญ่ของเวลามพราหมณ์ พระโพธิสัตว์เกิดแล้วมีชาติเป็นพราหมณ์ชื่อว่าเวลามะ อย่างนี้ให้มหาทานในโรงทานใหญ่ของตนแก่หมู่มหาชนชาวชมพูทวีปทั้งสิ้นอยู่ไม่ได้แม้บุคคลเดียว ผู้เพียงแต่รักษาศีลข้อหนึ่ง เพื่อจะรับมหาทานของตน ให้ทานแก่หมู่มหาชน ซึ่งไม่มีศีลตลอดกาลอยู่ ก็ยังให้เกิดปีติโสมนัสอย่างโอฬารขึ้นในจิตของตนได้ เมื่อจะเปล่งอุทานจึงกล่าวคาถาเหล่านี้ว่า

ดอกไม้อันวิจิตรเมื่อไม่มีก้าน ย่อมตกลงบนพื้นดินเป็นนิจ
ฉันใดทานที่เราให้แล้วย่อมให้ผลเป็นนิจฉันนั้น

ผลหมากย่อมตกลงบนพื้นดินเป็นนิจฉันใด ทานที่เราให้แล้วย่อมให้ความสุขในกาลทุกเมื่อเป็นนิจฉันนั้น

ใบไม้ที่อยู่บนต้นไม้ย่อมตกลงบนพื้นดินเป็นนิจฉันใด ทานที่เราให้แล้วย่อมให้ผลในทานทุกเมื่อเป็นนิจฉันนั้นเทียว

ทานของเราให้ความเป็นใหญ่ ทานของเราเจริญด้วยโภคทรัพย์ ทานของเรายอมตามรักษาตัวเรา ทานของเราเลิศด้วยความสุขทุกเมื่อ

ทานที่เราพึงให้ทุกเมื่อ ย่อมนำยศมาให้ ให้มีอายุยืน ให้เป็นผู้ประเสริฐ ให้มีทรัพย์มาก นำความสุขมาให้แก่เราทุกเมื่อ

ทานที่เราให้แล้วในโรงทาน และทานที่เราให้แก่มนุษย์ทั้งหลาย พึงสำเร็จลงแล้วเสมอกัน ขอท่านทั้งหลายจงอนุโมทนาบุญของเรา

ทานของเราเสมอด้วยแม่น้ำทานของเรายอมรักษาทรัพย์ให้ถาวร และย่อมรักษาชีวิตของเราในหมู่เทวดาและมนุษยทั้งหลายทุกเมื่อ

พระราชา ศัตรูผู้มีเวร ไฟ น้ำหรือว่าลม ย่อมนำไปไม่ได้ในการไหน ๆ เพราะเดชแห่งการให้ทานห้วงน้ำที่เต็มย่อมไม่สิ้นไปในกาลทั้งปวงฉันใด

ทานที่เราให้แล้วนั้น ย่อมไม่สิ้นไปในกาลทั้วปวงฉันนั้น เรายืนเดินนั่งนอนในที่ใดย่อมได้ข้าวและน้ำเป็นต้นในที่นั้นในกาลทุกเมื่อ ของให้ทานใดแก่พวกมนุษย์ทั้งปวงทานของเรานั้นมีผลมากเพราะเหตุแห่งการตรัสรู้ ทานของเรามีสิ่งของต่าง ๆ มากน่าชอบใจ เรามีศรัทธาเป็นเบื้องหน้า จึงได้ให้แล้วแก่มนุษย์ทั้งหลายในกาลทั้งปวง เรานั้นถึงพร้อมแล้วด้วยศรัทธา เห็นอยู่ในกาลทั้งสาม ย่อมให้ทานอันสูงสุดนั้นเพื่อการตรัสรู้ในอนาคตกาลของเรา

พระโพธิสัตว์ชื่อว่าเวลามะเมื่อเปล่งอุทานอย่างนี้ ได้ให้การเลี้ยงดูอันนั้น และวัตถุทานต่าง ๆ นานา มีข้าวน้ำของควรเคี้ยวของบริโภคเป็นต้นไม่มีที่สิ้นสุด ด้วยสามารถการให้ทานแก่หมู่มหาชนทุกวัน ๆ อยู่ในพระนครพาราณสี เสวยสุขสมบัติของตนโดยความเป็นปุโรหิตของพระเจ้าพาราณสี เมื่อจะโอวาทแก่หมู่มหาชนจึงกล่าวคาถาเหล่านี้ว่า

ท่านผู้เจริญทั้งหลาย บัดนี้ข้าพเจ้าเป็นผู้สมบูรณ์แล้ว ก่อนแต่กาลให้ฉันใดพวกท่านทั้งหลายจงไม่ประมาท ให้ทานตามความปรารถนาฉันนั้น

ข้าพเจ้ายินดีแล้วในทาน มีความเอื้อเฟื้อให้ทานฉันใด ท่านทั้งหลายจงยินดีให้ทานแล้ว มีความเอื้อเฟื้อในทานฉันนั้น

ข้าพเจ้าพอใจให้ทาน ถึงพร้อมแล้วในกาลทั้งสามฉันใด

ท่านทั้งหลายจงเป็นเอกฉันท์ให้ทานเป็นนิจทุกเมื่อฉันนั้นเถิด

ข้าพเจ้าประกอบแล้วด้วยศรัทธาและศีลทุกเมื่อฉันใด ท่านทั้งหลายจงประกอบด้วยศรัทธาและศีลทุกเมื่อฉันนั้น

ท่านผู้เจริญหลายทรัพย์เจ็ดประการเหล่านี้มีทรัพย์คือ ศรัทธา ทาน ศีล หิริโอตัปปะ สุตะ จาคะ และทรัพย์คือปัญญาของข้าพเจ้ามีอยู่ ผู้ใดเป็นหญิงก็ตาม บุรุษก็ตามมีทรัพย์เหล่านี้อยู่ ชีวิตของผู้นั้นไม่ว่างเปล่า พวกเขาชื่อว่าเป็นผู้ไม่ขัดสนทุกเมื่อ

ท่านผู้เจริญทั้งหลาย นระใดประกอบด้วยศรัทธาและศีลทุกเมื่อ นระนั้นเกิดแล้วเป็นผู้มีรูปงาม และมีอายุยืนทุกเมื่อ นระใดมีความละอายและเกรงกลัวต่อบาปกรรม ในกาลทั้งปวง

นระนั้นชื่อว่าเป็นผู้ชำนาญอรรถและธรรมในการครองเรือนในโลก ตั้งมั่นแล้วเพื่อประโยชน์สุขด้วยกรรมนั้นของเขา

ก็นระใดทรงพระสูตร ชำนาญพระสูตรอยู่ฉันใด นระนั้นเกิดแล้วในโลกย่อมเป็นผู้เลิศ ถึงความสุขทุกเมื่อฉันนั้น

นระใดทำประโยชน์เกื้อกูล บริจาคทรัพย์ ให้ทานตามกำลังนระนั้นย่อมมีทรัพย์มาก มีโภคะ และยศทุกเมื่อ ท่านทั้งหลายจงทรงจำไว้อย่างนี้ ในกาลทั้งปวง

นระใดประกอบด้วยปัญญา ให้ทรัพย์แก่มนุษย์ทั้งหลายนระนั้นย่อมเจริญด้วยทรัพย์ยศและความสุขในกาลทั้งปวง

ท่านผู้เจริญทั้งหลาย เพราะเหตุนั้นแล ข้าพเจ้าประกอบแล้วด้วยทรัพย์เหล่านี้ จึงชื่อว่าเป็นผู้มีทรัพย์มาก ขอท่านทั้งหลายจงรู้จักข้าพเจ้าไว้อย่างนี้ ท่านทั้งหลายจงให้ทานด้วยศรัทธาแก่พวกมนุษย์โดยความรักในกาลทุกเมื่อเถิด

หมู่มหาชนเหล่านั้น ฟังคำอันเป็นโอวาทของพระมหาสัตว์อย่างนี้แล้ว มีหทัยเอิบอาบไปด้วยปีติ เมื่อจะกล่าวถ้อยคำที่ให้เกิดความบันเทิงแก่กันและกัน จึงกล่าวว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ตั้งแต่นี้ไปพวกเราทั้งปวงตั้งอยู่ในโอวาทของพราหมณ์ปุโรหิตนี้แล้วจักทำกุศลกรรม แล้วได้กล่าวสองคาถานี้ว่า

ท่านผู้เจริญทั้งหลาย อาจารย์ของพวกเรามีความต้องการด้วยกิจกรรมใดในเรือนทั้งหลายของพวกเราทุกเมื่อ พวกเราจะได้กิจกรรมในเรือนของพวกเรานั้นเพื่อเป็นความสุขแก่อาจารย์

มหาชนครั้นกล่าวแล้วอย่างนี้ ดำรงอยู่ในโอวาทของพระโพธิสัตว์ ทำบุญทั้งหลายมีให้ทานเป็นต้น ดำรงชีวิตอยู่ตราบเท่าอายุ เวลาสิ้นอายุเลื่อนจากอัตภาพนั้นแล้ว

เกิดในเทวโลกชั้นต่าง ๆ ส่วนพระโพธิสัตว์เสวยสมบัติด้วยการเป็นปุโรหิตของพระเจ้าพาราณสี ทำบุญมีให้ทานเป็นต้น ดำรงอยู่ตราบเท่าอายุ เวลาสิ้นอายุเคลื่อนจากอัตภาพนั้นแล้วไปเกิดในเทวโลก พระศาสดาครั้นทรงแสดงเวลามชาดก แก่อนาถปิณฑิกะอย่างนี้แล้ว จึงตรัสว่า ดูกรคฤหบดี ในอดีตชาติเราเกิดชาติเป็นพราหมณ์ชื่อว่าเวลามะ แม้เมื่อให้ทานเห็นปานนี้แก่มนุษย์ชาวชมพูทวีปทั้งสิ้น ก็ยังไม่ได้สักบุคคลเดียวผู้มีรูปสมควรเพื่อจะรับมหาทานของเราในกาลนั้น เราให้มหาทานแก่มนุษย์ทั้งหลายผู้ไม่มีศีล เพราะฉะนั้นท่านเพื่อให้ทานแก่อริยสาวกในศาสนาของเรา ซึ่งยังดำรงอยู่ย่อมคิดอย่างนี้ เพราะเหตุอะไร เมื่อจะขยายพระธรรมเทศนาให้กว้างขวางแก่คฤหบดีนั้นจึงตรัสอย่างนี้ว่า ดูกรคฤหบดีนระใดถวายทานแก่พระโสดาบันผู้เดียวนั่นเทียว ทานนั้นของนระนั้นย่อมมีผลมากกว่าทานที่เราบริจาคให้มหาทานมีทองและเงินต่าง ๆ เป็นต้นมีประมาณเท่านี้ ตลอดเจ็ดปีเจ็ดเดือนแก่หมู่โลกิยมหาชน นระใดถวายทานแก่พระสกทาคามีองค์เดียวนั่นเทียว ทานนั้นของนระนั้นย่อมมีผลมากกว่าทานที่ถวายแก่พระโสดาบัน ดูกรคฤหบดีนระใดถวายทานแก่พระอนาคามีองค์เดียวนั่นเทียว ทานนั้นของนระนั้นย่อมมีผลมากกว่าทานที่ถวายแก่พระสกทาคามี ดูกรคฤหบดีนระใดถวายทานแก่พระอรหันต์องค์เดียวนั่นเทียว ทานนั้นของนระนั้นย่อมมีผลมากกว่าทานที่ถวายแก่พระอนาคามี ดูกรคฤหบดีนระใดถวายทานแก่พระปัจเจกพุทธเจ้าองค์เดียวนั่นเทียว ทานนั้นของนระนั้นย่อมมีผลมากกว่าทานที่ถวายแก่พระสกทาคามี ดูกรคฤหบดีนระใดถวายทานแก่พระอรหันต์องค์เดียวนั่นเทียว ทานนั้นของนระนั้นย่อมมีผลมากกว่าทานที่ถวายแก่พระอนาคามี ดูกรคฤหบดีนระใดถวายทานพระปัจเจกพุทธเจ้าองค์เดียวนั่นเทียว ทานนั้นของนระนั้นย่อมมีผลมากกว่าทานที่ถวายแก่พระอรหันต์ทั้งหลาย นระใดถวายทานแก่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์เดียวนั้นเทียว ทานนั้นของนระนั้นย่อมมีผลมากกว่าทานที่ถวายแก่พระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลาย ดูกรคฤหบดีนระใดถวายทานแก่พระภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน ทานนั้นของนระนั้น ย่อมมีผลมากกว่าทานที่ถวายแก่พระสัมมา-สัมพุทธเจ้าดูกรคฤหบดีนระใดถวายวิหารแก่สงฆ์ผู้มาจากทิศทั้งสี่ การถวายวิหารนั้นของนระนั้นย่อมมีผลมากกว่าทานที่ถวายแก่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์เดียวนั่นเทียว ดูกรคฤหบดีนระใดมีจิตเลื่อมใสถึงพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นที่พึ่งของตน การถึงสรณะทั้งสามเป็นที่พึ่งของตนของนระนั้น ย่อมมีผลมากกว่าการถวายวิหารแก่

สงฆ์ผู้มาจากทิศทั้งสี่นั้น นระใดมีจิตเลื่อมใสสมาทานศีลห้ามีการเว้นจากฆ่าสัตว์เป็นต้น ศีลนั้นของนระนั้นย่อมมีผลมากกว่าการถึงสรณะของตน นระใดมีจิตเลื่อมใสเจริญไตรลักษณ์ด้วยอำนาจอนิจลักษณะเป็นต้นไว้ในจิต ด้วยอำนาจการระลึกถึงเพื่อประโยชน์และความสุขแก่สัตว์ทั้งปวง โดยนัยเป็นต้นว่าสัตว์ทั้งหลายทั้งปวง จงเป็นสุขเถิด การเจริญไตรลักษณ์มีอนิจลักษณะเป็นต้นนั้นของนระนั้น ย่อมมีผลมากกว่าการสมาทานศีลห้า สมเด็จพระบรมศาสดาครั้นตรัสอย่างนี้แล้ว เมื่อจะทรงแสดงธรรมแก่คฤหบดีอนาถปิณฑิกะ จึงตรัสคาถานี้ว่า

ย่อมชื่อว่ามีกำลัง เพราะการให้ข้าวและน้ำ ชื่อว่ามีผิวพรรณเพราะให้ผ้า ชื่อว่ามีความสุขเพราะการให้ยาน ชื่อว่ามีจักษุเพราะการให้ประทีป ชื่อว่ามีทรัพย์เพราะการให้ทรัพย์ ชื่อว่ามีโภคะเพราะการให้โภคะ ชื่อว่ามียศเพราะการให้ยศ ชื่อว่ามีเดชเพราะการให้ไฟ ชื่อว่ามีอายุ เพราะการให้ชีวิต ชื่อว่าเป็นที่รักเพราะกล่าวคำเป็นที่รัก ชื่อว่ามีปัญญา เพราะกล่าวธรรม ชื่อว่ามีรูปงามเพราะมีศีล บุคคลพึงให้ทานทุกเมื่อ พึงรักษาศีล และพึงเจริญภาวนา บัณฑิตทั้งหลายกล่าวไว้ว่าที่บุคคลให้เป็นวัตถุต่าง ๆ จนเต็มจักรวาลย่อมมีผลมากเทียว ทานนั้นไม่พึงเสมอด้วยเมตตา พึงเจริญเมตตาจิตในทิศทั้งหลาย การเจริญเมตตาจิตนั้นมีผลมาก เพราะเหตุนั้นแลนระผู้เป็นเป็นบัณฑิต เมื่อเห็นความสุขของตน พึงเจริญเมตตาจิตและไตรลักษณ์ด้วยดีในกาลทั้งปวง

สมเด็จพระบรมศาสดาทรงจบพระธรรมเทศนาที่ทรงแสดงแก่คฤหบดีชื่อว่าอนาถปิณฑิกะผู้หนึ่งด้วยคาถาเหล่านี้อย่างนี้ จึงตรัสว่า ดูกรคฤหบดี ทานที่ท่านถวายแก่ภิกษุสงฆ์ในศาสนาของเราในบัดนี้ ชื่อว่าทานเศร้าหมอง แต่ว่าทานนั้นย่อมให้วิบากสุขอันโอฬารยิ่งแก่ท่านนั่นเทียว ดังนี้ ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว เมื่อจะทรงประชุมชาดกจึงตรัสคาถาสุดท้ายว่า

มารดาบิดาของเราในกาลนั้น ได้เป็นมารดาบิดาของเรา ทรงพระนามว่า พระนางมหามายาเทวี และพระเจ้าสุทโธทนะ ในกาลนี้ พระราชธิดาพระเจ้าพาราณสีในกาลนั้นได้เป็น พระสารีบุตรผู้มีปัญญาในกาลนี้ พระราชบุตรพระเจ้าพาราณสี ในกาลนั้น ได้เป็นพระอานนท์ผู้อุปัฏฐากของเราในกาลนี้ มหาชนที่เหลือทั้งปวง ผู้อยู่ในพระนครพาราณสีในกาลนั้น ได้เป็นบริษัทผู้ประพฤติในศาสนาของเราในกาลนี้ พระราชบุตรเหล่านั้นทั้งปวง ผู้อยู่ในแคว้นอื่นๆ ในกาลนั้นได้เป็นสาวกของเรา ผู้กลัวภัยในสงสารในกาลนี้ พราหมณ์ชื่อเวลามะ ผู้ใฝ่ใจในบุญ ยินดีในการให้ในการนั้น ได้เป็นเราผู้ตถาคตตรัสรู้เองโดยชอบ ผู้เป็นที่พึ่งของสัตว์โลกในกาลนี้ ดูกรคฤหบดี ท่านชื่อว่าเป็นใหญ่ในทาน เป็นผู้ให้ในกาลทั้งปวง ท่านทั้งหลายจงทรงจำชาดกไว้อย่างนี้ ด้วยจิตที่เคารพอย่างยิ่ง

จบ เวลามชาดก

ไกรษรนัทธี

๓๗ วัฏฏังคุลิราชชาดก

สมเด็จพระบรมศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวันมหาวิหาร ทรงปรารภรูปเปรียบด้วยพระพุทธเจ้า ที่พระองค์ทรงทำแล้วด้วยอำนาจบุญกรรมของพระองค์ จึงตรัสคำนี้เป็นต้นว่า **โย นโร ปณฺฑิโต โภนฺตา**

ความพิสดารว่า วันหนึ่ง สมเด็จพระบรมศาสดาทอดพระเนตรเห็นเหล่าบุคคลที่พึงแนะนำได้ในโลกนี้ จึงทรงเสด็จปลีกไปสู่ที่จาริกประเทศนั้น เพื่อทรงแนะนำบุคคลเหล่านั้น ครั้งนั้นพระเจ้าปเสนทิโกศลมีหมู่มหาชนแวดล้อมแล้ว ใคร่จะเฝ้าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทีเดียว จึงทรงให้ราชบุตรของพระองค์ถือของหอมและมาลัยเป็นต้น เสด็จออกจากพระนครของพระองค์เสด็จเข้าไปมหาวิหารอันตั้งอยู่ในพระอารามชื่อว่าเชตวัน ก็พระราชานั้นพร้อมด้วยบริษัทมีความอาลัยในพระสุคต เมื่อไม่ทรงเห็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในที่นั้น ทรงเกิดความสลดพระทัย จึงตรัสอย่างนี้ว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ก็พระเชตวันนี้ เว้นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ชื่อว่าว่างเปล่าฯ ราชบุรุษของพระราชานั้นและหมู่มหาชนผู้มีความอาลัยในพระสุคต เมื่อไม่พบพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในที่นั้น เกิดความสลดใจอย่างมากจึงต่างปรึกษากันว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย โอหนอ โลกนี้เว้นจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ชื่อว่าว่างเปล่าไม่มีที่พำนัก ไม่มีที่พึ่งพิง ราชบุรุษทั้งหลายครั้นปรึกษากันอย่างนี้แล้ว จึงบูชาที่ประทับอยู่ของพระผู้มีพระภาคด้วยของหอมและดอกไม้ต่างๆ แล้วกลับจากที่นั้น ลำดับนั้น หมู่มหาชนทั้งปวงมีพระราชาเป็นต้นเกิดความสลดหัวใจ ถึงความโทมนัสต่างกลับไปที่อยู่ของตน ๆ

ครั้งนั้น พระศาสดาทรงให้หมู่ชนที่ควรแนะนำได้ในทิศต่างๆ ตรัสรู้บรรดาผลด้วยพระธรรมเทศนาของพระองค์แล้วได้เสด็จกลับเข้าไปพระเชตวันมหาวิหาร ลำดับนั้นพระเจ้าปเสนทิโกศลทรงสดับความเป็นไปนั้น ทรงมีพระทัยยินดีอย่างยิ่งยอด ทรงให้ราชบุรุษถือของถวายและเครื่องบูชาต่างๆ เสด็จออกจากพระนครของพระองค์ไปพระเชตวันมหาวิหาร เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคแล้วทรงถวายบังคมพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นแล้ว ประทับนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง แล้วกราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้เจริญ วันวานหมู่มหาชนชาวพระนครสาวัตถีมาพระเชตวันนี้เพื่อจะบูชาพระสัมมา-

สัมพุทธเจ้าอย่างยิ่ง เมื่อไม่เห็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในพระเชตวันนี้ประกอบด้วยทุกข์อย่างยิ่งแล้วกลับไปที่อยู่ของตน ๆ ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้เจริญ เมื่อพระองค์ยังทรงพระชนม์อยู่เสด็จไปที่อื่น ข้าพระองค์เมื่อไม่เห็นพระรูปพระองค์ย่อมเป็นผู้ไม่มีที่พึ่งมีทุกข์ ก็เมื่อพระองค์ปรินิพพานแล้วด้วยอนุปาทิเสสนิพพานธาตุ สัตว์โลกนี้จะพึงมีความสุขแต่ที่ไหนหามิได้ ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้เจริญ เพราะเหตุนั้นแล ประชุมมหาชนในโลกนี้ ย่อมปรารถนาอย่างยิ่งเพื่อที่ถวายบังคมพระรูปของพระองค์ เพราะฉะนั้น ขอพระองค์ทรงอนุญาตเพื่อทำพระรูปอันประเสริฐของพระองค์ เพื่อประโยชน์แก่การบูชาสักการะของนระและ เทวดา แก่ข้าพระองค์นั่นเทียว สมเด็จพระบรมศาสดาทรงสดับพระดำรัสของพระราชานั้น ทรงเห็นประโยชน์เกื้อกูลแก่สัตว์โลกทั้งปวง เมื่อจะทรงอนุญาตแก่พระราชา เพื่อให้ทรงสร้างพระรูปของพระองค์ เพื่อประโยชน์แก่การดำรงอยู่แห่งศาสนาของพระองค์ตลอดกาลเป็นนิจ จึงตรัสว่า ดูกรมหาบพิตร บุคคลใดบุคคลหนึ่งถึงพร้อมด้วยศรัทธา ทำรูปของเราเล็กก็ตาม ใหญ่ก็ตาม ด้วยวัตถุอย่างใดอย่างหนึ่ง มีดินเหนียวเป็นต้นตามกำลัง ฯ ดูกรมหาบพิตร โบราณกบัณฑิตในกาลก่อนเห็นพระองคุลีที่หักแล้วของพระพุทธรูปองค์หนึ่ง ซึ่งตกไปกลิ้งอยู่ในพระนครหนึ่ง จึงต่อพระองคุลีที่พระพุทธรูปนั้นให้เป็นปกติ ย่อมเสวยความสุขอันไพบูลย์ ได้เป็นผู้ชื่อว่ามีเดชานุภาพมากแล้วทรงประทับนิ่งอยู่ ทรงถูกพระราชานั้นทูลอ้อนวอนแล้วจึงทรงนำอดีตนิทานมาตรัสว่า

ดูกรมหาบพิตร ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เกิดในตระกูลพ่อค้ามั่งคั่งแล้ว ในพระนครชื่อว่าอังคุลีเป็นผู้ปรากฏชื่อว่าพันธมาณพ ครั้งนั้น พันธมาณพถึงพร้อมแล้วด้วยศรัทธา ความรู้ และความขยันหมั่นเพียร จึงให้ต่อเรือใหญ่ลำหนึ่งมั่นคงไม่หวั่นไหวเพื่อต้องการค้าขายในทางทะเลจึงให้มหาชนผู้ขายสิ่งของของตนพักอยู่ในเรือใหญ่แล้วขึ้นเรือใหญ่นั้นพร้อมกับคนหนึ่งพันคน เรือใหญ่นั้นเมื่อแล่นไปในทะเลใหญ่ถึงเกาะแห่งหนึ่งได้พักอยู่ใกล้ฝั่ง ครั้งนั้นพระโพธิสัตว์พร้อมด้วยบริวารออกจากเรือนั้นแล้วไปบนบก เข้าไปวัดแห่งหนึ่งที่น่ารื่นรมย์ใจ ตรวจดูข้างโน้นข้างนี้ เห็นเรือนเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปหลังหนึ่ง จึงขึ้นเรือนนั้น เห็นพระองคุลีของพระพุทธรูปนั้นหักตกไปตั้งอยู่ในที่พื้น ครั้นเห็นพระองคุลีนั้นแล้ว พระโพธิสัตว์จึงคิดว่า บัดนี้บุญและโอกาสของเรามีอยู่ เราจักทำพระองคุลีนี้ของพระพุทธรูปนี้ในที่นี้ให้งามและให้

เป็นปกติก็บุญกุศลที่เราทำแล้วนั้นย่อมจะให้ผลอันเป็นความสุขแก่เรานั่นเทียว ครั้นคิดแล้วอย่างนี้ จึงนั่งลงที่นั้นปรึกษากับพวกบุรุษของตนกล่าวคาถาที่หนึ่งว่า

ท่านผู้เจริญทั้งหลาย นระใดเป็นบัณฑิตมีศรัทธาในศาสนานี้
ร่วมกับเราต่อพระองคุลีนี้ นระนั้นย่อมได้ทรัพย์อันเป็นเหตุ
แห่งความสุขอย่างไพบูลย์ในหมู่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายทุกเมื่อ

พระมหาสัตว์ครั้นกล่าวแล้วอย่างนี้ จึงหยิบพระองคุลีซึ่งหักตกไปที่นั้น แล้วละลายดินเหนียวเองทีเดียว ขยำกับน้ำอ้อยและน้ำมันเป็นต้น แล้วต่อพระองคุลีที่หักนั้นของพระพุทธรูปนั้นให้เป็นปกติ ให้กหาปณะของตนแก่หญิงคนหนึ่งพลางกล่าวว่า แม่นางผู้เจริญ ท่านที่มีความต้องการในกุศล เชิญเทวะทั้งปวงจงทำประทีปบูชาพระพุทธรูปนี้ เพื่อจะไหว้พระพุทธรูปนั้น จึงกล่าวคาถาที่สองว่า

ข้าพเจ้าย่อมทำพระพุทธปฏิมานี้ในที่นี้ให้เป็นปกติ
การต่อพระองคุลีพระพุทธปฏิมานี้ ย่อมให้สำเร็จสมบัติทั้งปวง
ในเทวโลกและมนุษยโลกในกาลทุกเมื่อ

พระมหาสัตว์ ครั้นกล่าวแล้วจึงนั่งลงที่นั้น เมื่อจะทำความปรารถนา จึงกล่าวสามคาถานี้ว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ด้วยบุญกรรมนี้ของข้าพระองค์
ข้าพระองค์จักเป็นพระพุทธเจ้า ผู้ตรัสรู้ทุกสิ่ง ผู้ชนะหาผู้
เสมอมิได้ในโลก ในอนาคต ข้าพระองค์เมื่อท่องเที่ยวไป
ในสังสารวัฏ จักเป็นผู้มีกำลัง มีรูปสมบัติ มีอายุยืน และ
มีความงามทุกเมื่อ ขอปัจจามิตรและโจรทั้งหลาย จงอย่ามา
เผชิญหน้าข้าพระองค์ผู้มีเวรและผู้ไม่มีความปรารถนาทั้งปวง
จงอย่ามาเผชิญหน้าข้าพระองค์

พระมหาสัตว์ครั้นทำความปรารถนาอย่างนี้แล้ว จึงไหว้พระพุทธรูปนั้น ออกจากที่นั้นเกิดปีติโสมนัส มีพวกบุรุษของตนแวดล้อมแล้วกลับไปที่ของตน ครั้งนั้นพระโพธิสัตว์พันธมาณพพร้อมด้วยพวกบุรุษดำรงอยู่ในมนุษย์โลกตราบเท่าอายุ เคลื่อนแล้วจาก

อัตภาพนั้น แล้วเกิดขึ้นในเทวโลก บันเทิงอย่างยิ่งด้วยหมู่เทวดาและทิพยสมบัติ เสวยทิพยสุขทั้งปวงอยู่ตลอดกาลนาน พระโพธิสัตว์ดำรงอยู่ในเทวโลกตราบเท่าอายุ เมื่อเห็นบุพนิมิตห้าประการ จึงพร้อมด้วยหมู่เทพบุตรประมาณพันหนึ่งเคลื่อนจากที่นั้นไปถือปฏิสนธิในพระครรภ์ของอัครมเหสีของพระเจ้าอังคะในพระนครพาราณสีในโลกนี้ลำดับนั้น เทพบุตรทั้งหลายเกิดแล้วในตระกูลของอำมาตย์พันหนึ่งผู้อยู่ในเมืองพาราณสี

พระโพธิสัตว์ครั้นเมื่อครบสิบเดือนได้ประสูติจากครรภ์โภคทรมารดาของตนพร้อมกับบุตรอำมาตย์เหล่านั้น ในวันเดียวกันนั้น ครั้งนั้นพระเจ้าอังคะพระบิดาพระโพธิสัตว์ทรงทราบว่ากุมารเหล่านั้นทั้งปวงเกิดพร้อมวันเดียวกัน กับพระราชปิโยรสของพระองค์ จึงทรงนำกุมารเหล่านั้นมาจากตระกูลอำมาตย์นั้น แล้วให้อยู่ในสำนักพระราชปิโยรสของพระองค์ ฝ่ายพระโพธิสัตว์ทรงเล่นอยู่กับกุมารเหล่านั้น เมื่อโกรธขึ้นมาก็ทรงยกพระองคุลีขึ้นนิ้วหนึ่ง ชี้กุมารเหล่าใดๆ กุมารเหล่านั้นไม่อาจที่จะยืนอยู่ตรงหน้าได้ ด้วยเดชานุภาพของตนนั่นเทียว ทรงเล่นอยู่กับกุมารเหล่านั้นในวังนั้นๆ พระเจ้าอังคะทอดพระเนตรเห็นเดชานุภาพของพระโพธิสัตว์ เมื่อจะทรงขนานนามพระโพธิสัตว์ได้ทรงขนานนามว่าวัฏฏังคุลิกุมาร ครั้งนั้น วัฏฏังคุลิกุมารประกอบด้วยกำลังแห่งมหาเดชานุภาพอย่างยิ่ง ประทับอยู่ในพระราชสำนักพระเจ้าอังคะพระราชบิดาของพระองค์เสวยสมบัติในความเป็นพระราชบุตรอยู่ในพระนครพาราณสีนั้น เมื่อพระเจ้าอังคะพระราชบิดาของพระองค์สวรรคตแล้ว ทรงราชาภิเษกครองราชสมบัติโดยชอบธรรม ทรงยินดีในทานอย่างยิ่ง ทรงให้สร้างโรงทานหกที่คือ ที่ใกล้ประตูพระนครทั้งสี่ กลางพระนคร และใกล้ประตูพระราชนิเวศน์ ทรงสละราชทรัพย์วันละหกแสนทุกวัน ได้พระราชทานทานวัตถุแก่มหาชนผู้มาถึงโรงงานนั้น ภายหลังวันหนึ่งทรงสนานพระเศียรแต่เช้าตรู่ ประดับเครื่องอลังการทั้งปวง มีหมู่อำมาตย์แวดล้อม ประทับนั่งบนโรงทานที่อยู่ใกล้ประตูพระราชนิเวศน์ของพระองค์ จึงตรัสคาถานี้ว่า

ชนใดพึงขอทรัพย์ของเราเพื่อต้องการใช้สอย เราจัก
ให้ทรัพย์ของเรานั้นแก่เขา เพื่อต้องการแก่การตรัสรู้ของเรา

พระมหาสัตว์ครั้นตรัสอย่างนี้แล้ว จึงทรงส่งราชทูตของพระองค์ไปราชสำนักของกษัตริย์ร้อยเอ็ดพระองค์ ผู้อยู่ในพระนครในชมพูทวีปด้วยข่าวสารว่า กษัตริย์

ร้อยเอ็ดพระองค์จงมาสำนักของข้าพเจ้าในแคว้นนี้และพระราชาเหล่านั้นจงส่งพระธิดาซึ่งเป็นที่รักของตนไปให้ข้าพเจ้าอย่างเร็ว พร้อมด้วยเครื่องบรรณาการชนิดต่าง ๆ พระราชาเหล่านั้นทั้งปวงทรงสดับถ้อยคำของทูตนั้น ทรงกริ้วอย่างมาก เสด็จมาพร้อมกับกองทัพของพระองค์ เมื่อจะกล่าวกับทูตนั้น ได้ตรัสสี่คาถานี้ว่า

พระราชานั้นทรงดื่มขีรธาราพระมารดาจึงทรงเจริญแล้ว
ฉันใด ทูตทั้งหลายของข้าพเจ้าก็ดื่มนมเจริญแล้วฉันนั้น
พระราชานั้นทรงสมบูรณ์ด้วยกำลังมีฤทธิ์มากฉันใด ทูตทั้งหลายของข้าพเจ้าสมบูรณ์แล้วด้วยกำลังมีฤทธิ์มากฉันนั้น
พระราชานั้นเป็นบุรุษในโลกมีกำลังมากฉันใด ทูตทั้งหลายของข้าพเจ้าก็เป็นบุรุษในโลกมีกำลังมากฉันนั้น ทูตนั้นพระราชานั้น อยู่ในแคว้นของตนฉันใด พวกบุรุษของข้าพเจ้าย่อมอยู่ในแคว้นของตนฉันนั้น

พระราชาเหล่านั้น ครั้นตรัสอย่างนี้แล้วทรงโกรธอย่างมากด้วยขัตติยมานะ จึงตรัสว่า ดูกรทูตผู้เจริญ พวกเราทั้งปวงจะไม่ให้ธิดาของพวกเราและบรรณาการใด ๆ แก่ราชาของท่าน พวกเราทั้งปวงทั้งชายและหญิงจักรบกับพระราชานั้น แล้วจึงให้หนังสือตอบไปในมือของทูตนั้น ส่งทูตนั้นกลับไป สมเด็จพระบรมศาสดาเมื่อทรงประกาศเนื้อความนั้นจึงตรัสว่า

ลำดับนั้น พระราชาร้อยเอ็ดมาประชุมกันแล้ว มีเสนาสิบแปดอักโขภินีแวดล้อม ทรงปรึกษากันแล้ว ด้วยมานะแห่งกษัตริย์ของพระองค์ว่าจะยอมยกพระราชธิดาและบรรณาการให้แก่พระวัฏฏังคุลีหรือไม่ พระราชาเหล่านั้นมีพระทัยโกรธแล้วจึงตรัสว่า พวกเราจักรบกันพระเจ้าวัฏฏังคุลีนั้น แล้วส่งหนังสือตอบให้ทูตไปพระราชาเหล่านั้นตระเตรียมการรบแล้ว เสด็จออกจากพระนครของพระองค์ไปอย่างรวดเร็ว ถึงพระนครพระเจ้าวัฏฏังคุลีนั้นแล้วตั้งค่ายพักอยู่ พระราชาเหล่านั้นพร้อมด้วยเสนาตั้งค่ายพักอยู่ในที่

รบล้อมรอบพระนครนั้นแล้ว พร้อมพระทัยกันมาประชุม พร้อมด้วยเสนา ทรงส่งทูตของพระองค์ไปทูลพระราชานั้นว่า พวกเราทั้งปวงมาที่นี้แล้วจักรบกับท่าน ท่านจะให้ราชสมบัติหรือทรงรบกับพวกเรา

พระเจ้าวัฏฏังคุลีทรงสดับถ้อยคำของพระราชาเหล่านั้นทรงดำริว่าเราจักรบ ทรงกริ้วแล้วข่มความโกรธนั้นอยู่ จึงตรัสว่า เราจักรบกับพระราชาเหล่านั้น จึงทรงส่งทูตไปสำนักพระราชาเหล่านั้นอีก อำมาตย์พันหนึ่งผู้เป็นสหชาติมีกำลังมากของพระราชา ฟังพระดำรัสของพระเจ้าวัฏฏังคุลีนั้น จึงทูลอ้อนวอนเพื่อจะรบในที่นี้ว่า พวกข้าพระองค์จักรบกับพระราชาเหล่านั้น ขอเดชะ ขอพระองค์จงอย่ารบเลย พระองค์ทรงเป็นนาย เป็นพระราชาผู้ใหญ่ของข้าพระองค์ พระองค์จงเสวยราชสมบัติทุกเมื่อเถิด ขอพระองค์จงฟังคำของพวกข้าพระองค์เถิด

พระเจ้าวัฏฏังคุลีทรงสดับถ้อยคำของอำมาตย์ทั้งหลายทรงห้ามอำมาตย์เหล่านั้นว่า พวกท่านจงอย่ารบเลย ท่านผู้เจริญทั้งหลายประโยชน์อะไรของพวกท่านด้วยการรบกับพระราชาเหล่านั้น เราจักรบกับพระราชาเหล่านั้นเอง พวกท่านจงคอยดูการรบของเรา

ลำดับนั้นอำมาตย์เหล่านั้นจึงทูลอ้อนวอนอีกว่า ข้าแต่พระเจ้าวัฏฏังคุลีผู้เป็นใหญ่ในหมู่ชน ขอเดชะ ขอพระองค์จงส่งบรรดาพวกข้าพระองค์ทั้งหลายเพียงคนหนึ่งไปรบกับพระราชาเหล่านั้น พวกข้าพระองค์รบกับพระราชาเหล่านั้นแล้วจะผูกพระราชาเหล่านั้นนำมาถวายในสำนักพระองค์ ขอเดชะ พระองค์จงทอดพระเนตรการรบของข้าพระองค์เถิด เมื่ออำมาตย์ทั้งหลายกราบทูลอยู่อย่างนี้ พระเจ้าวัฏฏังคุลี

ทรงมีความกรุณาในอำมาตย์เหล่านั้นทุกเมื่อ เมื่อทรงห้ามอำมาตย์ของพระองค์อีกว่า เอาละท่านทั้งหลาย ท่านผู้เจริญทั้งหลาย พวกท่านเกิดพร้อมกับเราจงฟังคำของเรา ท่านทั้งปวงมีกำลังมาก จักเป็นผู้แกล้วกล้านั่นเทียว

ท่านผู้เจริญทั้งหลาย เราผู้เดียวเทียวจะไปรบกับพระราชาเหล่านั้น ในที่นั้นจะนำพระราชาเหล่านั้นพร้อมทั้งเสนามาโดยสวัสดีด้วยเดชของเรา การรบกับพระราชาพร้อมทั้งเสนานั้นทำได้ยากและพวกท่านจงอย่าฆ่าและจองจำพระราชาเหล่านั้นเลย

พระเจ้าวัฏฏังคุลีครั้นตรัสแล้วอย่างนี้ว่า ดีละสำหรับพวกท่าน แล้วจึงทรงห้ามว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย พวกท่านจงคอยดูการรบของเราผู้เดียวนั่นเทียว พวกท่านพร้อมทั้งหมู่เสนาและพาหนะ จงไปกับเราในที่นั่นพวกท่านไม่ต้องรบยืนแลดูอยู่ข้างหลังเราเถิด

พระเจ้าวัฏฏังคุลีครั้นตรัสแล้วอย่างนี้มีหมู่เสนาของพระองค์แวดล้อมแล้ว เสด็จออกจากพระนครของพระองค์งดงามอยู่ดุจเทพราชา ทอดพระเนตรเห็นพระราชาร้อยเอ็ดเหล่านั้นทั้งปวง จึงตรัสว่า พวกท่านมาที่นี้เพราะเหตุอะไร ท่านผู้เจริญทั้งหลายพวกท่านมีเหตุอะไรหรือ ลำดับนั้น พระราชาร้อยเอ็ดเหล่านั้นทั้งปวง จึงตรัสว่า พวกข้าพเจ้าพร้อมด้วยเสนาสิบแปดอักโขภินีจะมารบกับท่าน

พระราชาจึงตรัสกับราชาทั้งหลายเหล่านั้นว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย จริงหรือ ท่านทั้งหลายมาที่นี้กับเสนาจักรบกับเรา

กษัตริย์เหล่านั้นจึงตรัสอีกว่า พวกเราใคร่จะรบกับท่านจริงจึงมา สหายพวกเราเป็นกษัตริย์ร้อยเอ็ดอยู่ในแว่นแคว้นของตนในชมพูทวีปใคร่จะรบกับท่าน พวกเราจะรบกับท่าน ลำดับนั้น พระราชานั้นจึงตรัสกะพระราชาเหล่านั้นว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลายพวกท่านใคร่จะรบกับเรา พร้อมด้วยเสนาสิบแปดอักโขภินี จึงมาสำนักของเรานี้

มหาราชาวัฏฏังคุลี ครั้นตรัสถ้อยคำกับพระราชาทั้งหลายเหล่านั้นอย่างนี้ทรงให้พระราชาเหล่านั้นทั้งปวงลุกขึ้น ทรงยกพระองคุลีของพระองค์ขึ้นนิ้วหนึ่ง ทรงชี้พระราชาเหล่านั้นไปรอบๆ ขณะนั้นเทียว พระราชาทั้งปวงพร้อมทั้งเสนามีช้างเป็นต้น หนีไปไม่ได้ซวนเซล้มลงที่นั่น

พระเจ้าวัฏฏังคุลีทรงให้พระราชาเหล่านั้นพร้อมทั้งเสนาซึ่งก้มหน้าอยู่ให้ลุกขึ้นแล้วตรัสว่า ดูกรมหาราชทั้งหลายท่านทั้งปวงจงลุกขึ้นเถิด ครั้งนั้นพระราชาเหล่านั้น พร้อมทั้งเสนาทรงสดับถ้อยคำของพระราชา ทรงลุกขึ้นถวายบังคมทูลขออภัยพระราชานั้นว่า ข้าแต่มหาราช พวกข้าพระองค์ทั้งปวงจะอยู่ในอำนาจของพระองค์ พระองค์ทรงเปลื้องพวกข้าพระองค์ให้พ้นจากทุกข์และจากความกลัวทุกเมื่อพระราชาทอดพระเนตรเห็นพระราชาร้อยเอ็ดเหล่านั้นพร้อมทั้งเสนาทรงมีความกรุณาทรงบันเทิงแล้ว เหมือนบิดายินดีบุตรของตนในกาลทั้งปวง ทรงให้อภัยและราชสมบัติแก่พระราชาเหล่านั้น ทรงประทานศีลห้าให้โอวาทอยู่เสมอ

พระราชานั้น ครั้นทรงโอวาทพระราชเหล่านั้น มีพระราชาเหล่านั้นแวดล้อมแล้ว รุ่งเรืองอยู่ดุจพระอินทร์เสด็จเข้าไปพระนครของพระองค์ ครั้งนั้นพระเจ้าวัฏฏังคุลีทรงให้ราชาเหล่านั้นดื่มน้ำชัยบานและบริโภคโภชนะตาม

ความประสงค์ในพระนครของพระองค์ทุกเมื่อ ลำดับนั้น พระราชาจอมนรชนนั้น ทรงบันเทิงกับราชาเหล่านั้น ทรงกล่าวถ้อยคำอันเป็นที่รัก เสวยสุขอยู่ทุกเมื่อ

วันหนึ่งพระองค์เมื่อทรงดำริถึงความสุขในความเป็นพระราชา ทรงดำริว่าบุญอะไรที่เราทำแล้วในกาลก่อน และเราได้ด้วยเดชานุภาพอะไรหนอ ทรงประทับอยู่เป็นสุขบนอาสนะอย่างเลิศ

ก็ขณะนั้น ภพของท้าวรสักกะได้แสดงอาการร้อนแล้วด้วยเดชานุภาพแห่งการบำเพ็ญบารมีธรรมในกาลก่อนของพระเจ้าวัฏฏังคุลีนั่นเทียว ท้าวสักกะเมื่อทรงใคร่ครวญ ก็ทรงทราบเหตุนั้นจึงเสด็จลงจากสวรรค์ประทับยืนกลางอากาศเบื้องพระพักตร์พระเจ้าวัฏฏังคุลี ทรงบันดาลให้พื้นที่สว่างไสวอยู่ด้วยแสงสว่างแห่งความเป็นท้าวสักกะของพระองค์ สมเด็จพระบรมศาสดาเมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้นจึงตรัสว่า

ลำดับนั้น ท้าวสักกะให้เกิดความสงสัยพระราชานั้น จึงเสด็จลงจากสวรรค์ ประทับยืนเบื้องพระพักตร์พระราชา ทรงบันดาลให้สว่างอยู่โดยรอบนั้นได้สดับเนื้อความว่า ข้าพเจ้านั้นเมื่อขึ้นบกไปพบเรือนเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูป เข้าไปในเรือนนั้นจึงเห็นพระพุทธปฏิมา

ข้าพเจ้านั้นประทักษิณพระพุทธรูปนั้นเห็นพระพุทธปฏิมาที่พระองคุลีขาด มีใจเอื้อเฟื้อ จึงทำพระองคุลีที่พระพุทธรูปนั้นให้เป็นปกติบูชาอยู่

ข้าพเจ้าให้กหาปณะของข้าพเจ้าแก่หญิงคนหนึ่งที่เรือนด้วยกล่าวว่า เธอจงบูชาด้วยประทีปแก่พระพุทธรูปนั้นนี้จักเป็นคติ เทวะ ในกาลนั้นข้าพเจ้านมัสการพระพุทธรูปนั้นซึ่งให้สำเร็จสมบัติทุกอย่างเป็นนักปราชญ์ด้วยใจได้

อธิษฐานเป็นข้อที่หนึ่งว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ด้วยบุญที่ข้าพระองค์ทำแล้วนี้ ข้าพระองค์จักเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นผู้ชนะในโลกในอนาคตกาล ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์เมื่อเที่ยวไปในสงสารจักเป็นผู้มีกำลัง มีรูปงามทุกเมื่อ ปัจจามิตรและโจรทั้งหลาย จงอย่ายุ่งขวางหน้าข้าพระองค์ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์พึงล่วงพ้นเวรและภัยทั้งปวงทุกเมื่อ ข้าพระองค์ครั้นทำความปรารถนาเบื้องพระพักตร์พระพุทธรูปแล้วอย่างนี้ บัดนี้ถึงความสุขอันไพบูลย์ในแว่นแคว้นของตน ด้วยบุญที่ข้าพเจ้าทำแล้วนั้น ข้าพเจ้าจึงมีเดชอันไพบูลย์มีฤทธิ์มากประเสริฐกว่าพระราชาทั้งหลายและมียศใหญ่ พระราชาผู้เป็นปัจจามิตรเหล่านั้นเมื่อรบกับข้าพเจ้าจึงล้มไปรอบ ๆ ที่นั้นหมุนอยู่ตรงหน้าข้าพเจ้าตกอยู่ในอำนาจของข้าพเจ้าเพียงนั้นนั่นเทียว พระราชาเหล่านั้นได้รับอภัยอยู่ในสำนักของข้าพเจ้าทุกเมื่อ เทวะ เพราะเหตุนั้นข้าพเจ้าจึงมียศเดชและกำลังมาก มีชื่อว่าวัฏฏังคุลีอยู่ในแว่นแคว้นของตน

สัตว์ทั้งหลายทั้งปวงมีสีหะเป็นต้นมาเพื่อประทุษร้ายข้าพเจ้า ย่อมล้มตกไปเบื้องหน้าข้าพเจ้าทุกเมื่อ ด้วยเดชแห่งบุญ สัตว์ทั้งหลายมีช้างเป็นต้น เมื่อรบกับข้าพเจ้ามาที่นี้ย่อมล้มลงตายข้างหน้าข้าพเจ้า ก็ด้วยเดชแห่งบุญ

หม้อน้ำใหญ่ทั้งปวงซึ่งเป็นที่อาศัยของสัตว์ทั้งหลายข้าพเจ้าถากแล้วด้วยความโกรธ ย่อมไม่มีน้ำขึ้นมาอีกด้วยเดชของข้าพเจ้า ข้าแต่เทวราช ข้าพเจ้าถูกต้องทรัพย์ใดด้วยนิ้วทรัพย์นั้นย่อมไม่สิ้นไปทุกเมื่อด้วยเดชแห่งบุญของข้าพเจ้า

เมื่อข้าพเจ้าให้ทานโดยเคารพ ไทยธรรมย่อมไม่สิ้นครั้นให้แล้วย่อมไม่เดือดร้อน ข้าพเจ้าย่อมแผ่จิตไปทุกเมื่อ

ข้าแต่เทวราช ข้าพเจ้าจักบรรลุความเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตกาล ด้วยการต่อพระองคุลีพระพุทธรูปนั้นเทียว เพราะเหตุนั้นข้าพเจ้าจักได้บรรลุซึ่งพระสัมมาสัมโพธิญาณ อันเป็นเครื่องนำสัตว์โลกออกจากทุกข์ และแสดงธรรมอันสูงสุดเพื่อเหตุแห่งประโยชน์เกื้อกูลแก่สัตว์โลกทั้งหลาย

ท้าวสักกเทวราชทรงสดับถ้อยคำของพระเจ้าวัฏฏังคุลีอย่างนี้แล้ว ทรงมีพระทัยเบิกบานกับพระราชานั้น ประทับยืนอยู่กลางแจ้งแล้วตรัสบอกความที่พระองค์เป็นท้าวสักกะแด่พระราชานั้น สมเด็จพระบรมศาสดาเมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้น จึงตรัสว่า

จอมเทพทรงสดับคำของพระราชานั้น ทรงมีพระทัยร่วมกับพระราชานั้น จึงตรัสแก่พระราชานั้นอีกว่า ดูกรราชา ข้าพเจ้าเป็นท้าวสักกะจอมเทพมาสำนักของท่านเพื่อจะรู้ว่าบุญนี้ก็จะเป็นไปโดยสวัสดี

ดูกรจอมนรชนในอนาคตกาล ท่านจะนั่งที่โคนโพธิ์แล้วกำจัดมารทั้งห้า ได้บรรลุพระสัพพัญญู เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายในโลก เป็นผู้ประเสริฐ เป็นบุคคลหาผู้เปรียบมิได้ในอนาคตกาลแน่แท้ ท่านจักเป็นผู้ให้ความสุขแก่สัตว์โลกเป็นที่พำนัก เป็นที่พึ่งอาศัย เป็นผู้อนุเคราะห์แก่สัตว์ทั้งหลายในอนาคตกาลแน่แท้

จักเป็นผู้แสวงหาประโยชน์เกื้อกูลแก่สัตว์โลก เป็นผู้ให้ดวงตา ผู้ฉลาดในประโยชน์เป็นเจ้าของธรรมเป็นพระ-ตถาคตในอนาคตกาล

ท่านจักเป็นผู้ให้อริยสัจสี่และธรรมเป็นเครื่องหลุดพ้นอันเลิศในบรรดาพระธรรมเทศนาทั้งหลายแก่สัตว์ทั้งปวงในอนาคตกาล

ดูกรราชา มหามุนีธรรมย่อมประกาศแสงสว่างแก่เหล่าสัตว์ทั้งหลาย ผู้มีดวงตาในอนาคตกาล

ดูกรมหาราช ท่านนั้นจักเป็นพระพุทธเจ้าช่วยให้หมู่สัตว์ทั้งหลายที่จมลงในสงสารขึ้นสู่เรือคือธรรมข้ามพ้นไปในอนาคตกาลแน่แท้

ดูกรมหาราช ท่านนั้นจะทำนครทั้งปวงให้ว่างเปล่าแล้วเปลื้องสัตว์เหล่านั้นให้พ้นจากทุกข์ให้ดื่มอมตธรรม ดำรงอยู่ตราบเท่าอายุแล้วจักนิพพานในอนาคตกาล

ลำดับนั้นพระโพธิสัตว์ทรงบรรเทิงกับท้าวสักกะในที่นั้นเทียว เมื่อจะทรงแสดงอานิสงฆ์แห่งการสร้างพระพุทธรูปแก่ท้าวสักกะในกาลนี้นั่นเทียว จึงตรัสคาถาเหล่านี้ว่า

ข้าแต่เทวราชนระใดๆ ทำเองหรือให้ผู้อื่นทำพระพุทธรูปใหญ่หรือว่าเล็ก ด้วยวัตถุใดๆ ก็ตาม นระนั้นๆ จะเป็นผู้มีทรวดทรงงาม มีรูปงาม สมบูรณ์ด้วยอวัยวะเป็นที่รักของเหล่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เพราะเหตุแห่งการสร้างพระพุทธรูป

นระนั้นย่อมเป็นผู้มีเดชมาก มีฤทธิ์มาก มีผิวดุจทองน่าชอบใจและมียศใหญ่ เพราะเหตุสร้างพระพุทธรูป ข้าแต่ราชา นระนั้นย่อมมีปัญญามีอานุภาพมาก มีเดช ถึงพร้อมด้วยปีติในกาลทั้งปวง เพราะเหตุแห่งการสร้างพระพุทธรูปของพระชินเจ้า

ข้าแต่เทวราชนระนั้นย่อมเป็นผู้มีความสุข ไม่มีโรคมีอายุยืน ไม่มีเวรไม่มีภัย เพราะสักการะพระรูป พระชินเจ้าทุกเมื่อ นระนั้นเมื่อท่องเที่ยวไปในสงสาร จะไม่เกิดในอบายภูมิแต่เกิดเป็นมนุษย์และหมู่เทพทั้งหลาย เพราะเหตุแห่งการสร้าง

พระรูปของพระศาสดา เขาเมื่อเกิดเป็นมนุษย์ย่อมเกิดในตระกูลทั้งสองอย่างนี้ คือ ตระกูลกระษัตริย์หรือตระกูลพราหมณ์ เพราะเป็นพาหนะแห่งพระรูปพระชินเจ้า

นระนั้นเกิดในตระกูลที่ไพศาล มีทรัพย์มาก มีทาสชายหญิงแวดล้อมแล้วทุกเมื่อ เพราะเหตุเป็นพาหนะแห่งพระรูปพระชินะเจ้า มหาชนทั้งหลายนับถือบูชาสักการะนบนอบและย่อมประพฤติตามนระนั้น นี้เป็นผลแห่งการสร้างพระพุทธรูป

นระนั้นเกิดแล้วในเทวโลก อันหมู่เทพแวดล้อมแล้วบันเทิงตลอดกาลนานทุกเมื่อ นี้เป็นผลแห่งการสร้างพระรูปพระศาสดา ข้าแต่เทวราช นระนั้นเกิดแล้วอย่างนี้ย่อมได้ความสุขอย่างมนุษย์ความสุขอย่างทิพย์ และบรรลุนิพพานสุขในภายหลังโดยแท้ เพราะอานิสงส์แห่งการสร้างพระพุทธรูป

ท้าวสักกเทวราชทรงสดับอานิสงฆ์แห่งการสร้างพระพุทธรูปในสำนักพระโพธิสัตว์อย่างนี้แล้ว จึงโอวาทพระราชาเหล่านั้น ให้พระโพธิสัตว์อภัยโทษต่อ พระราชาเหล่านั้นในที่นั้นแล้ว ทรงกล่าวถ้อยคำอันให้เกิดความรักกับพระโพธิสัตว์นั้นแล้ว ได้เสด็จกลับไปเทวโลกของพระองค์ สมเด็จพระบรมศาสดาเมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้นจึงตรัสว่า

ครั้งนั้น ท้าวสักกะจอมเทพทรงสดับคำทั้งหมดของพระเจ้าวัฏฏังคุลีแล้ว ทรงโอวาทมหาชน ทรงให้พระเจ้าวัฏฏังคุลีอดโทษต่อพระราชาเหล่านั้น ในกาลทั้งปวง ทรงบันเทิงกับพระราชานั้น ได้ตรัสกับพระเจ้าวัฏฏังคุลีว่า ข้าพเจ้าสร้างพระพุทธรูปนั้นแล้วบูชาอยู่ทุกวันในกาลทุกเมื่อ ครั้นตรัสแล้วได้เสด็จกลับไปสวรรค์

ลำดับนั้น พระเจ้าวัฏฏังคุลีทรงให้ทำชัยมงคล สั่งสอนมหาชนแล้วสงเคราะห์อยู่ทุกเมื่อ ทรงบันเทิงแล้วกับพระราชา

เหล่านั้น ทรงให้พระราชาเหล่าสมาทานศีลห้า แล้วส่งไปนครของตน

พระราชาเหล่านั้นไปพระนครของตนแล้ว ทรงส่งเครื่องบรรณาการคือทรัพย์และรัตนะไปถวายพระเจ้าวัฏฏังคุลีนั้นทุกปีๆ

พระราชาร้อยเอ็ดเหล่านั้นทรงดำรงอยู่ในแว่นแคว้นด้วยความสุข ทรงส่งเครื่องบรรณาการคือทรัพย์และรัตนะไปทุกเมื่อ ครั้งนั้นมหาชนทั้งปวงดำรงอยู่ในโอวาทของพระเจ้าวัฏฏังคุลีนั้น ทำบุญดำรงชีวิตอยู่ตราบชั่วอายุแล้วได้ไปสวรรค์

พระเจ้าวัฏฏังคุลีทรงทำบุญมิใช่น้อย ทรงดำรงพระชนม์อยู่ในแคว้นตราบเท่าพระชนมายุแล้วไปในสวรรค์ ตลอดกาลนานในกาลทั้งปวง

ก็แลพระผู้มีพระภาค ครั้นทรงแสดงวัฏฏังคุลีราชชาดกแก่พระเจ้าปเสนทิโกศลอย่างนี้แล้ว ทรงเห็นความเจริญแห่งมหาชนทั้งสิ้นในอนาคตกาลนั้น เมื่อจะทรงอนุญาตให้สร้างพระพุทธรูปซึ่งเป็นรูปของพระองค์ เพื่อความตั้งมั่นแห่งศาสนาของพระองค์ตลอดกาลเป็นนิจ แก่พระราชานั้นจึงตรัสคาถาเหล่านี้ว่า

ดูกรมหาบพิตร นรชนเหล่าใดมีใจเอื้อเฟื้อทำเองก็ดีให้ผู้อื่นทำก็ดีซึ่งรูปของเรา ศาสนาของเราย่อมตั้งมั่นอยู่ตลอดกาลนาน

ดูกรมหาบพิตร นรชนเหล่านั้น ทำเองก็ดี ให้ผู้อื่นทำก็ดีซึ่งรูปของเราด้วยศรัทธาตามกำลัง ด้วยวัตถุมีดินเหนียวเป็นต้นทุกเมื่อ

ดูกรจอม นรชนเหล่านั้นสร้างพระรูปของเราไว้บูชาเล็กก็ตามใหญ่ก็ตาม เพื่อสำหรับกราบไหว้ในกาลทั้งปวง ชนเหล่านั้นเมื่อเกิดแล้วในโลก ชื่อว่าเกิดดีแล้ว

ดูกรมหาบพิตร นรชนเหล่านั้นย่อมมีเดชมากไพบูลย์อยู่ทุกเมื่อดุจดวงอาทิตย์ ท่องเที่ยวไปอยู่ในสงสาร ย่อมไม่เกิดในอบายภูมิ แต่จะเกิดในหมู่เทพและมนุษย์ทั้งหลาย ทุกเมื่อ

ชนบางพวกเกิดแล้วในโลก มีความสุขบันเทิงด้วยหมู่ญาติของตนอันเขาบูชาอยู่ในที่ทั้งปวงในกาลทุกเมื่อ

ดูกรมหาบพิตร นรชนเหล่านั้นเป็นผู้มีความสุขในที่ทั้งปวงทุกเมื่อจักถึงนิพพานอันเป็นความสุขอย่างประเสริฐในอนาคตกาล

ชนเหล่านั้นสร้างรูปของเราด้วยศรัทธาตามกำลัง เมื่อเกิดในสำนักผู้อื่นและได้ปฏิบัติตามคำสอนของเรา เมื่อทำที่สุดแห่งทุกข์ก็จักนิพพานในอนาคต

ดูกรมหาบพิตร เพราะเหตุนั้นแล พระองค์เห็นความสุขที่เกิดในโลกทำเองก็ดีให้ผู้อื่นทำก็ดีซึ่งรูปอันประเสริฐของเราและการสร้างพระพุทธรูปนี้ เราสรรเสริญแล้วอย่างนี้ ย่อมให้สำเร็จสมบัติทุกอย่างในกาลทุกเมื่อ

พระเจ้าปเสนทิโกศล ครั้งสดับพระดำรัสอนุญาตของพระผู้มีพระภาคอย่างนี้จึงทูลว่า พระเจ้าข้า แล้วจึงทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ผู้เจริญ ข้าพระองค์ควรทำพระพุทธรูปของพระองค์ด้วยวัตถุชนิดไหน ขอพระผู้มพระภาคพึงทรงอนุญาตเพื่อทำพระรูปนั้นในบัดนี้ ขอพระองค์ตรัสบอกวัตถุนั้นแก่ข้าพระองค์เถิดฯ ลำดับนั้น พระศาสดาทรงสดับคำของพระราชานั้นนั่นเทียว ทรงเห็นความเจริญตลอดกาลนานแห่งสัตว์โลกทั้งสิ้น จึงทรงอนุญาตเพื่อทำพระรูปของพระองค์แก่พระราชานั้นแล้วตรัสว่า ดูกรมหาบพิตรพระองค์พึงทำพระพุทธรูปซึ่งเป็นรูปของเรานั่นเทียวด้วยวัตถุอะไร ๆ จะเป็นดินเหนียว ยางและไม้เป็นต้นก็ได้ตามกำลัง จึงตรัสสามคาถาเหล่านี้ว่า

ดูกรมหาบพิตร นระผู้มีศรัทธาพึงสร้างรูปของเราสำเร็จด้วยดินหรือทอง เป็นต้นก็ตาม ยาว สั้น ใหญ่ หรือเล็กก็ตาม ตามกำลังทำรูปของเราด้วยวัตถุอะไรก็ได้ในกาลทุกเมื่อ มหาบพิตร บัดนี้พระองค์สร้างรูปของเราด้วยศรัทธาจะพึงมีผลมากนับไม่ถ้วน ดูกรกษัตริย์พระองค์จงทรงทราบอย่างนี้

สมเด็จพระบรมศาสดาครั้นตรัสแล้วอย่างนี้ เมื่อทรงแสดงคาถาให้เป็นเหตุอัศจรรย์อย่างหนึ่งประกอบด้วยอุปมา เพื่อจะให้พระราชานั้นทรงทราบอานิสงส์อย่างใหญ่ยิ่งแห่งการสร้างพระพุทธรูป ซึ่งเป็นรูปของพระองค์นั่นเทียวจึงตรัสสี่คาถาเหล่านี้ว่า

ดูกรมหาบพิตร นระผู้เป็นบัณฑิตมีฤทธิ์ พึงอาจเพื่อจะนับวัตถุมีถั่วเขียวและมาลัย เป็นต้น อันเต็มอยู่ในทวีปทั้งสี่ได้ฉันใด แต่นระนั้นจะไม่อาจนับผลแห่งการสร้างพระพุทธรูปได้ฉันนั้น

ดูกรจอมชน เทพบุตรผู้มีฤทธิมากพึงอาจเพื่อจะนับข้าวเปลือกเจ็ดชนิดที่เต็มอยู่ในจักรวาลทั้งสิ้นแม้ฉันใด แต่เทพบุตรนั้นก็ไม่สามารถนับผลแห่งการสร้างพระพุทธรูปนั้นได้ฉันนั้น

ดูกรจอมนระเทพบุตรผู้มีฤทธิ์มากสามารถเพื่อจะนับน้ำกับทรายในสมุทรในจักรวาลทั้งหลายได้ฉันใด แต่เทพบุตรนั้น ไม่สามารถจะนับผลแห่งการสร้างพระพุทธรูปนั้นได้ฉันนั้น

ดูกรพระราชาผู้ประเสริฐ เทพบุตรผู้มีฤทธิ์มากพึงสามารถนับทองและเงินทั้งปวง อันเต็มในจักรวาลทั้งสิ้นตั้งแต่แผ่นดินขึ้นไปเบื้องบนสุดจนเต็มภวัคพรหมได้ฉันใด แต่เทพบุตรนั้นไม่สามารถนับผลแห่งการสร้างพระพุทธรูปนั้นได้ฉันนั้น

ก็พระเจ้าโกศลพร้อมทั้งบริษัท เมื่อทรงสดับพระธรรมเทศนาของพระผู้มีพระภาคอย่างนี้ ทรงมีพระทัยบังเกิดปีติโสมนัส เมื่อปรารถนาทรงสร้างพระพุทธรูปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่สัตว์โลกทั้งสิ้น ทรงบูชาพระผู้มีพระภาคด้วยของหอมและดอกไม้เป็นต้นในที่นั้น เสด็จกลับไปที่ประทับของพระองค์ ทรงนำแก่นจันทน์มาจากป่าต้นจันทน์ให้กลึงจันทน์นั้นให้เสมอกันแล้ว จึงให้ทำเป็นพระพุทธรูปอันงามอย่างยิ่งด้วยแก่นจันทน์นั้น ทรงให้ทำพระพุทธรูปนั้นให้เรียบแล้วให้ทาพระพุทธรูปนั้นด้วยน้ำสีแดงบ่อย ๆ ให้ห่มพระพุทธรูปนั้นด้วยท่อนผ้าคู่หนึ่งสีเหมือนน้ำครั่งทรงให้ประดิษฐานพระพุทธรูปนั้นไว้บนอาสนะที่สูงทำด้วยวัตถุอย่างดีเลิศมีค่ามาก พระราชาและบริษัทนั้น เห็นพระพุทธรูปนั้นรุ่งเรืองอยู่เกิดปีติขึ้นในพระทัยบ่อย ๆ ทรงให้สร้างมหามณฑปอันประกอบด้วยของหอมต่าง ๆ สมบูรณ์ด้วยเครื่องประดับต่าง ๆ อย่างงามยิ่ง วิจิตรด้วยรัตนะเจ็ดประการในที่นั้น ทรงประดิษฐานพระพุทธรูปนั้นไว้สูบนอาสนะที่มีค่ามาก ทำบูชาสักการะพระพุทธรูปนั้น ด้วยใส่พระทัยของพระองค์แล้ว จึงเข้าไปเฝ้าพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งประทับอยู่ในพระเชตวันมหาวิหาร ประทับนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งแล้วกราบทูลด้วยสองคาถานี้ว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระรูปของพระองค์ที่พระองค์ทรงอนุญาตแล้ว ข้าพระองค์ให้ทำแล้ว พระรูปนั้นเหมือนมีชีวิต รุ่งโรจน์ส่องรัศมีเป็นอย่างเดียวกัน ข้าพระองค์ปรารถนาให้พระองค์เสด็จไปทรงทอดพระเนตรพระรูปของพระองค์ในที่นั้น และข้าพระองค์ดีใจที่พระองค์เสด็จไปเสวยในวันรุ่งขึ้น พระเจ้าข้า

สมเด็จพระบรมศาสดาทางสดับพระดำรัสของพระราชาได้ทรงประทับนิ่งอยู่ลำดับนั้นพระราชาทรงทราบว่าพระผู้มีพระภาคทรงรับแล้ว จึงเสด็จลุกจากอาสนะถวายบังคมพระผู้มีพระภาคแล้วเสด็จกลับไปนครพระองค์ วันรุ่งขึ้นพระศาสดามีสาวกทั้งหลายของพระองค์แวดล้อมแล้ว เสด็จไปพระมหาราชวังของพระราชาเสด็จเข้าไปมหามณฑปนั้น ทอดพระเนตรพระรูปของพระองค์ ขณะนั้น พระพุทธรูปนั้นที่ทำด้วยไม้แก่นจันทน์นั้นเห็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จมามณฑปนั้น ด้วยเดชานุภาพ

แห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั่นเทียว เหมือนมีใจประกอบด้วยความเคารพ และเหมือนร่างกายที่มีชีวิตอยู่คิดแล้วว่า เมื่อพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐยังทรงพระชนม์อยู่อย่างนี้เสด็จมาที่นี้ บัดนี้เรานั่งบนอาสนะสูงไม่ควรแล้วแก่เรา เราจะทำความเอื้อเฟื้อแด่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น พระพุทธรูปนั้นเหมือนทรงดำริอยู่อย่างนี้ ทรงทำความเคารพพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงยกพระบาทข้างหนึ่งจากอาสนะที่พระองค์ประทับนั่ง แสดงอาการต้อนรับพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้เสด็จมาที่นั้น พระศาสดาทอดพระเนตรเห็นพระพุทธรูปทำแล้วอย่างนั้นงามประหนึ่งทรงเหยียดพระหัตถ์ข้างขวาออกจากจีวรของพระองค์เหมือนสายฟ้าแลบจากกลุ่มเมฆสีแดงอันงามยิ่งและงามยิ่งดุจอาการของช้างเอราวัณ เมื่อจะทรงห้ามพระพุทธรูปนั้น จึงตรัสคาถาว่า

อาวุโส พระองค์จงทรงหยุดเถิด เราจักนิพพาน
โดยกาลของเราเทียว และพระองค์จะพึงดำรงอยู่ในศาสนาของ
เราโดยกาลนาน ตลอดห้าพันปีในอนาคตกาล

พระศาสดาครั้นตรัสแล้วอย่างนี้ เมื่อจะทรงมอบพระศาสนาของพระองค์แก่พระพุทธรูปนั้นจึงตรัสคาถานี้ว่า

วันนี้นั่นเทียว เราขอมอบพระศาสนาของเราแก่พระองค์
ขอพระองค์จงทรงดำรงอยู่ในศาสนาของเรา เพื่อประโยชน์
เกื้อกูลแก่สัตว์โลกทั้งปวง

หมู่มหาชนที่มาประชุมกันในที่นั้น เกิดความอัศจรรย์ในใจของตน เมื่อเห็นพระพุทธรูปนั้น เกิดขนชูชันด้วยปีติและโสมนัสอย่างมากยิ่ง โบกผ้าไปมาอยู่ที่นั้น จึงกล่าวคาถานี้ว่า

พระพุทธนี้ไม่มีใจ มีความเคารพย่อมทำความเคารพ
แด่พระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐผู้มีพระทัย ใครเล่าเมื่อแสวงหา
ความสุขของตนจะไม่พึงทำความเคารพของตนแด่พระ-
ศาสดา

ครั้งนั้นพระราชามีมหาชนแวดล้อมแล้ว ทรงกราบทูลให้พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพร้อมทั้งพระสาวกของพระองค์ประทับนั่งบนอาสนะอย่างดีที่ปูไว้แล้วที่นั้น ทรงถวายอาหารบิณฑบาตอันประณีตและของขบเคี้ยวของบริโภคให้พระสัมมาสัมพุทธเจ้าและพระสาวกจนอิ่มแล้ว เมื่อเสร็จภัตกิจของพระผู้มีพระภาค จึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง เมื่อจะทรงทูลถามอานิสงส์การสร้างพระพุทธรูปจึงกราบทูลด้วยสองคาถานี้ว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ขอทูลถามพระองค์ว่า ชนเหล่าใดทำเองก็ดีให้ผู้อื่นทำก็ดีซึ่งพระรูปของพระองค์ ชนเหล่านั้นจะเป็นอย่างไรในอนาคตกาล วิบากของพวกเขาจะเป็นอย่างไร สัมปรายภพของพวกเขาจะเป็นเช่นไร ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระองค์จงตรัสบอกกะข้าพระองค์ ข้าพระองค์ปรารถนาเพื่อจะฟังผลนั้น

สมเด็จพระบรมศาสดาทรงสดับพระดำรัสพระราชานั้น เมื่อจะทรงแสดงอานิสงส์การสร้างพระพุทธรูปจึงตรัสคาถาเหล่านี้ว่า

ชนเหล่าใดสร้างพระรูปของเราเล็กหรือว่าใหญ่ ด้วยงาเป็นต้นก็ดี ด้วยรัตนะเป็นต้นก็ดี หรือว่าด้วยโลหะ ศิลา ดิน เหนียวหรือว่าไม้ก็ดีตามความพอใจ ดูกรราชารูปของเราทำด้วยทองเป็นต้นที่ให้ทำดีแล้วหรือรูปที่สำเร็จด้วยดอกไม้และผลไม้เป็นต้น ก็ควรทำเพื่อไว้บูชาทุกเมื่อ

ดูกรราชา ถ้าว่าชนเหล่านั้นปรารถนาความเป็นพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า หรือว่าเป็นสาวก พวกเขาจักได้ญาณอันเลิศในอนาคตกาล ถ้าว่าชนเหล่านั้นท่องเที่ยวไปอยู่ในสงสาร ย่อมเป็นผู้มีอายุยืน มีผิวพรรณไม่มีโรคมีกำลัง มีโภคทรัพย์ และมีความสุขในกาลทั้งปวง

ชนเหล่านั้นเกิดแล้วในโลก เป็นผู้มีบุญ ถึงพร้อมด้วยกุศลเป็นที่รักที่ชอบใจในกาลทุกเมื่อดุจดวงอาทิตย์ ดูกรมหาบพิตร เขาเหล่านั้นเกิดแล้วในโลกย่อมเป็นผู้มีรูปงามรุ่งโรจน์อยู่ในกลางหมู่ญาติ เหมือนดวงจันทร์รุ่งเรืองอยู่กลางหมู่ดาวฉะนั้น

ก็แล พระศาสดาครั้นทรงแสดงอานิสงส์การสร้างพระพุทธรูปแด่พระเจ้าโกศลอย่างนี้ บัดนี้เมื่อจะทรงประกาศความที่มหาชนผู้สร้างพระพุทธรูปแล้วจักไม่เกิดในที่เป็นทุกข์ จึงตรัสคาถาเหล่านี้ว่า

ดูกรจอมนระ ชนเหล่าใดประกอบด้วยจิตที่มีศรัทธาให้สร้างรูปของเราสำเร็จตามความประสงค์ ชนเหล่านั้นล่วงไปแล้วจักไม่ตกนรกชั้นสัญชีวนรกเป็นต้น และโลกันตนรกอันเย็นยิ่งสักคราวเดียว

ดูกรมหาบพิตร ชนเหล่านั้นจักไม่เกิดในเปตโลกอันเล็กยิ่งมีความกระหาย มีความทุกข์มากสักคราวเดียวและเมื่อสร้างรูปของเราแล้วจักไม่เกิดในกำเนิดสัตว์เดรัจฉานสักคราวเดียว

ชนเหล่านั้นสร้างรูปของเราแล้ว จักไม่เกิดในหมู่อสูรที่มีหัวอยู่ข้างล่าง มีเท้าอยู่เบื้องบน ประกอบด้วยทุกข์สักคราวเดียว ชนเหล่านั้นผู้สร้างรูปของเราจักไม่เกิดในภพอสัญญีสัตว์ ซึ่งไม่มีรูปอันอยู่สุดเขตแดนที่มีทุกข์อย่างยิ่งเลยสักคราวเดียว

เมื่อถึงความเป็นมนุษย์ จักไม่เป็นผู้ตาบอดหูหนวกมาแต่กำเนิดในอนาคตกาล ทั้งจักไม่เป็นโรคเรื้อนและฝีเป็นต้นในกาลไร ๆ ในอนาคตกาล

ชนเหล่านั้นสร้างรูปของเราแล้ว ย่อมไม่ตายด้วยมนต์ ภัย อุปัทวะ ยาพิษ และการเบียดเบียนของศัตรูนั้นในอนาคตกาลและจะไม่เกิดในตระกูลต่ำมีตระกูลจัณฑาลเป็นต้น แต่จะเกิดในสองตระกูล คือตระกูลกษัตริย์ หรือตระกูลพราหมณ์

ชนผู้สร้างรูปของเราย่อมเป็นผู้มีความสุขในครรภ์มารดา มารดาผู้คลอดนั้นก็มีความสุข เขาเป็นผู้มีความสุขในกาลทั้งปวง ย่อมเป็นผู้มีทรัพย์ในกาลทั้งปวง ในเมื่อเราเกิดในตระกูลก็ทำให้ตระกูลนั้นเจริญอยู่ ชนผู้สร้างรูปของเราย่อมเป็นผู้มีรูปงาม น่าชม มีร่างงามเป็นที่รักของมหาชน มีโภคะ และมียศ มีเสียงไพเราะ เจรจาแต่คำเป็นที่รักระรื่นหู น่าฟัง เป็นบัณฑิต เป็นผู้ฉลาด

นรเหล่านั้น เป็นผู้มีโภคทรัพย์นาและสวนเป็นต้นและทาสหญิง ทาสชายพรั่งพร้อมแล้วด้วยทรัพย์ข้าวเปลือกและยศเขาเกิดแล้วในโลก ย่อมเป็นที่รัก ที่ชอบใจ เป็นผู้อันเขาสรรเสริญอยู่เป็นที่เคารพของคนทั้งหลาย และเป็นผู้ประเสริฐในกาลทุกเมื่อ

ดูกรมหาบพิตร ชนเหล่านั้นสร้างรูปของเราแล้วเกิดแล้วในโลกชื่อว่าเกิดดีแล้ว เป็นผู้สูงสุดกว่าหมู่ญาติทั้งหลายและอันเขาบูชาแล้วในกาลทั้งปวง ดูกรจอมนระ ชนเหล่านั้นสร้างรูปของเราแล้วอย่างดี ย่อมเป็นผู้อันเขาบูชาแล้วในกาลทั้งปวง เป็นผู้สงกว่านรชนและเทวดาทั้งหลาย และเป็นที่พึ่งของสัตว์โลกทั้งหลาย

สมเด็จพระบรมศาสดาครั้นทรงประกาศสมบัติคือความสุขแด่พระเจ้าโกศลอย่างนี้แล้ว เมื่อจะทรงประกาศสมบัติคือความสุขที่จะพึงได้ในโลก จึงตรัสคาถาเหล่านี้ว่า

พวกเขาเหล่านั้นจักเป็นพระราชาเสวยความสุขอย่างเลิศในโลกมนุษย์แล้ว ทรงบำเพ็ญสุจริตสามอย่างโดยประการทั้งปวงทุกเมื่อด้วยการสร้างรูปของเขาแล้ว เพราะบุญนั้นเคลื่อนแล้วจากมนุษยโลกย่อมไปในเทวโลกชั้นต่าง ๆ ทุกเมื่อ

พระราชาเหล่านั้นทรงละอัตภาพในมนุษย์โลกแล้วย่อมถึงความเป็นเทพในเทวโลก ในวิมานทองวิจิตรด้วยรัตนะต่าง อันน่ารื่นรมย์ด้วยหมู่เทวดาผู้ประเสริฐทุกเมื่อ

พระราชาเหล่านั้นทรงดำรงอยู่ด้วยอำนาจทั้งปวงบันเทิงอย่างยิ่งด้วยดุริยางค์ทั้งปวง ประกอบด้วยสุขสมบัติอย่างเลิศเสวยความสุขอย่างประเสริฐมากทุกเมื่อ

พระราชาเหล่านั้น ทรงมีรูปงาม ประดับด้วยเครื่องประดับอย่างดี เกิดความยินดีตามชอบใจของตน ถึงพร้อมด้วยความงดงามแห่งพระรูปทุกเมื่อประทับอยู่ในวิมานทิพย์อย่างเลิศ ประทับนั่งบนอาสนะอันประเสริฐแวดล้อมด้วยหมู่เทพทั้งสิ้น ยินดีด้วยหมู่เทพเหล่านั้นในสวนนันทวันทุกเมื่อ

พระราชาเหล่านั้น ทรงดำรงอยู่ในเทวโลกสมบูรณ์แล้วแวดล้อมแล้วด้วยหมู่เทพ บันเทิงอยู่ด้วยดุริยางค์ทั้งปวงมีเภรีเป็นต้นในกาลทั้งปวง ทรงบันเทิงอยู่ด้วยการฟ้อนขับ และ ประโคมตลอดกาลนาน

บันเทิงอยู่ในสวรรค์ด้วยดุริยางค์เหล่านั้น ดูกรราชา พระราชาเหล่านั้นเสด็จไปบรรทมบนวิมานอันเลิศในกาลใดกาลนั้นเทพทั้งหลายย่อมขับร้องและประโคมดุริยางค์ทั้งหลายให้บันเทิงอยู่

พระราชาเหล่านั้น บรรทมเป็นสุขบนรถในวิมานเพียบพร้อมด้วยการฟ้อนและการขับเสมอด้วยเทพทั้งหลายทุกเมื่อ

พระราชาเหล่านั้นสร้างรูปของเราอย่างดีทรงเป็นพรหมผู้ประเสริฐมีปีติเป็นภักษาอยู่ร่วมด้วยหมู่พรหมทั้งหลายเสวยความสุขที่นับไม่ได้ในพรหมโลก ดำรงอยู่ตราบเท่าอายุ

เมื่อพระราชาเหล่านั้นท่องเที่ยวไปในเทวโลกและมนุษยโลกอย่างนี้ ย่อมเป็นผู้สูงสุดกว่าคนเหล่านั้นในกาลทั้งปวง

ราชาเหล่านั้น เมื่อปรารถนาความเป็นพระพุทธเจ้าก็ดี พระปัจเจกพุทธเจ้าก็ดี พระสาวกก็ดี เมื่อเกิดในภพสุดท้ายย่อมบรรลุตามที่ปรารถนาไว้ ครั้นบรรลุความเป็นพระพุทธเจ้าแล้วก็ดี พระปัจเจกพุทธเจ้าก็ดี พระสาวกก็ดี ดำรงอยู่ตราบเท่าอายุแล้ว ย่อมนิพพานแล

ก็แลพระศาสดาครั้นทรงประกาศสมบัติแห่งความสุขที่จะพึงได้ในกาลโลกแด่พระเจ้าโกศลนั้นอย่างนี้แล้ว เมื่อตรัสเรียกพระเจ้าโกศลนั้นจึงตรัสสองคาถานี้ว่า

ดูกรราชา อานิสงส์ใหญ่ย่อมมีแก่เราผู้ทำพระองคุลีอันขาดแล้วของพระพุทธรูปในกาลนั้นด้วยศรัทธาอย่างนี้ทุกเมื่อ อานิสงส์นั้นย่อมมีแก่เราผู้ชนะแล้วด้วยการสร้างรูปของพระพุทธเจ้าทั้งปวง ดูกรมหาบพิตร ใครอื่นที่จะอาจนับผลานิสงส์ของทานนั้น เว้นเราเสียย่อมไม่มี

พระศาสดาครั้นทรงแสดงความมีอานิสงส์แก่พระราชาผู้สร้างพระพุทธรูปอย่างนี้ บัดนี้ เมื่อจะทรงแสดงอานิสงส์ต่าง ๆ จึงตรัสคาถาเหล่านี้ว่า

ดูกรมหาบพิตร นระใดเมื่อปรารถนาความสุขสัมผัส พึงให้สร้างพระพุทธรูป ในกาลทั้งปวง มหาบพิตร นระนั้น เป็นเทวดาหรือว่าเป็นมนุษย์ก็ตามย่อมเกิดในพรหมโลก เพราะการสร้างพระพุทธรูป

นระใดย่อมอนุโมทนาพระพุทธรูปที่เขาสร้างไว้แล้ว ดู ก่อนจอมชนนระนั้นย่อมได้ความสุขในกาลทั้งปวงนระใด ประกาศให้ได้ยินไปทั่วซักชวนบูชาพระพุทธรูปนั้น นระนั้น ย่อมเป็นผู้มีทรัพย์ในกาลทั้งปวง

เพราะฉะนั้นนระผู้เป็นบัณฑิต เมื่อปรารถนาความสุข เพื่อตนพึงสร้างรูปของเรา ดังที่เราได้พรรณนามาแล้ว อย่างนี้

นระผู้สร้างรูปของเราย่อมเป็นผู้มีความสุข มีปัญญา มากมีรูปงามในกาลทั้งปวง เพราะการสร้างรูปของเรา นระ ผู้สร้างรูปของเราย่อมได้ผลานิสงส์มาก มีทรัพย์ มียศ ใน กาลทั้งปวง เพราะสร้างรูปของเรา ผู้สร้างรูปของเราย่อมเป็น ผู้สมบูรณ์ด้วยทาสหญิงทาสชายและโภคทรัพย์ในกาล ทั้งปวงนี้เป็นผลแห่งการสร้างพระพุทธรูป

นระผู้สร้างรูปของเรา ย่อมเป็นผู้มีญาติมากมีปัญญา และมีอายุยืนในกาลทั้งปวง นี้เป็นผลแห่งการสร้างพระพุทธรูป

นระผู้สร้างรูปของเรา ย่อมเป็นผู้ล่วงพ้นจากเวรและ ภัยทั้งปวงเป็นผู้อันเขาบูชาแล้วในกาลทั้งปวง นี้เป็นผลแห่ง การสร้างพระพุทธรูป

นระผู้สร้างรูปของเรา ย่อมไม่เกิดในตระกูลที่ต่ำทราม แต่จะเกิดด้วยดีในตระกูลที่สูงนี้เป็นผลแห่งการสร้าง พระพุทธรูป

ผู้สร้างรูปของเรา ย่อมเป็นผู้มีกลิ่นกายหอมเป็นที่รักของชนทั้งหลาย มีรูปงามในกาลทั้งปวง นี้เป็นผลแห่งการสร้างพระพุทธรูป

นระผู้สร้างรูปของเรา ย่อมเป็นผู้ฉลาดในถ้อยคำอันไพเราะปรากฏแล้วในกาลทั้งปวง นี้เป็นผลแห่งการสร้างพระพุทธรูป

เพราะฉะนั้นนระผู้เป็นบัณฑิต เมื่อเห็นความสุขของตน พึงสร้างเองหรือพึงให้ผู้อื่นสร้างรูปเราด้วยใจเอื้อเฟื้อ บุญที่เราพรรณนาแล้วอย่างนี้ ย่อมมีผลมากนะมหาบพิตร

พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงสดับพระธรรมเทศนาของพระผู้มีพระภาคแล้วอย่างนี้ มีพระทัยบังเกิดปีติโสมนัสอย่างโอฬารยิ่ง เมื่อจะทรงทำความปรารถนาของพระองค์ในสำนักพระผู้มีพระภาค จึงทราบทูลด้วยสี่คาถาเหล่านี้ว่า

ด้วยผลแห่งการสร้างพระพุทธรูปด้วยแก่นไม้จันทน์นี้ ข้าพระองค์นี้เกิดแล้วในภพใด ขอให้เป็นผู้ระลึกชาติได้ และได้ความรู้ อันชื่อว่าญาณในอนาคตกาล

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อข้าพระองค์สร้างภพอยู่ทุกเมื่อนั้นด้วยบุญ ข้าพระองค์ท่องเที่ยวไปอยู่ในสงสาร ในเทวโลก หรือว่ามนุษยโลกทุกเมื่อ ขอเป็นผู้บริสุทธิ์จากบาปทั้งปวงทั้งหลาย มีความสุขในอนาคตกาล

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ด้วยบุญที่ข้าพระองค์ทำแล้วอย่างนี้ ขอให้ข้าพระองค์เป็นผู้ยินดีแล้วในการให้ เต็มแล้วด้วยบารมีในกาลทุกเมื่อ ขอเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตกาล

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ด้วยบุญของข้าพระองค์นี้ ขอให้ชนทั้งหลายทั้งปวงมีมารดาเป็นต้น จงเป็นผู้ไม่มีโรค ไม่มีภัย และมีความสุขในกาลทั้งปวงเถิด

พระเจ้าปเสนทิโกศล ครั้นทำความปรารถนาของพระองค์แล้วอย่างนี้ เป็นผู้มีศรัทธาอันเป็นไปแล้วอย่างโอฬารยิ่งในพุทธศาสนานั่นเทียว จึงกราบทูลด้วยคาถาอีกว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระราชาทั้งหลายพร้อมด้วย
บริษัทประกอบแล้วด้วยศรัทธา จงรักษาศาสนาของพระองค์
เถิด แลเทวดาทั้งหลายพร้อมด้วยบริวาร จงรักษาศาสนา
ของพระองค์ในโลกทั้งปวง ในกาลทั้งปวงเถิด

ลำดับนั้นสมเด็จพระบรมศาสดาทรงสดับพระดำรัสของพระเจ้าโกศลนั้นนั่นเทียว บัดนี้ เมื่อจะทรงเพิ่มพูนปีติโสมนัสให้แผ่ไปอย่างโอฬารยิ่ง ในพระทัยของพระราชานั้น จึงตรัสสองคาถานี้ว่า

ดูกรมหาบพิตร ด้วยรูปของเราที่ท่านสร้างแล้วด้วยไม้
แก่นจันทน์นี้เทียว ท่านเป็นผู้มีศรัทธา จักได้ญาณเป็นเครื่อง
ระลึกชาติได้ ท่านนั้นจักเป็นพระพุทธเจ้าอันไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า
ในโลกในอนาคต

มหาบพิตร ด้วยบุญนี้ของท่าน มหาชนทั้งหลายมี
มารดาเป็นต้นของท่าน เกิดแล้วในโลกย่อมเป็นผู้มีความสุข
ในกาลทั้งปวง เทวดาทั้งหลาย ย่อมรักษาท่านในกาลทุกเมื่อ

สมเด็จพระบรมศาสดาทรงจบพระคาถา ด้วยพระดำรัสเรียกพระเจ้าปเสนทิโกศลนั้นด้วยสองคาถาเหล่านี้อย่างนี้ จึงตรัสว่า ดูกรมหาบพิตร บัดนี้ รูปของเราที่เป็นรูปไม้จันทน์นี้พระองค์ทรงสร้างไว้ในศาลานี้ จักมีเพื่อความเจริญและประโยชน์เกื้อกูลแก่สัตว์โลกทั้งปวงในอนาคตกาล มหาบพิตร ก็พระพุทธรูปนี้ที่พระองค์สร้างประดิษฐานไว้ในมหามณฑปนี้ จักให้ผลอันเป็นความสุขอย่างโอฬารยิ่งแก่ท่านในอนาคตกาล ดังนี้เมื่อจะทรงประชุมชาดก จึงตรัสคาถาสุดท้ายว่า

พระมารดาของพระเจ้าวัฏฏังคุลีในกาลนั้น ได้เป็นพระเทวีพระนามว่ามหามายาในกาลนี้ พระบิดาของพระเจ้าวัฏฏังคุลีในกาลนั้น ได้เป็นพระเจ้าสุทโธทนะในกาลนี้ ท้าวสักกเทวราชผู้เป็นใหญ่ในหมู่เทพทั้งสองในกาลนั้น ได้เป็นพระอนุรุทธะผู้ปรากฏว่ามีตาทิพย์ในกาลนี้ ชนทั้งหลายทั้งปวงมีนักรบเป็นต้น ในกาลนั้น ได้เป็นสาวกของเรานั่นเทียวในกาลนี้ พระราชาทั้งหลายในชมพูทวีปในกาลนั้น พระราชาพระนามว่าวัฏฏังคุลี ผู้มีเดชมากกว่าพระราชาทั้งหลายในกาลนั้นได้เป็นเราผู้ตถาคตตรัสรู้โดยชอบเป็นที่พึ่งของสัตว์โลกในกาลนี้ มหาบพิตร พระองค์จะเป็นผู้ประเสริฐในศาสนาของเราในกาลทั้งปวง ท่านทั้งหลาย จงทรงจำชาดกไว้อย่างนี้ด้วยจิตที่เคารพอย่างยิ่ง

จบ วัฏฏังคุลิราชชาดก

ดุรงค์ไกรสีห์

๓๘ สิรสากุมารชาดก

เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาประทับอยู่ที่เวฬุวัน ทรงปรารภการทำโทษของพระตถาคตแก่พระเทวทัต จึงตรัสพระธรรมเทศนาเริ่มต้นด้วยคาถาว่า **สิรสา ปิยปุตฺตกำ** ดังนี้

ได้ยินว่า พระเทวทัตผูกอาฆาตในพระตถาคตมานานแล้ว หาโอกาสปลงพระชนม์พระตถาคต ต่อมาวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายต่างนั่งชุมนุมกันในโรงแสดงธรรม ยกถ้อยคำขึ้นมากล่าวกันว่า ท่านผู้อาวุโสทั้งหลาย น่าอัศจรรย์หนอ พระเทวทัตแม้ว่าจะพยายามหาโอกาสปลงพระชนม์พระบรมศาสดา แล้วกล่าวคำส่อเสียดเพื่อทำลายพระผู้มีพระภาคก็ตาม ก็ยังไม่ได้โอกาสเช่นนั้น แต่กลับประสบกับความพินาศอันยิ่งใหญ่เสียเอง ฝ่ายว่าพระบรมศาสดาครั้นได้สดับคำที่ภิกษุเหล่านั้นพูดกัน จึงเสด็จมายังโรงฟังธรรม ประทับนั่งเหนือพุทธอาสน์ที่ปูลาดไว้ที่โรงธรรม แล้วตรัสถามว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอนั่งประชุมกันด้วยเรื่องอะไร เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า ด้วยเรื่องเช่นนี้พระเจ้าข้า จึงตรัสว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย พระเทวทัตผูกอาฆาตในตถาคต เพียรพยายามหาโอกาสเพื่อที่จะฆ่า กล่าววาจาใส่ร้ายเพื่อทำลาย มาเป็นเวลานานก็ไม่ได้โอกาสที่จะทำลายตถาคตได้ แต่ตนเองกลับประสบกับความพินาศภายหลัง ในโอกาสบัดนี้ ก็หามิได้ ดังนี้แล้วก็ทรงดุษณีเสีย เมื่อภิกษุทั้งหลายทูลอ้อนวอนจึงนำอดีตนิทานมาตรัสว่า

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ในอดีตกาล พระราชาพระองค์หนึ่งทรงพระนามว่า ปธัมมราชา ทรงครองราชสมบัติในเมือง ปาลิสนคร พระเจ้าปธัมมราชามีพระอัครมเหสี พระนามว่าสุรสีเทวี ต่อมาวันหนึ่ง พระนางสุรสีเทวีแวดล้อมด้วยหมู่มหาชน เสด็จไปยังแม่น้ำเพื่อสรงสนานพระเศียร พลันทอดพระเนตรเห็นนักบวชชีเปลือยตนหนึ่ง กำลังเดินทางมาเบื้องพระพักตร์ของพระนาง วันนั้นแหละพระโพธิสัตว์ถือปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระเทวี ต่อมาค่อนรุ่งคืนนั้น พระนางสุรสีเทวีทรงพระสุบินนิมิตไปว่า มีบุรุษหนึ่งเพียบพร้อมด้วยรูปสมบัติมายังสำนักของพระเทวี ทูลเจราจากับพระนางว่าข้าแต่แม่เทวีหม่อมฉันมิใช่ใครอื่นเลย หากแต่เป็นพระโพธิสัตว์หน่อเนื้อเชื้อไขของพระพุทธเจ้ามาในสำนักของพระแม่เทวี จักเป็นราชโอรสของพระเจ้าปธัมมราชา พระราชสามีของ

พระแม่เจ้า จักได้สั่งสอนอบรมมหาชน ชาวเมืองปาลิสทั้งหมด พระเทวีครั้นทรงสุบินนิมิตอย่างนี้แล้ว ตื่นพระบรรทมเสด็จลุกขึ้นจากพระแท่นบรรทม ประทับพลางคำนึงว่า ถ้าหากว่าพระราชโอรสในพระครรภ์ของเราจะได้เป็นพระราชามีบุญญาธิการมากยิ่งใหญ่กว่าพระราชบิดาแล้วไซร้ สัตว์ผู้เป็นพระมเหสีแห่งพระราชโอรสของเราก็จักได้เป็นพระมหาเทวี ผู้มีบุญญาธิการมาก ยิ่งใหญ่กว่าพระราชมารดา ลำดับนั้นพระเทวีเกิดปีติโสมนัส ทรงพระครรภ์ประหนึ่งว่า พระโพธิสัตว์ ประทับอยู่ในพระอุทรของพระเทวีเป็นเวลา ๑๐ เดือนกับอีก ๑๐ วัน รับสั่งให้หญิง ๗๐๐ นาง ผู้สมควรเลี้ยงดูบุตรของตนบำรุงถันของพวกตนเอาไว้เพื่อถวายนมพระโพธิสัตว์ เหล่านารีเหล่านั้นพากันบำรุงรักษาถันของตนเอาไว้ มิให้บุตรของตนรู้รสน้ำนมเลย น้ำนมของพระเทวีนั้นก็บังเกิดขึ้นโดยส่วนเดียว พระเทวีจึงมีพระราชเสาวนีย์กับบรรดาเหล่านารีเหล่านั้นว่า พระราชโอรสของเราจักเสวยขีรรสจากพระถันของเรา วันรุ่งขึ้น ลมกรรมชวาตก็ปั่นป่วนในพระครรภ์ของพระเทวี คราทีนั้นพระเทวีรับสั่งหาเหล่านารีทั้งหลายผู้ที่ควรเลี้ยงดูบุตรของตนมาหา เหล่านารีมาชุมนุมพร้อมเพรียงกันในที่ประทับของพระเทวี นั่งแวดล้อมพระเทวีอยู่ ณ ที่ประทับนั้น พระเทวีมีพระครรภ์แก่เต็มที่ ประทับนั่งประหนึ่งว่าจะทรงประสูติกาลตามความพอพระราชหฤทัยของพระองค์ ตามที่ได้ทรงทำสัจจาธิฐานไว้ในปางก่อน ครานั้น นารีทั้งหลายจึงเอาผ้าผืนหนึ่งมีค่า ๑๐๐ กหาปณะ ซ้อนกัน ๗ ชั้น ทำผ้าให้เป็นประหนึ่งว่าเปล รองรับพระราชโอรสของพระเทวี พระเทวีทรงมีพระประสูติกาลพระราชโอรสลงบนผืนผ้ามีค่า ๑๐๐ กหาปณะนั้น นางกำนัลทั้งหลายรับผ้านั้นแล้วบรรจงวางไว้ในที่รโหฐาน ได้เห็นพระอุทรของพระเทวียุบลงต่างก็เข้าใจกันว่า พระเทวีทรงแท้งแล้ว จึงกราบทูลพระเทวีว่า ข้าแต่แม่เจ้าผู้เจริญ ขอพระเทวีจงมีรับสั่งให้พวกหม่อมฉันเก็บผ้าเปื้อนมลทินรโหฐานเถิด ฯ พระเทวีครั้นได้สดับคำของเหล่าสนมกำนัลเหล่านั้น จึงทรงมีพระราชเสาวนีย์ว่า บัดนี้ พวกเจ้าจงนำผ้าเปื้อนนั้นไปซักที่แม่น้ำเถิด ฯ พวกนางสนมกำนัลต่างก็ถือผ้าเปื้อนนั้นไปซักที่แม่น้ำ ฯ หากแต่ว่าผ้าผืนที่มือของหญิงนั้นหนักเหลือเกิน คราวนั้น พวกสตรีที่ยืนอยู่ริมฝั่งแม่น้ำพูดกันว่า ทำไมนะผ้านี้จึงหนักมากนักสำหรับพวกเราทั้งหลาย จึงพากันเปิดผ้าผืนนั้นดูก็ได้พบทารกอยู่ภายในผ้านั้นแล้วก็พากันอุ้มทารกน้อยนั้นไป ทูลความเจริญแข็งโดยสวัสดีของพระกุมารแด่พระเทวีสุรสีนั้น พระเทวี

จึงเสด็จลุกขึ้นรับพระราชโอรสของพระองค์ ทรงสวมกอดไว้แนบพระอุระแล้วให้พระ-ราชกุมารเสวยขีโรทกจากเต้าพระถันขององค์ ครั้งนั้น พวกนารีทั้งหลายวางผ้าเปื้อนนั้นลงแล้วมองดูก็ไม่เห็นรอยด่าง เห็นแต่ผ้านั้นสีสะอาดสดใสปราศจากรอยเปื้อน ประดุดั่งว่าน้ำหล่นลงบนใบบัวฉะนั้น ต่างพากันเกิดปีติโสมนัส ฝ่ายว่าพระเทวีนั้น ทรงลาดผ้าขาวบริสุทธิ์อีกผืนหนึ่งลงบนผ้านั้นแล้วให้พระราชกุมารบรรทมบนผ้าขาวบริสุทธิ์ผืนนั้น พระราชกุมารพอได้สัมผัสผ้าผืนนั้นก็ทรงกันแสงจ้าประหนึ่งว่าจะสิ้นพระชนม์ชีพ เพราะว่าผ้าผืนนั้นเนื้อหยาบ ลำดับนั้น พระเทวีทรงเอาผ้าอีกผืนหนึ่งมีค่าหนึ่งพันแล้วเอาผ้าผืนนั้นรองรับพระราชกุมาร ทรงลาดผ้าที่มีเนื้อละเอียดยิ่งอีกผืนหนึ่งทับผ้าผืนนั้นลงไปแล้วอุ้มให้พระราชกุมารบรรทม พระราชกุมารนั้นพอได้สัมผัสผ้าผืนนั้นก็มิได้กันแสงแต่อย่างใด เพราะผ้าผืนนั้นมีเนื้อละเอียดยิ่ง ในวันที่ขนานพระนามพระราชกุมาร พระนางสุรสีเทวีพระราชมารดาของพระโพธิสัตว์ ได้ขนานพระนามพระราชกุมาร ว่าสิรสา เพราะว่าพระราชกุมารพระราชสมภพมีผ้าบริสุทธิ์รองพระเศียร พระกุมารเสวยพระ-กระยาหารวันละหนึ่งมื้อเจริญพระชันษาได้ ๙ เดือน วันหนึ่งเป็นวันอุโบสถ ๑๕ ค่ำ พระโพธิสัตว์มีพระประสงค์จะทรงทราบว่า พระราชบิดาจะทรงโปรดปรานพระองค์หรือว่าไม่ทรงโปรดปราน ทรงใคร่ครวญพิจารณาดวงพระหฤทัยของพระราชบิดาก็ได้ทรงแลเห็นกิริยาอาการที่พระองค์ได้ทรงกระทำลงไปแล้ว ครั้งนั้นพระราชาทรงมีหีบใบใหญ่ใบหนึ่งตั้งเก็บไว้ในพระราชฐานของพระองค์ ภายในหีบใบใหญ่นั้นมีพัตราภรณ์ต่างๆ รัตนะต่างๆ และของหอมต่างๆ มีมูลค่าหลายแสนกหาปณะ หีบใบนั้นกว้างยาวประมาณ ๕ ศอก เมื่อถึงคืนวันอุโบสถ พระนางสุรสีเทวีพร้อมด้วยพระปิโยรสบรรทมหลับสนิท ณ พระแท่นที่บรรทม คราวนั้นพระโพธิสัตว์เมื่อจะทรงลองพระทัยของพระราชบิดาจึงทรงเข้าไปประทับในหีบใบใหญ่ใบนั้น อนึ่ง ในเวลาใกล้รุ่ง คืนวันนั้นในเวลาตีกลองเพื่อบอกให้ประชาชนทราบว่าเป็นวันอุโบสถศีล พระเทวีตื่นบรรทมทอดพระเนตรไม่เห็นพระปิโยรสของพระนาง จึงรับสั่งหานางแม่นมทั้งหลายในที่นั้นแลนางนมทั้งหลายต่างพากันมา ณ ที่นั้น ค้นหาพระราชกุมารก็มิได้พบพระราชกุมารในที่ไหนๆ พระนางสุรสีเทวีพระราชมารดาพระโพธิสัตว์ เอาพระหัตถ์ทั้งสองของพระนางตบพระอุระ นางคร่ำครวญอยู่ ตรัสคาถา

ดูกรสิรสา ลูกรัก พ่อเป็นโอรสสุดที่รักพระองค์เดียวของแม่ แม่มอบชีวิตของแม่ให้กับลูกรัก ผู้มีพระชนม์เพียง ๙ เดือน

พระราชเทวีคร่ำครวญเป็นทุกข์โทมนัสยิ่งนัก ได้ตรัสอีก ๒ คาถา

ดูกรสิรสา ลูกรัก ลูกเป็นผู้ที่รักที่ชอบใจของแม่ ไปแอบเสียที่ไหน ลูกจงกลับมาเร็วพลันเถิด หรือว่าลูกถูกลักพาตัวไป พ่อลูกรัก สิ่งของของลูกก็หม่นหมอง เสื้อผ้าของลูกแม่ก็เผาเสียแล้ว สิ่งของเหล่านั้นทั้งหมดยังปรากฏอยู่ใน ที่นี้ แต่ลูกสิรสาของแม่กลับไม่ปรากฏ

ลำดับนั้น พระเจ้าปธัมมราชาได้สดับเสียงคร่ำครวญของพระเทวีนั้น จึงรับสั่งให้เทียมม้ามงคลของพระองค์และรับสั่งให้ราชบุรุษทำประทักษิณะพระนครถ้วน ๗ รอบ เพื่อแสวงหาพระโพธิสัตว์ ผู้เป็นพระปิโยรสของพระองค์ แต่ก็ไม่ทรงทราบว่า พระโพธิสัตว์ อยู่สถานที่ใด ฝ่ายว่าราชบุรุษนั้นมาหาราชโอรส เมื่อหาไม่พบก็กลับมายังสำนักของพระเจ้าปธัมมราชอีก พระเทวีทรงโทมนัสยิ่งนักคร่ำครวญพิไรรำพัน ได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า

โอ้หนอ พ่อลูกรัก แม่ได้ลูกรักมาแต่แม่ก็ต้องกลับมาพลัดพรากจากลูกรักในวันนี้ อีกตัวแม่เองมีชีวิตก็เหมือนไม่มี แม่จะเอาพระขรรค์ตัดคอของแม่เสียในบัดนี้ เพราะเหตุนั้นความตายของแม่เท่านั้น ประเสริฐกว่า วันนี้ แม่รู้ความตายของแม่จักเอาเลื่อยผ่าพระเศียรของแม่เสีย พระเศียรของแม่ก็จะแตกออกเป็น ๗ เสี่ยง แล้วแม่ก็จักตายวันนี้ เพราะว่าแม่อยู่ปราศจากลูกรัก แน่นอนว่าแม่นั้นบรรทมหลับแล้วตื่นขึ้นจักประสพแต่ความทุกข์ลำบากตลอดกาลนานแสนนาน มิได้พบลูกสุดที่รักก็จักไม่กลับมา ลูกของแม่ถูกทุกข์ท่วมทับเป็นเวลานาน แม่มิได้พบลูกสุดที่รักเลย แม่จักไปที่ใดก็มีแต่ความทุกข์ท่วมทับ ลูกของแม่ถูกนกโฉบเฉี่ยวไปหรือ แม่มิได้พบลูกรักของแม่นานแล้ว แม่จักไปที่ใดก็มีแต่ความทุกข์ เพราะเหตุนั้น แม่เมื่อค้นหาไม่พบลูกรักของแม่ ก็จักเที่ยวไป

ด้วยความทุกข์ใจ วันนี้แม่จักดื่มยาพิษ แม่คงจะต้องตายในที่นี้ แม่จักเอาเชือกผูกคอโดดเหวตายในวันนี้ แม่เมื่อค้นหาลูกรักของแม่ไม่พบ ความตายเท่านั้นประเสริฐกว่า

คราวนั้น มหาชนทั้งหลายมีอำมาตย์เป็นต้น ค้นหาสิรสากุมารทั่วปาลิสนครก็มิได้พบพระราชกุมารในที่ไหน ๆ ต่างพากันค้นหาจนถึงเที่ยงวัน ลำดับนั้น พระราชเทวีเสด็จไปยังสำนักของพระเจ้าปธัมมราชาพระราชสวามีของพระนาง แล้วกราบทูลว่า ข้าแต่มหาราช บัดนี้ ราชโอรสของเราไม่ทราบว่าหายไปไหน แล้วจึงตรัส ๒ คาถาว่า

ข้าแต่มหาราช ขอพระองค์โปรดสดับคำของหม่อมฉัน เถิด หม่อมฉันไม่เห็นราชโอรสในวันนี้ก็ไร้ประโยชน์ หม่อมฉันเอาพระขรรค์มาบั่นพระศอของหม่อมเสียในกาลบัดนี้

ข้าแต่พระราชสวามี หม่อมฉันพลัดพรากจากราชโอรส หม่อมฉันสวรรคตเสียยังประเสริฐกว่า ถ้าพระองค์จงทรงทราบอย่างนี้เถิด

พระราชาครั้นได้สดับพระดำรัสที่พระเทวีตรัสอย่างนี้แล้ว ก็มิได้ตรัสคำใด ๆ กับพระเทวีนั้น ลำดับนั้น พระเทวีได้เสด็จลุกขึ้นเบื้องพระพักตร์ของพระราชา มีน้ำพระเนตรนองพระพักตร์ เสด็จกลับพระตำหนักของพระองค์ แล้วตรัสกับนารีที่รักษาถันของตนไว้ว่า ดูกรนางผู้เจริญ เธอจงเปิดหีบเงินทุกหีบของพระราชา ตรวจสอบ และทำความสะอาด เธอพึงทำตามคำที่เราบอกเถิด หญิงนั้นครั้นได้ฟังพระดำรัสนั้นแล้ว ก็รับพระราชเสาวนีย์ใส่เกล้าใส่กระหม่อม ถือเอาลูกกุญแจไปเปิดหีบนั้นแล้วก็พบพระราชกุมารมีผิวพรรณงดงามยิ่ง เหมือนดอกบัวทอง บรรทมอยู่ท่ามกลางผ้าอันมีค่ามหาศาล ภายในหีบใบใหญ่นั้นแล หญิงนั้นเกิดปีติโสมนัสว่าเราค้นพบราชโอรสนายของเราได้แล้ว จึงกราบทูลเรื่องราวนั้นแด่พระราชเทวี พระนางสุรสีเทวี ได้สดับคำบอกเล่านั้นแล้ว จึงรีบเสด็จไปยังหีบใหญ่ใบนั้นทันที ได้พบพระราชโอรสของพระนางอยู่ภายในหีบใบใหญ่ใบนั้น ทรงสวมกอดราชบุตร จุมพิตพระเศียรของราชบุตร ตรัสพระวาจาอวยพร ทางอุ้มราชบุตรแนบพระอุระของพระนาง นับตั้งแต่นั้นมาพระนางสุรสีเทวี มีพระทัยปีติโสมนัสอย่างยิ่ง สบายพระทัย จุมพิตพระเศียร พระพักตร์ และพระนาลาตพระราช

โอรสของพระนาง ซ้ำแล้วซ้ำเล่า ให้พระราชโอรสเสวยน้ำนมและให้เสวยพระกระยาหาร อันเลิศ ทรงเกิดปิติและโสมนัสกับการได้ พระราชกุมารคืนมา ทรงรื่นเริงแจ่มใส ได้ตรัสพระคาถาว่า

ดูกรพ่อสิรสาลูกรัก ลูกเปรียบเสมือนดวงพระหฤทัย ของแม่ แม่ไม่ได้เห็นเจ้าจึงสำคัญเอาว่าลูกของแม่สวรรคต เสียแล้ว ณ ที่ไหน ๆ พ่อลูกรัก ความโศกของแม่สูญสิ้นไปก็ เพราะได้ลูกกลับคืนมา

อนึ่ง ในกาลนั้น พระเจ้าปธัมมราชามีพระราชโอรส ๗ พระองค์ ในพระราชโอรสทั้ง ๗ นั้น พระโพธิสัตว์เป็นราชโอรสองค์ที่ ๗ น้องเล็กว่าเจ้าพี่ทั้ง ๖ มีพระชนมายุ ๙ เดือน คราวนั้นพราหมณ์คนหนึ่งเป็นปุโรหิตประจำราชสำนักของพระเจ้าปธัมมราชา ชื่อว่ามัชหารกะ มัชหารกะพราหมณ์นั้นมีความปรารถนาชั่วร้ายโลภมาก เป็นคนเลวทรามอย่างยิ่ง พราหมณ์นั้นเมื่อจะทำให้พระเจ้าปธัมมราชาพินาศวอดวาย จึงกราบทูลอย่างนี้ว่า ข้าแต่มหาราช อัครมเหสีเทวีของพระองค์ เมื่อจะประสูติราชโอรส ก็มิได้มีพระประสูติกาลตามปกติของหญิงมนุษย์ พระประสูติกาลอย่างนั้นไม่เหมาะสม ข้าแต่มหาราช หากว่าพวกเราจักบำรุงเลี้ยงราชกุมารนั้นไซร้ พระราชกุมารนั้นของพระองค์เจริญเติบโตแล้ว จักครอบงำพระองค์แล้วเป็นพระราชาเสียเอง พระราชกุมารนั้นจักเป็นใหญ่กว่าพระเชษฐาทั้ง ๖ จักครอบงำพระเชษฐาแล้วยึดเอาราชสมบัติของพระองค์ เออก็แล ราชโอรสของพระองค์นั้นทรงมีพระชันษาเจริญวัยแล้ว จักเบียดเบียนมวลเหล่าเสนาทหารและชาวประชาทั้งหลาย เพราะฉะนั้น พวกเราไม่ควรบำรุงเลี้ยงพระราชกุมารนั้น พระราชาครั้นได้สดับถ้อยคำกราบทูลของพราหมณ์นั้นแล้ว ด้วยว่าพระองค์มีพระปัญญาน้อยจึงยึดถือถ้อยคำของพราหมณ์จึงตรัสว่า ดูกรพราหมณ์ผู้เจริญนับตั้งแต่ครองราชสมบัติฟังถ้อยคำของท่านก็ได้ตั้งท่านไว้ในตำแหน่งเสนาบดี ครานั้นพระราชารับสั่งหาพระนางสุรสีเสด็จมายังสำนักของพระราชสวามีของพระนาง ถวายบังคมแล้วประทับนั่ง ลำดับนั้น พราหมณ์จึงกราบทูลพระนางเทวีว่า ข้าแต่นางผู้เจริญพระราชโอรสของพระองค์มิได้ประสูติตามธรรมดา เพราะฉะนั้น พระราชโอรสของพระองค์จึงไม่สมควรได้รับการเลี้ยงดูในแว่นแคว้นนี้ หากว่าพระองค์มีพระทัยรักที่จะเลี้ยงดูพระราชกุมาร

นั้นไซร้ แว่นแคว้นแห่งพระราชาของพวกเราก็จักพินาศไปด้วยน้ำในแม่น้ำคงคา พวกทาสทาสีและเหล่าสัตว์ทั้งหลายจักถูกน้ำในแม่น้ำคงคาพัดพาไปประสบภัยพิบัติพระราชเทวีครั้นได้สดับคำกราบทูลของพราหมณ์นั้นแล้ว ก็ระทมทุกข์โทมนัส พรางกราบทูลพระราชาว่า ข้าแต่พระราชสวามี พระราชโอรสของเราจะก่อให้เกิดเหตุเภทภัยอะไร พระราชานั้นครั้นได้สดับคำนั้นแล้วจึงตรัสว่า ดูกรพระเทวีผู้เจริญ ถ้าแม้เราทั้งสองรักราชโอรสของเราและเลี้ยงดูราชกุมารแล้วไซร้ แว่นแคว้นของเราก็จักพินาศ มหาราชสมบัติของเราทั้งสองในแว่นแคว้นนี้มีอยู่ ถึงเราทั้งสองจักครอบครองราชสมบัติในแว่นแคว้นนี้จนตลอดพระชนม์ชีพของเรา พระราชาครั้นตรัสอย่างนี้แล้วจึงตรัสกับพระเทวีว่า น้องหญิงเราทั้งสองจะไม่ประหารชีวิตราชกุมารนั้นด้วยศัสตรา ท่อนไม้หรือว่ายาพิษ วันนี้แหละเราทั้งสองก็จักให้ราชบุรุษต่อเรือขึ้นลำหนึ่งแล้วให้อุ้มราชกุมาร ใส่ลงในเรือลำนั้นลอยราชกุมารนั้นไปในแม่น้ำคงคา พระราชเทวีครั้นได้สดับพระราชดำรัสนั้นแล้ว ทรงทุกข์พระทัยอย่างยิ่ง ตรัสว่าข้าแต่พระราชสวามีพระราชโอรสของเราก็เหมือนกับพระองคุลี (นิ้ว) ของพระองค์ หากว่าพระราชโอรสนั้นสมควรที่จะฆ่าทิ้งเสีย ขอพระองค์จงตัดพระองคุลีของพระองค์เถิด แล้วเสด็จลุกจากที่ประทับกลับไปยังราชสำนักของพระราชโอรส ทรงสวมกอดพระราชโอรส อุ้มราชโอรสวางไว้บนพระเพลา ได้ตรัสคาถานี้ว่า

พ่อสิรสาลูกเอ๋ย แม่จะเลี้ยงลูกที่เกิดจากอกของแม่ซึ่ง
มีพระชนมายุเพียง ๙ เดือน แม้ว่าแม่จะต้องตายไปเพราะลูก
ในวันนี้ก็ตาม

คราวนั้น นางแม่นมทั้งหลายมาพร้อมกันในที่นั้น ลูบพระหัตถ์ของสิรสากุมารพรางร้องไห้คร่ำครวญยืนอยู่ในที่นั้น เหมือนคนที่ถูกตัดมือตัดเท้าฉะนั้น ฝ่ายมัชหารกพราหมณ์เรียกพราหมณ์ชาวเมืองปาลิสนครมาให้ช่วยกันสร้างเรือขึ้นลำหนึ่งให้เสร็จภายใน ๒-๓ วัน รับเอาสิ่งของนั้นๆ พระราชบุตรเหล่านั้นจึงตรัสกับพราหมณ์เหล่านั้นอีกว่า ดูกรพราหมณ์ พวกเราทั้ง ๖ นี้ จักมอบทองคำมูลค่า ๙ ล้าน เงินมูลค่า ๙ ล้าน แก่พวกท่าน ได้อ้อนวอนพราหมณ์เหล่านั้นแล้วๆ เล่าๆ ว่า ดูกรพราหมณ์ผู้เจริญทั้งหลาย หากว่า สิริสากุมารพระกนิษฐาของพวกเราเจริญพระชันษาแล้วไม่มีความจงรักภักดีต่อกษัตริย์แล้วไซร้ ขอพวกท่านจงตัดพระชิวหา ควักดวงเนตร

และตัดพระบาทาของพวกเราเถิดฯ พวกพราหมณ์เหล่านั้นได้เชื่อพระวาจาของราชบุตรเหล่านั้น เทวกามกุมารจึงเอามือข้างหนึ่งอุ้มสิรสาสกุมารแนบไว้กับอกของตน มืออีกข้างจับพระขรรค์ยืนเตรียมพร้อมอยู่ ณ ที่นั้น พระเทวีพลางปรึกษากับราชโอรสทั้ง ๒ ว่า ดูกรพ่อลูกรักผู้เจริญ เวลาไหนๆ แม่ก็ไม่สามารถสนทนาปราศรัยกับพระกนิษฐาของของลูกๆ ได้ เพราะว่าพระกนิษฐาของลูกๆ ยังเล็กนักถูกพระราชาสั่งให้ลอยน้ำไปเสียแล้ว คงจะตายเสียแล้ว ณ ที่ใด ที่หนึ่ง พวกเราไม่รู้ว่า ซากพระศพของน้องนั้นจะอยู่ที่ใด เพราะเหตุนั้นแม่จึงติดตามพระราชกุมารนั้นไปและจักตายพร้อมกันกับน้องของลูกๆ นั้น ครั้นตรัสอย่างนี้แล้ว ได้ปรึกษากับราชโอรสทั้ง ๕ ของพระองค์อีกว่า ดูกรพ่อลูกรักทั้งหลาย ลูกทั้ง ๕ จงเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ปกครองราชสมบัติร่วมกัน อย่าเอาชนะเทวกามกุมาร จงเลี้ยงดูสั่งสอนเทวกามกุมารพระกนิษฐาของลูกเถิด อย่าได้ตำหนิติเตียนเทวกามกุมารเลย ลูกทุกคนจงแสดงเมตตาจิตแก่กันและกันในกาลทุกเมื่อเทอญ พระนางสุรสีเทวีนั้น ครั้นพระราชทานโอวาทแก่พระราชโอรสของพระนางอย่างนี้ ได้ประทับยืนคร่ำครวญอยู่ ณ ที่นั้น พระราชโอรสเหล่านั้นมีน้ำพระเนตรนองพระพักตร์ คราวนั้นพราหมณ์เหล่านั้นมาถึงบันไดพระตำหนัก ครั้นเทวกามกุมารทอดพระเนตรเห็นพวกพราหมณ์จึงให้พระกนิษฐาประทับยืนที่พระเพลาของพระมารดาฉวยพระแสงดาบมีค่าควรเมืองประทับยืนหมายจะประหารพวกพราหมณ์เหล่านั้น พระเชษฐาทั้ง ๕ ทอดพระเนตรเห็นเทวกามกุมารพระกนิษฐาประทับยืนอยู่ที่นั้น จึงสวมกอดตรัสห้ามเทวกามกุมารว่า ดูกรพ่อ น้องไม่สามารถจะประหารพราหมณ์เหล่านั้นได้ก่อนดอก ดังนี้แล้ว ตรัสว่า ถ้าพวกเราประหารชีวิตพราหมณ์เหล่านั้นไม่ได้ พระราชาผู้เป็นพระราชบิดาของพวกเราจัดทำพวกเราให้พินาศ เออก็แล ธรรมดาว่าคนชั่วย่อมไม่รู้จักบุญแม้ในกาลไหนๆ เพราะฉะนั้น น้องพึงฟังคำของพี่ๆ เถิด ลำดับนั้น เทวกามกุมารครั้นได้สดับพระดำรัสของพระเชษฐาของพระองค์ก็ทิ้งพระแสงดาบ เข้าไปหาพระกนิษฐาผู้ประทับนั่งที่พระเพลาพระมารดาของพระองค์อีก ปรึกษากับพระมารดาได้ตรัส ๒ คาถานี้ว่า

ข้าแต่พระมารดา พระมารดาจะทอดทิ้งพวกหม่อมฉัน
ให้สิ้นพระชนม์ชีพหรือหนอ พระมารดาจงบำรุงเลี้ยงหม่อมฉัน
ผู้เกิดจากพระอุระในสำนักของพระมารดาเถิด บัดนี้ หม่อมฉัน

จุมพิตและสวมกอดพระกนิษฐาของหม่อมฉันแล้วจักไปหา
ปรปักษ์ หม่อมฉันจะทอดทิ้งพระมารดาไปได้อย่างไรกัน

เทวกามกุมารครั้นตรัสอย่างนี้แล้วจึงปรึกษากับสิรสากุมารพระกนิษฐาของพระองค์อีกตรัส ๒ คาถานี้ว่า

ดูกรพ่อน้องรัก น้องเป็นผู้เดียวที่มีบุญเป็นผู้ประเสริฐ
ดื่มนมพระมารดา บรรทมกับเราทุกเมื่อ ดูกรพ่อ พวกเราก็
ดื่มน้ำนมพระมารดาเดียวกัน ทำไมหนอ พวกพราหมณ์จึง
ตัดขาดพวกเราจนมีอาการต่าง ๆ ในที่นี้

เมื่อเทวกามกุมารทรงปรึกษากับสิรสากุมารผู้พระกนิษฐาอยู่ พราหมณ์ชั่วเหล่านั้นได้จับพระสุรสีเทวีและสิรสากุมารได้แล้วพาไปยังฝั่งแม่น้ำคงคา เอาพระเทวีและพระราชกุมารทั้งสองใส่ลงเรือลำเดียวกัน พระสุรสีเทวีได้ทรงมีพระบัญชานางนมและพระราชโอรสว่า นางนมทั้งหลาย พวกเจ้าจงเอารัตนะต่าง ๆ มาให้แก่เราโดยเร็วเดี๋ยวนี้ พวกนางนมทั้งหลายนำรัตนะต่าง ๆ มาให้แก่เราโดยเร็วเดี๋ยวนี้ ฯ พวกนางนมทั้งหลายนำรัตนะต่าง ๆ มามอบให้พระเทวี จับกลุ่มเป็นพวก ๆ ร้องไห้คร่ำครวญ ล้มสลายลง ณ ที่นั้นแล พระราชเทวีทรงรับผ้ามีค่า ๑๐๐ กหาปณะผืนหนึ่ง กระทำผ้าให้เป็นเปล คล้องที่พระศอของพระนาง บอกลานางนมเหล่านั้นแล้วเสด็จไป ราชโอรสเหล่านั้นคร่ำครวญด้วยเสียงดัง แล้วล้มสลบไป ณ ที่ตรงนั้น พราหมณ์เหล่านั้นได้ผูกพระราชเทวีอย่างแน่นหนาใส่กุญแจไว้กลางเรือแล้วปล่อยเรือให้ลอยไปกลางแม่น้ำคงคา พาเรือไปปล่อยในที่ไกลจากฝั่งแม่น้ำคงคาประมาณ ๑ พันวาแล้วกลับ มายังที่ที่เรือของตนจอดอยู่ ขณะนั้นกษัตริย์ทั้ง ๒ ยืนอยู่กลางเรือ ถูกน้ำพัดพาไปในกลางแม่น้ำคงคาทรงปราศจากอันตราย ได้เสวยพระกระยาหารทิพย์ในเรือทุก ๆ วัน ก็เพราะเหล่าเทวดามาร่วมกันบันดาลให้เป็นเช่นนั้น เมื่อกษัตริย์ทั้งสองถูกน้ำพัดพาไปในท่ามกลางแม่น้ำคงคาอย่างนี้ มหาชนประมาณ ๓ หมื่น ๖ พัน ล้มสลบลงพร้อมกันที่นั้น ขณะนั้น ด้วยอานุภาพของมหาสัตว์ หมู่เทวดามีท้าวสักกะเป็นต้น ได้บันดาลให้ฝนไปตกลง ณ ที่นั่น มหาชนทั้งหมดกลับได้สติ กราบบังคมมหาสัตว์จากที่ไกลแล้วตั้งความปรารถนาที่จะเกิดในสำนักของพระมหาสัตว์ กาลนั้นมหาชนชาวพระนครเป็น

ทุกข์โทมนัสนั่งนอนไม่เป็นสุขทั้งกินก็ไม่เป็นสุข ไม่ได้รับความสุขกายสบายใจ ไม่มีการร้องรำขับร้อง หรือการเจรจาที่ไพเราะ เสียงหัวเราะของคนหรือเสียงดุริยางค์มีเสียงกลองเป็นต้น ทั้งดูการฟ้อนรำของคนทั้งหลาย เหล่าสัตว์ทั้งหลายในปาลิสนครได้ยินแต่เสียงคร่ำครวญของพวกมนุษย์ทั่วปาลิสนคร ได้เป็นเหมือนกับว่าไร้พระราชาด้วยเดชานุภาพของพระโพธิสัตว์ สัตว์ทั้งหมดมีช้าง ม้า โค กระบือ เป็นต้นเป็นทุกข์โทมนัส ไม่ได้กินหญ้าและน้ำอย่างมีความสุข ยืนคอตกอยู่ตลอดเวลา สายน้ำตาของสัตว์ทั้งหลายไหลหลั่งไปไม่ขาดสาย ช้างทั้งหลายมิได้เปล่งเสียงโกญจนาท และม้าทั้งหลายก็มิได้ส่งเสียงร้อง ไม้ทั้งหลายทั้งมะพร้าว มะม่วง และกล้วย เป็นต้น ที่อยู่ในปาลิสนครก็เหี่ยวแห้งมีใบเหลืองราวจะตาย ทั้งต้นไม้ในพระราชอุทยานของพระเจ้าบรมราชามีใบเหี่ยวแห้งเหลืองราวกับว่าจะตาย ด้วยเดชานุภาพของพระโพธิสัตว์ น้ำในบ่อเป็นต้นของพวกพรหมณ์ชั่วช้าได้เหือดแห้ง ฝนแม้สักหยาดหนึ่งก็มิได้ตกลงที่ บ้านของพวกพราหมณ์ชั่วเหล่านั้น ความเดือดร้อนอย่างมหาศาลได้อุบัติขึ้นที่บ้านของพวกพราหมณ์ กาลนั้น พระเจ้าปธัมมราชา เมื่อทรงคิดถึงพระมเหสีและพระราชโอรสที่รักของพระองค์ก็เกิดความทุกข์โทมนัส ทรงสนทนาเพียง ๒-๓ คำกับบรรดาอำมาตย์ทั้งหลายนั้น แต่บัดนั้นมา มหาชนทั้งหลายมีเสนาบดีเป็นต้นได้ทราบเหตุการณ์นั้นก็เกิดความเดือดร้อนใจ ถึงพวกพราหมณ์ทั้งหมดก็เข้าเฝ้าพระราชานั้น พวกพราหมณ์เอาธงต่าง ๆ มาปัดให้ปลิวไสวอยู่ที่พระลานหลวง ธงทั้งหลายที่ปัดอยู่ที่นั้นก็ไม่ปลิวไสว พระราชาได้สดับเสียงสรรพดุริยางค์ที่เหล่าเทวดา นาคยักษ์ และคนธรรพ์กระทำเพื่อเป็นการบูชาพระโพธิสัตว์ในอากาศทุกเย็น ทุกเช้า นับตั้งแต่กระษัตริย์ทั้งสองเสด็จออกจากพระราชวังไปเวลาได้ล่วงไป ๔ เดือนแล้ว พระเจ้าปธัมมราชทรงพระสุบินเห็นมณฑปของพระโพธิสัตว์ และน้ำในแม่พระคงคาใสสะอาด รัศมีราวกะแก้วมณี มิได้เว้นวัน ก็คราวครั้งนั้นเสนาบดีเฒ่า ในอดีตเคยเป็นเสนาบดีของพระอัยยกา มีบริวารหนึ่งหมื่นคนเข้าไปยังปาลิสนคร เฝ้าพระเจ้าปธัมมราช ได้ทราบประวัติเหตุทั้งหมด คิดว่า พระราชานี้ประทุษร้ายต่อผู้ไม่ประทุษร้าย ได้ลงจากคอช้าง เข้าไปยังพระราชนิเวศน์เห็นพระเจ้าปธัมมราชประทับอยู่บนบัลลังก์ทอง มีพระพักตร์ไม่สบายอยู่ท่ามกลางพราหมณ์จิตใจหยาบช้าเข้าไปจับพระหัตถ์ของพระราชามาวางที่ศีรษะของตนแล้วปรึกษาถามว่า ข้าแต่บรมบพิตร เพราะเหตุใดบัดนี้แว่นแคว้นของพระองค์จึงซบเซา เหล่าชนมีเสนาบดีเป็นต้น

เป็นทุกข์ ไม่สบายใจ พระองค์ทรงครองราชสมบัติไม่ยุติธรรมหรือ หรือใครคนไหนใส่ร้ายคนอื่น ก็บัดนี้พระองค์ทำไมจึงไม่ตรัสกับหม่อมฉันเล่า ก็แลเสนาบดีเฒ่า ครั้นถามแล้วอย่างนี้ เมื่อจะถามอีกได้กล่าวคำคาเหล่านี้

ข้าแต่มหาบพิตร พระองค์ทรงขายช้างแก้ว ม้าแก้ว รัตนกัญญามเหสีและพระปิโยรสหรือ หรือว่าอำมาตย์หนุ่มละเลยราชการ พระองค์ไม่สบายพระทัยพระราชกิจหรือ หรือว่า อำมาตย์ในราชสำนักมีปัญญาน้อยไม่ทำราชการที่พึงทำ หรือพระองค์ทุกข์พระทัยเพราะชาวเมืองทำแต่กรรมชั่ว

ข้าแต่มหาบพิตร พระองค์รับสั่งให้ทำลายปูชนียวัตถุมีเจดีย์เป็นต้น จึงไม่สบายพระทัยหรือพระยานาค โค อัสดร และมหิงสาเจ็บป่วยไม่ยอมกินอาหารตามความต้องการของมัน หรือว่าราชโอรสและพราหมณ์ทั้งหลายเป็นทุกข์ ละทิ้งการงานของตน หรือว่า พลช้าง พลม้า พลรถ พลเดินเท้า เมื่อก่อนแกล้วกล้า สามารถ มาบัดนี้เป็นทุกข์ไม่สบายใจ ละทิ้งการงาน

ข้าแต่มหาบพิตร มะพร้าว และต้นกล้วยต่าง ๆ ในแว่นแคว้นของพระองค์ก็เหี่ยวเฉา หรือเป็นเพราะพวกพราหม์ผู้อยู่ในพระนครตั้งตัวเป็นศัตรู ขอพระองค์จงตรวจสอบพฤติกรรมของของพวกเขาเถิด

พระราชา ครั้นได้สดับคำพูดเป็นคาถาของเสนาบดีเฒ่านั้นแล้วจึงตรัส ๓ คาถานี้ว่า

แน่ะท่านผู้เจริญ พระราชโอรสของเราองค์เดียวเท่านั้น ทรงประสูติแต่พระมเหสี เราชุบเลี้ยงมาเป็นเวลา ๙ เดือน ประสบความสุขในกาลทุกเมื่อ พระราชโอรสของเรานั้นมีพระชนมายุ ๙ เดือน บรรทมอยู่ในพระอู่ภูษาที่มีค่ามาก เหตุที่เราทำไปเมื่อก่อน หม่อมฉันสั่งให้ราชบุรุษจับพระราชกุมาร

อันเกิดแต่พระอุระของเราพร้อมกับพระราชมารดาให้ใส่ทั้งสองลงในเรือลอยไปในคงคา เหตุการณ์อันไม่สมควรนั้นเมื่อก่อนนี้ บัดนี้ได้บังเกิดขึ้นกับหม่อมฉัน

เสนาบดีผู้เฒ่านั้น ครั้นได้สดับดำรัสของพระราชานั้นอย่างนี้ จึงกล่าวคาถาเหล่านี้ว่า

ข้าแต่มหาราช หม่อมฉันเป็นเสนาบดีพระบิดาของพระองค์ ได้ปกครองหมู่คนพิจารณาเรื่องดีและไม่ดีในกาลก่อน หมู่เสนาทำกิจทุกอย่างตามปกติ ช้าง ม้า โค กระบือในพระนครนี้ เคี้ยวกินหญ้าตามปกติทุกเมื่อ หมู่ชายหญิงก็ตั้งอยู่ในคำของหม่อมฉัน อุบัติเหตุเพราะรถก็ไม่มี หมู่คนก็อยู่เป็นสุข ข้าแต่มหาราช พระองค์จงฟังถ้อยคำของหม่อมฉัน พระเทวีและราชโอรสผู้เป็นที่รักของพระองค์ ถูกน้ำพัดพาไปในแม่น้ำคงคา พระองค์จะมีความสุขสำราญได้อย่างไร เปรียบเหมือนพระชนม์ชีพสูญสิ้นทั้งพระหัตถ์และพระบาทก็ขาดสบั้น พระองค์ประพฤติกรรมใดแล้วเดือดร้อนภายหลัง กรรมที่พระองค์ทำนั้นไม่ใช่กรรมดี ผลของการทำกรรมนั้นก็คือหน้านองด้วยน้ำตา พระองค์ประพฤติกรรมใดแล้วทรงพระเกษมสำราญ ได้เสวยวิบากของกรรมนั้นไม่เดือดร้อนพระทัยในภายหลัง กรรมที่พระองค์ทำนั้นเป็นกรรมดี คฤหัสถ์เกียจคร้านบริโภคกามไม่สำรวมไม่ใช่คนดี บรรพชิตเกียจคร้าน บริโภคกามไม่สำรวมก็ไม่ใช่บรรพชิตที่ดีเหมือนกัน คนไม่ไตร่ตรองแล้วทำกิจและบัณฑิตที่มักโกรธ ไม่ใช่คนดี บุคคลใดเมื่อหลงใหลหลงใหลมากยิ่งขึ้น บุคคลนั้นย่อมไม่ไปสู่ที่อันประเสริฐ ย่อมได้ไปสู่ที่อื่น ๆ เทียว ขอพระองค์จงสมาคมกับสัปบุรุษสร้างไมตรีกับสัปบุรุษ พระองค์จงทรงทราบ สัทธรรมของสัปบุรุษย่อมไม่เป็นคนชั่ว เป็นผู้ประเสริฐในโลก ขอพระองค์จงทราบอย่างนี้

ก็แล เสนาบดีผู้เฒ่า ครั้นตรัสอย่างนั้นทูลถามพระราชาอีกว่า ข้าแต่มหาราช พระองค์ทรงไตร่ตรองกรรมอันไม่สมควรอันนี้ด้วยพระองค์เอง หรือว่าพระองค์ถูกใครชักชวนจึงได้ประพฤติอย่างนี้ พระเจ้าปธัมมราชครั้นได้สดับอย่างนี้แล้ว ก็มิได้ตรัสพระดำรัสใดๆ กับเสนาบดีนั้น ลำดับนั้น เสนาบดีนั้นจึงทูลลาพระราชากลับจากปาลิสนคร ๒-๓ วันก็ถึงแว่นแคว้นของตน เสนาบดีผู้เฒ่าได้ปรึกษากับบริวารของตนว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ถ้อยคำที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลกัน เช่นคำที่เราพูดกับพระเจ้าปธัมมราชนั้นได้เป็นส่วนที่เป็นบุญของพวกเรา สิรสากุมารมีมหาเดชานุภาพเป็นหน่อเนื้อพระพุทธเจ้าหรือว่าเป็นท้าวสักกะ หรือเป็นเทวดาวิเศษสิรสากุมารพึงมายังแว่นแคว้นของพวกเราโดยอาการอย่างใด แม้พวกเราทั้งหมดก็พึงทำอาการนั้นๆ ในบัดนี้ ลำดับนั้น หมู่มหาชนพูดว่า ข้าแต่เสนาบดี ข้าพเจ้าได้ยินมาว่าแม้พวกเราทุกคนปรารถนาที่จะทำไม้แก่นจันทน์เพื่อให้สิรสากุมารกับพระราชมารดาปรากฏพระองค์ ราษฎรเหล่านั้น ครั้นกล่าวอย่างนี้แล้ว ก็พร้อมใจกันถือมีดและขวานพากันเข้าป่าไปตัดเอาไม้จันทน์ต้นที่มีแกนมาเจ็ดร้อยต้นให้ช่างทำเป็นเสาแล้วให้ปักไว้ที่ท่าสุวรรณคันธิกะ ในกาลนั้นเสนาบดีกระพุ่มอัญชลีไว้เหนือเศียรของตน หันหน้าสู่แม่น้ำคงคา เปล่งเสียงสรรเสริญพระรัตนตรัยว่า ข้าพเจ้าขอนอบน้อมแด่พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ เมื่อจะทำความปรารถนาได้กล่าวคาถาว่า

> *ข้าพเจ้าขออ้อนวอนให้สิราสาราชกุมารพร้อมพระมารดาจงเสด็จมาเพื่ออนุเคราะห์หม่อมฉัน ด้วยการอนุเคราะห์หม่อมฉัน ขอกระษัตริย์ทั้งสองจงเสด็จมา และจงประทับอยู่ในสำนักของเราเถิด หม่อมฉันจะบำรุงเลี้ยงกษัตริย์ทั้งสองทุกเมื่อ*

ขณะนั้นแล ลมในอากาศเกิดขึ้นทางทิศตะวันออก พัดเรือพระโพธิสัตว์นั้นไกลถึง ๑๐ โยชน์มาเกยที่ท่าสุวรรณคันธิกของเสนาบดีนั้น เสนาบดีนั้นครั้นทำความปรารถนาอยู่ ๕ วันแล้วตรวจดูแม่น้ำคงคาก็ได้เห็นเรือพระสิรสากุมารอยู่กลางแม่น้ำคงคา สั่งให้เรียกมหาชนมา ในวันที่พระโพธิสัตว์มาถึงที่รถพระที่นั่งของพระองค์ในวันที่ ๖ ได้สดับเสียงสรรพดุริยางค์กลางแม่น้ำคงคา ฝ่ายเสนาบดีสั่งให้ราชบุรุษทำธงชัยหนึ่งพัน

และธงแผ่นผ้าหนึ่งพันโดยด่วนและให้ประดับธงเหล่านั้นที่ท่าสุวรรณคันธิกะ ให้ประดับที่ท่าน้ำนั้นด้วยประทีปยาว ๑ พัน ประทีปสั้น ๑ พัน ดอกประทุม ๑ พัน ดอกอุบล ๑ พัน แล้วแผ้วถางหนทางให้มีพื้นเรียบทั้งหนทางที่ไปยังแม่น้ำคงคาก็สั่งให้ราชบุรุษปรับให้มีพื้นเรียบ ให้ราชบุรุษสร้างประสาทอันวิจิตรงดงามขึ้นหลังหนึ่งที่ท่าน้ำใกล้ฝั่งแม่น้ำคงคา ให้ปูลาดบันไดที่พระตำหนักของพระองค์ด้วยพระภูษาอันวิจิตรงดงาม ตั้งแต่ฝั่งแม่น้ำคงคาจนถึงฝั่งแม่น้ำ ใกล้บันไดปราสาทให้ตั้งน้ำมันของหอมเครื่องลบไล้และดอกไม้มาลาเป็นต้น รวมทั้งของบริโภคมีโภชนะเป็นต้น ให้เกลี่ยข้าวตอกดอกไม้ที่ท่าน้ำแล้วทำบูชาสักการะใหญ่ วันรุ่งขึ้น เรือของสิรสากุมารพร้อมพระมารดาก็ถูกน้ำพัดพามากลางแม่น้ำคงคา แล้วถูกลมพัดมุ่งหน้ามาท่าน้ำแม่น้ำคงคามาจอดที่ท่าสุวรรณคันธิกะ ขณะนั้น หมู่มหาชนจึงเกลี่ยข้าวตอกดอกไม้ลงที่นั้นๆ แล้วดีดสีสรรพดุริยางค์ ลำดับนั้น เสนาบดีผู้ประเสริฐนั้นจับหัวเรือทรงของสิรสากุมารและพระมารดานำมาใกล้ฝั่ง มหาชนได้เอาโซ่ผูกเรือนั้นผูกติดไว้กับเสาไม้แก่นจันทน์อย่างดี เสนาบดีได้เอาของหอมและดอกไม้เป็นต้นทูนไว้เหนือเศียรของตน เดินไปยังเรือทรงสิรสากุมาร แม้มหาชนก็ติดตามไปพร้อมกับเสนาบดีนั้น เสนาบดีจึงเข้าไปในกลางลำเรือเห็นสิรสากุมาร บรรทมอยู่ในพระภูษา ลำบากอยู่บนพระเพลาพระมารดา พระนางสุรสีเทวีทอดพระเนตรเห็นเสนาบดีผู้เฒ่ามายังสำนักของพระองค์ทรงจับมือของเสนาบดี วางไว้ที่พระเศียรของพระองค์ ตรัสถามเสนาบดีนั้นว่า ท่านเสนาบดี นับตั้งแต่ข้าพเจ้าและพระราชโอรสถูกเนรเทศมาอยู่กลางเรือ ไม่ได้พบกันเป็นเวลา ๔ เดือน ท่านมาจากที่ไหน พวกเราเพิ่งจะได้พบกันในวันนี้เอง เสนาบดีประคองอัญชลีวางไว้เหนือเศียรถวายบังคมสิรสากุมาร กราบทูลอย่างนี้ว่า ข้าแต่ราชบุตรผู้เป็นนาย ลมพัดมากระทบเรือของพระองค์ให้ลอยทวนกระแสน้ำในแม่น้ำคงคามาจอดอยู่ที่ท่าน้ำตามความปรารถนาของหม่อมฉัน ก็แต่ว่า หม่อมฉันมีความปรารถนาให้พระองค์ทั้งสองเสด็จมาในราชยาน บัดนี้หม่อมฉันขอทูลเชิญทั้งสองพระองค์ประทับอยู่ในแว่นแคว้นของหม่อมฉัน เหล่ามหาชนผู้เป็นบริวารของเสนาบดีได้เกลี่ยข้าวตอกดอกไม้ลงที่นั้นแล้วทูลเชิญสิรสากุมารและพระสุรสีเทวีว่า บัดนี้ ขอพระองค์ทั้งสองจงประทับอยู่ในแว่นแคว้นของหม่อมฉันเถิด ในกาลนั้นสิรสากุมารเสด็จลุกจากพระเพลาพระมารดาของพระองค์ เสด็จขึ้นบนตักของเสนาบดี เสนาบดีนั้นอุ้มพระราชกุมารให้ขี่คอของตน ลงจาก

เรือนั้น มหาชนถือเครื่องประดับและพระภูษาสำหรับสิรสากุมารแล้วลงจากเรือพร้อมเสนาบดี แล้วช่วยกันทำลายกุญแจที่พันธนาการพระหัตถ์ขวาของพระเทวี หมู่นารีซึ่งประชุมกันอยู่ ณ ที่นั้น จับพระหัตถ์ของพระเทวีเสด็จลงจากเรือเสด็จถึงหนทางที่ปูลาดด้วยผ้า พระเทวีทรงย่างพระบาทไปบนพระภูษาอันวิจิตรงดงามซึ่งปูลาดอยู่บนหนทางนั้น มหาชนต่างก็ประโคมสรรพดุริยางค์ ฝ่ายว่าเสนาบดีทรงพาสิรสากุมารเสด็จขึ้นปราสาทอันวิจิตรที่สั่งให้สร้างเอาไว้ที่ท่าน้ำสุวรรณคันธิกะ มหาชนทั้งหมดมาชุมนุมกันที่ปราสาทนั้น ถวายบังคมพระมารดาและพระราชโอรส เมื่อจะทูลเชิญกษัตริย์ทั้งสองขึ้นสู่ปราสาทจึงกราบทูลเป็นคาถาว่า

ข้าแต่นายขอพระองค์ทั้งสองผู้เสด็จมาในที่นี้ จงประทับ
อยู่ด้วยความเกษมสำราญ ขอพระองค์ทั้งสองผู้เป็นใหญ่กว่า
พวกหม่อมฉันจงดำรัสสั่งสอนเหล่าชาวพระนครเถิด

ในกาลนั้น เสนาบดีสั่งให้ทำอ่างทองคำ ๑ ใบ กว้างและยาวประมาณ ๑ วา สูงประมาณเพียงพระศอ ในเวลาที่พระสิรสากุมารประทับนั่ง เสนาบดีนั้นสั่งให้ราชบุรุษนำพระสิรสากุมารประทับนั่งในอ่างทองคำนั้น ให้ทำรางทองเพื่อให้น้ำไหลมาถึงกลางประสาทให้ไหลมาตรงที่อ่างทองคำสรงสิรสากุมาร ในวันนั้น หมู่มหาชนสรงพระกุมารและบูชาด้วยของหอม ดอกไม้และข้าวตอกจนกระทั่งถึงเที่ยงวัน เสนาบดีก็บูชาพระกุมารด้วยของหอมและดอกไม้เป็นต้นเช่นกัน คราวครั้งนั้น มหาชนมีเสนาบดีเฒ่าเป็นต้นสรงพระกุมารด้วยน้ำหอม ได้อธิษฐานจิตของตนว่า ข้าแต่ราชบุตรผู้เป็นนาย หากว่าพระองค์จักเป็นหน่อเนื้อเชื้อไขแห่งพระพุทธเจ้าแล้วไซร้ พวกหม่อมฉันก็จะเทน้ำหอมนี้ไว้ในรางทองเพื่อให้น้ำตกลงที่พระเศียรของพระกุมารขณะที่น้ำนี้ตกลงที่พระเศียรของพระองค์ด้วยบุญญานุภาพของพระองค์ขอฝนรัตนะ ๗ จงตกลงในแว่นแคว้น ของพวกหม่อมฉัน และในปาลีสนครของพระเจ้าปธัมมราชาผู้เป็นเทพบิดาของพระองค์เถิด ถึงมหาชนผู้อยู่ในที่ของตนก็จงรู้ความเป็นหน่อเนื้อเชื้อไขแห่งพระพุทธเจ้าของพระองค์เถิด ครั้นกล่าวอย่างนี้แล้วก็ราดน้ำหอมนั้น นั่งเรียงรายข้าวตอกดอกไม้ลงที่นั้น ขณะนั้นเทวดาทั้งหลายมีท้าวสักกะเป็นหัวหน้าได้นำดอกไม้ในแว่นแคว้นของพระองค์มาบันดาลให้น้ำหอมทิพย์ไหลออกมาตามรางนั้น รดพระเศียรของพระสิรสากุมาร

และบันดาลให้ฝนรัตนะ ๗ ตกลงในแว่นแคว้นจนทั่ว มหาชนทั้งหมดเห็นฝนตกเป็นที่อัศจรรย์ใจของตน ต่างแซ่ซ้องสาธุการประคองอัญชลีถวายบังคมพระกุมารนั้น เสนาบดีผู้เฒ่าเกิดโสมนัส จึงกล่าว ๒ คาถานี้ว่า

ข้าแต่พระราชโอรส พระองค์เสด็จมาดี เสด็จมาในที่นี้
เสด็จถึงเมืองของหม่อมฉันโดยลำดับ และพระองค์เป็นใหญ่
กว่าหม่อมฉันทุกคน พวกหม่อมฉันทุกคนขอรดน้ำหอมที่
พระเศียรของพระองค์ บุญคือการได้พบพระองค์ในทีนี้
หม่อมฉันได้บำเพ็ญไว้ในปางก่อน

ในกาลนั้น น้ำทิพย์สมบูรณ์ด้วยกลิ่นและรสอันเหล่าเทวดาให้ตกลงแล้วนั้น เต็มอ่างทองคำจนล้นอ่างไหลออกไป หมู่มหาชนได้เอาภาชนะและผ้าของตนรองรับน้ำที่ไหลตกมาที่พื้นดินนั้น ในชนบทนั้นๆ ชนเหล่าใดมีบุญ แม้ว่าจะไม่ได้เห็นน้ำทิพย์นั้นสักเท่าเมล็ดผักกาดก็ตาม กลิ่นหอมอันตลบไปในร่างกายของชนทั้งหลายเหล่านั้น ก็ฟุ้งขจรไปเป็นร้อยๆ โยชน์ ชนเหล่าใดไม่มีบุญ แม้ว่าจะได้เห็นน้ำทิพย์นั้น ทั้งร่างกายก็ถูกต้องสัมผัสน้ำทิพย์นั้น ถึงแม้ที่ท่าน้ำก็ตามที่เกิดกลิ่นหอมฟุ้งขจรไปทั่ว กลิ่นหอมของน้ำทิพย์นั้นกระจายไปบนแผ่นดินประมาณ ๑ แสนโยชน์ ภายใต้แผ่นดินประมาณ ๑ ร้อยโยชน์ ฟุ้งขจรไปในเบื้องบนจนถึงดาวดึงสภพ เทวดาแม้ทั้งหมดเอาน้ำทิพย์มีกลิ่นหอมยิ่งนักสรงสนานสิรสากุมารนั้น ด้วยประการดังนี้ หมู่มหาชนก็พากันสรงสนานพระราชกุมารนั้นอีก ทีนั้นท่านเสนาบดีผู้เฒ่าถือดอกไม้ด้วยมือข้างหนึ่งและมืออีกข้างหนึ่งถือน้ำเต้าทอง ยกขึ้นจบเหนือศีรษะของตน แล้วหลั่งน้ำหอมให้ตกลงที่รางทองคำ ขณะนั้น ท้าวสักกเทวราชก็บันดาลให้ฝนตกลงที่แคว้นสาละของเสนาบดีนั้นจนถึงปาลีสนคร เมื่อฝนตก ต้นไม้ทั้งหลายเป็นต้นว่ามะพร้าวและน้ำเต้าก็งอกขึ้นที่นั้นๆ อีก สัตว์ทั้งหลายมีช้างและม้าเป็นต้นก็กลับได้ลมหายใจเข้าออก พระเจ้าปธัมมราชารับสั่งให้เทียมม้ามงคล ๗๐๐ ให้ราชบุรุษขึ้นม้าเที่ยวค้นหากลิ่นทิพย์นั้น พวกอำมาตย์ขี่ม้าทำประทักษิณปาลีสนคร ๗ รอบ ก็มิได้พบเห็นกลิ่นทิพย์อันนั้น พระเจ้าปธัมมราชาพระราชทานม้ามงคลตัวหนึ่งให้แก่สิรสากุมาร เมื่อกาลก่อนโน้น แต่ว่าพวกพราหมณ์ชั่วเหล่านั้นได้เอาม้านั้นไปไว้ที่ที่อยู่ของตน

ในกาลนั้น พระเจ้าปธัมมราชารับสั่งให้พราหมณ์มัชหารกะนำม้านั้นมาแล้ว ตรัสว่า บัดนี้ เราจักให้ม้านั้นเที่ยวค้นหากลิ่นหมอนั้น จึงตรัสให้มัชหารกพราหมณ์ขึ้นขี่ม้านั้น ม้านั้นมิได้โขยกหรือถีบกัดสบัดพราหมณ์นั้นเลยแต่ว่าพราหมณ์ชั่วนั้นได้ตกลงจากหลังม้านั่นเอง ขณะนั้นโลหิตไหลออกทางทวารทั้ง ๗ เป็นต้นว่าปากของพราหมณ์ชั่วนั้น ในกาลนั้น พราหมณ์ชั่วทั้งหลายมีมัชหารกะพราหมณ์เป็นหัวหน้าก็รีบลุกขึ้นจับบังเหียนม้าไว้ ม้าก็โผนทะยานขึ้น เตะที่ศีรษะของพราหมณ์เหล่านั้นจนพราหมณ์เหล่านั้นล้มลง จึงเหยียบที่หลังของพราหมณ์เหล่านั้น โลหิตไหลออกตั้งแต่ศีรษะจนกระทั่งถึงเท้าของพราหมณ์นั้น ม้านั้นวิ่งไปโดยเร็วถึงแคว้นสาละเมืองเก่าของตน หมู่มหาชนไม่สามารถจะจับม้านั้นได้เลย พระเจ้าปธัมมราชาจึงรับสั่งหาเทวกามกุมารผู้ปิโยรสของพระองค์ให้ไปจับม้ามงคลนั้นมา เทวกามกุมารได้สดับพระดำรัสของพระบิดา รับสนองพระบรมราชโองการเข้าไปหาม้ามงคลจับบังเหียนลูบหลังม้า เสด็จทรงม้าออกจากที่นั้นแล้วเสด็จมาเฝ้าพระเจ้าปธัมมราช พระราชาได้ตรัสกะเทวกามกุมารว่า พ่อเทวกามกุมาร บัดนี้ เจ้าจงทรงม้านี้ค้นหากลิ่นหอมหวลยิ่งนั้นเถิด เทวกามกุมารได้สดับพระบรมราชโองการนั้นแล้วก็ทรงม้าทำประทักษิณปาลีสนคร ๓ รอบแล้วเสด็จเที่ยวตามสถานที่ต่าง ๆ ม้านั้นได้พาเทวกุมารไปแว่นแคว้นของเสนาบดีเก่าของพระอัยยิกา เทวกามกุมารขี่ม้าเสด็จไป จนถึงท่าน้ำสุวรรณคันธิกะ ทอดพระเนตรเห็นเสาไม้จันทน์หอม ๗๐๐ ต้นปักเรียงกันไป เป็นลำดับจึงเสด็จเข้าไปใกล้ปราสาทตรงนั้น ขณะนั้นหมู่มหาชนมองเห็นเทวกามกุมารนั้นพากันจับพระหัตถ์ของพระองค์วางไว้เหนือศีรษะของตน ฝ่ายเทวกามกุมารจึงเสด็จขึ้นประสาททองคำนั้น เสนาบดีเห็นเทวกามกุมารจึงลุกขึ้นจากอาสนะมีปฏิสันถารต่อพระกุมารนั้น ทรงจับพระหัตถ์พระกุมารวางไว้เหนือเศียรของตน ครั้นพระนางสุรสีเทวีทอดพระเนตรเห็นเทวกามกุมารผู้ปิโยรสของพระองค์ ก็เสด็จลุกขึ้นจากราชอาสน์ มีพระปฏิสันถารต่อพระกุมาร สวมกอดพระกุมารแล้วให้พระกุมารประทับนั่งที่พระเพลาของพระองค์ ขณะนั้น เสนาบดีเก่าของพระอัยยิกาเมื่อจะพร่ำสอนเทวกามกุมารจึงตรัสคาถานี้ว่า

พ่อราชกุมาร พ่อจงจำคำสอนของเราไว้แล้วพึงกราบทูล
พระชนกของพระองค์ตามความเป็นจริง

เทวกามกุมารได้สดับคำสอนของเสนาบดีจึงตรัสเล่าเหตุการณ์ทั้งหมดในพระนครแด่พระราชบิดา หมอบลงใกล้บาททูลสิรสากุมารผู้พระกนิษฐาของพระองค์แล้วแตะที่พระบาทของสิรสากุมารแล้วมาแตะที่พระเศียรของพระองค์ ทรงหยิบน้ำหอมในอ่างทองคำล้างพระพักตร์ ประคองอัญชลีต่อสิรสากุมารแล้วประทับนั่งบนพระเพลาของพระมารดา ทรงสนทนากับพระมารดาและเสนาบดีเก่าของพระอัยยิกา ครานั้น เสนาบดีประทานคำสอนเทวกามกุมารแล้วทรงส่งพระกุมารนั้นไปยังสำนักของพระเจ้าปธัมมราชาด้วยกล่าวว่า พ่อเทวกาม ขอพ่อจงเล่าความเป็นไปทั้งหมดแด่พระปิตุราชของพระองค์ตามคำของพวกหม่อมฉันเถิด ข้าแต่มหาราช แม้พวกหม่อมฉันทุกคนก็ได้อภิเษกสิรสากุมารตลอด ๗ วัน ขอพระบิดาจงรับสั่งให้พวกพระกนิษฐาเสด็จไปยังแว่นแคว้นนั้นเถิดมหาชนนำกระยาหารอันเลิศมาให้สิรสากุมารเสวย ต่างก็พานั่งอยู่ใกล้พระโพธิสัตว์นั้น พระโพธิสัตว์เสวยเสร็จแล้วประทับนั่งอยู่บนสิริไสยาสน์ คราวนั้น พวกพราหมณ์มีความประสงค์จะสรงสนานพระโพธิสัตว์ จึงพากันมาพร้อมกับพระราชา หมู่มหาชนมีเสนาบดีเป็นต้นทูลเชิญพระโพธิสัตว์ขึ้นประทับบนอ่างทองคำอีก ต่างพากันอุ้มพระโพธิสัตว์ลงในอ่างทองคำ พวกพราหมณ์ชั่วเข้าไปหาพระโพธิสัตว์แล้วกลับมายังที่อยู่ของตน เอาคนโทน้ำใส่น้ำไป คนโทน้ำได้แตกในขณะที่พราหมณ์ยังมาไม่ถึงพระโพธิสัตว์ เมื่อคนโทน้ำใบหนึ่งแตก คนโทน้ำอีก ๗๐๐ ใบก็แตกตามกันลำดับนั้นพราหมณ์ชั่วทิ้งคนโทน้ำใส่ร่างกายของตนแล้วพากันยืนอยู่ที่นั้น คนโทน้ำเหล่านั้น ติดแน่นที่ร่างกายของพราหมณ์เหล่านั้น แม้ว่า พวกพราหมณ์จะสลัดออกก็มิได้หลุดออกจากร่างกายของพวกเขา ครั้งนั้น พวกพราหมณ์ชั่วก็เกิดเป็นปุ่มปมน้อยใหญ่ถึง ๗๐๐ ปม ทั้งร่างกายของพวกเขา มีปัญหาถามว่า ที่เป็นเช่นนี้เป็นเพราะเหตุใด มีคำวิสัชนาว่า เพราะว่าพวกพราหมณ์ชั่วนั้นสร้างบาปกรรมแก่พระโพธิสัตว์ เพราะฉะนั้น ด้วยกรรมชั่วนั้นแล ในกาลปัจจุบันนี้พวกเขาจึงเกิดเป็นปุ่มน้อยใหญ่ทั่วกายของตน แล้วพวกเขาก็พากันใช้มีดและขวานเป็นต้น แลถากเศษคนโทน้ำ ซึ่งติดอยู่ที่ร่างกายของตน เสนาบดีผู้เฒ่าเห็นพวกพราหมณ์ชั่วเหล่านั้น จึงสั่งให้ปล่อยม้ามงคลไล่พราหมณ์เหล่านั้นหนีไปจากที่นั้น ขณะนั้น เทวดาเป็นต้นต่างถือเอาน้ำทิพย์มาสรงสนานพระโพธิสัตว์ที่นั่นจนกระทั่งถึงเที่ยงคืน ชนทั้งหมดเอาผ้าและภาชนะรองรับน้ำทิพย์นั้น ต่างพากันเอาของหอมดอกไม้เป็นต้นมาบูชาพระโพธิสัตว์จนถึงเวลาอรุณขึ้น

คราวนั้นเสนาบดีผู้เฒ่าได้อุ้มสิรสากุมารผู้พระโพธิสัตว์ขึ้นให้ประทับนั่งที่คอของตนแล้วนำไปให้ประทับนั่งที่สิริไสยาสน์ใกล้กับพระนางสุรสีเทวีแล้วนำเอาโภชนะมีรสต่าง ๆ มาถวายให้พระราชกุมารและพระชนนีแล้วทูลเชิญ ๒ กษัตริย์ด้วยดำรัสว่า เพื่อเป็นบุญของหม่อมฉันขอท่านทั้งสองจงเสวยโภชนะของหม่อมฉันเถิด พระนางสุรสีเทวีและสิรสากุมาร ได้สดับคำของเสนาบดีเฒ่าแล้วได้เสวยโภชนะมีรสอันเลิศ ได้ทราบว่า ในกาลก่อนแต่กาลนี้พระโพธิสัตว์มิได้ตรัสกับใครแต่ว่าคราวนั้นพระโพธิสัตว์ทรงระลึกชาติได้ ในขณะนั้นด้วยเดชานุภาพแห่งบุญกรรมที่ทรงกระทำไว้ในปางก่อน เมื่อจะทรงตรัสกับเสนาบดีผู้เฒ่า จึงได้ตรัสคาถาประพันธ์เหล่านี้ว่า

ดูกรเสนาบดีผู้เจริญ ขอท่านจงฟังคำของข้าพเจ้าที่จะกล่าวในวันนี้ ข้าพเจ้าเป็นหน่อเนื้อเชื้อไขของพระพุทธเจ้ามาบังเกิดในมนุษยโลกนี้ บัดนี้ ข้าพเจ้าผู้เป็นพระโอรสของพระเจ้าปธัมมราชา ถูกน้ำพัดพาไปกลางแม่น้ำคงคา ทั้งนี้ก็เนื่องมาจากบาปกรรมที่ข้าพเจ้าทำไว้ในปางก่อน ข้าพเจ้าครองราชสมบัติอยู่ในปาลีสนคร สร้างบุพพารามถวาย และเอาดอกไม้ต่าง ๆ บูชาพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ สั่งสมบุญไว้ในปางก่อนทุกเมื่อ เอาดอกไม้มาบูชานาคและเทวดาด้วยความเคารพนับถือ ตั้งความปรารถนาไว้ในมนุษยโลกทุกเมื่อว่า เพราะเราทำการบูชาในปางก่อน เราจึงเป็นพระโอรสของพระราชา เมื่อก่อนข้าพเจ้าเป็นพระโอรสของพระราชา เที่ยวเล่นไปตามพุ่มไม้ต่าง ๆ คราวนั้นสกุณาตัวหนึ่งมาจิกดอกไม้ และกอไม้ของข้าพเจ้าเหี่ยวเฉา คราวนั้นข้าพเจ้าโกรธ เมื่อประทับเสวยพระกระยาหารอยู่สกุณาบินมายังก่อดอกไม้นั้น ข้าพเจ้าวางข้าวปั้นไว้รอบ ๆ กอดอกไม้ คราวนั้นสกุณามาถูกต้องข้าวนั้นข้าวนั้นก็ติดกับปีกสกุณาก็อ่อนกำลัง สลบอยู่ที่ตรงนั้น ไม่สามารถจะจิกดอกไม้ได้ตามความปรารถนาของตน คราวนั้น ข้าพเจ้ามีพระทัยโกรธจึงจับสกุณานั้นขวางออกไป นกนั้นประสบกับความทุกข์ลำบากสมความปรารถนาเพราะกรรมนี้ ข้าพเจ้าจึงถูกน้ำพัด

พาไปกลางแม่น้ำคงคา ประสบความทุกข์มิใช่น้อย ดูกร เสนาบดีขอท่านจงอย่าทำบาปกรรมทั้งทางกาย วาจา และใจเลย หม้อน้ำย่อมเต็มด้วยหยาดน้ำฉันใด ทุกข์ทั้งปวงย่อมเต็มแก่คนพาลในกาลทุกเมื่อฉันนั้น ขอเสนาบดีจงงดเว้นบาป ดำรงพระชนม์อยู่ต่างหาก ประหนึ่งพ่อค้ามีทรัพย์มากเว้นหนทางมีภัยเสียฉะนั้น บาปที่ตนทำเองย่อมเศร้าหมองเอง บุญที่ตนทำเองย่อมบริสุทธิ์เอง คนอื่นทำคนอื่นให้บริสุทธิ์หาได้ไม่ นี่เป็นทางแห่งวิสุทธิ

ก็แล พระโพธิสัตว์ ครั้นตรัสพระวาจากับเสนาบดีนั้นอย่างนี้แล้ว บัดนี้ เมื่อจะทรงปรึกษากับพระเจ้าปธัมมราชาผู้พระชนกของพระองค์ จึงตรัสว่า ข้าแต่มหาราชพระองค์เป็นพระราชาอย่าได้ทรงประสบกับภัยที่น่ากลัวและอย่าได้เสวนากับคนชั่ว ทุศีลในแว่นแคว้นของพระองค์เลย เมื่อจะทรงถวายโอวาทพระเจ้าปธัมมราชา จึงตรัสคาถาประพันธ์เหล่านี้ว่า

ข้าแต่มหาราช ขอพระองค์จงสดับเถิด ขอพระองค์จงงดเว้นคนพาลทุศีล ไม่สำรวม คนชั่ว ทรชนในกาลทุกเมื่อ ขอพระองค์อย่าทรงคบหาพวกบาปมิตร อย่าทรงคบหาพวกไม่ปฏิบัติธรรม จงเสวนากับพวกกัลยาณมิตร สัปบุรุษ บุคคลหว่านพืชลงในไฟย่อมไม่งอก ย่อมเสียหายไปเพราะไฟฉันใด การกระทำที่บุคคลประพฤติชั่วก็ย่อมพินาศไป ฉะนั้น กรรมที่บุคคลทำกับบุคคลที่รู้คุณที่คนอื่นกระทำแล้ว มีศีลสำรวม ปฏิบัติชอบ ย่อมไม่พินาศ เหมือนบุคคลหว่านพืชลงในนาที่มีดินดี ฉะนั้น บัณฑิตในโลกมุ่งแต่ประโยชน์เกื้อกูลต่อคนอื่น พวกอันธพาลมุ่งแต่ความทุกข์ให้คนอื่น เพื่อนที่รู้ใจเป็นมิตรที่หาได้ยาก สัตว์ทั้งหลายไม่มีโรค เป็นยาอันประเสริฐ ข้าแต่มหาราช งูพิษที่เลี้ยงไว้อยู่ด้วยกันเป็นเวลานาน แม้คนเลี้ยงไม่ได้ทำความโกรธเคืองให้ ก็ขบกัดคนเลี้ยงเพราะความ

โกรธ ฉันใด คนชั่วใครเลี้ยงไว้ให้อยู่อาศัยด้วยเป็นเวลานาน ก็คอยแสวงหาโทษของคนอื่น ทำร้ายเจ้าของตลอดเวลา งูเห่า ข้าเก่า เมียรัก ๓ สิ่งนี้ ย่อมก่อโทษแก่ผู้เป็นนาย ตะขาบ ๑ แมงป่อง ๑ ยาพิษ ๑ ความมืด ๑ คมดาบ ๑ พระมเหสี ๑ ทั้ง ๖ ประการนี้ มิใช่มิตร พวกเขาไม่มีคนรัก พวกเขาย่อมก่อโทษให้แก่มิตร บัณฑิตไม่พึงคบพวกเขา ควรเว้นพวกเขาให้ไกล บุคคลไม่พึงให้อำนาจในการฆ่าแก่คนที่ถือศัสตรา อย่าให้ลูกศรอาบยาพิษแก่นายพราน บุคคลได้ฟังวาจาสุภาษิตแล้วไม่ควรทำให้คนชั่วเข้าใจ

ดูกรท่านผู้เห็นภัย ผู้สมาคมกับคนพาล ยึดมั่นมิจฉาทิฐิย่อมไปสู่ทุคติในภายหลัง ขอพระองค์จงสมาคมกับสัปบุรุษ จงคุ้นเคยกับสัปบุรุษ ประเสริฐกว่า ไม่เป็นบาป ข้าแต่มหาราช นักรบของพระองค์ ๒,๔๐๐ คน หม่อมฉันเป็นพระโอรสแก้วของพระองค์ บัณฑิตไม่ควรทำลายศาลาและพุทธสถาน เขาเองย่อมได้รับสมบัติหาประมาณมิได้ในกาลทุกเมื่อ บัณฑิตผู้ไม่ประมาทในสมณพราหมณ์ ญาติมิตรและเพื่อนผู้มีใจดี ย่อมเป็นผู้มียศมาก ข้าแต่พระราชา ขอพระองค์จงอย่าได้ประมาทและสงเคราะห์คนทุกชั้น พระราชาเดือดร้อนก็เพราะพวกอำมาตย์ไม่บริสุทธิ์สะอาด ข้าแต่พระบิดา คนไม่บริจาคย่อมทิ้งทรัพย์ไป คนตะหนี่ถือครองทรัพย์ เมื่อคราวข้าวยากหมากแพงให้ข้าว ๑ เมื่อคราวอุดมสมบูรณ์ให้ทรัพย์ ๑ เมื่อคราวมีภัยให้ความปลอดภัย ๑ ผู้ประพฤติเช่นนี้ย่อมไปสวรรค์ทุกเมื่อ ข้าแต่ท่านผู้เป็นจอมคน ขอพระบิดาจงปกครองแว่นแคว้นโดยธรรม และไม่กริ้วต่อชาวเมืองทุกเมื่อ และขอพระบิดาจงสงเคราะห์พวกยาจกด้วยข้าว น้ำ เสื้อผ้า และปัจจัยทุกเมื่อ พระบิดาอย่าได้เทียมช้าง ม้า และโค ตัวแก่ชราเหมือนแต่ก่อนเลย จง

ประทานการดูแลรักษาให้บรรดาสัตว์เหล่านี้เถิด คนใดมีคุณแก่เฒ่าชราลง เคยมีอุปการะคุณมาก่อน ขอพระองค์จงประทานทรัพย์สมบัติแก่คนนั้นเถิด คนที่ไม่เกียจคร้านมีศิลปะ มีปัญญา เป็นคนซื่อตรง และเป็นคนมีอุปการคุณ ขอพระองค์จงประทานพระราชทรัพย์แด่ผู้นั้นเถิด ข้าแต่พระราชา ขอพระองค์จงกระทำอย่างนี้ในหมู่ชนผู้ประกอบด้วยคุณธรรมทุกเมื่อเถิด พระองค์ย่อมบันเทิงในโลกนี้ จากโลกนี้ไปย่อมจะบันเทิงในสวรรค์

แลพระโพธิสัตว์ ครั้นตรัสอย่างนี้แล้ว เมื่อจะทรงถวายโอวาทอื่นอีกแก่พระเจ้าปธัมมราชาจึงตรัสประพันธ์คาถาเหล่านี้ว่า

ความจริง พระองค์มิได้เป็นกษัตริย์ที่ประเสริฐไปกว่าพระราชาผู้เลวทรามและยากจนแต่อย่างใด หากว่าพระองค์จะปกครองบ้านเมืองด้วยความทารุณโหดร้าย พระองค์ก็จะต้องประสบกับความทุกข์แน่ ข้าแต่พระบิดาผู้เป็นพระราชาผู้ยิ่งใหญ่ขอพระองค์จงปลุกจิตสำนึกของคนบาป ซึ่งเป็นคนหมู่มากให้รู้แจ้ง และให้คนบาปเหล่านั้น มีจิตใจประกอบด้วยศรัทธาเถิด ประหนึ่งประทุมแย้มบานเพราะต้องแสงอาทิตย์ฉะนั้นเสนาบดีผู้เฒ่า สั่งสมบุญตามกำลัง ดำรงชีวิตอยู่ในโลกนี้จนตลอดชนม์ชีพจักอุบัติในสวรรค์แน่ ชนเหล่าใดมีจิตผ่องใส รดน้ำที่พระวรกายของหม่อมฉันแล้วบูชาด้วยน้ำหอม ของหอมและดอกไม้เป็นต้น ชนเหล่านั้นเลี้ยงดูหม่อมฉันด้วยข้าวเป็นต้น จนอิ่มหนำสำราญตามกำลัง จุติจากภพมนุษย์แล้วย่อมได้บังเกิดในสวรรค์ ชนเหล่านั้นเมื่อบังเกิดในสังสารวัฏก็มิได้บังเกิดในอบาย พวกเขาย่อมเกิดเป็นใหญ่ในที่ทั้งปวงทั้งในเทวโลกและมนุษยโลก

คราวนั้น หมู่มหาชนมีพระเจ้าปธัมมราชเป็นต้นมาพร้อมกันในที่นั้นได้ฟังธรรมกถาในสำนักของพระโพธิสัตว์ มีจิตใจปีติโสมนัส เกิดเมตตาจิตและคิดจะทำบุญยิ่งขึ้นไปอีก พระโพธิสัตว์พร่ำสอนหมู่มนุษย์ที่มาประชุมพร้อมกัน ณ ที่นั้น ประทับนั่งอยู่ที่พระเพลาของพระนางสุรสีเทวีพระชนนีของพระองค์ ตรัสสนทนาปราศรัยกับพระมารดาว่า ข้าแต่พระมารดา นับตั้งแต่หม่อมฉันมาอุบัติในมนุษย์โลกนี้ ฝนก็บริบูรณ์ บัดนี้หม่อมฉันขอทูลลากลับไปยังวิมานทองอันสมบูรณ์ด้วยสมบัติอันประเสริฐในเบื้องบน ๑๒ โยชน์ ซึ่งเป็นที่อยู่ของหม่อมฉันในดาวดึงส์พิภพ พระเทวีได้สดับคำนั้นแล้วตรัสถามว่า พ่อสิรสากุมาร ลูกจักกลับไปยังวิมานทองของลูกในเทวโลกหรือ เหตุใดลูกจึงไม่พาแม่ไปด้วย ลูกไปวิมานทองคนเดียวหรือ ฯ สิรสากุมารได้ฟังพระราชเสาวนีย์ เมื่อจะทูลบอกถึงวิมานของพระเทวีตามที่พระองค์ระลึกชาติได้ จึงตรัสว่า ด้วยกรรมที่พระมารดาทรงกระทำไว้ วิมานทองอันวิจิตรด้วยรัตนะต่าง ๆ เบื้องบน ๑๒ โยชน์ บริบูรณ์ด้วยเทพกัญญา ๒ พัน งดงามอย่างยิ่งด้วยทิพยสมบัติ มีอยู่ในเทวโลกชั้นดาวดึงส์ แต่ว่าในมนุษยโลกนี้ พระมารดาต้องบำเพ็ญทานดำรงพระชนม์อยู่จนสิ้นอายุ เมื่อสิ้นอายุ ละอัตภาพมนุษย์จะไปอุบัติในวิมานทองโดยพลันตามความปรารถนา ครั้นสิรสากุมารตรัสอย่างนี้แล้ว ประคองอัญชลีถวายบังคม พระกุมารลงจากพระเพลาของพระมารดาทรงอาบน้ำหอมสรงสนานพระมารดาและพระบิดาของพระองค์แล้วสรงสนานพระเชษฐาทั้ง ๖ ของพระองค์ในภายหลัง ประทับนั่ง ณ ที่นั้นหน่อยหนึ่งแล้วก็หายไปจากอาสนะถึงเทวโลกชั้นดาวดึงส์ด้วยอานุภาพแห่งฤทธิ์และเดชของผู้จะได้เป็นพระพุทธเจ้า ลำดับนั้น มหาชนมองไม่เห็นพระโพธิสัตว์ต่างก็พากันร้องไห้คร่ำครวญอยู่ ณ ที่นั้น พระนางสุรสีเทวีพระมารดาของพระโพธิสัตว์ ทอดพระเนตรไม่พบพระโพธิสัตว์ที่นั้นทรงกันแสงคร่ำครวญ ได้ตรัส ๓ คาถานี้คือ

พ่อสิรสากุมาร ทำไมลูกทอดทิ้งแม่ไว้ที่นี่แล้วหนีแม่
กลับไปยังเทวโลก ลูกจงกลับมาหาแม่เถิด เพราะพลัดพราก
จากลูกแม่จะร้องไห้ตลอดคืน แม่เห็นลูกที่นี่ แม่เป็นทุกข์
โทมนัสอย่างยิ่งเหมือนที่แม่เป็นทุกข์คราวที่ลูกถูกระแสน้ำ
พัดพาไปกลางแม่น้ำฉะนั้น

ขณะนั้นพระโพธิสัตว์เสด็จขึ้นวิมานทองในเทวโลกชั้นดาวดึงส์ทรงดำรงความยิ่งใหญ่มองไม่เห็นสิ่งใดในวิมานนั้นนางเทพธิดาในวิมานนั้นได้ทูลพระโพธิสัตว์ว่า ข้าแต่นายผู้นิรทุกข์ พระองค์เสด็จลงไปโลกมนุษย์เร็วนัก บัดนี้ พระมารดาของพระองค์ทรงคร่ำครวญอย่างยิ่ง นางเทพธิดาครั้นทูลอย่างนี้แล้วจึงอุ้มพระโพธิสัตว์มาวางไว้ที่พระเพลาของพระนางสุรสีเทวีในมนุษย์โลก พระโพธิสัตว์ได้ตรัสกับพระมารดาว่า ข้าแต่แม่ หม่อมฉันกลับไปยังวิมานทองในเทวโลก มองไม่เห็นสิ่งใดในวิมานนั้นเลย เหมือนลืมตาเวลากลางคืนข้างแรม ขอเสด็จแม่อย่าได้ห้ามหม่อมฉันเลย ฯ เสนาบดีผู้เฒ่าได้สดับคำนั้นแล้ว ทูลว่า ข้าแต่พระราชบุตร พวกเราทั้งหมดรำลึกถึงพระราชบุตรอยู่เสมอจึงได้ห้าม เออก็แล บัดนี้ พวกเราทั้งหมดมีความปรารถนาจะได้ชมเทวโลกและวิมานของพระราชบุตร พระโพธิสัตว์จึงตรัสว่า ดูกรเสนาบดี หากว่าท่านทุกคนมีความปรารถนาจะชมเทวโลกและวิมานของข้าพเจ้าไซร้ บัดนี้ ด้วยเดชานุภาพของเราท่านทุกคนจะได้เห็นเทวโลกและวิมานของข้าพเจ้า แต่ว่าทุกคนจะต้องลืมตาของตน ๆ แล้วดูเทวโลกและวิมานของข้าพเจ้า ฯ มหาชนมีอัยยกเสนาบดีเป็นต้น ประชุมกันอยู่ในที่นั้นพากันหลับตา แหงนดูเบื้องบนดูวิมานของเทวดาในเทวโลก ด้วยอานุภาพแห่งเดชของพระโพธิสัตว์ เมื่อได้เห็นวิมานนั้น ๆ ในเทวโลก ก็มีใจปีติโสมนัสอย่างยิ่ง คราวนั้น ประสาทแก้วสูง ๑๒ โยชน์ กว้าง ๕ โยชน์ ลอยมาในอากาศส่องแสงสว่างไสวทั่วไปทุกทิศ ลอยอยู่ข้างหน้าพระนางสุรสีเทวี พระนางสุรสีเทวีทรงสวมกอดพระราชบุตรสุดที่รักของพระนาง แล้ววางส่งให้นางเทพกัญญาสององค์รับไว้ นางเทพ-กัญญาทั้งสองได้ถวายบังคมพระโพธิสัตว์ แล้วเอามือทั้งสองประคองอุ้มพระโพธิสัตว์พรางขึ้นสู่ปราสาทแก้วนั้น ขณะนั้น พระโพธิสัตว์ละร่างมนุษย์ไปทรงร่างเทพบุตรในปราสาทแก้วนั้น รัศมีพระโพธิสัตว์บดบังรัศมีของเทพยดาในปราสาทนั้นแล บัดนั้น พวกเทพยดาได้สถาปนาพระโพธิสัตว์ให้เป็นประมุขตนเองยืนอยู่ที่ทั้งสองข้างก็ประโคมสรรพดุริยางค์ทิพย์ ขณะนั้นแลปราสาทแก้วของพระโพธิสัตว์ลอยเข้าไปกลางปราสาททองคำนั้น พระโพธิสัตว์ทรงลงจากปราสาทแก้วประทับนั่งบนรัตนบังลังก์กลางวิมานทอง เมื่อจะถามถึงความอยู่เป็นสุขสามัคคีกันของเหล่าเทพยดา จึงตรัสประพันธ์สองคาถานี้ว่า

ดูกรเทพยดาทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงสามัคคีกัน ไม่มีโรค ไม่ดูหมิ่นเหยียดหยามกันอยู่เป็นสุขในเทวโลกนั้นเถิด ท่านทั้งหลายอย่าได้มีภัย ไร้ความระทมทุกข์ ไม่มีอุปัทวะ มีแต่ความสุข ตามบุญกรรมของตน ๆ เถิด

เหล่าเทวดาได้ฟังพระดำรัสนั้นแล้ว มีจิตโสมนัสทูลเป็นคาถานี้ว่า

ข้าแต่ท่านผู้นิรทุกข์ พวกหม่อมฉันสามัคคีมีความสุข ไร้โรคาเบียดเบียนมิได้ดูหมิ่นกันอยู่ในทีนี้ หม่อมฉันมีความละอาย ไม่มีภัยไร้ความระทมทุกข์ ตามบุญกรรมของตน

ตั้งแต่นั้นมาพระโพธิสัตว์ก็ได้เสวยทิพย์สมบัติอยู่ในวิมานทองของพระองค์ในเทวโลกชั้นดาวดึงส์ อนึ่งคราวนั้น มหาชนมีพระเจ้าปธัมมราชาหัวหน้าดำรงอยู่ในพระโอวาทของพระโพธิสัตว์ บำเพ็ญบุญมีทานเป็นต้น มีพระชนม์ยืนนาน เมื่อสิ้นพระชนม์แล้วได้จุติจากโลกมนุษย์บังเกิดในเทวโลกชั้นต่าง ๆ สมเด็จพระบรมศาสดาครั้นทรงชักนำธรรมเทศนานี้มา เมื่อจะทรงประชุมชาดก ได้ตรัสประพันธ์คาถาสุดท้ายว่า

นายมัชหารกะในกาลนั้น เป็นเทวทัตในกาลนี้ พระเจ้าปธัมมราชาในกาลนั้นเป็นพระเจ้าสุทโธทนะผู้พระบิดาในกาลนี้ พระนางสุรสีเทวีในกาลนั้น เป็นพระนางมหามายาในกาลนี้ เทวกามราชบุตรในกาลนั้น เป็นพระอานนท์พุทธอุปัฏฐากในกาลนี้ เสนาบดีชื่ออัยยกาในกาลนั้นเป็นพระสารีบุตรในกาลนี้ ท้าวสักกเทวราชในกาลนั้น เป็นพระอนุรุทธะผู้เป็นเอตทัคคะในทางทางจักขุทิพย์ในกาลนี้ มหาชนที่เหลือในกาลนั้น เป็นพุทธบริษัท ๔ ในกาลนี้ สิรสากุมารในกาลนั้นเป็นเราตถาคตผู้เป็นนาถะแห่งโลกในกาลนี้ ท่านทั้งหลายผู้ปรารถนาความสุขทั้ง ๓ จงจำชาดกนี้ไว้ด้วยจิตคารวะเถิด

จบ สิรสากุมารชาดก

๓๙ โสณนันทราชชาดก

สมเด็จพระบรมศาสดาเมื่อทรงเข้าไปอาศัยกรุงกบิลพัสดุ์ประทับอยู่ในนิโครธารามมหาวิหาร ทรงปรารภโทษที่นางจิญจมาณวิกาทำแล้ว จึงตรัสคำเป็นต้นว่า **กึ นุ โข ตฺวำ อาคโต เสฏฺฐี** ดังนี้

ความพิสดารว่า ภายหลังวันหนึ่งพวกภิกษุนั่งประชุมกันในโรงธรรมสนทนากันว่า อาวุโส น่าสลดใจหนอ นางจิญจมาณวิกายังโทษให้เกิดแด่พระตถาคตแล้ว จะอายตนเองด้วยโทษที่ตนทำไว้แล้วอย่างไร ก็บัดนี้นางมีปกติทำบาปกรรมอย่างยิ่งจึงละบุญสิริของตน ไม่ทำกรรมที่ตนคิดไว้แล้วให้สำเร็จจึงไม่ได้ความสุข พระศาสดาทรงสดับถ้อยคำของภิกษุเหล่านั้นด้วยทิพยโสตของพระองค์ จึงเสด็จไปโรงธรรมประทับนั่งบนอาสนะสำหรับพระพุทธเจ้าอย่างประเสริฐที่เขาปูไว้แล้วจึงตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลายว่าพวกเธอนั่งประชุมกันด้วยเรื่องอะไรในบัดนี้ เมื่อพวกภิกษุกราบทูลว่าเรื่องชื่อนี้ จึงตรัสว่า ภิกษุทั้งหลายมิใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้นที่นางจิญจมาณวิกาชั่วเพราะกรรมที่ตนทำไว้แล้วเท่านั้น แม้ในกาลก่อน นางก็ชั่วเพราะกรรมที่ตนทำไว้แล้วเช่นกัน แล้วได้ทรงนิ่งอยู่ ถูกภิกษุเหล่านั้นทูลอ้อนวอนแล้ว จึงทรงนำอดีตนิทานมาว่า

ภิกษุทั้งหลายในอดีตกาล พระราชาทรงพระนามว่า ธรรมมธุทรงครองราชสมบัติในเมืองพาราณสี พระเทวีผู้อัครมเหสีเป็นที่รักของพระเจ้าธรรมมธุนั้นพระนามว่า ปนิมปา พระราชานั้นได้ทรงมีพระราชบุตรเจ็ดพระองค์ ในบรรดาพระราชบุตรเหล่านั้น พระราชบุตรคนโตพระนามว่ากปิละ ก็พระโพธิสัตว์เคลื่อนแล้วจากภพชั้นดาวดึงส์ถือปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระนางนิมปาเทวี ผู้เป็นอัครมเหสีของพระเจ้าธรรมมธุนั้น ครั้นครบสิบเดือน ประสูติจากครรภ์ของพระเทวีนั้น ทรงเจริญวัย ได้เป็นน้องสุดท้องของพระกปิลราชกุมารพระนามว่า โสณนันทะ ก็บรรดาพระราชบุตรทั้งสองพระองค์นั้น พระราชกุมารห้าพระองค์ผู้เป็นน้องมีพระนามอย่างอื่น ไม่ปรากฏพระนามแก่ชาวพระนครทั้งหลาย เศรษฐีผู้หนึ่งอยู่ในพระนครพาราณสีนั้น มีทรัพย์สิบแปดโกฏิ เป็นมิจฉาทิฐิ เป็นผู้ตระหนี่ไม่ทราบเพียงกุศล ครั้งนั้นบุรุษคนหนึ่งเป็นผู้ขัดสนเลี้ยงชีวิตโดยชอบธรรมกับภรรยาและธิดาอีกคนของตน ภายหลังวันหนึ่งบุรุษนั้นจึงเรียกภรรยา

ของตนเข้ามาว่า แม่นางผู้เจริญเราทั้งหลายจะกระทำการงานอันประกอบด้วยประโยชน์แล้วจะให้ทรัพย์เกิดขึ้น ภรรยานั้นจึงถามว่า นายเราจะทำอย่างไร เขาจึงกล่าวว่า แม่นางฉันมีอุบายอย่างหนึ่ง เขาว่าทางทิศอุดรพระนครนี้มีต้นไม้ใหญ่อยู่สองต้น เราทั้งสองจะถากต้นไม้ต้นนั้นทำให้เป็นเรือสองลำ แล้วนำมาที่เกาะจะขายได้ราคาดี นางจึงถามเขาอีกว่า นายถ้าอย่างนั้นเราทั้งสองจะได้ขวานที่ไหน เขาจึงกล่าวว่า แม่นางในเรือนของเศรษฐีมีขวาน เราทั้งสองจะขอยืมขวานของเศรษฐี แล้วรับขวานที่เศรษฐีให้แล้วทำการงานนั้น ๆ ของพวกเราให้สำเร็จแล้วจึงคืนขวานให้เศรษฐีอีก ภรรยานั้นฟังคำของเขาแล้วรับว่าดีละ ลำดับนั้นเมียและผัวทั้งสองนั้นจึงไปเรือนของเศรษฐี ทำให้เศรษฐีโปรดปรานอยู่ จึงขอยืมขวาน รับขวานที่เศรษฐีนั้นให้แล้ว จึงเข้าไปถึงที่ต้นไม้ตั้งอยู่ ตัดต้นไม้ทั้งสองต้นนั้น ถากต้นหนึ่งในบรรดาสองต้นนั้น ทำเรือลำหนึ่งสำเร็จแล้วเมื่อเรือลำที่สองยังไม่ทันเสร็จ ทั้งสองคนถากเรือลำที่สองอยู่ ขวานได้หลุดไปจากด้ามลอยไปไกลยิ่ง เจาะเข้าไปอยู่ในท้องของกวาง ตัวกำลังยืนแอบระหว่างป่าไม้ดงทึบตัวหนึ่ง ลำดับนั้นกวางตัวนั้นมีทุกขเวทนาอย่างกล้า ถูกขวานตัดหัวใจของตนจนล้มลงตายในที่นั้น ผัวเมียทั้งสองคนนั้นจึงละป่าชัฏนั้นเที่ยวหาขวานนั้นอยู่จนทั่ว เมื่อไม่ได้ขวานนั้นจึงกลับมาเมืองพาราณสี บอกเนื้อความนั้นแก่เศรษฐีนั้น

ลำดับนั้นเศรษฐีได้โกรธต่อสองคนนั้นด่าว่าพวกเขาว่า เฮ้ย เจ้าจัณฑาลชั่ว พวกเจ้าทั้งสองจงหาขวานมาให้เราอย่างเร็วทีเดียว ผัวเมียทั้งสองคนกล่าวว่า ท่านมหาเศรษฐีนายข้าพเจ้าทั้งสองหาขวานนั้นอยู่ทุกที่ เมื่อไม่ได้ขวานนั้นก็จักให้ขวานเล่มอื่นแก่ท่าน ท่านจงรับขวานเล่มอื่นเถิด ฯ เศรษฐีจึงกล่าวว่า เฮ้ยเราไม่รับขวานเล่มอื่นจะเอาแต่ขวานนั้นเท่านั้น ฯ ผัวเมียทั้งสองจึงกล่าวว่า นาย ถ้าอย่างนั้น พวกข้าพเจ้าจักให้ขวานสองเล่มแก่ท่าน ฯ เศรษฐีจึงกล่าวว่า เฮ้ย เราจะไม่รับขวานเล่มอื่นจะรับแต่ขวานนั้นเท่านั้น ฯ ผัวเมียทั้งสองนั้นเพิ่มให้ขวานโดยทำนองนี้จนถึงขวานร้อยเล่ม ฯ ลำดับนั้นเศรษฐีเมื่อไม่รับขวานทั้งร้อยเล่มหมดนั้น ได้ด่าสองผัวเมียนั้นว่า เฮ้ย เจ้าคนจัณฑาลชั่ว เราจะไม่รับขวานอื่นในวันนี้เทียว จะรับแต่ขวานนั้นเท่านั้น ก็เมื่อเศรษฐีนั้นไม่รับขวานอื่นอยู่ ผัวเมียทั้งสองนั้นจึงกล่าวกะเศรษฐีนั้นอย่างนี้ว่า ท่านมหาเศรษฐีนายถ้าอย่างนั้นข้าพเจ้าทั้งสามจักเป็นทาสของท่าน ขอท่านจงรับข้าพเจ้าทั้งสองเพื่อเป็นทาสของท่านในบัดนี้ เศรษฐีฟังคำนั้นจึงกล่าวว่า เฮ้ยวันนี้พวกเจ้าจงไปหาขวานเล่มนั้น

ของเรา ลำดับนั้น ผัวเมียทั้งสองนั้นฟังถ้อยคำอย่างหนักแน่นของเศรษฐีนั้น จึงลาเศรษฐีแล้วกล่าวว่า นายถ้าอย่างนั้นข้าพเจ้าทั้งสองเมื่อหาขวานเล่มนั้นได้แล้วนั้นก็จักคืนให้ท่านแล้วไปที่นั้นอีก หาตามที่หยากเยื่อ ทั้งที่มิดชิดที่ทั้งปวง จนถึงที่กวางนั้น เห็นกวางตายอยู่ระหว่างป่าจึงกล่าวว่า พวกเราเมื่อไม่ได้ขวานของเราในที่นี้ ก็จักเอากวางที่ตายแล้วนี้ปิ้งกินเนื้อ จึงจับเอากวางในที่นั้นแล้วผ่าท้องกวางนั้นเห็นขวานแล้วก็ดีใจจึงถือเอาขวานพร้อมด้วยเนื้อกวางกลับมาพระนคร มอบขวานนั้นให้แก่เศรษฐีนั้น ลำดับนั้นเศรษฐีนั้นรับว่าดีละ ผัวเมียทั้งสองจึงถือเอาเนื้อกวางของตนไปเรือนตน ปิ้งเนื้อให้สุกกินอยู่รื่นเริงกับธิดาของตน บริโภคเนื้อนั้นกับข้าวสุกในเรือนของตนอยู่อย่างมีความสุข ภายหลังเด็กทั้งหลายที่อยู่ในเรือนของเศรษฐีนั้นพากันร้องไห้เพื่อจะกินข้าวตอก เศรษฐีฟังเสียงเด็กเหล่านั้นจึงถามคนในเรือนของตนว่า ผู้เจริญพวกเด็กทำอะไรกัน พวกคนในเรือนจึงกล่าวว่า นายเด็กเหล่านั้นร้องไห้เพื่อจะกินข้าวตอก เศรษฐีนั้นจึงกล่าวว่า ถ้าอย่างนั้นพวกท่านจงคั่วข้าวตอกแล้วให้แก่พวกเขา แต่พวกท่านเมื่อคั่วข้าวตอกจงคั่วในหม้อใหม่ ทาสีชื่อว่าอธุถกาจึงกล่าวว่า พวกท่านจงให้หม้อแตกในเรือนของเศรษฐี วันนี้เราให้หม้อแก่พวกเด็กคั่วข้าวตอก จักทำหม้อของท่านแตก บุรุษนั้นรับคำแล้วจึงกล่าวว่าแม่นางถ้าอย่างนั้น ท่านจงรับเอาหม้อแตกไปรักษาให้ดีแล้วจึงได้ให้แก่นางทาสีนั้น นางทาสีนั้นถือเอาหม้อที่บุรุษนั้นให้แล้ว คั่วข้าวตอกด้วยหม้อบนเตาไฟในเวลาปรุงอาหารเศรษฐีนั้น แล้วให้แก่เด็กเหล่านั้นจึงวางหม้อใบแตกไว้บนเตาไฟนั้น ไปท่าน้ำเพื่อจะอาบน้ำชำระตัวของตนอาบอยู่ที่ท่านั้น ครั้งนั้นนางทาสีของเศรษฐีนั้นคนหนึ่ง มาจากที่ทำการงานเห็นหม้อแตกในที่นั้นจึงคิดว่าใครนำหม้อแตกใบนี้มาไว้ที่นี้ แล้วกำหนดในใจของตนหยิบหม้อใบนั้นทิ้งลงดินข้างนอก เศรษฐีได้ยินเสียงที่นางทาสีทิ้งหม้อไปแล้วนั้น จึงด่านางทาสีนั้นว่า เฮ้ย นางทาสีชั่ว เมื่อเจ้าของหม้อที่เจ้าทำลายแล้วนั้นมาทวงเรา เราจะขายเจ้าเอาเงินไปซื้อหม้อมาให้แก่เขา ขณะนั้น ชายคนจนนั้นมาที่นั้นในเวลาที่นางทาสีเหวี่ยงหม้อทิ้งไปนั้น จึงทวงเศรษฐีนั้นว่า ท่านมหาเศรษฐีนายท่านจงคืนหม้อแตกใบนั้นแก่ข้าพเจ้าบัดนี้เถิด เศรษฐีฟังคำนั้นจึงกล่าว บุรุษผู้เจริญ หม้อแตกของท่านคนในเรือนของข้าพเจ้าทำแตกเสียแล้ว เราจะให้หม้อใบอื่นอย่างดีมากแก่ท่านเดี๋ยวนี้ท่านจงรับหม้อใบอื่นนั้นเถิด ชายคนจนได้ยินคำนั้นจึงคิดว่า เมื่อเขาให้ขวานเล่มอื่นแก่เศรษฐีนั้น เขาไม่ยอมรับขวานเล่มอื่น กล่าวกับเราว่า

เราจะเอาเฉพาะขวานเล่มนั้นเท่านั้น ชายคนจนครั้นคิดแล้วอย่างนี้ ระลึกถึงก็โกรธต่อเศรษฐีนั้น จึงกล่าวกับเขาว่า ท่านเศรษฐีผู้เจริญ หม้อแม้ดีอย่างมากของท่านจงยกไว้ ข้าพเจ้าจะไม่รับเอาหม้อใบดีมากของท่านนั้น วันนี้นั่นเทียว ข้าพเจ้าจะรับเอาหม้อแตกของข้าพเจ้าใบนั้น เศรษฐีนั้นจึงกล่าวว่าบุรุษผู้เจริญ วันนี้ข้าพเจ้าจักให้หม้อสองสามใบแก่ท่าน ท่านจงรับเอาหม้อเหล่านั้นเถิด ชายคนจนจึงกล่าวว่า ท่านเศรษฐีผู้เจริญ ข้าพเจ้าจะไม่รับหม้อเหล่านั้นในบัดนี้ หม้อใบแตกของข้าพเจ้าพินาศไปแล้วหรือ เศรษฐีให้หม้อแก่เขาโดยทำนองนี้จนถึงหม้อร้อยใบ ลำดับนั้นชายคนจนนั้น เมื่อไม่รับหม้อร้อยใบทั้งหมดจึงนั่งลงที่นั้น เศรษฐีนั้นจึงกล่าวกับบุรุษผู้นั้นว่าบุรุษผู้เจริญ ข้าพเจ้าจะให้นางทาสีสองคนของข้าพเจ้าแก่ท่าน ท่านจงรับเอานางทาสีสองคนนั้นเถิด ชายคนจนได้ยินคำนั้นจึงกล่าวว่าท่านเศรษฐีผู้เจริญ ข้าพเจ้ากลัวต่อคนในเรือนของท่านและจะกลัวอย่างยิ่ง เมื่อความปรากฏด้วยการกล่าวถ้อยคำของคนเหล่านั้นว่า ชายคนจนนี้ผูกอาฆาตเศรษฐีของพวกเราโดยเหตุเพียงหม้อแตกของตนในบัดนี้ เพราะฉะนั้นแลข้าพเจ้าจะไม่รับเอาทาสีทั้งสองคนนั้น เออก็ข้าพเจ้าจะรับเอาหม้อแตกของข้าพเจ้าเท่านั้น เศรษฐีนั้นฟังคำของชายคนนั้นแล้วโกรธต่อเขาจึงกล่าวว่า ดูกรบุรุษผู้เจริญ ถ้าอย่างนั้นข้าพเจ้าไม่ทราบหม้อใบแตกนั้นซึ่งแตกเป็นชิ้นน้อยชิ้นใหญ่กระจายไปทั่วแผ่นดิน ถ้าว่าพระราชาของพวกเราทรงรับสั่งให้ให้หม้อทั้งหลายในแผ่นดินแก่ท่านไซร้ ข้าพเจ้าก็จักให้หม้อใบอื่นนั้นแก่ท่านโดยจำนวนเท่านั้น บัดนี้เราทั้งสองจะไปราชสำนักให้พระองค์ทรงพิจารณาคดีนี้ของพวกเรา แล้วจึงพาบุรุษนั้นไปพระราชวัง ลำดับนั้นพระเจ้าธรรมมธุนั้น ประทับนั่งบนรัตนบัลลังก์ ทรงเห็นเศรษฐีซึ่งมีหน้าแปลกไป มาสำนักพระองค์เมื่อจะถามเศรษฐีนั้นจึงตรัสคาถาที่หนึ่งว่า

เศรษฐีท่านมาแล้วด้วยเหตุอะไรท่านมีหน้าโกรธ
แล้วด้วยเหตุอะไร เจ้าถามแล้วจงบอกเหตุนั้นแก่ข้าพเจ้าเร็ว
เทียวในกาลนี้

เศรษฐีได้ฟังพระราชดำรัสนั้น เมื่อจะถวายบังคม พระราชานั้นจึงกราบทูลเป็นคาถาที่สองว่า

หน้าของข้าพระองค์เศร้าหมอง ถูกความทุกข์คือ
ความโกรธเบียดเบียนแล้วจึงมาที่นี้ในวันนี้ ข้าแต่พระราชา
ขอพระองค์จงเป็นที่พึ่งของข้าพระองค์

ก็แลเศรษฐีครั้นกราบทูลแล้วอย่างนี้ จึงกราบทูลแก่พระราชาอย่างนี้ว่า ข้าแต่มหาราช ชายคนจนนี้ก่อคดีด้วยการอาฆาตข้าพระองค์ในเพราะหม้อใบแตก ไม่ยอมรับเอาหม้อร้อยใบและนางทาสีสองคนที่ข้าพระองค์ให้แก่เขา บัดนี้ขอพระองค์จงทรงวินิจฉัยคดีในเรื่องหม้อใบที่แตกของพวกข้าพระองค์ พระเจ้าธรรมมธุทรงสดับคำนั้นแล้วจึงตรัสถามชายคนจนก่อนว่า ดูกรบุรุษผู้เจริญ คำทั้งหมดนี้จริงหรือหนอแล ลำดับนั้นชายนั้นจึงกราบทูลพระราชานั้นว่า ข้าแต่มหาราชคำทั้งหมดนี้เป็นความจริงนั่นเทียว ก็อีกอย่างหนึ่งการกล่าวคดีด้วยความอาฆาตนี้ของข้าพระองค์ไม่มีก่อนก็ถ้อยคำของตนนี้ย่อมมีเหมือนเรื่องขวานของเศรษฐีนี้ที่เคยมีมาแล้ว ชายคนจนครั้นกราบทูลอย่างนี้แล้ว จึงกราบทูลถ้อยคำผูกอาฆาตของตนด้วยขวานนั้นตั้งแต่ต้นแด่พระราชา พระราชาทรงสดับคำนั้นจึงตรัสถามเศรษฐีนั้นว่า ท่านเศรษฐีผู้เจริญถ้อยคำของคนจนนี้จริงหรือ เศรษฐีจึงกราบทูลว่า ข้าแต่มหาราชคำทั้งหมดนี้จริงนั่นเทียว ลำดับนั้นพระราชาจึงตรัสว่า ดูกรเศรษฐีผู้เจริญ ถ้าอย่างนั้นกรรมคือความอาฆาตอันชั่วที่ท่านทำแก่ชายคนจนนี้ก่อนย่อมถึงแก่ท่านอีกโทษนี้ย่อมมีแก่ท่านบัดนี้ท่านเห็นโทษของตนหรือไม่ เศรษฐีนั้นจึงกราบทูลว่า ข้าแต่มหาราช ข้าพระองค์เห็นโทษของข้าพระองค์เทียว โทษนี้แลย่อมมีแก่ข้าพระองค์ พระราชาทรงสดับคำนั้นแล้วจึงตรัสว่า ท่านเศรษฐีผู้เจริญ กาลใดข้าพเจ้าได้ชื่อว่าธรรมมธุ กาลนั้นย่อมมีการพิจารณาคดีในที่บุคคลทำไว้ไม่ดี ทั้งการวินิจฉัยกรรมที่ทำดีแล้วและคดีที่กล่าวดีแล้ว ก็บัดนี้ท่านทั้งสองจักตั้งอยู่ในที่เราวินิจฉัยหรือไม่ ลำดับนั้นคนทั้งสองนั้นกราบทูลพระราชาว่า ข้าแต่มหาราช บัดนี้ข้าพระองค์ทั้งสองจักตั้งอยู่ในที่วินิจฉัยของพระองค์ ขอพระองค์วินิจฉัยคดีของข้าพระองค์ทั้งสองนั้นเถิด พระราชาครั้นทรงสดับถ้อยคำของคนเหล่านั้นจึงตรัสถามชายคนจนก่อนว่า ดูกรบุรุษผู้เจริญ บุตรหรือว่าธิดาของท่านมีบ้างไหม ชายคนจนจึงกราบทูลว่า ข้าแต่มหาราช บุตรของข้าพระองค์ไม่มี แต่ข้าพระองค์มีธิดาคนหนึ่งชื่อว่าสัมปธนี พระราชาจึงตรัสถามเศรษฐีว่า ท่านเศรษฐีผู้เจริญได้ข่าวว่าท่านมีบุตรหรือ เศรษฐีนั้นจึงกราบทูลว่า ข้าแต่มหาราช ข้าพระองค์มีบุตรคนหนึ่งชื่อว่าวัฒนกุมาร

ครั้งนั้นพระราชาจึงตรัสกับเศรษฐีว่า ท่านเศรษฐีผู้เจริญ บุตรชายของท่านจงเป็นสามีธิดาของชายคนจนนี้ บุตรของท่านนั้นเมื่อรับทรัพย์สี่โกฏิจงอยู่ในเรือนของชายคนจนนี้ ก็เมื่อบุตรของท่านทำผิดชายคนจนนี้จงขับบุตรของท่านออกไป แม้ทรัพย์ทั้งหมดนั้นก็จงเป็นของชายคนจนนี้ ท่านจงเป็นสหายที่รักกับชายคนจนนี้โดยประการทั้งปวง เศรษฐีได้ฟังพระดำรัสของพระราชาแล้วจึงทูลรับว่าดีละ ถวายบังคมลาพระราชาไปเรือนของชายคนจนนั้น แล้วทำการวิวาห์มงคลแก่เด็กทั้งสองนั้นให้ทั้งสองคนนั้นอยู่ในเรือนของชายคนจน จำเดิมแต่นั้นสหายทั้งสองนั้นสามัคคีรื่นเริงกันเป็นสหายกันอย่างยิ่ง ต่อมานางสัมปธนีนั้นอยู่ร่วมกับบุตรเศรษฐีนั้นมีครรภ์อยู่แล้วในเรือนบิดาตน เมื่อครรภ์ของนางครบสิบเดือนแล้ว วัฒนกุมารบุตรเศรษฐีเป็นผู้ถือตัวเองในชาติเศรษฐีของตนย่อมด่านางสัมปธนีภริยาของตนอยู่ว่า เฮ้ยเจ้าคนถ่อย นางหม้อแตกเจ้าเกิดในตระกูลคนจน ทรัพย์แม้น้อยหนึ่งของเจ้าไม่มี พวกเจ้าทั้งสามคนอาศัยเราจึงเลี้ยงชีวิตของตนอยู่ได้ เมื่อเราไม่อยู่ในเรือนนี้พวกเจ้าจักทำอย่างไร หญิงนั้นฟังคำนั้นแล้ว ไม่อาจจะกลั้นน้ำตาไว้ได้ร้องไห้ จึงอธิษฐานจิตของตนว่า โอ้หนอเราไม่มีบุญเกิดแล้วในอัตภาพนี้ ก็ถ้าว่าบุตรอยู่ในท้องของเราเป็นผู้มีบุญไซร้ สามีของเรานี้จงอย่าฆ่า จงอย่าด่าเราด้วยกุศลนี้ของเราเลย แต่ว่าบุตรของเราเหมือนกับสัตว์ทั้งปวงจงคลอดโดยทวารเบื้องต่ำเถิด สามีของเรานี้จงอย่าเห็นบุตรผู้เลิศของเราเลย วันนั้น ท้าวสักกเทวราชเมื่อตรวจดูโลกมนุษย์ ทรงเห็นเหตุแห่งเป็นผู้มีบุญมากของเด็กหญิงผู้อยู่ในครรภ์ของนางสัมปธนี ทรงดำริว่า โอ้หนอ เด็กหญิงผู้อยู่ในครรภ์ของนางสัมปธนีในมนุษย์โลกนั้นเป็นผู้มีบุญมาก จักเกิดมาเป็นภริยาของโสณนันทราชกุมาร ผู้เป็นหน่อแห่งพระพุทธเจ้าเอาเถิดเราจักสงเคราะห์ ครั้นทรงดำริอย่างนี้แล้ว จึงเสด็จลงจากสวรรค์นิรมิตพระองค์เองเป็นนกโยธิกะ เข้าไปในปากของนางสัมปธนีนั้น แล้วคาบเอาครรภ์ของนางด้วยจะงอยปากออกจากท้องของนางบินไปกลางอากาศแล้ววางครรภ์นั้น กลางเกษรดอกบัวดอกหนึ่งซึ่งตั้งอยู่ที่สระฉัททันต์อันอยู่ในหิมวันตประเทศ เอาดอกบัวนั้นทำเป็นที่สำหรับรองรับแล้วให้เทวดาทั้งหลายเฝ้ารักษาสระนั้นจึงเสด็จกลับไปที่ของพระองค์ ก็นางสัมปธนีนั้นเห็นครรภ์ของตนที่นกคาบไปนั้นเทียวคิดแล้วว่า บัดนี้ความปรารถนาของเราสำเร็จแล้ว มีใจยินดีได้อยู่ในเรือนของบิดาตน

ครั้งนั้นในที่ไม่ไกลสระฉันทันต์ได้มีอาศรมของฤาษีผู้หนึ่งชื่อว่าวิสุทธะ วันนั้น ฤาษีองค์หนึ่งเข้าไปใกล้สระฉันทันต์เพื่อต้องการน้ำ ได้ยินเสียงทารกบนดอกบัวที่รองดอกใหญ่นั้น จึงคลี่ดอกบัวนั้นเห็นเด็ก มีใจกรุณาแล้วจึงอุ้มเด็กหญิงนั้นออกจากดอกบัว นำมาที่อยู่ของตนแล้วจึงลาดที่นอนอันนุ่มด้วยเกษรดอกบัวและกลีบดอกบัวในที่นั้นให้เด็กหญิงนั้นนอนบนที่นอนนั้น คิดแล้วว่าเราจักเลี้ยงดูเด็กหญิงนี้ด้วยนิ้วมือนิ้วหนึ่งของเราเพื่อเป็นน้ำนม และด้วยนิ้วมือนิ้วหนึ่งของเราเพื่อเป็นข้าวสาลี แล้วเลี้ยงเด็กหญิงอยู่ทุกวัน ๆ ด้วยนิ้วมือทั้งสามของตน ฤาษีนั้นจึงตั้งชื่อว่าปทุมาในวันขนานนามของเด็กหญิงนั้น จำเดิมแต่นั้นนางปทุมานั้นมีร่างกายละเอียดอ่อนอย่างยิ่ง มีอายุสิบหกปีมีความงามเปรียบด้วยนางเทพอัปษร ลำดับนั้นฤาษีนั้นคิดแล้วว่า บัดนี้นางปทุมานี้ประพฤติดุจธิดาของเรา มีลักษณะงามอย่างยิ่งดังเทพอัปษร ตั้งแต่บัดนี้ไปเมื่อนางอยู่ในที่ของเราก็จะถูกผู้อื่นติเตียนได้ เราควรได้เรือนเป็นที่อยู่ของธิดาของเราในที่ใกลประมาณกึ่งคาวุตทางทิศใต้วัดของเรา เออก็เราจักได้บ้านหลังงามนั้นที่สมควรแก่ธิดาของเราในที่ไหน ขณะนั้นท้าวสักกะทรงดำริว่า บัดนี้นางปทุมานั้นเป็นผู้อันฤาษีนั้นเลี้ยงอยู่หรือ ครั้นทราบความในใจของดาบส จึงตรัสเรียกวิสสุกรรมเทพบุตรมาสั่งว่าพ่อวิสสุกรรมท่านจงไปนิรมิตเรือนเป็นที่อยู่ของนางปทุมานั้น ในที่ประมาณกึ่งคาวุตจากอาศรมบทของวิสุทธดาบสในป่าหิมพานต์นั้น แล้วทำที่นั้นให้สะอาดจึงมา เทพบุตรได้ฟังพระดำรัสของท้าวสักกะจึงทูลรับว่าดีละ แล้วจึงลงมาจากสวรรค์ เกลี่ยทรายอย่างสะอาด แล้วนิรมิตหมู่บ้านอย่างดีมีพื้นเสมอกันทั้งสี่มุม มีพื้นกลมประกอบด้วยต้นไม้มีดอกและไม้ผลเป็นต้น มีคูน้ำล้อมรอบ ทั้งรั้วหนามรอบภายนอก มีบานประตูที่ปลายเชื่อมติดแผ่นกระดาน ประตูบ้านมีหนทางไปมาจากประตูปราศจากหญ้า ทั้งมีสระโบกขรณีมีน้ำเต็มสระและแม่น้ำหลายสายเพื่อใช้เป็นที่อาบ และนิรมิตบ้านหลังงามขึ้นมีรูปวิจิตรต่าง ๆ กลางบ้านนั้น สวยงามด้วยหน้าต่างที่ทำดีแล้ว ประกอบบันไดลูกบันไดและบานประตู ลาดด้วยเครื่องลาดอย่างอ่อนบนเตียงและตั่ง ประดับผ้าต่าง ๆ มี สีเขียวเหลืองขาวและสีดอกหงอนไก่ เพียบพร้อมไปด้วยของบริโภคผ้านุ่งผ้าห่มอย่างเลิศอันวิจิตร เครื่องประดับต่าง ๆ ของหอม เครื่องลูบไล้นานา และเกลื่อนกล่นด้วยภาชนะสำหรับใส่น้ำเป็นต้น แล้วไล่ฝูงเนื้อและนกที่มีเสียงน่ากลัวให้หนีออกไปจากที่นั้น พร้อมเขียนอักษรไว้บนแผ่นกระดานที่ประตูบ้านว่า บ้านนี้จงเป็นที่อยู่ของนางปทุมาธิดา

ของฤาษีผู้ชื่อว่าวิสุทธดาบสนั่นเทียวแล้วได้กลับไปที่ของตน วันรุ่งขึ้นฤาษีนั้นคิดแล้วว่า เราจะทำเรือนเป็นที่อยู่ของธิดาเรา จึงได้ออกไปจากอาศรม ถึงภูมิประเทศนั้นโดยลำดับเข้าไปใกล้ประตู แลดูอักษรบนแผ่นกระดานประตูนั้นก็รู้แล้วว่าบ้านนี้ท้าวสักกะสร้างให้แก่นางปทุมาธิดาของตน จึงเปิดประตูนั้นเข้าบ้านไป ตรวจดูที่นั้นๆ โดยรอบเห็นเรือนดีเลิศสวยงามหลังนั้นจึงขึ้นบ้านไป เห็นที่นอนที่จัดแจงไว้แล้ว และอุปกรณ์เครื่องบริโภคในเรือนนั้น กำหนดในใจของตนว่า โอ นางปทุมาธิดาของเราเกิดในอัตภาพนี้มีบุญมากยิ่ง แล้วลงจากเรือนนั้นมาอาศรมของตน กล่าวความเป็นไปทั้งหมดนั้นแก่นางปทุมาแล้วให้นางปทุมนั้นอยู่ในบ้านนั้น ตั้งแต่นั้นมาฤาษีนั้นได้อยู่ในอาศรมบทของตนอันปราศจากภัย วันหนึ่งพระราชกุมารพระนามว่ากปิละพระราชบุตรองค์โตของพระเจ้าธรรมมธุตรัสเรียกพระโพธิสัตว์ชื่อว่าโสณนันทะผู้เป็นน้องของพระองค์มาว่า พ่อโสณนันทะ วันนี้พวกเราจักไปเล่นในป่าเพื่อล่าเนื้อในป่า กาลนี้เจ้าจงมาไปป่ากับพวกเรา ก็พระโพธิสัตว์นั้นแม้ไม่ปรารถนาอยู่แต่ถูกพี่ชายของพระองค์ชักชวนจึงรับคำว่า ดีละ พระราชบุตรทั้งสองพระองค์เหล่านั้นจึงทูลขออนุญาตพระเจ้าธรรมมธุพระราชบิดาแล้วประชุมพวกนายพรานทั้งหลาย พานายพรานพร้อมทั้งเกวียนเข้าป่าไป บรรดาพระราชบุตรเหล่านั้น พระราชบุตรแต่ละองค์ต่างเที่ยวหาเนื้อในที่ตนชอบใจแล้วไปถึงที่ไกล ครั้งนั้นเทพบุตรผู้เป็นใหญ่ในป่าซึ่งรักษาประเทศนั้น คิดแล้วว่า บัดนี้เราจักให้พระราชบุตรโสณนันทะนี้ทำสันถวะกับนางปทุมา จึงนิรมิตตนเป็นกวางทองข้างหน้าพระราชบุตรโสณนันทะนั้นแล้วหนีไปจากที่นั้นลำดับนั้น พระราชบุตรโสณนันทะประทับนั่งบนหลังม้า ทอดพระเนตรเห็นกวางทองนั้นใคร่จะติดตามกวางทองนั้น ผู้เดียวกับม้านั้นเสด็จไปโดยเร็ว ทรงละหมู่พลเสนาทรงขับม้านั้นไปไกลอย่างยิ่ง ก็ม้านั้นถอยกำลังอยู่ ไม่อาจที่จะวิ่งไปให้ไกลมากยิ่ง ลำดับนั้นพระโพธิสัตว์ทรงทิ้งม้านั้นเดินติดตามเนื้อนั้น ในเวลาอัสดงคตทรงขึ้นต้นไม้ประทับเอนระหว่างคบไม้ เมื่อเวลาอรุณนั้นก็ทรงเสวยผลไม้แล้วเสด็จไปที่นั้นๆ ตามรอยเท้าเนื้อนั้นทรงเห็นเนื้อนั้นได้เสด็จติดตามไปจนถึงเจ็ดวัน ส่วนเทพบุตรผู้แปลงร่างเป็นกวางทองนั้นได้หายไปในป่านั้น ลำดับนั้นพระโพธิสัตว์ไม่ทรงเห็นแม้เพียงรอยเท้าเนื้อนั้น เสด็จเที่ยวไปในป่า ถึงบ่อน้ำและท่าเป็นที่อาบในสระโบกขรณีของนางปทุมานั้น ทรงดื่มน้ำจากบ่อและสรงในสระโบกขรณีแล้ว เสด็จเข้าบ้านนั้นไป ทอดพระเนตรเห็นเรือน

หลังงามนั้นทรงดำริว่า บ้านนี้เป็นที่อยู่ของใครหนอ เราพบใคร ๆ ผู้อยู่ในบ้านนี้ก็จักถามทางที่เราควรไปราชธานีในวันพรุ่งนี้ จึงตรัสคาถานี้ว่า

เรือนหลังนี้จัดแจงไว้ในบ้านป่าปรากฏแก่เรา ก็ใคร
เล่าเป็นเจ้าของเรือน เจ้าของเรือนนั้นไม่ปรากฏแก่เราเลย

ก็แลนางปทุมานั้นได้ฟังพระดำรัสของพระมหาสัตว์อย่างนั้นจึงเปิดสีหบัญชรของตนแลดูไปภายนอก เห็นรูปร่างพระโพธิสัตว์นั้นแล้ว เกิดความสิเน่หาและความรักในพระมหาสัตว์นั้นด้วยอำนาจแห่งความสิเน่หาและความรักในกาลก่อน ได้ยืนอยู่ระหว่างสีหบัญชรของตน ยื่นหน้าของตนออกไปข้างนอก เพื่อจะทำปฏิสันถารกับพระมหาสัตว์นั้น กล่าวคาถาว่า

พ่อผู้เจริญนี้เป็นบ้านของข้าพเจ้า ท่านดาบสสร้างให้เป็น
ที่อยู่ของข้าพเจ้า สิ่งใด ๆจะเป็นทรัพย์หรือข้าวเปลือกเช่นนี้ที่
ท่านเห็นแล้วในที่นี้ ท่านจงถือเอาสิ่งนั้นตามความพอใจเถิด

พระมหาสัตว์ทรงสดับคำนั้นแล้ว ทรงแลดูสีหบัญชรของนางปทุมานั้น ทรงเห็นหน้าของนางผู้ยืนอยู่ระหว่างสีหบัญชรทรงมีพระทัยปฏิพัทธ์ ด้วยอำนาจความสิเน่หาและความรักในกาลก่อน ลำดับนั้นนางปทุมานั้นคิดแล้วว่า คนนี้มาที่นี่เป็นใครหนอแล เมื่อจะถามชื่อและโคตรของพระโพธิสัตว์นั้นจึงกล่าวเป็นคาถานี้ว่า

เมื่อก่อนข้าพเจ้าอยู่ในป่ายังไม่เคยพบใคร ๆ เช่นนี้
ท่านมาจากไหนจึงมาถึงที่นี่ และโคตรของท่านเป็นอย่างไร

พระมหาสัตว์ทรงสดับคำนั้นแล้วจึงตรัสสองคาถานี้ว่า

แม่นางผู้เจริญ ข้าพเจ้าเป็นพระราชโอรสของพระเจ้า
พาราณสี ชื่อว่าโสณนันทะ ทิ้งม้าของตนเสียติดตามเนื้อมา
แม่ผู้นางเจริญ ข้าพเจ้าเที่ยวไปในป่า วันนี้เป็นวันที่เจ็ด
ข้าพเจ้าเห็นเนื้อนั้นแล้วจึงมาที่นี้

พระมหาสัตว์ครั้นตรัสแล้วอย่างนี้ เมื่อทรงเจรจาต่อถ้อยคำกับนางนั้น เพื่อจะทรงรู้ความที่นางยังไม่มีสามี จึงตรัสเป็นคาถานี้ว่า

แม่นางผู้เจริญท่านอยู่ในป่า เพื่อนของท่าน ข้าพเจ้ายัง
ไม่เห็นเลย วันนี้เขาไปไหนเล่า ท่านอยู่ในป่าเพราะเหตุไร

นางปทุมานั้นฟังคำนั้นแล้ว เพื่อจะแสดงความที่ตนไม่มีสามีจึงกล่าวคาถานี้ว่า

พ่อ ข้าพเจ้าระลึกถึงตนที่ยังเป็นสาวของข้าพเจ้าครั้งใด
ครั้งนั้นข้าพเจ้าก็ยังไม่รู้ถึงเพื่อนของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าผู้เดียว
เทียวอยู่ในป่านี้ตลอดเวลา

พระมหาสัตว์ครั้นฟังคำนั้นแล้วจึงตรัสว่า วันนี้ข้าพเจ้าอ่อนกำลังจักอยู่ในสำนักของท่านสักครู่หนึ่ง ลำดับนั้นนางปทุมาได้ฟังพระดำรัสของพระมหาสัตว์ จึงรับว่าดีละ แล้วลงจากเรือน นำพระมหาสัตว์มาให้อยู่ในเรือนตน เลี้ยงดูให้อิ่มด้วยผลาผลทั้งหลาย พระมหาสัตว์ได้ทำความใกล้ชิดกับนางปทุมานั้น อยู่ร่วมสังวาสโดยธรรมดาของโลก บริษัททั้งหลายของพระมหาสัตว์ เมื่อเที่ยวหาพระมหาสัตว์นั้น ไม่พบพระมหาสัตว์เห็นแต่ม้าอยู่กลางป่า จับม้าแล้วกลับมาพระนครพาราณสี กราบทูลเหตุการณ์ค้นหาทั้งหมดแด่พระเจ้าธรรมมธุและพระนางพิมพาเทวี ลำดับนั้น พระราชกุมารพระนามว่ากปิละอยู่ในป่าทั้งวันแล้วจึงเสด็จกลับพระนครในเวลาเย็นกราบทูลเรื่องนั้นทั้งหมดแด่กษัตริย์ทั้งสองพระองค์ผู้เป็นพระราชบิดามารดาของพระองค์ กษัตริย์ทั้งสองพระองค์ทรงสดับคำนั้นแล้ว ทรงตรึกตรองอยู่บนพระราชอาสน์อันประเสริฐ ประหนึ่งพระหทัยจะแตก พระนางพิมพาเทวีนั้นทรงทุบพระอุระพระองค์ด้วยพระหัตถ์ทั้งสอง คร่ำครวญอยู่ได้ตรัส สามคาถานี้ว่า

พ่อโสณนันทะเอ๋ย เจ้ายังโง่จึงไม่รู้ที่เป็นตั้งแห่งทุกข์
เหล่าเสนาได้ละทิ้งเจ้าไว้ในป่าที่เกลื่อนกล่นด้วยสัตว์ร้าย ไม่
ติดตามเจ้าไปในป่า แม้ผู้เดียวก็ไม่รู้ว่าเจ้าตายแล้วหรือยังมี
ชีวิตอยู่ในป่า แม่จะตายกับเจ้า แม่จะมีชีวิตอยู่อย่างไร การ
ตายใกล้เจ้านั่นเทียวดีกว่าเป็นอยู่เพราะขาดเจ้า

พระเทวีนั้นครั้นคร่ำครวญอยู่อย่างนี้กลิ้งเกลือกอยู่ไปมา เมื่อไม่อาจจะอดทนความโศกไว้ได้ ได้บรรทมไตร่ตรองอยู่บนพระที่อย่างดีเลิศในที่นั้น ลำดับนั้น หมู่พลและหญิงนักฟ้อนของพระราชกุมารนั้น ทั้งหมดมาประชุมคร่ำครวญกันอยู่ เสียงคร่ำครวญอย่างดังแห่งมหาชนได้มีมากยิ่งขึ้น ทุกเจ็ดวัน วิสุทธดาบสนั้นจะไปบ้านเพื่อเยี่ยมนางปทุมาธิดาของตนครั้งหนึ่ง ลำดับนั้นในคืนที่ห้านั้นพระโพธิสัตว์ได้ตรัสกับนางปทุมาว่า แม่นางผู้เจริญ ข้าพเจ้าจักนำท่านไปพระนครของข้าพเจ้าจะให้ตำแหน่งอัครมเหสีแก่ท่าน เออก็แล ข้าพเจ้าไปถึงพระนครแล้วจักกราบทูลความเป็นไปนั้นแก่กษัตริย์ทั้งสองซึ่งเป็นพระราชบิดามารดาของข้าพเจ้า พระมหากษัตริย์ครั้นตรัสแล้วอย่างนี้ได้ตรัสอีกว่า แม่นางผู้เจริญ เมื่อราตรีสว่างแล้วพรุ่งนี้ ข้าพเจ้าจะไปพระนครของข้าพเจ้าแล้ว จักกลับมาหาท่านในที่นี้พร้อมกับมหาชนถือบรรณาการต่างๆ ในวันที่สามเราทั้งสองมีมหาชนเป็นบริวารถือบรรณาการต่างๆ ไหว้พระดาบสบิดาของท่านแล้วจักขออนุญาตท่านไป ข้าพเจ้าจักนำท่านไปสู่พระนครกับมนตรีผู้เป็นบริวารของตน พรุ่งนี้ท่านจงขออนุญาตให้ข้าพเจ้าไปพระนครพาราณสี ลำดับนั้นนางปทุมานั้นฟังพระดำรัสของพระมหาสัตว์ ทูลรับว่าดีละแล้วจึงกล่าวกับพระมหาสัตว์นั้นว่า ข้าแต่พระราชบุตรนาย พรุ่งนี้ข้าพเจ้าจักบอกหนทางไปแก่ท่านโดยทำนองที่ดาบสผู้บิดาของข้าพเจ้าบอกแล้ว พระมหาสัตว์ทรงสดับคำนั้นแล้วจึงตรัสว่า แม่นางผู้เจริญ พรุ่งนี้ท่านพึงบอกทางที่ควรไปในเวลาเช้าแก่ข้าพเจ้า นางปทุมานั้นไหว้พระมหาสัตว์แล้วครั้นเมื่อราตรีสว่างแล้ว กล่าวถ้อยคำเป็นที่รักกับพระมหาสัตว์ ข้าแต่พระราชบุตรนาย ในทิศนี้มีพระนางชื่อโน้น พระนครพาราณสีอยู่ทางทิศนี้ดังนี้แล้วจึงบอกทางไปแก่พระมหาสัตว์ โดยทำนองที่ดาบสบิดาของตนกล่าวแล้ว ลำดับนั้น พระมหาสัตว์จึงอำลานางปทุมานั้นแล้วถือธนู แล่งธนูและพระขรรค์ลงจากเรือนของนาง นางปทุมานั้นร้องไห้ปานหัวใจจะแตกกล่าวว่า ข้าแต่พระราชบุตรนาย ท่านอย่าอยู่ชักช้าในพระนครของท่าน ถ้าเกินกว่าเจ็ดวันแต่วันนี้ไปท่านจักเห็นข้าพเจ้าตายแล้วได้สั่งพระมหาสัตว์ไป พระมหาสัตว์ทรงสดับคำที่นางปทุมากล่าวแล้วจึงตรัสว่า แม่นางผู้เจริญ ท่านจงให้โอกาสแก่ข้าพเจ้าอีกวันหนึ่งเพื่อตระเตรียมเครื่องบรรณาการ แล้วได้ก็เสด็จไปตามทางที่นางกล่าวแล้วล่วงไปสามวัน ถึงหมู่บ้านชายแดนแคว้นพาราณสี ลำดับนั้นมหาชนผู้อยู่ในหมู่บ้านชายแดนจึงกราบทูลความนั้นแก่พระเจ้าธรรมมธุ พระราชาทรงมีพระทัย

ยินดีรับสั่งให้ประชุมหมู่พลของพระองค์ต้อนรับพระโพธิสัตว์ ลำดับนั้นพระโพธิสัตว์เสด็จไปพระนครพาราณสีพร้อมด้วยบริวารจำนวนมาก เข้าไปเฝ้าพระราชบิดามารดาของพระองค์ ถวายบังคมแล้วจึงกราบทูลความเป็นไปถึงการได้นางกุมารีนั้นของพระองค์แด่กษัตริย์ทั้งสองนั้น พระราชาทรงสดับคำนั้นแล้วมีพระทัยยินดี จึงตรัสเรียกชาวพระนครของพระองค์มาแล้วตรัสว่า เราจักนำลูกสะใภ้ของเรามาจากหิมวันต-ประเทศในวันที่สามแต่วันนี้ พวกท่านพึงถือบรรณาการต่าง ๆ ไปหิมวันตประเทศกับเรา แล้วจึงทรงให้ตีกลองประกาศไปในพระนครพาราณสี วันรุ่งขึ้นทรงให้ประชุมชาวพระนครทั้งปวงแล้ว ทรงพาเสนาไปให้โสณนันทกุมารเป็นผู้นำทางเดินบ่ายหน้าต่อป่าหิมพานต์ พระราชามีเสนามากแวดล้อมแล้วล่วงวันที่สามแล้วจึงถึงหิมวันตประเทศ ทรงตั้งค่ายอยู่ที่นั้น ประทับอยู่ในค่ายนั้นในราตรีด้วยการรักษาอย่างมั่นคง ลำดับนั้นพระดาบสคิดว่าบัดนี้ธิดาของเราปรากฏแล้วแก่พวกมนุษย์ทั้งหลาย พวกมนุษย์นั้นจักมาเพื่อจะรับธิดาของเราไป จึงพาธิดาไปให้อยู่ในอาวาสของตน ก็วันรุ่งขึ้น พระราชาทรงมีพระทัยยินดีโดยส่วนเดียว เพราะทรงนุ่งผ้าอันบริสุทธิ์ มีมหาชนและพระราชบุตรทั้งหลายแวดล้อมแล้วเสด็จเข้าไปสำนักของวิสุทธดาบส ประคองอัญชลีไว้เหนือพระเศียรของพระองค์เมื่อจะทรงทำปฏิสันถารกับพระดาบสนั้นจึงตรัสสองคาถานี้ว่า

กุศลย่อมมีแก่ท่านผู้เจริญหรือความสบายย่อมมีแก่ท่านผู้เจริญหรือ ท่านเลี้ยงชีพด้วยความยากเข็ญหรือเปล่า มูลผลาผลทั้งหลายมีมากหรือหนอ เหลือบยุงและงูทั้งหลายมีมากน้อยประการใดในป่าซึ่งเกลื่อนกล่นด้วยสัตว์ร้ายเบียดเบียนพระคุณเจ้าหรือเปล่า

พระดาบสฟังพระดำรัส เมื่อจะปฏิสันถารกับพระราชานั้นจึงกล่าวสี่คาถาว่า

ดูกรราชา กุศลของอาตมาภาพมีอยู่ ความสบายของตนพอมีอยู่ อาตมาภาพเลี้ยงชีวิตด้วยความไม่ยากลำบากนัก รากไม้ผลไม้ก็มีมาก เหลือบยุงและงูก็มีน้อย ในป่าซึ่งเกลื่อนกล่นด้วยสัตว์ร้าย ไม่มีการเบียดเบียนสำหรับอาตมาภาพ ดูกรมหาบพิตร พระองค์เสด็จมาดีแล้วพระองค์ก้าวมาไกลยิ่ง

วันนี้พระองค์ทรงเป็นแขกของอาตมาภาพ พระองค์ประสงค์จะเสวยผลไม้ก็จงเสวยเถิด น้ำดื่มนี้เย็นอาตมาภาพนำมาจากบ่อ ดูกรมหาบพิตรถ้าพระองค์ทรงปรารถนาไซร้ ก็จงทรงดื่มเถิด

พระดาบสครั้นทูลแล้วอย่างนี้ได้ถวายภาชนะใส่น้ำของตนแด่พระราชา พระราชาทรงรับภาชนะใส่น้ำนั้นจากมือของดาบสนั้น ทรงรับหยาดน้ำด้วยพระทัยที่เคารพในพระดาบสแล้ว ทรงพรมบนพระเศียรพระองค์ พระราชทานหยาดน้ำที่เหลือแก่บริษัทของพระองค์ ฝ่ายราชบุรุษเหล่านั้นก็พรมน้ำบนศีรษะของตนนั่นเทียว ลำดับนั้นพระดาบสเมื่อจะทูลถามเหตุแห่งการมาของพระราชาจึงตรัสคาถานี้ว่า

พระองค์เสด็จมาถึงป่าใหญ่ด้วยเรื่องอะไร เหตุอะไร จงตรัสบอกเหตุเหล่านั้นแก่อาตมา

พระราชาทรงสดับคำนั้นแล้ว เมื่อจะตรัสบอกเหตุที่มาจึงตรัสคาถาว่า

รัตนะอย่างใดอย่างหนึ่งถึงแม้นิเวศน์ของข้าพเจ้ามีอยู่ ข้าพเจ้าจะให้รัตนะแก่ท่าน ท่านผู้อันข้าพเจ้าขอธิดาแล้วจงให้ธิดาแก่ข้าพเจ้า เพื่อให้อยู่ในราชนิเวศน์เป็นพระเทวีของบุตรข้าพเจ้า

พระดาบสฟังพระดำรัสนั้นจึงทูลว่า ธิดาของข้าพเจ้าไม่ได้ซื้อด้วยรัตนะหรือทรัพย์ทั้งหลาย พระองค์จงอย่าตรัสอย่างนี้ ไม่ดีเลย พระองค์อย่าตรัสแก่อาตมา พระราชาจึงตรัสว่า

ธิดาของท่านไม่ซื้อด้วยรัตนะหรือว่าทรัพย์ทั้งหลายแต่ว่าท่านจะขายด้วยราคาเท่าไร จงบอกเหตุนั้นแก่ข้าพเจ้า

พระดาบสจึงทูลว่า

ผู้ใดพึงรักษาธิดาของเราด้วยการเลี้ยงดูด้วยทวีคูณ เราจักให้ธิดาของเรานั้นแก่ผู้นั้น ดูกรกษัตริย์พระองค์จงทราบอย่างนี้

พระราชาทรงสดับอย่างนี้แล้วจึงตรัสว่า

ข้าแต่พระดาบสผู้เจริญดีละ ข้าพเจ้าจักเลี้ยงดูให้ดีกว่าการเลี้ยงดูของท่าน ท่านจงให้ธิดาของท่านนั้นเพื่อเป็นพระเทวีแห่งพระโอรสของข้าพเจ้า

ลำดับนั้น พระดาบสจึงทูลว่า ดูกรมหาบพิตร ถ้าอย่างนั้นพระองค์ใคร่จะรับธิดาของอาตมาภาพเพื่อเป็นพระเทวีแห่งพระโอรสของท่าน ก็จงทรงรับธิดาเอาเถิด อีกอย่างหนึ่งแล ถ้าว่าธิดาของอาตมาภาพต้องความผิดขณะที่อยู่ในพระราชวังของท่าน หรือว่าทำไม่ดีแล้วแม้ด้วยข้ออ้างไซร้ ขอพระองค์อย่าตีหรือด่าโดยอาการหุนหัน พระราชาทรงสดับคำนั้นแล้วจึงตรัสว่า ข้าแต่ดาบสผู้เจริญท่านจงอยู่กับธิดาของท่าน ข้าพเจ้าจักรักษาด้วยดี พระดาบสฟังพระดำรัสนั้นจึงทูลว่า ดูกรมหาบพิตร ถ้าอย่างนั้นพระองค์รับเอาธิดาของอาตมาภาพ ครั้นกล่าวแล้วอย่างนี้แล้วได้ถวาย นางปทุมาธิดาของตนนั้นแด่พระเจ้าธรรมมธุ ลำดับนั้นพระราชานั้น เมื่อจะมอบถวายเครื่องบรรณาการทั้งปวงแด่พระดาบสนั้น จึงตรัสคาถาว่า

ข้าแต่พระดาบสผู้เจริญ ขอท่านจงรับเครื่องบรรณาการทั้งปวง คือ ผลมะพร้าว ผ้ากัมพลและน้ำผึ้งอันเป็นของบูชาอย่างวิเศษจากสำนักของข้าพเจ้าผู้ถวาย

ลำดับนั้นพระดาบสเมื่อจะส่งธิดาของตนไปจึงกล่าวอย่างนี้ว่า นางผู้เจริญเธอจงไปกับพระมหาราชานี้ เธอจงอยู่ในพระราชวังด้วยความไม่ประมาทของตนในกาลทั้งปวง นางปทุมาฟังคำของดาบสนั้น จึงหมอบลงที่เท้าทั้งสองของดาบสนั้น ลาดาบสนั้นแล้วร้องไห้ ได้ไปพระนครพาราณสีกับโสณนันทกุมารสามีของตนนั่นเทียว ลำดับนั้นกุมารทั้งสองคือโสณนันทกุมารและนางปทุมา ถึงพระนครพาราณสีด้วยยศและบริวารอย่างใหญ่ พระเจ้าธรรมมธุนั้นเสด็จถึงพระนครพาราณสีของพระองค์ รับสั่งให้พระราชทานผ้านุ่งเครื่องประดับ ของควรเคี้ยวของบริโภคและอาหารเป็นต้นในเรือนเป็นที่อยู่ให้ชื่อว่าทวีคูณแก่นางปทุมา ทรงให้นางปทุมากุมารีอยู่ร่วมเป็นมงคลกับโสณนันทราชกุมารพระราชปิโยรสของพระองค์ จำเดิมแต่นั้นนางปทุมาได้เป็นที่รักที่ต้องใจของพระโพธิสัตว์โสณนันทกุมารนั้น ลำดับนั้นกปิลกุมารได้ทรงมีพระชายานาม

ว่ากาลกัณณี นางกาลกัณณีนั้นคิดอยู่ในใจของตนในกาลทั้งปวงว่า เราจะฆ่ากปิล-ราชกุมารให้ตายก่อนแล้วจึงจะอยู่ร่วมกับโสณนันทกุมาร นางกาลกัณณีครั้นคิดแล้วอย่างนี้ จึงคิดอีกว่า บัดนี้โสณนันทกุมารนี้ได้ภริยาที่รักที่ชอบใจของตน เราจักทำอย่างไร จึงมีความคิดว่า เอาเถิดเราจะหายาพิษอย่างแรงได้ยาพิษนั้นแล้วจักฆ่าหญิงนั้นให้ตายด้วยยาพิษนั้น วันนี้เราจักทำอุบายความพินาศอันสมควรแก่เราแก่หญิงนี้ ตั้งแต่นั้นมาหญิงกาลกัลณีนั้นหายาพิษอย่างแรง ได้ยาพิษนั้นจากสำนักของหญิงคนหนึ่ง จึงให้ทรัพย์พันกหาปณะเป็นค่าจ้างแก่หญิงผู้เป็นเจ้าของยาพิษนั้น เอายาพิษนั้นไปใส่ยาพิษนั้นลงในขนมอันอร่อยแล้วเอาภาชนะปิดขนมนั้นไว้วางไว้บนโต๊ะอาหารแห่งหนึ่ง วันนั้นพระราชกุมารกปิละทรงเล่นกีฬาล่าเนื้อในป่า เสด็จกลับมาวังของพระองค์ในเวลาเย็นได้ตรัสกับภริยาของพระองค์ว่า แม่นางผู้เจริญบัดนี้ข้าพเจ้าหิวเหลือเกิน ท่านจงให้อาหารแก่ข้าพเจ้า นางกาลกัณณีจึงทูลว่า ข้าแต่นายอาหารของท่านยังไม่สุก ท่านจงรอครู่หนึ่ง กปิลราชกุมารนั้นไม่อาจจะทนความหิวได้ จึงเลื่อนภาชนะที่ปิดไว้ออกจากขนมนั้นทรงเห็นขนมนั้น ประทับนั่งในที่นั้นแล้วเสวยขนมนั้น ลำดับนั้นยาพิษอย่างแรงได้ตัดไส้ใหญ่ของกปิลกุมารนั้น เฉือนพระทัยให้เกิดโรคอย่างแรง ก็พระกปิลกุมารนั้นเสวยขนมอันใส่ยาพิษนั้นมีพระกายกระสับกระส่ายอยู่เพียงครู่หนึ่ง สำรอกยาพิษนั้นปล่อยน้ำลายไหลออกจากพระโอฐ ถ่ายอุจจาระ พร้อมกับโลหิตออกจากทวารหนักเบื้องล่าง กลิ้งเกลือกไปมาสิ้นพระชนม์ในที่นั้น ฝ่ายนางกาลกัณณีนั้นรู้ว่าสามีของตนสิ้นพระชนม์แล้วจึงกราบทูลแก่พระราชา พระราชาเมื่อทรงทราบแล้วจึงรับสั่งให้ทำกิจที่ควรแก่สรีระของพระราชโอรสของพระองค์ ให้จัดแจงเฝ้ารักษา ตั้งแต่วันที่พระกุมารสิ้นพระชนม์แล้วล่วงไปห้าวันสำหรับมหาชนผู้เฝ้ารักษาพระสรีระของพระกุมารผู้สิ้นพระชนม์แล้ว ส่วนนางกาลกัณณีจึงไปราชสำนักพระราชา กราบทูลว่า ข้าแต่มหาราช พระราชบุตรห้าพระองค์พร้อมทั้งบริษัทและภรรยาของตนเฝ้าซากศพที่ตายแล้วของพระราชบุตรของพระองค์ ตลอดห้าวันถึงวันนี้ วันพรุ่งนี้ขอพระองค์จงให้โสณนันทราชกุมารพร้อมด้วยภริยารักษาซากศพนั้น พระราชาทรงสดับคำนั้นตรัสว่า ดีละแม่นางผู้เจริญ พรุ่งนี้เราจักให้โสณนันทกุมารพร้อมทั้งภริยานั้นรักษา แล้วจึงให้บอกความเป็นไปนั้นแก่โสณนันทกุมาร ลำดับนั้นพระกุมารนั้นรับแล้ววันรุ่งขึ้นพาบริวารของตนแวดล้อมแล้วพร้อมกับนางปทุมาเสด็จเข้าไปที่ตั้งสรีระ

ศพนั้น ทรงให้วันหนึ่งล่วงไปแล้วในที่นั้น และทรงให้ราตรีนั้นผ่านพ้นไปอีก เมื่อมหาชนหลับในระหว่างยามสุดท้ายแห่งราตรีนั้น หญิงกาลกัณณีนั้นจึงเอาขวานตัดนิ้วก้อยของสามีของตน แล้วค่อย ๆไปสำนักใส่นิ้วนั้นลงในระหว่างกลุ่มมวยผมของนางปทุมาวันรุ่งขึ้นเป็นวันที่เจ็ด ก็ในวันที่เจ็ดนั้นพระราชานั้นทรงลุกขึ้นแต่เช้าเสด็จเข้าไปที่สุสานเพื่อทรงเผาซากสรีระของพระราชบุตรนั้น ลำดับนั้นหญิงกาลกัณณีนั้นร้องไห้กราบทูลพระราชาว่า ข้าแต่มหาราชน้องสาวของข้าพระองค์ทั้งหมดซึ่งเป็นพระสุนิสาของพระองค์พากันร้องไห้ถึงพี่ชายผู้สิ้นพระชนม์แล้ว สยายผมลงบนหลังของตนคร่ำครวญอยู่ ส่วนนางปทุมานี้ไม่สยายเกล้ยผมของตนไม่คร่ำครวญได้ยืนอยู่ใกล้สามีตน พระราชานั้นจึงตรัสกับนางปทุมาว่า ดูกรปทุมาผู้เจริญ เธอจงสยายผมของตนแล้วทำเหมือนหญิงพวกนั้น นางปทุมานั้นจึงกราบทูลพระราชาว่าข้าแต่มหาราชมวยผมของข้าพระองค์ให้ช่างทำเจ็ดวันต่อครั้งหนึ่ง วันนี้ได้เพียงสามวันเท่านั้นเมื่อยังไม่ถึงเวลาข้าพระองค์จักทำอย่างไร พระราชาตรัสว่านางผู้เจริญ เวลาเศร้าโศกเธออย่าได้กล่าวถึงเวลาเลย กาลนี้เธอจงสยายผมของเธอเถิด นางปทุมานั้นได้ฟังพระดำรัสของพระราชาจึงทูลรับแล้วจึงสยายผมของตน นิ้วก้อยของกปิลกุมารผู้สิ้นพระชนม์แล้วซึ่งอยู่ในระหว่างมวยผมนั้น พอนางปทุมาเพียงสยายผมเท่านั้นได้ตกลงมาบนพื้นนั้น เมื่อนิ้วนั้นพอตกลงเท่านั้น หญิงกาลกัณณีนั้นวิ่งไปหานางปทุมาโดยเร็วจากที่นั้นเก็บนิ้วมือขึ้นพลางถามว่า นี้อะไรกัน นางกาลกัณณีนั้นจึงเปล่งเสียงดังแล้วด่าในที่นั้นว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย น่าสลดใจหนอ พวกท่านมาที่นี้แล้วเรียกหญิงนี้มา บัดนี้ข้าพเจ้าไม่สามารถจะห้ามความเสื่อมเสียนั้นได้จึงได้ละที่นั้นเสีย ลำดับนั้นนางปทุมาเห็นพระมหาสัตว์พระราชสามีของตนประทับยืนอยู่ที่นั้นจึงทูลว่าข้าแต่พระราชบุตรนายท่านจงอย่าละที่นี้ไป โทษของหม่อมฉันจะมีหรือไม่มีก็ตาม พระองค์จงทรงดูโทษของหม่อมฉันนั้น หม่อมฉันจักไปกับพวกราชบุรุษนั้นเดี๋ยวนี้พระองค์จงอย่าเศร้าโศกอย่าคร่ำครวญแล้วจึงปลอบพระมหาสัตว์นั้นให้เบาใจได้เสด็จไปกับราชบุรุษเหล่านั้น ก็หญิงกาลกัณณีมีความประสงค์จะทำความเชยชิดกับพระมหาสัตว์ในวันนั้นจึงอยู่ในพระราชวังของพระมหาสัตว์ ฝ่ายพระมหาสัตว์ทรงแลดูหญิงกาลกัณณีนั้นด้วยพระเนตร ก็แลนางปทุมานั้นไปถึงที่ประมาณกึ่งโยชน์จากพระนครพาราณาสี จึงตรัสกับพระราชบุรุษนั้นว่าพนาย โทษของข้าพเจ้าไม่มีท่านทั้งหลายจักเห็นข้าพเจ้าเป็นผู้บริสุทธิ์ กาลนี้ข้าพเจ้า

จักให้พระธำมรงค์แก่พวกท่าน ท่านทั้งหลายจงรับพระธรรมรงค์สี่วงนี้จากเรา ราชบุรุษเหล่านั้นจึงทูลว่า แม่นางผู้เจริญ บัดนี้พวกข้าพระองค์จักทำอย่างไรในกาลนี้ นางปทุมาจึงกล่าวว่า พนายพวกท่านจงไปที่อื่นสักหกวันแล้วไม่บอกแก่ใคร ๆ จึงกลับไปสำนักพระราชากราบทูลว่า ข้าแต่มหาราชพวกข้าพระองค์ทั้งสี่ได้คืนนางปทุมานั้นแก่ฤาษีนั้นดังนี้แล้วจงอยู่ตามสบายเถิด นางปทุมาครั้นกล่าวแล้วอย่างนี้จึงยื่นพระธำมรงค์ของตนแต่ละวงมีค่าพันหนึ่งให้แก่ราชบุรุษทั้งสี่คนนั้น ราชบุรุษทั้งสี่นั้นรับพระธำมะรงค์คนละวงจากนางปทุมานั้น ไหว้นางปทุมานั้นแล้วจึงทูลว่า ข้าแต่แม่ เมื่อข้าพระองค์ไปแล้วท่านผู้เดียวอย่าเศร้าโศกอย่าคร่ำครวญในที่นี้ ดังนี้ ครั้นเมื่อครบหกวันจึงไปสำนักพระราชากราบทูลความเป็นไปนั้นแด่พระราชา ลำดับนั้นหญิงกาลกัณณีมีใจยินดีคิดแล้วว่าตั้งแต่วันนี้ไปความปรารถนาของเราจะสำเร็จแล้ว เมื่อจะเปล่งอุทานด้วยกำลังปีติในใจของตนจึงกล่าวสองคาถานี้ว่า

พระราชกุมารกปิลพระสามีไม่เป็นที่รักของเรา
สิ้นพระชนม์แล้ว นางปทุมาฉิบหายแล้ว ความปรารถนาของ
เราสำเร็จแล้ว ชีวิตของเรามีความสุขหนอ เราได้ทำกรรมไว้
เราจะบรรลุความสุขกับโสณนันทราชกุมารนั้นตลอดกาลทุก
เมื่อ

ลำดับนั้น นางปทุมาจึงหันหน้าไปทางที่เป็นที่อยู่ของดาบสบิดาของตน ไหว้ดาบสด้วยเบญจางคประดิษฐ์ แล้วคุกเข่าทั้งสองของตนบนแผ่นดินนั้น ประคองอัญชลีขึ้นเหนือศรีษะตน เมื่อทำสัจกิริยาในที่นั้นจึงกล่าวอย่างนี้ว่า ถ้าว่าเราเป็นงูพิษตามที่นางกาลกัณณีนั้นกล่าวแล้วไซร้ แผ่นดินจงแยกออกเองแล้วสูบเราไปเดี๋ยวนี้ ก็ถ้าว่าเรามิได้เป็นงูพิษตามคำของนางกาลกัณณีนั้นไซร้ ขอที่นี้จงเป็นสวนที่ดาดาษด้วยต้นไม้ที่มีผลอร่อยอย่างยิ่ง คนชั่วทั้งหลายจงอย่ากล้ามาบริโภค ผลไม้ที่คนชั่วบริโภคจงมีรสเผ็ด คนดีบริโภคจงมีรสอร่อยอย่างยิ่ง ขอให้กายของเราจงเป็นศาลาหลังหนึ่งใกล้เรามือและเท้าทั้งสี่ของเราจงเป็นเสาศาลาทั้งสี่ ภายใต้ศาลาของเราจงมีแผ่นกระดาษลาดอยู่ข้างทั้งสองของเราจงเป็นฝาศาลา กระดูกไหปลาร้าทั้งสองจงเป็นเครื่องบนศาลา หลังของเราจงเป็นหลังคาศาลา ศีรษะของเราจงเป็นเครื่องประดับศาลา ดวงตาทั้งสอง

ของเราจงเป็นลูกนกแขกเต้าสองตัว ซึ่งเจรจากันและกันด้วยภาษามนุษย์ในศาลาของเรา นางปทุมานั้นทำการอธิษฐานสัจจะของตนอย่างนี้แล้วได้ยืนอยู่ที่นั้น ขณะนั้นนั่นเทียวที่ทั้งหลายมีสวนเป็นต้นได้ปรากฏขึ้นตามอัธยาศัยที่นางปทุมานั้นขอแล้ว ลำดับนั้นมนุษย์ทั้งหลายที่ถึงศาลานั้น เข้าไปใกล้ศาลานั้นย่อมไม่มีความเมื่อยล้า มีแต่ความสุข ส่วนลูกนกแขกเต้าทั้งสองตัวนั้นได้อยู่ที่ศาลานั้น ลูกนกทั้งสองตัวนั้น นกแขกเต้าตัวหนึ่งมีหน้าที่ถาม ตัวหนึ่งมีหน้าที่แก้ ก็ครั้งนั้นนกแขกเต้าตัวหนึ่งซึ่งมีหน้าที่ถามย่อมถามนกแขกเต้าตัวมีหน้าที่แก้นั้นว่า สหายนางปทุมานั้นเกิดเป็นงูพิษหรือ นกแขกเต้าตัวมีหน้าที่แก้จึงกล่าวกับนกแขกเต้าตัวมีหน้าที่ถามนั้นว่า สหายท่านจงอย่าถามคำนั้นซึ่งจะเป็นกรรมแก่เรา นางปทุมานี้มีบุญมาก นกแขกเต้าตัวมีหน้าที่ถามจึงถามนกแขกเต้านั้นว่า สหาย นางปทุมานั้นมีบุญอย่างไร นกแขกเต้าตัวแก้จึงกล่าวกับนกแขกเต้านั้นว่า สหายท่านไม่รู้จักนางปทุมาหรือ นกแขกเต้าตัวมีหน้าที่ถามจึงกล่าวกับนกแขกเต้านั้นว่า สหายเรารู้จักนางปทุมานั้นดี นกแขกเต้าตัวมีหน้าที่แก้จึงกล่าวว่า สหายถ้าอย่างนั้น ข้าพเจ้าจะกล่าวเรื่องของนางปทุมานั้นทั้งหมดตั้งแต่ต้นแก่ท่าน ท่านจงฟังคำของข้าพเจ้า นกแขกเต้าตัวมีหน้าที่ถามได้ฟังคำนั้นแล้วจึงกล่าวว่าสหายถ้าอย่างนั้น ท่านจงกล่าวคำตามความเป็นจริงทั้งหมดตั้งแต่ต้นแก่ข้าพเจ้า ลำดับนั้นนกแขกเต้าตัวมีหน้าที่แก้จึงกล่าวกะนกแขกเต้าตัวมีหน้าที่ถามนั้นว่า สหายได้ทราบว่านางปทุมานั้นถูกท้าวสักกะควักออกมาจากท้องแม่ของนางทางปากแม่ วางไว้บนดอกบัวในสระแห่งหนึ่งในป่าหิมพานต์ นางปทุมานั้นถูกดาบสรับมาจากดอกบัวนั้นมาเลี้ยงไว้ นางนั้นถูกพระเจ้าธรรมมธุทรงขอต่อดาบสนั้นนำไปเพื่อเป็นภริยาของโสณนันทกุมารพระปิยบุตรของพระองค์ นางปทุมานั้นมิใช่งูพิษ นกแขกเต้าตัวมีหน้าที่ถามฟังคำนั้นแล้วจึงถามนกแขกเต้าตัวมีหน้าที่แก้นั้นว่า สหายเพราะเหตุไร พระราชานั้นจึงทำหญิงนั้นให้พลัดพรากจากสามีของตน ลำดับนั้น นกแขกเต้าตัวมีหน้าที่แก้จึงกล่าวว่า สหายหญิงกาลกัณณี ฆ่ากปิลราชกุมารพระสามีของตนให้ตายด้วยยาพิษอย่างแรง แล้วตัดนิ้วก้อยของกปิลราชกุมารนั้นมาใส่ลงในระหว่างมวยผมของนางปทุมานั้น แล้วใส่โทษให้นางปทุมานั้นว่าเป็นงูพิษ นกแขกเต้าตัวมีหน้าที่ถามจึงถามนกแขกเต้าตัวมีหน้าที่แก่นั้นอีกว่า สหาย ถ้าอย่างนั้นนางปทุมานั้นเป็นธิดาของใคร นกแขกเต้าตัวที่มีหน้าที่แก้จึงกล่าวว่า สหาย นางปทุมานั้นเป็นธิดาของนางสัมปธนีในบ้านชื่อโน้น นกแขกเต้า

ทั้งสองนั้นเมื่อกล่าวคำถามและแก้กันและกันอยู่อย่างนี้ได้อยู่ในศาลานั้น ครั้งนั้น มนุษย์ทั้งหลายถึงศาลานั้นแล้วได้ฟังถ้อยคำของนกแขกเต้าเหล่านั้น จึงกล่าวคำนั้นแก่มนุษย์ทั้งหลายในที่ทั้งปวง ได้กล่าวถ้อยคำนั้นเพื่อให้ความปรากฏทั่วไปในพระนครพาราณสี ลำดับนั้นพวกมนุษย์เหล่านั้นจึงกราบทูลคำนั้นแด่พระเจ้าธรรมมธุ พระราชาทรงสดับคำนั้นแล้วจึงตรัสว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลายน่าอัศจรรย์หนอ พวกเราทั้งปวงจักรู้เหตุเหล่านั้น มีมหาชนและราชบุตรทั้งหลายแวดล้อมแล้วได้เสด็จไปที่นั้น ฝ่ายหญิงกาลกัณณีนั้นเมื่อไปกับพระโพธิสัตว์จึงกล่าวถ้อยคำว่า ข้าแต่พระราชบุตรนายนกแขกเต้าอย่างนั้นมีหรือว่าไม่มีใครจะรู้ เราทั้งปวงจะฟังคำนั้น หญิงกาลกัณณีนั้นครั้นกล่าวอย่างนี้แล้ว ได้ถึงที่นั้นพร้อมกับพระโพธิสัตว์ราชบุรุษทั้งหลายผู้ถึงที่นั้นแล้วได้เก็บผลมะม่วงสุกเป็นต้นในที่นั้น กินผลมะม่วงเหล่านั้น กล่าวว่า ผลไม้เหล่าอื่นในที่นั้นจงยกไว้ น่าอัศจรรย์หนอผลมะม่วงนี้มีรสอร่อยดียิ่ง

ราชบุรุษแม้เหล่านั้นจึงถือผลมะม่วงเหล่านั้นไปถวายพระราชาและราชบุตรทั้งหลาย มนุษย์ทั้งหลายมีพระราชาเป็นต้นเมื่อกินผลไม้เหล่านั้นจึงกล่าวกันและกันว่าอัศจรรย์หนอผลมะม่วงในที่นี้มีรสอร่อยดีเหลือเกิน เมื่อหญิงกาลกัณณีนั้นกินผลมะม่วงนั้นผลนั้นพอถูกกัดกินเท่านั้นเป็นเหมือนแตกออกมีรสเผ็ดเค็มและเปรี้ยวอย่างจัด นางกาลกัณณีนั้นจึงถ่มทิ้งผลมะม่วงนั้นลงบนแผ่นดินพร้อมกับน้ำลายของตน แล้วด่าพวกมนุษย์ที่ยืนอยู่ที่นั้นว่า ท่านผู้เจริญ ผลมะม่วงนี้หรือมีรสอร่อยยิ่ง พระโพธิสัตว์ทรงสดับคำนั้นแล้วทรงให้ผลมะม่วงครึ่งผลนั้นจากที่พระองค์เสวยอยู่แก่นางกาลกัณณี หญิงกาลกัณณีนั้นได้ถ่มทิ้งมะม่วงครึ่งผลที่นางพอกัดกินเท่านั้นลงบนดิน พระราชานั้นได้เสด็จเข้าในศาลานั้น ประทับยืนอยู่ทั้งใกล้นกแขกเต้าทั้งสองนั้น เมื่อจะตรัสถามนกแขกเต้า นั้นจึงตรัสว่า ดูกรนกแขกเต้าผู้เจริญ ท่านทั้งสองมาจากที่ไหนหนอจึงมาอยู่ในศาลานี้ นกแขกเต้าทั้งสองนั้นจึงทูลพระราชาว่า ข้าแต่มหาราช ข้าพระองค์ทั้งสองมาจากหิมวันตประเทศ พระราชาจึงตรัสถามนกแขกเต้าทั้งสองนั้นอีกว่า ท่านทั้งสองมาที่นี้ด้วยประโยชน์อะไร ลำดับนั้นนกแขกเต้าทั้งสองจึงกราบทูลว่า ข้าแต่มหาราช ข้าพระองค์ทั้งสองมาที่นี้เพื่อให้มหาชนรู้แล้วจักบอกความเป็นไปของนางปทุมานั้น พระราชาตรัสว่า ถ้าอย่างนั้นท่านทั้งสองจงกล่าวความเป็นไปของนางปทุมานั้นแก่เราในบัดนี้เทียว นกแขกเต้าทั้งสองนั้นจึงกราบทูลว่า ข้าแต่มหาราชถ้าอย่างนั้นขอพระองค์

จงทรงสดับถ้อยคำของข้าพระองค์ทั้งสองนั้นจึงกราบทูลว่า ข้าแต่มหาราช ถ้าอย่างนั้น ขอพระองค์จงทรงสดับถ้อยคำข้าพระองค์ทั้งสอง เมื่อนกแขกเต้าทั้งสองนั้นกราบทูลถ้อยคำกับพระราชาอยู่อย่างนี้ นกแขกเต้ามีหน้าที่ถามเมื่อจะถามนกแขกเต้าตัวมีหน้าที่แก้ได้ถามในที่นั้น นกแขกเต้าตัวที่มีหน้าที่แก้ก็ได้แก้ในที่นั้น นกแขกเต้าทั้งสองนั้นได้กล่าวถ้อยคำกะกันด้วยอาการถามและตอบในที่นั้นในหมู่มหาชนมีพระราชาเป็นต้นซึ่งมาประชุมกัน

ครั้งนั้น พระราชา พระราชบุตรและหมู่พลทั้งหลายซึ่งประทับยืนอยู่ในที่นั้น เมื่อฟังถ้อยคำของนกแขกเต้าเหล่านั้นได้เกิดอัศจรรย์ใจ ฝ่ายพระราชาถูกความโกรธครอบงำจึงตรัสกับหญิงกาลกัณณีผู้ยืนอยู่ในที่นั้นว่า *เฮ้ยนางหญิงถ่อย เขาว่าเจ้ายกความชั่วที่ตัวทำแล้วให้ผู้อื่นหรือ เจ้าทำลายนางปทุมาด้วยโทษว่าเป็นงูพิษยังยืนอยู่ที่นี้อีก* เจ้าไม่ละอายหรือไร ถ้อยคำอย่างนั้นของนกแขกเต้าทั้งสองนั้นจริงหรือว่าไม่จริง หญิงกาลกัณณีนั้นได้สดับพระราชดำรัสนั้น กลัวแต่ราชภัยที่เกิดจากพระราชาจึงกราบทูลว่า ข้าแต่มหาราชถ้อยคำอย่างนั้นของนกแขกเต้าทั้งสองนั้นจริงทีเดียว ลำดับนั้น พระราชาจึงตรัสว่า นางหญิงชั่วถ้าอย่างนั้นเจ้าจงแสดงยาพิษอย่างแรงนั้นแก่เราโดยเร็ว หญิงกาลกัณณีนั้นไม่อาจจะซ่อนยาพิษนั้นได้ จึงให้คนนำยาพิษที่เก็บไว้ในเรือนของตนนั้นมาแสดงต่อพระพักตร์พระราชาในที่นั้น พระราชาจึงตรัสว่า เฮ้ยนางหญิงคนชั่ว ถ้าอย่างนั้นเจ้าจงกินยาพิษนั้น เมื่อเจ้าไม่กินยาพิษนี้ วันนี้เราจะให้ตัดศีรษะของเจ้า เจ้าจงกินยาพิษในที่นี้ หญิงกาลกัณณีนั้นฟังพระดำรัสของพระราชา ร้องไห้อยู่พลางกล่าวว่า บาปนี้มีหนอแล้วได้กินยาพิษนั้น เมื่อกินยาพิษเท่านั้นได้กระวนกระวายอย่างยิ่ง เร่าร้อนกายด้วยยาพิษนั้นกลิ้งไปมาตายในที่นั้น ลำดับนั้น พระเจ้าธรรมมธุทรงให้ทิ้งร่างที่ตายแล้วของหญิงกาลกัณณีนั้นไว้บนพื้นดินที่นั้นให้แก่หมู่แร้งกาทั้งหลายกิน นกแขกเต้าทั้งสองตัวนั้นตัวมีหน้าที่ตอบ เมื่อจะกล่าวการติเตียนคนชั่วแก่หมู่มหาชนมีพระราชาเป็นต้นซึ่งประชุมกันในที่นั้นจึงกล่าวห้าคาถานี้ว่า

หญิงผู้ทำชั่วเห็นปานนั้นถึงทุกข์แล้วและถูกคนอื่น
ติเตียน ตายแล้วย่อมไปนรกทุกเมื่อ

ขึ้นชื่อว่าความลับย่อมไม่มีในโลกหมู่เทพเห็นผู้ทำกรรมชั่วนั้นย่อมติเตียนในโลกทุกเมื่อ

ท่านทั้งหลายรู้ทั่วถึงความชั่วนั้นและยังทำความชั่วนั้นความชั่วจะทำให้ท่านถึงทุกข์และจะไม่มีความสุขในกาลทุกเมื่อ

บาปกรรมของคนพาลย่อมเต็มทีละน้อยทุกเมื่อเหมือนหม้อน้ำย่อมเต็มด้วยหยาดน้ำที่หยดลงไป

ชนเหล่าใดกล่าวโทษแก่คนเหล่าอื่นโดยความทุกข์โทษนั้นย่อมให้ชนเหล่านั้นถึงทุกข์ได้เหมือนดังละอองทวนลมไปฉะนั้น

ครั้งนั้นหมู่มหาชนมีพระราชาเป็นต้นได้ฟังถ้อยคำของนกแขกเต้านั้น ชมเชยแล้วจึงกล่าวกับนกแขกเต้าทั้งสองนั้นว่า พ่อนกแขกเต้า นางปทุมานั้นพวกข้าพเจ้านำไปมอบคืนให้แก่วิสุทธดาบสแล้ว บัดนี้พวกข้าพเจ้าจะไปนำนางปทุมานั้นคืนมาอีก นางปทุมานั้นจะมากับพวกข้าพเจ้าไหมหนอ วันนี้พวกข้าพเจ้าจักทำอย่างไร ลำดับนั้นนกแขกเต้าทั้งสองนั้นจึงทูลพระราชาว่า ข้าแต่มหาราชถ้าว่าพระองค์ประสงค์จะนำนางปทุมากลับคืนมาไซร้ จงทรงปูอาสนะที่มีค่ามากในที่นี้แล้วจงระลึกถึงนาง นางปทุมานั้นมีฤทธานุภาพมากมีบุญมากรู้พระทัยพระองค์แล้วจะพึงแสดงตนเองบนอาสนะนั้น พระราชาทรงสดับคำนั้นแล้ว จึงทรงให้ปูอาสนะอันมีค่ามากในที่นั้นทรงให้ยกเศวตฉัตรไว้เบื้องบน เมื่อจะทรงให้นางปทุมานั้นยินดีจึงตรัสสามคาถานี้ว่า

ดูกรลูกสะใภ้ผู้เจริญ เธอจงอดโทษเหล่านั้นแก่พวกเรา
อย่าใส่ใจอย่าละเลยเราทุกเมื่อ ดูกรแม่ลูกสะใภ้เธอจงมานั่ง
บนอาสนะของเรานี้ จงปรากฏแก่พวกเราจงยินดีด้วยพระ-
สามีของเธอ หญิงผู้ทำความผิดไว้แก่เธอนั้นได้ตายแล้ว เธอ
จงมาตามสบายปฏิบัติพระราชาโดยไม่มีศัตรูทุกเมื่อเถิด

นกแขกเต้าทั้งสองนั้นได้ฟังพระดำรัสตรัสให้ยินดีจึงทูลกิริยานั้นทั้งหมดแด่พระเจ้าธรรมมธุโดยนัยเป็นต้นว่า ข้าแต่มหาราชนางปทุมานั้นชื่อว่าย่อมไม่มีที่ไหน ๆ นางปทุมานั้นเกิดเป็นศาลาในที่นี้ด้วยเดชานุภาพแห่งบุญของตน ข้าพระองค์ทั้งสองเกิดเป็นนกแขกเต้ามาจากตาทั้งสองของนางปทุมานั้น เมื่อข้าพระองค์เกิดแล้วอย่างนี้ นกแขกเต้าตัวหนึ่งซึ่งมีหน้าที่ถามมาจากตาข้างซ้ายข้างหนึ่งของนางและนกแขกเต้าตัวหนึ่งมีหน้าที่ในการตอบมาจากตาข้างขวาของนาง ดังนี้แล้วได้หายไปจากศาลานั้น รูปกายโดยปกติของนางปทุมานั้นปรากฏแล้วในที่นั้นเทียว ลำดับนั้น พระมหาสัตว์ไม่อาจอดกลั้นความโศกของพระองค์ไว้ได้ ทรงจับมือของนางปทุมานั้นสลบล้มลงไปนาน ฝ่ายนางปทุมานั้นเห็นพระสามีที่รักของตนแล้วได้สลบล้มลงในที่นั้น ลำดับนั้นพระเจ้าธรรมมธุทอดพระเนตรเห็นพระราชปิโยรสล้มลงแล้ว ทรงมีพระทัยสลดด้วยความกรุณาทรงให้เอาน้ำหอมสรงพระราชบุตรที่รักของพระองค์ พระราชโอรสและนางปทุมานั้นต่อเมื่อล่วงไปครู่หนึ่งตั้งสติได้แล้ว ลุกขึ้นจากที่นั้นถวายบังคมพระบิดาได้ยืนอยู่ที่นั้น พระราชาทรงรับสั่งให้ทำมณฑปสำหรับอภิเษกในที่นั้นแล้ว ทรงหลั่งน้ำพุทธาภิเษกอันเป็นมงคลบนพระเศียรพระมหาสัตว์แล้วทรงให้รับราชสมบัติเป็นพระเจ้าพาราณสีลำดับนั้น หญิงทั้งหลายทั้งปวงมีพระนางปนิมปาเป็นต้นทรงหลั่งน้ำมังคลาภิเษกบนศีรษะของนางปทุมา ทรงประกาศมงคลเพื่อความสุขทั้งหลายโดยนัยเป็นต้นว่า ดูกรนางราชกัญญาผู้เจริญ ตั้งแต่วันนี้ไปพระสามีของเธอเป็นพระราชานามว่าโสณนันทะและพระราชาพ่อผัวของเธอจงรักษาเธอด้วยพระทัยที่ประกอบด้วยเมตตาในกาลทั้งปวง

พระมหาสัตว์มีหมู่มหาชนแวดล้อมแล้วทรงพักผ่อนในพระอุทยานตลอดเจ็ดวันแล้ว ทรงพาเสนาของพระองค์เข้าไปพระนครพาราณสี เสวยความสุขในราชสมบัติในพระนครของพระองค์โดยความปราศจากศัตรู ส่วนนางปทุมานั้นได้ตำแหน่งอัครมเหสีของพระมหาสัตว์ เป็นที่รักเป็นที่โปรดปรานได้ส่งอาหารเป็นต้น ผ้าเครื่องประดับ และของบรรณาการทั้งปวงไปให้แก่มารดาบิดา ตาผู้ยากจนของตนและเศรษฐีด้วยประการฉะนี้ ต่อมานางปทุมานั้นมีครรภ์ครั้นครบสิบเดือนแล้วประสูติพระราชบุตรที่มีบุญมากและสมบรูณ์ด้วยลักษณะ มหาชนทั้งหลายในวันขนานพระนามพระราชกุมารของพระโพธิสัตว์นั้นจึงขนานนามว่าอินทโสรกุมาร ทรงประสูติในวัน

นักษัตรเดือนอ้าย ต่อมาพระเจ้าธรรมมธุพระธิดาของพระโพธิสัตว์ ทอดพระเนตรเห็นพระเกศาหงอกจากพระเศียรของพระองค์โดยทางกระจกทรงดำริว่า บัดนี้เราถึงแก่ความเฒ่าแล้ว ทรงละหมู่พระญาติแล้วเสด็จเข้าป่า ผนวชเป็นฤาษีเจริญภาวนาให้ฌานเกิดแล้ว ดำรงชีพอยู่ตราบเท่าอายุ สวรรคตแล้วด้วยอำนาจฌานที่ไม่เสื่อม ทรงบังเกิดในพรหมโลก ส่วนพระโพธิสัตว์ทรงครองราชสมบัติโดยชอบธรรม ทรงให้นำทางราชกัญญาพระองค์หนึ่งมาจากราชตระกูลซึ่งอยู่ในรัฐใกล้กัน เพื่อเป็นภริยาของอินทโสรกุมาร พระราชปิยบุตรของพระองค์ผู้เจริญวัย แล้วทรงเสวยความสุขในราชสมบัติในพระนครโดยกาลนาน ต่อมาทอดพระเนตรเห็นพระเกศาหงอกบนพระเศียรของพระองค์โดยทางกระจกเงา จึงตรัสเรียกพระราชกุมารห้าพระองค์ซึ่งเป็นอนุชาของพระองค์โดยลำดับมาตรัสว่า พ่อทั้งหลาย บัดนี้พ่อทั้งหลายจงรับราชสมบัติในพระนครนี้ เราจักบวชในวันนี้นั่นเทียว พระอนุชาห้าพระองค์เหล่านั้นจึงทูลว่า ข้าแต่มหาราชพวกข้าพระองค์ทั้งปวงจักบวชกับพระองค์

พระโพธิสัตว์ทรงอ้อนวอนพระอนุชาทั้งห้าพระองค์เหล่านั้นอย่างยิ่ง เพื่อให้ทรงรับราชสมบัติแล้วๆ เล่าๆ จึงตรัสกับพระอนุชาห้าพระองค์ผู้ไม่ปรารถนารับราชสมบัติของพระองค์ว่า พ่อผู้เจริญทั้งหลายถ้าอย่างนั้นท่านทั้งหลายจงบวชด้วยกันเถิด เราทั้งหลายมีสมานฉันท์แล้วบวชกัน ครั้นตรัสแล้วอย่างนี้จึงทรงปรึกษากับพระเทวีของพระองค์ว่า แม่นางผู้เจริญเธอจงอยู่เป็นฆราวาสในพระนครนี้กับอินทโสรกุมารพระราชบุตรของเธอ ฉันจักบวชในวันนี้ นางปทุมาเทวีได้ทรงสดับพระดำรัสนั้นจึงทูลว่า ข้าแต่มหาราชแม้หม่อมฉันก็จักบวชกับพระองค์ในวันนี้ พระโพธิสัตว์ทรงสดับคำของพระนางปทุมาจึงทรงอ้อนวอนพระนางปทุมานั้นครั้งแล้วครั้งเล่าอีกเพื่อให้พระนางอยู่ในพระนคร ทรงอนุญาตพระนางปทุมานั้นผู้ไม่ปรารถนาอยู่ในพระนครจึงตรัสว่า แม่นางผู้เจริญถ้าว่าเธอไม่ปรารถนาอยู่ในพระนครนี้ไซร้ เธอจงบวชตามความปรารถนาเถิด แล้วจึงตรัสเรียกอินทโสรกุมารพระราชปิยบุตรเข้ามาตรัสว่า พ่อลูกรักวันนี้เจ้าจงรับราชสมบัติพวกเราจักบวชกัน แล้วทรงอภิเษกพระราชปิยบุตรนั้นไว้ในราชสมบัติ พระมหาสัตว์ ทรงละหมู่เสนาและหมู่พระญาติของพระองค์ เสด็จออกจากพระนครของพระองค์พร้อมด้วยพระอนุชา ห้าพระองค์และพระนางปทุมานั้นผนวชเป็นฤาษีในหิมวันตประเทศ ทรงเจริญเมตตาภาวนายังฌานให้เกิด ดำรงพระชนม์อยู่ตราบเท่าพระชนมายุด้วยฌานที่ไม่

เสื่อมแล้วเคลื่อนจากอัตภาพนั้นแล้วทรงเกิดในพรหมโลก สมเด็จพระบรมศาสดาครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้วจึงตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย แม้ในกาลก่อนนางจิญจมาณวิกานี้กล่าวโทษบาปกรรมที่ตนทำแล้วให้บุคคลอื่นได้เศร้าโศกซ้ำแล้วซ้ำอีก ถึงความตายอย่างไม่มีที่พึ่งอย่างนี้ ดังนั้นเมื่อจะทรงประชุมชาดกจึงตรัสคาถาสุดท้ายว่า

พระเจ้าธรรมมธุในกาลนั้นได้เป็นพระเจ้าสุทโธทนะ พระราชบิดาในกาลนี้พระมหาเทวีพระนามว่าปนิมปาในกาลนั้นได้เป็นพระนางมหามายาในกาลนี้ พระเชษฐาพระนามว่ากปิละในกาลนั้น ได้เป็นพระอุทายีเถระในกาลนี้ หญิงกาลกัณณีในกาลนั้นได้เป็นนางจิญจมาณวิกาในกาลนี้ ชายผู้ยากจนในกาลนั้นได้เป็นพระเจ้าโกศลในกาลนี้ เศรษฐีเจ้าของขวานในกาลนั้นได้เป็นมิคารเศรษฐีในกาลนี้ กุมารชื่อว่าวัฒนะในกาลนั้นได้เป็นกุมารชื่อว่าสิงคาละในกาลนี้ หญิงชื่อว่าสัมปธนีในกาลนั้นได้เป็นนางวิสาขาในกาลนี้ ดาบสชื่อว่าวิสุทธะในกาลนั้นได้เป็นพระกัสปสาวกของเราในกาลนี้ เทพบุตรผู้รักษาในกาลนั้นได้เป็นพระสารีบุตรในกาลนี้ ท้าวสักกเทวราชในกาลนั้นได้เป็นพระอนุรุทธะผู้มีตาทิพในกาลนี้ ฤาษีห้าองค์ผู้เป็นพระอนุชาในกาลนั้นได้เป็นพระเถระ ห้าองค์ในบัดนี้คือองค์หนึ่งเป็นพระอานนท์เถระ องค์หนึ่งเป็นพระฉันนเถระ องค์หนึ่งเป็นพระอุปคุตเถระ องค์หนึ่งเป็นโมคคัลลานเถระ องค์หนึ่งเป็นพระกัจจายนเถระ ชนทั้งปวงผู้ใคร่ความสุขในกาลทั้งปวงนั้นได้เป็นสาวกของเราในกาลนี้ พระเทวีพระนามว่าปทุมาในกาลนั้นได้เป็นพระนางยโสธราในกาลนี้ พระราชบุตรพระนามว่าอินทโสระในกาลนั้นได้เป็นพระราหุลบุตรของเราในกาลนี้ ชนทั้งหลายทั้งปวงมีอำมาตย์เป็นต้น ผู้อยู่ในพระนครพาราณสีในกาลนั้นได้เป็นสาวกผู้บำเพ็ญบารมีในศาสนาของเราในกาลนี้ พระราชาพระนามว่าโสนันทผู้ทรงผนวชเป็น

ฤาษีในกาลนั้นได้เป็นเราผู้ตถาคต ตรัสรู้เองโดยชอบ เป็นที่พึ่งของสัตว์โลกในกาลนี้ ท่านทั้งหลายทั้งปวงเมื่อปรารถนาความสุขสามประการในกาลทั้งปวง จงทรงจำชาดกไว้อย่างนี้ด้วยจิตที่เคารพอย่างยิ่งแล

จบ โสณนันทราชชาดก

อัศดรเทรา

๔๐ สุวรรณกุมารชาดก

สมเด็จพระบรมศาสดา เมื่อประทับอยู่ที่เชตวันมหาวิหาร ทรงปรารภเดชานุภาพแห่งบุญที่บังเกิดยิ่งขึ้นเพราะบุญในปางก่อนของพระองค์ได้ตรัสพระธรรมเทศนามีคำเริ่มต้นว่า **อยำ โภนฺโต ปสฺสิสฺสาม** ดังนี้เป็นต้น

ความพิสดารว่า วันหนึ่งภิกษุทั้งหลายนั่งประชุมกันในโรงธรรม ต่างสนทนากันว่า ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย น่าอัศจรรย์หนอ พระบรมศาสดาของเรามีเดชานุภาพยิ่งใหญ่กว่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้สมควรได้รับการบูชาสักการอย่างยิ่ง เป็นผู้มีพระลักษณะงดงามและวรรณะผ่องใสยิ่ง พระบรมศาสดาได้สดับถ้อยคำของภิกษุเหล่านั้นด้วยทิพยโสตของพระองค์ ทรงเสด็จมายังศาลาธรรมสภาทรงประทับนั่งที่พุทธอาสน์ซึ่งพวกภิกษุทั้งหลายปูลาดไว้แล้ว ตรัสถามว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเธอนั่งประชุมกันด้วยเรื่องอะไร เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า เรื่องนี้ พระเจ้าข้า จึงตรัสว่า ดูกรภิกษุทั้งหลายข้อที่พระตถาคตมีเดชานุภาพมากอย่างยิ่ง เป็นผู้สมควรแก่การบูชา และสักการะอย่างยิ่งและทรงเป็นผู้มีรูปลักษณะงดงาม มีวรรณะผ่องใสเป็นที่น่าอัศจรรย์ในกาลบัดนี้ก็หามิได้ ถึงในปางก่อนพระตถาคตทรงเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ ก็เป็นที่น่าอัศจรรย์ยิ่งนักเหมือนกัน แล้วทรงนิ่งอยู่ เมื่อภิกษุทั้งหลายทูลอาราธนา ได้ทรงนำอดีตทานมาตรัสเล่าดังต่อไปนี้

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ในอดีตกาล พระราชาองค์หนึ่งพระนามว่า สุรภัฏ ทรงครองราชสมบัติในกรุงพาราณสี มีอัครมเหสีพระนามว่าจันทาเทวี พระนางจันทาเทวีนั้นบรรทมทีหลัง ตื่นบรรทมก่อน ทรงจงรักภักดีต่อพระสวามี ทรงเจรจาไพเราะเป็นบาทบริจาริกา และเพียบพร้อมด้วยเบญจกัลยาณี เพราะฉะนั้น พระเจ้าสุรภัฏจึงทรงสถาปนาพระนางจันทาเทวีไว้ในตำแหน่งอัครมเหสี ยิ่งใหญ่กว่า พระสนม ๕ พันคน พระนางจันทาเทวีทรงเป็นที่รักและโปรดปรานของพระราชา คราวนั้น พระเจ้าสุรภัฏมีพระราชโอรส ๕๐๐ พระราชโอรสเหล่านั้นเป็นทหารกล้าของพระราชาและประกอบด้วยคุณต่าง ๆ ต่อมาพระโพธิสัตว์ จุติจากเทวโลกชั้นดาวดึงส์ ทรงถือปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระนางจันทาเทวี เมื่อครบกำหนดทศมาส พระนางจันทาทรงประสูติพระราชโอรสผู้บริสุทธิ์ประดุจพระปฏิมาทองคำ เพียบพร้อมด้วยบุญลักษณะ

อย่างยิ่ง เพราะฉะนั้นในวันขนานพระนามพระราชกุมาร มหาชนจึงขนานพระนามพระราชกุมารว่าสุวรรณกุมาร สุวรรณกุมารมีพระชนมายุได้ ๑๖ พรรษา ทรงมีพระลักษณะงดงาม มีพละกำลังมหาศาล ทรงเชี่ยวชาญในวิชาต่าง ๆ ชำนาญในศิลปะการยิงธนู พระเจ้าสุรภัฏทรงให้ชุมนุมพลม้า ณ ที่แห่งหนึ่งแล้วตรัสเรียกเสนาบดีมาตรัสว่า ดูกรเสนาบดีผู้เจริญ ธรรมดาว่ามหาสมุทรเปี่ยมด้วยรัตนะทั้งปวง น่าอัศจรรย์อย่างยิ่ง แม้เราทั้งหลายก็มีความประสงค์จะเล่นกีฬามหรสพใกล้ฝั่งมหาสมุทรนั้น จักได้เห็นความมหัศจรรย์ทั้งมวลที่มหาสมุทรนั้นแล้วตรัสคาถาที่หนึ่งว่า

ดูกรท่านผู้เจริญ หากเราจักชมรัตนะที่ฝั่งมหาสมุทร
จักเล่นกีฬามหรสพที่ฝั่งมหาสมุทรตามปรารถนา

มหาชนมีอำมาตย์เป็นต้นได้ฟังพระคาถานั้นแล้ว มีจิตโสมนัสกล่าวคาถาที่สองว่า

พวกเราจักติดตามพระองค์ไปเพื่อดูรัตนะทั้งปวงและ
ความอัศจรรย์ที่มหาสมุทร ธรรมดาว่ากษัตริย์ย่อมเล่นกีฬา
ที่นั่น

ลำดับนั้น พระราชาทรงแวดล้อมด้วยราชโอรส นางกำนัล ๒ หมื่นคน และหมู่พลนิกาย ให้หมู่สัตว์ ธง และ นักฟ้อนหมู่ดนตรี เดินไปข้างหน้าเสด็จออกจากกรุงพาราณสีทางประตูด้านทิศปราจีน ดำเนินไปโดยลำดับ รับสั่งให้ตั้งค่ายประตูหอรบ ณ ภูมิประเทศอันน่ารื่นรมย์ ใกล้ฝั่งมหาสมุทรนั้น ให้หมู่พลม้าพักอยู่ในค่ายนั้น ประทับนั่งเหนือราชอาสน์ ห้อมล้อมด้วยหมู่อำมาตย์ มีพระทัยแผ่ซ่านด้วยปีติ ตรัสเรียกหมู่อำมาตย์ของพระองค์มาว่า ดูกรท่านผู้เจริญทั้งหลาย พวกท่านจงพักอยู่ที่นี่เล่นมหรสพรื่นเริงตามชอบใจเถิด แต่พวกเราทั้งหมดจักเล่นกีฬาในมหาสมุทรด้วยเรือต่าง ๆ ตลอด ๗ วัน แล้วทรงเล่นกีฬามหรสพต่าง ๆ ใกล้ฝั่งมหาสมุทรนั้น ลำดับนั้นมหาชนมีอำมาตย์เป็นต้นได้ฟังพระดำรัสของพระเจ้าสุรภัฏ ทูลรับว่า ดีละพระเจ้าข้า แล้วช่วยกันทำสิ่งต่าง ๆ ณ ที่นั้น คราวนั้น สุวรรณกุมารพระมหาสัตว์ ประทับอยู่สำราญในสำนักของพระเจ้าสุรภัฏผู้พระบิดาของพระองค์ ด้วยบุญเดชานุภาพของพระมหาสัตว์ สัตว์ร้ายมีจระเข้มังกรและงูเป็นต้นซึ่งอยู่ในมหาสมุทรอันน่าสะพรึงกลัว

มิได้เบียดเบียน คนใดคนหนึ่งเลย ลำดับนั้น พระมหาสัตว์มีความประสงค์จะแสดงบุญและเดชานุภาพของพระองค์ จึงตรัสว่า หากว่า เรามีบุญและเดชานุภาพจริงๆ ไซร้ ขอน้ำในมหาสมุทรนี้จงเป็นเช่นกับพื้นแผ่นดิน และรัตนะทั้งปวงจงออกมาจากกลางมหาสมุทรเถิด ฯ พระมหาสัตว์เมื่อทำสัจจาธิษฐานแล้วได้ท่องเที่ยวไปในกลางมหาสมุทร เดินกลับไปกลับมา ประหนึ่งเดินบนพื้นแผ่นดินฉะนั้น ขณะนั้น นางเทพธิดาตนหนึ่งผู้รักษาท้องมหาสมุทร นำช้างมงคลมาเชือกหนึ่งขาวปลอดประดับประดาด้วยลักษณะงดงามยิ่งจากสระฉัททันต์ด้วยอานุภาพของตน ทูลถวายแด่พระโพธิสัตว์ ในเวลาพระอาทิตย์ขึ้น พระมหาสัตว์ครั้นได้ช้างมงคลแล้วทรงมีพระทัยยินดี ประดับตกแต่งพระองค์ ครั้นได้ฤกษ์ยามอันดี ทรงคอช้างมงคล ประทับยืนอยู่กลางมหาสมุทรนั่นแล มหาชน เมื่อเห็นพระมหาสัตว์เกิดความอัศจรรย์ใจอย่างไม่เคยเป็นมาก่อน เกิดขนชูชัน สรรเสริญขึ้นพร้อมกันด้วยเสียงดัง ฝ่ายว่าพระมหาสัตว์แวดล้อมด้วยมหาชนมีพระเจ้าสุรภัฏเป็นประธานทรงช้างมงคลไป ส่วนช้างมงคลเดินมุ่งหน้าสู่กลางมหาสมุทร น้ำประมาณ ๘๔ โยชน์ กลางมหาสมุทรนั้นแตกออกเป็นฝากั้นน้ำทั้ง ๒ ด้าน ด้วยบุญและเดชานุภาพของพระมหาสัตว์ มหาชนทั้งหมดเดินไปกลางมหาสมุทร หยิบเอารัตนะทุกอย่างได้แล้วมาวางไว้ระหว่างทางเดิน ได้ถวายแด่พระมหาสัตว์ พวงดอกไม้เบญจวรรณแล้วไปด้วยรัตนะทั้งปวง ห้อยย้อยที่ข้างฝากั้นน้ำทั้งสองด้านของน้ำที่พุ่งขึ้นในที่นั่นๆ ลำดับนั้น ชาวนาคาและนางนาคกัญญาทั้งหลายถือประทีปรัตนะส่องแสงโชติช่วงชัชวาล รอบด้านแวดล้อมพระมหาสัตว์ พระมหาสัตว์ประทับอยู่กลางมหาสมุทรนั่นพร้อมด้วยหมู่มหาชน ตลอด ๓ วัน มีนาคราชและนาคกัญญาบำรุงเลี้ยง ได้เสวยโภชนะเช่นกับโภชนะทิพย์ และเสวยสมบัติต่างๆ เช่นกับทิพย์สมบัติ พระชนกและชนนีของพระมหาสัตว์ ทรงปรึกษาว่า พระโอรสของเราพร้อมด้วยหมู่มหาชน เสด็จไปกลางมหาสมุทร เป็นเวลานาน บัดนี้เป็นอย่างไรหนอ จึงมีบัญชาอำมาตย์คนหนึ่งว่า ท่านอำมาตย์ผู้เจริญ ด้วยบุญและเดชานุภาพแห่งสุวรรณกุมารราชโอรสของเรา ท่านจงไปกลางมหาสมุทรนั้น พาสุวรรณกุมารกลับมาโดยเร็วเถิด เมื่อจะส่งอำมาตย์นั่นไปได้ตรัสคาถาว่า

ดูกรท่านผู้เจริญ ท่านจงนำสุวรรณกุมารราชโอรสของเราพร้อมด้วยมหาชนผู้ไปที่นั้นมาโดยเร็วเถิด ด้วยเดชานุภาพแห่งราชโอรสของเรา ท่านพร้อมด้วยประชาชนจงไปสำนักราชโอรสของเราโดยเร็ว

อำมาตย์นั้นได้รับพระราชบัญชาของสองกษัตริย์ได้ไปกลางมหาสมุทรด้วยบุญสมภารและเดชานุภาพบารมีของพระโพธิสัตว์ เดินไปตามทางที่มนุษย์เดิน ถวายบังคมพระโพธิสัตว์ผู้ประทับยืนอยู่ ณ ที่นั่น กราบทูลพระราชสาส์นของพระราชาแด่พระโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์ได้สดับพระราชสาสน์นั้นแล้วจึงตรัสบอกว่า ท่านอำมาตย์ผู้เจริญดีแล้ว เราจักไปพร้อมกับหมู่มหาชนเมื่อจะปรึกษากับพระยานาคราช และนาคกัญญารวมทั้งเทพธิดาผู้รักษามหาสมุทร จึงตรัสคาถาว่า

ท่านผู้เจริญ เราขอลาท่าน ด้วยพระชนกชนนีของเรา
ส่งพระราชสาส์นมาถึง เราจักกลับไปสำนักของพระชนกชนนี
ขอท่านจงอยู่เป็นสุขสำราญไม่มีภัยในที่นี้ทุกเมื่อเถิด

พระยานาคราชทั้งหมดได้ฟังพระดำรัสของพระโพธิสัตว์ ต่างพาประคองอัญชลีถวายบังคมพระโพธิสัตว์แซ่ซ้องสรรเสริญ กล่าวคาถานี้ว่า

ท่านผู้เป็นหน่อเนื้อพระพุทธเจ้าผู้โลกนาถเสด็จไปยังประเทศใด ประเทศนั่นมีแต่ความอุดมสมบูรณ์ ชีวิตของพวกหม่อมฉันประกอบด้วยผลประโยชน์เพราะพวกเราเลี้ยงดูพระองค์ ด้วยตัวของพวกหม่อมฉันเอง

ก็แล พระยานาคราชเหล่านั้น ครั้นกราบทูลแล้วต่างถือดอกไม้สด และรัตนะอันมีค่ามากนานัปการมาถวายพระโพธิสัตว์ แซ่ซ้องสาธุการว่า ดูกรท่านผู้เจริญทั้งหลาย ถึงพวกท่านทุกคนก็จงถือเอารัตนะมีค่ามหาศาลนานัปการจากฝั่งมหาสมุทรตามความปรารถนาเถิด ฯ หมู่มหาชนมีพระเจ้าสุรภัฏเป็นประมุข ได้ฟังคำนั้นแล้วได้ขับเกวียนเป็นต้น ที่มีอยู่ในค่ายนั่นไปที่นั้นเอารัตนะมีค่ามหาศาลบรรทุกเกวียนเป็นต้นของตนจนเต็ม ขึ้นเกวียนเหล่านั้นกลับมา เมื่อจะสรรเสริญพระโพธิสัตว์ได้กล่าวสองคาถานี้ว่า

พระราชโอรสนั้น เป็นที่โปรดปรานของพระนางจันทา-เทวีกับพระเจ้าสุรภัฏ ทั้งสองพระองค์นั้นได้พระโอรสเป็นที่รักอำนวยผลประโยชน์ทุกเมื่อ พระยานาคราชพร้อมทั้งบริวารมาที่นี้ก็ได้ผลประโยชน์ สุวรรณกุมารราชโอรสผู้เป็นที่รักของพวกเราก็ได้ผลประโยชน์

ลำดับนั้นพระมหาสัตว์รับสั่งให้มหาชนถือรัตนะทั้งหมดนั้นถวายบังคม พระชนกและชนนีแล้วเอารัตนะทั้งปวงอาภรณ์และเครื่องอลังการบูชาแล้วประทับยืนอยู่ใกล้พระชนกและชนนี พระราชาและเทวีเมื่อทอดพระเนตรเห็นรัตนะอันมีค่ามหาศาลซึ่งไม่เคยเห็นมาก่อน ก็มีพระทัยยินดี ทรงลูบไล้พระราชโอรส ประคับประคองและจุมพิต ให้พระราชโอรสบรรทมที่พระเพลาของพระองค์ เพื่อจะประกาศความดีพระทัยของพระองค์ได้ตรัสพระคาถานี้ว่า

สุวรรณกุมารราชโอรสของเรานี้พระราชสมภพมาเป็นผู้มีบุญบารมี ประหนึ่งพระเจ้าจักรพรรดิราช ผู้ทรงพระสิริในทวีปทั้ง ๔

สองกษัตริย์ ครั้นตรัสอย่างนี้แล้วมีพระทัยยินดี ตรัสอีกหนึ่งคาถาว่า

ราชโอรสของเราพระองค์เดียวมีบุญบารมีมาก เป็นผู้ประเสริฐเลิศกว่าราชโอรส ๕๐๐ พระองค์ของเรา และเป็นที่โปรดปรานยิ่งนักของเรา

ลำดับนั้น พระราชาจึงรับสั่งให้ราชบุรุษรีบเอารัตนะอันมีค่ามหาศาลเหล่านั้นแล้วขึ้นทรงช้างมงคลสีขาวปลอดดังสังข์ ทรงส่งสุวรรณกุมารโพธิสัตว์พระโอรสที่รักซึ่งแวดล้อมด้วยจาตุรงคเสนาไปข้างหน้า แต่ว่าพระองค์เองเสด็จตามไปเบื้องหลัง ทอดพระเนตรสิริสมบัติของพระโพธิสัตว์ ทรงรักใคร่พระกุมารยิ่งนัก พระเกียรติยศอันยิ่งใหญ่ของพระโพธิสัตว์แพร่กระจายไปทุกสารทิศ เทวดาทั้งหลายถือรัตนะอันมีค่ามหาศาลที่เหลือจากที่มนุษย์ทั้งหลายถือเองแล้วนำมาบรรจุฉางของพระโพธิสัตว์จนเต็มแล้วพากันกลับไป คราวนั้นด้วยเดชานุภาพของพระโพธิสัตว์และช้างมงคลตัวสี

ขาวปลอดทั่วกรุงพาราณสีก็สำเร็จเพียบพร้อมทุกประการ ประหนึ่งเมืองสวรรค์ของเหล่าเทวดา ถามว่าก็เพราะเหตุใดพระโพธิสัตว์มีบุญบารมีและเดชอานุภาพมากมายยิ่งนัก มีที่พึ่งและได้รัตนะอันมีค่ามหาศาลต่าง ๆ มากมายกลางมหาสมุทรเล่า ตอบว่าได้ยินว่า ในอดีตกาลนานไกล พระโพธิสัตว์เป็นบุตรคนเดียวของเศรษฐีในกรุงพาราณสีนี้ มีรูปงาม ยินดีในบุญกุศลมีทานเป็นต้น มีความแกล้วกล้าในการบริจาคทาน วันหนึ่งได้เห็นพระเถระองค์หนึ่งสาวกของพระผู้มีพระภาคพระนามว่าวิปัสสี เที่ยวบิณฑบาตเกิดความเลื่อมใสศรัทธาในอิริยาบถของพระเถระจึงให้คนใช้ไปรับบาตร นิมนต์พระเถระนั่งในเรือนของตนใส่บาตรจนเต็มด้วยโภชนะอันประณีตและอร่อยแล้วหลั่งน้ำทักษิโณทกที่มือของพระเถระ ไหว้พระเถระแล้วพูดว่า ข้าแต่พระคุณเจ้าขอท่านจงมารับบาตรที่เรือนของข้าพเจ้าเป็นประจำเถิด พระเถระได้รับคำของพระโพธิสัตว์ได้ทำการอนุโมทนาในการถวายภัตตาหาร กล่าวคาถาว่า

ดูกรเศรษฐีบุตร คนเหล่าใดไม่โกรธ ไม่ผูกเวร พูดแต่คำจริง คนเหล่านั้นเกิดในโลกย่อมได้รับความสุข ๓ ประการทั้งในเทวโลกและมนุษยโลก ตลอดกาล

พระเถระนั้นครั้นทำการอนุโมทนาในการถวายภัตตาหารอย่างนี้แล้ว ก็กลับที่พักของตน วันรุ่งขึ้นได้มารับบิณฑบาตที่บ้านของพระโพธิสัตว์และได้แสดงธรรมแด่พระโพธิสัตว์เป็นนิตย์ พระโพธิสัตว์เมื่อไหว้พระเถระมีหัวใจซาบซ่านด้วยปีติกล่าวว่า ข้าแต่พระเถระผู้เจริญดีละ ดีละ นับตั้งแต่วันนี้ ขอท่านจงเป็นอาจารย์ของข้าพเจ้าจงให้โอวาทแก่ข้าพเจ้าเป็นนิตย์เถิด ฯ ฝ่ายพระเถระได้แสดงธรรมแก่พระโพธิสัตว์เป็นนิตย์ แต่พระโพธิสัตว์มิได้น้อมไปตามกระแสพระธรรมเทศนาของพระเถระเสวยสุขสมบัติตามความปรารถนาของตน แลพระโพธิสัตว์ได้บำเพ็ญสุจริต ๓ บริบูรณ์ดำรงชีวิตอยู่จนกระทั่งสิ้นอายุ ก็แลด้วยบุญกรรมที่ทำไว้ในอดีตภพอย่างนี้ พระโพธิสัตว์เกิดเป็นสุวรรณกุมาร มีบุญบารมีมากและเดชอานุภาพใหญ่ยิ่ง คราวนั้น พ่อค้า ๕๐๐ เดินทางค้าขายทางเรือไปสีหฬทวีป เข้าไปในเมืองนั้น ต่างพากันคิดถึงมหาสมบัติและช้างมงคลสีขาวดังสังข์ของสุวรรณกุมารนั้นพากันพักอยู่ในเมืองในสิงหลทวีปแลชาวสีหฬทวีปทั้งหลายได้ฟังเรื่องนั้นจากพ่อค้าเหล่านั้น ได้กราบทูลความนั้นแด่

พระเจ้าภโฏสุระผู้ดำรงตำแหน่งพระราชาในสีหพัทวีป พระเจ้าภโฏสุระแห่งสีหพัทวีป ผู้เป็นพระราชาธิราชได้ฟังคำของชาวสีหพัทวีปเหล่านั้นแล้วก็เกิดขัติยมานะอย่างยิ่งด้วยอำนาจของความอิจฉาริษยา พระองค์ทรงกริ้วรับสั่งหาพวกพ่อค้าเหล่านั้นให้มาเฝ้า เมื่อจะตรัสถามเนื้อความได้ตรัสคาถาว่า

ดูกรท่านผู้เจริญ พระกุมารองค์นั้นเป็นเจ้าของช้าง
มงคลสีขาวปลอด มีบุญสมภารมากมีเดชานุภาพมากเปรียบ
ได้เหมือนกับอะไร ท่านจงบอกเรา เราปรารถนาจะฟังเนื้อความ
นั้น ในบัดนี้

พ่อค้าทั้ง ๕๐๐ นั้น ได้ประคองอัญชลีกราบทูลว่า ข้าแต่มหาราช พระราชโอรสพระองค์นั้นมีฤทธิ์มากมีเดชานุภาพมากสามารถจะย่ำยีเสนาทหารข้าศึกได้ แม้พระราชาตั้ง ๑๐๑ พระองค์ ก็ไม่สามารถจะดำรงอยู่ตรงหน้าของสุวรรณกุมารนั้นได้ พระราชบุตรของพวกเรามีเดชานุภาพมากมายอย่างนี้ เสวยสุขมหาสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสีของพระองค์ พระเจ้าภโฏสุระเมื่อได้สดับคำของพวกพ่อค้าเหล่านั้น ทรงกริ้วอย่างมากประหนึ่งพระยานาคราชถูกตีที่ขนดหางด้วยท่อนเหล็กฉะนั้น พวกโยธาทวยหาญผู้แกล้วกล้า ทั้ง ๔ นายของพระราชาแห่งสีหพัทวีป ทำกิจทุกอย่างแทนพระราชาในที่ทั้งปวงให้สำเร็จ พระราชาแห่งสีหลทวีป ทรงเรียกโยธาทหารทั้ง ๔ นายให้เข้าเฝ้าตรัสว่า ดูกรท่านผู้เจริญ พวกท่านจงไปยังกรุงพาราณสี พร้อมกับพวกพ่อค้าเหล่านี้ แล้วทูลพระเจ้าสุรภัฏว่า ข้าแต่พระเจ้าสุรภัฏผู้เจริญ พระเจ้าภโฏสุระมหาราชของพวกเราประทับอยู่ในสีหพัทวีป มีฤทธิเดชอานุภาพและกำลังมากยิ่งกว่าพระราชาอื่น ๆ และเป็นผู้ที่พระราชาองค์อื่น ๆ เคารพบูชา เพราะฉะนั้นแล ขอพระองค์จงนำช้างมงคลสีขาวปลอดตัวเพียบพร้อมด้วยลักษณะทุกประการมาถวายแด่พระเจ้าภโฏสุระ ผู้เป็นเจ้านายของพวกเรา ทั้งนี้ก็เพื่อความเจริญพัฒนาแห่งแว่นแคว้นของพระองค์ แต่ถ้าหากว่าพระองค์จะไม่ถวายช้างมงคลนั้นแด่พระราชาของเราไซร้ เมื่อพระเจ้าภโฏสุรมหาราชเสด็จมายังกรุงพาราณสีนี้ พระราชาของเราจักย่ำยีกรุงพาราณสีทั้งสิ้น พร้อมด้วยชาวพระนครทั้งหลายให้เป็นจุรณทีเดียว พระองค์ได้รับความทุกข์มหาศาลอย่างนั้นจักทำอย่างไร เพราะฉะนั้นพระองค์ควรถวายช้างมงคลตัวขาวปลอดนั้นแด่พระราชา

ของเราเถิด แลพวกท่านทั้ง ๔ จงนำพระราชสาส์นของเราไปกราบทูลแจ้งแด่พระเจ้าสุรภัฏนั้นเถิด ฯ ลำดับนั้นโยธาทหารทั้ง ๔ นายได้ฟังพระบรมราชโองการของพระเจ้าภโฏสุระแล้วรับพระดำรัสแล้ว โดยสารเรือใหญ่ไปกับพ่อค้า ๕๐๐ คนนั้น ถึงกรุงพาราณสีเข้าเฝ้ากราบทูลแจ้งพระบรมราชโองการในพระราชสาส์นทุกอย่างของพระเจ้าภโฏสุระแด่พระเจ้าสุรภัฏ พระเจ้าสุรภัฏได้สดับพระบรมราชโองการนั้นแล้ว ทรงตกพระทัยกลัว รับสั่งหาเสนาบดีปุโรหิตและพระราชโอรสของพระองค์ให้เข้าเฝ้าตรัสว่า ดูกรท่านผู้เจริญทั้งหลาย บัดนี้ พระเจ้าภโฏสุระ มีพลกำลังมหาศาล มีเดชานุภาพมาก ส่งพระราชสาส์นมีข้อความอย่างนี้ มาในสำนักของเรา พวกเราทั้งหมดจะพากันไปยังสำนักของพระเจ้าภโฏสุระหรือว่าจะไม่ไป แต่ถ้าหากว่าพวกเราจะไม่ไปไซร้ พระราชานั่นก็จักย่ำยีกรุงพาราณสีรวมทั้งชาวเมืองของพวกเราให้เป็นจุรณวิจุรณ์ วันนี้แหละ พวกเราทั้งหมดจะพากันไปยังสำนักของพระราชานั้น หมู่มหาชนชาวกรุงพาราณสีทั้งหมด เมื่อได้ฟังเดชานุภาพอันยิ่งใหญ่ของพระเจ้าภโฏสุระ ต่างหวาดสะดุ้งตกใจกลัวอยู่ในความสงบ ลำดับนั้น สุวรรณกุมารทราบว่า พระราชบิดาของพระองค์มีพระทัยเป็นทุกข์ จึงกราบทูลว่า ข้าแต่มหาราช ขอพระองค์อย่าได้ทรงหวาดกลัวเลย ขอจงดำรงค์อยู่อย่างเกษมสำราญเถิด และจงอย่าได้เสด็จไปเลยเพราะถ้าพระองค์เสด็จไปยังสำนักของพระราชานั่นไซร้ พระองค์ก็จะพลัดพรากจากพระราชโอรสและพระมเหสีทันที ขอพระองค์จงอย่าได้เสด็จไปเลย เพราะว่า พระราชโอรสของพระองค์องค์นี้จะไปยังสำนักของพระเจ้าภโฏสุระเอง จักนำพระราชานั่นพร้อมทั้งพลนิกายมาถวายบังคมแทบพระบาทของพระองค์ ด้วยเดชานุภาพของหม่อมฉัน พระเจ้าสุรภัฏพระราชบิดาของพระโพธิสัตว์จึงตรัสกับพระราชโอรสว่าดูกรพ่อสุวรรณกุมาร ลูกยังเด็ก อย่าได้พูดคำอย่างนี้กับพ่อ เพราะว่าพระเจ้าภโฏสุระนั่น มีกำลังเดชานุภาพยิ่งใหญ่กว่าพวกเรา แว่นแคว้นของพระราชานั่นพวกเราควรจะไปจะเป็นการดีแก่แว่นแคว้นของพวกเรา อนึ่งทหารทั้ง ๔ เหล่าของพระราชาพระองค์นั้น ก็มากมายและกล้าหาญยิ่งนัก ลูกจะไปสีหพัทวีปแล้วนำพระราชาองค์นั้นมาได้อย่างไร พระมหาสัตว์กราบทูลบิดาว่า ข้าแต่มหาราชา ขอพระองค์อย่าได้ตรัสอย่างนี้กับหม่อมฉัน เพราะว่าพระราชานั้นมีพละกำลังเดชานุภาพยิ่งใหญ่กว่าพวกเรา ทรงมีพระวิริยะกล้า แต่ว่าเมื่อหม่อมฉันเสด็จไปยังสีหพัทวีปแล้วก็สามารถย่ำยีพระราชานั้นได้ด้วยเดชานุภาพ หม่อมฉันจักกระทำสัจจาธิษฐานแล้วจัก

นำพระราชาดีนั้น พร้อมทั้งพลนิกายมาถวายพระองค์ได้ ฯ มหาชนทั้งหลายได้ฟังพระดำรัสของพระมหาสัตว์ต่างมีใจซาบซ่านด้วยปีติ กราบทูลว่า ดีแล้ว ดีแล้วราชบุตร ขอพระองค์จงเสด็จไปเถิด ความปรารถนาของพระองค์จักบรรลุผลโดยไม่ต้องสงสัย ฯ พระเจ้าสุรภัฏได้สดับถ้อยคำของหมู่มหาชน จึงทรงพาพระมหาสัตว์พระโอรสที่รักมาตรัสว่า พ่อลูกรัก ดีแล้ว ดีแล้ว ลูกสมควรไป เมื่อจะทรงปรึกษากับมหาชน จึงตรัสคาถาว่า

ดูกรท่านผู้เจริญทั้งหลาย ชนทั้งหลายที่มาในที่นี้จง
ถือราชกกุธภัณฑ์ทั้ง ๕ คือ ฉัตรมงกุฎ พัดจามร พระขรรค์
ฉลองพระบาททองคำ แล้วพึงอภิเษกราชโอรสของเราใน
พระนครโดยพลันเถิด

ครั้นทรงรับสั่งให้นำราชกกุธภัณฑ์ทั้ง ๕ อย่างมาแล้ว ทรงให้สุวรรณกุมารประทับนั่งกลางพระลานหลวง แวดล้อมด้วยหมู่มหาชนมีพราหมณ์และปุโรหิตเป็นต้นของพระองค์ รับสั่งให้นำหม้อทองคำเต็มด้วยน้ำหอม ประดับประดาธงและฉัตรทุกหนทุกแห่ง ให้ราชบุรุษตั้งกล้วยและอ้อยเป็นต้น รอบๆ ทั้ง ๘ ทิศ ให้กองรัตนะกลางพระลานหลวงและกลางปราสาททองคำให้สุวรรณกุมารราชโอรสประทับนั่งบนกองรัตนะนั้นและให้สุวรรณกุมารรับราชกกุธภัณฑ์ทั้ง ๕ นั้น ลำดับนั้น หมู่มหาชนมีพระเจ้าสุรภัฏเป็นประมุขบรรจงรดน้ำหอมอภิเษก ที่พระเศียรของพระมหาสัตว์ผู้ประทับนั่งบนกองรัตนะแล้วกล่าววาจาอันเป็นมงคลว่า นับตั้งแต่วันนี้ ขอพระกุมารจงมีพระชนมายุยิ่งยืนนานเถิด แล้วมอบราชสมบัติให้ครอบครองในกรุงพาราณสี พระมหาสัตว์เมื่อได้รับราชาภิเษกแล้วทรงแวดล้อมด้วยพลนิกายทั้ง ๔ เหล่า เสด็จออกจากกรุงพาราณสี ในวันที่มีฤกษ์ดี ขณะนั้น ด้วยเดชานุภาพของพระมหาสัตว์ เทวดาทั้งหลายบูชาด้วยเครื่องบูชามีธงและเศวตฉัตรเป็นต้น พากันมายืนอยู่ในอากาศ มหาสัตว์ เมื่อแลดูพลนิกายของพระองค์ ทรงดำริว่า โอหนอ สัตว์ทั้งปวงผู้ดำรงอยู่ในมนุษย์โลกจนกระทั่งถึงพรหมโลกได้ความสุข ฤทธิ์และสมบัติอย่างวิเศษต่างๆ ย่อมมีได้ด้วยบุญบารมีเดชานุภาพที่พระองค์บำเพ็ญไว้ หาได้เป็นเพราะบุญกรรมอย่างอื่นไม่ อย่าเลยบัดนี้แล เราจักให้หมู่พลทหารโยธาเหล่านี้บำเพ็ญบุญบารมี เพราะว่า ขึ้นชื่อว่าบุญย่อมไม่หมดไป ย่อมรักษาคุ้มครองสัตว์ให้พ้นจากภัยและอุปัทวะทั้งปวง สัตว์ใด

บำเพ็ญบุญสัตว์นั้นก็ย่อมพ้นจากภัยและอุปัทวะทั้งปวง และย่อมประสบความสุขสบายในกาลทุกเมื่อ แต่ว่า สัตว์ใดไม่มีศรัทธาบำเพ็ญบุญบารมี สัตว์นั้นก็ย่อมประสบกับภัยและอุปัทวะทั้งปวงทั้งย่อมประสบทุกข์ในกาลทุกเมื่อ แต่ถ้าการไปสีหพัทวีปของเราคราวนี้ประสบความสำเร็จด้วยบุญสมภารและเดชานุภาพของของเราแล้วไซร้ เราก็จักได้สุขสมบัติต่าง ๆ ในโลกนี้ตลอดกาล ครั้นดำริอย่างนี้แล้วต่อมากลางคืนวันนั้น จึงชักชวนมหาชนถวายอาหารบิณฑบาตยาคูภัตและโภชนะอันประณีต วันรุ่งขึ้นจึงนิมนต์พระภิกษุสงฆ์ในศาสนาของพระผู้มีพระภาคพระนามว่า วิปัสสีมารับอาหารบิณฑบาต ส่วนพระองค์เองทรงถึงพระรัตนตรัยว่าเป็นที่พึ่งสมาทานศีลฟังธรรมในสำนักของภิกษุทั้งหลาย บูชาพระรัตนตรัยด้วยเครื่องบูชาทั้งหลาย ถวายมหาทานทั้งบิณฑบาตแก่ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้น พระมหาสัตว์เมื่อกำลังจะถวายมหาทานแด่พระภิกษุเหล่านั้นได้ทอดพระเนตรเห็นหมู่พลนิกายทั้ง ๔ และพระชนกและชนนีจึงอุทิศผลแห่งทานของพระองค์แด่หมู่ญาติแล้วหลั่งน้ำทักษิโณทกลง ณ ที่นั่นได้ตรัสสามคาถานี้ว่า

สัตว์เหล่าใดทั้งที่เป็นญาติและมิใช่ญาติของเรา บังเกิด
ในภพใด ตั้งแต่อเวจีจนถึงภวัคพรหม สัตว์เหล่านั่นทั้งหมด
ซึ่งเกิดในที่นั่นจงไม่มีทุกข์ ไม่มีอุปัทวะ มีอายุยืน มีทรัพย์
เพราะอานุภาพแห่งบุญของเรา ทุกเมื่อ แลเราจักไปในชมพูทวีป เพื่อความเกษมสำราญแห่งพระชนกชนนีของเรา จักประสบชัยชนะในคราวนี้ ด้วยเดชบารมีของเรา

ลำดับนั้น ญาติทั้งปวงผู้ทำทุจริตกรรมแล้วต้องไปเกิดในอบายได้พ้นจากอบายทุกข์ด้วยเดชแห่งทานบารมีของพระมหาสัตว์ เสวยทิพย์สมบัติความสุขในภพดาวดึงษ์มีเทวดามากมายแวดล้อม พระมหาสัตว์พร้อมด้วยพลนิกายเสด็จถึงฝั่งมหาสมุทรเวลากลางคืนทรงดำริว่า โอหนอ พระเจ้าภโฏสุระมีอานุภาพยิ่งใหญ่เช่นกับอะไร ขณะนั้นภพของท้าวสักกะแสดงซึ่งอาการร้อน ด้วยเดชอานุภาพของพระมหาสัตว์ ท้าวสักก-เทวราชเมื่อไตร่ตรองพิจารณาไปก็ทรงทราบเหตุนั้นจึงเสด็จมาสำนักพระมหาสัตว์ ถืออินทธนูพร้อมด้วยลูกศร ๕ ดอกมาด้วย ทรงแผ่โอภาสไปในที่นั้นเวลากลางคืน ตรัสกับพระมหาสัตว์ว่า แน่ะท่านผู้นิรทุกข์ ขอพระองค์จงทรงลุกขึ้นอย่าได้บรรทมอยู่เลย

บัดนี้เราจะมอบธนูซึ่งสามารถจะย่ำยีสัตว์แก่พระองค์ จริงแท้ ลูกศรลูกหนึ่งนี้ยิงไปได้หนึ่งโยชน์ สามารถจะตัดเส้นผมของเทวดาและมนุษย์ทั้งปวงได้ ลูกหนึ่งสามารถนิรมิตยานพาหนะ ลูกหนึ่งสามารถนิรมิตวิมานอยู่ในอากาศ ลูกหนึ่งทำให้เกิดกองไฟมหึมา ลูกหนึ่งยิงออกไปแล้วสามารถพิฆาตเข่นฆ่าสัตว์ทั้งปวงในที่ไกลให้ตายได้ ท่านจงรับธนูพร้อมด้วยลูกศร ๕ ดอกนี้ไว้เถิด ฯ ก็แล ท้าวสักกเทวราชครั้นตรัสอย่างนี้แล้วจึงตรัสคาถาว่า

เราขอมอบลูกศร ๕ ลูกนี้แก่ท่านคือ ลูกศรลูกหนึ่ง
สามารถตัดเส้นผม ลูกหนึ่งสามารถนิรมิตยานพาหนะ ลูก
หนึ่งนิรมิตวิมาน ลูกหนึ่งนิรมิตกองไฟ ลูกหนึ่งสามารถ
เข่นฆ่าสัตว์ทั้งหลายให้ตายได้

พระมหาสัตว์เมื่อรับอินทธนูพร้อมด้วยลูกศร ๕ ลูก จากพระอินทร์แล้วมีพระทัยยินดี ประทับนั่งบนพระราชวรอาสน์ ท้าวสักกะเมื่อจะให้พรแด่พระโพธิสัตว์จึงตรัสคาถานี้ว่า

ท่านผู้เป็นจอมแห่งนรชน ขอพระองค์จงได้รับชัยชนะ
มีชื่อเสียงปรากฏในที่ทั้งปวง อาณาเขตแว่นแคว้นและเดช
ของพระองค์จงปรากฏในทวีปทั้ง ๔ ในมนุษย์โลก

ครั้นตรัสแล้วได้เสด็จกลับเทวโลกอันเป็นนิวาสสถานของพระองค์ คราวนั้นพระโพธิสัตว์ทรงตรวจไพร่พลโยธาทหารของพระองค์ แล้วเสด็จลงเรือใหญ่ พร้อมด้วยพลนิกายในวันฤกษ์ดี ลำดับนั้นหมู่เทวดาผู้รักษาท้องมหาสมุทร พาเรือใหญ่นั้นไปอย่างดีรับใช้หมู่พลนิกายและเลี้ยงดูพระโพธิสัตว์ด้วยโภชนะทิพย์โดยเคารพ หมู่พลนิกายแม้ทั้งหมดปราศจากทุกข์อุปัทวะ เดินทางอย่างมีความสุขสำราญ โดยเรือใหญ่ไปกลางมหาสมุทร เมื่อเสด็จถึงฝั่งมหาสมุทร รับสั่งให้ตั้งค่ายคูประตูหอรบลง ณ ที่ชายฝั่งมหาสมุทรนั่นแล้วทรงส่งทูตของพระองค์ไปในสำนักของพระเจ้าภโฏสุระราชาให้ทูตนั้นกราบทูลว่า ข้าแต่พระราชาผู้เจริญพระราชโอรสผู้ประเสริฐ พระนามว่าสุวรรณกุมารซึ่งเป็นที่โปรดปรานของราชาธิราชผู้เป็นนายของเราและ พระราชกุมารนั้นทรงแกล้วกล้าสามารถที่จะย่ำยีราชาปรปักษ์ได้ ลูกศรของสุวรรณกุมารนั้น สามารถที่

จะทำรัฐของพระองค์ให้เป็นจุรณวิจุรณทีเดียว เพราะว่าราชโอรสนั้นพร้อมด้วยหมู่พลนิกายเสด็จมาถึงแว่นแคว้นของพระองค์แล้วโดยลำดับ บัดนี้แหละพระองค์จงเสด็จไปยังราชสำนักของราชบุตรนั้นแล้วทูลขอชีวิตของพระองค์เถิด ฯ แต่ถ้าหากว่าพระองค์จะไม่ทูลขอพระองค์ก็จงเตรียมการรบพุ่งแล้วยกพยุหยาตราไปโดยเร็วเถิด ฯ ก็แล ราชทูตเหล่านั้น ครั้นกราบทูลอย่างนี้แล้วก็ยืนอยู่ใกล้พระเจ้าภโฏสุระกราบทูลอีกว่า ข้าแต่พระราชาผู้เจริญ ถ้าหากว่า บัดนี้ พระองค์ไม่เสด็จไปถวายบังคมแทบพระบาทของสุวรรณกุมารผู้ปิโยรสของพระราชาแห่งเราไซร้ เราจักตัดพระเศียรของพระองค์ ณ ที่นี้ ฯ พระเจ้าภโฏสุระครั้นได้คำนั้นทรงกริ้วประหนึ่งพระยานาคราชถูกทุบที่ขนดหางด้วยท่อนเหล็ก ทรงหวาดกลัว สะดุ้ง รับสั่งหาอำมาตย์และวีรบุรุษของพระองค์ ให้ประชุมกันที่พระลานหลวงตรัสกับหมู่อำมาตย์ว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย สุวรรณกุมารนี้เชี่ยวชาญฉลาดอย่างยิ่งในศิลปะการยิงธนู หากว่า พระราชกุมารนั้นจะยิงธนูมาที่แว่นแคว้นของพวกเราไซร้ความปราชัยก็จะพึงมีแก่พวกเรา ฯ

หมู่มหาชนชาวสีหพัทวีปได้ฟังคำของพระเจ้าภโฏสุระจึงไปประชุมกันที่แห่งหนึ่งเพื่อทำสงคราม ทั่วนครสีหพัทวีปเกิดความโกลาหลใหญ่ พระมหาสัตว์ทรงยิงศรลูกหนึ่งไปตัดเส้นผมของมหาชนทั้งมวลซึ่งกำลังประชุมกันอยู่แล้วไปตัดเส้นผมชาวเมืองทั่วสีหพัทวีปพร้อมกันคราวเดียวจึงกลับมาหาพระมหาสัตว์อีก ชาวสีหพัทวีปทุกคนเกิดความโกลาหลต่างกุมศีรษะตนเอง พระมหาสัตว์ทรงยิงลูกศรอีกลูกหนึ่งนิรมิตยานพาหนะไปที่หมู่มหาชนกำลังประชุมกันอยู่ที่นั่น ลูกศรลูกที่สองที่พระกุมารยิงไปนั้นได้นิรมิตยานพาหนะเทียมด้วยช้างและม้าเป็นต้น มหาชนทั้งหมดเห็นลูกศรเป็นยานพาหนะก็เกิดความอัศจรรย์ใจยิ่งนัก สะดุ้งตกใจกลัว ตั้งอยู่ในความสงบ พระโพธิสัตว์ได้ยิงลูกศรอีกลูกหนึ่งนิรมิตเป็นวิมาน เพื่อมหาชนซึ่งประชุมกันอยู่ ลูกศรที่สามนั้นได้นิรมิตวิมาน ณ ที่นั่น ประดับประดาด้วยรัตนะต่าง ๆ กึกก้องไปด้วยเสียงดุริยสังคีตทั้ง ๕ บริบูรณ์ไปด้วยนางอัปสรกัญญา ลอยอยู่ในอากาศนั่นเอง หมู่มหาชนเห็นวิมานปรากฏขึ้นอย่างนั้นก็หวาดกลัวสะดุ้ง ตกใจ พระมหาสัตว์ทรงยิงศรอีกลูกหนึ่งให้เกิดเป็นกองไฟมหึมาแสงโชติช่วงแผ่กว้างไปกลางอากาศทำประทักษิณภายนอกพระนคร ๓ รอบ สว่างไสวประหนึ่งแสงอสุนีบาตสว่างไสวไปทั่วทุกทิศ ชาวเมืองทั้งหมดไม่เคยเห็นลูกศรอย่างนั้นมาก่อนก็หวาดกลัวสะดุ้ง ตกใจ กอดลูกเมียของตนยืนร้องไห้

ครำ่ครวญด้วยความทุกข์อย่างยิ่ง ฝ่ายราชาแห่งสีหพัทวีปมีพระทัยกริ้วอย่างยิ่งตรัสกับอำมาตย์ว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย พระราชกุมารนั้นมีอานุภาพเห็นปานนี้ก็เพราะธนูนั่นแล หมู่มหาชนได้ฟังพระดำรัสนั่นแล้วกราบทูลพระเจ้าภโฏสุระว่า ข้าแต่มหาราชขอพระองค์อย่าได้ตรัสอย่างนั่นเลย เพราะว่าพระราชบุตรพระองค์นั้นมีอานุภาพมากถึงเพียงนี้ พวกหม่อมฉันทั้งหมดซึ่งหวาดกลัวสะดุ้งตกใจ จะอยู่มีความผาสุกได้อย่างไร ฯ พระมหาสัตว์มิได้ก่อโทษให้ทุกข์แก่มหาชนเหล่านั้นแต่อย่างใด เพราะมีพระทัยกรุณาทอดพระเนตรเห็นความพินาศอย่างใหญ่ที่เกิดขึ้นแก่พระเจ้าภโฏสุระองค์นั่นด้วยพลญาณของพระองค์ ทั้งนี้มาจากพระเจ้าภโฏสุระมีพระทัยแข็งกระด้างเพราะมานะและกริ้วโกรธเป็นประจำจึงส่งทูตอีกคนหนึ่งไปเฝ้าพระเจ้าภโฏสุระ ให้ทูลว่า ข้าแต่มหาราชผู้เจริญพระราชบุตรของพวกหม่อมฉัน จักทรงยิงลูกธนูอีกลูกหนึ่งในเวลาที่พระองค์เสด็จมากราบทูลในเวลาเย็นวันนี้ ฯ พระเจ้าภโฏสุระได้สดับแล้วมีพระทัยหวั่นไหวอย่างยิ่ง ประสบกับความทุกข์อย่างมหันต์ ตรัสกับพวกอำมาตย์ของพระองค์ว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย หากว่า พวกเราทั้งปวงไม่ออกจากพระนครไปทูลขอชีวิตของพวกเรากับพระราชบุตรนั่นเห็นทีพวกเราจักตายแน่มหาชนได้ฟังพระดำรัสนั่นแล้วกราบทูลว่า ข้าแต่มหาราชบัดนี้แล พระดำรัสที่พระองค์ตรัสอย่างนั้นเหมาะสมแล้ว ฯ ดังนั้นพระเจ้าภโฏสุระรับสั่งให้หมู่อำมาตย์ถือทองและเงินเป็นอันมากเสด็จออกจากเมืองสีหพัทวีป พร้อมด้วยหมู่อำมาตย์เสด็จเข้าไปเฝ้าพระโพธิสัตว์ซึ่งประทับอยู่ภายในค่ายนั้นถวายพระราชสาส์นและรัตนะทั้งปวงแด่พระโพธิสัตว์ หมอบลงที่แผ่นดินถวายบังคมพระโพธิสัตว์แล้วตรัสสองคาถานี้ว่า

ข้าแต่สมมติเทพ เดชานุภาพของพระองค์เห็นปานนี้
ข้าพเจ้าไม่เคยเห็นไม่เคยได้ยินว่า ใคร ๆ มีอยู่มาก่อนเลย แต่
เดชานุภาพเช่นนั่นก็มีอยู่ในแผ่นดิน ข้าพเจ้าขอมอบนคร
แว่นแคว้นและปราสาททั้งหมดพร้อมทั้งราชสมบัติแด่
พระองค์และทูลขอชีวิตของข้าพเจ้าต่อพระองค์ในกาลบัดนี้

พระมหาสัตว์ได้สดับพระคาถานั้น เมื่อจะปฏิเสธการรับพระราชทรัพย์นั้นจึงตรัสสองคาถานี้ว่า

หม่อมฉันไม่ขอรับแว่นแคว้น พระนครราชสมบัติและพืชพรรณธัญญาหาร ไม่ขอรับแม้แต่สิ่งใดๆ หม่อมฉันไม่มีความต้องการด้วยพระราชทรัพย์แต่อย่างใด ข้าแต่กษัตริย์ขอพระองค์ผู้มีความปรารถนาพระราชทรัพย์อย่าได้ทรงตกพระทัยกลัวเลย หม่อมฉันปรารถนาจะรับเอาดวงพระทัยของพระองค์ พระองค์จงรู้อย่างนี้เถิด

พระเจ้าภโฏสุระได้สดับพระราชโองการนั้นแล้วมีพระวรกายสั่นเทาทุกข์ยิ่งนักค้อมพระเศียรลง พระเสโทไหลจากพระวรกาย พระมหาสัตว์ทอดพระเนตรเห็นพระเจ้าภโฏสุระมีพระวรกายสั่นเทาอยู่ในสำนักของพระองค์ ทรงมีพระทัยกรุณาอย่างยิ่ง เมื่อจะทรงสนทนาปราศัยกับพระราชาพระองค์นั่นได้ตรัสสองคาถานี้ว่า

พระองค์ผู้เป็นใหญ่กว่านรชนทั้งหลายอย่าได้กลัว
จงทรงมีความสุขเกษมสำราญเถิด อย่าได้หวั่นไหวเลย
หม่อมฉันมิได้มีความต้องการด้วยเนื้อแห่งหทัยของพระองค์
แต่อย่างใด ข้าแต่พระราชา เพราะบุญกรรมดอกหม่อมฉันจึง
ต้องขอรับดวงหทัยของพระองค์ ขอพระองค์จงมีความรักใคร่
ในหม่อมฉันเถิด

ครั้นตรัสอย่างนี้แล้วจึงประทานโอวาทว่า ธรรมดาว่าการประทานดวงหทัยให้แก่คนอื่นทำได้ยากเพราะว่าผู้ใดมีจิตใจอนุเคราะห์ผู้อื่นและห้ามผู้อื่นจากความชั่วชื่อว่าทำได้โดยยาก และผู้ใดทำจิตให้เปี่ยมไปด้วยความรักตลอดกาลชื่อว่าเป็นมิตรดีเสมอด้วยแก้วจินดามณี ดังนี้แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า

ข้าแต่ผู้เป็นใหญ่กว่านรชน แก้วจินดามณีประเสริฐ
กว่าแก้วมณีทั้งปวงฉันใด ผู้ที่ห้ามผู้อื่นจากการทำความชั่ว
ผู้นั้นชื่อว่าเป็นมิตรแท้ในกาลทุกเมื่อ

พระมหาสัตว์เมื่อจะทรงสนทนาปราศรัยกับพระราชราชานั้นอีกจึงตรัสสี่คาถานี้ว่า

ข้าแต่พระราชา มิตรคนใดตั้งอยู่ในมิตรธรรมทุกเมื่อ ผู้นั้นในปัจจุบันย่อมได้รับความสรรเสริญ ย่อมไปสู่สุคติในสัมปรายภพและผู้ใดปฏิบัติตามคำแห่งมิตร ประพฤติรักใคร่ด้วยหัวใจจริงแท้ทุกเมื่อ ผู้นั้นเมื่อทุกข์สุขเกิดขึ้น ก็ไม่อิ่มในธรรม เขาทราบถึงสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์และกล่าวถึงโทษของสิ่งที่มิใช่ประโยชน์นั้น ในภายหลังผู้นั้นผู้มีบาปย่อมเว้นห่างจากบาปนั่นได้ ข้าแต่มหาราชเมื่อภัยเกิดพระองค์จงทรงทราบด้วยปัญญาของพระองค์ จงตรัสบอกหม่อมฉันตามความเป็นจริง พระองค์จะพึงมีแต่ความสุข ไม่มีภัย มีพระชนมายุยืนมียศด้วยเดชาของหม่อมฉัน

พระราชาแห่งสีหพลทวีป ได้สดับพระดำรัสมีพระทัยซาบซ่านด้วยปีติ ตรัสสองคาถานี้ว่า

ดูกรราชบุตร ดีละ ดีละ พระดำรัสทุกคำพระองค์ตรัสดีแล้ว เราไม่เคยได้ฟังคำพูดเช่นนี้มาก่อนเลย ด้วยเดชาอานภาพของท่าน ท่านจงเป็นที่รักของเราตลอดกาลทุกเมื่อและขอมอบแว่นแคว้นให้ท่านด้วยศรัทธา ขอพระองค์จงรับเอาแว่นแคว้นของเราเถิด ฯ

พระโพธิสัตว์ได้สดับพระดำรัสนั้นแล้วตรัสว่า ข้าแต่มหาราช ถ้าว่า พระดำรัสของพระองค์เป็นความจริงไซร้ บัดนี้ ขอพระองค์พึงเสด็จไปกับหม่อมฉันเถิด เราทั้งสองจักเสด็จไปถวายบังคมพระบาทพระราชมารดาและพระราชบิดาของหม่อมฉัน ฯ พระราชาภโฏสุระได้สดับคำของพระโพธิสัตว์รับสนองคำว่า ดีแล้ว ดีแล้วราชบุตร แล้วตรัสต่อไปอีกว่า ดูกรราชบุตรขอพระองค์จงรอก่อนขอให้เราได้ตระเตรียมกิจที่จะต้องไปกับท่านก่อนเถิด ฯ พระโพธิสัตว์ตรัสว่า ข้าแต่มหาราช ขอพระองค์จงทำกิจของพระองค์ตามความปรารถนาเถิด ฯ ลำดับนั้นพระเจ้าภโฏสุระประดับด้วยเครื่องอาภรณ์ทุกอย่างแวดล้อมด้วยนารีรุ่นสาว ๑,๐๐๐ คน ทรงพาสาวน้อย ๑๘ คน ผู้เลอโฉม และเครื่องบูชาอันวิเศษมีรัตนะอันมีค่ามหาศาล ๖๐ โกฏิไปมอบถวายแด่พระโพธิสัตว์ อนึ่ง

นารีผู้เลอโฉมเหล่านั้นปฏิสันถารพระโพธิสัตว์ให้รื่นรมย์ทั้งกลางคืนและกลางวัน พระราชารับสั่งหาปุโรหิตเข้ามาเฝ้าตรัสว่า ดูกรท่านอำมาตย์ท่านจงแจ้งแก่เสนาบดีตามคำพูดของเรา ขอพวกท่านทุกคนจงทำสัจจะมีสมานฉันท์กับเราทุกหมู่พลนิกายเป็นอันมากมายจงติดตามสุวรรณกุมารซึ่งจะเสด็จไปกรุงพาราณสี ฯ ก็แลครั้นตรัสแล้วทรงตรวจพลหมู่เสนารอบพระองค์ได้ตรัสคาถาเหล่านี้ว่า

ดูกรท่านผู้เจริญทั้งหลาย เสนาทหารของเราทั้งพลช้าง พลม้า พลรถ และพลเดินเท้า จงยินดีและบำเพ็ญทานชนิดต่าง ๆ มากับเราโดยเร็ว ชนทั้งหลายพร้อมทั้งชาวนิคม พราหมณ์และปุโรหิต ประดับประดาด้วยเครื่องประดับต่าง ๆ จงมากับเราโดยเร็ว

ต่อจากนั้น หมู่ทหารกล้ามีกำลังมากหนึ่งหมื่นคนจงประดับด้วยเครื่องอลังการต่าง ๆ แล้วสวมเกราะออกมาโดยเร็ว พวกหนึ่งสวมเสื้อผ้าสีเขียว พวกหนึ่งสวมเสื้อผ้าสีเหลือง พวกหนึ่งสวมเสื้อผ้าสีแดง สวมหมวกผ้าสีแดง สวมเกราะจงออกมาโดยเร็ว ต่อจากนั้นพลช้าง เทียมช้างหนึ่งหมื่นตัวเป็นสีทองมีพละกำลัง อันนายหัตถาจารย์มือถือโตมร สวมเกราะนั่งประจำที่คอช้างนั้น ต่อจากนั้นพลม้าจงเทียมม้าหนึ่งหมื่น ม้าล้วนเป็นม้าอาชาไนยมีกำลังมาก ม้าสินธพมีกำลังเร็วยิ่ง ถือธนูสวมเกราะนั่งประจำบนม้าของตน ต่อจากนั้น พลรถจัดรถหนึ่งหมื่นซึ่งมีกงทำด้วยเหล็กวิจิตรไปด้วยทอง เทียมด้วยม้ามงคลอันนายสารถีสวมเกราะนั่งอยู่ท่ามกลางรถ นายสารถีทุกคนถือธง สวมเกราะถือธน ดูน่าเกรงขาม ต่อจากนั้น พลเดินเท้าไม่น้อยกว่าหนึ่งแสนคนประดับด้วยอาภรณ์ต่าง ๆ แต่งกายด้วยผ้าสีต่าง ๆ สวมลหมวกผ้า สวมเกราะเดินตามมาโดยเร็ว

พระเจ้าภโฏสุระครั้นตรวจพลเสนาแล้วได้ตระเตรียมที่จะเสด็จไปได้จัดการงานทุกอย่างเป็นเวลาหนึ่งเดือนจึงได้ทูลความพร้อมที่จะไปแก่พระโพธิสัตว์ ลำดับนั้น

พระโพธิสัตว์ทรงแวดล้อมด้วยหมู่พลนิกายมากมาย ทรงคอช้างมงคลตัวขาวปลอดลักษณะดีทุกประการออกจากค่ายพักแรมเสด็จไปตามหนทางมีบริวารแต่งเครื่องเต็มยศยืนคอยถวายต้อนรับ พระเจ้าภโฏสุระทรงพาหมู่พลนิกายของพระองค์ทั้งหมดเสด็จไปกับพระโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์แวดล้อมด้วยพลนิกายทั้งมวลมีพระเจ้าสีหฬเป็นกองหน้าเสด็จไปยังฝั่งมหาสมุทร ทรงปลาบปลื้มพระทัย เมื่อทอดพระเนตรเห็นภูมิประเทศอันน่ารื่นรมย์ที่ฝั่งมหาสมุทรนั้น รับสั่งให้จัดแสดงมหรสพอย่างใหญ่ทรงเล่นกีฬาประเภทต่าง ๆ ร่วมกับหมู่พลโยธาทหารที่ท่ามหาสมุทรนั้นตลอดเจ็ดวันคราวนั้น พระเจ้าภโฏสุระตรัสกับพระโพธิสัตว์ว่า ท่านราชบุตร พวกเราทุกคนจักไปทางชลมารคด้วยเรือลำหีมาโดยด่วน ในวันที่ฤกษ์ยามดี พระโพธิสัตว์ได้รับพระดำรัสว่าดีแล้วมหาราช จึงรับสั่งให้แจ้งว่าพระองค์จะเสด็จกับเหล่าเสนาทหารทั้งปวง เมื่อถึงวันที่ได้ฤกษ์งามยามดี พระโพธิสัตว์พร้อมด้วยบริวารเสด็จลงมหานาวา ประทับนั่งในปราสาทอันวิจิตรด้วยรัตนะกลางนาวา ขณะนั้น พระราชาภโฏสุระพร้อมด้วยหมู่พลนิกายของพระองค์ได้ไชโยโห่ร้องกึกก้องขึ้น ๓ ครั้ง แล้วเสด็จลงเรือพระที่นั่งของพระองค์ ด้วยเดชานุภาพของพระโพธิสัตว์เทวดาผู้รักษามหาสมุทรและนาคราชต่างนิรมิตตนเป็นมนุษย์นำเรือทุกลำมากลางมหาสมุทร พวกเทวดาจัดโภชนะรสประณีตให้แก่โยธาทหาร ถ้วนหน้าตลอดคืนและวัน

เสนาทหารทุกคนซึ่งไปในเรือทุกลำกลางมหาสมุทรต่างได้บริโภคโภชนาทิพย์และประดับประดาตนด้วยดอกไม้และของหอมเป็นต้น บางพวกฟ้อนรำ บางพวกขับร้องบางพวกสรวลเสเฮฮา บางพวกเป่า บางพวกตีเกราะเคาะไม้ เล่นอย่างสนุกสนานไปในเรือกลางมหาสมุทร ความทุกข์ใด ๆ มิได้มีแก่หมู่มหาชนผู้ไปกลางมหาสมุทรนั่นเลย พระมหาสัตว์เสด็จโดยสารเรือใหญ่ไปกลางมหาสมุทร เสวยทิพยสมบัติทุกวันล่วงไป ๗ วัน ก็ถึงอีกฝั่งหนึ่งของมหาสมุทร ทรงส่งทูตคนหนึ่งไปเฝ้าพระชนกและชนนีกราบทูลแจ้งข่าวว่าพระองค์เสด็จกลับมาแล้ว พระชนกและชนนีของพระมหาสัตว์รับสั่งให้ข้าราช-บริพารตกแต่งกรุงพาราณสี ให้จัดพิธีต้อนรับพร้อมทั้งปรับทางเสด็จให้เสมอทั้งประดับด้วยต้นกล้วย อ้อย และธงเป็นต้น ให้ราชบุรุษถือเครื่องบรรณาการต่าง ๆ มากมายไปต้อนรับพระมหาสัตว์ซึ่งกำลังเสด็จมา สองกระษัตริย์ห้อมล้อมด้วยหมู่พลโยธาทหารหมู่ใหญ่เสด็จมาต้อนรับพระมหาสัตว์เข้ากรุงพาราณสี พระมหาสัตว์ทรงมอบถวาย

เครื่องบรรณาการต่าง ๆ มีทองเงินและแก้วเป็นต้นแด่พระชนกและชนนีทรงบอกให้พระเจ้าภโฏสุระถวายบังคมแทบพระบาทพระชนกและชนนี พระชนกชนนีรับเครื่องบรรณาการทั้งหมด มีพระทัยซาบซ่านด้วยปีติ เมื่อจะทรงให้พรพระมหาสัตว์ตรัสคาถาว่า

ลูกเอ๋ยขอลูกจงมีพระชนม์ยั่งยืนนาน ความพลัดพราก
จากพระชนกและชนนีและของเป็นที่รักอย่าได้มีแก่ลูกรัก
ทุกเมื่อเลย ขอความดำริของลูกจงเต็มบริบูรณ์โดยพลัน
ประหนึ่งพระจันทร์วันเพ็ญเถิด

แลพระชนกและชนนีของพระมหาสัตว์ครั้นตรัสแล้ว ทรงมอบราชสมบัติในกรุงพาราณสีทั้งสิ้นให้แด่พระมหาสัตว์ คราวนั้น พระราชาทั่วชมพูทวีปได้สดับถึงเดชานุภาพของพระมหาสัตว์ต่างหวาดสะดุ้ง ตกใจกลัวพากันถือเครื่องบรรณาการต่าง ๆ พร้อมด้วยหมู่พลโยธาทหารมายังกรุงพาราณสี ถวายบังคมพระมหาสัตว์แล้วมอบถวายบรรณาการทั้งหมดให้พระมหาสัตว์ ต่อมาวันรุ่งขึ้นพระราชาทุกพระองค์ชื่นชมโสมนัส เข้าแวดล้อมพระโพธิสัตว์ที่พระลานหลวงประกาศยกย่องพระโพธิสัตว์เป็นอัครราชาใหญ่ยิ่งกว่าพระราชาอื่นใด ถวายแว่นแคว้นและตนเองแด่พระโพธิสัตว์ ถวายการบำรุงพระโพธิสัตว์โดยเคารพ พระโพธิสัตว์ได้พระราชทานโภชนาหารและทรัพย์สิ่งของเสื้อผ้าอาภรณ์และทองคำ แก่พระราชาและหมู่พลนิกายโยธาทหารทั้งหมดตามความพอพระทัย แม้ที่สุดยังได้พระราชทานทรัพย์สิ่งของเก่าช้าง ม้า และโคทั้งหลาย คราวนั้น ทั่วกรุงพาราณสี ๑๒ โยชน์เกลื่อนกร่นไปด้วยหมู่มหาชนเซ็งแซ่ไปด้วยเสียงขับร้อง ฟ้อนรำ เสียงของมหาชนไพเราะเสนาะโสต ประหนึ่งทิพยสังคีตด้วยเดชและอานุภาพของพระมหาสัตว์ อาพาธใด ๆ มิได้เกิดขึ้นแก่มหาชนชาวกรุงพาราณสี ต่อมาวันหนึ่ง พระราชาทั้งปวงพร้อมด้วยบริวาร นั่งประชุมกันในสภาวินิจฉัยต่างน้อมพระเศียรลงประคองอัญชลีไว้เหนือพระเศียรของตน ถวายบังคมพระมหาสัตว์ซึ่งประทับนั่งอยู่เหนือรัตนบัลลังก์กลางสภาที่วินิจฉัยได้ทูลสองคาถานี้ว่า

ข้าแต่ท่านผู้เป็นใหญ่ พวกหม่อมฉันเห็นความเป็น
ใหญ่ยิ่งของพระองค์และบุญญาธิการของพระองค์ ถ้าพระ

องค์จะจากโลกนี้แล้วจักเสด็จไปสวรรค์อันเพียบพร้อมด้วยทิพยสมบัติ พวกหม่อมฉันไม่เคยได้ฟังเดชานุภาพอย่างนี้เหมือนกับพระองค์มาก่อนเลยนั้นเป็นเวลาพันปี พระเกียรติคุณและเดชานุภาพของพระองค์ปรากฏไปทุกหนทุกแห่งยิ่งใหญ่กว่าพระราชาทั้งปวงในแผ่นดิน

พระราชาทั้งหลายทรงได้ฟัง ๒ คาถานั่นแล้วเมื่อจะทูลถามพระมหาสัตว์ จึงตรัสอีกคาถาว่า

ข้าแต่ท่านผู้เป็นใหญ่กว่าพระราชาทั้งหลายด้วยบุญกรรมอะไร พระองค์จึงทรงมีวรรณะผ่องใส มีเดชานุภาพยิ่งใหญ่ได้ชัยชนะพวกหม่อมฉัน ประหนึ่งดวงอาทิตย์รุ่งเรืองกำจัดความมืดได้ด้วยรัศมี ฉะนั้น

พระมหาสัตว์เมื่อจะทรงประกาศบุญกรรมที่พระองค์ทรงบำเพ็ญไว้ในปางก่อนด้วยพระญาณที่ระลึกชาติหนหลังได้ได้ตรัสสามคาถานี้ว่า

ดูกรท่านผู้เจริญทั้งหลาย ขอหมู่ท่านจงฟังคำข้าพเจ้า ข้าพเจ้าได้บำเพ็ญบุญอันใดไว้ในครั้งก่อน บุญที่เราบำเพ็ญอันนั้นมีต่างๆ กันคือ เราทรงสิริ มีเดชานุภาพมีผิวพรรณผ่องใส มีกำลัง พูดวาจาจริง ไม่สร้างเวร ๕ ประการ ไม่ริษยาไม่โกรธ เราประสบสุขเช่นนี้ก็เพราะบุญกรรมอันนั้น

เมื่อจะประทานโอวาทแด่พระราชาทั้งหลายพร้อมทั้งบริวารอีกจึงตรัสห้าคาถานี้ว่า

ดูกรราชาผู้เจริญทั้งหลาย มหาชนย่อมปรารถนาชัยชนะในโลกนี้ ปรารถนาสุขในโลกหน้า และปรารถนาให้ตนเองมีอายุยืนนาน เมื่อแสวงหาความสุขเพื่อตนทั้งในโลกนี้และโลกหน้า ไม่พึงฆ่าสัตว์ ไม่ถือเอาสิ่งของของคนอื่น ไม่ประพฤติผิดลูกเมียคนอื่น ไม่พูดเท็จ งดเว้นดื่มสุราและเมรัย

ไม่โกรธ ไม่กระด้าง ขลาดกลัว มานะ ไม่ตระหนี่ ไม่ก่อทุกข์ให้คนอื่น ไม่เป็นมิจฉาทิฐิเป็นสัมมาทิฐิใคร่ครวญก่อนแล้วจึงทำการงาน ยศ เกียรติ ทรัพย์และความสุข ย่อมเจริญแก่ผู้ใคร่ครวญก่อนแล้วจึงทำการงาน

พระราชาเหล่านั้นครั้นได้สดับพระดำรัสของพระมหาสัตว์ก็มีพระทัยปราโมทย์จึงตรัสพระคาถานว่า

พวกหม่อมฉันจะปฏิบัติตามพระดำรัสของพระองค์ พระองค์ตรัสเป็นสุภาษิตแก่พวกหม่อมฉัน พระองค์เป็นนายของพวกหม่อมฉัน และชี้แนะแนวทางไปสู่สุคติแก่พวกหม่อมฉัน

พระมหาสัตว์ครั้นประทานโอวาทแด่พระราชาทั้งปวงทั้งหลาย พร้อมทั้งข้าราชบริพารแล้ว ทรงส่งพระราชาและพระเจ้าภโฏสุระราชาทั้งหมู่พลนิกายกลับพระนครของพระองค์ พระราชาทั้งหมดพร้อมข้าราชบริพาร มีพระทัยเปรมปรีดิ์ สดุดีพระมหาสัตว์ได้ตรัสพระคาถาว่า

ความเป็นมนุษย์ของพวกหม่อมฉันประเสริฐอย่างยิ่ง ชีวิตไม่สูญเปล่าเพราะได้สมาคมกับสัปบุรุษ เพราะเดชะบารมีแห่งการที่ได้สมาคมกับสัปบุรุษ พวกหม่อมฉันทั้งหมดจึงได้เป็นผู้ชนะแล้ว

ครั้นกราบทูลแล้วก็ทรงพาเสนาของพระองค์กลับพระนคร เมื่อครบหนึ่งปี พระราชาเหล่านั้นต่างก็ถือบรรณาการต่าง ๆ มายังสำนักของพระมหาสัตว์ ถวายบรรณาการแล้วรับพระโอวาทกลับพระนครของตน ครานั้นพระมหาสัตว์ทรงปกครองแว่นแคว้นในชมพูทวีปทั้งสิ้นด้วยทศพิธราชธรรม รับสั่งให้สร้างโรงทาน ๖ แห่งคือ ในกรุงพาราณสีของพระองค์ ที่ประตูพระนครทั้ง ๔ แห่ง กลางพระนคร และที่ประตูพระราชนิเวศน์ ทรงบริจาคพระราชทรัพย์หกแสนทุก ๆ วันแล้วทรงพระราชทานวัตถุทานต่าง ๆ แก่มหาชนซึ่งมาถึงโรงทานนั้น ๆ ทรงให้โอวาทแก่มหาชน ทั้งเวลาเช้า

และเย็นอย่างนี้ว่า ดูกรท่านผู้เจริญ ขอท่านทั้งหลายจงให้ทานอย่างที่เราให้ จงรักษาศีลทุกเมื่อและรักษาอุโบสถศีลเถิด ตั้งแต่นั่นมา พระมหาสัตว์ทรงเสวยสุขในราชสมบัติในกรุงพาราณสี ดำรงพระชนม์อยู่ เมื่อจะสิ้นพระชนม์ทรงจุติจากอัตภาพนั้น อุบัติในเทวโลกแล อนึ่งพระราชาทั้งหลายซึ่งดำรงอยู่ในโอวาทของพระมหาสัตว์ เมื่อถึงเวลาจะสิ้นพระชนม์ได้จุติจากอัตภาพนั้น อุบัติในเทวโลก สมเด็จพระบรมศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มา เมื่อจะทรงประชุมชาดกจึงตรัสพระคาถาประพันธ์สุดท้ายว่า

ท้าวสักกเทวราชาในกาลนั้น เป็นพระอนุรุทธะในกาลนี้ พระราชบิดาในกาลนั้น เป็นพระเจ้าสุทโธทนะในกาลนี้ พระราชมารดาในกาลนั้นเป็นพระนางสิริมหามายาในกาลนี้ ข้าราชบริพารทั้งหมดในกาลนั้นเป็นพุทธบริษัทในกาลนี้ ส่วนสุวรรณกุมารในกาลนั้น เป็นเราตถาคตผู้เป็นที่พึ่งของชาวโลกในกาลนี้

จบ สุวรรณกุมารชาดก

จบ อริยฉัตวรรค

ในวรรคนี้ชาดกเหล่านั้นมีอุทานว่า อริยฉัตชาดก สุภัททราชชาดก พหลปุตตชาดก พธิรชาดก ปทีปทานชาดก เวลามชาดก วัฏฏังคุลิราชชาดก สิรสากุมารชาดก โสณนันทราชชาดก และสุวรรณกุมารชาดก เป็นที่สิบ

อริยฉัตวรรคที่สี่ซึ่งมีอยู่ในปัญญาสชาดกสังคหะประดับด้วยสิบชาดกเหล่านี้จบแล้ว

สกุณไกรษร

พรหมกุมารวรรค

๔๑ พรหมกุมารชาดก

สมเด็จพระบรมศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวันมหาวิหาร ทรงปรารภบุพจริตกรรมของพระองค์ จึงตรัสคำเป็นต้นว่า **อิมินา ปุญฺญกมฺเมน** ดังนี้

ความพิสดารว่า ภายหลัง ณ วันหนึ่งภิกษุทั้งหลายนั่งประชุมกันในธรรมสภาสนทนากันว่า อาวุโส พระศาสดาของพวกเราทรงมีมหาเดชานุภาพอย่างยิ่ง สามารถแผ่ไปทั่วโลกธาตุทั้งสิ้นด้วยพระฉัพพรรณรังสีของพระองค์ น่าอัศจรรย์อย่างยิ่ง พระองค์ทรงทำบุญกรรมไว้ในกาลก่อนจึงประกอบด้วยพระฉัพพรรณรังสีมากกว่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายอย่างนี้ ลำดับนั้น พระศาสดาประทับอยู่ในพระคันธกุฏีที่ประทับของพระองค์ ทรงสดับถ้อยคำของภิกษุเหล่านั้นด้วยทิพยโสตของพระองค์ จึงเสด็จมาธรรมสภา ประทับนั่งบนอาสนะสำหรับพระพุทธเจ้าอย่างดีที่เขาได้ปูไว้แล้วในโรงธรรมนั้น จึงตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเธอนั่งประชุมกันด้วยเรื่องอะไรหนอ เมื่อพวกภิกษุกราบทูลว่าเรื่องชื่อนี้ จึงตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย มิใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้นที่ตถาคตดำรงอยู่ในครั้งเป็นพระสัพพัญญูพุทธเจ้า มีฉวีวรรณดุจทองรุ่งเรืองแล้วประกอบด้วยฉัพพรรณรังสีอย่างมหาโอฬารยิ่ง ภิกษุทั้งหลายแม้ในกาลก่อนครั้งเมื่อเราท่องเที่ยวไปในวัฏสงสาร ดำรงอยู่ในกาลเป็นพระโพธิสัตว์ เห็นสถูปอันตั้งอยู่กลางป่าและเป็นเจดีย์เก่ามีเถาวัลย์และหญ้าขึ้นคลุมจึงถางเจดีย์นั้น ทำการบูชาด้วยประทีปก็ได้เสวยสุขสมบัติอันโอฬารชนิดต่าง ๆ ด้วยบุญกรรมนั้น บัดนี้ตถาคตมีวรรณดุจทองรุ่งเรืองแล้วประกอบด้วยฉัพพรรณรังสีอย่างนี้ แล้วได้ทรงนิ่งอยู่ ครั้นเมื่อภิกษุเหล่านั้นทูลอ้อนวอน จึงทรงนำอดีตนิทานมาแสดงดังต่อไปนี้

ภิกษุทั้งหลายในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติในพระนครพาราณสี พระโพธิสัตว์เกิดในตระกูลคนเข็ญใจตระกูลหนึ่ง เลี้ยงชีวิตของตนโดยชอบธรรม มีใจเลื่อมใสด้วยบุญกรรม ภายหลังวันหนึ่งถือมีดและขวานของตนไปกลางป่า ทำการงานอย่างใดอย่างหนึ่งของตน เห็นเจดีย์สถูปเก่ามีเถาวัลย์และหญ้ามีหนามขึ้นคลุมแล้ว ตั้งอยู่กลางป่า จึงละกิจของตนไปตัดเถาวัลย์และหญ้ามีหนามที่

เจดีย์สถูปนั้น ขนเอาเถาวัลย์เป็นต้นนั้นไปทิ้งไว้ที่ข้างนอกแล้วเผาเถาวัลย์เป็นต้นนั้นไม่ให้เหลือปรับพื้นที่ ณ ที่ฐานเนินเจดีย์นั้นให้เสมอกัน แล้วขนทรายในแม่น้ำแห่งหนึ่งมาเกลี่ยทรายรอบๆ ฐานเจดีย์นั้น กระทำการบูชาเจดีย์สถูปนั้นด้วยดอกไม้นานาชนิด ประทักษิณเจดีย์สถูปนั้นแล้วตั้งอัญชลีไว้เหนือเศียรของตนไหว้เจดีย์สถูปนั้น เมื่อจะปรารถนา จึงกล่าวคาถาที่หนึ่งว่า

ด้วยบุญกรรมนี้ขอให้ข้าพเจ้าจงเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตกาลเถิด เที่ยวไปในสงสารวัฏขออย่าได้เป็นคนขัดสนทรัพย์สินในทุกๆ ภพ

พระโพธิสัตว์ครั้นทำความปรารถนาอย่างนี้แล้ว เมื่อถึงเวลาเย็นจึงไปพระนครพาราณสี ขายผ้าผืนหนึ่งของตนในตลาดแห่งหนึ่งแล้วซื้อน้ำมันงาและน้ำมันเมล็ดผักกาดด้วยราคาผ้าผืนนั้น เอาภาชนะของตนใส่น้ำมันนั้น ออกจากพระนครพาราณสีเข้าไปกลางป่าตามประทีปให้รุ่งเรืองในทิศทั้งแปดที่ฐานเนินพระเจดีย์นั้น เมื่อจะทำความปรารถนาอีก จึงกล่าวคาถาที่สองว่า

ข้าแต่พระเจดีย์ผู้เจริญ ด้วยการถวายประทีปนี้ ขอให้ข้าพเจ้าเป็นพระสัพพัญญูพุทธเจ้า เป็นที่พึ่งของสัตว์ในอนาคตกาลเถิด

พระมหาสัตว์ครั้นกล่าวอย่างนี้แล้ว ยืนอยู่ที่นั้นก็เกิดปีติและโสมนัสอย่างโอฬารยิ่ง จึงเอาผ้าคล้องคอของตนทำเป็นธงบูชาเจดีย์สถูปนั้น เมื่อจะทำความปรารถนา จึงกล่าวคาถาที่สามว่า

ด้วยการถวายธงนี้ ข้าพเจ้าจักได้ความสุขอันเลิศทรัพย์และยศ ทั้งในหมู่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายในอนาคตกาลทุกเมื่อ

พระมหาสัตว์ครั้นทำความปรารถนาอย่างนี้แล้ว เป็นผู้ไม่อิ่มบุญกรรมอันเป็นกุศลในกาลทั้งปวงปรากฏชื่อว่าบุญจิต ลำดับนั้น พระมหาสัตว์มีชื่อบุญจิตดำรงอยู่ตราบเท่าอายุ เวลาสิ้นอายุได้เคลื่อนจากอัตภาพนั้นไปเกิดในวิมานทองซึ่งมีอยู่ในเทวโลกชั้นดุสิต พระศาสดาเมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้น จึงตรัสคาถาเหล่านี้ว่า

ลำดับนั้นพระโพธิสัตว์ชื่อว่าบุญจิตนั้น ดำรงชีวิตอยู่ตราบจนสิ้นอายุ เคลื่อนแล้วไปเกิดในเทวโลกชั้นดุสิตด้วยบุญนั้นในกาลนั้น

พระโพธิสัตว์นั้นประทับอยู่บนบัลลังก์แก้วมณีน่ารื่นรมย์ใจ บนประสาทอันเลิศมีเสาล้วนด้วยแก้วมณีอย่างดี ประกอบด้วยทิพยสมบัติทุกเมื่อ

วิมานในเทวโลกชั้นดุสิตนั้นจัดแจงแล้วอย่างดีมีการฟ้อนขับร้องและประโคมน่ารื่นรมย์ใจ ระคนยินดีกับเทวดาทั้งหลายทุกเมื่อ

วิมานนั้นเลิศด้วยสวนบัวต่างชนิดพร้อมด้วยกำยานดารดาษไปด้วยดอกไม้ต่าง ๆ นานา และมีมูลผลที่มีรสอร่อยในกาลทั้งปวง

ด้วยบุญกรรมนั้น เทพบุตรนั้นเสวยทิพสมบัติพร้อมด้วยนางเทพอัปสรบริวารของตน

นางเทพอัปสรเหล่านั้นทั้งหมดงดงามด้วยเครื่องประดับต่าง ๆ บำเรอให้พระโพธิสัตว์ยินดีในสวรรค์ด้วยกามคุณทั้งหลายทุกเมื่อ

พระโพธิสัตว์นั้นบันเทิงอยู่ในสวรรค์ประกอบด้วยการฟ้อนขับร้องประโคมและดนตรีทั้งหลายด้วยบุญนั้นในกาลทั้งปวง

พระโพธิสัตว์นั้น เสวยทิพยสุขในดุสิตบุรีไม่มีที่สิ้นสุด
ดำรงชีวิตอยู่ตราบจนสิ้นอายุแล้ว ด้วยบุญนั้นในกาลทั้งปวง

ครั้งนั้นพระโพธิสัตว์เคลื่อนจากเทวโลกชั้นดุสิตแล้วถือปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระอัครมเหสีของพระเจ้าพรหมทัตในพระนครพาราณสี เมื่อครบสิบสองเดือน จึง

ประสูติจากคัพโภทรของมารดาของตนเป็นผู้บริสุทธิ์อย่างดี ตั้งแต่วันที่พระโพธิสัตว์เสด็จออกจากครรภ์พระมารดาของพระองค์ พระราชาร้อยเอ็ดพระองค์ซึ่งอยู่ในชมพูทวีปทั้งสิ้น ต่างให้คนถือเครื่องบรรณาการต่าง ๆ นานาซึ่งมีอยู่ในแว่นแคว้นของตนส่งไปถวายแด่พระเจ้าพรหมทัต ด้วยเดชานุภาพแห่งบุญของพระโพธิสัตว์ผู้ประทับอยู่ในพระนครพาราณสีนั้นเทียว ในวันขนานนามพระโพธิสัตว์ พราหมณ์ทั้งปวงประชุมกันแล้ว เพราะฉะนั้นทั้งหมู่มหาชนและพระเจ้าพรหมทัตเป็นต้นจึงขนานนามพระโพธิสัตว์ว่าพรหมกุมารในวันขนานนาม ก็พรหมกุมารนั้นเจริญวัยโดยลำดับ เมื่ออายุสิบหกปี มีปัญญามาก สามารถสอนอรรถธรรมแก่หมู่มหาชนทั้งปวง ลำดับนั้นพระเจ้าพรหมทัตทรงให้นำราชกัญญาพระองค์หนึ่ง จากราชตระกูลซึ่งอยู่ในแคว้นใกล้เคียงกันมาเพื่อเป็นพระชายาของพระพรหมกุมารพระโพธิสัตว์ นางราชกัญญานั้นสมบูรณ์ด้วยกัลยาณีทั้งปวง ถึงพร้อมด้วยศีลาจารวัตร์เป็นอย่างดี เป็นที่รักที่ชอบใจของพระโพธิสัตว์ ต่อมาพระเจ้าพรหมทัตพระบิดาทรงมอบราชสมบัติในพระนครพาราณสีของพระองค์แด่พระโพธิสัตว์นั้น ทรงประทับอยู่อย่างสบายในพระนครของพระองค์ ครั้งนั้นพระโพธิสัตว์ทรงครองราชสมบัติโดยชอบธรรมแก่มหาชนผู้อยู่ในพระนครพาราณสีเมื่อจะทรงโอวาทแก่มหาชนเหล่านั้น จึงตรัสสี่คาถาเหล่านี้ว่า

ท่านผู้เจริญทั้งหลาย พวกท่านจงฟังคำข้าพเจ้า พวกท่านจงเว้นห่างจากคนพาลผู้ทุศีลเป็นคนบาปคนชั่วเสียแต่ไกลทุกเมื่อ จงอย่าคบมิตรผู้ชั่วช้า ผู้ไม่มีธรรมะทุกเมื่อ (แต่) จงคบเฉพาะกัลยาณมิตรผู้เป็นผู้สูงสุดทุกเมื่อ

ท่านทั้งหลายจงสมาคมด้วยพวกนักปราชญ์ ทำความสนิทสนมด้วยนักปราชญ์ นรชนรู้สัทธรรมของสัปบุรุษทั้งหลายย่อมเป็นผู้ประเสริฐทุกเมื่อ

ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ขอท่านทั้งหลายจงเป็นผู้ประเสริฐ ถ้าว่าท่านทั้งหลายทำพระนครนั้นให้ต่ำทราม ยากจน คับแค้นแก่มหาชน ท่านทั้งหลายจะพึงประสบทุกข์ในอบายและในมนุษยโลกในกาลทุกเมื่อ

ครั้งนั้นกษัตริย์ร้อยเอ็ดพระองค์ผู้อยู่ในชมพูทวีปทั้งสิ้น เสด็จมาจากแคว้นของพระองค์แล้ว อภิเษกพระโพธิสัตว์พระนามว่าพรหมกุมาร ผู้ดำรงอยู่ในความเป็นพระราชาในพระนครพาราณสี ด้วยเครื่องบูชาอย่างวิเศษต่าง ๆ นานา พระศาสดาเมื่อทรงประกาศเนื้อความนั้น จึงตรัสคาถาเหล่านี้ว่า

ลำดับนั้น กษัตริย์ร้อยเอ็ดพระองค์ผู้อยู่ในชมพูทวีป ทั้งสิ้นพร้อมด้วยบริวารทั้งสิ้น เสด็จมาประทับอยู่ในแคว้นพาราณสี

กษัตริยเหล่านั้นพร้อมด้วยบริษัทพร้อมใจกันมาอภิเษกพรหมกุมารด้วยเครื่องบูชาต่าง ๆ ของตน

ลำดับนั้น พรหมกุมารนั้นอันพระราชาทั้งหลายอภิเษกแล้ว ทรงมียศมากในแว่นแคว้นด้วยทรัพย์และสิ่งของในกาลทั้งปวง

พระเจ้าพรหมกุมารนั้นมีพระราชาทั้งหลายแวดล้อมแล้ว เสด็จประทักษิณบุรีของพระองค์งดงามดุจเทวราช

พระราชานั้นทรงมียศใหญ่ เสด็จไปกับพระราชาเหล่านั้นประทับบนปราสาทของพระองค์ในภูมิประเทศบุรีของพระองค์

ครั้งนั้นพระราชาเหล่านั้น ทรงมอบหญิงสาวผู้ประเสริฐประดับประดาแล้วแก่พระราชานั้น นี้เป็นผลของการถวายธง

มนุษย์ทั้งหลายต่างให้ยกธงชัยต่าง ๆ และฉัตรรอบพระลานหลวง นี้เป็นผลของการถวายธง

พระราชานั้นทรงมีฤทธานุภาพมาก สมบูรณ์ด้วยรัตนะต่าง ๆ ประกอบด้วยภาชนะทองเป็นต้น ทรงให้ยกธงชัยทุกเมื่อ

พระองค์นั้นทรงเป็นผู้สูงสุด ประเสริฐ ทรงประทานความสุขให้แก่ญาติทั้งหลาย ทรงเป็นที่พึ่งเป็นที่ยึดเหนี่ยว ทรงมีปัญญาเฉียบแหลม ฉลาดในอรรถกถาธรรม แกล้วกล้า เป็นนักปราชญ์ นี้เป็นผลของการถวายประทีป

พระราชานั้นทรงมียศใหญ่ มีเดช ถึงพร้อมด้วย ความรู้ ทรงเลื่อมใสแล้วมีจักษุดีนี้เป็นผลของการถวายประทีป

พระราชานั้นพร้อมด้วยบริษัทเสด็จไปที่ใด ชนทั้งหลาย ย่อมชำระที่นั้นให้สะอาด นี้เป็นผลของการกวาดเจดีย์สถาน ให้สะอาด

มหาชนพร้อมใจกันถางทางนั้นให้ดี สะอาดเกลี่ยด้วย ทรายในพระนามของพระราชานั้น นี้เป็นผลของการชำระให้ สะอาด

เหล่าชนผู้ใครในบุญย่อมรักษาพระนครนั้น เพื่อไม่ให้ มีภัยไม่ให้มีอุปัทวะ มีอาหารหาได้ง่าย และมีความเจริญด้วย ดี ด้วยเดชของพระราชานั้น นี้เป็นผลของการชำระเจดีย์ให้ สะอาด

เพราะเหตุนั้นแล นระผู้เป็นบัณฑิต เมื่อเห็นความสุข ของตน มีใจเอื้อเฟื้อแล้วพึงบูชาพระรัตนะทั้งคืนทั้งวัน

นระเหล่าใดผู้ไม่อิ่มแล้วในพระรัตนตรัยตลอดคืนวัน มีใจเอื้อเฟื้อแล้วย่อมบูชาด้วยประทีปตามกำลัง

ชนเหล่านั้นย่อมเป็นผู้มีอายุยืน มีเดช ได้ความสุขทั้ง ในเทวโลกและมนุษยโลกทุกเมื่อ นี้เป็นผลแห่งการถวาย ประทีป

ชนเหล่านั้นเกิดแล้วในโลกย่อมเป็นผู้มีจักษุ มีปัญญามาก ไม่มีภัยในกาลทั้งปวงนี้เป็นผลของการถวายประทีป

ชนเหล่านั้นเกิดแล้วในโลกย่อมเป็นผู้ประเสริฐ มีเดชมาก หาโรคมิได้ในกาลทั้งปวง ก็ด้วยการบูชาด้วยประทีป

ชนเหล่านั้นเกิดแล้วในโลก ชื่อว่าเกิดแล้วโดยญาติมิตรย่อมเป็นผู้มีทรัพย์ในกาลทั้งปวงก็ด้วยการบูชาด้วยประทีป

นระเหล่านั้นย่อมได้มรรคและผลตามความพอใจ และจักถึงนิพพานอันเป็นที่สุดแห่งทุกข์ในอนาคตกาล

การถวายน้ำมันและการถวายประทีปและดอกไม้ในพระรัตนตรัย ย่อมนำความสุขมาให้ในกาลทุกเมื่อ

เพราะฉะนั้นแล นระชนผู้เป็นบัณฑิตเมื่อปรารถนาความสุขอย่างเลิศในโลก พึงถวายน้ำมันและประทีปในพระรัตนตรัย

ครั้งนั้นพระมหาสัตว์ทรงมีสมบัติมาก มียศและบริวารมาก ทรงครอบครองราชสมบัติโดยชอบธรรม แก่หมู่มหาชนผู้อยู่ในพระนครพาราณสีของพระองค์ ได้พระราชทานทานวัตถุต่างๆ แก่หมู่มหาชนทุกวันๆ เมื่อทรงระลึกถึงทานวัตถุของพระองค์แล้วทรงให้บังเกิดความปีติอย่างโอฬาร

พระศาสดาเมื่อทรงประกาศเนื้อความนั้น จึงตรัสคาถาเหล่านี้ว่า

ลำดับนั้นพระราชาพรหมกุมารนั้น ทรงมีปีติ เมื่อทรงให้ทานด้วยศรัทธา ทรงระลึกด้วยปีติของพระองค์

พระราชาจอมนระนั้น เมื่อทรงให้มหาทานแก่มนุษย์ทั้งหลาย ทรงระลึกถึงมหาทานนั้นด้วยปีติของพระองค์ทุกเมื่อว่า

โอ ผลแห่งทานของเราให้ความสุขมิใช่น้อย ไม่มีภัย ไม่มีอุปัทวะในกาลทุกเมื่อ ย่อมสำเร็จแก่เราในภพทั้งหลาย

ทานแลเป็นที่พึ่งของสัตว์ทั้งหลายในโลกหน้า บัณฑิต ผู้ถวายทรัพย์สมบัติย่อมได้ความสุขในกาลทั้งปวง

เพราะเหตุนั้นแล เราเป็นผู้มีทรัพย์ย่อมให้ทรัพย์ด้วย ศรัทธา ความสุขย่อมเพิ่มพูนขึ้นในเทวโลกและมนุษยโลกใน กาลทุกเมื่อ

เราเมื่อให้ทานต่าง ๆ แก่มนุษย์ทั้งหลายด้วยปีติบันเทิง แล้วในบุญกรรมย่อมถึงความเป็นผู้มียศใหญ่ และความสุข อย่างยิ่งในแคว้นของตนในกาลทั้งปวง

ก็แลพระมหาสัตว์ ครั้นทรงระลึกถึงทานวัตถุของอย่างนี้ เมื่อจะทรงโอวาท แก่มหาชนทุกวัน ๆ จึงตรัสสองคาถานี้ว่า

ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ข้าพเจ้าถึงพร้อมด้วยความเป็น พระราชา เพราะการให้ทานในกาลก่อนฉันใด ท่านทั้งหลาย ไม่ประมาทแล้วจงให้ทานในกาลทั้งปวงฉันนั้น

ท่านทั้งหลายถึงพร้อมแล้วด้วยศรัทธา เมื่อให้ทาน ตามกำลัง ก็จักบรรลุถึงความสุขในเทวโลกและมนุษยโลก ทุกเมื่อ

จำเดิมแต่กาลนั้น มหาชนดำรงอยู่ในโอวาทของพระมหาสัตว์ ทำบุญกรรมมี ให้ทานเป็นต้น ดำรงอยู่ตราบเท่าอายุ เวลาสิ้นอายุแล้วได้เคลื่อนจากอัตภาพนั้น ไป บังเกิดในเทวโลกชั้นดุสิตนั่นแล

สมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงจบเทศนาชาดกนี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ผู้ประชุมกันในพระเชตวันมหาวิหารอย่างนี้แล้ว บัดนี้เมื่อจะทรงแสดงสัจธรรมสี่แก่ ภิกษุว่านั้นอีก จึงตรัสสองคาถานี้ว่า

สัจสี่นั้นคือ ทุกขสัจจะ สมุทยสัจจะ นิโรธสัจจะ และมัคคสัจจะ เรากล่าวแล้วในกาลทั้งปวง ภูมิสามชื่อว่าทุกขสัจจะ ตัณหาชื่อว่าสมุทัยสัจจะ นิพพานชื่อว่านิโรธสัจจะ และมรรคมีองค์แปด ชื่อว่ามัคคสัจจะ

ก็แลเวลาจบจตุสัจธรรมเทศนาของพระผู้มีพระภาคอย่างนี้ ภิกษุบางพวกบรรลุโสดาปัตติผล บางพวกบรรลุพระสกิทาคามิผล บางพวกบรรลุพระอนาคามิผล บางพวกบรรลุพระอรหัตผล ก็จตุสัจธรรมเทศนาของผู้มีพระภาคมีพระประโยชน์นั่นเทียว ชื่อว่าให้สุขสมบัติที่เป็นโลกิยะและโลกุตระแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายในกาลทั้งปวงนั่นแล

สมเด็จพระบรมศาสดาครั้นทรงแสดงจตุสัจธรรมเทศนานี้แก่ภิกษุทั้งหลายผู้นั่งประชุมฟังกันในพระเชตวันมหาวิหารอย่างนี้แล้ว จึงตรัสว่า ในกาลก่อนนั่นเทียว เราได้ท่องเที่ยวไปในสงสารอย่างนี้ ดำรงอยู่ในความเป็นปุถุชน ได้ทำบุญกรรมต่าง ๆ นานาอย่างนี้ เมื่อจะทรงประชุมชาดก จึงตรัสคาถาสุดท้ายว่า

พระเทวีราชมารดาในกาลนั้น ได้เป็นพระนางมหามายาในกาลนี้ พระเจ้าพรหมทัตพระราชบิดาในกาลนั้น ได้เป็นพระเจ้าสุทโธทนะในกาลนี้ หญิงผู้เป็นพระอัครมเหสีพระราชาผู้ถึงพร้อมแล้วด้วยศีลาจารวัตในกาลนั้น ได้เป็นพระนางยโสธรา ผู้มารดาของราหุลกุมารในกาลนี้ ชาวพระนครมีอำมาตย์เป็นต้น ผู้อยู่ในแคว้นพาราณสีในกาลนั้น ได้เป็นบริษัทสี่ผู้สาวกของเราในกาลนี้ มหาราชาผู้เป็นจอมนรชนพระนามว่าพรหมกุมารในกาลนั้น ได้เป็นเราผู้ตถาคต ตรัสรู้เองโดยชอบเป็นที่พึ่งของสัตว์โลกในกาลนี้ ท่านทั้งหลายทั้งปวงเมื่อปรารถนาความสุขสามประการเพื่อตนพึงทรงจำชาดกไว้อย่างนี้ด้วยจิตที่เคารพยิ่ง

จบ พรหมกุมารชาดก

๔๒ สุจิตดาบสชาดก

สมเด็จพระบรมศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวันมหาวิหาร ทรงปรารภการสรรเสริญปัญญาของพระองค์ จึงตรัสคำนี้ว่า สพฺพทา โสภติ ปญฺญา ดังนี้เป็นต้น ฯ

ความพิสดารว่า ภายหลังวันหนึ่ง กาตัวหนึ่งบินไปจากหิมวันตประเทศ ไม่ไปในที่อื่นแต่ตรงมาถึงที่อยู่ของหนอนตัวโตตัวหนึ่งในที่แห่งหนึ่ง เมื่อเห็นหนอนตัวใหญ่ที่นั้นแล้วจึงคิดว่า ดีหนอ สัตว์นี้เป็นอาหารของเรา ลาภของเราในเวลานี้ แล้วจึงบินไปที่ใกล้หนอนตัวใหญ่นั้น กล่าวกับหนอนตัวใหญ่นั้นว่า ดูกรหนอนตัวใหญ่เราจะกินเจ้าในบัดนี้ ฯ หนอนนั้นแลดูกาพลางคิดว่ากานี้ยืนอยู่ที่นั้นหรือยังกล่าวว่าบัดนี้จะกินเรา จึงกล่าวกับกาว่า เฮ้ยกา เจ้ารู้เหตุอะไรหรือเจ้าจะมากินเรา ฯ กานั้นฟังคำนั้นจึงกล่าวว่า เจ้าหนอนเอ๋ยเจ้าย่อมรู้หรือ ฯ หนอนตัวใหญ่ได้ฟังจึงกล่าวว่า เฮ้ยเจ้ากาเรารู้เหตุเป็นอย่างมาก ฯ กาได้ฟังคำนั้นจึงกล่าวว่า ดูกรเจ้าหนอนอ้วนเจ้ารู้เหตุอะไรมากหรือ จงกล่าวเหตุนั้นแก่เราเดี๋ยวนี้ ฯ หนอนได้ฟังดังนั้นแล้วจึงกล่าวว่าเจ้ากาชั่วเอ๋ยบัดนี้เราจะถามปัญหาสี่ข้อกับเจ้า ฯ ลำดับนั้น กานั้นได้ฟังคำของหนอนนั้นจึงกล่าวกับหนอนนั้นว่า หนอนเอ๋ยถ้าว่าเจ้ารู้เหตุมากจริงไซร้เจ้าจงถามปัญหาสี่ข้อกะเราเดี๋ยวนี้ ฯ หนอนจึงกล่าวว่าเจ้ากาชั่วเอ๋ย ถ้าว่าเจ้ารู้ปัญหาสี่ข้อไซร้ ดีทีเดียวเจ้าจงกินเราบัดนี้ ถ้าว่าเมื่อเจ้าไม่รู้ปัญหาสี่ข้อเหล่านั้นของเราและจะกินเราไซร้ ศีรษะของท่านจักแตกเจ็ดเสี่ยง ฯ กาฟังคำนั้นแล้วจึงกล่าวว่า หนอนเอ๋ย เจ้าจงถามปัญหาสี่ข้อของเจ้าแก่เราเดี๋ยวนี้ ฯ ลำดับนั้นหนอนนั้นได้ฟังคำของกาจึงถามกานั้นว่า กาเอ๋ยปัญหาข้อที่หนึ่งของเราว่า ความใหญ่อะไรจัดว่าใหญ่ที่สุด เจ้ารู้ปัญหานี้หรือ ฯ กานั้นฟังปัญหานั้นแล้วแก้ปัญหาที่หนึ่งว่า หนอนเอ๋ย ปัญหาของเจ้าเราแก้ว่า เทพจัดว่าใหญ่ที่สุด ฯ หนอนกล่าวว่า เจ้าไม่รู้ปัญหาข้อที่หนึ่งของเรา ฯ จึงถามปัญหาข้อที่สองว่า กาเอ๋ยปัญหาข้อที่สองของเรามีว่า ความเร็วอะไรจัดว่าเร็วอย่างยิ่ง เจ้ารู้ปัญหานี้หรือไม่ จงกล่าวแก้ปัญหานี้แก่เราเดี๋ยวนี้ ฯ กาได้ฟังปัญหาข้อที่สองจึงแก้ปัญหาที่สองว่า หนอนใหญ่เอ๋ย ปัญหาของเจ้านั้นเราขอแก้ว่า ความเร็วของม้าจัดว่าเป็นความเร็วอย่างยิ่ง ฯ หนอนฟังกาแก้ปัญหานั้นจึงถามกานั้นอีกว่า กาเอ๋ย ปัญหาข้อที่สาม

ของเราว่า ความแหลมอะไรจัดเป็นความแหลมอย่างยิ่ง เจ้ารู้ปัญหาหรือไม่ จงกล่าวแก้ปัญหานั้นแก่เราเดี๋ยวนี้ ฯ กานั้นได้ฟังปัญหานั้นจึงแก้ปัญหาข้อที่สามว่า ดูกรเจ้าหนอน ปัญหาของเจ้านั้นเราขอแก้ว่า ความแหลมของลูกศรจัดว่าเป็นความแหลมอย่างยิ่ง ฯ หนอนได้ฟังกาแก้ปัญหานั้นจึงกล่าวกับกานั้นว่า เจ้าไม่รู้ปัญหาข้อที่สามของเรา จึงถามปัญหาอีกว่า กาเอ๋ยปัญหาข้อที่สี่ของเราว่า กำลังอะไรจัดว่ามีกำลังอย่างยิ่ง เจ้ารู้ปัญหาหรือไม่จงกล่าวแก้ปัญหาข้อที่สี่นั้นแก่เราเดี๋ยวนี้ ฯ กาได้ฟังปัญหานั้นจึงแก้ปัญหาข้อที่สี่ว่า หนอนเอ๋ยปัญหาของเจ้านั้นเราขอแก้ว่า กำลังพระนารายณ์ จัดเป็นกำลังอย่างยิ่ง ฯ หนอนได้ฟังกาแก้ปัญหาอย่างนั้นจึงกล่าวว่า เจ้ากาโง่เอ๋ยเจ้าไม่รู้ปัญหาข้อที่สี่ของเรา จึงกล่าวกับกานั้นอีกว่า เจ้ากาโง่ชั่วชาติเอ๋ย ปัญหาสี่ข้อของเรา เจ้าไม่สามารถจะรู้แม้เพียงข้อเดียว ถ้าเจ้าจะกินเราไซร้ ศีรษะของเจ้าจะแตกเจ็ดเสี่ยงในโลกนี้สัตว์อื่นใดเว้นพระตถาคตเสียที่ชื่อว่าจะสามารถรู้ปัญหาสี่ข้อนี้ไม่มี พระตถาคตแลสมารถที่จะทรงทราบปัญหาเหล่านี้ของเราได้ เฮ้ยเจ้ากาโง่ชาติชั่ว ถ้าว่าเจ้าจะกินเราไซร้เจ้าจงนำเราไปสำนักพระผู้มีพระภาคบัดนี้ พระผู้มีพระภาคชื่อว่าทรงสามารถเพื่อทรงพยากรณ์ปัญหานั้นๆ ของพวกเรา ก็จักตรัสบอกตามความเป็นจริง เจ้าจงกินเราในสำนักพระผู้มีพระภาคนั้นเถิด ฯ กาได้ฟังคำนั้นประกอบด้วยความโลภอย่างยิ่งที่จะกินหนอนที่อยู่นั้น เมื่อคิดอยู่ว่า เราจะกินหนอนใหญ่ในที่นี้ จึงกล่าวกับหนอนใหญ่นั้นว่า หนอนใหญ่เอ๋ย เราจะไปสำนักพระผู้มีพระภาคด้วยกำลังความเร็วอย่างยิ่งของเรา เจ้าจะไปสำนักพระผู้มีพระภาคนั้นพร้อมกับเราหรือ ฯ หนอนได้ฟังคำนั้นจึงกล่าวว่า เจ้าจงหาเถาวัลย์ในป่าคาบเถาวัลย์นั้นมาผูกกึ่งกลางร่างกายเราให้แน่นแล้วคาบปลายเถาวัลย์นั้นบินนำเราไปสำนักพระผู้มีพระภาคนั้น ฯ ลำดับนั้น กานั้นได้ทำแล้วอย่างนั้น คาบหนอนใหญ่นั้นไปสำนักพระผู้มีพระภาคทางอากาศ ครั้งนั้น พระศาสดาทรงตรวจดูสัตว์โลก ทรงเห็นสัตว์ทั้งสองนั้นกำลังมาทางอากาศได้ทรงแย้มให้ปรากฏ ฯ พระอานนท์เถระฟังอยู่ใกล้พระผู้มีพระภาคในพระเชตวันมหาวิหาร เห็นการแย้มของพระผู้มีพระภาค จึงทูลถามเหตุการแย้มนั้นว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ดังข้าพระองค์จะขอโอกาสอะไรเป็นปัจจัยเป็นเหตุให้พระผู้มีพระภาคทรงแย้มให้ปรากฏ ฯ ลำดับนั้นพระศาสดาทรงสดับคำของพระอานนท์เถระจึงตรัสว่าเหตุอัศจรรย์เกิดขึ้นแล้วในกาลนี้ เธอจงคอยก่อนหน่อยเถิด ฯ ขณะนั้น กาได้

คาบหนอนใหญ่นั้นถึงพระเชตวันมหาวิหารจึงให้หนอนลงแล้วปล่อยท่อนไม้นั้นได้ไปจับอยู่ใกล้พระศาสดา หนอนนั้นจึงเหยียดกายของตนไปหน่อยหนึ่งแล้วเข้าไปใกล้พระศาสดา กราบทูลอย่างนี้ว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้เจริญ พระองค์ทรงเป็นผู้ประเสริฐกว่าสัตว์นระและเทวดาทั้งปวง ทรงเป็นผู้ทำประโยชน์เกื้อกูลแก่สัตว์โลกทั้งปวง ทรงให้ซึ่งสมบัติอันน่าใคร่ทั้งปวงและทรงเป็นผู้มีพระทัยกรุณาแก่สัตว์โลกทั้งปวงในกาลทั้งปวง ขอจงทรงเป็นที่พึ่งของข้าพระองค์ ขอความสวัสดีจงมีแก่ข้าพระองค์ในกาลทุกเมื่อ

ก็หนอนใหญ่ครั้นกราบทูลอย่างนี้แล้ว จึงกราบทูลพระผู้มีพระภาคอย่างนี้ว่า ก็กานี้จะกินข้าพระองค์ ข้าพระองค์จึงถามปัญหาสี่ข้อกับกานี้ แต่ว่ากานี้ไม่รู้เนื้อความปัญหาสักข้อหนึ่งในปัญหาทั้งสี่ข้อนั้น ข้าพระองค์จึงกล่าวกับกานี้นั้นว่า กาเอ๋ย ถ้าว่าเจ้าเมื่อไม่รู้ปัญหานั้นๆ จักกินเราไซร้ ศีรษะของเจ้าจักแตกเจ็ดเสี่ยง ก็ถ้าว่าเจ้ารู้ปัญหาสี่ข้อนั้นไซร้ ดีละเจ้าจงกินเรา ก็กานี้เมื่อไม่รู้ปัญหาเหล่านั้นจึงพาข้าพระองค์มาสำนักพระผู้มีพระภาคในกาลนี้ ฯ ลำดับนั้น พระศาสดาทรงทราบอัธยาศัยจิตของหนอนนั้นจึงตรัสกับหนอนนั้นว่า ดูกรหนอน เจ้าถามปัญหาสี่ข้อนั้นกับกานั้นอย่างไรเล่า ฯ หนอนนั้นได้ฟังพระดำรัสนั้น จึงกราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้เจริญ ครั้งนั้นข้าพระองค์ได้ถามปัญหาข้อที่หนึ่งกับกาอย่างนี้ว่า กาเอ๋ยปัญหาข้อที่หนึ่งของเรานั้นว่า ความใหญ่อะไรจัดว่าใหญ่ที่สุด เจ้ารู้ปัญหานั้นหรือ ก็กานั้นเมื่อแก้ปัญหาข้อที่หนึ่งนั้นได้กล่าวอย่างนี้ว่า หนอนเอ๋ยปัญหาข้อที่หนึ่งของเจ้านั้นเราขอแก้ว่าเทวดาจัดว่าใหญ่ยิ่งกว่า ฯ ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสถามว่า กาเอ๋ยคำนั้นของเจ้าจริงหรือ เมื่อกากราบทูลว่าจริงพระเจ้าข้า จึงตรัสว่า กาเอ๋ยเจ้าไม่รู้ปัญหา แล้วจึงทรงพยากรณ์ปัญหาข้อที่หนึ่งนั้นว่า เราพยากรณ์ปัญหาข้อที่หนึ่งนั้นว่า ขึ้นชื่อว่าโลกุตรธรรมจัดว่าใหญ่ยิ่งที่สุด ฯ หนอนใหญ่ได้ฟังพระดำรัสนั้นจึงกราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้เจริญ ถ้อยคำพยากรณ์ของพระผู้มีพระภาคจริงอย่างนั้นให้สำเร็จประโยชน์นั่นเทียว ฯ

หนอนนั้นครั้นกราบทูลอย่างนี้แล้วจึงกราบทูลพระผู้มีพระภาคอีกว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้เจริญ ครั้งนั้นข้าพระองค์ได้ถามปัญหาข้อที่สองกับกานี้ว่า กาเอ๋ย

ปัญหาข้อที่สองของเราว่า ความเร็วอะไรจัดว่าเร็วอย่างยิ่ง เจ้ารู้ปัญหานี้หรือ ก็กานั้นเมื่อจะแก้ปัญหาข้อที่สองนั้นได้กล่าวกับข้าพระองค์ว่า หนอนเอ๋ย ปัญหาของเจ้านั้นเราขอแก้ว่า ความเร็วของม้าทั้งหลายจัดว่าเป็นความเร็วอย่างยิ่ง ฯ ลำดับนั้นพระศาสดา จึงตรัสถามกานั้นว่ากาเอ๋ย คำของเจ้านั้นจริงหรือ เมื่อกากราบทูลว่า จริงพระเจ้าข้าจึงตรัสกะกานั้นว่า กาเอ๋ย เจ้าไม่รู้ปัญหานั้น เมื่อจะทรงแก้ปัญหาข้อที่สองจึงตรัสว่าเราแก้ปัญหานั้นว่า ขึ้นชื่อว่าจิตอันอาศัยหทยวัตถุ อันมีในระหว่างความคิด จัดว่าเป็นความเร็วอย่างยิ่ง ฯ หนอนได้ฟังพระดำรัสนั้นจึงกราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้เจริญ พระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคตรัสแล้วอย่างนั้นถูกต้องนั่นเทียว ฯ

ก็หนอนครั้นกราบทูลแล้วอย่างนี้จึงกราบทูลพระผู้มีพระภาคอีกว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้เจริญ ครั้งนั้นข้าพระองค์ได้ถามปัญหาข้อที่สามกับกานี้อย่างนี้ว่า กาเอ๋ย ปัญหาข้อที่สามของเราว่า ความแหลมอะไรจัดว่าเป็นความแหลมอย่างยิ่ง เจ้ารู้ปัญหานี้หรือ ก็กานี้เมื่อจะแก้ปัญหาข้อที่สามนั้นได้กล่าวกับข้าพระองค์ว่า หนอนเอ๋ย เราขอแก้ปัญหาข้อที่สามของเจ้านั้นว่า ความแหลมของลูกศรจัดว่าเป็นความแหลมอย่างยิ่ง ฯ ลำดับนั้นพระศาสดาจึงตรัสถามกานั้นว่า กาเอ๋ย คำของเจ้านั้นจริงหรือ เมื่อกากราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ คำนั้นจริงนั่นเทียว แล้วตรัสถามว่า กาเอ๋ยเจ้าไม่รู้ปัญหา ฯ พระศาสดาครั้นตรัสแล้วอย่างนี้เมื่อจะทรงทำปัญหาข้อที่สามให้แจ่มแจ้งจึงตรัสว่า เราแก้ปัญหาข้อที่สามนั้นว่า ชื่อว่าน้ำเป็นธรรมชาติแหลมอย่างยิ่ง ฯ หนอนได้ฟังพระดำรัสนั้นแล้วจึงกราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้เจริญ พระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคตรัสแล้วอย่างนั้นถูกต้องนั่นเทียว ฯ

ก็หนอนครั้นกราบทูลแล้วอย่างนี้จึงกราบทูลพระผู้มีพระภาคอีกว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้เจริญ ครั้งนั้น ข้าพระองค์ได้ถามปัญหาข้อที่สี่กับกานี้ว่า กาเอ๋ย ปัญหาข้อที่สี่ของเราว่าอะไรเอ่ยชื่อว่ามีกำลังอย่างยิ่ง เจ้ารู้ปัญหานั้นหรือ กานี้เมื่อจะแก้ปัญหาข้อที่สี่นั้นได้กล่าวว่า หนอนเอ๋ยเราขอแก้ปัญหาข้อที่สี่นั้นว่า กำลังพระ-นารายณ์จัดว่าเป็นกำลังอย่างยิ่ง ฯ ลำดับนั้นพระศาสดาจึงตรัสถามกานั้นว่า กาเอ๋ย คำนั้นจริงหรือ เมื่อกากราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญคำนั้นจริงนั่นเทียว จึงตรัสว่า กาเอ๋ยเจ้าไม่รู้ปัญหานั้น เมื่อจะทรงแก้ปัญหาข้อที่สี่นั้นจึงตรัสว่า เราแก้ปัญหาข้อที่สี่

นั้นว่า พระผู้มีพระภาคผู้ตถาคตผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าจัดว่าเป็นผู้มีกำลังอย่างยิ่ง ฯ หนอนนั้นได้ฟังพระดำรัสนั้นแล้วจึงกราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระ-ผู้มีพระภาคผู้เจริญ พระดำรัสพยากรณ์ของพระผู้มีพระภาคถูกต้องจริงอย่างนั้นเทียว ฯ

หนอนใหญ่นั้นครั้นกราบทูลแล้วอย่างนี้ ได้ชื่นชมการแก้ปัญหาของพระผู้มี-พระภาคแล้วจึงกล่าวกับกานั้นว่า กาเอ๋ย เมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงตรัสพยากรณ์ปัญหาสี่ข้ออย่างนี้แล้วเจ้ายังจะกินเราหรือไม่ ฯ กาได้ฟังจึงกล่าวกับหนอนผู้อยู่ใกล้พระผู้มีพระภาคนั้นว่า ดูกรหนอนเอ๋ยเราจะไม่กินเจ้าละ เจ้าจงไปตามสบายเถิด ฯ ลำดับนั้น พระศาสดาจึงตรัสกับกานั้นว่า กาเอ๋ย ตั้งแต่นี้ไปเจ้าอย่าได้บริโภคอาหารที่ไม่สมควร แต่จงบริโภคอาหารที่สมควร ฯ ครั้งนั้นกานั้นได้ฟังพระดำรัสพระผู้มีพระภาค ได้ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคนั้นแล้วกลับไปที่อยู่ของตน ฯ ลำดับนั้น พระศาสดาได้ตรัสกับพวกอุบาสกผู้นั่งประชุมกันที่นั้นว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย พวกท่านจงจับหนอนนี้ไปปล่อยในโรงอาหารแล้วเลี้ยงรักษาให้ดี ฯ อุบาสกทั้งหลายได้ฟังพระดำรัสนั้นจึงรักษาหนอนตัวใหญ่นั้นไว้อย่างนั้น ฯ จำเดิมแต่นั้นล่วงไปโดยวันเล็กน้อย หนอนตัวใหญ่นั้นตายแล้วเคลื่อนจากอัตภาพนั้นไปปรโลกตามยถากรรมนั่นเทียว ครั้งนั้นพระศาสดาประทับอยู่ในพระคันธกุฏีซึ่งเป็นที่ประทับอยู่ของพระองค์ในพระเชตวันมหาวิหาร ภายหลังวันหนึ่งแล ภิกษุทั้งหลายนั่งประชุมกันในโรงธรรมสนทนากันและกันว่า อาวุโส น่าอัศจรรย์หนอพระศาสดาพระองค์ใดทรงประกอบด้วยพระปัญญาเห็นปานนี้ ทรงทราบอัธยาศัยจิตของคนเหล่าอื่น โดยที่สุดยังทรงทราบอัธยาศัยจิตของสัตว์เดรัจฉาน ทรงทำให้แจ้งเพื่อทรงทราบปัญหาสี่ข้อของสัตว์เดรัจฉานทั้งสองนั้น พระตถาคตผู้ศาสดาพระองค์นั้น เป็นผู้ทรงมีพระปัญญามากมีพระปัญญาหนาแน่น มีพระปัญญาลึกซึ้ง มีพระปัญญาเฉียบแหลม มีพระปัญญาไว และมีพระปัญญายิ่งใหญ่ ก็ปัญหาสี่ข้อนั้น พระผู้มีพระภาคทรงแก้แล้วแสดงแล้ว อย่างนั้นเป็นของลึกซึ้ง รู้ได้ยากและเป็นของน่าฟังอย่างยิ่ง ฯ ลำดับนั้น พระศาสดาประทับอยู่ในพระคันธกุฏีของพระองค์ ทรงสดับถ้อยคำของภิกษุเหล่านั้นด้วยทิพโสต จึงเสด็จออกจากพระคันธกุฏีเสด็จมาโรงธรรมสภานั้น ประทับนั่งบนอาสนะสำหรับพระพุทธเจ้าอย่างเลิศที่เขาปูไว้ในโรงธรรมนั้น ตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอนั่งประชุมกันด้วยเรื่องอะไรในบัดนี้ เมื่อพวกภิกษุกราบทูลว่า เรื่องนี้ จึงตรัสว่า ภิกษุทั้งหลายมิใช่

ในกาลนี้เท่านั้นที่เราผู้ตถาคตทำให้แจ้งเพื่อรู้ปัญหาสี่ข้อของสัตว์เดรัจฉานทั้งสองนั้น ถึงในกาลก่อนเราเมื่อเที่ยวไปในสงสาร ดำรงอยู่ในความเป็นปุถุชนก็ยังได้แก้ปัญหาต่าง ๆ แม้ของสัตว์เดรัจฉานทั้งสองดังนี้แล้วได้ทรงนิ่งอยู่ ทรงถูกภิกษุเหล่านั้นทูลอ้อนวอนแล้วจึงทรงนำอดีตนิทานมาว่า

ภิกษุทั้งหลาย ในอดีตกาลพระราชาองค์หนึ่งพระนามว่าพรหมทัต ครองราชสมบัติในเมืองพาราณสี ครั้งนั้นพระโพธิสัตว์เมื่อท่องเที่ยวไปในสงสาร ถือปฏิสนธิในท้องของภรรยากุฏุมพีคนหนึ่งผู้อยู่ในพระนครพาราณสีนั้น ส่วนพระโพธิสัตว์นั้นเมื่อครบสิบเดือนได้คลอดออกจากท้องมารดาของตน เจริญวัยโดยลำดับ เลี้ยงชีวิตของตนเองด้วยการงานที่สุจริต เพราะฉะนั้นมหากุฏุมพีผู้บิดาพระโพธิสัตว์ เมื่อจะขนานนามพระโพธิสัตว์บุตรที่รักของตน จึงขนานนามว่าสุจิตะ ก็พระโพธิสัตว์ชื่อว่าสุจิตะนั้นเสวยสมบัติอย่างมากในเรือนของตน ภายหลังต่อมาเมื่อมหากุฏุมพีบิดาของตนตายแล้วจึงได้สมบัติอย่างมากได้ใช้สอยตามความสบายในเรือนของตน ต่อมาได้ตรวจดูมหาสมบัติของตนแล้วให้บังเกิดความสลดอย่างยิ่งด้วยปัญญาของตน เมื่อจะเปล่งอุทานในใจของตนจึงกล่าวคาถาที่หนึ่งว่า

ปัญญาของนรชน เนื้อและนกย่อมงามในกาลทั้งปวง
เพราะว่าปัญญานี้ย่อมเปลื้องสัตว์ทั้งหลายจากทุกข์ทั้งปวงได้

พระมหาสัตว์ครั้นกล่าวแล้วอย่างนี้ได้คิดว่า บัดนี้เราให้ทานวัตถุอย่างต่าง ๆ แก่มหาชนแล้วจักไปสวรรค์ เมื่อปรึกษากับชนทั้งหลายของตน จึงกล่าวคาถาที่สองว่า

ท่านผู้เจริญทั้งหลาย บัดนี้ข้าพเจ้าเป็นผู้สมบูรณ์ด้วย
การให้ในกาลก่อนฉันใด พวกท่านจงเป็นผู้ไม่ประมาทให้ทาน
ตามกำลังฉันนั้น

จำเดิมแต่นั้นมาพระมหาสัตว์ให้ทานแล้วเหล่าหมู่มหาชนครั้นวันที่เจ็ดล่วงไป จึงแบ่งสมบัติทั้งปวงของตนออกไปเป็นสองส่วน ส่วนหนึ่งทูลเกล้าถวายพระเจ้าพาราณสี อีกส่วนหนึ่งให้แก่ญาติทั้งปวง ตนเองเข้าไปหิมวันตประเทศ บวชเป็นดาบส เลี้ยงชีวิตของตนด้วยมูลผลาผลในหิมวันตประเทศนั้น เจริญภาวนาทำฌานให้เกิดโดยกาลไม่นาน

ครั้งนั้นพระมหาสัตว์เมื่อจะประกาศให้รู้แจ้งปีติและโสมนัสอันโอฬารยิ่ง ด้วยการอยู่ในป่าของตนได้ประคองอัญชลีขึ้นเหนือศีรษะของตน เปล่งอุทานว่า การอยู่ป่าของเราดีหนอมีผล ดังนี้ แล้วกล่าวคาถาที่สามว่า

ด้วยการอยู่ป่านี้เราจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่แท้ เราจัก
ทำพุทธกิจด้วยการอยู่ป่าในกาลทุกเมื่อ

ลำดับนั้น พระมหาสัตว์ผู้เป็นดาบสชื่อว่าสุจิตะ อยู่ด้วยความสุขอันเกิดแต่ฌานตลอดกาลนานในอาศรมบทของตนในหิมวันตประเทศนั้น ก็ที่ไม่โกลจากอาศรมบทของพระมหาสัตว์ไปทางทิศปราจีนได้มีต้นไทรใหญ่ต้นหนึ่ง มีตั๊กแตนตัวหนึ่งใหญ่มีร่างกายประมาณเท่ากาอยู่โคนต้นไทรใหญ่นั้น ครั้งนั้น ครุฑตัวหนึ่งออกจากที่อยู่ของตนเที่ยวบินไปทุกทิศก็ยังไม่ได้อาหารที่ตนควรกิน จึงเข้าไปใกล้โคนต้นไทรใหญ่ แลดูข้างโน้นข้างนี้เห็นตั๊กแตนใหญ่ตัวนั้นคิดว่า ดีหนอเราได้สัตว์ที่เป็นอาหารแล้วในบัดนี้ เมื่อจะเข้าไปใกล้ตั๊กแตนตัวใหญ่นั้นจึงกล่าวสองคาถานี้ว่า

ดูกรตั๊กแตน เราเสาะหาอาหารที่เราควรกิน เมื่อไม่ได้
อาหารนั้น จึงมาที่นี่เพราะต้องการอาหารนั้น บัดนี้เราจะกินเจ้า
ครั้นกินเจ้าแล้วเมื่อไม่อิ่ม ก็จะไปจากที่นี่เพื่อแสวงหาอาหารอื่น
อีกทุกเมื่อ

ลำดับนั้น ตั๊กแตนนั้นได้ฟังถ้อยคำของครุฑนั้นก็สะดุ้งกลัวอย่างยิ่ง จิตคิดว่า บัดนี้เราจักทำอุบายแก่ครุฑนี้ ก็ครุฑนี้มีความโลภอย่างยิ่งจักกินเรา เราก็จะตาย อย่าเลย เราจักทำความสวัสดีแก่ชีวิตของเราในกาลนี้ ครั้นคิดแล้วเมื่อจะกล่าวกับครุฑนั้น จึงกล่าวสองคาถานี้ว่า

ดูกรครุฑผู้เจริญ ท่านรู้อะไรจงบอกเหตุนั้นแก่เรา
การกินร่างกายของเราตามความสบายเป็นความต้องการ
ของท่าน ถ้าว่าท่านไม่รู้เหตุแห่งการบริโภคอะไรก่อนแล้วยัง
จะกินเราไซร้ ศีรษะของท่านจักแตกเจ็ดเสี่ยงในกาลนี้ตามคำ
ของเรานะสหาย

ครุฑได้ฟังคำนั้น เมื่อจะกล่าวกับตั๊กแตนนั้นจึงกล่าว

ดูกรตั๊กแตน ท่านรู้เหตุอะไรอันประกอบด้วยประโยชน์ ท่านไม่กลัวแล้วกล้าเหลือเกินที่กล่าวอย่างนี้กับเราเพราะเหตุอะไรหนอ ท่านถูกเราถามจงบอกเหตุนั้นแก่เราในกาลนี้

ตั๊กแตนนั้นได้ฟังแล้ว เมื่อจะทำเหตุที่ตนพึงรู้ให้แจ่มแจ้งแก่ครุฑนั้น จึงกล่าวสองคาถาว่า

ดูกรครุฑผู้เจริญ เรารู้ปัญหาสี่ข้อในกาลทุกเมื่อ เราจะถามปัญหาเหล่านั้นแก่ท่าน ถ้าว่าท่านรู้ปัญหาเหล่านั้นทั้งหมดท่านจงกินเราในกาลนี้ ท่านจงมีความสุขตามความประสงค์ ถ้าว่าท่านไม่รู้ปัญหาเหล่านั้น แล้วยังจะกินเราไซร้ ศีรษะของท่านจะแตกเจ็ดเสี่ยง

ครุฑฟังคำนั้นจึงกล่าวคาถาว่า

ดูกรตั๊กแตน ท่านจงกล่าวปัญหาเหล่านั้นกับเรา เราจะแก้ปัญหาเหล่านั้นเพื่อให้รู้ตามความประสงค์โดยเร็ว เรารู้ปัญหาเหล่านั้นแล้วจักกินท่านในบัดนี้

ตั๊กแตนครั้นได้ฟังคำนั้นแล้วเมื่อจะถามปัญหาข้อที่หนึ่งกับครุฑนั้นจึงกล่าวคาถานี้ว่า

ดูกรท่านผู้เจริญ ความงามอย่างเอกมีอยู่และความงามอย่างอื่น ๆ ก็จัดว่างามอย่างยิ่งในโลก ท่านรู้ปัญหานี้หรือ

ลำดับนั้น ครุฑนั้นเมื่อจะแก้ปัญหานั้น จึงกล่าวว่า ดูกรตั๊กแตน ปัญหาข้อที่หนึ่งของท่านนั้นเราขอแก้ว่า รัศมีดวงจันทร์ยามขึ้นสิบห้าค่ำจัดว่าเป็นความงาม ความงามนี้ชื่อว่างามอย่างยิ่งในโลก ฯ ตั๊กแตนได้ฟังครุฑแก้ปัญหานั้น เมื่อจะจับคำของครุฑนั้นให้มั่นจึงกล่าวว่า ดูกรครุฑผู้เจริญ ท่านแก้ว่ารัศมีดวงจันทร์ยามขึ้นสิบห้าค่ำ ชื่อว่างามอย่างยิ่งในโลกแก่เราอย่างนี้เทียว ท่านนั้นย่อมไม่รู้ทั้งเนื้อความและคำอธิบายแห่งปัญหาข้อที่หนึ่งนี้ ดังนั้น เมื่อจะถามปัญหาข้อที่สองกับครุฑนั้นอีกจึงกล่าวคาถานี้ว่า

ดูกรท่านผู้เจริญ ความละเอียดอย่างเอกนั้นมีอยู่ และ
ความละเอียดอ่อนอย่างอื่น ๆ ก็จัดว่าเป็นความละเอียดอ่อน
อย่างยิ่ง ท่านย่อมรู้ถึงความละเอียดอ่อนนี้อย่างไร

ลำดับนั้น ครุฑนั้นจึงแก้ปัญหาข้อที่สองนั้นว่า ดูกรตั๊กแตนผู้เจริญ ปัญหาของท่านนั้นเราขอแก้ว่า ขึ้นชื่อว่าปุยฝ้ายที่บุคคลกรอดีแล้วเป็นความละเอียดอ่อนและจัดว่าเป็นความละเอียดอ่อนอย่างยิ่ง ฯ ตั๊กแตนได้ฟังครุฑแก้ปัญหานั้นจึงกล่าวว่าดูกรครุฑผู้เจริญท่านย่อมไม่รู้ปัญหาของเรานั้น เมื่อจะถามปัญหาข้อที่สามอีกจึงกล่าวคาถานี้ว่า

ดูกรครุฑผู้เจริญ ความยาวอย่างเอกเทียวจัดว่าเป็น
ความยาวอย่างยิ่ง และเป็นความยาวกว่าความยาวอย่างอื่น
ท่านรู้ปัญหานี้อย่างไร

ลำดับนั้น ครุฑจึงแก้ปัญหาข้อที่สามว่า ดูกรตั๊กแตนผู้เจริญ ปัญหาของท่านนั้นเราขอแก้ว่า ขึ้นชื่อว่าหนทางจัดว่าเป็นความยาวนั่นเทียว เหมือนเหล่าชนเดินไปทุกวัน ๆ หนทางนั้นย่อมยาวอย่างยิ่ง และย่อมยาวกว่าอย่างอื่นนั่นเทียว ฯ ตั๊กแตนฟังครุฑแก้ปัญหานั้นแล้วจึงกล่าวว่า ดูกรครุฑท่านไม่รู้ปัญหาของเรานั้น เมื่อจะถามปัญหาข้อที่สี่อีกจึงกล่าวคาถาว่า

ดูกรครุฑผู้เจริญ อย่างเอกนั่นเทียวไม่มีอยู่ อย่างอื่น
เทียวจัดว่าเป็นความไม่มีอย่างยิ่งกว่า ย่อมมีแก่สัตว์ทั้งหลาย
ในโลกในกาลทุกเมื่อ ท่านย่อมรู้ปัญหานี้หรือหนอ

ครุฑนั้นจึงแก้ปัญหาข้อที่สี่นั้นว่า ดูกรตั๊กแตนปัญหาของท่านนั้นเราขอแก้ว่า ขึ้นชื่อว่าความตายจัดว่าเป็นความมีอยู่หามิได้ ธรรมดาว่าลมหายใจเข้าออกอย่างอื่นเทียวจัดว่าเป็นความไม่มีอย่างยิ่งกว่าในกาลที่สัตว์ทั้งหลายตายนั่นเทียว ฯ ตั๊กแตนครั้นได้ฟังครุฑแก้ปัญหานั้นแล้วจึงกล่าวว่า ดูกรครุฑผู้เจริญท่านไม่รู้ปัญหาของเราท่านไม่อาจจะแก้ปัญหาได้แม้เพียงข้อเดียวในปัญหาทั้งสี่ข้อนี้ ท่านจะกินเราในบัดนี้ศีรษะของท่านจัดแตกเจ็ดเสี่ยง ถ้าว่าท่านจะกินเราไซร้ ท่านอย่ากินเราในที่นี้ ดูกร

ครุฑผู้เจริญ เราแม้ทั้งสองจักไปสำนักดาบสผู้อยู่ในอาศรมนั้น ก็ถ้าว่าดาบสเมื่อจะแก้ปัญหาทั้งสี่ข้อของเรานั้นจะแก้ปัญหานั้นๆ เสมอด้วยการแก้ปัญหาของท่าน ท่านจงกินเราในสำนักดาบสนั้น การรู้ปัญหาทั้งหลายเป็นความดีของท่านนั้น ฯ ครุฑครั้นฟังคำนั้นเมื่อจะรับคำของตั๊กแตนจึงกล่าวว่า ดูกรตั๊กแตน ดีละบัดนี้เราทั้งสองจักไปสำนักของดาบสนั้นๆ ก็แลครุฑนั้น ครั้นกล่าวแล้วอย่างนี้จึงบินไปจากที่นั้นถึงสำนักดาบสเลื่อมใสแล้วต่อดาบสจึงจับอยู่ในที่หนึ่งๆ ลำดับต่อมาตั๊กแตนใหญ่นั้นจึงบินไปจากที่นั้นแล้วถึงสำนักดาบสเลื่อมใสแล้วต่อดาบสจึงกล่าวว่า ข้าแต่ดาบสผู้เจริญครุฑนี้จะกินข้าพเจ้า เมื่อเป็นเช่นนั้นข้าพเจ้าจึงถามปัญหาสี่ข้อกับครุฑนี้ บัดนี้ข้าพเจ้าทั้งสองมาสำนักของท่านเพื่อให้ครุฑรู้ปัญหาเหล่านั้น ข้าแต่ดาบสผู้เจริญขอท่านจงแก้ปัญหาเหล่านั้นแก่พวกข้าพเจ้าด้วยเถิด ฯ ลำดับนั้น พระมหาสัตว์ชื่อว่าสุจิตดาบสนั้นได้ฟังถ้อยคำของตั๊กแตนนั้น เมื่ออยู่ในอาศรมของตนในหิมวันตประเทศนั้น จึงกล่าวกับตั๊กแตนนั้นว่า ดูกรตั๊กแตน เจ้าถามปัญหาสี่ข้อนั้นว่าอย่างไร บัดนี้เจ้าจงกล่าวปัญหาเหล่านั้นในสำนักของเรา เราจักแก้ปัญหาเหล่านั้นแก่เจ้า เจ้าทั้งสองนั้นจงฟังปัญหาทั้งสี่ข้อเหล่านั้นในสำนักของเราให้ดี ดูกรตั๊กแตนเจ้าจงกล่าวปัญหาทีละข้อในปัญหาสี่ข้อนั้นอย่างเร็วแก่เราในกาลนี้ ฯ ลำดับนั้น ตั๊กแตนได้ฟังคำของพระมหาสัตว์สุจิตดาบสนั้น เมื่อจะกล่าวปัญหาข้อที่หนึ่งที่ตนถามแล้วจึงกล่าวคาถานี้ว่า

ข้าพเจ้าถามปัญหานี้ว่า ดูกรท่านผู้เจริญ ความงาม
อย่างเอกนั้นมีอยู่ และยิ่งกว่าความงามอย่างอื่นๆ จัดว่างาม
อย่างยิ่งในโลก

ตั๊กแตนนั้นครั้นกล่าวแล้วอย่างนี้จึงกล่าวกับดาบสสุจิตะว่า ข้าแต่ดาบสผู้เจริญ ครั้งนั้นครุฑนี้เมื่อจะแก้ปัญหาข้อที่หนึ่งแก่ข้าพเจ้านั้นได้กล่าวกับข้าพเจ้าว่า ดูกรตั๊กแตน ปัญหาของท่านนั้นเราขอแก้ว่า ขึ้นชื่อว่ารัศมีดวงจันทร์ยามขึ้นสิบห้าค่ำจัดว่างาม ความงามนั้นชื่อว่าความงามอย่างยิ่งในโลก ฯ พระมหาสัตว์ได้ฟังคำนั้นแล้วจึงกล่าวกับครุฑว่า ดูกรครุฑคำของเจ้าอย่างนั้นจริงหรือ เมื่อครุฑนั้นกล่าวว่า คำนั้นจริงท่านผู้เจริญ ดังนี้จึงกล่าวว่า ดูกรครุฑ เจ้าไม่รู้ปัญหานั้น แล้วจึงแก้ปัญหาข้อที่หนึ่งนั้นว่า ดูกรครุฑ ปัญหานั้นเราจะแก้ว่า ชื่อว่าศีลวิสุทธิ์มีห้าอย่าง ชื่อว่า ศีลวิสุทธิศีลแปดที่บริสุทธิ์ก็ดี ศีลสิบที่บริสุทธิ์ก็ดีจัดว่างาม ชื่อว่า งามอย่างยิ่งในโลกนั้นเทียว ฯ

ตั๊กแตนได้ฟังแล้วจึงกล่าวว่า ข้าแต่พระดาบสผู้เจริญการแก้ปัญหาข้อที่หนึ่งของท่านนั้นดีเหลือเกิน เมื่อจะบอกปัญหาข้อที่สองที่ตนถามจึงกล่าวคาถาว่า

ข้าพเจ้าถามปัญหานี้ว่า ดูกรท่านผู้เจริญความละเอียดอย่างเอกนั้นมีอยู่และความละเอียดอ่อนอย่างอื่น ๆ ก็จัดว่าเป็นความละเอียดอ่อนอย่างยิ่ง

ตั๊กแตนครั้นกล่าวแล้วจึงกล่าวกับพระโพธิสัตว์อีกว่า ข้าแต่พระดาบสผู้เจริญครั้งนั้นครุฑนี้เมื่อจะแก้ปัญหาข้อที่สองของข้าพเจ้านั้นได้กล่าวกับข้าพเจ้าว่า ดูกรตั๊กแตน ปัญหาของท่านนั้นข้าพเจ้าขอแก้ว่า ขึ้นชื่อว่าปุยฝ้ายที่เขากรอแล้ว จัดว่าละเอียดอ่อน และเป็นความละเอียดอ่อนอย่างยิ่งนั่นเทียว ฯ พระโพธิสัตว์ได้ฟังคำนั้นแล้วจึงกล่าวกับครุฑนั้นว่า ดูกรครุฑคำที่ท่านกล่าวแล้วอย่างนั้นจริงแล้วหรือ เมื่อครุฑนั้นรับคำว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ คำนั้นจริงทีเดียว จึงกล่าวกับครุฑนั้นว่า ดูกรครุฑเจ้าไม่รู้ปัญหานั้น จึงแก้ปัญหาข้อที่สองนั้นว่า ดูกรครุฑปัญหานั้นเราขอแก้ว่า ชื่อว่าโลกุตรธรรมจัดว่าละเอียดอ่อน ส่วนปริยัติธรรมอย่างอื่นชื่อว่าละเอียดอ่อนอย่างยิ่ง ฯ ตั๊กแตนฟังคำนั้นแล้วจึงกล่าวว่า ข้าแต่ดาบสผู้เจริญการแก้ปัญหาข้อที่สองของท่านดีจริง ๆ เพื่อจะกล่าวปัญหาข้อที่สามที่ตนถามแล้วจึงกล่าวคาถานี้ว่า

ข้าพเจ้าได้ถามปัญหานี้อย่างนี้ว่า ดูกรท่านผู้เจริญความยาวอย่างเอกเทียวจัดว่าเป็นความยาวอย่างยิ่งและเป็นความยาวกว่าความยาวอย่างอื่น

ตั๊กแตนจึงกล่าวกับพระโพธิสัตว์อีกว่า ข้าแต่ดาบสผู้เจริญ ครั้งนั้นครุฑนี้แก้ปัญหาข้อที่สามของข้าพเจ้าว่า ดูกรตั๊กแตน ปัญหาของท่านนั้นเราขอแก้ว่า ขึ้นชื่อว่าหนทางจัดว่ายาว สำหรับบุคคลผู้เดินไปตอนกลาง ๆ ทางนั้นจัดว่ายาวอย่างยิ่ง และเป็นทางที่ยาวกว่าทางอื่นเทียว ครุฑนี้แก้ปัญหาข้อที่สามของข้าพเจ้าอย่างนี้นั่นเทียว ฯ พระมหาสัตว์ได้ฟังแล้วจึงกล่าวกับครุฑนั้นว่า ดูกรครุฑ คำที่เจ้ากล่าวแล้วอย่างนั้นจริงหรือ เมื่อครุฑนั้นรับคำว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ คำนั้นจริงทีเดียว แล้วกล่าวกับครุฑนั้นว่า ดูกรครุฑ เจ้าไม่รู้ปัญหานั้นแล้วจึงแก้ปัญหาข้อที่สามว่า ดูกรครุฑ ปัญหานั้นเราขอแก้ว่า ขึ้นชื่อว่าสภาวะทั้งสองคือสัปบุรุษ ๑ อสัปปุรุษ ๑ ก็อสัปบุรุษนั้นชื่อ

ห่างไกลยิ่งกว่าสัปบุรุษเปรียบเหมือนฝั่งข้างนี้ของมหาสมุทรย่อมห่างไกลยิ่งกว่าฝั่งข้างโน้น ขึ้นชื่ออสัปบุรุษจัดว่าห่างไกลยิ่งกว่าสัปบุรุษและจัดว่าห่างไกลอย่างยิ่งเปรียบเหมือนมหาปฐพี ซึ่งห่างไกลยิ่งกว่าอากาศที่ไกลจัดว่าไกลอย่างยิ่งกว่าคูณด้วยร้อยด้วยพันและด้วยแสน ฯ ตั๊กแตนได้ฟังพระมหาสัตว์แก้ปัญหานั้นแล้วจึงกล่าวว่า ข้าแต่ดาบสผู้เจริญ การแก้ปัญหาข้อที่สามของท่านนั้นดีทีเดียว เมื่อจะกล่าวปัญหาข้อที่สี่ที่ตนถามจึงกล่าวคาถานี้ว่า

ข้าพเจ้าได้ถามปัญหานี้ว่า ดูกรท่านผู้เจริญ อย่างเอก
นั่นเทียวนั้นไม่มีอยู่ อย่างอื่นเทียวจัดว่าเป็นความไม่มีอย่างยิ่ง
ย่อมมีแก่สัตว์ทั้งหลายในโลกในกาลทุกเมื่อ

ตั๊กแตนครั้นกล่าวแล้วอย่างนี้ได้กล่าวกับพระมหาสัตว์อีกว่า ข้าแต่ดาบสผู้เจริญ ครั้งนั้นครุฑนี้เมื่อจะแก้ปัญหาข้อที่สี่ของข้าพเจ้าได้กล่าวว่า ดูกรตั๊กแตนปัญหาของท่านนั้นข้าพเจ้าขอแก้ว่า ขึ้นชื่อว่าความตายมีอยู่หามิได้ ลมหายใจเข้าออกอย่างอื่นจัดว่าเป็นความไม่มียิ่งกว่าในเวลาสัตว์ทั้งหลายตายนั่นเทียว ฯ พระมหาสัตว์ได้ฟังคำนั้นแล้วจึงกล่าวกับครุฑว่า ดูกรครุฑคาทีเจากล่าวแล้วอย่างนั้นจริงหรือ เมื่อครุฑรับคำว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญใช่แล้วคำนั้นจริงทีเดียว จึงกล่าวกับครุฑว่า ดูกรครุฑเจ้าไม่รู้ปัญหานั้น เมื่อจะแก้ปัญหาข้อที่สี่นั้นจึงกล่าวว่า ดูกรครุฑปัญหานั้นเราขอแก้ว่า ขึ้นชื่อว่าพระอริยบุคคลมีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นต้นจัดว่ามีหามิได้ เพราะว่าพระอริยบุคคลนั้นเจริญวิปัสนาได้ฌานห้ามีปฐมฌานเป็นต้น บรรลุผลมีโสดาปัตติผลเป็นต้น อยู่ด้วยการเผากิเลส เมื่อนิพพานด้วยสอุปาทิเสสนิพพานธาตุโดยสันดานชื่อว่าผู้มีหามิได้ ก็พระอริยบุคคลมีพระพุทธเจ้าเป็นต้นนั้นดำรงอยู่ตราบเท่าอายุ เมื่อนิพพานด้วยอนุปาทิเสสนิพพานธาตุ เมื่อดับขันธ์ห้ามีรูปขันธ์เป็นต้น ซึ่งจะเกิดขึ้นในภพในอนาคตชื่อว่ามีความไม่มีอย่างยิ่งกว่านั่นเทียว ฯ ตั๊กแตนได้ฟังพระมหาสัตว์แก้ปัญหานั้นแล้วจึงกล่าวกับดาบสนั้นว่า ข้าแต่ดาบสผู้เจริญการแก้ปัญหาของท่านนั้นดีจริง ๆ เหลือเกิน จึงกล่าวกับครุฑว่า ดูกรครุฑ ปัญหาสี่ข้อเหล่านี้ข้าพเจ้าถามแล้วแก่ท่าน แต่ว่าท่านไม่สามารถรู้ปัญหาเหล่านั้นได้ ก็ดาบสนี้ได้ฟังถ้อยคำของข้าพเจ้าแล้วจึงแก้เพื่อให้เราทั้งสองรู้ปัญหาเหล่านั้น เพราะฉะนั้นถ้าว่าท่านจะกินข้าพเจ้าไซร้ก็จงกินข้าพเจ้าตามความปรานถนาของท่านในกาลนี้เถิด ฯ ครุฑนั้นได้ฟัง

คำนั้นแล้วจึงกล่าวว่า ดูกรตั๊กแตน ข้าพเจ้าจะไม่กินท่านในกาลไหน ๆ ฯ ครั้งนั้น พระมหาสัตว์ เมื่อจะให้โอวาทครุฑนั้นจึงกล่าวว่า ดูกรครุฑ ตั้งแต่นี้ไปเจ้าจงกินอาหารที่สมควรในกาลทั้งปวง จงอย่ากินอาหารที่ไม่ควรแม้ในกาลไหน ๆ แล้วได้ให้ศีลห้าแก่สัตว์ทั้งสอง ครุฑได้ชื่นชมกับดาบสและตั๊กแตนตัวใหญ่นั้นแล้วจึงลากลับไปที่อยู่นั่นเทียว ลำดับนั้นตั๊กแตนบันเทิงอย่างยิ่งกับดาบสนั้นแล้วได้ลาดาบสนั้นบินไปจากที่นั้นกลับที่อยู่ของตนนั่นเทียว ครั้งนั้นหมู่เทวดาทั้งหลายมาประชุมกันในหิมวันตประเทศนั้นชื่นชมแล้วด้วยการแก้ปัญหาของพระโพธิสัตว์แล้วได้เปล่งเสียงสาธุการอย่างดัง ส่วนพระโพธิสัตว์นั้นดำรงอยู่ตราบเท่าอายุของตนในหิมวันตประเทศนั้น เวลาสิ้นอายุเคลื่อนจากอัตภาพนั้นไปบังเกิดในเทวโลกนั่นเทียวแล ก็แลพระศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าเมื่อทรงจบการแสดงชาดกแก่ภิกษุทั้งหลายผู้นั่งประชุมฟังกันในโรงธรรมในพระ-เชตวนารามนั้น เมื่อจะทรงสรรเสริญอานุภาพแห่งปัญญาซึ่งมีแล้วในกาลก่อนของพระองค์แก่ภิกษุทั้งหลายในกาลนี้จึงตรัสสี่คาถานี้ว่า

ครั้งก่อนเราเกิดในโลกปรากฏชื่อว่าสุตโสมหลุดพ้น
จากเงื้อมมือเจ้าโปริสาทด้วยปัญญา

เมื่อเราเกิดในโลกปรากฏชื่อว่ามโหสถเปลื้องพระราชาเหล่านั้นด้วยปัญญาของตนในกาลนั้น

เมื่อเกิดในโลกชื่อว่าวิธูรบัณฑิตหลุดพ้นจากเงื้อมมือของปุณณยักษ์ด้วยปัญญาของตน

ครั้งเกิดเป็นดาบสได้เปลื้องตั๊กแตนตัวใหญ่นั้นจากการกินของครุฑในกาลนั้นด้วยปัญญาของตน

สมเด็จพระศาสดาครั้นตรัสแล้วอย่างนี้ เมื่อจะทรงตรัสกับภิกษุเหล่านั้นจึงตรัสคาถาว่า

บัดนี้เราช่วยหนอนให้หลุดพ้นจากภัยและความตาย
ด้วยปัญญาของตน เธอทั้งหลายจงดูสัตว์เหล่านั้นในทุกที่
ตามยถากรรมนั่นเทียว

ก็แลพระศาสดาครั้นตรัสแล้วอย่างนี้จึงตรัสว่า ภิกษุทั้งหลายมิใช่ในกาลนี้เท่านั้นที่เราทำให้แจ้งเพื่อให้รู้ทั่วปัญหาสี่ข้อของสัตว์เดรัจฉานทั้งสองนี้ แม้ในกาลก่อนเราก็ได้แก้ปัญหาต่าง ๆ ของสัตว์เดรัจฉานทั้งสองเหมือนกัน ดังนี้เมื่อจะทรงแสดงธรรมคือสัจจะทั้งสี่แก่ภิกษุเหล่านั้นอีกจึงตรัสสองคาถานี้ว่า

ก็สัจจะสี่นั้นคือ ทุกขสัจจะ สมุทยสัจจะ นิโรธสัจจะ
และมัคคสัจจะเรากล่าวแล้วในกาลทั้งปวง ภูมิสามชื่อว่า
ทุกขสัจจะ ตัณหาชื่อว่าสมุทยสัจจะ นิพพานชื่อว่านิโรธสัจจะ
มรรคมีองค์แปดชื่อว่ามัคคสัจจะ

เวลาจบเทศนาสัจจะสี่ของพระผู้มีพระภาค ภิกษุเหล่านั้นบางพวกบรรลุโสดาปัติผลเป็นต้นอย่างนี้แล สมเด็จพระบรมศาสดาเมื่อจะทรงประชุมชาดกได้ตรัสคาถาสุดท้ายว่า

หญิงผู้เป็นมารดาให้เกิดในกาลนั้น ได้เป็นพระนางมหา-
มายามารดาของเราในกาลนี้ กุฏุมพีผู้เป็นบิดาพระโพธิสัตว์
ในกาลนั้น ได้เป็นพระเจ้าสุทโธทนะในกาลนี้ พระเจ้าพรหมทัต
ผู้ดำรงอยู่ในความเป็นพระราชาในพระนครพาราณสีในกาลนั้น
ได้เป็นพระอานนท์ผู้อนุชาของเราเป็นผู้อุปัฏฐากเรา ในกาล
ทุกเมื่อในกาลนี้ ตั๊กแตนในกาลนั้นได้เป็นสารีบุตรผู้สาวก
ของเราในกาลนี้ ญาติทั้งหลายทั้งปวงของเรานั้นในกาลนั้น
ได้เป็นบริษัทของเราในกาลนี้ ชาวพระนครที่เหลือจำนวน
มากในกาลนั้น ได้เป็นสาวกของเราในกาลนี้ ดาบสชื่อว่า
สุจิตะผู้มีปัญญามาก ทั้งแกล้วกล้าในกาลนั้น ได้เป็นเราผู้
ตถาคตตรัสรู้ของโดยชอบ เป็นที่พึ่งของสัตว์โลกในกาลนี้ ก็
เธอทั้งหลายทั้งปวงเมื่อปรารถนาความสุขอย่างเลิศในกาล
ทั้งปวง พึงทรงจำชาดกไว้อย่างนี้ด้วยจิตที่เคารพอย่างยิ่ง

จบ สุจิตดาบสชาดก

๔๓ อักขรลิขิตชาดก

สมเด็จพระบรมศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวันมหาวิหาร ทรงปรารภการจารึกอักขรพระไตรปิฎกซึ่งเป็นศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่าโคดมพระองค์ก่อน ด้วยอำนาจกรรมที่พระองค์ได้ทรงทำแล้วในกาลก่อน จึงตรัสคำว่า **โย นโร ปสนฺโน โภนฺโต** เป็นต้น

ความพิสดารว่า ภายหลังวันหนึ่ง พระมหาสารีบุตรเถระผู้มีอายุเข้าไปเฝ้าถึงที่ประทับอยู่ของพระผู้มีพระภาค นั่งแล้ว ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ประคองอัญชลีไว้เหนือเศียรของตนทูลถามพระผู้มีพระภาคนั่นเทียวว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้เจริญ นรชนใดเป็นผู้มีใจเลื่อมใสในศาสนาของพระผู้มีพระภาค มีศรัทธา เขียนเองก็ดีให้ผู้อื่นเขียนเองก็ดีซึ่งอักขรพระไตรปิฎกที่เป็นคำสอนของพุทธศาสนา ก็ผลานิสงส์แห่งการเขียนอักษรที่ถึงพร้อมด้วยความเพียรในพระผู้มีพระภาค ย่อมทำความสุขมีประมาณเท่าไรมาให้แก่นรชนนั้นนั่นเทียว พระผู้มีพระภาคทรงสดับคำนั้นแล้วจึงตรัสบอกผลานิสงส์แห่งการเขียนอักษรแก่ท่านพระมหาสารีบุตรเถระว่า ดูกรสารีบุตรผู้มีอายุ นรชนคนใดคนหนึ่งมีศรัทธา เขียนเองก็ดีให้ผู้อื่นเขียนเองก็ดี ซึ่งอักขรพระไตรปิฎกซึ่งเป็นคำสอนของเรา ผลานิสงส์แห่งการเขียนอักขระย่อมมีเป็นอันมาก นับปริมาณไม่ถ้วนแก่นรชนนั้น ฯ พระศาสดาครั้นตรัสบอกผลแห่งการเขียนอักขระที่เป็นพระพุทธพจน์ ซึ่งมีอานิสงส์มากแก่พระมหาสารีบุตรเถระผู้มีอายุแล้วจึงตรัสว่า ดูกรอาวุโสสารีบุตร แม้ในกาลก่อนเราเกิดแล้วในกาลเป็นพระโพธิสัตว์เป็นบัณฑิต เขียนเองก็ดีให้ผู้อื่นเขียนเองก็ดีซึ่งอักขระพระไตรปิฎก เพื่อให้พระไตรปิฎกซึ่งเป็นคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่าโคดมพระองค์ก่อนดำรงอยู่ตลอดห้าพันปี ได้เสวยความสุขอย่างโอฬารยิ่งมีความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิเป็นต้นในสังสารภพแล้ว ได้บรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณในกาลนี้ ดังนี้แล้วได้ทรงนิ่งอยู่ ทรงถูกพระมหาสารีบุตรเถระนั้นทูลอาราธนาแล้วจึงทรงนำอดีตนิทานมาว่า

ดูกรอาวุโสสารีบุตรในอดีตกาล พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งทรงพระนามว่าโคดมพระองค์ก่อนมีพระชนมายุแปดสิบปีทรงอุบัติขึ้นในโลก ฝ่าย

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่าโคดมองค์ก่อนนั้นทรงพระนามว่าสิทธัตถะในเวลาเป็นพระกุมาร และได้มีพระนามว่าโคดมในเวลาเป็นพระพุทธเจ้าเทียว พระมหาเทวีพระมารดาพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นพระนามว่าสิริมหามายา พระมหาราชาพระบิดาพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นพระนามว่าสุทโธทนะ พระมาตุจฉาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นพระนามว่ามหาปชาบดีโคตมี พระเทวีอัครมเหสีของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นพระนามยโสธราเทวี พระกุมารพระราชบุตรของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นพระนามว่าราหุล พระนครเป็นที่ประสูติของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นชื่อนครกบิลพัสดุ์ คำสอนคือพระไตรปิฎกชื่อว่าศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามโคดมพระองค์ก่อนนั้นดำรงอยู่ในโลกนี้ตลอดห้าพันปี ดูกรอาวุโสสารีบุตร ครั้งนั้นเราดำรงอยู่ในเวลาเป็นพระโพธิสัตว์เป็นอำมาตย์ของพระเจ้าสุทโธทนมหาราชพระราชบิดาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ก่อน บูชาพระพุทธพจน์ด้วยเครื่องมหาสักการะอย่างโอฬารยิ่ง ด้วยอำนาจการถวายในศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น กาลนั้นอำมาตย์นั้นเป็นบัณฑิตถึงพร้อมด้วยศรัทธา เป็นผู้ใคร่เพื่อให้พระไตรปิฎกซึ่งเป็นคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่าโคดมองค์ก่อนให้ดำรงอยู่ตลอดห้าพันปี ตนเองจึงจารึกอักขรพระพุทธพจน์ด้วยกำลังความรักของตนตามกำลัง ภายหลังวันหนึ่งอำมาตย์นั้น จึงเรียกบุรุษของตนผู้ถึงพร้อมด้วยความรู้เป็นบัณฑิตมาเพื่อให้จารึกอักขระพระพุทธพจน์จึงกล่าวคาถาที่หนึ่งว่า

ท่านผู้เจริญทั้งหลาย นรชนใดเลื่อมใสแล้วพึงจารึกพุทธวจนะลงในคัมภีร์ด้วยศรัทธาเพื่อให้ดำรงอยู่ตลอดกาลนาน นรชนนั้นพึงบูชาพระพุทธพจน์นั้นด้วยเครื่องบูชาในกาลทั้งปวง

อำมาตย์ผู้เป็นบัณฑิตเหล่านั้นได้ฟังคำนั้นแล้ว จึงรับคำว่าดีละนาย แล้วเมื่อจะปรึกษาอำมาตย์นั้นจึงกล่าวคาถาที่สองว่า

นาย พวกข้าพเจ้าจักจารึกพระพุทธพจน์ด้วยศรัทธา ดีละ ข้าพเจ้าทั้งปวงจะพึงบูชาพระไตรปิฎกของพระศาสดา ผู้เป็นเจ้าที่จารึกลงในคัมภีร์ตลอดกาลนานด้วยเครื่องบูชา

พระโพธิสัตว์ผู้เป็นอำมาตย์ได้ฟังคำของบัณฑิตเหล่านั้นแล้วเมื่อบันเทิงอยู่กับอำมาตย์เหล่านั้น จึงจารึกอักขระพระพุทธพจน์พระไตรปิฎกลงในคัมภีร์ ได้ให้ภัตโภชนาหารผ้าและเครื่องประดับแก่บัณฑิตเหล่านั้น วันหนึ่ง พระมหาสัตว์อันบัณฑิตทั้งหลายแวดล้อมแล้ว จึงไปวิหารซึ่งเป็นที่ประทับอยู่ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่าโคดมพระองค์ก่อน ถวายบังคมพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น และบูชาด้วยของหอมและมาลัยเป็นต้น ประคองอัญชลีไว้เหนือศีรษะของตนกราบทูลอย่างนี้ว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้เจริญ ข้าพระองค์ทั้งปวงถึงพร้อมด้วยศรัทธา จักจารึกอักขระพระไตรปิฎกซึ่งเป็นคำสอนของพระองค์ลงในคัมภีร์ตามกำลังของพวกข้าพระองค์นั่นเทียว ฯ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่าโคดมพระองค์ก่อนได้ทรงสดับคำนั้นแล้ว จึงตรัสกับพระโพธิสัตว์นั้นว่า ดูกรอำมาตย์ผู้เจริญ ท่านทั้งหลายจารึกอักขระพระไตรปิฎกซึ่งเป็นคำสอนของเรานั้นลงในคัมภีร์นั้นเป็นความดีทีเดียว เมื่อจะทรงอนุโมทนาบุญกรรมแห่งการจารึกของบัณฑิตเหล่านั้น จึงได้ตรัสสามคาถาเหล่านี้ว่า

ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ชนผู้ใดผู้หนึ่งมีศรัทธาจารึกเอง
ก็ดีให้ผู้อื่นจารึกก็ดี ซึ่งบทอักขระพระไตรปิฎกในศาสนาของเรา
ชนนั้นเกิดแล้วในโลก ย่อมเป็นผู้มีอายุยืนมีความสุขมีปัญญาและแกล้วกล้าในหมู่เทพยดาและมนุษย์ทั้งหลายทุกเมื่อ

เขาเมื่อท่องเที่ยวไปในสงสาร จักไม่ไปอบาย และจักได้ความสุขในหมู่เทพยดาและมนุษย์ทั้งหลายในกาลทุกเมื่อ

ก็แล พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่าโคดมพระองค์ก่อน ครั้นตรัสแล้วอย่างนี้ เมื่อจะทรงประกาศผลแห่งการจารึกอักษรของบัณฑิตเหล่านั้นจึงตรัสคาถาเหล่านี้ว่า

ผู้ใดเกิดในตระกูลกษัตริย์ พราหมณ์อันมั่งคั่งและมีทรัพย์มากในโลก สมบูรณ์ด้วยทรัพย์และข้าวเปลือกในโลกในกาลทุกเมื่อ

ผู้นั้นเมื่อท่องเที่ยวไปในภพ ย่อมไม่เกิดในตระกูลต่ำ แม้เป็นผู้ยากจนย่อมไม่เกิดในตระกูลที่ประกอบด้วยทุกข์ในกาลทุกเมื่อ

เขาเกิดแล้วในภพน้อยภพใหญ่ ย่อมเป็นญาติของผู้ใครในประโยชน์ เป็นผู้ฉลาดตัดความสงสัยได้ ย่อมเป็นที่พึ่งของนรชนทั้งหลายในกาลทั้งปวง

นรชนนั้นผู้จารึกอักขระเกิดแล้วในโลกย่อมเป็นผู้มีอายุยืน มีบุญ มีทรัพย์ในกาลทุกเมื่อในเพราะบุญคือการจารึกอักขระ

นรนั้นจารึกอักขระซึ่งเป็นคำสอนอย่างเลิศด้วยศรัทธา ย่อมเป็นผู้มีรูปงาม น่าชมในเพราะบุญคือการจารึกอักขระ

ชนนั้นผู้จารึกบทอักขระในพระไตรปิฎก ย่อมเป็นผู้มีวาจาอ่อนหวาน เป็นที่รักของคน นี่เป็นผลแห่งการจารึก

นระนั้นจารึกบทอักขระในพระไตรปิฎกด้วยตนเอง ย่อมเป็นผู้มีฤทธิ์มาก มีเดชมาก นี้เป็นผลแห่งการให้จารึก

นระนั้นประกอบด้วยศรัทธา ตนนั่นเทียวจารึกบทอักขระนั้นแม้ตัวหนึ่งในพระไตรปิฎกในศาสนาของเรา

ครั้นเกิดแล้วในโลกย่อมเป็นพระเจ้าจักรพรรดิเจ็ดครั้งเป็นใหญ่ในทวีปทั้งสี่ในเพราะจารึกบทอักขระ

ชนนั้นเกิดแล้วในภพย่อมเป็นใหญ่กว่าเทวดาทั้งหลายสามครั้งในกาลทั้งปวง ในเพราะจารึกบทอักขระ

เพราะฉะนั้นแล ชนผู้เป็นบัณฑิตเมื่อเห็นความสุขของตนย่อมจารึกเอง หรือว่าให้ผู้อื่นจารึกคำสอนของพระพุทธเจ้า

บทอักขระในพระไตรปิฎกในศาสนาของเราที่เป็นพระพุทธพจน์คือพระไตรปิฎก ซึ่งเป็นพระธรรมอย่างประเสริฐย่อมให้ความสุขในกาลทุกเมื่อ

พระพุทธพจน์นั้นผู้ต้องการความสุขควรฟัง ควรคิดด้วยปัญญา และพึงบูชาด้วยใจที่เอื้อเฟื้อ เพราะเป็นเหตุแห่งความสุขในกาลทุกเมื่อ

บุคคลพึงกล่าวพุทธคุณ ธรรมคุณและสังฆคุณทั้งปวงด้วยศรัทธา พึงรักษาศีลเป็นนิจในการทั้งปวง

บุคคลผู้ต้องการความสุขพึงให้วัตถุทาน และพึงทำบุญกรรมอย่างต่าง ๆ ซึ่งเป็นเหตุแห่งความสุขของตน

บุญแลให้สุคติในเบื้องหน้าในปรโลก ย่อมเป็นที่พึ่งของสัตว์ทั้งหลายในเทวโลก และมนุษยโลกในกาลทุกเมื่อ

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่าโคดมพระองค์ก่อน ครั้นทรงประกาศผลานิสงส์แห่งการจารึกอักขระแก่บัณฑิตเหล่านั้นด้วยสิบหกพระคาถาเหล่านี้อย่างนี้ ทรงประสงค์จะทราบความที่อำมาตย์ผู้เป็นบัณฑิตนั้นเกิดแล้วในอนาคต จึงทรงส่งพระญาณของพระองค์ อันชื่อว่าอนาคตสญาณไปในอนาคต ได้ทรงทราบว่าอำมาตย์นั้นจะเกิดเป็นอำมาตย์ผู้เป็นบัณฑิตในอนาคตนั่นเทียวว่า อำมาตย์ผู้เป็นบัณฑิตนี้เมื่อได้คำพยากรณ์ความเป็นพระพุทธเจ้าในสำนักของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระนามว่าทีปังกรในอนาคตกาล จักเป็นพระพุทธเจ้าพระนามว่าโคดมเช่นกับเราแน่แท้ เพราะเหตุนั้นเทียว อำมาตย์ผู้เป็นบัณฑิตนี้ เป็นเชื้อสายแห่งพระพุทธเจ้านั่นเทียว เมื่อดำรงแล้วในความเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตกาล จะเป็นผู้มีอายยืน ในเวลาเป็นพระกุมารจะมีชื่อว่าสิทธัตถะ ในเวลาเป็นพระพุทธเจ้าจักมีพระนามเดิมว่าโคดม พระเทวีพระมารดาของผู้เป็นเชื้อสายแห่งพระพุทธเจ้านี้พระนามว่าสิริมหามายา พระราชบิดาพระนามว่าสุทโธทนะ พระมาตุจฉาพระนามว่ามหาปชาบดีโคตมี พระเทวีผู้เป็นอัครมเหสีพระนามว่ายโสธราเทวี พระกุมารผู้เป็นพระราชบุตรพระนามว่าราหุล พระนคร

ที่ประสูติชื่อกบิลพัสดุ์บุรี คำสอนคือพระไตรปิฎก ที่ชื่อว่าศาสนาของผู้เป็นเชื้อสายแห่งพระพุทธเจ้านี้จักดำรงอยู่ตลอดห้าพันปีในโลกนี้ในอนาคตกาลนั่นเทียว ก็แลพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่าโคดมพระองค์ได้ทรงทราบอำมาตย์ผู้เป็นบัณฑิตนั้นผู้มีสภาวะอัตภาพที่เป็นไปอยู่ในอนาคตกาลเทียว ด้วยอนาคตสญาณของพระองค์ครั้งนั้นพระโพธิสัตว์อำมาตย์ผู้เป็นบัณฑิตเสวยสุขสมบัติของตน ดำรงอยู่ตราบเท่าอายุเคลื่อนแล้วจากอัตภาพนั้นไปเกิดในปราสาทวิมานทอง อันประดับด้วยรัตนะต่าง ๆ ประมาณสิบสองโยชน์ ในเทวโลกชั้นดาวดึงส์ ก็ด้วยผลานิสงส์แห่งการจารึกพระไตรปิฎกซึ่งเป็นคำสอนที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่าโคดมพระองค์ก่อนทรงแสดงแล้วได้เสวยทิพสมบัติของตนในเทวโลกชั้นดาวดึงส์ ดำรงอยู่ตราบเท่าอายุ ครั้นเคลื่อนจากเทวโลกนั้นมาถือปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระเทวีผู้เป็นอัครมเหสีพระนามว่านันทาทรงเป็นพระชายาที่รักของพระเจ้าอินทะในพระนครชื่อว่ากบิลพัสดุ์เก่า ส่วนพระนางนันทาเทวีนั้นเมื่อครบสิบเดือน ได้ประสูติพระราชบุตรปานดังรูปทอง ขณะที่พระโพธิสัตว์ประสูตินั้น ท้าวสักกเทวราชบันดาลให้สายฝนแก้วรัตนะทั้งเจ็ดตกลงในพระนครกบิลพัสดุ์เก่าจนทั่ว เพราะผลที่ไหลออกแห่งการจารึกอักขระพระไตรปิฎก ลำดับนั้น พระบิดาพระโพธิสัตว์ทรงเห็นเหตุอัศจรรย์เกิดแล้ว ทรงกำหนดว่า บุตรของเรามีมหาเดชานุภาพนั่นเทียว ดังนั้น ในวันขนานนามพระโพธิสัตว์ จึงทรงขนานนามว่าโปราณกปิลกุมาร เพราะทรงประสูติในพระนครกบิลพัสดุ์เก่า ก็ในวันขนานนามพระโพธิสัตว์ ท้าวสักกเทวราชเสด็จมาจากเทวโลก ทรงบูชาพระโพธิสัตว์ด้วยเครื่องอลังการทั้งหลายประดับด้วยรัตนะเจ็ด เพราะผลเป็นที่ไหลออกแห่งการจารึกอักขระพระไตรปิฎก ท้าววสวัตดีเทวราชเสด็จมาจากที่ของพระองค์ ทรงบูชาด้วยผ้าและเครื่องประดับทั้งปวง รุกขเทวราชมาแล้วจากที่อยู่ของตน บูชาพระโพธิสัตว์นั้นด้วยของหอมดอกไม้และผลไม้ที่ถึงพร้อมด้วยกลิ่นและรส นาคราชมาแล้วจากภพแห่งนาคบูชาพระโพธิสัตว์นั้นด้วยรัตนะเจ็ดอย่าง ส่วนสีหะผู้เป็นเจ้าแห่งเนื้อให้ราชสีห์ตัวหนุ่ม ๆ ทั้งหลายเอาปากคาบเนื้ออย่างดีของสัตว์เดรัจฉานทั้งปวงมาจากหิมวันตประเทศ ส่งไปให้แก่พระโพธิสัตว์เพื่อเป็นโภชนาหารทุกวัน ๆ เป็นนิจ แม้ท้าวมหาพรหมก็สมโภชพระโพธิสัตว์ด้วยดุริยางค์ทั้งหลายในพรหมโลกตลอดเวลาเย็น เทวดาชั้นฉกามาพจรได้สมโภชพระโพธิสัตว์นั้นด้วยทิพยดุริยางค์ตลอดราตรี ทั้งภุมเทวดาสมโภชพระโพธิสัตว์ด้วยทิพยดุริยางค์ของตนตลอดปัจฉิมยาม

รุกขเทวดาทั้งหลายมาแล้วสมโภชพระโพธิสัตว์ด้วยการฟ้อนการขับและประโคมตั้งแต่เช้าตลอดวัน นาคราชเอาน้ำซึ่งมีรสดีอย่างยิ่ง ใส่หม้อทองอันวิจิตรด้วยรัตนะเจ็ดประการเต็มด้วยน้ำหอม นี้เป็นผลานิสงส์แห่งการเขียนอักขระมาถวายแก่พระโพธิสัตว์นั้นทุกวันๆ เป็นนิจ หมู่เทวดามาแล้วจากอุตรกุรุทวีป นำหญิงสาวผู้หนึ่งซึ่งถึงพร้อมด้วยลักษณะความงามอย่างเลิศเป็นอย่างยิ่ง เหมือนเทพอัปสรได้ถวายเพื่อเป็นผู้อุปัฏฐากพระโพธิสัตว์ พระยาม้าได้นำม้าตัวเป็นมงคลตัวหนึ่งผู้เป็นชานียสมบูรณ์ด้วยกำลังในการวิ่ง ประดับด้วยเครื่องประดับทุกอย่าง จากตระกูลม้าวลาหกมาถวายพระโพธิสัตว์ พระยาช้างได้นำช้างตัวเป็นมงคลเชือกหนึ่งขาวปลอด ทรงกำลังมากกว่าช้างทั้งปวง ประดับด้วยเครื่องประดับ ทุกอย่างจากตระกูลช้างฉัททันต์มาถวาย เทวดายักษ์และคนธรรพ์ทั้งหลายนำโภชนะทั้งหลายทั้งปวงมาถวายพระโพธิสัตว์ แม้ท้าวมหาพรหมก็ได้ส่งปราสาททองเจ็ดหลังซึ่งประดับด้วยรัตนะเจ็ดประการไปถวาย ท้าวสักกเทวราชได้ส่งปราสาททองไปถวาย นาคราชได้ส่งปราสาทเจ็ดหลังประดับด้วยรัตนะต่างๆ มาถวาย เจ้าประเทศราชทั้งหลายทั้งปวงซึ่งอยู่ในพื้นชมพูทวีป ทรงให้สร้างปราสาทอย่างดียิ่งต่างๆ ชนิด ล้วนด้วยรัตนะทองและเงินต่างๆ นานา ส่งไปถวายพระโพธิสัตว์นั้น ต้นกัลปพฤกษ์ล้วนด้วยทองและเงินมีผลดอกใบหน่อและกิ่งใหญ่ล้วนด้วยทองและเงิน ผุดขำแรกขึ้นจากแผ่นดิน กลางระหว่างหม้อขุมทรัพย์ทองและเงินซึ่งตั้งอยู่ห่างสิบโยชน์ รอบปราสาทที่อยู่ของพระโพธิสัตว์ เสียงกึกก้องแห่งผลดอกในหน่อและกิ่งที่ล้วนด้วยทองและเงินแห่งต้นกัลปพฤกษ์เหล่านั้น มีเสียงไพเราะดุจคีตดุริยางค์อันประกอบด้วยองค์ห้า ปรากฏแล้วเพราะผลเป็นที่ไหลแห่งการจารึกอักขระ ต้นกัลปพฤกษ์สี่ต้นตั้งอยู่ที่หน้ามุขและประตูทั้งสี่แห่งปราสาทเป็นที่อยู่ของพระโพธิสัตว์ ระหว่างกิ่งต้นกัลปพฤกษ์ทั้งสี่นั้น ห้อยรัตนะต่างๆ ที่หาค่ามิได้ ผ้าอย่างวิจิตรต่างๆ ทั้งเครื่องประดับอย่างสวยงามต่างๆ ภาชนะทองและเงินต่างๆ สิ่งของสำหรับใช้สอยต่างๆ และโภชนะทิพอย่างต่างๆ รอบปราสาทเป็นที่อยู่นั้นมีกำแพงเจ็ดชั้น ล้วนด้วยเงินทองวิจิตรด้วยรัตนะต่างๆ สูงประมาณสิบแปดศอกโชติช่วงแวดล้อมอยู่ เสียงกึกก้องแห่งกำแพงเหล่านั้นไพเราะดุจเสียงประโคมแห่งคีตดุริยางค์อันประกอบด้วยองค์ห้า เปล่งออกซึ่งเสียงอันไพเราะน่าฟังอย่างเหลือเกินเป็นระหว่างๆ ที่ระหว่างๆ กำแพงเหล่านั้นมีหนทางเดินห้อยผ้าเงินและทอง มีสระ

น้ำมีน้ำอันใสอย่างยิ่ง มีภูเขาทองและเงินแปดหมื่นสี่พัน ต้นจันทน์มีกลิ่นหอมอย่างเหลือเกินแปดหมื่นสี่พันต้น รูปสุนัขล้วนด้วยทองและเงินมีรูปร่างน่ากลัวอย่างยิ่งได้แปดหมื่นสี่พัน รูปโคและกระบือล้วนด้วยทองมีรูปร่างน่ากลัวได้แปดหมื่นสี่พัน รอบที่อยู่พระโพธิสัตว์มีศาลาแต่ละหลังล้วนด้วยเงินและทอง วิจิตรด้วยรัตนะต่าง ๆ ตั้งอยู่ในที่ห่างกันหลังละหนึ่งโยชน์ ก็ด้วยผลเป็นที่ไหลออกแห่งพระโพธิสัตว์นั้น เทพธิดาองค์หนึ่งชื่อว่ามณีเมขลาส่งเรือใหญ่แปดหมื่นสี่พันลำวิจิตรด้วยรัตนะต่าง ๆ ล้วนด้วยทองแล่นไปจากมหาสมุทรเพื่อมอบให้พระโพธิสัตว์ พระมหาสัตว์เสวยมหาสุขสมบัติด้วยผลแห่งบุญกรรมที่ทรงทำในกาลก่อนแล้วของพระองค์ ประทับอยู่ในพระนครกบิลพัสดุ์โบราณกับพระราชมารดาบิดาของพระองค์ตลอดกาลนาน ด้วยเดชานุภาพแห่งบุญฤทธิ์อันมาก เมื่อพระเจ้าอิสินทมหาราชพระราชบิดาเสด็จปรโลกแล้ว ทรงครองราชสมบัติโดยชอบธรรมในพระนครกบิลพัสดุ์โบราณ ทรงเป็นพระมหาจักรพรรดิราชพระนามว่าโบราณกปิละ เสวยสุขสมบัติความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิในพระนครกบิลพัสดุ์โปราณกับพระมหาเทวีพระนามว่าอานันทาพระมารดาของพระองค์ จำเดิมแต่นั้นพระมหาสัตว์เมื่อจะโอวาทแก่หมู่มหาชนมีอำมาตย์ของพระองค์เป็นต้น ผู้อยู่ในพระนครกบิลพัสดุ์โบราณได้ตรัสสามคาถานี้ว่า

ท่านผู้เจริญทั้งหลายบัดนี้ข้าพเจ้าเป็นผู้สมบูรณ์ในพระบุญในกาลก่อนฉันใด ท่านทั้งหลายจงทำบุญตามกำลังทุกเมื่อฉันนั้น

ขึ้นชื่อว่าบุญเป็นผู้ให้หนทางอย่างดีแก่สัตว์ทั้งปวงทั้งหลายย่อมนำยศมาให้ในโลก ท่านทั้งหลายจงทำบุญนั้นทุกเมื่อ

เพราะเหตุนั้นแล ท่านทั้งหลายจงมีใจเอื้อเฟื้อในบุญเขตทำบุญมีทานเป็นต้นเพื่อความสุขแห่งตน

พระมหาสัตว์ครั้นตรัสแล้วอย่างนี้ เพื่อจะตรัสบอกบุญกรรมต่าง ๆ แก่หมู่มหาชนมีอำมาตย์เป็นต้นของพระองค์จึงตรัสคาถาเหล่านี้ว่า

ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ก็ชนเหล่าใดอยู่ครองเรือนรักษาศีลห้าให้ทานตามกำลัง ตามความเชื่อในกาลทั้งปวง ชนเหล่านั้นเกิดแล้วในโลกย่อมเป็นผู้มีอายุยืนมีบุญมาก

ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ผู้ใดเลี้ยงดูบุตร ภรรยา ทาสหญิงทาสชายและกรรมกร ผู้นั้นย่อมเกิดในสวรรค์ทุกเมื่อ

ผู้ใดมีความเคารพหมู่ญาติมีมารดาเป็นต้น ให้ทรัพย์แก่คนเหล่านั้น ท่านผู้เจริญทั้งหลาย เขาเหล่านั้นย่อมเป็นผู้มีทรัพย์มาก

ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ชนใดเป็นสัตบุรุษถึงพร้อมด้วยความกตัญญูเป็นต้น ยินดีในการให้และอนุโมทนาในทาน ชนนั้นย่อมไปสวรรค์

นรชนเหล่าใดเลี้ยงดูมิตรผู้ประเสริฐ บุคคลผู้มีใจดี ญาติคนผู้ขัดสนและยาจกให้อิ่มหนำด้วยข้าวและน้ำเป็นต้นทุกเมื่อ ชนเหล่านั้นย่อมไปสวรรค์

ก็หญิงใดไม่เบื่อแล้วบำรุงสามีของตน พ่อผัวแม่ผัว มิตรสหายและญาติทุกเมื่อ หญิงเหล่านั้นเกิดแล้วในโลกย่อมถึงความสุขอย่างเลิศและฐานะอย่างเลิศ

หญิงใดมีศีล มีความเคารพสามีของตน และคนผู้มีศีลทุกเมื่อ หญิงนั้นย่อมเป็นผู้มีรูปงาม ครั้นสิ้นชีวิตแล้วย่อมไปสู่เหล่าไตรทิพย์ทุกเมื่อ

หญิงใดมีใจใฝ่ในบุญประกอบการค้าขายอยู่ให้ทานตามกำลัง หญิงนั้นย่อมไปสวรรค์ทุกเมื่อ

หญิงใดไม่นินทาไม่ด่าไม่บริภาษสามีของตนหรือคนอื่น ๆ หญิงนั้นย่อมเกิดในสวรรค์ทุกเมื่อ

หญิงใดไม่โกรธไม่เบียดเบียนคนเหล่าอื่น หญิงนั้น
ย่อมเป็นผู้มียศใหญ่ถึงความสุขในกาลทั้งปวง

พระมหาสัตว์ครั้นตรัสบอกบุญกรรมต่าง ๆ แก่หมู่มหาชนเหล่านั้นด้วยสิบคาถานี้อย่างนี้ ได้เสวยสุขสมบัติความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิที่พรั่งพร้อมด้วยกามคุณทั้งปวงกับพระมหาเทวีพระนามว่าอานันทาพระมารดาของพระองค์ และทรงให้หมู่มหาชนผู้อยู่ในพระนครกบิลพัสดุ์โบราณ อิ่มหนำด้วยข้าวและน้ำต่าง ๆ ของควรใช้ของบริโภค และทรัพย์มีผ้าและเครื่องประดับเป็นต้น ทุกวัน ๆ ทรงเลี้ยงดูหมู่มหาชนเหล่านั้นทั้งปวง ด้วยสังคหวัตถุสี่เหล่านี้คือ ทาน เจรจาเป็นที่รัก ทำตนเสมอกัน และประพฤติให้เป็นประโยชน์ ในพระนครกบิลพัสดุ์โบราณซึ่งเป็นแว่นแคว้นของพระองค์ในการทั้งปวง ครั้งนั้น ท้าวสักกเทวราชทรงนำเทพกัญญาองค์หนึ่งชื่อว่าสุทธินี ผู้เป็นธิดาของเทพกัญญาชื่อว่าสุธรรมาให้มาเป็นชายาของพระองค์ตั้งไว้ในตำแหน่งอัครมเหสีของพระโพธิสัตว์ ทรงให้หมู่นางเทพอัปสรแปดหมื่นสี่พันองค์ซึ่งประดับด้วยเครื่องอลังการทั้งปวงแวดล้อม เพื่อให้นางเทพธิดาชื่อว่าสุทธินีทำการบำรุงพระโพธิสัตว์ ลำดับนั้น พระมหาสัตว์ทรงได้นางเทพกัญญาชื่อว่าสุทธินี รวมกับนางเทพอัปสรแปดหมื่นสี่พันเหล่านั้น เป็นพระชายาของพระองค์ ก็เพราะผลานิสงส์แห่งการจารึกอักขระพระไตรปิฎก ด้วยบุญกรรมที่พระองค์ทำไว้แล้วในกาลก่อนนั่นเทียว ทรงอยู่กับหมู่นางเทพอัปสรซึ่งมีนางสุทธินีเทพธิดาเป็นหัวหน้า ทรงได้พระราชบุตรหนึ่งพันองค์ มีพระรูปงามอย่างยิ่ง อานุภาพมีฤทธิ์บุญกำลังความเร็วและความเพียรมาก ในพระราชบุตรพันองค์เหล่านั้นซึ่งเป็นบุตรของพระองค์ ราชบุตรบางพระองค์ทรงส่งโปอุตรกุรุทวีปด้วยเดชแห่งอิทธาพลานุภาพของพระองค์ ทรงส่งพระราชบุตรของพระองค์บางองค์ไปปุพวิเทหทวีป พระราชบุตรบางองค์ส่งไปอมรโคยานทวีป พระราชบุตรบางองค์ทรงส่งไปนาคภพทวีป พระราชบุตรของพระองค์บางองค์ทรงส่งไปแม้ในหิมวันตประเทศและที่ทั้งปวง เพื่อให้มหาชนรู้เหตุแห่งการกระทำกรรมที่ทำดีแล้วและทำไม่ดีแล้ว ทรงส่งพระราชบุตรของพระองค์บางองค์ไปสำนักพระราชาในพื้นชมพูทวีปอีกแล้วให้ทำหน้าที่ต่าง ๆ นานา พระมหาสัตว์ทรงส่งพระราชบุตรพันหนึ่งเหล่านั้นไปในที่ทั้งหลาย เพื่อต้องการให้มหาชนรู้เหตุแห่งการทำกรรมนั้น ๆ อย่างนี้ ทรงให้พระราชบุตรของพระองค์บางองค์ทำตามรอย

พระยุคลบาทในสำนักพระองค์ ได้ทรงมีหมู่พระราชบุตรพันหนึ่งเป็นบริวาร และทรงมีพระยศใหญ่ พระราชบุตรนอกจากพันนั้นแล้ว ทรงช่วยการงานบางอย่างของพระมหาสัตว์พระราชบิดา พระมหาสัตว์มีกำลังอย่างมากยิ่ง ทรงมีกำลังเกินกว่าร้อยคนพันคนไม่เหมือนใครในพื้นชมพูทวีป เสวยเครื่องบรรณาการอย่างเลิศต่างๆ ที่พระราชาในชมพูทวีปส่งไป ทรงมีพระรูปกายงดงามอย่างยิ่งกว่ารูปมนุษย์ในชมพูทวีปทั้งสิ้น มีพระรูปกายดุจท้าวมหาพรหม พระรูปทรงงาม ทรงสัมผัสกายหญิงมนุษย์บ้างเทพธิดาบ้าง เสวยสุขสมบัติในความเป็นพระราชาของพระองค์ เช่นกับสุขสมบัติของพระเจ้าจักรพรรดิ ด้วยยศใหญ่ที่หาปริมาณมิได้ ไม่ทรงทำให้บุญมีทานและศีลเป็นต้นเสื่อม ทรงดำรงอยู่ตราบเท่าพระชนมายุ เมื่อเวลาสิ้นพระชนมายุได้เคลื่อนจากอัตภาพนั้นแล้วมีสวรรค์เป็นเบื้องหน้า พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้เองโดยชอบ ผู้สามารถเพื่อตามสอนเวเนยยชนทั้งหลาย ผู้ทรงเป็นพระศาสดาของเราทั้งหลาย ครั้นทรงแสดงอดีตวัตถุนิทานสองเรื่องแก่พระมหาสารีบุตรเถระผู้มีอายุแล้วอย่างนี้ บัดนี้ทรงเห็นความเจริญอย่างยิ่งประโยชน์และความสุขในอนาคตแห่งหมู่มหาชนทั้งสิ้น เมื่อจะทรงแสดงผลานิสงส์แห่งการจารึกอักขระแก่พระเถระนั้น เพื่อให้มหาชนทำความอุตสาหะจารึกอักขระพระไตรปิฎก และเพื่อการตั้งอยู่แห่งศาสนาของพระองค์เป็นนิจตลอดห้าพันปีนั่นเทียว จึงตรัสคาถาเหล่านี้ว่า

ดูกรสารีบุตร ผู้ใดเป็นบัณฑิตเขียนเองก็ตาม ให้ผู้อื่นเขียนเองก็ตาม ซึ่งอักขระเป็นคำสอนของเรา สถิตอยู่ในคัมภีร์ตลอดกาลนาน

ดูกรสารีบุตรผู้นั้นผู้เป็นบัณฑิต เมื่อท่องเที่ยวไปในสงสาร ย่อมไม่เกิดในอบายทั้งหลาย จะเกิดในสวรรค์ทั้งหลายทุกเมื่อ

ครั้นเกิดแล้วในโลก จะเป็นเทวดาในเทวโลกก็ตาม เป็นมนุษย์ในมนุษย์โลกก็ตาม ย่อมเป็นผู้เลิศและสูงสุดทุกเมื่อ

เขาเกิดแล้วย่อมเป็นผู้มียศใหญ่มีสุขบันเทิงด้วยหมู่ญาติของตน ย่อมมีคนบูชาในที่ทั้งปวงทุกเมื่อ

เมื่อเกิดแล้วย่อมเป็นผู้มีปัญญามากแกล้วกล้ามีฤทธิ์มาก มีเดชมาก ไพบูลย์ในโลกทุกเมื่อดุจดวงอาทิตย์

ย่อมเป็นผู้มีรูปงาม น่าชมเป็นที่รักรุ่งโรจน์ในหมู่ญาติทุกเมื่อดุจดวงจันทร์รุ่งโรจน์อยู่กลางหมู่ดารา

ย่อมเป็นผู้มีอายุยืน ไม่มีโรค ถึงพร้อมด้วยตระกูล มีผลมาก มีความสุข มีโภคะมากทุกเมื่อ

ย่อมเป็นผู้เลิศ สมบูรณ์ด้วยทรัพย์ข้าวเปลือกและผ้าเป็นต้นในกาลทั้งปวง ในเพราะบุญคือการจารึกอักขระ

จะเกิดในสองตระกูลคือ ตระกูลกษัตริย์หรือว่าตระกูลพราหมณ์เป็นตระกูลอันเลิศมีสมบัติมากทุกเมื่อ นี่เพราะบุญคือการจารึกอักขระ

เขาเกิดแล้วในโลกทุกเมื่อ ย่อมไม่เกิดในตระกูลที่ต่ำมีตระกูลจัณฑาลเป็นต้น ซึ่งมีโภคะอย่างเลว มีทุกข์ ยากจน นี่เพราะการจารึกอักขระ

เมื่อเขาเกิดในครรภ์มารดา ย่อมอยู่เป็นสุขกับมารดาของตน คลอดแล้วก็ย่อมอยู่เป็นสุขทุกเมื่อ นี้เพราะการจารึกอักขระ

เขาย่อมมีปกติกล่าวคำเป็นที่รักมีเสียงไพเราะ เป็นที่ชอบใจ สบายหูในกาลทั้งปวงนี้ เพราะการจารึกอักขระ

เขาย่อมเป็นผู้มั่งคั่งด้วยดีด้วยโภคทรัพย์อย่างเลิศ ทั้งข้าทาสและไร่นาเป็นต้นในกาลทั้งปวง นี้เป็นผลแห่งการจารึก

เขาย่อมไม่ตายด้วยอาถรรพ์มนต์ ยาพิษแม้กระทั่งภัยมีไฟเป็นต้น นี้เป็นผลแห่งการจารึก

ทั้งย่อมไม่ตายด้วยน้ำไฟ แม้กระทั่งการเบียดเบียนของศัตรู นี้เป็นผลแห่งการจารึก

เขาจารึกอักขระแล้วย่อไม่ตกสิญจิจานรกหรือโลกันตรนรกอันเย็นยิ่งแม้คราวเดียว

เขาจักไม่เกิดในเปตโลกอันมีทุกข์อย่างยิ่งมีความคับแค้นและมีความกระหายแม้สักครั้งเดียว

เขาจารึกอักขระแล้วเป็นผู้ควรแก่พระสัทธรรม จักไม่เกิดในตระกูลสัตว์เดรัจฉานอันเลวสักครั้งเดียว

จักไม่เกิดในอสูรกายที่มีศีรษะลง เท้าอยู่เบื้องบนมีทุกข์แม้คราวเดียว

จักไม่เกิดในอสัญญีสัตว์ที่มีรูปอันไฟไหม้แล้วมีทุกข์อย่างยิ่งแม้คราวเดียว

เขาจักถึงความเป็นมนุษย์ไม่เป็นคนบอดและหนวกแม้คราวเดียว

ย่อมไม่เป็นผู้สะดุ้งไม่กลัว ไม่มีทุกข์ไม่แก่ในกาลทั้งปวง

ครั้นเกิดในโลกย่อมไม่มีโรคในท้องเป็นต้น ทั้งทั่วร่างกายก็หาโรคมิได้

เมื่อเที่ยวไปในเทวโลกแล้ว เป็นผู้มีเทวดาแวดล้อมแล้วมีหมู่เทพให้เพลินเพลิดอยู่ด้วยดนตรีทั้งหลายมีหมู่กลองเป็นต้น บันเทิงอยู่ด้วยการฟ้อนขับประโคมและอาหารในสวรรค์ทุกเมื่อเป็นนิจ

เวลาเขาเข้านอนในวิมานอันเลิศ เทพทั้งหลายชักชวนกันประโคมด้วยการขับหรือด้วยดนตรีทั้งหลาย

เขานอนบนอาสนะอย่างดีอยู่ด้วยความยินดีในวิมานของตน เกลื่อนกล่นไปด้วยการฟ้อนและขับรื่นเริงอยู่กับเทพทั้งหลายทุกเมื่อ

ครั้นเขาเกิดในพรหมโลก ย่อมเป็นพรหมผู้ประเสริฐเป็นใหญ่เพลิดเพลินอยู่กับหมู่พรหมนี้เป็นผลแห่งการจารึก

เขาเป็นพรหมอยู่ในพรหมโลก เมื่อเสวยความสุขอย่างยิ่งอยู่ดำรงอยู่ตราบเท่าอายุนี้เป็นผลแห่งการจารึก

ครั้นเคลื่อนจากพรหมโลกแล้ว มาในโลกนี้ ย่อมเกิดในตระกูลที่มั่งคั่งไพศาลทุกเมื่อ นี้เป็นผลแห่งการจารึกอักษร

เมื่อท่องเที่ยวไปในภพทั้งหลายอย่างนี้คือในเทวโลกและมนุษยโลก ทุกเมื่อย่อมเป็นผู้เลิศกว่านรชนและเทวดาทั้งหลายเหล่านั้น นี้เป็นผลานิสงส์แห่งการจารึกอักขร

ถ้าเขาปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้าเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้าและสาวกไซร้ เมื่อเขาเกิดแล้วในชาติหวังๆ ก็จักบรรลุญาณอันเลิศและพระนิพพานอันประเสริฐ

พระศาสดาครั้นทรงแสดงผลานิสงส์แห่งการจารึกอักขระแก่พระมหาสารีบุตรนั้นด้วยสามสิบหกคาถาเหล่านี้ เมื่อจะทรงตรัสกับพระเถระนั้นจึงตรัสคาถาเหล่านี้ว่า

ดูกรสารีบุตร ชนใดเมื่อปรารถนาความสุขเพื่อตนพึงจารึกเอง หรือให้ผู้จารึกอักขระในศาสนาของเรา

ดูกรสารีบุตร ชนนั้นเป็นเทวดาหรือว่ามนุษย์ก็ตามย่อมเสวยความสุขในโลก ในเพราะบุญคือการจารึกอักขระ

ชนใดอนุโมทนาอักขระที่จารึกแล้วอย่างดี ชนนั้นย่อมได้ความสุขอย่างไพบูลย์ในกาลทั้งปวง

ชนใดให้เพื่อบูชาอักขระตามศรัทธาชนนั้นย่อมเป็นผู้มีโภคะมีทรัพย์ในโลกในกาลทั้งปวง

เพราะฉะนั้นแลชนผู้เป็นบัณฑิต เมื่อปรารถนาความสุขเพื่อตน พึงจารึกเองหรือพึงให้ผู้อื่นจารึกอักขระด้วยศรัทธา ผลอันมากที่เราพรรณนาแล้วอย่างนี้ย่อมมีในกาลทุกเมื่อแล

ครั้งทรงแสดงอานิสงส์อย่างต่าง ๆ แก่พระมหาสารีบุตรเถระนั้น ด้วยคาถาเหล่านี้แล้ว เมื่อจะทรงตรัสกับพระเถระนั้นจึงตรัสคาถาอีกว่าดูกรสารีบุตร กาลนั้นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น พระนามว่าโคดมพระองค์ก่อน ทรงทำประโยชน์เกื้อกูล ทรงจัดแจงสัตว์โลกทั้งปวงแล้ว ดำรงอยู่ตราบพระชนมายุ ทรงปรินิพพานแล้วด้วยอนุปาทิเสสนิพพานธาตุ

สมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงดำรัสให้เกิดความบันเทิงกับพระมหาสารีบุตรเถระแล้ว จึงตรัสว่า ดูกรสารีบุตรผู้มีอายุ ผลานิสงส์แห่งการจารึกอักขระในพระไตรปิฎกคือพระพุทธพจน์นั่นเทียวได้มีมากหาที่สุดมิได้ หาปริมาณมิได้ เมื่อจะทรงประชุมชาดกจึงตรัสคาถาสุดท้ายว่า

พระเจ้าอิสินทะผู้เป็นพระราชบิดาพระโพธิสัตว์ในกาลนั้น ได้เป็นพระเจ้าสุทโธทนะ พระบิดาของเราในกาลนี้ พระนางอานันทาเทวี พระมารดาพระโพธิสัตว์ในกาลนั้น ได้เป็นพระนางมหามายา พระราชมารดาของเราในกาลนี้ พระนางสุทธินีพระราชมเหสีในกาลนั้น ได้เป็นพระนางยโสธราในกาลนี้ นางสุธรรมาพระชายาท้าวสักกเทวราชในกาลนั้น ได้เป็นพระเถรีชื่อว่าอุบลวรรณาในกาลนี้ พระเทวีผู้มาจากอุตรกุรุทวีปในกาลนั้น ได้เป็นภิกษุณีชื่อว่าเขมาในกาลนี้ นางมณีเมขลาเทพธิดาในกาลนั้น ได้เป็นพระนางมหาปชาบดี

โคตมีในกาลนี้ ท้าววสวัตดีเทวราช ในกาลนั้น ได้เป็นพระนาคเถระในกาลนี้ รุกขเทวดาในกาลนั้น ได้เป็นพระมหากัสสปะในกาลนี้ ภุมเทวดาในกาลนั้นได้เป็นพระฉิฉิชาลิเถระในกาลนี้ อนันตนาคราชในกาลนั้น ได้เป็นพระอนุรุทธเถระในกาลนี้ ท้าวมหาพรหมในกาลนั้น ได้เป็นพระสารีบุตรในกาลนี้ ท้าวสักกะจอมเทวดาในกาลนั้น ได้เป็นพระโมคคัลลานะในกาลนี้ พระราชบุตรองค์โตของพระราชานั้น ในกาลนั้นได้เป็นพระราหุลในกาลนี้ พระราชบุตรทั้งปวงของพระราชานั้นดำรงอยู่ตราบเท่าอายุแล้วในกาลนั้น ได้เป็นพระเถระองค์อื่นๆ ในกาลนี้ มหาชนที่เหลือทั้งปวงผู้อยู่ในพระนครกบิลพัสดุ์ในกาลนั้น ได้เป็นสาวกของเราผู้เป็นบริษัทสี่ในกาลนี้ มหาราชผู้เป็นจอมแห่งนรชนพระนามว่ากปิละพระองค์ก่อนในกาลนั้น ได้เป็นเราผู้ตถาคต ตรัสรู้เองโดยชอบ เป็นที่พึ่งของสัตว์โลกในกาลนี้ ดูกรสารีบุตร ผู้มีอายุ เธอดำรงอยู่แล้วตราบเท่าอายุ จงทรงจำชาดกไว้อย่างนี้ด้วยจิตที่เคารพอย่างยิ่ง

จบ อักขรลิขิตชาดก

พยัคไกรสีห์

๔๔ วัฒนชาดก

สมเด็จพระบรมศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวันมหาวิหารทรงปรารภกรรมคือการสร้างพระพุทธรูปด้วยอำนาจแห่งโบราณกรรมที่พระองค์ได้ทำไว้ในกาลก่อนจึงตรัสคำนี้ว่า **โย ชโน อิจฺฉนฺโต สุขํ** ดังนี้เป็นต้น

ความพิสดารว่า ครั้งนั้น วันหนึ่งพระเจ้าปเสนทิโกศลมีหมู่มหาชนแวดล้อมแล้วทรงให้ราชบุรุษของพระองค์ถือของสำหรับบูชามีของหอมและมาลาเป็นต้น เสด็จออกจากพระทวารเข้าไปเฝ้าถึงที่ประทับอยู่ของพระผู้มีพระภาคทรงบูชาพระผู้มีพระภาคด้วยของหอมและมาลาเป็นต้น ประทับนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งยกกระพุ่มอัญชลีขึ้นไว้เหนือพระเศียรพระองค์ทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้เจริญชนผู้ใดผู้หนึ่งมีใจเลื่อมใสในศาสนาของพระผู้มีพระภาคมีศรัทธาปรารถนาพระพุทธรูป ซึ่งเป็นพระรูปอย่างประเสริฐของพระองค์ในกาลที่พระองค์ปรินิพพานแล้วด้วยอนุปาทิเสสนิพพานธาตุในอนาคตกาล เพื่อต้องการเป็นที่กราบไหว้บ้าง เพื่อต้องการเป็นที่บูชาและทำสักการะบ้าง ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้เจริญชนนั้นมีศรัทธาทำเองก็ดีให้ผู้อื่นทำก็ดี ซึ่งพระพุทธรูปพระรูปอันประเสริฐของพระองค์อันถึงพร้อมด้วยอิริยาบถทั้งสี่ในอนาคตกาล ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้เจริญผลานิสงส์แห่งกรรมคือการสร้างพระพุทธรูปนำความสุขมาให้มีประมาณเท่าไรจักมีแก่ผู้นั้น

พระผู้มีพระภาคทรงสดับพระดำรัสพระราชาจึงตรัสบอกผลานิสงส์แห่งการสร้างพระพุทธรูปว่า ดูกรมหาบพิตรชนใดคนหนึ่งถึงพร้อมด้วยศรัทธา ทำเองก็ตามให้ผู้อื่นทำก็ตามซึ่งรูปของเราเล็กหรือใหญ่ ด้วยวัตถุอย่างใดอย่างหนึ่งมีดินเหนียวเป็นต้นตามกำลัง ชนนั้นพึงถึงสุขอย่างยิ่งอันไพบูลย์ในอนาคตกาลด้วยผลานิสงส์แห่งการสร้างพระพุทธรูปนั้นนั่นเทียว ดูกรมหาบพิตร แม้ครั้งก่อนบัณฑิตแต่ก่อนเห็นพระพุทธรูปองค์หนึ่งในที่หนึ่งจึงไปบ้านของตนสร้างเรือนหลังหนึ่งแล้วสร้างพระพุทธรูปองค์หนึ่งไว้ประจำเรือนนั้นบูชาพระพุทธรูปนั้นด้วยสิ่งของมีดอกไม้เป็นต้นได้ถึงซึ่งความสุขอย่างไพบูลย์ แล้วได้ทรงประทับนิ่งอยู่ ถูกพระราชานั้นทูลอ้อนวอนแล้วจึงทรงนำอดีตนิทานมาว่า

ดูกรมหาบพิตรในอดีตกาล พระโพธิสัตว์ชื่อว่าวัฒนะได้เกิดในตระกูลพ่อค้าที่มั่งคั่งในพระมหานครมีชื่อว่าอังควดีได้มีภริยาเป็นที่รักชื่อว่ากัลยาณี มีบุตรชื่อว่าวรปิยะ ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์วัฒนะถึงพร้อมด้วยศรัทธาปัญญา ความขยันหมั่นเพียรและมหาสมบัติจึงให้สร้างเรือใหญ่ลำหนึ่งไม่ให้โคลงและแน่นหนาจึงเอาเรือใหญ่บรรทุกของที่จะขายแล้วลงเรือใหญ่นั้นพร้อมกับคนหนึ่งพันบริวารของตน เรือนั้นเมื่อแล่นไปกลางทะเลถึงเกาะแห่งหนึ่งจึงได้หยุดที่ใกล้ฝั่งเกาะนั้น พระโพธิสัตว์พร้อมด้วยพวกบุรุษจึงออกจากเรือนั้นเดินไปบนบกเห็นวัดแห่งหนึ่งน่ารื่นรื่นจึงเข้าไปวัดนั้นตรวจดูข้างโน้นข้างนี้เห็นเรือนโรงพระพุทธรูปหลังหนึ่งด้วยความปีติอย่างมาก จึงขึ้นเรือนนั้นไปไหว้พระพุทธรูปด้วยเบญจางคประดิษฐ์ของตน บูชาพระพุทธรูปนั้นด้วยดอกไม้แล้วได้ยืนอยู่ที่เรือนเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปนั้นนั่งลงแล้วในที่นั้นเกิดปีติโสมนัสอย่างมากแลดูพระพุทธรูปนั้นซ้ำแล้วซ้ำอีกคิดแล้วว่า บัดนี้เป็นโอกาสเพื่อจะทำบุญของเรา เราเมื่ออยู่กับบริวารในโรงพระพุทธรูปนี้จักให้พวกเขาทำบุญ เพื่อการบูชาสักการะพระพุทธรูปนี้นั่นเทียว และคิดอีกว่าบุญกรรมที่พวกเขาเหล่านั้นทำกับเราจักให้ผลอย่างดีในโลกนี้ ฯ ก็แลพระโพธิสัตว์นั่งแล้วในโรงพระพุทธรูปนั้นแล้วอย่างนี้เมื่อจะปรึกษากับบริวารของตนจึงกล่าวคาถาที่หนึ่งว่า

ท่านผู้เจริญทั้งหลายชนใดปรารถนาความสุขในโลกจง
บูชาพระปฏิมานี้กับเราเมื่อเกิดแล้วในสงสารจักได้ความสุข
อย่างเลิศอันไพบูลย์ทั้งในเทวโลกและมนุษยโลก

พระมหาสัตว์ครั้นกล่าวอย่างนี้แล้ว มีจิตบันเทิงประกอบด้วยปีติและโสมนัสอย่างโอฬารยิ่ง แลดูที่นั้น ๆ ซ้ำแล้วซ้ำอีก ข้างโน้นข้างนี้ตลอดวันนั่นเทียว เห็นพระองคุลีของพระพุทธรูปซึ่งประดิษฐานอยู่ในโรงพระพุทธรูปนั้นมีพระองคุลีหักตกไปอยู่ที่นั้นจึงคิดอีกว่า เราจักเชื่อมติดพระองคุลีที่หักแล้วของพระพุทธรูปนี้ในที่นี้ให้เป็นปกติดี บุญกรรมที่เราทำแล้วในภาวะนี้จักให้วิบากอันเป็นความสุขนั่นเทียว ฯ ครั้นคิดแล้วจึงนั่งลงในโรงพระพุทธรูปนั้นกับหมู่มหาชนผู้เป็นบริวารของตน เมื่อจะกล่าวคำที่ไพเราะจับใจอย่างยิ่งกับหมู่มหาชนเหล่านั้นจึงกล่าวว่า ดูกรท่านผู้เจริญทั้งหลาย พวกท่านทั้งปวงนั่งประชุมมีสมานฉันท์กับข้าพเจ้าในโรงพระพุทธรูปนี้ จง

เชื่อมต่อพระองคุลีที่ขาดหายไปของพระพุทธรูปนี้ให้สนิทดี บุญกรรมที่เราทั้งหลายทำนี้แลมีมหานิสงส์อย่างยิ่ง จักให้ผลอันเป็นเป็นความสุขอย่างโอฬารยิ่งจักมีแก่พวกเราในอนาคตกาลแล้วจึงส่งบริวารของตนคนหนึ่งซึ่งอยู่ในโรงพระพุทธรูปนั้นเป็นทูตไป ได้กล่าวว่า ท่านทูตผู้เจริญบัดนี้เทียว ท่านจงไปที่ใกล้ฝั่งมหาสมุทรแล้วเอาดินเหนียวซึ่งมีสีดีอย่างยิ่งที่มีอยู่ใกล้ฝั่งนั้นแล้วกลับมาหาเราอย่างเร็ว ฯ ทูตนั้นรับว่าดีละนาย แล้วลุกจากที่นั้นไปยังฝั่งทะเลถือดินเหนียวนั้นมาส่งให้พระโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์รับดินเหนียวนั้นแล้วพิจารณาดูได้ขยำดินเหนียวนั้นกับน้ำอ้อยและน้ำมันเป็นต้น จับพระองคุลีที่หักตกไปอยู่ที่พื้นโรงพระพุทธรูปนั้น แล้วเชื่อมพระองคุลีที่หักให้ติดเป็นปกติอย่างดีนั่งอยู่ที่โรงพระพุทธรูปนั้น แลดูพระพุทธรูปนั้นซึ่งเป็นปกติดีแล้วบ่อย ๆ มีจิตเกิดปีติโสมนัสอย่างยิ่ง จึงให้เงินร้อยแท่งแก่ยายคนหนึ่งผู้อยู่ในวัดนั้นเป็นค่าตามประทีปและน้ำสำหรับบูชาพระพุทธรูปทุกวัน ๆ แล้วกล่าวว่า ยายผู้มีความต้องการกุศลในกาลทั้งปวง จงบูชาด้วยการตามประทีปพระพุทธรูปนี้ด้วยเงินร้อยแท่งนี้ ดังนี้เมื่อจะไหว้พระพุทธรูปจึงกล่าวคาถาที่สองว่า

ด้วยเงินของเรานี้ การตามประทีปเป็นการบูชาที่หญิง
นี้ทำแล้วแก่พระพุทธรูปย่อมเป็นการยั่งยืนในกาลทุกเมื่อ
การถวายประทีปจงเป็นความสุขอย่างเลิศแก่เราในเทวโลก
และมนุษยโลก

พระโพธิสัตว์ครั้นกล่าวแล้วได้นั่งอยู่ในที่นั้นบูชาพระพุทธรูปซึ่งประดิษฐานอยู่ในโรงนั้นด้วยผ้าคล้องคอของตนและธงอย่างดีชนิดต่าง ๆ ได้กล่าวคาถาที่สามว่า

ด้วยการถวายธงนี้ข้าพเจ้าเกิดแล้วในภพใด ๆ ขออย่า
เป็นคนขัดสน ขอให้ข้าพเจ้าจงมีโภคะมีทรัพย์ในภพนั้น ๆ ใน
อนาคตกาลทุกเมื่อ

พระโพธิสัตว์ครั้นกล่าวแล้วได้นั่งลงที่นั้น เมื่อจะทำความปรารถนาของตนต่อพระพักตร์พระพุทธรูปนั้นอีกจึงกล่าวสามคาถานี้ว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ด้วยบุญกรรมของข้าพระองค์นี้ ข้าพระองค์จักเป็นพระสัพพัญญูพุทธเจ้าผู้ชนะหาผู้อื่นเปรียบมิได้ในโลกในอนาคตกาล

เมื่อข้าพระองค์ท่องเที่ยวไปในสงสารจงมีกำลังสมบูรณ์ด้วยรูปมีทรัพย์และสมบูรณ์ด้วยความรู้ทุกเมื่อ

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ศัตรูและโจรทั้งหลายจงอย่าอยู่ขวางหน้าข้าพระองค์ จงล่วงพ้นจากเวรและภัยทั้งปวงในกาลทุกเมื่อ

พระมหาสัตว์ครั้นทำความปรารถนาไหว้พระพุทธรูปนั้นแล้วจึงออกจากที่นั้น เกิดปีติโสมนัสขึ้นเรือใหญ่ของตน ขณะนั้นนาคราชพร้อมด้วยนาคบริวารถือรัตนะมีค่ามากต่าง ๆ ชนิด จำนวนมากมาจากนาคภพของตนใส่จนเต็มกลางเรือใหญ่ของพระมหาสัตว์ เทพธิดาองค์หนึ่งนามว่ามณีเมขลา ผู้เฝ้ารักษาเรือของพระมหาสัตว์บรรจุเรือให้เต็มด้วยรัตนะทั้งปวงนำไปส่งจนถึงอังควดีนครโดยความสวัสดี พระมหาสัตว์พร้อมด้วยบริวารลงจากเรือนั้นไปบ้านเป็นที่อยู่ของตนเข้าไปเรือนให้มหาชนขนทรัพย์ทั้งปวงมาจากเรือใหญ่นั้นให้กองไว้ภายในเรือนแล้วสร้างเรือนหลังหนึ่งไว้กลางหมู่บ้านนั้น สร้างพระพุทธรูปองค์หนึ่งให้ประดิษฐานอยู่ในเรือนนั้นแล้วได้เอาดอกไม้และภัตโภชนาหารเป็นต้นบูชาพระพุทธรูปนั้นทุกวัน ๆ ขณะนั้นภพของท้าวสักกะแสดงอาการเร้าร้อนด้วยเดชานุภาพแห่งการบำเพ็ญบารมีของพระมหาสัตว์ในกาลก่อน ท้าวสักกเทวราชเมื่อทรงใคร่ครวญก็ทรงทราบเหตุที่พระมหาสัตว์ทรงบูชาสักการะพระพุทธรูปนั้นจึงเสด็จลงมาประทับกลางอากาศข้างหน้าของวัฒนมหาบุรุษกลางหมู่บ้านนั้น ทรงเปล่งพระรัศมีให้สว่างไปรอบที่นั้นด้วยรัศมีของพระองค์ สมเด็จพระบรมศาสดาเมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้นจึงตรัสว่า

ลำดับนั้นท้าวสักกเทวราชทรงทราบว่าพระโพธิสัตว์ทรงทำบุญแล้วจึงเสด็จลงจากสวรรค์ประทับอยู่กลางอากาศข้างหน้าพระมหาสัตว์ชื่อว่าวัฒนะด้วยพระรัศมีโดยรอบ

ฝ่ายพระโพธิสัตว์วัฒนะเห็นท้าวสักกะประยืนอยู่กลางอากาศจึงได้ทูลถามท้าวสักกะจอมเทพผู้ประทับยืนอยู่ข้างหน้าตนว่า

ท่านเป็นเทพคนธรรพ์หรือว่าท้าวสักกะผู้ให้ทานในกาลก่อน รัศมีเช่นนั้นของท่าน ข้าพเจ้าไม่เคยเห็นไม่เคยได้ฟังมาก่อน

ท่านมาที่นี้เพราะเหตุอะไร ท่านถูกข้าพเจ้าถามแล้วจงบอกแก่ข้าพเจ้าเหตุนั้นให้ข้าพเจ้ารู้ในที่นี้จงบอกแล้วอย่างนี้

ข้าแต่ท่านผู้เจริญท่านจงบอกเหตุที่ท่านมาที่นี้แก่ข้าพเจ้าทำอย่างไรข้าพเจ้าจักรู้จักท่านจงบอกเหตุนั้นแก่ข้าพเจ้า

ท้าวสักกะทรงสดับคำที่พระมหาสัตว์วัฒนะถามแล้วเมื่อจะตรัสบอกความที่พระองค์เป็นท้าวสักกะ จึงได้ตรัสกับพระโพธิสัตว์นั้นว่า

เราเป็นท้าวสักกะเทวราชมาจากภพของตน กรรมใดที่ท่านทำแล้วในที่นี้เรารู้ความนั้นของท่านแล้ว

ดูกรท่านพ่อค้าผู้เจริญข้าพเจ้าถามถึงเหตุที่ท่านได้ทรัพย์และโภคะอย่างไพบูลย์ต่าง ๆ ท่านถูกข้าพเจ้าถามเหตุนั้นแล้วจงบอกเหตุนั้นแก่ข้าพเจ้า

พ่อค้าชื่อว่าวัฒนะถูกท้าวสักกะถามแล้วอย่างนี้ เมื่อจะบอกกรรมที่ตนทำแล้วเพื่อให้ท้าวสักกะทรงทราบจึงได้กล่าวกับท้าวสักกะจอมเทพในขณะนั้นว่า

ข้าแต่มหาราช ข้าพเจ้าเป็นพ่อค้าอยู่ในบ้านของตน จึงทำการค้าขายไปทางทะเลด้วยเรือใหญ่เพื่อค้าขายสินค้าในพระนครต่าง ๆ ครั้งนั้นพวกข้าพเจ้าจึงไปที่ใกล้ฝั่งทะเลโดยเรือใหญ่ลงจากเรือนั้นเดินไปบนบก

ข้าแต่เทพข้าพเจ้านั้นเมื่อเดินไปแลดูข้างโน้นข้างนี้ได้เห็นโรงพระพุทธรูปบนบกจึงเข้าไปในโรงนั้นเห็นพระพุทธ-ปฏิมา

ข้าพเจ้าไหว้พระพุทธปฏิมานั้นในที่นั้นได้เห็นพระพุทธรูปมีพระองคุลีขาดหายไปมีใจเอื้อเฟื้อจึงได้ทำพระองคุลีให้เป็นปกติบซาอย่

ข้าพเจ้าได้ให้เงินแก่หญิงคนหนึ่งในที่นั้นแล้วกล่าวกับหญิงนั้นว่า ท่านจงบูชาพระพุทธรูปนั้นด้วยประทีปนี้

เทวะครั้งนั้นข้าพเจ้าบูชาพระพุทธรูปนั้นด้วยธงต่าง ๆ มีใจเอื้อเฟื้อแล้วไหว้พระพุทธรูปนั้นแล้วจึงทำความปรารถนาต่าง ๆ ว่า

ด้วยเดชแห่งบุญข้าพเจ้ามาจากที่นั้นโดยความสวัสดีบัดนี้บรรลุทรัพย์อย่างไพบูลย์ในเรือของตน

แม้บัดนี้ข้าพเจ้าสร้างพระพุทธรูปนี้ไว้กลางหมู่บ้านของข้าพเจ้าแล้วบูชาด้วยสิ่งของทั้งปวงทุกเมื่อ

ข้าแต่ท้าวสักกะขอพระองค์จงอนุโมทนาพระพุทธรูปที่ข้าพเจ้าสร้างแล้วเพื่อการไหว้และการบูชาการเป็นสาวกของข้าพเจ้าย่อมนำความดีเลิศมาให้ทุกเมื่อ

ข้าแต่ท้าวสักกะจอมเทพท่านมีใจเอื้อเฟื้อแล้วจงทราบว่าพระพุทธรูปที่ข้าพเจ้าสร้างแล้วนี้ด้วยความสุขของตนอย่างนั้น

ท้าวสักกเทวราชครั้นทรงสดับถ้อยคำของพ่อค้าชื่อว่าวัฒนะแล้ว ทรงมีพระทัยบันเทิงกับพ่อค้านั้นประทับยืนอยู่กลางอากาศนั้น ได้ตรัสบอกผลบุญอย่างต่าง ๆ แก่พ่อค้านั้นอีก สมเด็จพระบรมศาสดาเมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้นจึงตรัสว่า

ท้าวสักกะจอมเทพทรงสดับถ้อยคำของพระโพธิสัตว์ทรงมีพระทัยยินดีกับพระโพธิสัตว์แล้วได้ตรัสบอกผลแห่งบุญแก่พระโพธิสัตว์นั้นอีกว่า

ดูกรท่านผู้เจริญข้าพเจ้าเป็นท้าวสักกะจอมเทพมาสำนักของท่าน เพื่อจะให้ท่านทราบบุญนี้จึงมาที่นี้โดยสวัสดี

ท่านพ่อค้าผู้เจริญ ด้วยบุญของท่านนี้ในอนาคตกาลท่านจักฟังแล้วที่พระศรีมหาโพธิ์กำจัดมารทั้งห้าแล้วบรรลุพระสัพพัญญุตญาณ

ดูกรพ่อค้าในอนาคตกาลท่านเกิดในโลกจักเป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้ประเสริฐเลิศหาผู้เปรียบมิได้แน่แท้

เมื่อท่านทำบุญนี้แล้วด้วยบุญนี้ท่านจักเป็นผู้ให้ความสุขแก่สัตว์โลก เป็นที่พึ่งเป็นที่พำนักเป็นผู้อนุเคราะห์สัตว์โลกอย่างแน่แท้ในอนาคตกาล

ท่านจักเป็นผู้แสวงหาประโยชน์เกื้อกูลแก่สัตว์โลกเป็นผู้ให้ดวงตา เป็นผู้ฉลาดในประโยชน์ เป็นผู้ให้ความสุขเป็นผู้แสดงธรรมอย่างแน่แท้ในอนาคตกาล

เมื่อท่านทำบุญนี้แล้ว ท่านจักเป็นผู้ให้มรรคผล สัจจะสี่และความหลุดพ้นซึ่งเป็นทรัพย์อย่างเลิศแก่เหล่าสัตว์ทั้งหลายในกาลทุกเมื่อแน่แท้ในอนาคตกาล

ดูกรพ่อค้า เมื่อท่านทำบุญนี้แล้วท่านนั้นจักเป็นพระ-ตถาคตผู้ธรรมสามี ประกาศโลกธรรมแก่เหล่าสัตว์ทั้งหลายผู้มีจักษุในเพราะบุญที่ท่านทำแล้ว

ดูกรท่านผู้เจริญในอนาคตท่านนั้นจักเป็นมหามุนีหาผู้เสมอมิได้ ครั้นเมื่อเหล่าสัตว์จมลงในสงสารจักช่วยให้สัตว์เหล่านั้นขึ้นสู่นาวาคือธรรมข้ามพ้นไปในเพราะบุญที่ทำแล้ว

ดูกรพ่อค้าในอนาคตกาล ท่านนั้นจักเป็นที่พึ่งของสัตว์โลกทั้งหลายในโลกจักทำนรกทั้งปวงให้ว่างเปล่า ในเพราะบุญที่ทำแล้ว

ดูก่อนท่านผู้เจริญในอนาคตกาลท่านนั้นเปลื้องสัตว์ทั้งหลายจากทุกข์แล้วจักหว่านซึ่งอมตธรรมในเพราะบุญที่ทำแล้วนี้

ดูกรพ่อค้าด้วยบุญของท่านนี้ท่านนั้นดำรงอยู่ในโลกเป็นชาติสุดท้ายแล้วตราบเท่าอายุจักนิพพานในอนาคตกาล

ท้าวสักกเทวราชครั้นตรัสบอกผลบุญที่เป็นอนาคตกาลแก่พระโพธิสัตว์นี้แล้ว ดำรงอยู่กลางอากาศทรงมีพระทัยยินดีกับพระโพธิสัตว์แล้ว บันดาลให้สายฝนแก้วเจ็ดประการตกในหมู่บ้านนั้นเทียว สมเด็จพระบรมศาสดาเมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้นจึงตรัสว่า

ครั้งนั้นท้าวสักกเทวราชผู้เป็นใหญ่ในหมู่เทพทั้งสองทรงประกาศแล้วมีพระทัยเอื้อเฟื้อยินดีต่อบุญของพระโพธิสัตว์

ขณะนั้นเทียวท้าวสักกะจอมเทพทรงบันดาลให้สายฝนแก้วเจ็ดประการตกลงรอบหมู่บ้านของพระโพธิสัตว์ชื่อว่าวัฒมะนั้น

ท้าวสักกเทวราชประทับอยู่กลางอากาศกลางหมู่บ้านพระโพธิสัตว์ ทรงโอวาทมหาชนแล้วตรัสลาพระโพธิสัตว์กลับไปเทวโลก ซึ่งเป็นที่ประทับอยู่ของพระองค์ สมเด็จพระบรมศาสดาเมื่อทรงประกาศเนื้อความนั้นจึงตรัสว่า

ครั้งนั้นท้าวสักกเทวราช ประทับยืนอยู่กลางอากาศทรงโอวาทมหาชนแล้วได้ตรัสลาพระโพธิสัตว์ชื่อว่าวัฒมะกลับไปสู่สวรรค์

ลำดับนั้นท้าวสักกะจอมเทพประทับอยู่ในดาวดึงส์
สวรรค์เสวยทิพยสุข พร้อมด้วยหมู่เทพทั้งหลายตราบเท่า
พระชนมายุตลอดกาลนาน

ครั้งนั้นพระมหาสัตว์มีหมู่มหาชนในหมู่บ้านของตนแวดล้อมแล้ว เสวยสุขสมบัติอย่างโอฬารยิ่งให้ทานและศีลเป็นต้นเจริญยิ่งขึ้นไป ดำรงอยู่ตราบเท่าอายุของตนเวลาสิ้นอายได้เคลื่อนจากอัตภาพนั้นไปเกิดในสวรรค์

สมเด็จพระบรมศาสดาเมื่อทรงจบวัฒนชาดกเทศนานี้แก่พระเจ้าปเสนทิโกศลแล้ว เมื่อจะทรงแสดงผลานิสงส์แห่งการสร้างพระพุทธรูปแก่พระราชานั้น จึงตรัสคาถาว่า

ดูกรมหาบพิตร ชนใดๆ ทำอยู่ก็ตามให้ผู้อื่นทำก็ตาม
ซึ่งพระพุทธรูปใหญ่บ้างเล็กบ้าง ด้วยวัตถุอย่างใดอย่างหนึ่งมี
ดินเหนียวเป็นต้น ด้วยศรัทธาในศาสนาของอาตมาภาพ

ดูกรจอมนรชน ชนนั้นๆ เกิดแล้วในโลกย่อมมีรูปงาม
มีอวัยวะครบและเป็นที่รักของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย
เพราะการสร้างพระพุทธรูป

ดูกรมหาบพิตรพระนั้นย่อมมีฤทธิ์เดชานุภาพมาก
ยั่งยืน มีเกียรติยศเพราะการสร้างพระพุทธรูป

ดูกรบพิตรนระนั้นย่อมเป็นผู้มีบุญมีความแกล้วกล้ามี
สุขถึงพร้อมด้วยปีติในกาลทั้งปวง เพราะการสร้างรูปพระชินะ

ดูกรสมมติเทพ นระนั้นย่อมมีทรัพย์ไม่มีโรค มีอายุยืน
ไม่มีเวรไม่มีภัยในกาลทกเมื่อเพราะการสร้างพระรูปพระชินะ

ดูกรบพิตรนระนั้นเกิดแล้วในสังสารวัฏเป็นผู้ไม่กลัว
ภัยในอบายทั้งหลายย่อมเกิดในเทวโลกและมนุษยโลกเพราะ
บุญคือการสร้างพระพุทธรูป

ดูกรจอมชนนระนั้นเกิดแล้วในเทวโลกหรือในมนุษยโลกก็ตาม ย่อมเป็นผู้สูงสุดกว่าเทวดาและมนุษย์ทั้งปวง ในกาลทุกเมื่อเพราะบุญคือการสร้างรูปพระชินะ

เขาเกิดเป็นเทวดาย่อมเป็นผู้ถึงความเลิศด้วยทรัพย์และของบริโภคนี้เพราะบุญคือการสร้างพระพุทธรูป

ดูกรบพิตรนระนั้นเป็นมนุษย์ย่อมเป็นผู้ถึงความเลิศด้วยสมบัติทั้งหลายและทาสหญิงทาสชายเพราะบุญคือการสร้างรูปพระชินะ

ดูกรสมมติเทพเขาเกิดแล้วในมนุษยโลกย่อมเกิดในตระกูลทั้งสองคือตระกูลกษัตริย์หรือตระกูลพราหมณ์อันไพศาลเจริญในกาลทุกเมื่อเพราะการสร้างรูปพระชินะดูกรจอมชนนระนั้นเกิดแล้วในโลกมีทาสหญิงทาสชายรักษาสมบูรณ์ด้วยทรัพย์ข้าวเปลือกและโภคะอย่างเลิศในกาลทั้งปวง เพราะการสร้างรูปพระชินะ

มนุษย์ทั้งหลายทั้งปวงย่อมบูชาสักการะซักชวนนับถือและตามรักษาชนนั้นทุกเมื่อนี้เป็นผลแห่งการสร้างพระ-พุทธรูป

เขาเกิดเป็นราชาแห่งเทวดามีเทวดาทั้งหลายแวดล้อมแล้วบันเทิงอยู่ตลอดกาลนานนี้เป็นผลแห่งการสร้างรูปพระชินะ

ดูกรจอมชนหมู่เทพทั้งหลายทั้งปวงย่อมบูชาผู้นั้นด้วยทิพยดุริยางค์ทุกเมื่อนี้เป็นผลแห่งการสร้างพระพุทธรูป

ดูกรมหาบพิตรนระนั้นเกิดแล้วอย่างนี้ได้ความสุขอย่างของมนุษย์และของเทวดาโดยความปรารถนาภายหลังจักถึงนิพพานสุขด้วยอานิสงส์แห่งการสร้างพระพุทธรูป

สมเด็จพระบรมศาสดาครั้นทรงแสดงผลานิสงส์แห่งการสร้างพระพุทธรูปด้วยสิบห้าคาถาเหล่านี้อย่างนี้แล้วจึงตรัสว่า ดูกรมหาบพิตรกรรมคือการสร้างพระพุทธรูปและกรรมคือการบูชาพระพุทธรูปย่อมมีผลานิสงส์มากนั่นเทียวดังนี้ เมื่อจะทรงแสดงผลานิสงส์แห่งกรรมต่าง ๆ แด่พระราชานั้นจึงตรัสห้าพระคาถากว่านี้ว่า

ดูกรมหาบพิตรชนใด ๆ เมื่อปรารถนาความสุขเพื่อตนเองทำเองก็ตามให้ผู้อื่นทำก็ตามซึ่งปฏิมาในศาสนาของอาตมา

ดูกรจอมชน ชนนั้น ๆ เป็นเทพก็ตามเป็นมนุษย์ก็ตามย่อมเสวยความสุขอันน่าปรารถนาเพราะการสร้างพระปฏิมา

ชนใดย่อมอนุโมทนาการสร้างพระพุทธรูปอย่างเลิศชนนั้นย่อมได้ความสุขเพราะเหตุแห่งการอนุโมทนา

ชนใดให้ทรัพย์ของตนเพื่อบูชาพระพุทธรูปชนนั้นย่อมเป็นผู้มีทรัพย์ในโลกนี้เพราะเหตุแห่งการให้ทรัพย์ของตน

เพราะเหตุนั้นแลนรชนผู้เป็นบัณฑิตเมื่อปรารถนาความสุขเพื่อตนเองมีใจเอื้อเฟื้อทำเองก็ตามให้ผู้อื่นทำก็ตามซึ่งรูปของเราผลอย่างมากอันเราพรรณนาแล้วอย่างนี้ย่อมมีทุกเมื่อ

สมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า ครั้นทรงแสดงผลานิสงส์แห่งกรรมต่าง ๆ แก่พระเจ้าปเสนทิโกศลนั้นด้วยห้าพระคาถาว่าแล้วจึงตรัสว่า ดูกรมหาบพิตรพระพุทธรูปนั่นเทียวได้ให้สุขสมบัติต่าง ๆ นานาและมีผลานิสงส์อย่างยิ่งนั้นได้มีแล้วแม้ในครั้งก่อน ดังนี้เมื่อจะทรงประชุมชาดกจึงตรัสคาถาสุดท้ายว่า

มารดาบิดาพระโพธิสัตว์ในกาลนั้นได้เป็นมารดาบิดาของเราในกาลนี้ หญิงชื่อว่ากัลยาณีในกาลนั้นได้เป็นพระนางยโสธราในกาลนี้บุตรของพระโพธิสัตว์ชื่อวรปิยะในกาลนั้นได้

เป็นพระราหุลในกาลนี้ ทูตคนขนดินเหนียวให้ในกาลนั้นได้เป็นพระอานนท์ผู้อุปัฏฐากพระชินะในกาลนี้ นาคราชในกาลนั้นได้เป็นพระโมคคัลลานะในกาลนี้ ท้าวสักกะจอมเทพในกาลนั้นได้เป็นพระอนุรุทธะในกาลนี้ เทพธิดาชื่อว่ามณีเมขลาในกาลนั้นได้เป็นพระนางมหาประชาบดีโคตมีในกาลนี้ ชนทั้งหลายเหล่านั้นทั้งปวงในกาลนั้นได้เป็นบริษัทสี่ของเราในกาลนี้ พ่อค้าชื่อว่าวัฒนะผู้อยู่ในแคว้นอังควดีในกาลนั้นได้เป็นเราผู้ตถาคตตรัสรู้เองโดยชอบ ผู้เป็นที่พึ่งของสัตว์โลกในกาลนี้ ดูกรมหาบพิตรพระองค์ผู้เป็นบัณฑิตพึงทรงจำชาดกไว้อย่างนี้ตราบเท่าพระชนมายุของพระองค์ด้วยพระทัยที่เคารพอย่างยิ่ง

จบ วัฒนชาดก

หงษ์

๔๕ อกตัญญูชาดก

สมเด็จพระบรมศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวันมหาวิหารทรงปรารภพระเทวทัตจึงตรัสคำนี้ว่า **อกตญฺญุโน โปสสฺส** ดังนี้เป็นต้น

ความพิสดารว่า วันหนึ่งภิกษุทั้งหลายสนทนากันในโรงธรรมว่า ดูกรอาวุโสพระเทวทัตเป็นคนอกตัญญู เพราะเหตุนั้น พระเทวทัตนั้นแม้บวชแล้วในศาสนาของพระตถาคตดำรงอยู่ในโอวาทของพระตถาคต เป็นปุถุชน ทำสมาบัติแปดและฤทธิ์ต่าง ๆ ให้เกิดความชอบแด่พระตถาคตแล้วถึงความประมาทแล้วดังนี้ได้ฟังกล่าวโทษกันอยู่แล้ว พระศาสดาเสด็จมาแล้วตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลายบัดนี้พวกเธอนั่งประชุมกันด้วยเรื่องอะไร เมื่อพวกภิกษุกราบทูลว่าเรื่องชื่อนี้จึงตรัสว่า ภิกษุทั้งหลายมิใช่แต่ในกาลนี้เท่านั้นที่พระเทวทัตเป็นคนอกตัญญู ถึงในกาลก่อนพระเทวทัตอาศัยคุณที่ตนทำแล้วได้ยศและสมบัติอย่างมาก ก็ยังถึงความพินาศอย่างใหญ่ที่ชื่อว่าบาปกรรมอีก เพราะความที่ตนเป็นคนอกตัญญูดังนี้แล้วได้ทรงนิ่งอยู่ถูกภิกษุเหล่านั้นทูลอ้อนวอนแล้วจึงทรงนำอดีตนิทานมาว่า

ภิกษุทั้งหลายในอดีตกาลพระราชาพระนามว่า เวฏฐทีปกะครองราชสมบัติอยู่แทบฝั่งมหาสมุทร ครั้งนั้นพระโพธิสัตว์เกิดเป็นรุกขเทวดาในพระนครนั้น ก็ในพระนครนั้นมีกาตัวหนึ่งร่างกายใหญ่ประมาณเท่ากระบืออาศัยอยู่ กานั้นย่อมรู้จักชื่อของคนทั้งปวงมีชาววังอำมาตย์เสนาบดีช้างและม้าเป็นต้นทั้งปวงในพระนครนั้นมาก่อน ครั้งนั้นพระราชาสวรรคตแล้วเป็นวันที่เจ็ด อำมาตย์ทั้งหลายจึงปรึกษากันว่าพวกเราจักถวายพระเพลิงพระศพพระราชาของพวกเราโดยให้ล่วงไปหนึ่งเดือน ฝ่ายกาเที่ยวบินไปหาอาหารเลี้ยงชีวิตด้วยความทุกข์ยากและเดือดร้อนเพราะความที่ร่างของตนนั้นใหญ่ เมื่อบินไปถึงนิคมชนบทพระนครอื่น ครั้งนั้นมีชายยากจนคนหนึ่งไปฝั่งแม่น้ำตั้งแต่เช้าตรู่ตลอดทั้งวันเอาเบ็ดตกปลาได้แล้วก็ขายปลาที่ตนตกได้เลี้ยงชีวิตอยู่ ฝ่ายกาบินเที่ยวหาอาหารเห็นชายคนนั้นนั่งอยู่ที่ท่าน้ำจึงบินไปใกล้เขาแล้วกล่าวว่า ดูกรบุรุษผู้เจริญท่านเกิดเป็นมนุษย์ยากจน หาอาหารเลี้ยงอัตภาพด้วยความทุกข์ยากลำบาก อาหารที่พอให้เต็มท้องก็ยังได้ยากถึงข้าพเจ้าก็เที่ยวหาอาหารเลี้ยงอัตภาพเป็นไปได้ด้วยทุกข์

ยากลำบากเช่นกัน ทั้งอาหารที่พอยังท้องให้เต็มก็หาได้ยาก เราทั้งสองควรจะทำคุณกันและกันแล้วได้ความเป็นอยู่ที่มีความสุข ข้าพเจ้าจะให้ยศและสมบัติเกิดแก่ท่านแล้วฝ่ายท่านจักสามารถที่เลี้ยงดูเราให้มีความสุขได้หรือไม่ ฯ ชายนั้นฟังคำนั้นแล้วจึงกล่าวว่า ถ้าว่าข้าพเจ้าได้ความสุขแล้วไซร้ ข้าพเจ้าอาจจะเลี้ยงดูท่านให้มีความสุขตามความคิดของท่านในเวลาที่ข้าพเจ้ามีความสุข ท่านจงทำให้ยศและสมบัติอย่างมากเกิดขึ้นแก่ข้าพเจ้าเถิด ฯ กาจึงถามว่าพระราชาในพระนครที่ข้าพเจ้าเกิดแล้วสวรรคตแล้วเดี๋ยวนี้ข้าพเจ้าจะให้ท่านดำรงเป็นพระราชาในพระนครนั้น ฯ ท่านจักทำอย่างไร ฯ ถ้าว่าท่านดำรงอยู่ในโอวาทของเราแล้วก็ได้เป็นพระราชา ฯ ชายคนนั้นจึงกล่าวว่า เออเราจักตั้งอยู่ในโอวาทของท่าน ฯ กาจึงกล่าวว่าขึ้นชื่อว่ามนุษย์ทั้งหลายเป็นผู้พูดมากมีมิตรมาก กล่าวโกหกเก่งและกล่าวเพ้อเจ้อมาก เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจะรับโอวาทอันเป็นคำสัจของท่าน ข้าพเจ้าพยายามให้ท่านดำรงอยู่เป็นพระราชาได้แล้ว ครั้งนั้นท่านจักเลี้ยงดูเราหรือ ฯ ชายนั้นฟังคำนั้นแล้วจึงกล่าวว่า ถ้าว่าข้าพเจ้าดำรงเป็นพระราชาแล้วไซร้ ข้าพเจ้าจักฆ่ากระบือเป็น ๆ เอาเนื้ออันอร่อยแล้วเลี้ยงดูท่านด้วยข้าวสาลีอันสะอาดและมีกลิ่นหอม ฯ กาได้ฟังคำนั้นแล้วเมื่อกล่าวซ้ำ ๆ อยู่ได้กล่าวอยู่อย่างนั้นถึงสองครั้งสามครั้งแล้วกล่าวอีกว่า ถ้าอย่างนั้นดีละ ๆ คำสัจของท่านจงอย่าให้พินาศ ฯ กาจึงให้ชายนั้นนั่งบนหลังของตนบินไปกลางอากาศแล้วลงสู่พระนครนั้นให้โอวาทแก่ชายคนนั้นแล้วกล่าวชื่อของคนทั้งหลายทั้งปวงนั้นว่าพ่อพระราชบุตร ธิดา พระมเหสี อุปราช มหาอำมาตย์ ชาววัง ทาสชาย ทาสหญิง ช้างหรือว่าม้าของพระราชานั้นมีชื่ออย่างนี้แล้วกล่าวว่าฝ่ายข้าพเจ้าจะทิ้งท่านลง แล้วจงนอนที่พระลานหลวงพลิกตัวกลับไปกลับมากล่าวว่า ท่านผู้เจริญข้าพเจ้าจะเปิดบานประตู ฯ ขณะนั้นพวกอำมาตย์เห็นเหตุอัศจรรย์แล้วก็จักไปเปิดบานประตู พวกอำมาตย์ครั้นเห็นท่านแล้วก็จะกล่าวว่าผู้นี้จะเป็นพระราชาของพวกเรา ทีนั้นท่านจงกล่าวอย่างนี้ว่า เออเราไปปรโลกแล้ว พระราชมารดาบิดาของเราสวรรคตแล้วก่อนเห็นเราไปอยู่จึงตรัสว่าลูกเจ้าจงอย่าทิ้งมหาชนบุตรหลานอำมาตย์และเสนาบดีเป็นต้น จงอยู่ด้วยความกรุณาแก่ชนเหล่านั้น ก็ถ้าว่าเจ้าเมื่อไปด้วยร่างที่เป็นปกติจักไม่มีความสุขและอายุจะไม่ยืน เพราะฉะนั้นเจ้าจงกลับไปด้วยรูปอย่างอื่นท่านจงถามชื่อของคนเหล่านั้นอีกว่า บุตรชื่อโน้นไปไหน ธิดาชื่อโน้นไปไหน มเหสีชื่อโน้นไปไหน อุปราชอำมาตย์และเสนาบดีชื่อ

โน้นไปไหน ช้างม้าชื่อโน้นไปไหน ทาสชายทาสหญิงชื่อโน้นไปไหนดังนี้ ครั้งนั้นชนเหล่านั้นทั้งปวงเชื่อแล้วจึงจะอภิเษกท่านเป็นพระราชา ฯ กานั้นครั้นให้โอวาทแก่ชายนั้นอย่างนี้แล้วจึงบินมาในมัชฌิมยามให้ชายคนนั้นเปิดบานประตูในเวลาที่พวกมนุษย์ผู้อารักขาหลับแล้วจึงให้ชายนั้นถอดกลอนทั้งกลอนนั้นด้วยจะงอยปากของตน ฝ่ายชายนั้นเข้าไปนอนอยู่ที่นั้นแล้วได้ทำการทุกอย่างโดยทำนองโอวาทของกานั่นเทียว ครั้งนั้นชนทั้งปวงได้ฟังคำของชายนั้นเชื่ออยู่จึงอภิเษกเขาไว้ในราชสมบัติ ชายนั้นดำรงอยู่ในราชสมบัติระลึกถึงคำสัจอยู่ประมาณหนึ่งเดือนเป็นนิจ ให้ฆ่ากระบือทั้งหลายให้กากินโดยนิยามคำสัจอย่างนั้นเทียว ฝ่ายพระราชาให้เกิดมานะมีความประมาทจึงให้ฆ่าสุนัขและไก่เป็นต้นให้กากิน พระราชานั้นให้เกิดมานะอีก มีความประมาทจึงมอบกานั้นให้เป็นหน้าที่ของมหาชนคอยเลี้ยงดู ตั้งแต่นั้นพระราชานั้นก็ไม่ทรงทราบว่ากานั้นกินหรือยังไม่กิน กานั้นบางคราวก็ได้กินบางคราวก็ไม่ได้กิน บางคราวก็ไม่ได้อาหาร พระราชาทรงเมาในพระยศเมาในสุราเมาในความสุขเป็นนิจไม่ระลึกถึงคุณของกา ครั้งนั้นกาคิดแล้วว่า พระราชนี้ไม่เลี้ยงเราไม่ให้เรากินไม่ทำให้เรามีความสุข แม้คนพวกอื่นจักให้ความสุขแก่เราละหรือเพราะฉะนั้น เราจักทำชายชั่วคนนี้ให้พินาศจากราชสมบัตินี้ ฯ วันหนึ่งกานั้นจึงเข้าไปในที่ลับกราบทูลอย่างนี้ว่า ข้าแต่มหาราช พระราชาในพระนครชื่อโน้นสวรรคตแล้วสมบัติในพระนครนั้นมีมากกว่านครนี้ตั้งร้อยเท่าพันเท่าแสนเท่า ท่านจงมาข้าพเจ้าจะให้ท่านดำรงเป็นพระราชาในพระนครนั้น ฯ พระราชาทรงสดับคำนั้นแล้วทรงรับว่า ดีละเพราะตัณหาและความโลภอย่างมากยิ่ง กาจึงกล่าวว่า ถ้าอย่างนั้นท่านจงขึ้นหลังของข้าพเจ้า เราทั้งสองจะไปด้วยกัน ฯ พระราชาจึงเสด็จขึ้นหลังของกา ฝ่ายกาบินไปกลางอากาศนำพระราชานั้นไป แล้วให้ลงในที่เป็นที่นั่งตกเบ็ดที่ฝั่งแม่น้ำนั้นแล้วกล่าวว่า ดูกรชายชั่วผู้เจริญ ข้าพเจ้าเห็นท่านต่ำช้าทำการงานแล้วจึงรับคำสัจจากท่านถึงสองครั้งสามครั้ง แม้ท่านก็กล่าวอย่างนั้นข้าพเจ้าจึงนำท่านไป ท่านอาศัยข้าพเจ้าได้ราชสมบัติแล้วไม่รู้คุณอะไร ๆ ของเราดังนี้แล้วได้หลีกไป จำเดิมแต่นั้นมาชายนั้นก็ตกเบ็ดโดยนัยก่อนเลี้ยงชีวิตอยู่อย่างเดิม สมเด็จพระบรมศาสดาครั้นทรงนำอดีตนิทานมาแล้วจึงตรัสว่าภิกษุทั้งหลาย พระเทวทัตนั้นประกอบด้วยองค์สิบเหล่านี้จึงถึงความพินาศอย่างเร็วอย่างที่ปรากฏแล้ว เพราะมากด้วยการนินทาในโลกนี้ พระเทวทัตนั้นประกอบด้วยองค์แห่งอกุศลสิบเหล่านี้คือ เป็นผู้ทุศีล ไม่มีปัญญา มีจิต

ลามก อกตัญญู กล่าวคำไม่จริง ไม่มีความกรุณา ไม่มีเมตตาจิต ไม่มีมุทุตาจิต เป็นผู้หุนหัน และเป็นผู้ประมาทถึงความพินาศอย่างใหญ่ที่เห็นแล้ว เพราะมากด้วยการนินทาในโลกนี้ยึดถือหนทางที่โปทุคตินรกในปรโลก ภิกษุทั้งหลายอีกอย่างหนึ่งพระเทวทัตนั้นประกอบด้วยองค์สิบเหล่านี้จึงถึงความเจริญเป็นผู้มีความสุขเป็นอานิสงส์อย่างไร คือพระเทวทัตนั้นประกอบด้วยองค์สิบเหล่านี้คือ เป็นผู้มีศีลงาม มีปัญญามาก เป็นผู้กตัญญู มีใจคิดประโยชน์ต่อผู้อื่น กล่าวคำจริง ไม่กล่าวมุสา มีจิตเป็นบุญ มีความกรุณา มีมุทุตาจิต มีเมตตาจิต ย่อมเป็นผู้ถึงความเจริญในโลกนี้ได้ยศและสมบัติถึงความสุขอย่างมาก และยึดถือทางเป็นที่ไปสู่สุคติในปรโลกนั่นเทียว ดังนี้จึงตรัสคาถาเหล่านี้ว่า

ชนทั้งหลายย่อมติเตียนพระเทวทัตผู้อกตัญญู ถึงพร้อมด้วยบาปเป็นนิจ ผู้ทุศีล ไม่มีปัญญา โหดร้ายและทารุณพินาศแล้วเห็นอยู่ในโลกนี้ ผู้มีปัญญาทราม ครั้นกายแตกดับแล้วย่อมเข้าถึงนรก

ผู้มีศีลงาม ถึงพร้อมด้วยปัญญาทำบุญเป็นนิจ ใคร่ประโยชน์ตนและผู้อื่นใครจักติเตียนผู้นั้นในโลกนี้ เขาย่อมถึงความสุขสามประการ ผู้มีปัญญานั้นครั้นกายแตกดับแล้วย่อมเข้าถึงสวรรค์

สมเด็จพระบรมศาสดาครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว จึงตรัสว่าภิกษุทั้งหลายพระเทวทัตเป็นผู้อกตัญญูในกาลนี้อย่างนี้ก็หามิได้ แม้ในกาลก่อนพระเทวทัตก็เป็นผู้อกตัญญูนั่นเทียว ดังนี้เมื่อจะทรงประชุมชาดกจึงตรัสคาถาสุดท้ายว่า

ชายผู้อกตัญญูในกาลนั้นได้เป็นพระเทวทัตในกาลนี้ กาตัวไม่มีคุณต่อชายนั้นในกาลนั้นได้เป็นพระเจ้าอชาตศัตรูในกาลนี้ รุกขเทวดาผู้มีบุญในกาลนั้นได้เป็นเราผู้ตถาคต ผู้เป็นที่พึ่งของสัตว์โลกไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า ตรัสรู้เองโดยชอบในกาลนี้เธอทั้งหลายจงทรงจำชาดกไว้อย่างนี้

จบ อกตัญญูชาดก

๔๖ ทุกัมมราชชาดก

สมเด็จพระบรมศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวันมหาวิหาร ทรงปรารภบุรุษผู้รับโอวาทของบิดาคนหนึ่ง จึงตรัสคำนี้ว่า **อุเทสญฺจ** ดังนี้เป็นต้น แม้เรื่องที่เป็นปัจจุบันปรากฏแล้วในโอวาทชาดก

ในอดีตกาล พระเจ้าพรหมทัตทรงครองราชสมบัติในพระนครพาราณสี ครั้งนั้น กุฏุมพีคนหนึ่งได้มีบุตรคนหนึ่งชื่อว่าทุกัมมะ ในเวลาใกล้จะตายได้โอวาทบุตรว่า พ่อ หญิงใดเป็นหม้ายสามครั้ง หญิงนั้นเจ้าไม่พึงรับเป็นภริยา ส่วนชายใดบวชแล้วสามครั้ง สึกเป็นคฤหัสถ์บ่อยๆ ชายนั้นเจ้าไม่พึงทำเป็นสหาย และพระราชาพระองค์ใดไม่ใคร่ครวญแล้วจึงทำเจ้าไม่พึงอยู่ในแว่นแคว้นของพระราชานั้น ดังนี้แล้วได้ตายลง ฝ่ายนายทุกัมมะนั้นอยู่เป็นฆราวาสไม่ระลึกถึงโอวาทของบิดาคิดว่าบิดาให้โอวาทแก่เรา เหตุอะไรจักมีจากคนเหล่านี้ หรือว่าบิดาของเรากล่าวแต่ปาก เราจะทดลอง แล้วจึงได้หญิงคนหนึ่งเป็นหม้ายถึงสามครั้งมาเป็นภรรยา เขาเห็นชายคนหนึ่งบวชอยู่สามครั้งอย่างนั้นจึงคบชายนั้นเป็นเพื่อน แล้วขุดหลุมไว้ที่กอไม้แห่งหนึ่ง โปรยดิน น้ำผึ้งและข้าวตอกในหลุมนั้น ได้ปิดข้างบนมาแล้วคอยจับเนื้อตัวอื่นๆ ไปแกงกินหรือเก็บไว้ เมื่อได้เนื้อแล้วจึงไปให้ภรรยาแกง ถูกเธอถามว่า ท่านได้เนื้อนี้มาจากที่ไหน จึงกล่าวว่า เราฆ่าหงส์พระราชาจนตายแล้ว เธอจงอย่าบอกเรื่องนี้แก่ผู้อื่นนะ ฯ ครั้งนั้นทั่วพระนครทั้งสิ้นลือกระฉ่อนไปว่า หงส์ของพระราชานั้นหาย พระราชาจึงทรงบังคับราชบุรุษว่า ถ้าอย่างนั้น พวกท่านจงรับเอาทองพันแท่งไปเดินรอบๆ ตลาดแล้วกล่าวว่า ผู้ใดๆ รู้คนขโมยหงส์ ผู้นั้นๆ จงรับเอาทองพันแท่งนี้ ฯ เมื่อราชบุรุษเหล่านั้นทำอยู่อย่างนั้น ภรรยาของนายทุกัมมะคิดแล้วว่า ขึ้นชื่อว่าสามีหาได้ไม่ยาก ทองพันแท่งหาได้ยากกว่า เราจะบอกแก่ราชบุรุษเหล่านั้นแล้วรับเอาทอง จึงไปสำนักของราชบุรุษเหล่านั้นกล่าวว่า นาย ข้าพเจ้ารู้คนขโมยหงส์พระราชา พวกท่านจงให้ทองแก่ข้าพเจ้า จึงรับทองไปแสดงแก่สามี ราชบุรุษเหล่านั้นจึงจองจำนายทุกัมมะนั้นแล้วไปถวายแด่พระราชาในเวลาเย็น ฯ ฝ่ายพระราชาทรงกริ้วอย่างยิ่งจึงทรงสั่งบังคับว่า วันนี้นั่นเทียวพวกเจ้าจงนำชายนี้ไปป่าช้าแล้วตัดศีรษะของเขาเสีย

ราชบุรุษเหล่านั้นจึงจับเขาเดินมุ่งหน้ามาทางประตูด้านปราจีนทิศ ก็สหายของเขานั้นเห็นเขาแล้วจึงเข้าไปหาแล้วกล่าวว่า ท่านผู้เจริญ ท่านจักตายแน่ ๆ จงให้ผ้านุ่งของท่านแก่ข้าพเจ้าเถิด แล้วได้เปลื้องผ้าที่นายทุกัมมะนั้นนุ่งแล้วถือเอาไป ราชบุรุษเหล่านั้นเมื่อถึงประตูได้ร้องเรียกนายทวารเพื่อให้เปิดประตู ฝ่ายนายทวารจึงกล่าวว่า เวลานี้มิใช่เวลาเปิดประตู อีกอย่างหนึ่ง พระราชาครั้งก่อน ๆ ทั้งหลายย่อมไม่สั่งให้ฆ่าพวกมนุษย์ในเวลากลางคืน ขึ้นชื่อการงานที่ไม่วินิจฉัยแล้วกระทำย่อมเป็นไปเพื่อความเดือดร้อนเหมือนความฟุ้งซ่านของเมียและผัวทั้งหลาย ข้าพเจ้าจักกล่าวอุทาหรณ์แก่ท่านทั้งหลาย ได้ยินมาว่า ครั้งก่อนเมียผัวสองคนเลี้ยงพังพอนไว้ตัวหนึ่งให้เป็นของเล่นของลูก ภายหลังวันหนึ่งผัวเมียทั้งสองนั้นปล่อยพังพอนไว้ใกล้ลูก แล้วได้มาทำนา ครั้งนั้นงูเห่าตัวหนึ่งเลื้อยมากัดเด็กนั้นให้ตายแล้วพังพอนรู้เหตุนั้นแล้วคิดว่างูเห่านี้กัดนายของเราเราจักฆ่ามันเสียแล้วได้ฆ่างูนั้นให้ตายคอยดูการกลับมาของผัวเมียทั้งสองนั้น ผัวเมียนั้นเห็นลูกตายแล้วจึงคิดว่าพังพอนนี้ฆ่าลูกของเราให้ตาย แล้วได้ตีพังพอนนั้นจึงได้เห็นงูเห่าตายแล้วในที่ใกล้บุตร จึงกล่าวว่า โอหนอบุตรของเราถูกงูนี้กัดตายแล้ว ส่วนพังพอนนี้คงจะโกรธงูนี้จึงกัดงูให้ตาย ชื่อว่าการงานที่ไม่ไตร่ตรองแล้วทำไม่ควร แล้วได้ร้องไห้คร่ำครวญพร่ำเพ้อถึงบุตรและพังพอน ด้วยเหตุนี้ ข้าพเจ้าจึงไม่เปิด พวกท่านจงไปประตูอื่นเถิด

ราชบุรุษเหล่านั้นจึงไปประตูด้านทิศทักษิณแล้วเรียกนายประตูเหมือนอย่างนั้น นายประตูได้กล่าวว่า พระราชาทั้งหลายในครั้งก่อนย่อมไม่สั่งให้ฆ่าพวกมนุษย์ในเวลากลางคืน ขึ้นชื่อการกระทำที่ไม่ไตร่ตรองแล้วย่อมตามเดือดร้อนในภายหลังเหมือนพระเจ้าพรหมทัต ได้ยินมาว่าในอดีตกาล พระราชาองค์หนึ่งพระนามว่า พรหมทัต ทรงครองราชสมบัติอยู่ในพระนครพาราณสี พระราชธิดาพระองค์หนึ่งของพระราชานั้นทรงเล่นอยู่ที่สระโบกขรณี ครั้งนั้น พระราชาอีกองค์หนึ่งซึ่งเป็นศัตรูกัน ทรงประสงค์จะฆ่าพระราชธิดาให้ตายแล้วจึงปักหลาวไว้ที่พื้นสระโบกขรณี ใคร ๆ ย่อมไม่เห็นหลาวนั้น แต่สุนัขตัวหนึ่งเห็นอยู่ เมื่อพระราชธิดาปรารภจะสรงน้ำ ฝ่ายสุนัขนั้นสงสารต่อราชธิดานั้นจึงวิ่งไปโดยเร็วแล้วงับที่ชายผ้านุ่งของพระราชธิดานั้นดึงมา พระราชาทรงเห็นกิริยานั้นจึงตรัสว่า สุนัขกัดธิดาของเราแล้วจึงให้ฆ่าสุนัขนั้น ฝ่ายราชธิดานั้นไปสรงน้ำถูกหลาวในสระนั้นแทงสิ้นพระชนม์ พระราชาทรงใคร่ครวญแล้วก็ทราบว่าสุนัขไม่มีความผิด

ทรงสลดพระทัยกันแสงร่ำไรเศร้าสร้อยอยู่ตลอดกาลนาน ด้วยเหตุนี้ข้าพเจ้าจึงไม่เปิดพวกท่านจงไปประตูอื่นเถิด

ราชบุรุษเหล่านั้นจึงเดินไปประตูด้านปัจฉิมทิศแล้วได้ร้องเรียกนายประตูเหมือนอย่างนั้น นายประตูจึงกล่าวว่าพระราชาทั้งหลายในกาลก่อน ย่อมไม่ทรงให้ฆ่าพวกมนุษย์ในเวลากลางคืน ขึ้นชื่อว่าการไม่ใคร่ครวญแล้วทำย่อมนำทุกข์อย่างมากมาให้เหมือนพระเจ้ากาสี ได้ยินมาว่าในอดีตกาล ดาบสองค์หนึ่งมีศีลบริสุทธิ์ถึงพร้อมด้วยคุณอย่างมากอยู่ในชัฏป่าแห่งหนึ่งในแคว้นกาสี ครั้งนั้นโจรคนหนึ่งลักสิ่งของในเวลากลางคืนไป ถูกพวกเจ้าของติดตามจึงไปอาศัยอาศรมของดาบสแล้วทิ้งสิ่งของไว้ในที่อยู่ของดาบสนั้นแล้วหนีไป ฝ่ายพวกเจ้าของนั้นสำคัญว่าโจรอยู่ในอาศรมนั้น จึงไปกราบทูลพระเจ้าโกศล พระราชาไม่ทรงไตร่ตรองแล้วรับสั่งให้จองจำดาบสนั้นแล้วให้แทงด้วยหลาวที่ประตูพระนครนั้น ฝ่ายโจรสำคัญว่าพ้นจากภัยแล้วจะได้ขุดแผ่นดินในเวลาที่เจ้าของถึงพระนคร ฝังซ่อนตัวไปในแผ่นดินแล้ว ถูกมหาชนถามอยู่จึงได้บอกโทษที่ตนทำแล้วแก่ดาบส ราชบุรุษทั้งหลายได้ทราบว่าดาบสไม่มีความผิดจึงกราบทูลพระราชา ขณะนั้นบัลลังก์ที่ราชาประทับนั่ง และแผ่นดินได้แตกแยกออกเป็นสองส่วนแล้วพร้อมกัน พระราชาจมลงไปในแผ่นดินแล้ว ร้องอยู่ด้วยเสียงดัง ข้าพเจ้าจึงไม่เปิดประตูด้วยเหตุนี้ พวกท่านจงไปประตูอื่นเถิด

ฝ่ายราชบุรุษเหล่านั้นจึงเดินไปประตูข้างทิศอุดรแล้วร้องเรียกนายประตูเหมือนอย่างนั้น นายประตูจึงกล่าวว่า เวลานี้มิใช่เวลาเปิดประตู อีกอย่างหนึ่ง พระราชาทั้งหลายในกาลก่อนย่อมไม่ทรงสั่งให้ฆ่าพวกมนุษย์ในเวลากลางคืน ขึ้นชื่อว่าการไม่ไตร่ตรองแล้วทำย่อมเดือดร้อนในภายหลังเหมือนพระเจ้าสามันตะในอดีตกาล ได้มีพระเจ้าสามันตราชในแคว้นมัททะ เวลาหนึ่งพระราชานั้นเสด็จไปภายนอกพระนครด้วยกิจที่พระองค์ต้องทำด้วยพระองค์เอง ทรงตั้งอำมาตย์ไว้สี่คนเพื่ออยู่รักษาพระเทวี พระเทวีทรงประพฤติล่วงกับอำมาตย์สามคน แต่อำมาตย์คนหนึ่งไม่ทำเพราะความซื่อตรงต่อนาย พระเทวีจึงทรงดำริว่าอำมาตย์คนนี้ จักกราบทูลความใคร่ของเราแด่พระราชาเราจักให้พระราชาตัดศีรษะเขาให้ตาย ต่อมาเมื่อเวลาพระราชาเสด็จมาจึงไม่ปรากฏร่างของตน ทำเป็นแผลตามร่างกาย เป็นป่วยด้วยแผลนั้น

นอนลุกไม่ขึ้นอยู่ พระราชาเสด็จมาแล้วไม่ทรงเห็นพระเทวีนั้นมาต้อนรับ ทรงสดับว่าประชวรจึงเสด็จไปที่บรรทมของพระนาง ตรัสถามเหตุแห่งโรค เมื่อพระเทวีกราบทูลว่าอำมาตย์คนนั้นฉุดคร่าหม่อมฉันผู้ไม่ปรารถนาอยู่เหมือนนางทาสีแล้วทุบด้วยกำปั้นและข่วนด้วยเล็บ ทรงกริ้วอย่างยิ่ง รับสั่งให้ฆ่าอำมาตย์นั้น แล้วทรงทราบว่าอำมาตย์นั้นไม่มีผิด ทรงเบื่อหน่าย ได้ทรงเดือดร้อนตลอดกาลนาน ข้าพเจ้าจึงไม่เปิดประตูด้วยเหตุนี้ เมื่อพวกอำมาตย์เหล่านั้นทำอยู่อย่างนี้รุ่งอรุณขึ้นวันใหม่

ฝ่ายราชบุรุษเหล่านั้นได้ฟังถ้อยคำของนายประตูทั้งสี่เสมอกัน มีความสงสัยจึงถามนายทุกัมมะนั้น นายทุกัมมะนั้นจึงกล่าวว่า ข้าพเจ้าตาย หงส์ทองพระราชาก็ตาย ถ้าว่าข้าพเจ้าไม่ตายไซร้ หงส์ก็ไม่ตาย ถ้าว่าท่านทั้งหลายใคร่รู้ไซร้จงนำข้าพเจ้าไปเฝ้าพระราชา ราชบุรุษจึงพาไปเขาไปเฝ้าพระราชา กราบทูลคำของนายประตูทั้งหลายและของนายทุกักมะ ฝ่ายนายทุกัมมะนั้นเมื่อพวกราชบุรุษกล่าวว่า ถ้าว่าหงส์ของพระราชาตายไซร้ ท่านจงนำหงส์นั้นมาจากที่ที่ท่านเก็บไว้ ดังนี้แล้วจึงไปอย่างเร็วจับหงส์นั้นมาถวายแด่พระราชา เมื่อพระราชาตรัสถามว่าเจ้าไม่ได้ฆ่าหงส์หรือเขาได้กราบทูลว่าข้าพระองค์ได้ฆ่าหงส์ เมื่อพระราชาตรัสว่า เจ้าทำทุกข์แก่ตน เห็นจะเป็นบ้า นายทุกัมมะจึงกราบทูลว่า ข้าแต่มหาราชบิดาของข้าพระองค์ให้โอวาทสามข้อแก่ข้าพระองค์ ข้าพระองค์ไม่ได้ทำอย่างนั้นเพื่อจะทดลองโอวาทนั้น แต่นั้นข้าพระองค์จึงได้เห็นโทษน้อยใหญ่แห่งโอวาทเหล่านั้น แล้วจึงกราบทูลเรื่องทั้งหมดนั้นแด่พระราชา พระราชาทรงดำริว่าบุรุษนี้มีบุญมีอัชฌาสัยใหญ่ เป็นผู้ฉลาดในโวหารทางโลกหาได้ยากในโลก จึงตรัสว่า ถ้าอย่างนั้นเจ้าจงบำรุงเรา เราจะให้ราชสมบัติกึ่งหนึ่งแก่เจ้า ฯ นายทุกัมมะนั้นจึงคิดว่าโอวาทของบิดาปรากฏแล้วโดยประจักษ์แก่เรา เราไม่ควรอยู่ในแว่นแคว้นของพระราชาชั่วผู้ไม่ไตร่ตรองแล้วจึงทำ จึงกราบทูลว่า ข้าแต่มหาราช ราชสมบัติของพระองค์ไม่สมควรแก่ข้าพระองค์ ขอราชสมบัติจงเป็นของพระองค์เถิด ข้าพระองค์จะรักษาโอวาทของบิดา แล้วจึงได้ทูลลาไปนครตักศิลานอนคลุมศีรษะบนแผ่นหินอันเป็นมงคลในพระราชอุทยาน วันนั้นนั่นเทียวเป็นวันที่เจ็ดจากวันเสร็จจากการปลงพระศพพระเจ้าตักศิลา มหาชนทั้งปวงมีอำมาตย์เป็นต้น จึงปรึกษากันว่า พระราชาของพวกเราไม่มีพระราชบุตรพระเชษฐาหรือว่าพระธิดาเราจะได้พระราชาแต่ที่ไหน ฯ ปุโรหิตจึงกล่าวว่า พวกท่านอย่าคิดเลย พวกเราจักปล่อยราชรถเทียมด้วยม้าขาว พระราชาที่

พวกเราได้ด้วยการปล่อยราชรถเทียมด้วยม้าขาวก็จะสามารถครองราชสมบัติได้ แล้วจึงตบแต่งราชรถเทียมด้วยม้าขาว ขนเครื่องราชกกุธภัณฑ์ทั้งห้าขึ้นไว้แล้วจึงปล่อยไป ราชรถทำประทักษิณพระราชวัง แล้วจึงได้ออกไปจากพระนครเข้าไปในพระราชอุทยาน ทำประทักษิณแผ่นศิลานั้นแล้วหยุดอยู่ ปุโรหิตจึงเข้าไปหาพระมหาสัตว์แล้วตรวจดูลักษณะทั้งหลายที่เท้าจึงกล่าวว่า ผู้นี้สมควรเป็นพระราชาของเรา จึงปลุกพระมหาสัตว์ให้ลุกขึ้นทำการราชาภิเษกในที่นั้นแล้วจึงนำไปพระนครด้วยยศอย่างใหญ่ พระราชาทรงครองราชสมบัติโดยธรรม ทรงให้สร้างโรงทานขึ้นหกแห่ง คือ ที่ประตูพระนครทั้งสี่กลางพระนคร และที่ประตูพระราชนิเวศน์ ทรงสละทรัพย์หกแสนทุกๆ วันได้ให้มหาทานแล้ว ทรงให้โอวาทแก่มหาชนทั้งหลาย ครั้งนั้น สหายผู้ชั่วช้านั้นพาภริยาผู้เลวทรามคนนั้นไปไม่อาจจะอยู่ได้ กล่าวว่า ข่าวว่าพระราชาในพระนครตักศิลา ทรงประกอบด้วยธรรม ทรงให้สร้างโรงทาน ได้ให้มหาทานพวกเราจะไปอยู่ที่นั้น จึงไปพระนครนั้นอาศัยทานของพระราชาเลี้ยงชีวิตอยู่ วันหนึ่งพระราชาเสด็จไปบนคอช้าง ทรงตรวจโรงทานอยู่ ได้ทรงถามคนทั้งสองนั้น ทรงจำได้แล้ว ไม่ทรงให้คนเหล่าอื่นทราบแล้วเปล่งอุทานนี้ด้วยอำนาจเหตุที่ปรากฏว่า

บุคคลพึงเว้นประเทศที่เลว มิตรชั่ว เพื่อนพ้องชั่ว ญาติชั่ว ภรรยาชั่ว และคนชั่วให้ไกล

การอยู่ร่วมในเรือนเดียวกันกับคนทั้งปวงเหล่านี้คือ ภรรยาชั่ว มิตรผู้เป็นสัตบุรุษ ทาสและผู้ให้อย่างมากยิ่ง ย่อมไม่เป็นที่สงสัยของเทวดาและมนุษย์

บุคคลพึงสมาคมกับสัตบุรุษ พึงทำความสนิทสนมกับสัตบุรุษทั้งหลาย เมื่อรู้สัทธรรมของสัตบุรุษทั้งหลาย ย่อมเป็นผู้ประเสริฐและเป็นที่รัก

การเห็นพระอริยะเป็นความดี การอยู่ใกล้พระอริยะนำความสุขมาให้ทุกเมื่อ บุคคลพึงเป็นผู้มีความสุขเป็นนิจเพราะการไม่เห็นคนพาล

สมเด็จพระบรมศาสดาครั้นทรงนำอดีตนิทานมาแล้วจึงทรงประชุมชาดกว่า

คนผู้เป็นสหายที่ชั่วในกาลนั้น ได้เป็นพระเทวทัตในกาลนี้ หญิงผู้เป็นภริยาชั่วในกาลนั้น ได้เป็นนางจิญจมาณวิกาในกาลนี้ บุรุษผู้เป็นบัณฑิตเป็นพระราชาปรากฏพระนามว่าทุกัมมะในกาลนั้น ได้เป็นเราผู้ตถาคตตรัสรู้เองโดยชอบในกาลนี้ ท่านทั้งหลายจงทรงจำชาดกไว้อย่างนี้

จบ ทุกัมมราชชาดก

สกุณเหรา

๔๗ วิวาทชาดก

สมเด็จพระบรมศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวันมหาวิหาร ทรงปรารภคำวิวาทของสัตว์ทั้งหลาย จึงตรัสคำนี้ว่า **หาหา ตาต** ดังนี้เป็นต้น

ความพิสดารว่า วันหนึ่งภิกษุทั้งหลายสนทนากันในโรงธรรมว่า อาวุโสทั้งหลาย คำวิวาทของสัตว์ทั้งหลายทั้งปวงมีมาก คำวิวาทเหล่านั้นเกิดแล้วด้วยกรรมในครั้งก่อนของสัตว์เหล่านั้น ลำดับนั้นสมเด็จพระบรมศาสดาทรงสดับคำของภิกษุเหล่านั้นด้วยทิพยโสต จึงเสด็จออกจากพระคันธกุฎีไปตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเธอนั่งประชุมกันด้วยเรื่องอะไร เมื่อพวกภิกษุกราบทูลว่าเรื่องชื่อนี้จึงตรัสว่า ภิกษุทั้งหลายมิใช่แต่ในกาลนี้เท่านั้น แม้ในกาลก่อน ถ้อยคำวิวาทของสัตว์ทั้งหลายทั้งปวงก็ได้เกิดแล้วมาก ดังนี้ได้ทรงนิ่งอยู่แล้ว ทรงถูกภิกษุเหล่านั้นอ้อนวอนแล้วจึงทรงนำอดีตนิทานมาว่า

ภิกษุทั้งหลายในอดีตกาล ได้มีไม้หว้าต้นหนึ่งอยู่ในหิมวันตประเทศ ต้นหว้านั้นได้มีกิ่งพันกิ่ง กิ่งเล็กๆ ของต้นเหล่านั้นได้มีผลต่างๆ มีดอก กลิ่นและรสอย่างดียิ่งมีใบมาก ร่มเงาเย็นน่ารื่นรมย์ ฝูงเนื้อเป็นอันมากได้เล่นอยู่ใต้ต้นหว้านั้น นกทั้งหลายอาศัยกิ่งทั้งพันทำรังอยู่ เหยี่ยวทั้งหลายจำนวนมากทำรังที่กิ่งด้านทิศตะวันออก นกดุเหว่าทั้งหลายทำรังอยู่ที่กิ่งทางทิศใต้ ฝูงนกทั้งหลายทำรังอยู่ที่กิ่งทางทิศตะวันตก ฝูงนกแขกเต้าทั้งหลายทำรังอยู่ที่กิ่งทางทิศเหนือ นกทั้งหลายทั้งปวงได้มีลูกต่างๆ นานา ครั้งนั้นได้มีต้นมะม่วงต้นหนึ่งใกล้ต้นหว้านั้น กิ่งของต้นมะม่วงนั้นมีผลต่างๆ มีใบมาก เงาเย็นร่มรื่น นกต่างๆ นานาทั้งปวงได้อาศัยต้นมะม่วงอยู่ ทั้งฝูงนกสาลิกาก็ได้ทำรังอยู่ด้วย ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์เกิดในกำเนิดนกสาลิกาพระโพธิสัตว์นั้นได้โอวาทนกทั้งหลายที่อาศัยต้นมะม่วงนั้นอยู่ นกสาลิกาหลายพันแวดล้อมพระโพธิสัตว์ ครั้งนั้นกาตัวหนึ่งบินมาแต่ไกลแอบอาศัยที่ต้นหว้า นกทั้งหลายเห็นกานั้นจับบนยอดไม้จึงกล่าวกันว่า กานี้ไม่ใช่วงศ์ไม่ใช่ญาติของพวกเรา พวกเราจงขับไล่กานั้นผู้ไม่สมควรอยู่ร่วมกับพวกเรา จึงกล่าวกับกานั้นว่า พ่อท่านไม่ใช่ญาติของพวกข้าพเจ้า จงอย่าอยู่ในที่นี้ที่ไม่สมควรเลย กานั้นจึงกล่าวว่า ข้าพเจ้ามีใจยินดีต้นไม้นี้ว่าเป็นที่น่ารื่นรมย์ จะไม่ทำเหตุ

อย่างอื่นเพื่อต้องการรักษาศีล นกทั้งหลายจึงกล่าวว่า ขึ้นชื่อว่ากาย่อมไม่รู้จักศีลรู้จักภาวนา เขาจักรักษาอย่างไร กากล่าวเท็จแล้วได้กล่าวว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย นกทั้งหลายในกาลก่อนย่อมไม่รู้จักศีล เดี๋ยวนี้ย่อมรู้จักศีล เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจะอยู่ในที่นี้ก็เพื่อรักษาศีล นกทั้งหลายจึงกล่าวว่า ถ้าว่าท่านรักษาศีลก็จงอยู่ที่ต้นไม้นี้ แล้วได้กล่าวอีกว่า ดูกรกาผู้เจริญ พวกข้าพเจ้าออกหาอาหารเพื่อประโยชน์แก่ลูกของพวกข้าพเจ้า ท่านจงรักษาลูกทั้งหลายของพวกข้าพเจ้าเถิด ฯ นกทั้งหลายทั้งปวงจึงพากันออกหาอาหารมาเพื่อประโยชน์แก่ลูก เวลานั้นกาคิดแล้วว่า เวลานี้เป็นเวลาอาหารของเรา กานั้นได้กินลูกนกทั้งหลาย แล้วกลับมาอยู่ที่ของตนอีก นกทั้งหลายทั้งปวงนำอาหารมารังเพื่อให้แก่ลูกของตน มาถึงรังแล้วไม่เห็นลูกเหล่านั้นจึงกล่าวว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลายลูกของพวกข้าพเจ้าไปไหน แล้วจึงไปหากาถามแล้วว่า กาผู้เจริญ ลูกของพวกข้าพเจ้าไปไหน ท่านเห็นไหม ฯ กาจึงกล่าวว่า ข้าพเจ้าไม่รู้ไม่เห็น ฯ นกเหล่านั้นทั้งปวงจึงด่าว่าท่านกินลูก ๆ ของพวกเรา ฯ กาจึงกล่าวว่า ถ้าข้าพเจ้ากินลูกของพวกท่านก็ขอให้ศีรษะของข้าพเจ้าจงแตก ได้กล่าวคำเท็จเหมือนคำจริง กล่าวอีกว่า ถ้าว่าพวกท่านไม่เชื่อคำของข้าพเจ้า เอาเถิดข้าพเจ้าก็จะผูกปากของข้าพเจ้าด้วยเชือก ลำดับนั้น กาจึงเอาจะงอยปากตัดเถาวัลย์คาบมากล่าวแล้วว่า ดูกรนกผู้เจริญทั้งหลาย ข้าพเจ้าจักผูกปากของข้าพเจ้า ท่านทั้งหลายจงดู ครั้งนั้น กานั้นจึงผูกจะงอยปากนั้นด้วยเถาวัลย์แล้วกล่าวว่า ข้าพเจ้าจะหันหน้าไปทางทิศตะวันออกจะรักษาลูก ๆ ของท่าน อีกอย่างหนึ่ง สัตว์เหล่าใดกินลูก ๆ ของพวกท่าน ข้าพเจ้าก็จักสู้กับสัตว์เหล่านั้น แล้วจึงยืนจับอยู่บนยอดไม้เหมือนอย่างรักษาศีล คราวนี้นกทั้งหลายทั้งปวงต่างไปหาอาหารในเวลาที่นกเหล่านั้นไปหาอาหาร กาได้หันหน้ามาทางทิศใต้แลดูจนทั่วทิศน้อยใหญ่ ไม่เห็นอะไร ๆ แล้วคิดว่า เวลานี้เป็นเวลาลับ เราจะกินลูกนกเหล่านั้น จึงแก้เถาวัลย์ออกจากจะงอยปาก ในขณะนั้น กินลูกนกทั้งหลายแล้วก็ผูกจะงอยปากของตนอย่างเดิมอีก แล้วหันหน้ามาทางทิศตะวันออกได้ยืนอยู่ในที่เดิมนั่นเทียว ครั้งนั้นนกทั้งหลายทั้งปวงคาบอาหารมาและไม่เห็นลูก ๆ ต่างถามกันเซ็งแซ่ว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย พวกเราไม่เห็นลูก ๆ ของพวกเรา ลูก ๆ ของพวกเราไปไหนกันหมด ได้ครำ่ครวญว่าลูก ๆ ของพวกเราตายแล้วในรังแน่ จึงได้กล่าวสามคาถาเหล่านี้

ลูกรักเอ๋ย เจ้ายังเยาว์นัก ตายแล้วหรือ วันนี้แม่ไม่เห็นพวกเจ้า เจ้าไปที่ไหนหรือ

พวกลูกจงมากินอาหารที่พ่อกับแม่หามาให้เดี๋ยวนี้ แร้งหรือว่าเหยี่ยวกินลูกของเรา

พ่อกับแม่ไม่พบลูกทั้งปวงก็จักเที่ยวไปในทิศน้อยใหญ่ จักทำอย่างไรหนอ โอทุกข์คือการพลัดพรากลูกน้อย

นกทั้งหลายจึงพากันมาหา กานั้นพร้อมนกดุเหว่าตัวเป็นหัวหน้า ถามแล้วว่า ดูกรกาแก่ท่านเห็นลูก ๆ ของเราบ้างไหม ฯ ลำดับนั้น กาทำเหมือนไม่รู้อยู่จึงกล่าวว่า โอ ผู้เป็นเจ้า ข้าพเจ้ารักษาศีลด้วยความไม่ประมาทย่อมไม่รู้ลูก ๆ ของท่านทั้งหลาย ฯ นกผู้เป็นหัวหน้าจึงกล่าวว่า ครั้งก่อนท่านรักษาลูก ๆ ของพวกเรา แต่บัดนี้ท่านกินลูก ๆ ของเราแน่ ท่านไม่รู้อะไรเลยหรือ ฯ กาจึงกล่าวว่า ข้าพเจ้าเอาเชือกผูกจะงอยปากของข้าพเจ้าจะกินได้อย่างไร แล้วจึงกล่าวอีกว่า พวกท่านไม่เชื่อข้าพเจ้า บัดนี้ข้าพเจ้าจะหันหน้าไปทางทิศเหนือ พวกลูก ๆ ของพวกท่านจงอยู่เถิด ข้าพเจ้าจักรักษา ฯ ครั้งนั้นนกทั้งหลายจึงบินไปเที่ยวหาอาหาร ขณะนั้นเทียวกาได้แลดูทิศน้อยใหญ่ เมื่อไม่เห็นอะไรที่กิ่งไม้จึงคิดว่า วันนี้นกทั้งปวงไปเที่ยวหาอาหาร แล้วจึงได้กินลูก ๆ ของนกดุเหว่าตัวเป็นหัวหน้าแล้วกลับไปยืนอยู่ในที่เดิม ครั้งนั้น นกทั้งหลายทั้งปวงนำอาหารมาแล้ว นกดุเหว่าตัวเป็นหัวหน้าเมื่อไม่เห็นลูก ๆ ได้คร่ำครวญว่า

พ่อลูกที่รักเอ๋ย พ่อลูกที่รักของเราเอ๋ย พ่อนำอาหารมาให้ พวกเจ้าทั้งหลายจงมากินเสีย เจ้าไปไหนหรือ

ลูกปรารถนาอะไร ลูกคงตายแน่แล้ว เราจะรักษาเปลือกไข่อันไม่เต็มแล้วไม่ให้แตกไป

กาลนี้พ่อกับแม่จะไม่ยินดีในอาหาร จะไม่กิน ลูกจงคอยก่อนพ่อกับแม่จะเลี้ยงให้ดีทีเดียว ถึงแม้ชีวิตจะแตกดับไป

เวลาเป็นลูกอ่อนพ่อกับแม่เลี้ยงดูด้วยอาหารไม่ขาดเลย ขนปีกงอกขึ้นอยู่ ทั้งเท้าทั้งสองก็ไม่คดโกง

พ่อแม่บินออกไปจากรังเพื่อหาอาหารเลี้ยงเจ้า รักษาเจ้าไว้จากเหยี่ยวที่ยังไม่ถึงแล้ว บัดนี้เหยี่ยวทั้งหลายปรารถนาจะปิดกั้นทำร้ายเจ้าทั้งหลายที่เติบโตรุ่นแล้ว

พ่อกับแม่นำอาหารอย่างดีไปให้ยกขนหางซึ่งเปื้อนน้ำลายแล้วจึงออกไป ได้วางอาหารไว้ข้างหน้าเจ้า เลี้ยงดูอยู่ วันนี้พวกเจ้าไปที่ไหนที่ลี้ลับแล้ว ลูกจงกลับมาที่นี้กินอาหารนี้เถิด

ครั้งนั้นนกดุเหว่าทั้งหลายไม่เห็นลูกรักของตน มีทุกข์เที่ยวบินไปทุกที่ที่โคนต้นไม้หรือพื้นดิน พุ่มไม้ไม่พบแล้ว จึงไปหาการ้องไห้คร่ำครวญถามกานั้นว่า นาย ท่านเห็นพวกลูกของเราไหม กาจึงตอบว่า ลูกของพวกท่านไปไหน เราไม่รู้ว่าไปไหน ลำดับนั้นนกดุเหว่าทั้งหลายจึงกล่าวว่า เรื่องลูกๆ จงหยุดพักไว้ก่อน เราจะเลี้ยงรักษาเอง แล้วกล่าวอีกว่า บัดนี้ท่านไม่รู้หรือว่าท่านกินลูกพวกเราเสียแล้ว ฯ กาจึงกล่าวว่า พ่อทั้งหลายเหตุนี้ไม่มี กล่าวคำเท็จว่า ข้าพเจ้าหันหน้าไปทางทิศเหนือ ยืนรักษาศีลจักรู้เรื่องลูกๆ ของพวกท่านได้อย่างไร ถ้าว่าท่านไม่เชื่อไซร้ บัดนี้ข้าพเจ้าจะยืนหันหน้าไปทางทิศใต้ จะผูกจะงอยปากของข้าพเจ้าให้มั่นคงแล้วจะกินได้อย่างไร ข้าพเจ้าจะเฝ้ารักษาพวกลูกๆ ของท่าน แล้วจึงได้ยืนหันหน้าไปทางทิศใต้ ทำเหมือนรักษาศีลอยู่ ลำดับนั้นนกดุเหว่าตัวหัวหน้านกดุเหว่าทั้งหลาย จึงไปหาหัวหน้านกแขกเต้าทั้งหลายแล้วกล่าวว่า สหายนกแขกเต้า กานี้ยืนหันหน้าไปทางทิศใต้ ขอท่านจงช่วยเฝ้ารักษาพวกลูกๆ ของพวกเราให้ดีหน่อย หัวหน้านกแขกเต้ามาถึงที่นั้นแล้วได้ให้สัญญากันว่า เราจะร่วมกันป้องกันกา พวกท่านจงช่วยกับเรา ฯ ครั้งนั้น พ่อแม่นกแขกเต้าทั้งหลายได้ให้สัญญาแก่พวกลูกของตนว่า พ่อ พวกเจ้าจงอยู่ในรังนอน อย่าออกไปภายนอกจากรังนอน เมื่อใดกามาเพื่อจะกินพวกเจ้า เมื่อนั้นพวกเจ้าเห็นแล้วจงหนีไปในรังแล้วจึงพากันแอบอยู่ที่ระหว่างต้นไม้และใบไม้ ฯ นกที่เหลือทั้งปวงต่างพากันไปหากิน ขณะนั้นกาคิดแล้วว่า ถึงเวลากินอาหารเราแล้ว จึงแลดูทิศใหญ่น้อย

ไม่เห็นอะไร ๆ จึงแก้เชือกที่ผูกเดินไปปลายกิ่งไม้จนถึงกิ่งเป็นที่อยู่ของนกแขกเต้า ฯ ขณะนั้นลูกนกแขกเต้าทั้งหลายเห็นกานั้นแล้วกลัวตายจนตัวสั่นวิ่งเข้าไปแอบอยู่ในรัง กานั้นเห็นลูกนกแขกเต้าเหล่านั้นวิ่งเข้าไปในรังโพรงตรงหน้าจึงกล่าวว่า เราจะจับลูกนกเหล่านี้ แล้วจึงพาดหัวไว้บนรังที่โพรงตรงหน้า กานั้นไม่อาจจะจับลูกนกแขกเต้าเหล่านั้นได้ ลำดับนั้นพ่อแม่นกแขกเต้าทั้งหลายจึงบินออกจากระหว่างใบไม้มาป่าวร้องว่า เฮ้ย กานี้ต้องตายในวันนี้ พ่อนกแขกเต้าจึงเอาจะงอยปากคาบคอกานั้นดึงมา ฝ่ายแม่นกแขกเต้านั้นก็คาบขากานั้นคร่าออกมา หมู่นกแขกเต้าได้ยินแล้วและดูรู้แล้ว จึงบินมาคาบขากานั้นคร่าออกมา นกบางพวกรุมจิกสีข้าง บางพวกรุมจิกอก ฝูงนกทั้งปวงพากันมาแล้ว นกตัวเป็นหัวหน้าจิกหัวกานั้น บางพวกจิกหลัง บางพวกดึงขน ฝูงนกทั้งหลายช่วยกันแล้ว นกตัวเป็นหัวหน้าดึงปีกซ้ายกา นกบางพวกดึงปีกขวากา นกบางพวกดึงขนหาง ลำดับนั้นฝูงนกดุเหว่าทั้งหลายมาแล้ว หัวหน้านกดุเหว่าตรงเข้าคาบคอกานั้นลากมา นกบางพวกคาบหลังลากมาบางพวกคาบเท้าลากมา บางพวกคาบหัวเข่าลากมา บางพวกคาบขนลากมา บางพวกคาบหนังลากมา บางพวกคาบร่างกานั้นลากมา พวกทั้งปวงจึงลากหัวกานั้นมาจากโพรงแล้วจิกร่างของกา นกบางพวกบินขึ้นไปบนอากาศแล้วโผลงมาจิกหัวกา นกบางพวกกระโดดจากกิ่งล่างขึ้นไปจิก เลือดไหลออกจากอก แข้ง และคอ ไหลออกไปทั่วร่างกายและตาสองข้างของกานั้นมีเลือดไหลออก กานั้นเสวยทุกขเวทนาอย่างเผ็ดร้อน กลัวตายตัวสั่น เสวยเวทนาอย่างหนัก เพราะบาปกรรมที่ตนกินลูกนกเหล่านั้น ลำดับนั้นนกทั้งปวงจึงกล่าวกันว่า พวกเราจักนำกานี้ไปหานกสาลิกา กาได้ยินคำนั้นกลัวตายคิดแล้วว่า บัดนี้พวกนกนี้จักนำเราไป เราคงจะตายแน่ กลัวตายแล้วกล่าวว่า พวกท่านจงอย่าจับเราเลย ขอจงปล่อยเราไว้ที่นี้เถิด ถ้าว่าพวกท่านจะนำเราไปไซร้ เราจักตายแน่ นกทั้งปวงจึงรุมจิกกานั้น กานั้นเสวยทุกข์อย่างมากไหว้นกเหล่านั้น ไม่รู้ที่จะกล่าวคำอื่น ๆ ได้ยินแต่เสียงว่า กา กา กล่าวแล้วว่า พวกท่านจงอย่าจับเรา จงอย่านำเราไป จงอย่าจิกเรา ฯ นกทั้งหลายจึงกล่าวว่า ครั้งก่อน ท่านทำบาปกรรมแก่พวกเรา บัดนี้จึงกราบกรานขอโทษที่พวกเราทำแก่ท่าน ฯ นกบางพวกเอาปากคาบคอ บางพวกคาบหนัง บางพวกคาบที่หลังบินไปในท้องฟ้า แล้วเข้าไปหานกสาลิกา วางกานั้นไว้ข้างหน้านกสาลิกานั้นกล่าวว่า นาย กานี้ทำบาปกรรมแก่พวกข้าพเจ้ากินลูก ๆ ของพวกข้าพเจ้า ฯ พระมหาสัตว์ได้ฟังคำนั้นแล้ว

เห็นการประพฤติทุจริตเป็นอัชฌาสัยของกานั้นจึงถามกานั้นว่า ท่านกินลูกๆ ของนกเหล่านี้หรือ ฯ กาจึงกล่าวตอบ ใช่ขอรับ พระมหาสัตว์จึงกล่าวว่า กาเอ๋ย ท่านเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน ทำบาปกรรมอย่างนี้ทำไม กรรมเห็นปานนี้โหดร้าย ท่านตั้งลูกๆ ของนกเหล่านั้นไว้ในฐานะเป็นปกติแล้วจงตีราคาเป็นทรัพย์อย่างอื่นให้แก่นกเหล่านี้ เมื่อการับคำว่าดีละแล้วได้สำรอกเนื้อออกมา นกเหล่านี้เมื่อเห็นเนื้อลูกของตน ได้ร้องไห้คร่ำครวญ กล่าวว่า

พ่อลูกผู้เป็นที่รักเอ๋ย กานี้ได้ทำเลวเหลือเกิน วันนี้
พ่อแม่ไม่มีทุกข์ ไม่ประทุษร้าย จึงไม่รู้ถึงความไม่มีโรค

ลำดับนั้น นกสาลิกาจึงกล่าวกับนกทั้งหลายว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย กานี้ทำกรรมอย่างเผ็ดร้อนแก่ท่านทั้งหลาย พวกท่านจงลงโทษกานั้นอย่างสาหัส ฯ นกเหล่านั้นได้จิกร่างกายของกานั้น บางพวกเอาปีกตี บางพวกเอาปีกฉุดมาให้ยืนอยู่แล้ว บางพวกเอาจะงอยปากคาบคอฉุดมาฉุดไปรอบๆ บางพวกเอาเท้าดึงหน้ามา กานั้นเสวยเวทนาไม่อาจจะกล่าวคำอื่นๆ ได้แต่ร้องเสียงว่ากาเหมือนสลบลงด้วยทุกขเวทนา ทนทุกข์ยืนอยู่ นกสาลิกาได้ถามกาว่า กาเอ๋ย ตั้งแต่นี้ไปเจ้าจะกินลูกของนกเหล่านั้นอีกหรือไม่ ฯ กากล่าวว่า นายตั้งแต่นี้ไปข้าพเจ้าจะไม่กินลูกนกเหล่านั้นอีก ฯ นกสาริกากล่าวอีกว่า ขึ้นชื่อว่าสัตว์ทั้งหลายย่อมมีจิตใจ ท่านจงหากินอาหารอย่างอื่น กินแต่เนื้อที่เขาอนุญาตให้แล้ว พึงกินซากศพมนุษย์ที่มีกลิ่นเหม็นยิ่งในป่าช้า ฯ กากล่าวว่า นาย แต่นี้ไปข้าพเจ้าจะกินแต่อาหารที่มีกลิ่นเหม็น ฯ นกสาลิกา จึงกล่าวกับนกทั้งหลายว่า ท่านทั้งหลายกานี้เป็นวงค์แห่งกาแต่โบราณย่อมกินแต่เนื้อที่ตายแล้วของมนุษย์ในกาลทั้งปวง กานี้ย่อมไม่รู้ธรรมของพวกสัตบุรุษ และธรรมของพวกอสัตบุรุษ กานี้ไม่รู้ผลแห่งทานที่ประกอบแล้วเพราะไม่สมาคมกับพวกเรา รู้แต่เพียงหาอาหารให้เต็มท้องเพราะฉะนั้น กานี้จะรู้การทำบุญและการรักษาศีลละหรือ กานี้ไม่มีธรรมไม่ตั้งอยู่ในโอวาท จงอย่าอยู่กับพวกเราในที่นี้เลย ไม่นานนักนกทั้งหลายทั้งปวงก็จะประพฤติอธรรมของพวกอสัตบุรุษตามไปด้วย ท่านทั้งหลายบัดนี้พวกท่านจงอดโทษแก่กานี้ตั้งแต่นี้ไปกานี้จงอย่าเป็นภัยแก่พวกเรา เพราะการสมาคมนั้น แล้วจึงกล่าวคาถานี้ว่า

สัตว์ทั้งหลายได้ยินเสียงว่ากาดังนี้ คำว่ากานี้สำหรับสัตว์ทั้งหลายเป็นอย่างเดียวกันหามิได้ หาได้ง่ายก็หามิได้เป็นของหาได้ยากก็หามิได้ตรงไม่คดโกง สัตว์ทั้งสองนั้นย่อมไม่เสมอกันในโลก คำนี้พระพุทธเจ้าทั้งหลายทรงแสดงแล้วในอดีตอันไกล

หัวหน้านกแขกเต้าได้ฟังคำของนกสาริกานั้น ร้เหตทั้งสองแล้วได้กล่าวว่า

ท้องฟ้าอยู่ไกล แผ่นดินก็อยู่ไกล และฝั่งมหาสมุทรก็อยู่ไกล ความชั่ว ธรรมที่ไม่หลอกลวงของสัตบุรุษ และอธรรมเสมอกันที่ไหน ท่านผู้เจริญทั้งหลาย สัตว์หรือว่าชนที่เกิดแล้วไม่ดีจงอย่าสมาคมกัน

พระโพธิสัตว์ให้โอวาทแก่นกเหล่านั้นแล้วอย่างนี้ สมเด็จพระบรมศาสดา เมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้นจึงตรัสว่า

นกทั้งหลายเห็นนกเหล่านั้นมีทุกข์พึงคร่ำครวญอย่างหนัก นายเพื่อจะให้ลูกศรคือความโศกหายไปพึงแสดงธรรม

ดูกรสีหะสุนัขจิ้งจอกย่อมไม่เสมอกับหงษ์และกาฉันใด ยักษ์ คน สุนัข ไม่พึงอยู่ร่วมกัน ทั้งแม่เนื้อก็ไม่พึงอยู่ร่วมกับเสือเหลือง บุคคลไม่พึงสนิทสนมกับมิตรเพียงดังอมิตรในกาลไหน ๆ ในเพราะการสมาคมที่มีความเดือดร้อนเป็นอรรถ์และในการสมาคมด้วยคนชั่ว

นระใดเอาปลายใบหญ้าห่อปลาเน่า หญ้าคาย่อมฟุ้งไปด้วยกลิ่นเหม็นเน่าฉันใด การคบคนพาลก็ฉันนั้น

นระใดเอาใบไม้ห่อกฤษณา ใบไม้นั้นย่อมฟุ้งไปด้วยกลิ่นหอมฉันใด การคบนักปราชญ์ก็ฉันนั้น

คนเกียจคร้าน การสมาคมคบกับโจร การสมาคมนั้นไม่ดี บุคคลแสดงบาปที่ตนทำแล้วและบุญที่ทำแล้วอยู่ พึงสมาคมกับผู้มีศีลอันงามทั้งหลาย

พระอริยะย่อมเสมอกับพระอริยะ ผู้มีปัญญาย่อมเสมอกับผู้มีปัญญา อธรรมย่อมนำไปนรก ธรรมย่อมให้ถึงสุคติ

บุคคลผู้ไม่เคารพต่อมารดาบิดา หมู่ญาติ ครู พี่น้องชาย และเพื่อน มีมานะกระด้าง ประทุษร้ายมิตรชื่อว่าเป็นคนเลว

ผู้ใดเมื่อตนทำคุณให้เหมือนเงาต้นไม้ ก่อโทษให้อยู่ ทั้งละคุณงามความดี ประทุษร้ายต่อมิตรผู้นั้น ชื่อว่าเป็นคนเลว

ผู้บูชาย่อมได้บูชาตอบ ผู้ไหว้ย่อมได้ไหว้ตอบ ผู้ไม่ประทุษร้ายต่อมิตรทั้งหลายย่อมได้ยศและเกียรติคุณ

ผู้ใดไม่ประทุษร้ายต่อมิตร ผู้นั้นย่อมเป็นผู้รุ่งเรืองด้วยสิริ เหมือนไฟรุ่งเรืองและเทวดารุ่งโรจน์อยู่

โคทั้งหลายของเขาย่อมเกิด พืชที่หว่านไว้ในนาย่อมงอกขึ้น นี้เป็นผลแห่งการไม่ประทุษร้ายมิตร

นระชนผู้ไม่ประทุษร้ายมิตร ตกเหว ภูเขา หรือว่าต้นไม้ เมื่อเคลื่อนจากอัตภาพนี้แล้วย่อมได้ความเป็นใหญ่

ผู้ใดไม่กดขี่อมิตร เหมือนต้นไทรที่มีรากงอกแล้วจากย่าน ไม่ประทุษร้ายมิตร ฟังธรรมแล้ว ยังไม่รู้แจ้งทั้งความดีและชั่ว ย่อมรู้ถึงประโยชน์เกื้อกูลและบุญที่พระพุทธเจ้าทั้งปวงทรงสรรเสริญแล้ว

ผู้ใดเป็นกษัตริย์ย่อมอดทนต่อการทุบตี การบริภาษและคำหยาบช้าเพื่อตนย่อมเป็นผู้ที่พระพุทธเจ้าทั้งปวงทรงสรรเสริญแล้ว

ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์มีรัศมีเสมอกันในโลกฉันใด รัศมีทองแก้วมณีกลิ่นกฤษณาและแววหางนกยูงก็ฉันนั้น

พืชอย่างดีที่บุคคลหว่านลงแล้วในนาฉันใด บุคคลก็ได้ผลฉันนั้น พืชอย่างเลวที่บุคคลหว่านแล้วฉันนั้น บุคคลก็ได้ผลฉันนั้น พืชอย่างเลวที่บุคคลหว่านแล้วฉันใด บุคคลก็ได้ผลเลวฉันนั้น

ทุจริตที่บุคคลทำแล้วอย่างนั้น เขาย่อมได้กรรมอันชั่วที่ทำแล้ว และสุจริตที่ทำในกาลก่อน ย่อมให้เขามีความสุขในภพ

ธรรมแลย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม ธรรมที่ประพฤติดีแล้วย่อมทำสุขมาให้ นี้เป็นอานิสงส์ในธรรมที่ประพฤติแล้ว ผู้ประพฤติธรรมย่อมไม่ไปทุคติ

นางสาลิกาได้ให้โอวาทแก่นกทั้งหลายเหล่านั้นอย่างนี้ หมู่นกทั้งปวงนั้น ได้ฟังคำของนกสาลิกานั้นย่อมอยู่รักษาศีลของตน สมเด็จพระบรมศาสดาครั้นทรงนำเทศนานี้มาแล้ว จึงตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย การกล่าววิวาทได้มีแก่สัตว์ทั้งหลายในกาลก่อนดังนี้เมื่อจะทรงประชุมชาดก จึงตรัสคาถาสุดท้ายว่า

เหยี่ยวในกาลนั้นได้เป็นพระโมคคัลลานะในกาลนี้ นกดุเหว่าในกาลนั้นได้เป็นพระสารีบุตรในกาลนี้ หัวหน้านกในกาลนั้นได้เป็นพระสุมังคลในกาลนี้ หัวหน้านกแขกเต้าในกาลนั้นได้เป็นพระอานนท์ในกาลนี้ กาผู้มีจิตเป็นบาปในกาลนั้นได้เป็นพระเทวทัตในกาลนี้ นกที่เหลือทั้งปวงในกาลนั้น ได้เป็นพุทธบริษัทในกาลนี้ นกสาลิกาในกาลนั้น ได้เป็นเรา ผู้ตถาคตตรัสรู้เองโดยชอบ เป็นที่พึ่งของสัตว์โลกในกาลนี้ ท่านทั้งหลายทั้งปวง เมื่อปรารถนาความสุขสามประการในกาลทั้งปวง พึงทรงจำชาดกไว้อย่างนี้ด้วยจิตที่เคารพยิ่ง

จบ วิวาทชาดก

๔๘ สิทธิสารจักรพรรดิราชชาดก

สมเด็จพระบรมศาสดา เมื่อทรงประทับอยู่ที่พระเชตวันมหาวิหาร ทรงปรารภพระธรรมจักร ตรัสพระธรรมเทศนามีคาถาเริ่มต้นว่า **ตโต สิทฺธิกุมาโร จ** ดังนี้เป็นต้น

ความพิสดารว่า วันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายนั่งพรรณนาบุญสมภารของพระผู้มีพระภาคอยู่ในธรรมสภาว่า ข้าแต่ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ผลแห่งกุศลกรรมสำเร็จบริบูรณ์แก่พระผู้มีพระภาค ฯ พระบรมศาสดาเสด็จออกจากพระคันธกุฎี เสด็จมาในธรรมสภา มีพระบัญชาถามว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอทั้งหลายนั่งประชุมกัน ณ ที่นี้ ด้วยเรื่องอะไรกัน เมื่อภิกษุทั้งหลายทูลเล่าเรื่องราวให้ทรงทราบ จึงได้ตรัสว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย ผลแห่งกุศลกรรมจะได้สำเร็จแด่พระตถาคตเพียงในกาลบัดนี้ก็หามิได้ แม้ในปางก่อน เมื่อตถาคตเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ ผลแห่งกุศลกรรมก็สำเร็จบริบูรณ์แก่ตถาคตเช่นกัน เมื่อภิกษุทั้งหลายทูลอ้อนวอนอาราธนาจึงได้นำอดีตนิทานมาเล่าว่า

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ในอดีตชาติเมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสีมีพระอัครมเหสีพระนามว่า วิมาลาเทวี พระโพธิสัตว์จุติจากภพดุสิตถือปฏิสนธิในพระอุทรของพระนางวิมาลาเทวี เมื่อถ้วนกำหนดทศมาส พระนางวิมาลาเทวีทรงมีพระประสูติกาลเป็นพระโอรสมีฉวีวรรณดั่งทอง เพราะพระราชกุมารเพียบพร้อมด้วยสิริ พระราชา หมู่อำมาตย์ ปุโรหิตาจารย์ และประชาชนจึงขนานพระนามพระองค์ว่า *สิทธิสาร ครั้งนั้นมีอำมาตย์คนหนึ่งชื่อว่า ธนัญชัย อำมาตย์นั้นมีภริยาชื่อว่าสุนทรี* พระสหายของพระมหาสัตว์ จุติจากภพดุสิต ถือปฏิสนธิในท้องของนางสุนทรี เมื่อถ้วนกำหนดทศมาส นางสุนทรีก็คลอดลูกมีผิวพรรณดั่งทอง เพราะกุมารเพียบพร้อมด้วยบุญญาบารมี ชนทั้งหลายจึงขนานนามกุมารนั้นว่า บุญสาร พระโพธิสัตว์มีบริวาร ๑ พันคน ส่วนบุญสารมีบริวาร ๕๐๐ คน กุมารทั้งสองมีบุญมาก แกล้วกล้าไม่เกรงกลัวใครอื่น กุมารทั้งสองเมื่อเล่นกับพวกกุมารทั้งหลาย ย่อมด่า ย่อมบริภาษพวกเด็กอื่น กุมารเหล่านั้นร้องไห้คร่ำครวญกลับมาฟ้องบิดามารดาของตน มารดาและบิดาได้เข้าไปเฝ้าพระราชากราบทูลให้พระองค์ทรงทราบ เมื่อทรงสดับเรื่องราวความเป็นไป ทรง

กริ้วต่อพระกุมารทั้งสองนั้น จึงทรงขับไล่ออกจากพระนคร พระนางวิมาลาเทวีได้สดับเรื่องราวนั้นทรงกันแสงเข้าเฝ้าพระราชาถวายบังคมแล้วกราบทูลว่าขอเดชะฝ่าพระบาทราชสมบัติของพระองค์จักพินาศ ดังนี้ พระราชาได้สดับพระราชเสาวนีย์นั้นแล้ว ก็มิได้ตรัสพระวาจาใดๆ กับพระเทวี ฝ่ายสิทธิสารกุมารกับบุญสารกุมารไหว้บิดาและมารดาแล้วพากันออกจากเมือง หมู่บริวารของพระมหาสัตว์พากันตามเสด็จพระมหาสัตว์ สมเด็จพระบรมศาสดาเมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้นจึงตรัสประพันธ์คาถาว่า

สิทธิสารกุมารและบุญสารกุมารถวายบังคมพระราชา
แล้วเดินร้องไห้ออกไปจากเมือง พระเทวีทรงกันแสง นางสนม
กำนัลในอีกทั้งนารีทั้งปวงก็ร้องไห้คร่ำครวญ ประหนึ่งนาง
อัปสรคร่ำครวญถึงเทพบุตรฉะนั้น

ลำดับนั้นพระมหาสัตว์ประทานโอวาทแก่บริวารทั้งหลายของพระองค์และตรัสอีกว่า ขอท่านทั้งหลายจงกลับจากที่นี้ จงบริจาคทาน รักษาศีล ดังนี้ หมู่มหาชน ถวายบังคมพระมหาสัตว์ กลับเข้าเมืองต่างพากันโทมนัสเสียใจ นับตั้งแต่นั้น สิทธิสารกุมารและบุญสารกุมารก็ออกเดินไปตามหนทาง จนมาถึงต้นไทรต้นหนึ่ง เทวดาซึ่งสิงอยู่ที่ต้นไทรนั้นเห็นกุมารทั้งสองก็คิดว่า เด็กทั้งสองคนนี้เพียบพร้อมด้วยบุญญาธิการยิ่งใหญ่จึงเข้าไปหากุมารทั้งสอง กล่าวว่า ดูกรเด็กน้อยผู้นิรทุกข์ เจ้าจงเดินไปข้างหน้า จะได้พบกวางทองแล้วจงเอาพระขรรค์ตัดศีรษะของมัน ผู้ที่ได้กินตาข้างขวาของกวางทองจะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ผู้ที่ได้กินตาข้างซ้าย เมื่อแย้มปากฝนรัตนะ ๗ ประการ จักตกลงมา ดังนี้ กุมารทั้ง ๒ ได้ฟังคำนั้นก็รับคำ เมื่อเดินทางไปได้ ๑๐๐ โยชน์ ได้พบกวางทองด้วยอานุภาพของเทวดา พระมหาสัตว์จึงตัดศีรษะของกวางทองน้อยแล้วกินตาข้างขวา ให้ตาข้างซ้ายแก่สหายบุญสารกุมารกินตากวางข้างซ้าย ทั้งสองกมารรักใคร่กันและกัน เดินทางต่อไปด้วยความยินดี สมเด็จพระบรมศาสดาเมื่อทรงประกาศเนื้อความนั้นจึงตรัสประพันธ์สองคาถานี้ว่า

สองกุมารสมบูรณ์ด้วยบุญสมภารบารมีแล้ว อันเทวดา
นิรมิตให้ได้ปัจจัยเห็นปานนี้ และให้ได้สมบัติในมนุษย์ อนึ่ง
บุคคลพึงทำบุญเถิด บุญอันบุคคลทำแล้วในปฏิคาหกผู้เป็น

เนื้อนาบุญอันมั่นคง จะส่งให้ผู้บำเพ็ญเสวยสมบัติในปรโลก และมนุษย์โลก ขอท่านทั้งหลายจงทำบุญมีทานศีลเป็นต้น ไว้ในโลกเถิดทรัพย์ที่บุคคลบริจาคแล้ว พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ตรัสว่ามีผลมาก ดังนี้

รุกขเทวดาซึ่งสิงอยู่ที่ต้นไม้ เห็นสองกุมารกำลังเดินมา นึกในใจว่า สองกุมารนี้มีบุญเราจักช่วยคุ้มครองไว้ จึงเข้าไปใกล้ๆ บอกว่า แน่ะพ่อกุมาร พ่อเดินไปทางนี้ได้โยชน์หนึ่งจะได้พบสีมาหินระหว่างทาง เจ้าจงหยุดดูอักษรที่จารึกไว้ที่เสาหินนั้น จงเก็บเอาดอกบัวในสระบูชาสีมาหินเสียก่อน ที่ทางสองแพร่งนั้น ทางหนึ่งแยกไปเมืองหนึ่ง อีกทางหนึ่งแยกไปเมืองกุสุมภบุรี

สองกุมารฟังคำเทวดาบอก เดินทางต่อไปได้โยชน์หนึ่ง พบสีมาหินแล้วหยุดดูอักษรที่จารึก ได้เห็นทางสองแพร่ง จึงเก็บดอกประทุมในสระมาบูชาสีมา สองกุมารปรึดาปราโมทย์ สวมกอดกันพูดจาปรึกษากันว่า ท่านจงไปทางนี้ เราจะไปทางโน้น แล้วก็แยกกันเดินไป พระโพธิสัตว์เดินไปได้โยชน์หนึ่งก็ถึงมิถิลานคร วันนั้นพระเจ้าแผ่นดินแห่งมิถิลานครถูกโรคเบียดเบียน เสด็จสวรรคตไปได้ ๗ วัน ในวันที่ ๗ มหาชนได้ทำการปลงพระศพ วันนั้นสิทธิสารกุมารถึงพระราชอุทยานนอนคลุมศีรษะเหนือแผ่นหิน ลำดับนั้น เสนาอำมาตย์เป็นต้นประชุมกันปรึกษากับปุโรหิตว่า ท่านอาจารย์ผู้เจริญ พระราชาไม่มีพระราชโอรสและพระราชธิดา ใครเล่าสมควรเป็นพระราชาของพวกเรา ปุโรหิตจึงพูดขึ้นว่า เราทั้งหลายจักช่วยกันยกราชกุธภัณฑ์ทั้ง ๕ ขึ้นใส่บนราชบุษยรถแล้วปล่อยไป อำมาตย์ทั้งปวงได้ฟังคำนั้นช่วยกันประดับตกแต่งราชบุษยรถแล้วกล่าวว่า แน่ะบุษยรถใครเป็นนายของเรามีอยู่ในเมืองนี้ ขอท่านจงไปให้ทั่วนครเถิด รถนั้นได้แล่นออกทางประตูด้านทิศทักษิณ เข้าไปพระราชอุทยาน ทำประทักษิณแผ่นศิลาอันเป็นมงคล ทำอาการเหมือนจะเกยพระมหาสัตว์ ปโรหิตคิดว่าหากบุรุษนี้ไม่มีบุญไซร้ เขาก็จะหนีไป พวกเราจักทดลองดูให้รู้แน่แก่ใจ แล้วบอกให้พนักงานประโคมดนตรีขึ้น ขณะโพธิสัตว์ได้ฟังเสียงเบญจดุริยางค์ ก็เลิกผ้าคลุมศีรษะออกมองดู แล้วนอนพลิกเบื้องซ้ายต่อไปอีก ปุโรหิตเข้าไปหาพระมหาสัตว์ เปิดผ้าที่เท้าออกดูลักษณะของเท้าครั้นได้ตรวจดูแล้วจึงได้กล่าวว่า บุคคลผู้นี้มีบุญอาจครอง

ราชสมบัติใน ๔ ทวีปได้ จึงปลุกพระโพธิสัตว์ให้ตื่นขึ้นแล้วแจ้งให้ทราบว่า ท่านมหาราช ราชสมบัติมาถึงแก่ท่านแล้ว ขอท่านจงครองราชสมบัติเถิด ฯ พระมหาสัตว์ถามว่า พระราชาของพวกท่านไปไหนเล่า ฯ ปุโรหิตจึงบอกว่า พระราชาของพวกเราสวรรคตแล้ว ฯ พระโพธิสัตว์ถามว่า พระราชาไม่มีพระโอรสหรือพระธิดาหรือ ฯ ปุโรหิตบอกว่า พระโอรสและพระธิดาไม่มีพระเจ้าข้า ฯ พระโพธิสัตว์ก็รับคำว่าดีละ ฯ เสนาทั้งปวงมีอำมาตย์เป็นต้นได้สรงสนานศีรษะพระมหาสัตว์ ให้พระโพธิสัตว์นุ่งห่มผ้าสะอาดเชิญขึ้นรถพามายังพระนคร ให้นั่งบนรัตนบัลลังก์ พร้อมกับอภิเษกพระมหาสัตว์ถวายพระนามว่า จักรพรรดิราช สถานที่ที่พระมหาสัตว์ทอดพระเนตรได้สั่นสะเทือนเลื่อนลั่น พระเจ้าจักรพรรดิราชทรงปกครองราชสมบัติโดยธรรม สมเด็จพระบรมศาสดาเมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้นได้ตรัสประพันธ์คาถา

เพราะผลแห่งบุญกรรมที่ทำไว้ในอดีตชาติ สิทธิสาร-
ราชา เพียบพร้อมด้วยจักรวรรดิรัตน์ มีฤทธิ์เดช ปัญญา และ
ยศมาก เพราะได้ทำบุญไว้ในปางก่อน ผลบุญจึงอำนวย
ประโยชน์ทุกอย่างให้สำเร็จ นำมาซึ่งสุข ๓ ประการ ได้เกิด
มาเป็นพระราชาผู้ยิ่งใหญ่กว่า ประเสริฐกว่าพระราชาทั้งหลาย
มีวรรณะงดงาม ผ่องใส และอายุยืน

ฝ่ายบุญสารกุมารเดินทางไปได้ประมาณ ๑ โยชน์ก็ถึงเมืองกุสุมภนคร วันนั้นเขานอนในศาลาใกล้ประตูเมือง คราวนั้นราชธิดาพระองค์หนึ่งสรงสนานในแม่น้ำทอดพระเนตรเห็นบุญสารกุมาร มีพระทัยปฏิพัทธ์ได้ตรัสกับนางทาสีว่า แน่ะแม่ทาสี เจ้าจงดูกุมารคนนั้น ฯ นางทาสีเข้าไปหาบุญสารกุมารได้เห็นว่าขณะที่บุญสารกุมารหัวเราะมีรัตนะทั้ง ๗ หล่นจากปากของเขา จึงรีบกลับมาทูลราชธิดา ฯ ราชธิดาครั้นได้สดับก็มีพระทัยโสมนัสไปทูลพระราชบิดา พระราชาพอทรงทราบก็มีพระทัยยินดี ทรงส่งราชบุรุษคนหนึ่งไปเชิญตัวบุญสารกุมารมาเข้าเฝ้า ฝ่ายบุญสารกุมารจึงไปเข้าเฝ้าถวายบังคมพระราชาแล้วนั่งลง ณ ที่ควร ส่วนข้างหนึ่ง พระราชาทรงรับสั่งให้ราชบุรุษจัดมงคลพิธียกราชธิดาของพระองค์ให้เป็นบาทบริจาริกา

เนื้อความใดยังไม่ปรากฏสมเด็จพระบรมศาสดาเมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้นให้แจ้งชัดจึงตรัสพระคาถาประพันธ์ว่า

บุญสารกุมารได้เป็นพระราชา สำเร็จมาแต่กุศลสมบัติ
เขาได้กระทำบุญไว้ในปางก่อน จึงได้เสวยความสุขในราช-
สมบัติ

เมื่อบุญสารกุมารเสวยราชสมบัติทุกประการ พระราชธิดาจึงทูลความที่บุญสารกุมารมีความสิเนหาในตนให้พระชนกชนนีได้ทรงทราบ วันหนึ่งพระชนกและชนนีตรัสบอกแก่พระราชธิดาว่า หากว่า สวามีของลูกมีความเสน่หาในลูกมากแล้วไซร้ ลูกจงขอรัตนะทั้ง ๗ เถิด ฯ วันรุ่งขึ้นพระราชธิดาบรรทมบนพระที่สิริไสยาสน์ ได้ตรัสปิยวาจาทูลขอรัตนะทั้ง ๗ กับพระสวามี ฯ บุญสารกุมารได้คายรัตนะทั้ง ๗ ออกจากพระโอษฐ์ ประทานให้พระราชธิดาจึงได้นำรัตนะทั้ง ๗ มาถวายพระราชบิดาให้ทอดพระเนตร แล้วกราบทูลเหตุที่บุญสารกุมารกระทำให้ทรงทราบ

พระราชาได้สดับเหตุดังนั้นจึงตรัสว่า พวกเราจงชวนกันไปเที่ยวอุทยาน แล้วลูกจงชวนให้สามีของลูกให้ดื่มน้ำชัยปานะเจือด้วยยาพิษ ครั้นตรัสแล้วให้ประชุมเสนาเป็นต้น เสด็จออกจากพระนครสู่พระราชอุทยาน ประทับนั่งบนบัลลังก์ใต้ต้นนิโครธเสวยน้ำจันฑ์ ทรงดนตรี เสวยโภชนาหารใส่ยาพิษลงในน้ำชัยปานะแล้วประทานแด่บุญสารกุมาร เมื่อบุญสารกุมารได้เสวยยาพิษเท่านั้นก็ได้รับทุกขเวทนาแสนสาหัส พระราชาทอดพระเนตรเห็นบุญสารกุมารเสวยทุกขเวทนาแสนสาหัส จึงพากันทิ้งเขาไว้ในอุทยานแล้วหนีไป คราวนั้น มหายักษ์เห็นบุญสารกุมารประสบทุกขเวทนาจึงพากันมาหวังจะกินบุญสารกุมาร ฝ่ายรุกขเทวดาผู้สิงสถิตย์อยู่ที่ต้นนิโครธได้เห็นยักษ์จะทำอย่างนั้น คิดได้ว่า บุญสารกุมารนี้เคยเป็นมหาเศรษฐีในปางก่อน สร้างศาลาวิหารและปราสาทถวายสงฆ์ ถวายอาหารบิณฑบาต จีวร ยารักษาโรค แด่ภิกษุสงฆ์และรักษาอุโบสถกรรม เมื่อเรายังมีชีวิตอยู่ บุญสารกุมารไม่สมควรจะตาย จึงเข้าไปใกล้ยักษ์แล้วบอกว่า ดูกรยักษ์ผู้เจริญ พวกท่านอย่าได้กินบุรุษนั้นเลย ฯ พวกยักษ์จึงถามว่า เขาคนนั้นมีคุณวิเศษอย่างไร ฯ เทวดาจึงบอกว่า บุรุษนี้เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติเป็นพระสหายของพระเจ้าจักรพรรดิ ยักษ์ตนหนึ่งได้ฟัง

ดังนั้นจึงพูดขึ้นว่า ดูกรเทวดา เราก็มีคุณวิเศษเหมือนกัน ใครๆ เอาน้ำทิพย์นี้รดที่สรีระของสัตว์ผู้ตายแล้ว สัตว์เหล่านั้นจักฟื้นคืนมาอยู่เป็นสุขต่อไป ฯ ยักษ์อีกตนหนึ่งบอกว่า เราเองก็มีคุณวิเศษ เรามีหาบทิพย์คู่หนึ่ง ใครเอาของใส่ไปในข้างหนึ่งจักเป็นทอง ใส่ลงไปในอีกข้างหนึ่งจักเป็นเงิน ยักษ์อีกตนหนึ่งบอกว่า เราก็มีคุณวิเศษ เรามีรองเท้าทองทิพย์อยู่คู่หนึ่งใครๆ สวมรองเท้าของเราแล้วสามารถเหาะเหินเดินอากาศได้

เมื่อยักษ์ทั้ง ๓ พูดอยู่กับเทวดาอยู่ บุญสารกุมารก็ไหวตัว กระดิกมือและเท้าได้ ยักษ์ได้เห็นก็ตกใจกลัว ทิ้งกุณฑีน้ำทิพย์ หาบทิพย์และรองเท้าทองทิพย์ จากนั้นหนีไป รุกขเทวดาจึงเอากุณฑีน้ำทิพย์มาราดรดที่สรีระของบุญสารกุมาร บุญสารกุมารก็กลับฟื้นคืนชีพขึ้นมาอีกประหนึ่งหลับแล้วตื่นขึ้นฉะนั้น

เนื้อความใดยังไม่ปรากฏ สมเด็จพระบรมศาสดาเมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้นให้แจ้งชัด จึงตรัสประพันธ์คาถานี้ว่า

บุญสารกุมารได้ปัจจัยนี้ กลับมีชีวิตขึ้นมาอยู่เป็นสุข
โรคาอุปัทวะอันตรายทั้งปวง สูญสิ้นไปเพราะเคารพ สักการะ
พระรัตนตรัย คือ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ โรคภัย
พินาศหมดไป เพราะผลบุญที่ตนกระทำไว้ในปางก่อน

บุญสารกุมารได้บอกลาเทพยดา สวมรองเท้าทองคำเหาะไปลงที่ปราสาทพระราชธิดาเห็นบุญสารกุมารก็ตกใจกลัวลุกขึ้นถามว่า ท่านกลับมาได้อย่างไร แล้วกราบทูลถึงเรื่องสามีกลับมาให้พระราชบิดาทรงทราบ พระราชาได้สดับเหตุการณ์นั้นจึงตรัสถามว่า สามีของลูกเอาสิ่งใดกลับมาบ้าง ฯ ราชธิดาได้กราบทูลว่า สามีของลูกนำเอากุณฑี หาบทอง และรองเท้าทองกลับมาด้วย ฯ พระราชาครั้นได้สดับดังนั้นจึงคิดอุบายที่จะยึดกุณฑี หาบทองและรองเท้ามาเป็นของตน จึงพูดขึ้นว่า ลูกเอ๋ย ลูกจงบอกสามีของลูกให้ไปหิมวันตประเทศกับพ่อ ฯ ฝ่ายบุญสารกุมารก็รับสนองพระบรมราชโองการด้วยดี สวมรองเท้าทองให้ภริยานั่งบนตักเหาะไปจนถึงป่าหิมพานต์ เห็นศาลาสร้างด้วยแก้วไพฑูรย์น่ารื่นรมย์เบื้องล่าง ประหนึ่งเศวตฉัตรอยู่ภายใต้ต้นนิโครธ ลงจากอากาศแล้วนอนหลับในศาลา พระราชธิดาก็ฉวยเอากุณฑีน้ำทิพย์หาบทองและ

รองเท้าทองเหาะหนีกลับมา บุญสารกุมารตื่นขึ้นมาไม่พบราชธิดา ไม่สามารถจะอดกลั้นทุกข์ได้ โศกเศร้าเป็นกำลัง ค้นหาที่สระ หนองน้ำ ภูเขา ต้นไม้ ป่าและหนทางก็ไม่พบ คร่ำครวญรำพันยิ่งนัก ได้กล่าวคาถานี้ว่า

ภริยาของเราคงตายเสียแน่แล้ว นกดุเหว่าและกาป่าก็ไม่เห็นมาส่งข่าวให้ทราบวี่แวว ภริยาของเรามาตายลงเพราะภัยอันใดหนอ สกุณาทั้งหลายมาคาบเอาไป หรือสัตว์ร้ายในป่าทั้งราชสีห์เสือโคร่งและเสือเหลืองมาคาบเอาไปกินเสียแล้ว ชาติปางก่อน เราได้พรากลูกสัตว์และลูกนกหรือไร มาชาตินี้ด้วยผลแห่งกรรมนั้น จึงทำให้เราพลัดพรากจากภริยา เมื่อภริยาของเราตายไป เราจักบวชเป็นสมณะและพราหมณ์ประพฤติพรหมจรรย์ เทพยดาทั้งปวงจงรักษาเราด้วยช่วยปลดเปลื้องจากทุกข์เถิด ภริยาของเราท่องเที่ยวไปอย่างนั้นจักสิ้นชีวิตแน่แท้

ลำดับนั้น บุญสารกุมารไม่เห็นภริยาก็กลับมาอีก ใบหน้าเศร้าหมอง นั่งร้องไห้คร่ำครวญรำพัน เนื้อความใดยังไม่ปรากฏ สมเด็จพระบรมศาสดา เมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้น จึงตรัสประพันธ์คาถาว่า

ต่อแต่นั้น บุญสารกุมารร้องไห้คร่ำครวญ ค้นหาภริยาทั้งที่ซอกเขาและในป่า เมื่อไม่เห็นก็กลับมานั่งอยู่ร่มไม้ไทรนั้นอีก สะอึกสะอื้นถึงภริยา ประหนึ่งว่า จะสิ้นชีพทีเดียว

เมื่อบุญสารกุมารร้องไห้โศกเศร้าอยู่นั้น รุกขเทวดาผู้สิงอยู่ที่ต้นนิโครธมองเห็นเขาโศกเศร้าก็นึกในใจว่า บุญสารกุมารนี้มีบุญมาก เคยเกิดเป็นเศรษฐีในกรุงพาราณสีบำเพ็ญมหาทาน ปลูกต้นนิโครธใหญ่ ให้สร้างบรรณศาลา วันหนึ่งไปที่โรงแสดงธรรม ได้ฟังธรรมเทศนา มีจิตเลื่อมใสศรัทธา แบ่งผ้าผืนหนึ่งออกเป็น ๒ ชิ้น ชิ้นหนึ่งบูชาพระพุทธเจ้า อีกชิ้นหนึ่งบูชาพระธรรม ด้วยตั้งใจว่าเมื่อเรายังมีชีวิตอยู่ เราจักสงเคราะห์พระพุทธ พระธรรมและพระสงฆ์

ดังนั้น เทพยดาจึงนิรมิตต้นไทรนั้นให้มีผลสุกสะพรั่ง ผู้ที่กินผลทางทิศตะวันออกจะกลายเป็นเสือ กินผลทางทิศใต้จะกลายเป็นหมี กินผลทางทิศตะวันตกเป็นลิง กินผลทางทิศเหนือเป็นนกกระยาง เมื่อบุญสารกินผลทางทิศเหนือแล้วได้กลายเป็นนกกระยางบินไปในอากาศ ถึงปราสาทของราชธิดา เมื่อราชธิดาเห็นบุญสารกุมารจึงบริภาษขึ้นว่า เจ้านกกระยางบินมาที่เรือนของเราทำไม ฯ บุญสารกุมารจึงบอกให้ทราบว่า ตนเป็นสามีของราชธิดาแล้วบริโภคผลนิโครธ กลับเป็นคนมีกำลังวรรณผ่องใส แล้วอธิบายคุณของผลนิโครธให้ราชธิดาทราบ ราชธิดาจึงถามว่า จริงหรือ นาย ฯ บุญสารกุมารตอบว่า จริง แม่นาง แล้วกินผลที่กิ่งยอดให้มีวรรณผ่องใสงดงามยิ่งนัก เนื้อความใดยังไม่แจ่มแจ้ง สมเด็จพระบรมศาสดาเมื่อจะทรงประกาศให้แจ้งชัดได้ตรัสคาถาประพันธ์ว่า

ครั้นบุญสารราชาบริโภคผลที่กิ่งยอด กลับเป็นผู้มีสิริมีวรรณะ มีบุญ มีปัญญามาก ความดำริของบุญสารราชาสำเร็จแล้ว มียศ มีเดชมาก เพียบพร้อมด้วยโภคสมบัติเพราะบุญกรรมที่ทำไว้ในปางก่อน

พระราชธิดาได้บอกกับบุญสารกุมารว่า ข้าแต่สามี ขอท่านจงให้ผลไม้อันเป็นทิพย์แด่พระราชบิดาและมารดาของหม่อมฉันให้ท่านเสวยบ้างเถิดฯ บุญสารก็รับว่าจะให้จึงให้ประชุมประชาชนทั่วพระนคร ถวายผลไม้ที่กิ่งทางทิศตะวันตกแก่พระราชบิดาและมารดา ครั้นพระราชบิดาและมารดาเสวยผลไม้นั้นแล้วได้กลายเป็นลิงทันที ฝ่ายบุญสารกุมารได้สวมรองเท้าทองคำ ให้ภริยานั่งบนตัก เหาะไปในอากาศมาถึงสำนักของพระเจ้าจักรพรรดิ ทำปฏิสันถารกันแล้ว พระเจ้าจักรพรรดิจึงถามว่า ท่านมาจากที่ไหน บุญสารกุมารได้ทูลเล่าเหตุการณ์ทั้งหมดให้ทรงทราบ พระเจ้าจักรพรรดิได้พระราชทานดวงตาข้างขวาแก่บุญสารกุมาร บุญสารกุมารก็รับมาเก็บไว้ พระมหาสัตว์ได้ตั้งบุญสารกุมารไว้ในตำแหน่งเสนาบดี พระเจ้าจักรพรรดิดำรงพระชนม์อยู่ยืดยาวนาน บำเพ็ญทานเป็นต้น เมื่อสิ้นพระชนมายุได้ไปบังเกิดในภพดุสิต ชนทั้งปวงมีอำมาตย์เป็นต้น ได้ทำการปลงพระศพพระเจ้าจักรพรรดิแล้ว ฝ่ายบุญสารกุมารก็กินดวงตาข้างขวา ชนทั้งหลายต่างก็ประโคมสรรพดุริยางค์ แล้วอภิเษกบุญสารขึ้นเป็นพระเจ้าจักรพรรดิปกครองราชสมบัติด้วยทศพิธราชธรรม ดำรงพระชนม์อยู่ยาวนาน บำเพ็ญทานเป็นต้น เมื่อถึงคราวสิ้นพระชนมายุแล้วได้ไปเกิดในภพดุสิต

สมเด็จพระบรมศาสดาครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแสดงได้ตรัสว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย ผลแห่งกุศลกรรมในปางก่อนสำเร็จแล้ว เมื่อจะทรงประชุมชาดก ได้ตรัสประพันธ์คาถาสุดท้ายว่า

รุกขเทวดาผู้สิงอยู่ที่ต้นนิโครธต้นแรกในกาลนั้น เป็นพระฉันนเถระในพระศาสนาของเราในกาลนี้ รุกขเทวดาผู้สิงอยู่ที่ต้นนิโครธต้นที่สองในกาลนั้น เป็นพระสารีบุตรเถระ ผู้อัครสาวกเบื้องขวาในกาลนี้ รุกขเทวดาผู้สิงอยู่ที่ต้นนิโครธต้นที่สามในกาลนั้น เป็นโมคคัลลานเถระผู้อัครสาวกเบื้องซ้ายในกาลนี้ รุกขเทวดาผู้สิงอยู่ที่ต้นนิโครธต้นที่ ๔ ในกาลนั้น เป็นพระมหากัสปเถระในกาลนี้ บุญสารกุมารพระสหายของพระเจ้าจักรพรรดิในกาลนั้น เป็นพระอานนท์พุทธอุปัฏฐากของเราในกาลนี้ พระราชาแห่งกรุงพาราณสีในกาลนั้น เป็นพระเจ้าสุทโธทนะพุทธบิดาในกาลนี้ พระนางวิมลาเทวีในกาลนั้น เป็นพระนางมหามายาผู้มารดาของเราในกาลนี้ สิทธิสารจักรพรรดิมหาราชในกาลนั้น เป็นเราผู้ตถาคตตรัสรู้เองโดยชอบ เป็นที่พึ่งของโลกในกาลนี้ ท่านทั้งหลายทั้งปวง เมื่อปรารถนาความสุข ๓ ประการ จงทรงจำชาดกนี้ไว้ด้วยคารวจิตอย่างยิ่งเถิด

จบ สิทธิสารจักรพรรดิราชชาดก

นาคปักษิณ

๔๙ สีลชาดก

สมเด็จพระบรมศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวันมหาวิหารทรงปรารภศีลของพระองค์จึงตรัสคำเป็นต้นว่า **สพฺพกามททำ สีลำ** ดังนี้

ได้ยินมาว่า ครั้งนั้นอุบาสกคนหนึ่งอยู่ใกล้พระเชตวันมหาวิหาร ถึงพร้อมด้วยศรัทธามีสติ หนักในธรรม เลี้ยงดูมารดาบิดา อ่อนน้อมต่อบุคคลผู้เจริญในตระกูล บำรุงสมณพราหมณ์ ไม่ประมาทในพุทธคุณ ธรรมคุณ และสังฆคุณ รักใคร่ในพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ ระลึกถึงพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ และพระสังฆ-คุณ ทั้งเย็นและเช้า ฟังธรรมทั้งเวลาเช้าและเย็น เลี้ยงบุตรและภรรยาเป็นต้นโดยชอบธรรม มั่งคั่งมีทรัพย์ มีโภคะมาก บริบูรณ์ด้วยทรัพย์สมบัติและข้าวเปลือกได้รักษาศีลและรักษาอุโบสถกรรม วันหนึ่งเขาเข้าไปป่าด้วยกรณียกิจอย่างใดอย่างหนึ่ง นั่งที่เงาโคนไม้แห่งหนึ่ง พิจารณาดูศีลของตน น้อมจิตไปในการรักษาศีล ได้กล่าวกับพวกบริวารทั้งปวงว่า พวกท่านจงกลับไปบ้านก่อนเถิด เราจะไปภายหลัง เขาส่งบริวารทั้งปวงไปแล้ว ส่วนตนเองนั่งรักษาศีล เจริญพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ และพระสังฆคุณ ขณะนั้นด้วยเดชแห่งศีล อากาศเทวดา ภุมเทวดา และปัพพตเทวดาต่างปรึกษากันว่า ท่านทั้งหลาย อุบาสกนี้มีศีลทรงไว้ซึ่งศีลไม่ควรมีมือเปล่ากลับไปบ้าน ดังนั้น เทวดาทั้งปวงบางพวกเอารัตนะ บางพวกเอาทอง บางพวกเอาเงิน บางพวกเอาผ้าและอาภรณ์มาด้วยกายที่ไม่ปรากฏบูชาอุบาสก ทรัพย์เหล่านั้นทั้งปวงได้มีประมาณสองพันเล่มเกวียน ลำดับนั้นอุบาสกคิดแล้วว่าเราจะแบกทรัพย์เหล่านี้ไปได้อย่างไร เทพบุตรองค์หนึ่งจึงเนรมิตเกวียนสองพันเล่มได้บรรทุกทรัพย์ทั้งปวงให้เต็มให้แก่อุบาสก เขาจึงคิดอีกว่า ทำอย่างไรเราจึงจะได้โค เทพบุตรองค์หนึ่งจึงได้เนรมิตโคสี่พันตัวให้แก่เขา เขาคิดอีกว่า เราจะขับไปอย่างไร เทพบุตรองค์หนึ่งจึงได้เนรมิตกุมารหนึ่งพันคนให้ เด็กทั้งปวงเหล่านั้นได้ขึ้นบนรถ เทพบุตรองค์หนึ่งจึงได้เนรมิตม้ามีสีเหมือนดอกโกมุทสี่ตัวและรถอย่างดีให้แก่เขา เขาขึ้นรถขับไปถึงพระเชตวันมหาวิหารโดยลำดับ จึงเข้าไปในพระเชตวันมหาวิหารพร้อมกับชนทั้งปวง กราบทูลสมเด็จพระบรมศาสดาว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ได้ทรัพย์ทั้งปวงเพราะอำนาจแห่งศีล

ขอถวายทรัพย์ทั้งหมดแก่พระองค์และหมู่ภิกษุ อุบาสกนั้นสละทรัพย์สองพันเล่มเกวียนแด่พระพุทธเจ้า แล้วทำให้เป็นของสมควรได้ถวายมหาทานแก่หมู่ภิกษุมีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ภายหลังวันหนึ่งพวกภิกษุสนทนากันในโรงธรรมว่า อาวุโส น่าอัศจรรย์หนอขึ้นชื่อว่าศีล มีเดช มีผล และมีอานิสงส์มาก แม้อุบาสกนี้รักษาศีล ก็ยังได้มหาสมบัติเพราะเดชแห่งศีล ลำดับนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จมาที่ภิกษุเหล่านั้นนั่งแล้วตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลายพวกเธอนั่งประชุมกันด้วยเรื่องอะไร ในที่นี้ เมื่อพวกภิกษุกราบทูลเรื่องชื่อนี้จึงตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย มิใช่แต่ในกาลนี้เท่านั้นที่อุบาสกนี้รักษาศีลแล้วได้มหาสมบัติเพราะเดชแห่งศีล แม้ในกาลก่อนโบราณบัณฑิตรักษาศีลก็ได้มหาสมบัติเพราะเดชแห่งศีลเหมือนกัน ดังนี้แล้วได้ทรงนิ่งอยู่ ทรงถูกภิกษุเหล่านั้นทูลอ้อนวอนแล้วจึงทรงนำอดีตนิทานมาว่า

ภิกษุทั้งหลายในอดีตกาลเมื่อพระเจ้าพรหมทัตทรงครองราชสมบัติในเมืองพาราณสี ครั้งนั้นพระโพธิสัตว์อาศัยพระราชกุมารของพระเจ้าพรหมทัตนั้นอยู่ ภายหลังวันหนึ่ง พรานป่าคนหนึ่งเข้าไปป่าแล้วนำนกมาสามตัวถวายแด่พระราชกุมาร พระราชกมารทรงเห็นนกเหล่านั้น ทรงประสงค์จะเสวยจึงทรงสั่งบังคับพระมหาสัตว์ว่า สหายท่านจงฆ่านกทั้งสามตัวนี้แล้วจัดแจงเป็นโภชนาหารให้แก่เรา พระโพธิสัตว์ได้เกิดความกรุณาในนกเหล่านั้น ไม่อาจจะฆ่าได้คิดแล้วว่า ถ้าว่าพระราชกุมารนี้จะให้ตัดศีรษะของเราไซร้เราก็ไม่อาจฆ่าได้ ดังนี้แล้วก็ไม่ฆ่านก ลำดับนั้นพระราชกุมารทรงกริ้วต่อพระโพธิสัตว์ จึงทรงสั่งบังคับเพชฌฆาตให้จองจำพระโพธิสัตว์นั้นให้มั่น พวกเพชฌฆาตจึงจองจำพระโพธิสัตว์นั้นด้วยเครื่องจองจำห้าอย่างแล้วตีอีกหนึ่งพันครั้งที่ทางแยกได้กล่าวว่า สหายท่านจะฆ่าไหม ฯ พระมหาสัตว์กล่าวว่า พวกท่านพูดอย่างไร พระราชกุมารทรงสั่งให้ตัดศีรษะ หรือว่าให้ใส่ครกโขรก เราก็จักไม่เว้นจากศีล ฯ ได้ยินว่าในครั้งนั้นได้มีแม่น้ำสายหนึ่งเป็นห้วงน้ำใหญ่มีจระเข้มาก พระราชกุมารทรงสั่งบังคับพวกเพชฌฆาตว่า พวกเจ้าจงทิ้งพระโพธิสัตว์นี้ลงกลางแม่น้ำ พวกเพชฌฆาตจึงได้ทิ้งพระโพธิสัตว์ลงกลางแม่น้ำ ขณะนั้นจระเข้เจ็ดตัว แปดตัว สิบตัวต่างว่ายมาแวดล้อมพระมหาสัตว์แม้ถูกต้องร่างกายของพระมหาสัตว์นั้นก็ไม่อาจกินพระมหาสัตว์นั้นได้ เพราะเดชแห่งศีลของพระมหาสัตว์นั้น ฝ่ายเทวดาที่สิงอยู่ที่แม่น้ำไม่อาจจะหักห้ามตนได้เหาะมาแล้วบันดาลให้จระเข้เหล่านั้นหนีไป ปราสาททองหลังหนึ่ง

ประดับด้วยรัตนะสูงประมาณสิบวา ผุดขึ้นจากนาคพิภพรับพระมหาสัตว์ไปเพราะเดช แห่งศีลของพระมหาสัตว์นั้น ๆ พระมหาสัตว์ได้นั่งบนบัลลังก์ทองอันวิจิตรด้วยรัตนะ ทั้งสี่มุมของปราสาทนั้น ปรากฏมีต้นกัลปพฤกษ์สี่ต้น ต้นหนึ่งห้อยทอง ต้นหนึ่งห้อยเงิน ต้นหนึ่งห้อยรัตนะเจ็ดอย่าง ต้นหนึ่งห้อยผ้าและอาภรณ์ทิพย์ ปราสาททองนั้นลอยทวนกระแสน้ำและตามกระแสน้ำวิ่งไปวิ่งมาได้เหมือนหนึ่งจะออกไปด้วยอานุภาพแห่งเทวดา ครั้งนั้นประชาชนชาวพระนครทั้งสิ้นลือกระฉ่อนแล้ว พระราชาและพระราชบุตรไม่อาจจะหักห้ามพระองค์ได้ ทรงรับสั่งให้อำมาตย์ถือเครื่องบูชาทั้งปวงตามเสด็จเข้าไปหาพระมหาสัตว์ ทรงบูชาไหว้แล้วทรงขอให้พระมหาสัตว์ยกโทษต่อพระองค์แล้วประทับนั่ง ณ ที่ควรข้างหนึ่ง ขณะนั้นด้วยอานุภาพแห่งเทวดาทั้งหลาย พระมหาสัตว์ลอยขึ้นไปบนอากาศพร้อมกับปราสาททองแล่นไปลงมาจากอากาศดำรงอยู่กลางพระนคร พระราชาและพระราชบุตรเสด็จเข้าไปพระนคร เข้าไปใกล้ปราสาทแล้วทรงเชื้อเชิญพระมหาสัตว์ด้วยราชสมบัติ พระมหาสัตว์ได้ปฏิเสธการเชื้อเชิญของพระราชาแล้วกราบทูลว่า ข้าแต่มหาราช ข้าพระองค์ไม่มีความต้องการด้วยราชสมบัติ ข้าพระองค์จักเข้าป่าหิมพานต์บวช พระราชาและพระราชบุตรจึงตรัสว่า ดูกรมหาบุรุษ ถ้าว่าท่านจักบวชไซร้แม้พวกข้าพเจ้าก็จักบวชตามท่าน ลำดับนั้น พระมหาสัตว์ได้พาคนทั้งสองเข้าไปป่าหิมพานต์ บวชเป็นฤาษีกับคนเหล่านั้น บริกรรมกสิณให้สมาบัติแปดและอภิญญาห้าเกิดขึ้นแล้ว ดำรงอยู่ในป่าหิมพานต์ตลอดชั่วอายุเมื่อเคลื่อนจากอัตภาพนั้นแล้วไปเกิดในพรหมโลก ภิกษุทั้งหลาย เพราะฉะนั้น ชื่อว่าศีลนี้มีผลมาก มีอานิสงส์มาก ย่อมตามรักษาบุคคลผู้รักษาศีลทั้งในโลกนี้และโลกหน้า ศีลนี้ย่อมทรงไว้รักษาไว้ซึ่งบุคคลผู้รักษาศีลเหมือนฉัตรฉะนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาเมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้นจึงตรัสว่า

ศีลย่อมให้สมบัติอันน่าใคร่ทุกประการ และให้ถึงสุขในความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ศีลเสมอด้วยหม้อขุมทรัพย์เสมอด้วยต้นกัลปพฤกษ์

ห้วงน้ำอันเต็มย่อมไม่สิ้นไปตลอดกาลทั้งปวงฉันใด ศีลของผู้มีศีล เมื่อให้โภคทรัพย์ย่อมไม่สิ้นไปฉันนั้น

ศีลย่อมให้โภคทรัพย์เจริญ ศีลย่อมให้ยศ ศีลย่อมรักษาชีวิต และศีลย่อมเป็นทรัพย์อันประเสริฐ

เพราะฉะนั้น บุคคลควรรักษาศีล (เพราะว่า) ศีลเป็นอารมณ์ของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย

สมเด็จพระบรมศาสดาครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้วจึงตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย มิใช่แต่ในกาลนี้เท่านั้นที่ศีลให้โภคทรัพย์แก่อุบาสกนี้ ถึงในกาลก่อนศีลนี้ก็ให้โภคทรัพย์แก่เรานั่นเทียว ดังนี้แล้วจึงทรงประกาศสัจจะทั้งหลายแล้วทรงประชุมชาดก ในเวลาจบสัจเทศนา ภิกษุทั้งปวงได้บรรลุโสดาปัตติผลเป็นต้น สมเด็จพระบรมศาสดาได้ตรัสคาถาสุดท้ายว่า

เทวดาผู้รักษาแม่น้ำในกาลนั้นได้เป็นพระสารีบุตรในกาลนี้ พระเจ้าพรหมทัตผู้มหาราชในกาลนั้นได้เป็นพระโมคคัลลานะในกาลนี้ พระราชบุตรพระเจ้าพาราณสีในกาลนั้นได้เป็นพระอานนท์ในกาลนี้ บุรุษผู้รักษาศีลในกาลนั้นได้เป็นเราผู้ตถาคต ผู้ประเสริฐที่สุดในโลก ไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า ตรัสรู้เองโดยชอบ เป็นที่พึ่งของสัตว์โลกในกาลนี้ ท่านทั้งหลายทั้งปวงเมื่อปรารถนาความสุขสามประการในกาลทั้งปวง พึงทรงจำชาดกไว้อย่างนี้ด้วยจิตที่เคารพยิ่ง

จบ สีลชาดก

นกหัศดิน

๕๐ มหาสุทัสนชาดก

สมเด็จพระบรมศาสดาทรงปรารภการถวายอัฐบริขารของพระเจ้าอชิตะในพระเชตวันมหาวิหารจึงตรัสคำเป็นต้นว่า **ยงฺกิญฺจิ ทานำ** ดังนี้ ฯ

ในเวลาฤดูฝนนั้น พระอัญญาโกณฑัญญเถระพร้อมด้วยบริวารของตนได้ทูลลาพระผู้มีพระภาคออกไปจากพระเชตวันมหาวิหารไปถึงพระนครสาเกต วันนั้นพระราชาทรงเห็นพระเถระมีพระทัยเลื่อมใส จึงทรงสั่งอำมาตย์ว่า พนาย พวกเจ้าจงไปนิมนต์พระเถระให้มาอยู่จำพรรษาในอารามของเรา ฯ ฝ่ายอำมาตย์นั้นจึงไปนิมนต์พระเถระกล่าวว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ พระราชาขอนิมนต์ท่านว่า ขอพระเถระจงอยู่จำพรรษาในอารามของพวกเรา ฯ พระเถระรับนิมนต์แล้วจึงไปอารามนั้นอยู่แล้ว ขณะนั้นพระราชาได้เสด็จเข้าไปหาพระเถระถึงที่อยู่ ทรงไหว้พระเถระแล้วได้ประทับยืนอยู่ข้างหนึ่ง ตรัสกับพระเถระนั้นว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญขอท่านจงอยู่จำพรรษาในอารามของข้าพเจ้า ฯ ฝ่ายพระเถระรับนิมนต์อยู่ด้วยอาการดุษณีภาพ เมื่อล่วงไปสามเดือนพระเถระออกพรรษาแล้วจึงได้ทูลลาพระราชา ครั้งนั้น พระราชาทรงทำต้นกัลปพฤกษ์ไว้กลางอารามถวายทานเป็นนิจ กิ่งไม้ข้างหน้าห้อยข้าวเปลือก ข้าวสาร งา ถั่วเขียว กล้วย ผลไม้ และอ้อย กิ่งข้างหลังห้อยผ้าไหม ผ้าไม้มะเดื่อ ผ้ากัมพลแดง และผ้าฝ้าย กิ่งกลางให้ยกฉัตรรัตนะเจ็ดฉัตรทอง กระดิ่งข่ายธงแวดล้อมแล้วและห้อยผ้าห้าสี พระราชาได้ทรงถวายต้นกัลปพฤกษ์ อัฐบริขาร ข้าวและน้ำเป็นทานแด่พระสงฆ์มีพระอัญญาโกณฑัญญเถระเป็นหัวหน้าเต็มเจ็ดวัน พระเถระทำอนุโมทนาแล้วแสดงธรรมถวายแด่พระราชา พระราชาทรงสดับพระธรรมเทศนาของพระเถระแล้วเกิดปีติโสมนัส ทรงไหว้พระเถระทำประทักษิณแล้วเสด็จหลีกไป สมัยอื่นอีก พระราชาพร้อมด้วยบริวารของพระองค์เสด็จมาพระ-เชตวันมหาวิหาร ทรงถวายบังคมพระบรมศาสดาแล้วประทับนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งตรัสถามพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทำต้นกัลปพฤกษ์ให้สมบูรณ์ด้วยโภคทรัพย์ทุกอย่าง ทั้งได้ถวายข้าวและน้ำพร้อมทั้งอัฐบริขารทานนั้นย่อมมีผลมาก มีผลานิสงส์มากไหมพระเจ้าข้า ฯ ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคได้ตรัสว่าดูกรมหาบพิตร ชื่อว่าทานที่พระองค์ทรงถวายแด่พระสงฆ์ ย่อมเป็นทานมีผลมากกว่า

มีอานิสงส์มากกว่า ฯ เมื่อจบเทศนา พระราชาพร้อมทั้งบริวารทรงบรรลุพระโสดาปัติผล เป็นต้น ครั้งนั้นภิกษุทั้งหลายสนทนากันในโรงธรรมว่า อาวุโส พระเจ้าอชิตะ ถวายต้น กัลปพฤกษ์ที่ถึงพร้อมด้วยโภคทรัพย์ทุกอย่างทั้งข้าวและน้ำแด่พระสงฆ์มีพระโกณ-ฑัญญเถระเป็นประมุขให้ปรากฏในชมพูทวีปทั้งสิ้น สมเด็จพระบรมศาสดาทรงสดับถ้อยคำของภิกษุเหล่านั้นแล้วเสด็จมาตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเธอนั่งประชุมกันด้วยเรื่องอะไร เมื่อพวกภิกษุกราบทูลว่าเรื่องชื่อนี้ จึงตรัสว่า มิใช่แต่ในกาลนี้เท่านั้น แม้ในกาลก่อนบัณฑิตทั้งหลายได้ถวายทานวัตถุมีข้าวสาลีและของบริโภคแก่พระสาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงพระนามว่ากัสปะดังนี้แล้วจึงทรงนำอดีตนิทานมาว่า

ภิกษุทั้งหลายในอดีตกาล เมื่อพระราชาทรงพระนามว่าพรหมทัตทรงครองราชสมบัติโดยชอบธรรมในพระนครพาราณสี พระองค์ได้ทรงมีพระอัครมเหสีพระนามสุมนาเทวี เศรษฐีคนหนึ่งมีทรัพย์มาก มีโภคสมบัติมากมีบริวารมากอยู่ในพระนครนั้น ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์เกิดในตระกูลเศรษฐีนั้น เจริญด้วยบริวารอย่างมาก ต่อเมื่อล่วงบิดาแล้วจึงได้ตำแหน่งเศรษฐี ครั้งนั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะทรงอุบัติขึ้นในโลก ทรงสงเคราะห์แก่เหล่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ประทับอยู่ในมหาวิหารในพระนครนั้นมีพระเถระผู้เป็นสาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น เป็นผู้ใคร่ในความสงบเข้าไปป่าเจริญกรรมฐาน ขณะนั้น พระโพธิสัตว์เข้าไปป่าด้วยการงานของตน แลดูข้างโน้นข้างนี้ก็เห็นพระเถระนั้นมีใจเสื่อมใส จึงเข้าไปหาไหว้แล้วถามว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ท่านอยู่ในที่นี้หรือ ฯ พระเถระตอบว่า เอออุบาสก ฯ พระโพธิสัตว์ได้คิดว่าเวลานี้เป็นเวลาทำบุญ ก็ทำการงานของตนจนเสร็จแล้วจึงเกลี่ยทรายลงรอบแล้วจึงกลับเข้าไปบ้าน วันรุ่งขึ้นพระโพธิสัตว์นั้นถือธูปของหอมมาลาอย่างของทิพย์และทานวัตถุทั้งปวงไปไหว้พระเถระแล้ว หมอบลงที่เท้ากล่าวมอบถวายศาลาด้วยว่าข้าแต่ท่านผู้เจริญขอท่านจงอยู่ในศาลานี้เพื่ออนุเคราะห์ข้าพเจ้าเถิด ฯ พระเถระรับแล้วอยู่ในศาลานั้นเทียว พระโพธิสัตว์ได้ถวายทานวัตถุทั้งปวงมีจีวรเป็นต้นแก่พระเถระด้วยตั้งความปรารถนาว่า การถวายทานวัตถุทั้งปวงนี้ขอจงเป็นปัจจัยแห่งความเป็นพระสัพพัญญุตญาณเถิด ฯ พระเถระเมื่อทำอนุโมทนาได้กล่าวคาถาเหล่านี้ว่า

ผู้ให้ศาลาย่อมได้ปราสาททิพย์ ผู้ให้สระน้ำย่อมได้ชีวิต ผู้ให้ที่จงกรมให้ที่อยู่อย่างใหญ่ย่อมเป็นใหญ่ในแผ่นดิน

ผู้ให้ข้าวชื่อว่าให้กำลัง ผู้ให้วัตถุย่อมได้เขตแดน ผู้ให้ทานย่อมได้ความสุข ผู้ให้ประทีปชื่อว่าให้จักษุ

ผู้ให้เตียงย่อมได้บัลลังก์ทิพย์ ผู้ให้ไม้เท้าย่อมได้บุตรมาก ผู้ให้ตุ่มเป็นทานย่อมได้ตุ่มแก้ว

ด้วยวัตถุทานนี้ในอนาคตกาลท่านจักสำเร็จเป็นพระ-สัมมาสัมพุทธเจ้าตามความปรารถนาเพราะผลแห่งกรรมนี้

พระโพธิสัตว์ได้ฟังธรรมเทศนาของพระเถระแล้วมีใจเลื่อมใสอย่างยิ่ง ให้ล้อมรั้วที่มุมภายนอก บรรจบกับรั้วภายในให้ปลูกต้นตาลเป็นแถว ให้ล้อมรั้วรอบที่จงกรมแล้วให้ปลูกต้นตาลเป็นแถวริมรั้ว พระโพธิสัตว์นั้นเมื่อรักษาศีลทำอุโบสถกรรมตลอดแปดค่ำ สิบสี่ค่ำและสิบห้าค่ำ ทำบุญมีให้ทานจนตลอดชีวิตและระลึกถึงบุญตลอดชีวิต เมื่อเวลาสิ้นอายุได้เคลื่อนจากอัตภาพนั้นไปเกิดในปราสาททองสูงเจ็ดโยชน์ในเทวโลก สมเด็จพระบรมศาสดาเมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้นจึงตรัสว่า

ด้วยกรรมที่เราทำแล้วนั้น และด้วยการตั้งเจตนาไว้ เมื่อเราละร่างมนุษย์แล้วจงมาสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

ด้วยบุญที่เราทำดีแล้วแก่ท่านในที่นั้น เรานั้นจึงมาถึงปราสาทที่งดงามรุ่งโรจน์ ยาวหกสิบโยชน์ กว้างสามสิบโยชน์ สูงร้อยโยชน์

ที่ปราสาทนั้น ปักธงสีต่าง ๆ ประดับด้วยยอดทั้งหลาย เสาแล้วไปด้วยแก้วทับทิม ฝาสำเร็จไปด้วยทอง หลังคามุงด้วยแก้วอินทนิล บานประตูล้วนไปด้วยแก้วผลึก

ที่กลอนติดไม้ฆ้อนไว้เพื่อกันค้างคาว เพื่อให้เกิดเสียงทั้งในเวลาปิดและเปิดอาราม

หน้าต่างล้วนด้วยแก้วมณี เรือนยอดล้วนด้วยแก้วไพฑูรย์อันผ่องใส ที่เรือนยอดนั้นตั้งบัลลังก์ไว้

พระโพธิสัตว์นั้นนั่งแล้วบนบัลลังก์อย่างดีซึ่งลาดด้วยผ้าเปลือกไม้ผ้าไหมและผ้ากำพลแดงอันงดงาม แวดล้อมด้วยนางอัปสร

ทุกเวลานางเทพอัปสร ประดับด้วยเครื่องประดับทุกอย่าง ทรงเครื่องอลังการรุ่งเรืองเหมือนสายฟ้าบนท้องฟ้าแวดล้อม

นางเทพอัปสรเหล่านั้นประโคมขับร้องฟ้อนอยู่มีเสียงไพเราะระคนด้วยเสียงตะโพนบัณเฑาะว์สังข์และกลอง

เราเสวยความสุขด้วยทิพยสมบัติอันเป็นบริวาร ในเพราะการประกาศด้วยเสียงโกญจนาทเสียงดังนกยูง และเพราะการแวดล้อมด้วยข่ายแห่งกระดิ่ง

เรานั่งบนอาสนะทิพย์ ลูบไล้ด้วยดอกไม้และของหอมทิพย์บริโภคในภาชนะทองและแก้วมณีทุกเวลา

เราบริโภคโภชนะทิพย์ในปราสาทที่รื่นรมย์ใจ ดารดาษด้วยสีต่าง ๆ ประดับประดาแล้วบริโภคกามที่เป็นทิพย์

พระโพธิสัตว์เสวยทิพยสมบัติในภพชั้นดาวดึงส์ตลอดกาลนาน ครั้นเคลื่อนจากภพนั้นแล้วมาเกิดในราชตระกูลในพระมหานครชื่อว่ากุสาวดี ทรงเจริญด้วยบริวารอย่างมาก มีรูปงามน่าชมน่าเลื่อมใส มีผิวดุจทอง กาลต่อมาพระราชาได้พระราชทานราชสมบัติแด่พระโพธิสัตว์แล้วสวรรคตต่อกาลไม่นาน จำเดิมแต่นั้นมาพระราชานั้นพระโพธิสัตว์ทรงครองราชสมบัติ เป็นพระเจ้าจักรพรรดิพระนามว่าสุทัสนะในทวีปทั้งสี่ ทรงถึงพร้อมด้วยรัตนะเจ็ดประการมีกำลัง มีเดชมีฤทธิ์ รัตนะเจ็ดเหล่านี้คือ จักรรัตนะ หัตถีรัตนะ อัศวรัตนะ มณีรัตนะ อิตถีรัตนะ คฤหบดีรัตนะ และปริณายกรัตนะ

ปรากฏแล้ว ถามว่าใครให้รัตนะเจ็ดเหล่านี้แด่พระเจ้าจักรพรรดิ ตอบว่าพระราชบิดามารดาก็ไม่ได้ให้ เทวดาท้าวสักกะหรือพระพรหมเป็นต้นก็ไม่ได้ให้ แต่ว่าบุญกรรมที่ตนได้ทำแล้วในครั้งก่อนให้แล้ว ก็รัตนะทั้งเจ็ดนั้นมาจากที่ไหน? ตอบว่า บางคราวเมื่อพระเจ้าจักรพรรดิทรงสมบูรณ์ด้วยพระยศ ตั้งแต่ปฐมกัป จักรรัตนะจะลอยไปเพื่อมีผู้บุญ จักรรัตนะนั้นจะอยู่ที่ท้องมหาสมุทรตราบเท่ายังไม่มีเหตุ ก็จักรรัตนะนั้นประมาณเท่าเวชยันตรถขจิตด้วยรัตนะเจ็ดประการ ย่อมมาจากมหาสมุทรเพื่อพระเจ้าจักรพรรดิเท่านั้น

ส่วนหัตถีรัตนะนั้นสมบูรณ์ด้วยลักษณะทุกอย่าง ขาวปลอดเช่นกับเขาไกรลาส สมมติว่าเป็นมงคลยิ่ง เป็นช้างพลาย หัตถีรัตนะนั้นย่อมมาจากตระกูลช้างฉันทันต์หรือตระกูลอุโบสถ

อัศวรัตนะสมบูรณ์ด้วยลักษณะทุกอย่าง ขาวปลอดเหมือนเงินดูแข็งกล้า อัศวรัตนะนั้นเทพบุตรชื่อว่าวลาหกรักษาแล้ว ย่อมมาจากตระกูลม้าวลาหก

มณีรัตนะมีอยู่ที่ภูเขาเวปุลละ ยักษ์ชื่อว่ากุมภัณฑ์มียักษ์พันหนึ่งเป็นบริวารรักษาอยู่ คราวใดพระเจ้าจักรพรรดิถึงพร้อมด้วยยศในราชสมบัติ คราวนั้นมณีรัตนะนั้นจะมาจากภูเขาเวปุลละแสดงตนแก่พระเจ้าจักรพรรดินั้น

อิตถีรัตนะย่อมอยู่ในอุตรกุรุทวีป คราวใดพระเจ้าจักรพรรดิสมบูรณ์แล้วด้วยยศ คราวนั้นเทพทั้งหลายมีท้าวสักกะเป็นต้นย่อมนำหญิงนั้นมาถวายแก่พระเจ้าจักรพรรดิ

คฤหบดีรัตนะย่อมอยู่ในชมพูทวีป คราวใดพระเจ้าจักรพรรดิถึงพร้อมแล้วด้วยยศ คราวนั้นเทพทั้งหลายมีท้าวสักกะเป็นต้น ย่อมนำคฤหบดีรัตนะนั้นมาถวายพระเจ้าจักรพรรดินั้น

ปริณายกรัตนะเกิดแล้วในปุพวิเทหทวีป คราวใดเมื่อพระเจ้าจักรพรรดิทรงถึงพร้อมด้วยยศ คราวนั้นเทพทั้งหลายมีท้าวสักกะเป็นต้น ย่อมนำคฤหบดีรัตนะนั้นมาจากปุพวิเทหทวีปนั้นถวายแก่พระเจ้าจักรพรรดินั้น

จักรรัตนะนี้มีอานุภาพอย่างไร? คราวใดพระเจ้าจักรพรรดิทรงประสงค์จะเสด็จไปทิศใด เสด็จขึ้นจักรรัตนะนั้นพร้อมด้วยหญิงนักฟ้อนทั้งปวงแล้วทำประทักษิณกุสาวดีราชธานี คราวนั้น จักรรัตนะจะพาพระราชาให้รุ่งเรืองอยู่ชั่วระยะหนึ่ง เหมือนพระจันทร์วันเพ็ญตั้งพันดวง ลอยไปในอากาศถึงประเทศนั้นแล้ว พระเจ้าจักรพรรดิทรงปรารถนาหมู่พลเท่าใดจะเป็นร้อยหนึ่ง พันหนึ่ง หมื่นหนึ่ง แสนหนึ่ง หรืออีกมากยิ่งกว่านั้น หมู่พลเหล่านั้นก็จะแวดล้อมพระเจ้าจักรพรรดินั้นรอบๆ เหาะไปในอากาศ ครั้งนั้น พวกมนุษย์ทั้งปวงในพระนครนั้นจะถือเครื่องบรรณาการอย่างมากเข้าไปเฝ้าพระเจ้าจักรพรรดนั้นถวายแด่พระองค์ ประคองอัญชลีขึ้นเหนือเศียรของตนถวายบังคมแล้ว ฝ่ายพระเจ้าจักรพรรดินั้นประทับยืนอยู่ที่นั้นแล้วได้ประทานโอวาทว่าท่านผู้เจริญทั้งหลาย พวกท่านจงรักษาศีลให้ทานอย่าประมาท ฯ คราวใดเมื่อพระเจ้าจักรพรรดินั้นเสด็จถึงปุพวิเทหทวีปแล้ว คราวนั้นพวกมนุษย์ทั้งปวงในปุพพวิเทหทวีปนั้นทำสักการบูชาถวายบังคมพระเจ้าจักรพรรดินั้น ฯ คราวใดพระเจ้า-จักรพรรดิทรงประสงค์จะเสด็จไปเทวโลกก็ทรงขึ้นจักรรัตนะนั้นประทักษิณพระนครนั้นแล้วเสด็จไป จักรรัตนะนั้นจะลอยพาพระราชเทวีไปในอากาศ ทั้งหมู่พลทั้งปวงก็ไปในอากาศพร้อมด้วยพระราชานั้นด้วยอานุภาพแห่งจักรรัตนะรื่นเริงอยู่ คนเหล่านั้นบางพวกฟ้อนรำ บางพวกขับร้องบางพวกประโคม บางพวกเล่น บางพวกปรบมือบางพวกสาธุการ บางพวกประโคมดุริยางค์ทั้งปวงเสียงกึกก้องแห่งดนตรีได้มีจนถึงท้องมหาสมุทร เหมือนเสียงก้องคำรามแห่งมหาเมฆ คราวใดพระเจ้าจักรพรรดิเสด็จถึงเทวโลก คราวนั้นท้าวสักกะจอมแห่งเทพพร้อมทั้งเทพบริวารทรงต้อนรับพระราชาทรงบูชาด้วยเครื่องบรรณาการทิพย์ทั้งปวง ทรงนำเสด็จไปดาวดึงสเทวโลก ตรัสมอบสมบัติทิพย์ให้ตามความประสงค์ทั้งปวง พระราชานั้นทรงบริโภคสิ่งของทั้งปวงตามพระประสงค์ ทรงร่าเริงในเทวโลกนั้น ท้าวสักกะเทวราชทรงเห็นพระราชานั้นก็เกิดโสมนัสทรงอัศจรรย์ คราวใด จักรรัตนะพาพระราชาเสด็จไปในทวีปทั้งสี่ คราวนั้นย่อมเสด็จไปเทพนคร นี้เป็นอานุภาพแห่งจักรรัตนะ

หัตถีรัตนะมีอานุภาพอย่างไร ? พระเจ้าจักรพรรดิ เมื่อจะทรงทดลองหัตถีรัตนะนั้น เวลาเช้าเสด็จขึ้นบนหัตถีรัตนะนั้นเสด็จไปทั่วแผ่นดินจนสุดมหาสมุทร แล้วเสด็จไปเสวยอาหารเช้าในกุสาวดีนครภายหลัง นี้เป็นอานุภาพแห่งหัตถีรัตนะ

อัศวรัตนะมีอานุภาพอย่างไร ? พระเจ้าจักรพรรดิ เมื่อจะทรงทดลองอัศวรัตนะนั้น เวลาเช้าจึงเสด็จขึ้นอัศวรัตนะนั้น เสด็จไปทั่วแผ่นดินจนสุดมหาสมุทร แล้วจึงเสด็จกลับไปเสวยอาหารเช้าในกุสาวดีนครในภายหลัง นี้เป็นอานุภาพแห่งอัศวรัตนะ ก็พระเจ้าจักรพรรดินั้นทรงประสงค์จะเสด็จไปประเทศใดๆ หัตถีรัตนะหรืออัศวรัตนะย่อมพาไปให้ถึงประเทศนั้น

มณีรัตนะมีประมาณเท่าใด มีอานุภาพอย่างไร มณีรัตนะนั้นใหญ่ประมาณเท่าแตงร้าน แก้วมณีนั้นเป็นแก้วไพฑูรย์งดงามได้ดำรงอยู่โดยธรรมชาติ แก้วนั้นเป็นของผ่องใสสมบูรณ์ด้วยอาการทั้งปวง มณีรัตนะนั้นมีรัศมีแผ่ไปรอบๆ ได้โยชน์หนึ่ง พระเจ้าจักรพรรดิเมื่อจะทรงทดลองมณีรัตนะนั้น จึงทรงประชุมเสนาอันประกอบด้วยองค์สี่ ทรงให้ยกธงแก้วมณีแล้วเสด็จไปในเวลาเย็นมีหมู่บ้านอยู่รอบๆ คนทั้งหลายย่อมประกอบการงานด้วยแสงสว่างแห่งแก้วนั้น เมื่อพระเจ้าจักรพรรดินั้นทรงปรารถนาน้ำมณีรัตนะนั้นจะดำลงในแผ่นดินบันดาลให้ท่อน้ำใหญ่ประมาณเท่าต้นตาล ประมาณเท่าช้างหรือว่าเท่าม้าแตกออกมาจากแผ่นดิน พุ่งขึ้นไปบนอากาศ มณีรัตนะนั้นลอยขึ้นไปบนอากาศแล้ว บันดาลให้มหาเมฆตั้งขึ้นให้เม็ดฝนอย่างใหญ่ตกแล้ว เมื่อพระเจ้าจักรพรรดินั้นทรงปรารถนาไฟ พระองค์จะทรงทิ้งมณีรัตนะนั้นลงบนแผ่นดินไฟจะลุกโพลงโชติช่วงจากพื้นดิน มณีรัตนะนั้นจะลอยขึ้นไปบนอากาศแล้วบันดาลให้ฝนไฟตกลง เมื่อพระเจ้าจักรพรรดินั้นทรงปรารถนาลม มณีรัตนะนั้นจะแผ่ไปแล้วทั่วทิศใหญ่น้อย บันดาลให้ลมอย่างแรงหรือว่าอย่างอ่อนเกิดขึ้นแล้ว จึงบันดาลให้ฝนลมตกในทิศทั้งปวง พระเจ้าจักรพรรดิทรงปรารถนาสิ่งใดๆ สิ่งนั้นๆ ย่อมสำเร็จแก่พระองค์ด้วยอานุภาพแห่งแก้วมณี นี้เป็นอานุภาพแห่งมณีรัตนะ

อิตถีรัตนะมีเหตุอย่างไร มีอานุภาพอย่างไร นางนั้นมีรูปงาม น่าชม เช่นกับรูปทอง หรือแท่งแก้วมณี นางนั้นไม่สูงเกินไป ไม่ต่ำเกินไป ไม่อ้วนไม่ผอมเกินไป ไม่ดำไม่ขาวเกินไป ล่วงสีผิวมนุษย์ มีผิวดุจทิพย์มีสัมผัสสบายเช่นกับฝ้ายหรือปุยนุ่น บุรุษใดๆ เห็นนางบุรุษเหล่านั้นย่อมเป็นเหมือนคนบ้า บุรุษใดๆ เพ่งดูนางบุรุษเหล่านั้นมีตาแดงเหมือนผลตำลึง ริมฝีปากเช่นกับผลไทรสุกสัมผัสดี นางมีกลิ่นกายหอมเหมือนกลิ่นจันทน์ฟุ้งไป กลิ่นหอมเหมือนกลิ่นอุบลย่อมฟุ้งออกจากปาก ฟันทั้งหลาย

ขาวเสมอไม่ห่างกันดุจขัดไว้ดีแล้ว ผิวของนางขาวไม่มีตุ่มมีปม ไม่ดำ แดงเรื่อๆ เหมือนสีดอกอุบล ผมของนางดำ เหมือนปีกแมลงทับ ปลายผมทองของนางเช่นกับกำหางนกยูง มือและเท้าแดงเช่นกับสีแก้วทับทิม นางเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยลักษณะทั้งปวงมีบุญ ถึงพร้อมด้วยศีล ซื่อสัตย์ต่อสามี ลุกขึ้นก่อน นอนภายหลัง มีปกติรับฟังต่อสามี ประพฤติถูกใจ กล่าวคำเป็นที่รัก และไม่ประพฤตินอกใจ กายของนางเมื่อหนาวย่อมอุ่น และเมื่ออ่นย่อมเย็น นี้เป็นอานภาพแห่งลักษณะของอิตถีรัตนะ

คฤหบดีรัตนะมีอานุภาพอย่างไร คฤหบดีรัตนะนั้นไปที่ท่าฉาง คอกโคหรือว่าโรงช้างโรงม้าใดๆ รวงข้าวเปลือกงอกขึ้นเองในที่ใด ในที่นั้นทรัพย์ทั้งปวงตั้งอยู่แล้วและทรัพย์ใหม่ย่อมเกิดขึ้นมาอีกมากในที่นั้น สัตว์มีโคช้างและม้าเป็นต้นย่อมออกลูกมาก คฤหบดีรัตนะนั้นย่อมลูบคลำทรัพย์อย่างใดอย่างหนึ่ง ทรัพย์แม้นั้นย่อมไม่ถูกน้ำพัดไป ไฟย่อมไม่ไหม้ และโจรลักไปไม่ได้ เขาไปในที่ใดๆ ที่นั้นๆ ย่อมเป็นที่เกษมสุข เขาลูบคลำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เช่น ก้อนกรวด ก้อนดิน ไม้ ก้อนหิน หรือว่าหญ้า สิ่งของเหล่านั้นทั้งหมดย่อมเกิดเป็นทรัพย์ชั้นสูงตามความปรารถนา ทิพยจักษุอันเกิดขึ้นด้วยวิบากของกรรมได้ปรากฏแล้วแก่เขา เขาเห็นขุมทรัพย์ใดที่หาเจ้าของมิได้แล้ว เขาจะเข้าไปเฝ้าพระเจ้าจักรพรรดิแล้วกราบทูลอย่างนี้ว่า ขอเดชะ ขอพระองค์จงเป็นผู้มีความขวนขวายน้อยเถิด ข้าพระองค์จักทำกิจที่ควรทำทรัพย์ด้วยทรัพย์ พระเจ้าจักรพรรดิเมื่อจะทรงทดลองคฤหบดีรัตนะนั้นจึงเสด็จลงเรือ แล่นไปตามกระแสน้ำกลางแม่น้ำ ได้ตรัสกับคฤหบดีรัตนะนั้นว่า ดูกรคฤหบดีเราต้องการเงินและทอง คฤหบดีรัตนะนั้นจะทูลว่า ข้าแต่มหาราชถ้าอย่างนั้น จงหยุดเรือที่ฝั่งหนึ่ง พระเจ้าจักรพรรดิจึงตรัสว่า คฤหบดีเราต้องการเงินและทองในที่นี้ ลำดับนั้น คฤหบดีรัตนะจึงเอามือทั้งสองจับน้ำแล้วยกหม้อที่เต็มด้วยเงินและทองถวายแด่พระเจ้าจักรพรรดินี้เป็นอานุภาพแห่งคฤหบดีรัตนะ

ปริณายกรัตนะมีอานุภาพอย่างไร ปรินายกรัตนะนั้นเป็นบัณฑิต ฉลาด มีปัญญาสามารถมาก เพื่อให้พระเจ้าจักรพรรดิองอาจ ถอดถอน และแต่งตั้งบุคคลผู้ที่ควรถอดถอนและแต่งตั้ง เขาเข้าไปเฝ้าพระเจ้าจักรพรรดิแล้วกราบทูลอย่างนี้ว่าขอเดชะ ขอพระองค์จงมีความขวนขวายน้อยเถิด ข้าพระองค์จักสอนพวกมนุษย์เอง ก็

ปริณายกรัตนะนั้นมีกำลังเท่าช้างสิบเชือก แกล้วกล้า สามารถย่ำยีเสนาของพระราชาอื่นได้มีปัญญา ฉลาดในการสงคราม ฉลาดในการวินิจฉัย ไปประเทศใดๆ ประเทศนั้นก็มีแต่ความเกษมสุข พระราชาทั้งปวงเห็นพระเจ้าจักรพรรดินั้นแล้วหรือว่าได้ยินเสียงลมของพระเจ้าจักรพรรดินั้นย่อมหนีไปไกลแล นี้เป็นอานุภาพแห่งปริณายกรัตนะ

รัตนะเจ็ดเหล่านี้ได้มีแก่พระเจ้าจักรพรรดิ ด้วยผลแห่งการถวายทานแลรัตนะเจ็ด พระนครแปดหมื่นสี่พัน ปราสาทหนึ่งพัน และเรือนยอดหนึ่งพันได้เกิดแล้วเพราะผลแห่งทานเล็กน้อย บัลลังก์แปดหมื่นสี่พันเกิดแล้วเพื่อเป็นที่นอน เพราะผลแห่งการถวายเตียงนอน ช้างแปดหมื่นสี่พัน ม้าแปดหมื่นสี่พัน และรถแปดหมื่นสีพันได้เกิดแล้วเพราะผลแห่งการถวายที่นั่ง เพราะเหตุแห่งทานนั้น ชนบางพวกประดับด้วยทอง บางพวกประดับด้วยเงิน บางพวกประดับทับทิม บางพวกประดับแก้วผลึก บางพวกประดับแก้วตาแมว บางพวกประดับแก้วมณี บางพวกประดับแก้วมุกดา บางพวกประดับด้วยรัตนะเจ็ดประการทั้งหมดนั้น ตามเสด็จแวดล้อมพระเจ้าจักรพรรดิ สระโบกขรณีแปดหมื่นสี่พันได้เกิดแล้วเพราะผลแห่งการถวายสระหนึ่ง หญิงสาวแปดหมื่นสี่พันคนคฤหบดีแปดหมื่นสี่พันคน ได้เกิดแล้วเพราะผลแห่งการถวายภาชนะประกอบอาหาร บาตร ถาด ธำมกรกสำหรับกองน้ำ เหล็กเจาะ ไม้เลียบ ที่ตัดเล็บ ลูกกุญแจ ไม้แคะหู ดีบุก เครื่องเทศ รองเท้า ร่มและไม้เท้า โคนม แปดหมื่นสี่พันได้เกิดแล้วเพราะผลแห่งการถวายโครส พัดใบตาลแปดหมื่นสี่พันได้เกิดแล้วเพราะผลแห่งการถวายโภชนะ แก้วมณีแปดหมื่นสี่พันได้เกิดแล้วเพราะผลแห่งการถวายประทีปดวงหนึ่ง บุตรพันหนึ่งซึ่งแก้วกล้าสามารถย่ำยีเสนาของพระราชาอื่นได้มีแล้วเพราะผลแห่งการถวายผอบทองผอบหนึ่ง ธิดาทั้งหลายผู้แกล้วกล้ากว่าสามารถมีรูปงามเปรียบด้วยเทพอัปสรได้มีแล้วเพราะผลแห่งการถวายผอบทองผอบหนึ่ง เครื่องลาดทั้งหลายแล้วไปด้วยรัตนะเจ็ดประการอย่างใหญ่แปดหมื่นสี่พันได้มีแล้วเพราะผลแห่งการถวายเครื่องลาดอย่างหนึ่ง เรือนคลังผ้าแปดหมื่นสี่พันได้มีแล้วเพราะผลแห่งการถวายจีวร เรือนคลังเหล่านั้น เรือนคลังหลังหนึ่งบรรจุเต็มด้วยผ้าไหม หลังหนึ่งเต็มไปด้วยผ้าฝ้าย หลังหนึ่งเต็มไปด้วยผ้าทำด้วยเปลือกไม้ หลังหนึ่งเต็มไปด้วยผ้าป่าน หลังหนึ่งเต็มไปด้วยผ้าของชาวกาสี หลังหนึ่งเต็มไปด้วยผ้าขาว หลังหนึ่งเต็มไปด้วยผ้ากำพลแดง หลังหนึ่งเต็มไปด้วยผ้ากำพลเขียว หลังหนึ่งเต็มไปด้วยผ้ากำพลเหลือง หลังหนึ่งเต็ม

ไปด้วยผ้ากำพลดำ เรือนคลังที่เหลือเต็มไปด้วยผ้าทิพย์ต่าง ๆ หม้อทองเงินและแก้วมณีแปดหมื่นสี่พันได้มีแล้วเพราะผลแห่งการถวายตุ่มเล็กตุ่มใหญ่ เพดานแปดหมื่นสี่พันได้มีแล้วเพราะผลแห่งการถวายเพดานหนึ่ง ม่านแปดหมื่นสี่พันได้มีแล้วเพราะผลแห่งการถวายที่พิงที่หนึ่ง กำแพงเจ็ดชั้นได้มีแล้วเพราะผลแห่งการล้อมรั้วด้วยหนามกำแพงเหล่านั้น กำแพงหนึ่งล้วนด้วยทอง กำแพงหนึ่งล้วนด้วยรูปิยะ กำแพงหนึ่งล้วนด้วยแก้วไพฑูรย์ กำแพงหนึ่งล้วนด้วยแก้วผลึกกำแพงหนึ่งล้วนด้วยแก้วทับทิมกำแพงหนึ่งล้วนด้วยแก้วตาแมว กำแพงหนึ่งแล้วไปด้วยแก้วทั้งปวงนี้เพราะผลแห่งการปลูกต้นตาลนั้น แถวต้นตาลเจ็ดแถว แถวต้นตาลหนึ่งล้วนไปด้วยทอง แถวหนึ่งล้วนไปด้วยรูปิยะ แถวหนึ่งล้วนไปด้วยแก้วไพฑูริย์ แถวหนึ่งล้วนไปด้วยแก้วผลึก แถวหนึ่งล้วนไปด้วยแก้วทับทิม แถวหนึ่งล้วนไปด้วยแก้วตาแมว แถวหนึ่งล้วนไปด้วยรัตนะทั้งเจ็ด ต้นตาลที่ล้วนไปด้วยทองมีลำต้นเป็นทอง ต้นตาลที่มีลำต้นเป็นรูปิยะได้มีผลเป็นรูปิยะต้นตาลที่มีลำต้นเป็นแก้วทับทิมมีผลเป็นแก้วไพฑูริย์ ต้นตาลที่มีลำต้นเป็นแก้วตาแมวมีผลเป็นแก้วตาแมว ต้นตาลที่มีลำต้นเป็นรัตนะทั้งเจ็ดได้มีผลเป็นแก้วทับทิมแถวต้นตาลรัตนะทั้งเจ็ดเหล่านั้น เมื่อถูกลมพัดมาย่อมมีเสียงดังเหมือนเสียงดุริยางค์ประกอบด้วยองค์ห้าที่น่ารักจับใจบันเทิงและให้ความเคลิบเคลิ้ม พระนครกุสาวดีราชธานีมีประตูสี่ประตู ประตูหนึ่งล้วนไปด้วยทอง ประตูหนึ่งล้วนไปด้วยรูปิยะ ประตูหนึ่งล้วนไปด้วยแก้วไพฑูริย์ ประตูหนึ่งล้วนไปด้วยแก้วผลึก ประตูแต่ละประตูฝังเสาระเนียดหกสิบสี่ต้น ต้นหนึ่ง ๆ สูงสามชั่วคนบ้าง สิบสองชั่วคนบ้าง ล้วนไปด้วยทอง รูปิยะ แก้วไพฑูริย์ แก้วผลึก แก้วทับทิม แก้วตาแมว และรัตนะเจ็ดอย่าง ประชาชนชาวมหานครกุสาวดีบริโภคโภชนะอย่างอร่อย ดื่มน้ำชัยบานแล้วดื่มปัญจโครสตบแต่งร่างกายด้วยเครื่องประดับทั้งปวง บางพวกฟ้อนรำ บางพวกขับร้อง บางพวกประโคม บางพวกปรบมือ พวกเขาไม่มีภัย ไม่มีโรค ไม่มีทุกข์ ไม่มีอันตรายได้ดำรงอยู่ในความสุข ในพระนครนั้นมีเสียงมิได้ขาดสายปานปฐพีจะถล่มด้วยอสุนีบาตด้วยเสียงช้าง เสียงม้า เสียงรถ เสียงตะโพนบัณเฑาะว์ เสียงกังสดาล เสียงกลอง และเสียงขับร้อง แคว้นมหานครกุสาวดีพรั่งพร้อมไปด้วยสมบัติอันให้ตามความประสงค์ทุกอย่าง พรั่งพร้อมไปด้วยอาหารทั้งปวง และพรั่งพร้อมไปด้วยรัตนะทั้งปวง พระเจ้าจักรพรรดิพระนามว่าสุทัศนะทรงครองราชสมบัติในพระนครนั้น

พระองค์เวลาทรงเป็นหนุ่มทรงบันเทิงอยู่ตลอดแปดหมื่นสี่พันปี อยู่ในตำแหน่งอุปราชแปดหมื่นสี่พันปี ทรงเป็นพระเจ้าจักรพรรดิอยู่แปดหมื่นสี่พันปี ทรงประพฤติพรหมจรรย์อยู่แปดหมื่นสี่พัน รวมพระชนมายุสามแสนสามหมื่นปี พระเจ้าจักรพรรดินั้นทรงถวายศาลาหลังหนึ่งพร้อมทั้งบริขารแก่ภิกษุองค์หนึ่งในอัตภาพหนึ่ง ด้วยผลนั้นจึงได้ครองราชสมบัติเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ สมเด็จพระบรมศาสดา เมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้นจึงตรัสว่า

ลำดับนั้น พระเจ้าจักรพรรดินั้นทรงถวายบรรณศาลาและทานอย่างใดอย่างหนึ่งทั้งปวงแล้ว ครองราชสมบัติเป็นพระเจ้าจักรพรรดิแล้วเมื่อสิ้นพระชนม์ได้ไปอุบัติในสวรรค์

พระองค์ทรงทำบุญให้ทาน เมื่อออกจากราชสมบัติแล้ว ทรงผนวชเป็นฤาษี บำเพ็ญฌานและอภิญญาจนเกิดแล้ว เมื่อเคลื่อนจากอัตภาพนั้นแล้วทรงเกิดในพรหมโลก

สมเด็จพระบรมศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้วจึงตรัสว่า ภิกษุทั้งหลายอานิสงส์ทานนี้มิใช่มีแต่ในกาลนี้เท่านั้น แม้ในกาลก่อน ชื่อว่าทานก็มีอานิสงส์เหมือนกัน ดังนี้เมื่อจะทรงประชุมชาดกจึงตรัสคาถาสุดท้ายว่า

พระญาติทั้งหลายของพระเจ้าจักรพรรดิในกาลนั้นได้เป็นญาติของเราในกาลนี้ หัตถีรัตนะซึ่งเป็นช้างตัวประเสริฐที่เป็นพาหนะของพระเจ้าจักรพรรดิในกาลนั้นได้เป็นพระภาดาของเราในฐานะช้างตัวเป็นมงคลของพระเจ้าสุทโธทนะในกาลนี้ อัศวรัตนะซึ่งเป็นพาหนะตัวประเสริฐในกาลนั้น ได้เป็นม้ามหากัณฐกะในกาลนี้ มหาราชาพระราชบิดา พระเจ้าจักรพรรดิในกาลนั้น ได้เป็นพระเจ้าสุทโธทนะพระบิดาของเราในกาลนี้ พระมารดาพระเจ้าจักรพรรดิในกาลนั้นได้เป็นพระนางมหามายาพระมารดาของเราในกาลนี้ หญิงผู้ปรากฏนามว่าสุภัทราเป็นรัตนภริยาของพระเจ้าจักรพรรดิ ผู้ประสูติในอุตรกุรุทวีปในกาลนั้นได้เป็นพระราชเทวีพระนามว่า ยโสธรา

ในกาลนี้ คฤหบดีรัตนะในกาลนั้น ได้เป็นพระอานนท์เถระ ผู้อุปัฏฐากของเราในกาลนี้ ปริณายกรัตนะในกาลนั้น ได้เป็น พระสารีบุตรผู้สาวกข้างขวาของเราในกาลนี้ บริษัทของ พระเจ้าจักรพรรดิในกาลนั้นได้เป็นพุทธบริษัทสี่ในกาลนี้ พระเจ้าจักรพรรดิพระนามว่ามหาสุทัศนะในกาลนั้นได้เป็น เราผู้ตถาคตตรัสรู้เองโดยชอบ เป็นที่พึ่งของสัตว์โลกในกาลนี้ ท่านทั้งหลายทั้งปวงเมื่อปรารถนาความสุขสามประการใน กาลทั้งปวง จงทรงจำชาดกไว้อย่างนี้ด้วยจิตที่เคารพยิ่ง

ตามลำดับคำนี้ ชาดกเรื่องที่สิบชื่อว่ามหาสุทัสนชาดกจบบริบูรณ์

จบ พรหมกุมารวรรค

วรรคนี้มีนิทานชาดกสิบเรื่องคือ

พรหมกุมารชาดก สุจิตดาบสชาดก อักขรลิขิตชาดก วัฒนชาดก อกตัญญูชาดก ทุกัมมราชชาดก วิวาทชาดก สิทธิสารจักรพรรดิราชชาดก สีลชาดก และมหาสุทัสนชาดก

ปัญญาสชาดกสังคหะประกอบด้วยชาดกห้าสิบเรื่องที่กล่าวมาแล้วเหล่านี้ มี พรหมกุมารวรรค เป็นวรรคที่ห้าจบบริบูรณ์แล้ว

จบ เชียงใหม่ปัณณาส

พิมพ์ที่โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว นายสมมาตร์ มีศิลป์ ผู้พิมพ์และผู้โฆษณา พ.ศ. ๒๕๔๑